

ACTA

UNIVERSITATIS OULUENSIS

B

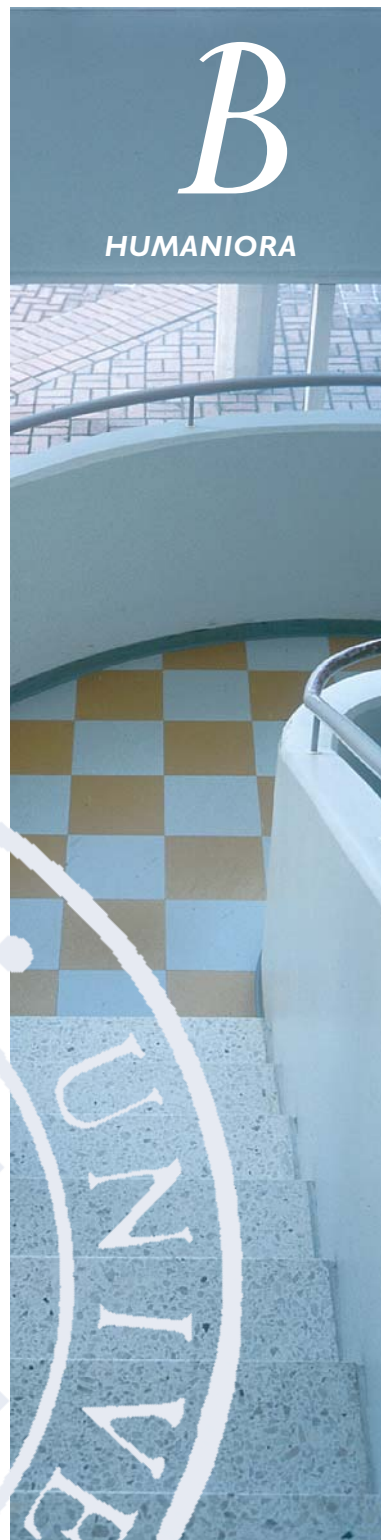
HUMANIORA

Minna Säskilahti

VAPISE, KUNINGAS ALKOHOLI

ALKOHOLIVALISTUKSEN TEKSTILAJI JA SEN
MUUTTUMINEN VUOSIEN 1755 JA 2001
VÄLISENÄ AIKANA

HUMANISTINEN TIEDEKUNTA,
SUOMEN KIELEN, INFORMAATIOTUTKIMUKSEN JA LOGOPEDIAN LAITOS,
OULUN YLIOPISTO

MINNA SÄÄSKILAHTI

VAPISE, KUNINGAS ALKOHOLI

Alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana

Esitetään Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Linnanmaan Keckmaninsalissa (HU106) 3. maaliskuuta 2006 klo 12.00

Copyright © 2006
Acta Univ. Oul. B 70, 2006

Työn ohjaajat
Professori Helena Sulkala
Professori Markku Varis

Esitarkastajat
Professori Minna-Riitta Luukka
Professori Anna Mauranen

ISBN 951-42-8004-0 (nid.)
ISBN 951-42-8005-9 (PDF) <http://herkules.oulu.fi/isbn9514280059/>
ISSN 0355-3205 <http://herkules.oulu.fi/issn03553205/>

OULU UNIVERSITY PRESS
OULU 2006

Sääskilahti, Minna, Tremble, King Alcohol. Text type of alcohol education and changes in it between the years 1755 and 2001

Faculty of Humanities, Department of Finnish, Information Studies and Logopedics, University of Oulu, P.O.Box 1000, FI-90014 University of Oulu, Finland

Acta Univ. Oul. B 70, 2006

Oulu, Finland

Abstract

The topic of my study is the text type of alcohol education and the changes in it between the years 1755 and 2001. I had two research goals. The primary aim was to find out what kind of a text type alcohol education is. The secondary aim was to outline the changes in alcohol education during the study period. The data consisted of 55 texts, which were divided into five stages based on the changes in the Finnish alcohol policies.

One underlying assumption of the study was that written alcohol education is a text type that specifically aims to influence the readers. I therefore utilized Chaïm Perelman's theory of argumentation along with the text type theory. I especially aimed to describe the different techniques of argumentation. In addition to this, I discussed the contents and cognitive key metaphors of the texts, the relationship between the writer and the reader and the use of hedging.

I present a synthesis of the text type of alcohol education, aiming to describe as comprehensively as possible the alcohol education texts published at different times. The following textual features are characteristic of this text type:

1) Alcohol education texts refer explicitly to the reader, whereas explicit references to the writer are rare.

2) Readers' actions are guided implicitly by providing information about the effects of alcohol that is likely to negatively influence their attitudes towards alcohol. Readers are guided explicitly by using imperative verb forms and necessary constructions.

3) Alcohol education is targeted communication, and the most important criteria for defining the audience are age and gender.

4) Argumentation is mainly based on the demonstration of causes and consequences. The most typical indicators of the course of argumentation are connectors indicating causal and argumentative relationships.

5) The content of alcohol education typically pivots on the themes of health and family.

6) Alcohol education is based the personifying key metaphor ALCOHOL IS KING.

7) Alcohol education texts contain a lot of hedging, to show that the claims do not necessarily hold in all cases, but that they are valid in *most* individual cases.

Alcohol education changed in many ways during the study period. Few of these changes were linear. The changes in alcohol education texts could probably best be described as fluctuation. Some features also seemed to change cyclically. The changes in alcohol education were usually closely associated with extratextual reality. One of the most important changes was the institutionalisation of alcohol education and the increasing mildness of its style.

Keywords: argumentation, rhetoric, textual research, written language

Sääskilahti, Minna, Vapise, kuningas Alkoholi. Alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana

Humanistinen tiedekunta, Suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos, Oulun yliopisto, PL 1000, 90014 Oulun yliopisto

Acta Univ. Oul. B 70, 2006

Oulu

Tiivistelmä

Tutkimukseni käsittelee alkoholivalistuksen tekstilajia ja sen muuttumista vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana. Sen tavoitteet ovat pääosin kahtalaiset: ensimmäisenä päätavoitteena on selvittää, millainen tekstilaji alkoholivalistus on. Toisena päätavoitteena on hahmottaa, miten alkoholivalistus muuttuu tarkastelujakson aikana. Tutkimusaineisto koostuu 55 tekstistä, jotka on jaoteltu viiteen vaiheeseen suomalaisessa alkoholipolitiikassa tapahtuneiden muutosten perusteella.

Tutkimuksen yhtenä lähtökohtana on oletus alkoholivalistuksesta tekstilajina, jossa lukijaan vaikuttaminen on erityisen keskeistä. Siksi tutkimuksessa hyödynnetään tekstilajiteorian lisäksi Chaïm Perelmanin argumentaatioteoriaa. Tutkimuksen keskiössä on erilaisten argumentaatiotekniikoiden kuvaaminen. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan tekstien sisältöä ja kognitiivisia perusmetaforia, kirjoittajan ja lukijan suhdetta sekä varausten käyttöä.

Tutkimuksessa luodaan alkoholivalistuksen tekstilajista synteesi, joka kuvaa mahdollisimman kattavasti eri aikoina julkaistuja alkoholivalistustekstejä. Tekstilajin keskeisimpiä ominaispiirteitä ovat seuraavat:

1) Alkoholivalistustekstissä viitataan eksplisiittisesti lukijaan, kun taas suora viittaaminen kirjoittajaan on harvinaista.

2) Lukijan toimintaa ohjailaan implisiittisesti tarjoamalla lukijalle alkoholin vaikutuksista sellaista tietoa, joka oletettavasti vaikuttaa hänen alkoholiasenteisiinsa kielteisesti. Eksplisiittisesti lukijan toimintaa ohjailaan käyttämällä imperatiivimuotoisia käskyjä ja nesessiivirakenteita.

3) Alkoholivalistus on kohdistettua viestintää, ja tärkeimpiä yleisön rajaamisen kriteerejä ovat ikä ja sukupuoli.

4) Argumentointi perustuu pitkälti syy- ja seurausargumenttien käyttöön. Tyypillisimmät argumentoinnin kulun indikaattorit ovat kausaalisia ja perustelevia suhteita osoittavia konnektoreita.

5) Alkoholivalistuksen sisällössä korostuvat terveys- ja perheteema.

6) Alkoholivalistuksen alkoholijattelu pohjautuu alkoholia elollistavaan perusmetaforaan ALKOHOLI ON HALLITSIJA.

7) Alkoholivalistusteksteissä käytetään paljon varauksia osoittamaan, että esitetyt väitteet eivät pidä välttämättä paikkaansa kaikissa tapauksissa mutta että ne pätevät kuitenkin useimpiin yksilöihin.

Alkoholivalistus myös muuttuu monin tavoin tarkastelujakson aikana. Muutokset ovat suhteellisen harvoin lineaarisia. Tavallisimmin alkoholivalistustekstien muutosta voisi kuvata aaltoilevaksi. Muutamia piirteitä tarkasteltaessa muutos näyttää myös sykliseltä. Tavallisesti alkoholivalistuksen muuttuminen on tiiviissä yhteydessä tekstinulkoiseen todellisuuteen. Keskeisimpiä muutoksia on alkoholivalistuksen institutionaalistuminen sekä sen sävyn lieveneminen.

Asiasanat: argumentointi, kirjakieli, retoriikka, tekstintutkimus

Alkusanat

En ollut vielä aloittanut suomen kielen opintojani, kun kiinnostukseni alkoholivalistus-tekstien kieltä kohtaan sai alkunsa. Vietin lukiovuosinani monta perjantai-iltaa tekemällä vapaaehtoista nuorisotyötä kemiläisnuorten parissa. Asiakkaillamme oli mahdollisuus piipahtaa hetkiseksi toimipisteeseemme keskustelemaan, juomaan kahvia ja tarvittaessa nukkumaan pahin humalansa ohi. Heille oli tarjolla luettavaksi myös alkoholivalistus-esitteitä, joihin monet tarttuivatkin mielellään – tosin lähinnä siitä syystä, että nämä tekstit olivat heidän mielestään erityisen huvittavia. Jo silloin mielessäni kävi ajatus, että noiden vihkosten kielessä on jotakin kiinnostavaa. Myöhemmin – aloitettuani suomen kielen opintoni – muistin nuo tekstit ja tutkin niitä sekä joukkoa muitakin tekstejä muun muassa pro gradu -tutkielmassani ja nyt lopulta väitöskirjassani. Saan siis kiittää väitöskirjani aihevalinnasta suurta joukkoa kemiläisiä nuoria, joilla oli tapana piipahtaa perjantai-iltaisilla kahvilla Kemin Nuorten Palvelun toimipisteessä.

Väitöskirjani ohjaajina ovat toimineet professori Helena Sulkala ja professori Markku Varis. Markun tuki ja kannustus oli erityisen tärkeää varsinkin työni alkuvaiheissa. Helenaa kiitän perusteellisesta paneutumisesta väitöskirjani eri versioihin ja hyödyllisistä kommentteista. Kiitän Markkua ja Helenaa myös siitä, että he ovat tarjonneet minulle näiden vuosien aikana tukeaan muissakin kuin väitöskirjaani liittyvissä asioissa.

Myös professori Harri Mantila on lukenut tutkimukseni eri versioita, ja häneltä saamani palaute työstäni oli varsin tarpeellista. Monet väitöskirjani aineistoesimerkit saivat näissä tapaamisissa mielenkiintoisia ja hauskoja uusia tulkintoja, jotka eivät kuitenkaan sopineet väitöskirjakontekstiin. Itseäni ne joka tapauksessa piristivät paljon.

Työni esitarkastajat professori Minna-Riitta Luukka ja professori Anna Mauranen perehtyivät tutkimukseeni varsin huolellisesti, mistä olen hyvin kiitollinen. Olen parhaani mukaan ottanut työssäni huomioon heiltä saamiani arvokkaita ohjeita.

Minulla on ollut ilo tehdä väitöskirjaani Oulun yliopiston suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitoksessa. Kiitän koko työyhteisöämme sekä erityisesti Elina Palolaa, Jari Sivosta, Laura Arolaa, Niina Kunnasta ja Katja Västiä tutkijantyön ilojen ja murheiden jakamisesta.

Tutkijayhteisön lisäksi Oulun yliopisto on tarjonnut minulle taloudellista tukea. Lehtori Anna Vuorion rahastosta sekä Apteekin rahastosta saamani apurahat ovat mahdollistaneet lyhyitä tutkimusjaksoja ansiotyöstä vapaana. Lukuvuonna 2004–2005

työskentelin kahdeksan kuukauden ajan suomen kielen assistenttina, ja ilman tätä työrupeamaa tutkimukseni ei olisi valmiina todennäköisesti vieläkään. Kiitän jatko-opintojeni edistämisestä myös Pohjoisen hyvinvoinnin, terveyden ja sopeutumisen tutkijakoulua.

Vanhempani Arja ja Ahti Husa ovat tukeneet minua monin tavoin – konkreettisimmin tarjoamalla lastenhoitoapua. Veljeni Mika Husa on edistänyt työtäni kyselemällä sopivin väliajoin, milloin väitöskirjani tulee valmiiksi.

Sanat eivät riitä kiittämään rakkaimpiani – aviomiestäni Karia sekä tyttäriäni Auria ja Reetaa – kaikesta mahdollisesta ja mahdottomastakin tuesta, jota olen heiltä saanut väitöskirjani tekoon kuluneiden vuosien aikana.

Oulussa 18.1.2006

Minna Säaskilahti

Sisällys

Abstract	
Tiivistelmä	
Alkusanat	
Sisällys	
1 Johdanto.....	13
1.1 Aihe ja tavoitteet.....	13
1.2. Tutkimusaineisto.....	15
2 Alkoholikulttuuri alkoholivalistuksen ja tutkimukseni kontekstina.....	19
2.1 Alkoholin käyttö Suomessa	20
2.2 Suomalainen alkoholilainsäädäntö	23
2.3 Raittiusliikkeen ja alkoholivalistuksen historiaa	25
2.4 Alkoholivalistuksen määritelmä, asema Suomessa ja työmuodot.....	30
3 Tekstilaji- ja argumentaatioteoria tutkimukseni taustana.....	34
3.1 Tekstilajin olemus.....	34
3.2 Klassisesta retoriikasta uuteen retoriikkaan.....	43
3.2.1 Chaïm Perelmanin argumentaatioteoria.....	44
3.2.2 Muita uuden retoriikan ja argumentaatioteorian edustajia.....	50
4 Alkoholivalistuksen teemat.....	54
4.1 Kestoteemat.....	56
4.1.1 Terveys	56
4.1.2 Alkoholit ja ruumiin kunto.....	60
4.1.3 Alkoholin sopimattomuus lääkkeeksi ja ravinnoksi	63
4.1.4 Alkoholin vaikutus käyttäytymiseen.....	64
4.1.4.1 Alkoholin käyttäytymisvaikutuksia kuvaavat sisällölliset valinnat	64
4.1.4.2 Humalasanasto ja humalametaforat alkoholivalistusteksteissä.....	67
4.1.5 Kansainvälisyys	69
4.1.6 Alkoholinkäyttö Suomessa	72
4.1.6.1 Alkoholivalistustekstien sisällölliset valinnat suomalaisten alkoholinkäytön kuvauksessa	72
4.1.6.2 Alkoholinkäyttäjiä ja -käyttöä kuvaavat nimitykset ja perusmetaforat.....	75
4.1.7 Talous	80

4.1.8 Työkyky.....	82
4.1.9 Perhe.....	84
4.2 Suositut teemat.....	87
4.2.1 Uskonto.....	87
4.2.2 Alkoholilainsäädännön muutokset.....	90
4.2.3 Alkoholin vaikutus yksilön kehittymiseen.....	94
4.2.4 Raittistyön arviointi.....	96
4.2.5 Liikenne.....	99
4.3 Erityisteemat.....	100
4.4 Yleiskatsaus koko tarkastelujakson teemoihin ja perusmetaforiin.....	106
5 Kirjoittajan ja lukijan kohtaaminen.....	109
5.1 Viittaaminen alkoholivalistustekstien kirjoittajiin ja lukijoihin.....	110
5.2 Kirjoittajan ja lukijan roolit alkoholivalistusteksteissä.....	115
5.2.1 Tietävä kirjoittaja – tietämätön lukija.....	115
5.2.2 Ohjaileva kirjoittaja – ohjailtu lukija.....	117
5.2.2.1 Tuomitseminen ja uhkailu.....	118
5.2.2.2 Imperatiivi.....	120
5.2.2.3 Nesessiivirakenteet.....	120
5.2.2.4 Toivomukset ja pyynnöt.....	125
5.2.2.5 Lupaukset ja kiellot.....	127
5.2.2.6 Muutokset lukijan ohjailussa.....	129
5.3 Yleisöt eri vaiheiden teksteissä.....	130
5.3.1 Ensimmäisen vaiheen tekstien erityisyleisöt.....	131
5.3.2 Toisen vaiheen tekstien yleisöt.....	133
5.3.3 Kolmannen vaiheen tekstien yleisöt.....	135
5.3.4 Neljännen kauden tekstien yleisöt.....	137
5.3.5 Viidennen vaiheen tekstien yleisöt.....	138
6 Argumentoinnin kulku alkoholivalistusteksteissä.....	144
6.1 Argumenttien indikaattorit.....	145
6.1.1 Konnektorit.....	146
6.1.1.1 Konjunktiot.....	146
6.1.1.2 Konnektiivit.....	151
6.1.2 Verbit.....	152
6.1.3 Substantiivit.....	156
6.1.4 Lauseenvastikkeet.....	158
6.1.5 Kysymykset.....	159
6.1.6 Nollaliitos.....	161
6.1.7 Indikaattorittomat argumentit.....	162
6.1.8 Välimerkit.....	164
6.1.9 Muut indikaattorit.....	165
6.2 Argumentit.....	167
6.2.1 Kvasiloogiset argumentit.....	168
6.2.2 Todellisuuden rakenteeseen nojaavat argumentit.....	177
6.2.2.1 Peräkkäisyssiteet.....	178
6.2.2.2 Rinnakkaisuussiteet.....	181
6.2.3 Todellisuuden rakennetta luovat argumentit.....	184

6.2.4 Tulkinnanvaraisuus argumenttien luokittelussa.....	191
6.2.5 Indikaattoreiden ja argumenttien suhde.....	191
6.3 Argumenttien määrä ja painokkuus	192
6.4 Argumenttien järjestys	196
7 Varausten käyttö alkoholivalistusteksteissä	200
7.1 Varausten luokittelu	203
7.1.1 Modaaliverbit	204
7.1.2 Ei-modaaliset verbit.....	205
7.1.3 Ajan adverbis	208
7.1.4 Kvantitatiiviset varaukset	210
7.1.5 Kvalitatiiviset varaukset	212
7.1.6 Muut leksikaaliset varaukset	214
7.1.7 Potentiaali ja konditionaali	215
7.1.8 Persoonan häivyttäminen.....	216
7.1.9 Myönnyttely	220
7.1.10 Kielikuvat	221
7.2 Varausten määrä ja sijoittuminen tekstiin	223
8 Tuloksia ja pohdintaa.....	229
8.1 Tekstilajin muutoksen tutkiminen.....	229
8.2 Alkoholivalistuksen prototyyppi.....	232
8.3 Alkoholivalistuksen tekstilajin muutos vaihe vaiheelta.....	235
8.4 Alkoholivalistuksen ideologia	244
8.4.1 Alkoholivalistuksen esisopimukset.....	244
8.4.2 Alkoholivalistuksen ihmiskuva.....	246
8.4.3 Alkoholivalistus ja tieto	250
8.5 Lopuksi.....	252
Lähteet	
Liite	

1 Johdanto

1.1 Aihe ja tavoitteet

Tutkin väitöskirjassani alkoholivalistuksen tekstilajia ja sen muuttumista vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana. Olen tutkinut alkoholivalistuksen kieltä aiemmin pro gradu -tutkielmassani Argumentointi alkoholivalistusesitteissä (1999), jossa keskityin tarkastelemaan 1990-luvulla julkaistuja alkoholivalistustekstejä. Samalla perehdyin kuitenkin myös alkoholivalistuksen historiaan ja löysin sattumalta muutamia tekstintutkijan(kin) silmissä erityisen mielenkiintoisilta näyttäviä vanhempia valistustekstejä. Niinpä tuntui luonnolliselta jatkaa alkoholivalistustekstien tutkimista laajentamalla tarkastelutapaani diakroniseksi.

Tutkimukseni päätavoite on kahtalainen. Pyrin toisaalta selvittämään, miten alkoholivalistuksen tekstilaji on muuttunut rajaamani tarkastelujakson (1755–2001) aikana. Tältä osin tutkimusotteeni on diakroninen. Toisaalta tavoitteenani on selvittää, mikä on yhteistä eri aikoina julkaistuille alkoholivalistusteksteille, eli etsin tutkimuksessani suomalaisen alkoholivalistuksen ajasta riippumattomia ominaispiirteitä.

Lähtökohtanani on siis ylipäätään ajatus, että on olemassa tietty, rajattavissa oleva tekstilaji, jota kuvailee parhaiten nimitys alkoholivalistus. Aiemman alkoholivalistusta koskevan tietämykseni vuoksi minulla on myös väistämättä alustava näkemys siitä, millainen tekstilaji alkoholivalistus on. Hypoteesini onkin, että alkoholivalistustekstit ovat argumentoivia, vaikuttamaan pyrkiviä, suostuttelevia, tietyille yleisöille kohdennettuja ja ideologiasidonnaisia.

Koska oletan, että alkoholivalistuksessa pyritään vaikuttamaan vastaanottajien alkoholia koskeviin käsityksiin ja asenteisiin sekä alkoholinkäyttötottumuksiin, tarkastelen ennen kaikkea, millaisia kielellisiä strategioita vaikuttamisessa hyödynnetään. Yksi keskeisimmistä tarkastelukohteista tutkimuksessani on argumentointi. Tukeudun argumentoinnin analyysissa belgialaisen filosofin Chaïm Perelmanin kehrittelemään argumentaatioteoriaan. Perelman on laatinut teoriansa pääosin 1950-luvulla, mutta se on löydetty Suomessa vasta 1990-luvulla retoriikantutkimuksen lisääntymisen myötä. Aluksi Perelmanin argumentaatio- ja retoriikanäkemyksiä hyödynsivät Suomessa lähinnä yhteiskuntatieteilijät (esim. Palonen 1997; Summa 1989; Kuusisto 1998). Suomalaisista

lingvisteistä esimerkiksi Anna Mauranen (1993) ja Anne Mäntynen (2003) ovat ammentaneet tutkimuksiinsa lähtökohtia myös Perelmanin teoriasta.

Perelmanin argumentaatioteoriaa voi pitää ensisijaisesti filosofisena lähestymistapana, mutta toisaalta Perelman ottaa näkemyksissään huomioon myös kielen merkityksen argumentoinnissa. Varsinaisen argumentoinnin kulun (6. luku) tarkastelun lisäksi olen ottanut analysoitavakseni muitakin kielenpiirteitä, joita Perelman pitää merkityksellisinä argumentoinnissa. Analyysini aluksi tarkastelen alkoholivalistustekstien kirjoittajien tekemiä tiedollisia valintoja tarkastelemalla aineistoni tekstien sisältöä ja samalla analysoin, miten alkoholivalistuksessa nimetään alkoholikulttuuriin liittyviä toimijoita (4. luku). Seuraavaksi käsitelen muun muassa sitä, miten kirjoittajan ja lukijan suhde heijastuu esimerkiksi persoonaviittauksissa tai lukijaa ohjailevassa kielenkäytössä (5. luku). Lopuksi tutkin vielä varausten käyttöä alkoholivalistusteksteissä (7. luku).

Kaiken kaikkiaan olen valinnut analysoitavakseni monenlaisia ja -tasoisia alkoholivalistuksen kielen piirteitä. Sikäli tutkimukseni lähtökohtaa voisi kenties kritisoida liiallisesta hajanaisuudesta. Toisaalta kaikki tekemäni valinnat ovat perusteltuja Perelmanin retoriikan teorian pohjalta. Useiden piirteiden tarkastelun puolesta argumentoi myös Mauranen (2000: 305) kirjoittaessaan tekstin retoriikan rakentuvan monentasoisista kielellisistä valinnoista. Monipuolisella kuvausotteella tietyille kulttuuriselle kontekstille ominaisesta retoriikasta saadaan parempi kuva kuin kohdentamalla kuvaus kapeasti rajatumpaan kielellisten valintojen joukkoon.

Tutkimukseni lähtökohtana on tekstintutkimuksessa yleiseksi tullut ajatus kielenkäytön tiiviistä yhteydestä sosiaaliseen toimintaan, ideologiaan ja kieltä käyttävään yhteisöön (esim. Luukka 1995; Karvonen 1995; Heikkinen 1999). Siksi tavoitteenani on selvittää myös, miten yhteiskunnan muuttuminen vaikuttaa alkoholivalistusteksteihin ja mitä vastaavasti alkoholivalistustekstit kertovat yhteiskunnan muuttumisesta. Kun kielentutkija haluaa tehdä näkyväksi kielen elämää ja toivoo saavuttavansa analyysillaan yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa, hänen kannattaa hyödyntää Pirkko Nuolijärven (2002) mukaan käsitepareja muutos ja suhtautuminen muutokseen vs. pysyvyys sekä erojen ja erottelujen problematiikka vs. samankaltaisuus. Omassa tutkimuksessani nämä käsiteparit ovat vahvasti läsnä. Otan analyysissani huomioon myös Nuolijärven varoituksen liian pitkälle menevästä muutoksen ja erojen hakemisesta, jolloin pysyvät elementit jäävät huomiotta. Nuolijärvi huomauttaa myös, että loppujen lopuksi kielentutkijan ensisijainen tehtävä on kuitenkin analysoida kieltä, ei yhteiskuntaa.

Tarkastelujaksoksi rajaamani 246 vuoden aikana Suomen historiassa tapahtui luonnollisesti hyvin paljon. Suomi siirtyi Ruotsin vallan alaisuudesta Venäjän vallan alaiseksi, itsenäistyi, oli osallisena molemmissa maailmansodissa ja koki sisällissodan – muutamia esimerkkejä mainitakseni. Myös vallitsevat aatteet sekä yhteiskunnan rakenne muuttuivat tarkastelujaksoni aikana olennaisesti. Lisäksi Suomi siirtyy modernista kaudesta postmoderniin yhteiskunnalliseen vaiheeseen. Otan tämän kaiken huomioon analyysissani ja pidän erityisen hedelmällisenä pohtia sitä, miten modernin ja postmodernin murros ilmenee aineistossani.

Tiedonvälityksen voi katsoa olleen alusta lähtien yksi alkoholivalistuksen keskeisistä tavoitteista. Siksi pidän tarpeellisenä pohtia, millainen on alkoholivalistuksen tiedonkuva ja miten se mahdollisesti muuttuu tarkastelujaksoni aikana. Tiedonkuvan analysoimisessa hyödynnän Yehuda Elkanan (1981: 15–16; ks. myös Manninen 1989: 89) mallia tiedonkuvan sisällöstä. Elkanan mukaan tiedonkuva koostuu seuraavista asioista: 1)

tiedon lähteet, 2) tiedon legitimoitintapa, 3) tiedon yleisö, 4) tiedon sijoittuminen jatkumolle pyhä–maallinen, 5) tiedon sijoittuminen aikajatkumolle, 6) tietoisuusaste, 7) tiedon suhde vallitseviin normeihin, arvoihin ja ideologioihin sekä 8) tiedon suhde luontokuvaan.

Tiedonkuvan ohella pidän toisena mielenkiintoisena tarkastelukohteena alkoholivalistustekstien ihmiskuvaa. Pohdin ensinnäkin sitä, millaisena olentona ihmistä pidetään aineistoni teksteissä. Toiseksi pyrin selvittämään, millainen on aineistoni kirjoitusten ihanneihminen. Koska alkoholivalistuksessa on tavoitteena vaikuttaa vastaanottajan elämäntapoihin, oletan, että aineistoni tekstit valaisevat myös oman aikansa käsityksiä hyvästä ja onnellisesta elämästä.

Tekstilajin tutkimista sinänsä ei voitane pitää enää kovin uutena tekstintutkimuksen haarana Suomessakaan. Toisaalta alkoholivalistustekstejä ei ole käsittäkseni tutkittu lingvistikseen näkökulmasta juuri lainkaan, joten sikäli väitöskirjani on todennäköisesti tervetullut lisä suomalaisen tekstintutkimuksen traditioon. Myös tekstilajin muutoksen tutkiminen näyttää olleen suhteellisen vähäistä sekä Suomessa että ulkomaillakin. Siksi oletan, että väitöskirjani merkittävin lingvistinen anti liittyy juuri tekstilajin muutoksen tarkasteluun. Kolmantena pää tavoitteenani tekstilajin ominaisuutensa sekä muutoksen kuvaamisen lisäksi onkin selvittää, millaisia erityisiä haasteita tekstilajin muutoksen lingvistiseen tutkimiseen sisältyy. Pidän mahdollisena myös sitä, että tutkimukseni valaisee kirjakielenne muuttumista.

Tutkimukseni on pääasiassa kvalitatiivinen. Lasken kuitenkin useiden tarkastelemieni kielenpiirteiden kvantiteetteja, sillä katson pystyväni näin vertailemaan paremmin eri-ikäisiä tekstejä. Maurasen (2000: 304–305) mukaan kvantitatiivinen tutkimusote on usein mukana vertailevissa tutkimuksissa, sillä tavallista on, että ”jokin tekstipiirre esiintyy molemmissa kulttuureissa mutta on toisessa yleisempi”. Mauranen katsookin enemmän/vähemmän-vertailujen edellyttävän kvantitatiivista näyttöä. Kvantitatiivisen analyysin ongelmina Mauranen pitää muun muassa diskurssi-ilmiöiden luokitteluun sisältyvää epätarkkuutta ja analysoitavien tekstimäärien rajallisuutta. Silloin vertailussa operoidaan usein sen verran pienillä lukumäärillä, että sen tulokset eivät sovi käsiteltäviksi kovin sofistikoituneilla tilastollisilla menetelmillä. Mauranen katsookin yksinkertaisen prosenttien laskemisen soveltuvan useimpiin vertailuihin.

1.2. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistooni kuuluu 55 eri-ikäistä tekstiä, ja se sisältää kokonaisia lyhyehköjä valistusoppaita, katkelmia laajemmista valistuskirjoista, sanomalehtien valistuskirjoituksia sekä alkoholivalistuslehtisiä. Tekstejä kerätessäni olen tutustunut yliopistokirjastojen sekä Raittiuskeskuskirjaston aineistotietokantoihin ja lukenut 1800-luvun sanomalehtien mikrofilmitallenteita. Olen selvittänyt raittiuskasvatustekstien määrää myös Suomalainen kirjallisuus -bibliografioista. Suurin osa ennen 1990-lukua julkaisuista teksteistä onkin saatu näiltä tahoilta. Muutaman tekstin olen saanut myös yksityisarkistosta.

Vanhan raittiuskirjallisuuden keräämisessä yksi merkittävimmistä ongelmistani on ollut mahdollisen materiaalin suuri määrä ja toisaalta rajallinen saatavuus. Esimerkiksi

1800-luvulla raittiuskasvatustyötä tekevät järjestöt ja yksityishenkilöt julkaisivat sivumäärissä mitattuna niin runsaasti tekstejä, etten ole voinut perehtyä kaikkeen tähän materiaaliin.

Toinen ongelma on ollut se, että olen joutunut rajaamaan verrattain suuren osan löytämistäni teksteistä tutkimusaineistoni ulkopuolelle. Osa teksteistä osoittautui käännöskirjallisuudeksi, joten en pitänyt niitä soveltuvina aineistooni. En pitänyt mielekkäänä käsitellä käännöstekstejä ilman yhteyttä alkuperäistekstiin. Alkuperäisen tekstin ja suomenkielisen käännöksen vertaileminen puolestaan olisi edellyttänyt enemmän tietämystä kielenkääntämisestä ja alkuperäiskielestä, kuin minulla on. Kaiken kaikkiaan katson, etten olisi pystynyt analysoimaan käännöstekstejä riittävän luotettavasti.

Jätin tutkimusaineistostani pois myös sellaiset tekstit, jotka ovat alun perin olleet raittiustilaisuuksissa esitettyjä puheita ja esitelmiä. Tällaisten tekstien analyysissä olisi mielestäni pitänyt ottaa huomioon myös alkuperäinen käyttötarkoitus eli varsinainen esitystilanne.

Kolmanneksi ongelmaksi tuli se, että vanhempien valistustekstien pituus vaihtelee huomattavasti, sillä osa on noin kymmenen sivun mittaisia vihkoja ja osa yli sadan sivun pituisia valistuskirjoja. Jos olisin ottanut kaikki tekstit kokonaisina aineistooni, sen määrä olisi kasvanut liian suureksi pääasiassa kvalitatiiviseen tutkimukseen. Toinen ongelma olisi ollut se, että kokonaisia tekstejä käyttäessäni muutamien kirjoittajien persoonallinen tyyli olisi päässyt vaikuttamaan tuloksiin liikaa. Päädyin sellaiseen ratkaisuun, että analysoin koko tekstejä ainoastaan rakenteen osalta. Päädyin valitsemaan pisimmistä teksteistä aineistooni vain osia siten, että eri kausien sisällölliset painotukset olisivat aineistossani edustettuina mahdollisimman monipuolisesti. Tarkimpia kvantitatiivisia laskelmia varten olen arponut aineistoni teksteistä vieläkin lyhyempiä katkelmia.

Pystyäkseni vertailemaan eri-ikäisiä alkoholivalistustekstejä olen jakanut tutkimusaineistoni viiteen osaan. Koska alkoholilainsäädäntö on vaihdellut huomattavasti eri aikoina ja tämä vaihtelu on väistämättä vaikuttanut selvästi alkoholivalistukseen, olen käyttänyt jaottelukriteereinä merkittävimpiä alkoholilainsäädännön muutoksia. Siten tutkimusaineistoni kerrostumista on tullut ajallisesti hyvin eripituisia.

Vanhin ja pisin tutkimusaineistoni vaihe kattaa vuodet 1755–1866. Vuotta 1755 voi pitää kirjallisen raittiusvalistuksen alkuna, sillä silloin Israel Reinius laati kirjoituksen nimeltä Yxikertaiset Kysymyxet Juopumisesta, jota voidaan pitää ensimmäisenä suomalaisena raittiuskirjasena. Tämä kausi katkeaa vuoteen 1866, jolloin Suomessa lakkautettiin talonpoikien oikeus valmistaa paloviinaa kotikäyttöön.

Seuraava tutkimusaineistoni kausi alkaa vuodesta 1867 ja päättyy vuoteen 1919. Vuosi 1919 on tämän vaiheen rajapyykkinä siksi, että silloin astui voimaan kieltolaki. Kieltolain voimaan astumisesta alkava vaihe päättyy tarkalleen ottaen 5.4.1932 klo 10.00, jolloin kieltolaki lakkautettiin ja ensimmäiset Oy Alkoholiliike Ab:n myymälät avasivat ovensa.

Neljäs vaihe alkaa uuden alkoholilain voimaan astumisesta ja päättyy vuoteen 1968, jolloin säädettiin jälleen uusi alkoholilaki eli keskiolutlaki. Tämän lain voimaan astumisen myötä alkaa tutkimusaineistoni viides vaihe, joka jatkuu nykyaikaan asti. Käytännössä tutkimusaineistoni uusien kerrostuma sisältää ainoastaan vuosina 1990–2001 julkaistuja tekstejä. Tämä johtuu siitä, että halusin tähän tutkimusaineistoni osaan ainoastaan sellaisia tekstejä, jotka ovat edelleen käytössä ehkäisevässä päihdetyössä. Niinpä keräsin tämän aineiston 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa esimerkiksi

terveyskeskusten, nuorisotilojen ja kirjastojen tietopisteistä, Alkon myymälöistä ja Oulun kaupungin ehkäisevän päihdetyön yksiköstä. Pyysin alkoholivalistusmateriaalia myös Stakesista ja ehkäisevää päihdetyötä tekevilta järjestöiltä. Oletin, että näiltä tahoilta saatu alkoholivalistusmateriaali olisi paitsi edelleen käytössä ehkäisevässä päihdetyössä myös kenen tahansa kansalaisen saatavana. Kävi niin, että näiden aineistonhankintakanavien kautta sain käsiini ainoastaan 1990-luvun materiaalia. Sitä vanhemman materiaalin saamiseksi olisin jälleen joutunut turvautumaan arkistoihin, jolloin tutkimusaineistoni uusimpaan kerrostumaan olisi siis päätynyt sellaistaakin materiaalia, joka ei enää välttämättä ole käytössä ehkäisevässä päihdetyössä. Tosin osa tutkimusaineistoni 1990-luvun alussa julkaistuista oppaista on uusintapainoksia, joiden ensipainokset on mahdollisesti julkaistu jo ennen 1990-lukua.

Se, kuinka suuren osan eri vaiheiden aikana julkaistuista alkoholivalistus- tai raittiuskasvatusteksteistä olen aineistooni saanut, vaihtelee selvästi. Ensimmäiseltä kaudelta aineistossani on kuusi tekstiä kuudelta kirjoittajalta. Tuolloin genre oli vasta käynnistymisvaiheessa, ja rohkenen arvioida, että nämä kuusi tekstiä edustavat yli puolta kyseisenä aikana alun perinkin suomenkielisinä julkaistuista raittiuskasvatusteksteistä. Siksi pidän tämän vaiheen edustusta aineistossani hyvänä.

Toisen kauden aikaisia raittiuskasvatustekstejä aineistossani on seitsemän kappaletta seitsemältä kirjoittajalta. Kolmannen vaiheen aikaisia kirjoituksia on aineistossani kahdeksan kappaletta, mutta olen valikoinut aineistooni yhdeltä kirjoittajalta neljä lyhyttä sanomalehtitekstiä. Tein näin siksi, että suurin osa kieltolakiajan teksteistä oli tematiikaltaan varsin yksipuolisia lähinnä kieltolain noudattamisen tärkeyttä tähdentäessään. Neljän tekstin kirjoittaja puolestaan käsittelee teksteissään lähinnä muita teemoja, joten hänen tekstejään suosimalla sain temaattista monipuolisuutta tämänkin kauden aineistoon. Kyseisen kirjoittajan tekstit ovat lyhyehköjä lehtikirjoituksia, joten sinänsä hänen tekstiensä osuus kieltolakiajan aineistossa ei ole suhteettoman suuri. Näiden tekstien yhteinen sanemäärä on vähäisempi kuin kahden muun tämän kauden kirjoittajan yhtenäisen tekstin sanemäärä. Siten en katso, että tämä ratkaisu vaikuttaa tutkimustuloksiin vääristävästi. Neljänneltä kaudelta olen ottanut aineistooni yhdeksän tekstiä yhdeksältä kirjoittajalta.

Toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen aikana raittiuskasvatustekstien määrä on kasvanut niin suureksi muun muassa vilkkaan sanomalehtikirjoittelun myötä, että minun on ollut mahdotonta perehtyä kaikkeen tänä aikana julkaistuun raittiuskasvatustekstiin. Siksi en pysty kovin hyvin arvioimaan, mikä on aineistoni tekstien suhteellinen määrä oman kautensa muiden raittiuskasvatustekstien määrään verrattuna. Viidennen vaiheen tekstejä aineistossani on kaikkein eniten, 25 kappaletta, eli lähes saman verran kuin muita tekstejä yhteensä. Siihen nähden tämän jakson tekstien määrä on suhteettoman suuri aineistossani, mutta mielestäni se on perusteltua. Tärkein syy uusimpien tekstien runsaaseen määrään on se, että tavoitteenani on muutoksen kuvauksen ohella tehdä kattava synkroninen analyysi. Uskon nimittäin, että uusimpien alkoholivalistus- tai raittiuskasvatustekstien monipuolisesta ja kattavaan aineistoon perustuvasta kuvauksesta voi olla hyötyä myös alkoholivalistusmateriaalin suunnittelussa.

Olen valinnut aineistoni subjektiivisesti mutta pyrkinyt kuitenkin siihen, että aineistoni tekstit olisivat tutkimukseni kannalta relevantteja. Yksi keino varmistaa tutkimusaineiston relevanttius on tutustua tutkittavan ilmiön teoreettiseen taustaan. (Pälli 2003: 32.) Näin olenkin menetellyt perehtyessäni sekä tekstilajin tutkimusta koskevaan teoreettiseen

kirjallisuuteen että alkoholikulttuuria, alkoholipoliittikkaa ja raittiusliikettä käsittelevään kirjallisuuteen.

Olen pyrkinyt varmistamaan aineistoni tekstien relevanssia myös kiinnittämällä huomiota niiden kirjoittajiin ja julkaisukanavaan. Useiden aineistoni tekstien kirjoittajat ovat henkilöitä, joiden merkitys raittiusliikkeen ja alkoholivalistuksen historiassa sekä ylipäätään yhteiskunnassamme on ollut suuri. Toisaalta en ole kuitenkaan pitänyt vain tällaisten kirjoittajien tekstien valikoimista riittävän tutkimusaineiston relevanssin varmistamisen kriteerinä, sillä alkoholivalistustekstejä on kirjoittanut suuri joukko tuntemattomampiakin kirjoittajia. Siksi olen valikoinut aineistooni myös tekstejä sellaisilta kirjoittajilta, jotka eivät ole toimineet yhtä näkyvästi raittiusliikkeessä. Tällöin olen kiinnittänyt erityistä huomiota tekstien julkaisukanavaan ja edellyttänyt, että tekstit on julkaistu suhteellisen tunnetussa lehdessä tai merkittävän raittiusjärjestön tai muun alkoholivalistustyötä tekevän organisaation julkaisusarjassa.

Koko aineistoni määrää voi pitää runsaana kvalitatiiviseen tutkimukseen, sillä aineistossani on karkeasti arvioituna 85 500 tekstisanaa. Aineistooni kuitenkin pätee huomautus, että kyseessä on joka tapauksessa harkinnanvarainen otanta eli näyte. Siksi aineistoni pohjalta ei voi tehdä tieteellisiä yleistyksiä esimerkiksi jonkin tietyn kielenpiirteen yleisyydestä suomen kielessä eikä välttämättä edes alkoholivalistuksen tekstilajissa. (Alasuutari 1995: 78; Eskola–Suoranta 1998: 18; Pälli 2003: 33.)

Olen koonnut taulukkoon 1 tiedot, kuinka monta tekstiä aineistossani on eri kausilta. Tarkempi erittely tutkimusaineistostani on liitteessä 1. Kun poimin aineistostani esimerkkejä tekstiini, käytän tavallista lähdeviitustekniikkaa aina, kun se on mahdollista. Jos siis tiedossani on tekstin kirjoittaja sekä julkaisuvuosi ja tekstissä on käytetty sivunumerointia, mainitsen nämä esimerkin yhteydessä olevassa viitteessä. Jos tekstin kirjoittaja on tuntematon, käytän viitteessä tekstin pääotsikkoa. Jos tarkka julkaisuvuosi on tuntematon, mutta tiedän kuitenkin julkaisuvuosikymmenen, ilmaisen vuosiluvun muodossa 199X.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston tekstien määrä vaiheittain.

Tutkimusaineiston vaihe	Tekstien määrä
1. vaihe (1755–1867)	6 tekstiä
2. vaihe (1868–1918)	7 tekstiä
3. vaihe (1919–1932)	8 tekstiä
4. vaihe (1933–1968)	9 tekstiä
5. vaihe (1990–2001)	25 tekstiä
Yhteensä	55 tekstiä

2 Alkoholikulttuuri alkoholivalistuksen ja tutkimukseni kontekstina

Pidän analyysin suhteuttamista tekstien **kontekstiin** yhtenä merkittävimmistä diakronisen tekstintutkimuksen haasteista. Kontekstilla voidaan tarkoittaa tulkintaa ohjaavia kehyksiä, joiden avulla monimerkityksiset ilmaukset saavat mahdollisimman yksiselitteisen ja täsmällisen tulkinnan (Leech 1981: 63–70; Lyons 1981: 198, 201–202). John Lyonsin mukaan kontekstuaalinen tieto on niin olennainen osa jokapäiväisten viestien tulkintaa, että emme sen ansiosta välttämättä edes kiinnitä tietoisesti huomiota ilmausten monimerkityksisyyteen.

Tekstintutkimuksessa konteksti ymmärretään huomattavasti laajemmin kuin Leechin ja Lyonsin määritelmässä. Esimerkiksi M. A. K. Halliday jakaa kontekstin neljään ulottuvuuteen. Yksi näistä ulottuvuuksista on tekstin sisäinen konteksti eli koteksti, joka viittaa tekstinsisäisiin merkityssuhteisiin. Teksteillä on myös intertekstuaalinen konteksti, jolla tarkoitetaan tekstin suhteita aiempiin ja nykyisiin teksteihin. Kolmanneksi voidaan puhua tilannekontekstista, jossa tarkastellaan vuorovaikutuksen osapuolien rooleja, puheenaihetta ja kielellisiä muotoja. Laajin ulottuvuus Hallidayn jaottelussa on kulttuurikonteksti eli tekstin tuottamista ja tulkintaa ohjaava ideologinen ja institutionaalinen tausta. (Halliday 1985: 5–49.)

Edelleen voidaan puhua myös kirjoittajan ja lukijan kontekstista, tekstiin kirjoittuvasta kontekstista tai tekstin konkreettisesta esiintymisyhteydestä (Hiidenmaa 2000: 179). Vesa Heikkinen (2004: 23–32) viittaa uusimmissa pohdinnoissaan kontekstilla tekstien abstrakteihin ympäristöihin. Tekstin konkreettista fyysis-materiaalista ympäristöä hän nimittää puitteiksi. Kun konteksti määritellään näin laajasti, voidaan sanoa, että yksittäisellä tekstillä on periaatteessa ääretön määrä mahdollisia konteksteja. Tekstit siirtyvätkin kontekstista toiseen, jolloin niille on mahdotonta löytää lopullisia merkityksiä.¹ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että teksteihin voitaisiin tulkita mitä tahansa merkityksiä, sillä tekstit rajaavat joukon potentiaalisia merkityksiä. (Lehtonen 1996: 152–157.)

¹ Pirjo Hiidenmaa (2000: 183) nimittää tekstien esiintymistä uusissa konteksteissa rekontekstuaalistumiseksi. Esimerkiksi leikekirjaan poimitut sanomalehtitekstit saavat uudessa kontekstissaan uusia merkityksiä. Samoin käy myös silloin, kun tutkija sulkee joukon tekstejä tutkimuskorpukseensa.

Anne Mäntynen pohtii monipuolisesti tulkinnan, analyysin ja kontekstin välisiä suhteita ja kysyy muun muassa, kuinka hyvin tutkijan on tunnettava analysoimiensa tekstien konteksti ja onko ylipäätään mahdollista tutkia tekstejä, jos ei tunne niitä tuottavaa yhteisöä (Mäntynen 2003: 30). Toisaalta konteksti kirjoittuu jokaiseen kielenkäyttöön, jolloin tekstit sisältävät kontekstinsa relevantteja piirteitä mahdollistaen koherentin temaattisen ideationaalis-interpersoonaisen tulkinnan (Heikkinen 1999: 70; Saukkonen 2001: 191; Lehtonen 1996: 157; Eggins–Martin 1997: 232). Siksi pidän mahdollisena tutkia sellaisiakin tekstejä, joita tuottanutta yhteisöä ei tunne.

Mäntynen tavoin ajattelen kuitenkin tekstien olevan myös sosiaalista toimintaa, jolloin niiden analyysia ei voi rakentaa pelkän kielen tarkastelun varaan. Siksi lähestyn tekstieni kontekstia myös ulkoa päin perehtymällä varsinkin suomalaisten historiaan, erityisesti aate- ja kulttuurihistoriaan, sekä sosiologiaan. En kuitenkaan pidä tarpeellisena tuoda tätä kontekstia tutkimuksessani näkyville esimerkiksi erillisinä historiallisina katsauksina vaan kytken sen varsinaisen analyysini yhteyteen. Poikkeuksen teen kuitenkin tässä luvussa, sillä esittelen suomalaisten alkoholikulttuurin ja alkoholipolitiikan sekä raittiusliikkeen vaiheita, koska oletan, että raittius- ja alkoholivalistusteksteissä reagoidaan suomalaisten alkoholinkäytössä ja alkoholipolitiikassa tapahtuneisiin muutoksiin. Siksi käsitelen tässä luvussa lyhyesti suomalaisten alkoholikulttuurin muuttumista kansanperinteen ja alkoholilainsäädännön näkökulmasta. Yhdistän tähän lukuun myös katsauksen raittiusliikkeen historiaan, raittiuskasvatuksen ja alkoholivalistuksen määrittelemisen sekä niiden toimintamuotojen esittelyn.

2.1 Alkoholin käyttö Suomessa

Folkloristi Satu Apo (2001) on tutkinut suomalaisten juomista kansanperinteen kautta. Hän jakaa alkoholinkäytön historian Suomessa viiteen jaksoon dominoivan juoman ja kulutuksen määrän mukaisesti. Ensimmäisessä vaiheessa Suomessa ei valmistettu lainkaan viljapohjaisia alkoholijuomia. Seuraavana vaiheena oli olutvaltainen juomakulttuuri, jota seurasi paloviinavaltainen juomakulttuuri. Neljäntenä jaksena oli niukan kulutuksen viinavaltainen kulttuuri, ja parhaillaan elämme kasvavan kulutuksen ja monien alkoholijuomalajien kulttuurissa. (Apo 2001: 21–22.)

Varhaisin, viljajuomaton, vaihe on kestänyt jääkauden jälkeisestä asutuksen alkamisesta maanviljelyksen yleistymiseen, joten Suomessa on eletty ilman viljajuomia vähintään 5000 vuotta. Vaikka pyyntikulttuurissa eläneen väestön elintaso ja ravitsemuksellisia olosuhteita on vaikea arvioida, on saatu viitteitä siitä, että suomalaiset ovat jo silloin muuntaneet tajunnantilaansa monilla eri aineilla. Ensimmäisenä suomalaisena alkoholijuomana on pidetty hunajasta käyttämällä valmistettua simaa, mutta hunajan rajallisen saannin vuoksi simahumalasta on todennäköisesti nautittu kohtuullisen harvoin. Lehtipuiden mahlasta on valmistettu käyttämällä kaljamaista juomaa, jonka alkoholipitoisuus on ollut matala. Lisäksi erilaisten kasvien ja etenkin sienten huumaaavat ominaisuudet on tunnettu ja niitä on mahdollisesti käytetty muuntuneen tietoisuuden tilan tavoittelussa. (Apo 2001: 22, 44–45.)

On mahdotonta selvittää, milloin suomalainen on nauttinut ensimmäisen oluensa, mutta todennäköisesti suomalaiset ovat alkaneet valmistaa olutta tutustuttuaan

maanviljelykseen. Viimeistään rautakaudella (500 eKr. lähtien) oluen valmistus on ollut yleistä Suomessa. Ensimmäiset viitteet viinin käytöstä Suomessa on löydetty vuosiin 300–400 jKr. ajoitetusta asuinpaikasta Salon Vanutehtaanmäessä. Onkin todennäköistä, että suomalaiset ovat tutustuneet viiniin jo rautakaudella kauppayhteyksiensä ansiosta, ja myöhemmin kristinusko on istuttanut viinin pysyvästi suomalaiseen kulttuuriin. Olutta valmistettiin talonpoikaisperheissä, mutta sen valmistusta rajoittivat viljan tuotannon ja elintason vaihtelut. Varakkaimmissa talonpoikaiskodeissa olutta voitiin käyttää päivittäisenä juomana, mutta näin vauraiden viljelijöiden määrä on ollut taloushistoriallisten yleisesitysten perusteella varsin vähäinen. Keskiajalla Suomessa on harjoitettu myös oluen anniskelua. Papit kauppasivat olutta kirkonmäellä ja pappiloissa, ja kapakoiminen olikin merkittävä tulonlähde papin taloudessa. Toisena anniskeluinstituutioon toimi pääasiassa matkustavia palveleva kapakkalaitos. (Apo 2001: 46–49; Mäntylä 1998: 13–17.)

Kotitekoinen oluen keskimääräiseksi vahvuudeksi on arvioitu 5,2 painoprosenttia. Aikalaiskuvausten mukaan olutta on nautittu paitsi ruokajuomana myös humaltumistarkoituksessa. (Mäntylä 1998: 7–8.) Suomen raittiusliikkeen historiasta vuonna 1930 kirjoittanut Viljo Hytönen kuvaa erityisesti kirkollisiin tilaisuuksiin liittyntä rajua juomista:

Pitkin keskiaikaa ja vielä luterilaisenakin aikana kirkkomessu oli tunnettu olut- ja tappelujuhlena. Kun messua vietettiin eri paikkakunnilla eri aikoina, oli väestöllä tilaisuus tehdä matka milloin mihinkin seurakuntaan ja ottaa osaa useampaan kuin yhteen kirkkomessuun. Kirkkokrouvia muistettiin silloin ahkerasti. Niinpä Lounais-Hämeen tuomiokirjassa mainitaan parin vuoden aikana puolen tusinaa sakkoja kirkkomessutappelusta. Eivätkä ne olleet mitään vähäpätöisiä kahnauksia. Kalvoilan kirkkopyhän P. Olavin juhlassa v. 1507 eräs Tenholan mies löi nimismieheltä silmän puhki; Saarioisten mies v. 1506 kirkkomessussa pieksi erään naisen siniseksi. (Hytönen 1930: 22.)

Viina tuli Suomessa tutuksi uskonpuhdistuksen ajalla (Hytönen 1930: 30). Keskiolut pysyi pääasiallisena alkoholijuomana 1600-luvulle asti, jolloin paloviina syrjäytti oluen suomalaisten suosituimpana alkoholijuomana, ja paloviinavaltainen juomakulttuuri jatkui vuoteen 1866 saakka. Suurin osa tänä aikana kulutetusta alkoholista oli maaseudun maanomistajien valmistamaa. Jokapäiväinen paloviinan käyttö oli mahdollista ainoastaan harvoissa varakkaissa talouksissa. Viinaa käytettiin myös juhlujuomana sekä yleislääkkeenä, johon saatettiin lisätä muita parantavia aineita. Viinaa käytettiin myös maksuvälineenä. (Apo 2001: 22, 84–89.) Matti Peltonen (1997: 38–39) on selvittänyt, minkä verran Suomessa kulutettiin alkoholia paloviinavaltaisen juomakulttuurin loppuaikoina 1810- ja 1830-luvulla. Vanhassa raittiuskirjallisuudessa paloviinan kulutus kuvataan todella korkeaksi, mutta aikalaisarvioiden mukaan alkoholin keskimääräinen kulutus kyseisenä ajanjaksona ei ole ollut kovin suurta. Suomen Talousseuran 1810-luvun lopulla tekemässä kyselytutkimuksessa 80–90 % yli 15-vuotiaista miehistä arvioitiin kohtuukäyttäjiksi. Alkoholistien osuudeksi arvioitiin 5 %, ja raittiita oli suunnilleen saman verran. 1830-luvulla Suomen Talousseura tutki, kuinka paljon Suomessa poltettiin paloviinaa. Peltonen päätelee Talousseuran tutkimuksen pohjalta, että absoluuttiseksi alkoholiksi muutettuna kyseisenä ajanjaksona alkoholin keskimääräinen kokonaiskulutus oli korkeintaan kolme litraa.

Kotipolton kiellon jälkeen vuonna 1866 suomalaisessa alkoholikulttuurissa koitti vuoteen 1968 saakka kestänyt kausi, jolloin alkoholinkulutus oli erittäin vähäistä. Jälleen varsinkin raittiusmielisten aikalaisten kuvauksissa suomalaisten ja erityisesti kaupunkien työläisten sekä maaseudun köyhälistön alkoholinkäyttöä pidettiin liian runsaana. Tilastoitu alkoholinkulutus ei kuitenkaan noussut kyseisenä ajanjaksona kertaakaan yli kolmen litran ja useimpina vuosina jäätiin jopa alle kahteen litraan. 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla käytännössä kaikissa kansankerroksissa alkoholiin alettiin suhtautua erittäin kielteisesti. Uskonnollisissa ryhmissä alkoholivastaisuus levisi varsinkin suurten herätysliikkeiden kautta. Niin ikään vauraat talolliset, porvarillinen säätyläistö ja fennomaanit pitivät alkoholia suurena uhkana kansakunnallemme. Myös kaupunkien työväestö omaksui jyrkän raittiuskannan. Nämä seikat johtivat siihen, että raittiusliikkeen kannatus oli varsin laajaa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Ensimmäisen maailmansodan aikana Suomessa oli väliaikainen kieltolaki vuosina 1914–1918. Huippukohtansa suomalaisten alkoholikielteisyys saavutti vuosina 1919–1932, jolloin maassamme oli voimassa varsinainen kieltolaki. (Apo 2001: 196, 200–209.)

Kieltolain aikana suomalaisten alkoholinkäyttöä humaltumistarkoitukseen ei ole tilastoitu lainkaan, mutta varmaa on, että alkoholia käytettiin myös kieltolain ollessa voimassa. Varakkaimmat kansalaiset onnistuivat hankkimaan alkoholia sekä laillisesti esimerkiksi lääkärin, hammaslääkärin ja eläinlääkärin kirjoittamilla resepteillä että laittomasti alkoholin salakuljettajilta². Esimerkiksi vuonna 1927 laillisen alkoholin kulutus nousikin 1 571 000 litraan 100-prosenttiseksi alkoholiksi muutettuna. Varattomampi väestö valmisti pontikkaa ja kiljua, ja alkoholin korvikkeena käytettiin myös kölninvesiä, suuvesiä ja erilaisia ohenteita. Lisäksi pirtukauppiat palvelivat kaikkia kansankerroksia. (Apo 2001: 213; Simpura 1982: 20–21.)

Kieltolain kumoamisen jälkeenkin valtiovalta valvoi suomalaisten alkoholinkäyttöä tiukasti. Yhteiskunnalliseen valvontaan osallistuivat myös lääkärit, opettajat, papit, lehdistö ja monet kansalaisjärjestöt. Kansalaisten keskinäinen sosiaalinen kontrolli oli tehokasta, sillä naapurit vahtivat toisiaan, naiset miehiä, vanhemmat lapsiaan ja lapset vanhempiaan. Kaikki nämä seikat edesauttoivat sitä, että suomalaisten alkoholinkäyttö pysyi edelleen erittäin vähäisenä. (Apo 2001: 214–215.)

Vuodesta 1968 lähtien suomalaisten alkoholinkäyttöä on selvitetty kahdeksan vuoden välein tehtävillä juomatapatutkimuksilla. Tutkimukset osoittavat alkoholinkäytön lisääntyneen selvästi keskiolulain hyväksymisen jälkeen. Huomattavin alkoholinkulutuksen kasvu ajoittuu 1970-luvulle. Vielä vuonna 1965 alkoholin kulutus absoluuttisena alkoholina asukasta kohden oli hieman yli kaksi litraa, vuonna 1969 määrä nousi yli neljän litran ja vuonna 1977 se oli yli seitsemän litraa. 1990-luvulla alkoholin vuosikulutus on ollut noin 8–9 litraa. Samalla alkoholin käyttötiheys on kasvanut huomattavasti, mutta päivittäinen tai lähes päivittäinen alkoholinkäyttö on Suomessa edelleen harvinaista. Humalajuominen on yleistynyt selvästi vuoden 1968 jälkeen, ja esimerkiksi vuonna 1992 naisista 11 % ja miehistä 29 % ilmoitti

humaltuvansa vähintään kerran viikossa. Myös juodun alkoholin laatu on muuttunut selvästi vuoden 1968 jälkeen. Ennen keskiolutuudistusta Suomi oli vielä viinavaltainen

² Kerrotaan, että esimerkiksi Eino Leino oli 1920-luvun alussa nauttinut eläinlääkärin reseptillä hankkimaansa apteekkispriitä. Resepteihin piti kirjoittaa, minkä eläimen hoitoon lääke oli määrätty, joten pullon kyljessä luki Sika Eino Leino. (Länsimäki 1995: 109.)

maa, mutta jo 1970-luvulla Suomi muuttui viinamaasta olutmaaksi. Vuonna 2000 väkevien alkoholijuomien osuus juodusta alkoholista oli noin 26 %. Alkoholinkulutuksen esittäminen pelkästään koko kansan keskiarvoina ei anna riittävän selvää kuvaa suomalaisten alkoholinkulutuksesta, sillä kulutusjakautumat ovat erittäin vinoja. Suuri osa väestöstä juo vähän, osa kohtuullisesti ja pieni osa erittäin paljon. (Mustonen ym. 1998; Metso ym. 2002.) Vuonna 2004 väkevien juomien osuus Suomessa juodusta alkoholista on ennakkotietojen mukaan lisääntynyt veronalennusten vuoksi (esim. Kaleva 27.10.2004).

2.2 Suomalainen alkoholilainsäädäntö

Suomalaisen alkoholipolitiikan historia on varsin vaihtelevaa. Vaikka alkoholia on käytetty Suomessa jo tuhansien vuosien ajan, suomalaisten alkoholinkäyttöä on pyritty rajoittamaan erilaisilla säädöksillä vasta 1600-luvulta lähtien. Eräänlainen kulminaatiopiste tähänastisessa alkoholipolitiikassamme on ollut vuosien 1919 ja 1932 välinen kieltolaki. Ennen kieltolakia suomalainen alkoholipolitiikka kiristyi vähitellen, kun taas kieltolain kumoamisen jälkeen alkoholipolitiikka on muuttunut vapaammaksi. Pohjoismaista alkoholilainsäädäntöä tarkastelleen Lennart Johanssonin (2000: 17) mukaan Suomen, Ruotsin ja Norjan alkoholirajoitukset ovat tiukkuudessaan vailla vertaansa.

1600-luvun alussa ensimmäiset alkoholipoliittiset toimenpiteet koskivat verotusta. Vuonna 1622 tuontiviineistä alettiin periä veroa, ja vuonna 1638 viinanpolto muuttui verolliseksi. Muuten maallisessa lainsäädännössä ei rajoitettu paloviinan myyntiä eikä käyttöä. Vuoden 1686 kirkkolaissa puolestaan rajoitetaan varsinkin papiston alkoholinkäyttöä. Pappeja ensinnäkin kielletään myymästä alkoholia kirkon välittömässä läheisyydessä kirkonmenojen aikana. Lisäksi haluttiin rajoittaa papiston omaa alkoholinkäyttöä virantoimituksessa. Koska alkoholilla perinteisesti osoitettiin vieraanvaraisuutta, seurakuntalaisten kodeissa vierailevat papit joutuivat käyttämään alkoholia varsin usein. Muulle seurakunnalle tähdenneettiin, että alkoholin nauttiminen ei sovi kirkonmenojen yhteyteen, mutta muuten seurakuntalaisten alkoholinkäyttöä ei pyritty rajoittamaan. Kielto ei myöskään koskenut ehtoollisviiniä. (Peltonen 1997: 17–18.)

1600- ja 1700-luvun vaihteessa paloviinasta ja varsinkin sen verotuksesta tuli keskeinen poliittinen kysymys. Kaupunkien porvareilla ja maaseudun talonpojilla oli oikeus polttaa viinaa kotitarpeeseen ja myyntiin, ja valtio keräsi heiltä veroa. Vuosina 1718–1719 ja 1776–1787 Ruotsi-Suomessa kokeiltiin valtion monopolijärjestelmään siirtymistä, sillä näin uskottiin säästettävän viljaa ja kerättävän enemmän verotuloja valtiolle. Katovuosien ja muiden kriisien aikana 1700-luvulla julistettiin useita tilapäisiä alueellisia ja valtiollisia viinanpolttokieltoja, joilla pyrittiin säästämään viljaa parempiin tarkoituksiin. Vuonna 1733 annettiin juopumusasetus, jossa julkisella paikalla juopuneena esiintyminen säädettiin rangaistavaksi teoksi. Samalla kiellettiin lähimmäisen houkutteleminen viinaksien pariin ja alkoholin myyminen velaksi kiellettiin monilta ryhmillä. Juopumusasetuksen rikkomisesta langetettiin pääasiassa sakkorangaistus, mutta myös vankeus-, jalkapuu- ja raipparangaistus olivat mahdollisia. (Peltonen 1997: 22–24.)

1800-luvun alkoholipolitiikan suurimpia kiistakysymyksiä oli talonpoikien kotipoltto-oikeus. Ruotsinvallan ajalta vuonna 1800 perintönä saatu paloviina-asetus antoi maaseudun maanomistajille ja kaupunkien kiinteistönomistajille oikeuden paloviinan valmistukseen. Ehtona oikeuden käyttämiselle oli paloviinaveron maksaminen. Aluksi veroa perittiin ainoastaan kotipoltto-oikeuttaan käyttäneiltä maanomistajilta, mutta hyvin pian veroa alettiin periä kaikilta, joilla ylipäätään oli oikeus paloviinan kotivalmistukseen. Talonpoikien kotipoltosta tehtiin kaikkien yhteiskunnallisten ongelmien lähde, ja sen kukistamisen uskottiin helpottavan köyhyyttä sekä vähentävän rikollisuutta ja siveetömyyttä. Kiista sai ratkaisunsa vuoden 1866 valtiopäivillä, kun talonpoikien kotipoltto-oikeus lakkautettiin. (Peltonen 1997: 29–38; Mäntylä 1995: 171–173.)

Raittiusväelle ei riittänyt kotipoltto-oikeuden kieltäminen, vaan se alkoi määrätietoisesti työskennellä täyskiellon aikaan saamiseksi. Tämä johti siihen, että 31.10.1907 eduskunta hyväksyi yksimielisesti seisaalleen nousten ehdotuksen valtakunnallisesta kieltolaista. Laille ei kuitenkaan saatu keisarin vahvistusta, joten ensimmäinen yritys ei onnistunut. Vuonna 1909 eduskunta teki uuden päätöksen kieltolaista, mutta jälleen laki jäi vaille hallitsijan hyväksyntää. Vasta kesällä 1917 Neuvosto-Venäjän väliaikainen Kerenskin hallitus hyväksyi kieltolain, ja laki astui voimaan kesäkuussa 1919. Yksi suurimmista kieltolakiin liittyvistä ristiriidoista on se, että samaan aikaan absoluuttisen alkoholin kulutus oli painunut 0,07 litraan asukasta kohti eli Suomi oli tuolloin täysraitis maa. (Simpura 1982: 16–18.)

Kieltolaki osoittautui varsin pian voimaan astumisensa jälkeen epäonnistuneeksi ratkaisuksi. Lain toteutumisen valvontaan ei ollut varauduttu riittäväillä keinoilla ja välineillä, joten alkoholia käytettiin edelleen humaltumistarkoituksiinkin. Kieltolain rikkomisesta tuli yleinen tapa, eikä mitään muita lakeja ole rikottu Suomessa niin julkisesti ja yleisesti kuin kieltolakia. Kieltolain rikkomiseen osallistui myös osa virkavallasta, ja 915 poliisiviranomaista sai vuosina 1919–1925 kurinpidollisen rangaistuksen kieltolakirikkomuksista. Käytännössä tämä kaikki johti siihen, että alkoholijuomat vapautuivat kaikista rajoituksista ja kieltolaki muodostui omaksi vastakohtakseen. Erityisen haitallista oli se, että erittäin väkevien juomien ja varsinkin spriin nauttiminen lisääntyi salajuopottelun myötä. Tämä johti alkoholin vaikutuksen alaisena tehtyjen väkivaltarikosten määrän nousuun. Myös alkoholin aiheuttamat vakavat terveyshaitat – esimerkiksi krooninen alkoholismi, juoppohulluus ja alkoholimyrkytykset – lisääntyivät tuntuvasti. (Simpura 1982: 20–28.)

Kieltolain avoin julkinen arvostelu lisääntyi koko ajan ja murensi samalla lain aatteellista pohjaa. Kieltolain katsottiin aiheuttaneen tappioita valtio- ja kansantaloudelle, vaikeuttaneen puutavarateollisuuden viinintuottajamaihin sekä kiristäneen metsänomistajien taloudellista asemaa. Tilannetta vaikeutti entisestään kansainvälinen lama. Erilaisten taloudellisten laskelmien pohjalta päädyttiin siihen lopputulokseen, että kieltolain jatkaminen tarkoittaisi taloudellista itsemurhaa. Tämä johti siihen, että keväällä 1931 hallitus antoi eduskunnalle esityksen neuvoa antavasta kansanäänestyksestä, jossa äänestettäisiin kolmesta vaihtoehdosta: kieltolain säilyttäminen, mietojen alkoholijuomien salliminen tai kaikkien alkoholijuomien salliminen. Kansanäänestys järjestettiin 29. ja 30. joulukuuta vuonna 1931, ja 70,6 % äänestäjistä kannatti kaikkien alkoholijuomien vapauttamista, kun taas kieltolakia kannatti 28,0 % äänestäjistä. Tämän

jälkeen lakia uudistettiin, ja uusi väkijuomalaki astui voimaan 5.4.1932. (Simpura 1982: 36–50.)

Vuoden 1932 alkoholilaki oli voimassa vuoteen 1968 saakka. Vuoden 1932 lain pääperiaatteena oli järjestää väkijuomaliike siten, että laittoman alkoholin myynnin ohella alkoholin käyttö supistetaan mahdollisimman vähiin ja alkoholin haitallisia vaikutuksia ehkäistään. Alkoholin valmistuksesta, maahantuonnista ja kaupasta huolehti valtion omistama monopoliliike, Oy Alkoholiliike Ab. Alkoholijuomien vähittäismyynti ja anniskelu oli sallittua ainoastaan kaupungeissa ja kauppaloissa, ja maaseutu pyrittiin pitämään mahdollisimman kuivana. Tämä asetti maan väestön hyvin eriarvoiseen asemaan asuinpaikan perusteella, ja aiheutti maaseudulla samanlaisia epäkohtia kuin kieltolaki koko maassa (Tuomioja 1996: 71). Alkoholin myyminen vähittäismyymälöissä oli sallittua 21-vuotiaille, mutta ravintoloissa anniskelun alaikäraja oli 18 vuotta. Alkoholia ei saanut myydä tai anniskella päihtyneille tai heidän seurassaan oleville eikä alkoholin väärinkäyttäjille. Vähitellen siirryttiin ostajaintarkkailujärjestelmään, jossa alkoholiliikkeen asiakkaille annettiin myymälätodistus eli viinakortti. Myymälätodistus oli esitettävä aina alkoholiostojen yhteydessä, ja siihen kirjattiin ostetut juomat. Jos alkoholiostoja oli kertynyt liikaa, erityinen ostajaintarkkailija saattoi antaa asiakkaalle myyntikiellon. Myyntikieltoja jaettiin runsaasti, mutta eri yhteiskuntaryhmiä ei kohdeltu tasapuolisesti myyntikieltoja määrättäessä. Ostajaintarkkailujärjestelmää arvosteltiin kärkevästi, ja siitä luovuttiin vaiheittain vuoteen 1957 mennessä. Tämän jälkeen Alkoholiliikkeen hallintoneuvostossa päätettiin alkaa ohjata kulutusta miedompiin juomiin, sillä alkoholiongelmien perussyynä pidettiin viinavaltaista juomatapaa. (Kuusi 2004: 27–30.)

Alkoholilainsäädäntöä uudistettiin vuonna 1968, ja uusi laki eli keskiolutlaki astui voimaan 1.1.1969. Nyt alkoholin vähittäismyynti ja anniskelu sallittiin myös maaseudulla ja keskioluen myynti elintarvikeliikkeissä oli mahdollista Alkon myöntämällä oikeuksilla. Mietojuomien myynti-ikärajaksi määrättiin 18 vuotta, ja muita alkoholijuomia sai myydä 20-vuotiaille. Uuden lain myötä alkoholin kulutus lisääntyi jyrkästi. (Kuusi 2004: 33–34.) Alkoholiasenteet muuttuivat 1970-luvulla kielteisemmiksi, ja 1970-luvun alusta lähtien esitettiin vaatimuksia keskioluen saatavuuden rajoittamisesta ja keskiolutlain kumoamisesta (Piispa 1997: 133).

1970-luvulta lähtien suomalainen alkoholipolitiikka on kytkeytynyt läheisesti kansanterveysajatteluun, sillä se on tarjonnut teknokraattisen ja neutraalin keinon alkoholipolitiikan oikeutukselle yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa alkoholikysymystä ei ollut enää mielekäästä perustella moraaliin, järjestyksenvalvontaan tai taloudelliseen tuottavuuteen liittyvillä argumenteilla (Mäkelä 1999: 70–73). 1990-luvulta lähtien myös EU-politiikka on vaikuttanut yhä enemmän alkoholilainsäädäntöömme.

2.3 Raittiusliikkeen ja alkoholivalistuksen historiaa

Raittiusliikkeen ja alkoholivalistuksen historia on osin yhteydessä 1800-luvulla käynnistyneeseen kansanvalistustyöhön, jonka tausta puolestaan ulottuu Euroopassa 1700-luvulla virinneeseen valistusfilosofiaan. Valistuksessa korostettiin järjen ja tiedon vaikutusvaltaa. Esimerkiksi Immanuel Kantin ihanteena oli tiedon omaksunnan myötä

emansipoitunut ihminen, joka kykenee itsenäiseen rationaaliseen toimintaan ja tiedon soveltamiseen. Usein kuitenkin kansanvalistajien lähtökohtana oli pinnallisempi valistaminen eli tiedon levittäminen kansan keskuuteen. (Tuomisto 1991: 31–39.)

Suomessa kansanvalistustyö liittyi aluksi vahvasti kansallisuusaatteeseen ja fennomaanit olivat merkittävän kansanvalistajien ryhmä. Heidän aloitteestaan Suomessa perustettiin esimerkiksi Kansanvalistusseura vuonna 1874. Kansanvalistusseuran keskeisenä tavoitteena oli julkaista ja levittää edullista ja kansantajuista kirjallisuutta sekä järjestää muun muassa esitelmätilaisuuksia sekä kansanjuhlia maaseudulla. Yksi seuran tunnetuimmista julkaisuista on ollut 77 vuoden ajan ilmestynyt Kansanvalistusseuran kalenteri. Fennomaanit toimivat aktiivisesti myös kansan aloitteesta syntyneessä nuorisoseuraliikkeessä. Lisäksi he olivat aloittamassa kaupunkien työväestöön kohdistuvaa sivistystyötä. Kaiken kaikkiaan 1800-luvun kansanvalistustoiminta johti esimerkiksi kansanopistojen ja työväenopistojen perustamiseen vuosisadan lopussa. (Aaltonen 1991: 12–25.) Valtaosa 1800-luvun kansanvalistajista kuului sivistyneistöön, mutta jo 1840-luvulta lähtien alkoi esiintyä myös säätyläistöön kuulumattomien sivistystoimintaa. Henkisesti aktiiviset kansanmiehet harrastivat muun muassa valistusta, pyrkivät kehittämään parempia viljelymenetelmiä, osallistuivat koulujen perustamiseen sekä kamppailivat suomen kielen asemasta. (Siltala 1999: 516.)

Kansanvalistustyöhön liittyi myös välineellisiä tavoitteita. Kansan sivistämistä pidettiin suomalaiskansallisen identiteetin luomisen ja kansallisvaltion syntyminen edellytyksenä. Sivistyneistö piti kansan sivistystason nostamista myös ainoana mahdollisuutena estää sosialismin leviäminen. Lisäksi kansanvalistuksen ajateltiin palvelevan talous- ja elinkeinoelämän tarpeita. Suomalaiset kansanvalistajat uskoivat ylipäätään, että tiedon levittäminen kansalle ratkaisee kaikki yhteiskunnalliset ongelmat. Yksi merkittävimmistä valistustyön haasteista oli se, että kohderyhmää, kansaa, oli vaikeaa innostaa vapaaehtoiseen opiskeluun. Osa kansasta kuitenkin alkoi suhtautua valistukseen suopeammin, kun erilaisten kansanliikkeiden rooli valistustyössä kasvoi 1800-luvun lopussa. (Tuomisto 1991: 39–46.)

Raittiusliikkeellä on tarkoitettu kansalaisten vapaaehtoiseen yhteistoimintaan perustuvaa kansanliikettä, joka pyrkii paitsi yksilöiden myös kansojen ja ihmiskunnan raitistamiseen. Sen katsotaan saaneen alkunsa Yhdysvalloissa 1700-luvun lopussa. Suomessa raittius toimintaa pyrittiin aloittamaan 1830- ja 1840-luvulla, mutta nämä yritykset johtivat lyhytikäisten, pienten ja paikallisten raittiusyhdistysten perustamiseen. (Raittius- ja alkoholiain tietokirja 1971: 410.) Yksi tällainen on ollut Elias Lönnrotin Kajaanissa vuonna 1834 perustama yhdistys, joka jäi kuitenkin lyhytikäiseksi (Hytönen 1930: 106). Raittiusliikkeen historiaa on tutkittu paljon varsinkin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien osalta. Raittiusliikkeen myöhemmistä vaiheista tietoa on saatavilla selvästi niukemmin.

Raittiusliikkeen laajemman järjestäytymisen voi katsoa alkaneen 1800-luvun puolivälissä. Vuonna 1853 muodostettiin epävirallinen ja väliaikainen toimikunta, jonka tehtävänä oli julkaista alkoholin väärinkäyttöä vastustavia kirjasia. Aluksi toimikunnalla ei ollut mitään virallista nimeä, mutta myöhemmin sen nimeksi vakiintui Raittiuskirjasten toimikunta. Varsinaista raittiusyhdistystä Raittiuskirjasten toimikunnasta ei koskaan tullut. Sen sivistyneistöön kuuluvat johtajat vieroksuivat amerikkalaisperäisiä ehdottomuuteen pyrkiviä raittiusyhdistyksiä, jotka vertautuivat heidän silmissään herätysliikkeisiin. Sivistyneistö oli sitä mieltä, että alkoholin väärinkäytön ehkäiseminen

onnistuisi ainoastaan johtavien yhteiskuntaluokkien suorittaman valistuksen avulla. (Ahonen 2003: 13–14.)

Vähitellen sivistyneistö alkoi suhtautua myötemielisemmin maltillisen raittiusyhdistyksen perustamiseen. Vuonna 1859 perustettiin Kohtuuden Ystävät -niminen yhdistys, jonka päämääränä oli vastustaa väkevien juomien väärinkäyttöä etupäässä julkaisemalla ja myymällä valistuskirjasia. Kohtuuden Ystävät edellytti jäseniltään kohtuuden hyväksi työskentelemistä, mutta alkoholinkäytön osalta jäsenten ei tarvinnut olla edes kohtuukäyttäjiä. Jäseneksi hyväksyttiin kaikki halukkaat. Aikansa aatteista Kohtuuden Ystävien toimintaan vaikutti vahvimmin fennomania, ja varsinkin yhdistyksen alkuaikoina muiden muassa J. V. Snellman osallistui aktiivisesti sen toimintaan. (Ahonen 2003: 41–65.) Juopumuksen vastustamista onkin pidetty keskeisenä osana fennomaanien toimintaa. Heidän näkemyksensä mukaan juoppous oli levinnyt tavattoman laajalle tavallisen kansan keskuudessa ja aiheutti köyhyyttä, kurjuutta ja työnvieroksuntaa. Niinpä he alkoivat kampanjoida juopumusta vastaan. Fennomaanien toiminta oli luonteeltaan kasvattavaa ja suojelevaa patriarkaalisuutta, ja tavallisesta kansasta tehtiin sen passiivinen kohde. Tavoitteena oli saada rahvas omaksumaan yläluokan opetukset ja muuttumaan niiden mukaisesti, jolloin kansa yhtenäistyisi. (Alasuutari 1990: 32–33; Sulkunen 1986: 17–42.) Kohtuuden Ystävien toiminta jäi verrattain vähäiseksi, eikä yhdistys kokoontunut kovinkaan monta kertaa historiansa aikana (Hytönen 1930: 149–151).

Vuonna 1883 Kohtuuden Ystävien johtoon tuli Aksel August Granfelt, jonka johdolla Kohtuuden Ystävien luonne muuttui huomattavasti. Granfeltin määrätietoisien toiminnan myötä Kohtuuden ystävästä tuli vuonna 1884 Raittiuden Ystävät -niminen järjestö, jonka tavoitteena oli alkoholijuomien käytön vastustaminen, raittiuden edistäminen, alkoholistien auttaminen sekä alkoholismia aiheuttavien yhteiskunnallisten epäkohtien poistaminen. Raittiuden Ystävät ei nimestään huolimatta vaatinut kaikilta jäseniltään ehdotonta raittiutta, vaan siinä oli omat alaostonsa ehdottomasti raittiille ja kohtuullisille alkoholinkäyttäjille. Tämän vuoksi muut raittiusyhdistykset vierastivat aluksi uutta yhdistystä. Raittiuden Ystävät pyrki levittäytymään tasaisesti ympäri maata, ja sen paikallisyhdistysten ja samalla jäsenten määrä alkoi lisääntyä räjähdysmäisesti vuoden 1884 alusta lähtien. Maanlaajuisiksi organisaatioksi Raittiuden Ystävät kasvoi viimeistään vuonna 1888, jolloin muut raittiusseurat liittyivät siihen. Samalla Raittiuden Ystävästä tuli koko Suomen raittiusliikkeen edustaja, ja sen jäsenyyden ehdoksi tuli täysraittius. (Ahonen 2003: 66–93; Hytönen 1930: 158–181.)

Suosionsa huippukohdan raittiusliike saavutti 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, ja se olikin yksi tuon ajan voimakkaimmista yhteiskunnallisista liikkeistä. Vuosina 1900–1905 esimerkiksi Raittiuden Ystävien jäsenmäärä nelinkertaistui nousemalla 10 000:sta 40 000:een. Jäsenkunnan vaihtuvuus oli kuitenkin suurta, mikä johtui osin vilkkaasta muuttoliikkeestä. Toinen syy jäsenistön vaihtuvuuteen oli erottamisiin johtaneiden alkoholirikkomusten yleisyys, mikä viittaa siihen, että monille raittiutta tärkeämpi liittymissyy oli järjestäytymisen sosiaalinen puoli. (Sulkunen–Alapuro 1989: 142–143.)

Jäsenmäärän kasvaessa raittiusliikkeen jäsenkunnan sosiaalinen rakenne muuttui. Liike pysyi edelleen pitkälti sivistyneistön johdossa, mutta jäsenistön ytimen muodosti työväestö. Tämä johti raittiusliikkeen politisoitumiseen siten, että työväestö toi sen kautta esiin omia vaatimuksiaan esimerkiksi työajan lyhentämisestä sekä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saavuttamisesta. Työväen aktiivisuus raittiusasiassa ei kuitenkaan johtunut

pelkästään sen pyrkimyksistä oman asemansa parantamiseen vaan taustalla vaikutti laajempia ideologisia kytköksiä. Useimpien kaupunkien työläisten juuret olivat maaseudulla ja sen uskontokeskeisessä, kollektiivisessa maailmankuvassa, mutta siteet siihen olivat katkenneet uuteen elämänmuotoon siirtymisen myötä. Ideologiseen tyhjiöön ajautuneelle kaupunkityöväestölle raittiusaate tarjosi menetetyn maailmankuvan korvikkeen, ja raittiusideologiasta tuli 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä työväestön kansalaisuskonto. Raittiusliike ja työväenliike eivät kuitenkaan sulautuneet yhteen, vaan vuoden 1905 suurlakon jälkeen työväki alkoi väistyä raittiusliikkeestä. Samaan aikaan työväenyhdistykset kasvoivat räjähdysmäisesti, ja sosiaalidemokraattisesta puolueesta tuli työväen järjestäytymisen pääasiallinen näyttämö. Tämän jälkeen raittiusliikkeen jäsenmäärä alkoi pienentyä ja muuttua naisvaltaiseksi. Samalla raittiusliike keskiluokkaistui, sillä myös työväenluokkaiset naiset väistyivät raittiusliikkeestä lähes täysin sekä maaseudulla että kaupungeissa. (Sulkunen 1986: 272–278; Sulkunen–Alapuro 1989: 142–150; Sulkunen 1989: 158.) Jäsenmäärän vähentymisestä huolimatta raittiusliike pysyi edelleen kohtuullisen vahvana suomalaisena kansanliikkeenä. On myös todennäköistä, että siitä eronneet kansalaiset levittivät raittiusliikkeen ihanteita uusiin toimintaympäristöihinsä. (Ruonavaara 1998: 51.)

Suurlakon jälkeen myös raittiusliikkeen järjestökenttä muuttui. Raittiuden Ystävät sai vähitellen kumppaneikseen uusia järjestöjä, joista merkittävimpiä olivat Suomen Opiskelevan Nuorison Raittiusliitto, Suomen Sosiaalidemokraattinen Raittiusliitto, Suomen Valkonauhaliitto sekä Finlands Svenska Nykterhetsförbund. Raittiuden Ystävät kuitenkin pysyi maamme suurimpana raittiusjärjestönä, sillä esimerkiksi vuonna 1916 Raittiuden Ystävien jäsenmäärä oli 21 441 ja muiden neljän yhteinen jäsenmäärä oli 19 069. (Ahonen 2003: 173–177.)

Suurlakon jälkeen raittiusliike ajautui sisäisiin ristiriitoihin. Kieltolain voimaantumisen viivästyminen jakoi raittiusväkeä senaatin kannattajiin ja vastustajiin, ja kiistoja aiheuttivat myös puoluepolitiikka ja alkoholiverotus. Kansalaissota puolestaan jakoi raittiusväkeä valkoiisiin ja punaisiin, ja molemmat osapuolet pitivät vain omaa ryhmäänsä aidon raittiuden kannattajina. Samaan aikaan sisäisten kiistojen repimän raittiusliikkeen yhteiskunnallinen merkitys väheni. (Ahonen 2003: 158–177, 199–218.)

Kieltolakiaikana raittiusliike etääntyi kansan enemmistöstä ja joutui ikävään maineeseen suuren yleisön silmissä. Suuri osa raittiusväestä piti tärkeänä tehtävänä kieltolain noudattamisen valvontaa, ja vaikka laki osoittautuikin ongelmalliseksi, raittiusliike piti itsepintaisesti siitä kiinni. Vähitellen kuitenkin yhä suurempi osa raittiusväestäkin alkoi suhtautua kieltolakiin kriittisesti, mikä merkitsi jälleen uutta rintamajakoa raittiusliikkeen sisällä. Kieltolain kumoamisen jälkeen raittiusliike kuitenkin yhtenäistyi jälleen, sillä se oli nyt saanut valtion Alkoholiliikkeestä uuden vastustajan, johon suhtauduttiin hyvin torjuvasti. Alkoholiliikettä pidettiin myös kilpailijana, sillä kansanraittiuden edistäminen oli yksi sen keskeisistä toimintaperiaatteista. (Ahonen 2003: 219, 268–274.)

Raittiusliikkeen toinen kukoistuskausi osuu toisen maailmansodan jälkeisiin vaiheisiin. Esimerkiksi vuonna 1947 koko raittiusliikkeellä oli yli 90 000 jäsentä. (Arminen 1987: 238.) Sotien jälkeinen nousukausi on liitetty yhteiskunnalliseen ja moraaliseen jälleenrakennukseen ja uuden toimintakanavan tarjoamiseen lakkautettujen suojeluskunta- ja lottajärjestöjen jäsenille. Ylipäätään näyttääkin siltä, että raittiusliikkeen suosio 1800- ja 1900-luvun vaihteessa sekä toisen maailmansodan jälkeen on perustunut

siihen, että raittiusorganisaatio on tarjonnut eri kansanryhmille mahdollisuuden ajaa raittiusasiaa laajempia yhteiskunnallisia tavoitteita. (Piispa 1988: 51.)

Raittiusliikkeen sotienjälkeinen nousukausi jäi suhteellisen lyhyeksi. Vielä 1950-luvulla yleinen mielipide oli sen puolella, mutta jo 1960-luvulla siihen alettiin suhtautua yhä kielteisemmin. Raittiusjärjestöjen jäsenmäärä väheni ja suuri osa niiden virallisina jäseninä pysyneistä henkilöistä oli passiivista tai osallistui niiden toimintaan muiden syiden kuin raittiusaatteen kannattamisen vuoksi. Samalla myös raittiusliikkeen asema alkoholipoliittisena painostusryhmänä heikentyi, mikä näkyi esimerkiksi keskiolulain valmistelussa ja säätämässä. (Ahonen 2003: 302–332.)

Alkoholiin liittyvät haitat on tiedostettu todennäköisesti jo silloin, kun sen käyttökin on keksitty. Samalla on saanut alkunsa suullinen raittius- ja alkoholivalistus. Yhteisöjen jäsenillä oli tapana varoitella toisiaan huonoista juomatavoista ja juoppoudesta yleistävillä väitteillä sekä puhumalla ja laulamalla yksittäisistä tapauksista. Kansanperinteestä löytyykin lukuisia sananlaskuja tai lauluja, joissa valistetaan alkoholinkäytön vaaroista. (Apo 2001: 139.)

Varsinainen kirjallinen raittius- ja alkoholivalistus sai alkunsa paljon myöhemmin, 1700-luvun lopulla. Vanhimpana suomalaisena raittiuskirjana pidetään Laihan kappalaisen Israel Reiniuksen vuonna 1780 julkaisemaa kirjasta Yxikertaiset kysymykset Juopumisesta³ (Raittius- ja alkoholiasian tietokirja 1971: 400). 1820-luvulla Suomen Evankelinen Seura julkaisi raittiuskirjat Varoitus juopumusta vastaan ja Muutamat varoitussanat tapain puhtaudesta ja raittiuden auttamiseksi. Herännäispappi Henrik Renqvist julkaisi vuonna 1835 kirjan nimeltä Wiinan kauhustus, joka on todennäköisesti yksi tunnetuimmista raittiuskirjasistamme⁴. 1840-luvulla julkaistiin jo useita raittiuskirjoja, mutta suurin osa niistä oli käännöksiä. Aiemmin mainitsemani Raittiuskirjasten toimikunta julkaisi 1850-luvulla suomen-, ruotsin- ja saamenkielisiä raittiuskirjoja, joita painatettiin yhteensä 74 500 kappaletta. Samaan aikaan Suometar ja Sanomia Turusta -lehti julkaisivat raittiuskirjoituksia. (Hytönen 1930: 102–117.)

Näyttää siltä, että tässä vaiheessa valistuskirjallisuutta pääsi kirjoittamaan kuka tahansa riittävän kirjoitustaitoinen henkilö. Esimerkiksi Raittiuskirjasten toimikunta julkaisi lokakuussa 1853 kehotuksen, jossa kirjoitustaitoisia kansalaisia pyydettiin lähettämään toimikunnalle kansantajuisella tavalla viinan väärinkäyttöä vastustavia suomen- tai ruotsinkielisiä käsikirjoituksia. Vuoden 1854 syyskuun alkuun mennessä toimikunnalle oli lähetetty 12 suomen- ja 6 ruotsinkielistä käsikirjoitusta. Ensimmäinen Raittiuskirjasten toimikunnan julkaisema raittiuskirja oli Elias Lönnrotin kirjoittama Kolme päivää Sairion kylässä⁵.

1800-luvun alussa suomenkielisten kirjojen julkaiseminen oli vielä hyvin vähäistä, ja suurin osa suomeksi julkaistusta kirjallisuudesta oli käännöskirjallisuutta ja uskonnollista kirjallisuutta (Hakapää 2004: 26–27). Siihen nähden suomenkielisen raittiuskirjallisuuden julkaisemista voi pitää varsin merkittävänä ilmiönä aikansa historiallisessa kontekstissa.

Uusien valistustekstien kirjoittaminen vähentyi 1860- ja 1870-luvulla, ja Kohtuuden Ystävät julkaisi lähinnä lisäpainoksia aiemmista valistuskirjasista. 1880-luvun lopulta

³ Reinius itse ilmoittaa kirjasensa kirjoittamisajankohdaksi vuoden 1755. Reiniuksen kirjoitus on tutkimusaineistoni vanhin teksti.

⁴ Myös Renqvistin teos kuuluu tutkimusaineistoni.

⁵ Teos kuuluu tutkimusaineistoni.

lähtien alkoholivalistustekstien määrä lisääntyi huomattavasti, kun raittiusjärjestöt ja paikallisyhdistykset alkoivat kustantaa raittiuskirjallisuutta. Näiden lisäksi raittistekstejä julkaisivat myös kaupalliset kustantamot ja monet yksityishenkilöt omakustanteena. (Hytönen 1930: 190–194.) Raittiusliike näyttää pysyneen ainoana valistusmateriaalin tuottajana varsin pitkään, vähintään 1930-luvulle saakka, jolloin Alko aloitti oman valistustoimintansa. Ensimmäisenä varsinaisena Alkon valistuskampanjana on pidetty vuonna 1959 aloitettua viinikampanjaa, jonka tavoitteena oli suosittaa mietoja alkoholijuomia (Pekkala 1983: 286).

2.4 Alkoholivalistuksen määritelmä, asema Suomessa ja työmuodot

Nimitän tutkimaani genreä **alkoholivalistuksen** tekstilajiksi. Nimervalinta ei ollut ongelmatonta, sillä samaa genreä on nimetty myös **raittiuskasvatukseksi** ja **raittiustalousteksteiksi**. Raittiuskasvatuksella ja -valistuksella tarkoitetaan lähinnä täysraittiuteen tähtäävää valistusta, kun taas **alkoholivalistuksessa** tavoitteena ei välttämättä ole valistettavan saaminen kokonaan raittiiksi. Toisaalta raittiuskasvatukseksi on luokiteltu myös sellaisia tekstejä, joiden päätavoitteena ei ole valistettavan täysraittius. Näistä nimityksistä alkoholivalistus on selvästi nuorin, sillä sitä on alettu käyttää laajemmin vasta 1970-luvun jälkeen. Esimerkiksi vuoden 1971 Raittius- ja alkoholiasiaain tietokirjasta ja Nykysuomen sanakirjasta sekä Suomen kielen perussanakirjasta kyseistä hakusanaa ei löydy lainkaan. Näyttää siltä, että varsinkin 1990-luvulla alkoholivalistus on tullut näistä nimityksistä yleisimmäksi, sillä esimerkiksi alan lehdissä sitä käytetään kaikkein eniten. Siksi käytän tutkimuksessani nimitystä *alkoholivalistus*.

Alkoholivalistus-sanan tausta löytyy osin Mikael Agricolan teksteistä. Sanaa *valistus* nimittäin on käyttänyt Suomessa ensimmäistä kertaa Agricola (Rapola 1960 s.v. *valistus*; Jussila 1998 s.v. *valistus*). Agricolan teksteistä sanoista *valistus*, *valistaa* ja *valistaja* on löydetty muun muassa esimerkit *walghista*, *wallistat*, *walghistaja* ja *wallistoxella*. Vanhastaan näihin sanoihin ovat liittyneet merkitykset 'antaa valoa; neuvoa; auttaa pulassa' sekä 'valaista, kajastaa; opettaa, sivistää' (Suomen sanojen alkuperä s.v. *valo*). Kaisa Häkkinen (2004 s.v. *valistaa*) katsoo *valistaa*-verbin mahdollisiksi kantasanoiksi muodot *valo-* ja *valko-*. Jälkimmäisen puolesta puhuu se, että Agricolan verbissä *walghista* on sanansisäinen *lk*-yhtymä. Vanhimmassa kirjakielessä *valistaa* on tarkoittanut ennen kaikkea konkreettista valaisemista, mutta sillä on voitu viitata vertauskuvasidonnaisesti myös tiedon ja ymmärryksen lisääntymiseen. Johdossubstantiivilla *valistus* Agricola on viitannut hengelliseen valaistukseen, mutta Daniel Jusleniuksen sanakirjassa vuotta 1745 *valistus* on mainittu nykymerkityksessään. Suomen kielen perussanakirjassa verbille *valistaa* annetaan merkitys 'antaa tietoja jstak, opettaa, sivistää' (PS s.v. *valistaa*). Sanakirjojen tarjoaman tiedon pohjalta *alkoholivalistus* voidaan määritellä väljästi esimerkiksi tekstilajiksi, jossa vastaanottajalle annetaan tietoja, neuvontaa ja opetusta alkoholista.

Alkoholivalistus luetaan nykyään osaksi laajempaa terveystaloustekstien kokonaisuutta. Terveystaloustekstien kentässä se puolestaan on osa terveystaloustusta, jolla tarkoitetaan tavoitteellista terveyden edistämiseen tähtäävää viestintää, jota levitetään yleisölle joukkoviestinnän keinoin. (Terveystaloustekstien neuvottelukunta 1995: 145–146.) Muun

terveysvalistuksen tavoin alkoholivalistus on luonteeltaan yksisuuntaista kasvatusta (Salminen–Airaksinen 1997: 286).

Alkoholivalistus ja -tiedotus luetaan osaksi alkoholihaittojen ennaltaehkäisyä⁶ (Mäkelä 1993: 32). **Alkoholitiedotus** on toimintaa, jolla alkoholitutkimuksen tuloksia, päihdehuollon kokemuksia, alkoholiasioiden hoitoon liittyviä päätöksiä, alkoholiasioissa toimivien toimenpiteitä sekä alkoholiin ja sen käyttöön liittyviä muita tietoja saatetaan yleiseen tai erikseen valittujen kohderyhmien tietoon. **Alkoholivalistus** puolestaan on laaja-alaista ja tavoitteellista työtä, jolla pyritään vaikuttamaan alkoholia koskeviin tietoihin, alkoholinkäyttötapoihin sekä alkoholia koskeviin arvoihin ja asenteisiin. Lisäksi alkoholivalistus antaa tietoja alkoholinkäytölle vaihtoehtoisista toiminnoista. (Alkoholitiedotustyöryhmän muistio 1995: 2.)

Matti Virtanen määrittelee alkoholivalistuksen muodon ja sisällön kriteeriä käyttäen, jolloin alkoholivalistukseksi käsitettävän materiaalin määrä lisääntyy alkoholitiedotustyöryhmän esittämään määritelmään verrattaessa. Virtasen mukaan muodollisten kriteerien kannalta tarkasteltuna valistusta on sanoma, josta on tehty valistusta tietoisesti esimerkiksi jonkin organisaation tietyssä yksikössä. Tätä muodon tietoista hiomista Virtanen pitää tekijänä, joka erottaa valistuksen muista tiedon välittämisen keinoista. Sisällön kriteerin puolesta valistuksena voidaan pitää kaikkea kommunikaatiota, jolla on vaikutusta alkoholin käytön syiden ja seurausten tiedostamiseen yhteiskunnan eri tasoilla. Näin valistuksena voi toimia vaikkapa lehtiutinen alkoholin aiheuttamasta onnettomuudesta tai tietoisuus televisiossa. (Virtanen 1981: 189.)

Määritelmien pohjalta alkoholivalistuksen virallisina ja julki lausuttuina tavoitteina voidaan pitää alkoholia ja sen vaikutuksia koskevan tiedon välittämistä sekä alkoholiin kohdistuvien asenteiden ja alkoholinkäyttötottumusten muokkaamista. Näiden lisäksi alkoholivalistuksen on katsottu tähtäävän myös normilähteiden ja -paineiden luomiseen sekä poliittisen tuen saamiseen sellaisille lainsäädännöllisille ja hallinnollisille toimille, joiden avulla voidaan säädellä ihmisten elintapoja määrääviä yhteiskunnallisia voimia (Hemánus 1981: 195). Varsinkin vanhempaa valistusta voi pitää moraalिसäätelynä, mutta samoja piirteitä löytyy myös nykyaikaisesta valistuksesta – tosin hienovaraisempina ja vaikeammin havaittavina (Ruonavaara 1998: 54). Alkoholivalistustekstit voidaankin suostuttelupyrimyksensä vuoksi luokitella propagandaksi, jos propagandalla ei tarkoiteta pelkästään puoluepoliittista manipulaatiota tai sotapropagandaa (Varis 1998: 206).

Alkoholivalistuksen asema Suomessa on vahvistunut erityisesti Euroopan unionin jäsenyyden myötä. Suomessa toteutettiin vuonna 1995 alkoholilainsäädännön uudistus, jossa purettiin alkoholimonopoli vähittäismyyntimonopolia lukuun ottamatta, sallittiin mietojen eli enintään 22 tilavuusprosenttia alkoholia sisältävien alkoholijuomien mainonta, siirrettiin alkoholiin liittyvät viranomaistehtävät pois alkoholiyhtiöltä ja laajennettiin alkoholijuomien jakelujärjestelmää. Alkoholivalistustyön haasteena on myös alkoholikulttuurin muuttuminen. Alkoholin käyttö on arkipäiväistynyt, ja suomalaisten kulutustottumukset ovat lähentyneet hieman etelä- ja keskieuropalaisten kulutustottumuksia. Lisäksi taloudellisen laman tahtuminen voi saada alkoholin

⁶ Ennaltaehkäisyä ovat myös yhteiskunta- ja alkoholipoliittiseen päätöksentekoon vaikuttaminen ja vaihtoehtoisten vapaa-aikapalvelujen tarjoaminen (Kaukonen 1993: 187).

kulutuksen lisääntymään. Kaikki nämä seikat vaikuttavat siihen, että ennalta ehkäisevän alkoholityön merkitys alkoholihaittojen vähentämisessä on keskeinen. (Alkoholitiedotustyöryhmän muistio 1995: 41–43.) Alkoholivalistuksen tarpeellisuus on lisääntynyt myös vuoden 1995 jälkeen. EU-jäsenyyden myötä alkoholin tuontirajoitukset ovat poistuneet, ja varsinkin Viron liittyttyä EU:iin 1.5.2004 alkoholijuomien tuonnin ulkomailta on ennustettu lisääntyvän. Ehkäistäkseen alkoholin runsasta tuontia muista EU-maista Suomi laski alkoholiverotustaan huomattavasti 1.3.2004 alkaen. Veronalennusten myötä varsinkin väkevien alkoholijuomien hinta aleni tuntuvasti.

Kaiken kaikkiaan alkoholivalistus näyttää saavuttaneen Suomessa varsin kyseenalaistamattoman aseman. Lehdistön alkoholi- ja tupakkapoliittista kirjoittelua tutkinut Matti Piispa toteaa, että tämän keskustelun peruspiirteinä on valistusmyönteisyys. Valistus- ja kasvatustyötä tarjotaan toistuvasti paitsi alkoholiin myös tupakkaan liittyvien ongelmien ensisijaiseksi ratkaisuksi. Valistus kun varoittaa alkoholin käytön vaaroista, mutta jättää yksilölle mahdollisuuden itse valita, käyttääkö alkoholia vai ei. Tällainen ajattelutapa sopii hyvin yhteiskuntaan, jonka perusarvoja ovat yksilön vapaus ja valintojen moninaisuus. (Piispa 1997: 22–23.) Samanlaisia tuloksia saatiin myös vuonna 1995 tehdyssä Gallup-tutkimuksessa, jossa selvitettiin aikuisväestön suhtautumista päihdehaittoihin ja niiden ehkäisyyn sekä raittiusliikkeeseen (Holmila–Österberg 1995: 251–252).

Alkoholivalistuksen entistä suurempi korostuminen alkoholihaittojen ennalta ehkäisyssä voi aiheuttaa ongelmia, jotka liittyvät yleiseen terveyskasvatuksen merkityksen lisääntymiseen. Pentti Alanen (1989: 164) nimittäin huomauttaa, että terveyskasvatuksen yhä kasvavan roolin myötä terveydestä tulee pedagogiaa. Antamalla tietoa terveyteen vaikuttavista tekijöistä yksilöistä pyritään tekemään oman terveytensä asiantuntijoita ja hoitajia itsehoidon avulla. Suuntaukseen liittyvänä uhkana on pidetty sitä, että terveyden ylläpidon yhä enemmän perustuessa pedagogiselle onnistumiselle terveysongelmat kasautuvat juuri sille kansanosalle, joka ei ole menestynyt erityisen hyvin yhteiskunnan koululaitoksessa.

Alkoholivalistustyötä tekevät Suomessa useat tahot, joista keskeisimpiä ovat raittiusjärjestöt, päihdealan järjestöt, alkoholiyhtiö ja kunnat. Lisäksi valistusta antavat sosiaali- ja terveysministeriö, lääninhallitukset, kansanterveysjärjestöt sekä opetus- ja poliisiviranomaiset. (Alkoholitiedotustyöryhmän muistio 1995: 28.)

Alkoholivalistuksen pääasiallisia työmuotoja ovat tiedon jakaminen lehtisissä ja julisteissa, valistuskampanjat, erilaisten tapahtumien ja tilaisuuksien järjestäminen sekä elokuvat ja videofilmit. Valistuksessa voidaan hyödyntää myös joukkotiedotusvälineitä, jotka ovatkin olleet keskeisessä asemassa alkoholin haitoista viestivässä valistuksessa. (Alkoholista A:sta Ö:hön 1991: 20, 35.) Yhteiskunnallisen mainonnan eli maksettujen kampanjoiden, tietoisukujen ja näyttävien päivälehti-ilmoitusten käyttö on alkoholivalistuksessa suhteellisen yleistä. Tällä tavoin sanomaa saadaan nopeasti levitettyä mahdollisimman suurille joukoille, mutta kampanjoiden onnistuminen vaatii paljon rahaa, hyvän mainostoimiston ja ylipäättään monen alan asiantuntemusta. (Warsell 1986: 51.)

Alkoholivalistuslehtisten vaikuttavuutta valistusmuotona on arvioitu muun muassa Hämeen läänissä vuosien 1984–1986 Enemmän turvallisuutta – vähemmän päihteitä -raittiuskasvatuskampanjan yhteydessä tehdyssä tutkimuksessa. Kyselytutkimuksessa vastaajia pyydettiin arvioimaan yhden malliesitteen pohjalta kyseisen oppaan kaltaisten

valistuslehtisten merkitystä alkoholinkäytön vähentämisessä. Vastaajista 47,7 % uskoi esitteillä olevan merkitystä, kun taas 40,1 % ei pitänyt niitä kovinkaan merkittävinä. Suurin osa vastaajista piti kuitenkin alkoholivalistuslehtisten jakamista tarpeellisenä. Kun kyselyyn osallistuneita pyydettiin asettamaan erilaisia alkoholivalistuksen työtapoja paremmuusjärjestykseen, esitteet arvioitiin vertailussa häntäpäähän. (Hurri 1987: 12–19.)

3 Tekstilaji- ja argumentaatioteoria tutkimukseni taustana

Esittelen tässä luvussa tutkimukseni teoriataustan. Esittelen ensin erilaisia lingvistisiä tekstilajimäärittelmiä ja sivuan samalla kysymystä alkoholivalistuksen tekstilajista laajemman genrekentän osana. Käsittelem myös tekstilajin muuttumista ja genren muutoksen tutkimista. Seuraavaksi teen lyhyen katsauksen retoriikan historiaan ja esittelen Perelmanin teorian pääperiaatteet.

3.1 Tekstilajin olemus

Tekstilajia⁷ eli genreä on määritelty lingvistiikassa monin tavoin. Yhtenä lähtökohtana genren määrittelylle on pidetty sitä, että samaan genreen kuuluvilla teksteillä on **yhteisiä kommunikatiivisia päämääriä**. Osa näistä päämääristä on tiedostettuja ja osa tiedostamattomia. (Swales 1990: 46–48; Martin 2000: 13.)⁸ Alkoholivalistustekstien yhteisenä kommunikatiivisena päämääränä voi pitää lukijan alkoholia koskevan tietouden lisäämistä ja hänen alkoholinkäyttöönä sekä alkoholiasenteisiinsa vaikuttamista. Alkoholivalistuksen tekstilajia ei kuitenkaan ole mahdollista rajata pelkästään kommunikatiiviseen päämäärään rajoittumalla, sillä hyvin monenlaisilla alkoholia käsittelevillä teksteillä on sama tavoite.

Norman Fairclough pitää päämäärälähtöistä genrenmäärittelyä sikäli ongelmallisena, että kaikki genret eivät ole samassa määrin tiettyjen päämäärien ohjaamia. Esimerkiksi ystäväysten keskinäistä juttelua ei voi pitää kovin päämäärähakuisena genrenä. Fairclough jakaakin Jürgen Habermasia mukaillen genret kahteen ryhmään: strategisiin ja kommunikatiivisiin. Kommunikatiivisissa genreissä tavoitteena on yhteisymmärrys, kun taas strategisissa genreissä pyritään saavuttamaan tiettyjä tuloksia. Toinen

⁷ Käytän tutkimuksessani termejä tekstilaji ja genre synonyymeinä. Kalliokosken (1996a: 28–29) mukaan tekstilaji on käsitetty kielelliseksi käsitteeksi, kun taas genren on katsottu viittaavan myös tekstilajin kulttuurisidonnaisuuteen ja kieleen sosiaalisena toimintana. Kalliokoski kuitenkin katsoo, että myös ”tekstilajin voi ymmärtää laajasti, niin että korostaa sen ilmentämää sosiaalista toimintatyyppiä”. Karvonen (1995: 24) käyttää synonyymisesti paitsi käsitteitä tekstilaji ja genre myös termiä toimintatyyppi.

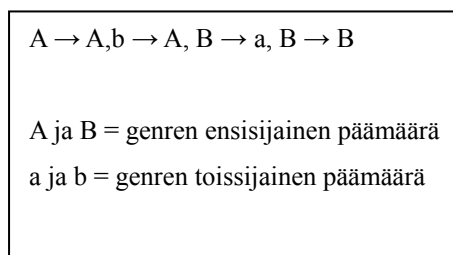
⁸ Vijay K. Bhatia (1993: 13–16) määrittelee genren pitkälti Swalesia mukaillen. Hän kuitenkin korostaa genren määrittelyssä myös psykologista aspektia.

päämäärälähtöisen tekstilajinmäärittelyn ongelma liittyy siihen, että yksittäisellä tekstilajilla voi olla monia päämääriä. (Fairclough 2004: 70–71.)

Yksi päämäärälähtöisen genremäärittelyn ongelma on se, että yksittäisillä teksteillä on usein monenlaisia päämääriä. Esimerkiksi viestimissä on yhä useammin tekstejä, joissa esiintyy piilomainontaa. Miten luokitella päämäärän perusteella esimerkiksi aikakauslehden sisustusartikkeli, jossa on erilaisten sisustusratkaisujen esittelyn ohessa runsaasti piilomainontaa? Vastaavanlainen ongelma voi tulla tarkasteltaessa myös televisio-ohjelmaa, jossa tuotesijoittelu on vahvasti läsnä. Kuitenkin myös useita päämääriä palvelevissa teksteissä jokin päämäärä nousee muita tärkeämmäksi (Mauranen 1993: 17–18).

Shosana Blum-Kulka (2005: 283–284) nostaa esiin kysymyksen, kuka määrittelee tietyn tekstin tai genren päämäärän. Tekstin lähettäjä yleensä määrittää kirjoitukselleen tietyn päämäärän ja saattaa myös ilmaista sen eksplisiittisesti. Toisaalta tutkijan näkemys saman tekstin päämäärästä voi olla hyvinkin erilainen kuin kirjoittajan eksplisiittisesti ilmaisema päämäärä. Blum-Kulka kysyykin, kenellä on tällaisessa tilanteessa oikeus määrittää tekstin varsinainen päämäärä. Blum-Kulkan kysymyksenasettelua voisi vielä monipuolistaa ottamalla mukaan tekstien vastaanottajan. Hän voi muodostaa oman käsityksensä lukemansa tekstin päämäärästä, ja hänen tulkintansa voivat poiketa niin tekstin laatijan kuin tutkijankin näkemyksistä. Lukijoiden käsitys tekstin päämäärästä kuitenkin vaikuttaa olennaisesti siihen, miten sitä loppujen lopuksi luetaan ja käytetään.

Tekstilajin muutoksen näkökulmasta tarkasteltuna monipäämääräisyys voi olla erityisen mielenkiintoista. Esitän seuraavaksi hypoteettisen kuvion kuvitteellisen genren päämäärien muuttumisesta:

Kuvio 1. Genren päämäärien muuttuminen.

Kuvio 1 kuvaa tilannetta, jossa tekstilajilla on ensin tietty päämäärä A. Jossain vaiheessa tekstilaji alkaa toteuttaa myös sivupäämäärää b, ja seuraavaksi päädytään tilanteeseen, jossa päämäärä B nousee A:n ohella keskeisimmäksi päämääräksi. Lopulta päämäärä B syrjäyttää päämäärän A keskeisenä päämääränä ja tekstilajin ainoaksi selkeäksi päämääräksi jää B. Jos jonkin tekstilajin päämäärät muuttuisivat näin huomattavasti, jossain vaiheessa olisi todennäköisesti tarpeen kysyä, onko alkuperäistä tekstilajia enää olemassa.

Brian Paltridge (1997: 47–62) hyödyntää genren määrittelyssä kehysemantiikkaa ja pitää mahdollisena, että tekstilajit ovat **sumearajaisia kategorioita**. Ajatus genren sumeista rajoista tulee esiin myös John Swalesin (1990: 49–54) näkemyksessä genren perheyhtäläisyyksistä. Swales tarkoittaa perheyhtäläisyyksillä sitä, että yksittäinen teksti

muistuttaa jotakin samaan genreen kuuluvaa tekstiä muttei kuitenkaan kaikkia tietyn genreen jäseniä.

Erilaista lähestymistapaa genreen edustavat muiden muassa Suzanne Eggins ja J. R. Martin (1997), jotka yhdistävät tutkimuksessaan rekisterin ja tekstilajin analyysin. He keskittyvät tarkastelemaan ennen kaikkea tekstilajin **rakenteellisia konventioita**. Myös Ruqaiya Hasan (1985) analysoi genreä rakennenäkökulmasta olettamalla, että tiettyyn tekstilajiin kuuluvilla teksteillä on pakollisia, yhteisiä rakennepiirteitä. Paltridge (1997) argumentoi rakenteellista genrenmäärittelyä vastaan osoittamalla, että suhteellisen homogeenisenkin genre sisällä yksittäisten tekstien rakenne saattaa vaihdella paljon. Hän ei pidäkään pelkkää rakennetta genreä olennaisesti määrittävänä tekijänä vaan katsoo tietyn genre jäsenyyden perustuvan pikemminkin **pragmaattisiin seikkoihin**.

Maurasen (1993: 15–17) mukaan rakenteelliset seikat auttavat identifioimaan tiettyyn genreen kuuluvia tekstejä, mutta hän ei kuitenkaan pidä rakennetta merkittävämpänä genre määrittämisen kriteerinä. Swalesin tavoin Mauranen katsoo kommunikaation päämäärän olevan rakennetta tärkeämpi tekstilajin määrittämisen väline. Rakenteeltaan kanonisoitujen tekstilajien, kuten tieteellisten artikkeleiden, olemassaolo ei tarkoita sitä, että nimenomaan tietynlainen rakenne olisi riittävä kriteeri kyseistä genreä määriteltäessä. Myös rakenteeltaan homogeenisissa tekstilajeissa nimenomaan tietty viestinnällinen tehtävä kieliyhteisössä määrää, millaisia rakenteellisia valintoja tekstissä käytetään. Tästä syystä esimerkiksi tieteellisen artikkelin parodia ei kuulu artikkeligenreen, vaikka sen rakenne olisi täsmälleen parodioimansa genre konventioiden mukainen.

Blum-Kulka (2005: 277–283) on pohtinut rakenteeseen perustuvaa tekstilajinmäärittelyä puhuttujen genrejen näkökulmasta. Hän ajoittaa strukturaalisen genrenmäärittelyn alun antiikin Kreikkaan, jossa filosofit pyrkivät löytämään tekstityyppejä erottelevia avainpiirteitä. Blum-Kulka osoittaa rakenteellisen genrenmäärittelyn ongelmallisuuden lapsenkielen tutkimuksesta poimimillaan esimerkeillä. Vaikka jokin lapsen kertomus olisi päämääränsä ja viestinnällisen funktionsa sekä kontekstinsa perusteella määriteltävissä esimerkiksi anekdootiksi, sen rakenne ei välttämättä vastaa tyypillistä anekdootin rakennetta. Tällaisten esimerkkien pohjalta Blum-Kulka päätelee, että genret eivät taivu helposti atomistisiin ja systemaattisiin luokkiin. Koska genret ovat kulttuurisia rakennelmia, niiden vakiintuneisuus vaihtelee diskurssimaailmassa.

Rakenteeseen pohjautuva genre määrittely on ongelmallista myös tekstilajin muutoksen kannalta ajateltuna. Asiaa tarkemmin tutkimattakin on varsin selvää, että alkoholivalistustekstien rakenne muuttuu paljon 250 vuoden aikana. Muutokset eivät kuitenkaan johdu välttämättä tekstilajista itsestään vaan esimerkiksi siitä, että alkoholivalistustekstien (kuten tietysti muidenkin tekstien) tuottamisprosessi on muuttunut monella tavoin 250 vuodessa. Esimerkiksi taitto- ja painotekniikan kehittyminen vaikuttanee väistämättä tekstien rakenteisiin. Siten tekstien rakenteen kuvaus ei välttämättä kerro pelkästään itse tekstilajin vaan myös painotekniikan muuttumisesta.

Tutkijan näkökulmasta rakenne on todennäköisesti ongelmattomampi tekstilajin määrittämiskriteeri, sillä se voidaan todentaa suhteellisen yksiselitteisesti erilaisten tekstuaalisten ominaisuuksien avulla. Esimerkiksi tieteellisestä tekstistä erilaiset rakennejaksot voidaan osoittaa *Johdanto-* ja *Päätäntö-*kaltaisten otsikoiden avulla.

Samoin muun muassa sanaluokkajakaumien sekä virkkeiden ja lauseiden pituuksien käyttö tekstilajin määrittelykriteereinä voi olla verrattain yksiselitteistä.

Viestinnän päämäärän käyttö tekstilajin määrittelykriteerinä on kuitenkin monimutkaisempaa. Teksteissä on tietysti lingvistisiä piirteitä, jotka viittaavat tiettyyn viestinnälliseen päämäärään. Esimerkiksi runsas argumentointi vihjaa, että tekstillä pyritään vaikuttamaan vastaanottajan asenteisiin ja mahdollisesti toimintaan. Vielä eksplisiittisemmin vaikuttamistavoite ilmenee, jos tekstissä annetaan selkeitä toimintaohjeita. Toisaalta päämäärälähtöisessä genrenmäärittelyssä ei voida rajoittua pelkästään tekstuaalisiin ominaisuuksiin vaan esimerkiksi sosiaalinen todellisuus ja tekstien käyttö siinä on olennainen osa päämäärälähtöistä määrittelyä.

Rakenteellisiin seikkoihin tukeutuvasta genrenmäärittelystä syntyy myös vaikutelma, että tekstit eristetään sosiaalisesta todellisuudesta autonomisiksi yksiköiksi. Päämäärää painottavassa määrittelyssä puolestaan tekstien suhde sosiaaliseen todellisuuteen on läheisempi. Tästäkin syystä pidän päämäärälähtöistä genrenmäärittelyä relevantimpana kuin rakenteeseen perustuvaa määrittelyä. Tämäkään näkemys ei silti sulje pois sitä seikkaa, että tekstien tutkija joutuu väistämättä erottamaan aineistonsa tekstit jossain määrin sosiaalisesta todellisuudesta, vaikka hän ottaisi tulkinnoissaan tekstien kontekstin huomioon mahdollisimman perusteellisesti.

Swales (1990: 49) pitää ainakin teoriassa mahdollisena sitä, että voidaan tuottaa pieni joukko ominaisuuksia, jotka ovat välttämättömiä ja kumulatiivisesti riittäviä identifioimaan jonkin tietyn tekstilajin jäsenet. Myös Paltridge (1997: 53, 62) puhuu **genreä identifioivista prototyypisistä edustajista**. Ajatus tekstilajin prototyypisistä jäsenistä on kiehtova mutta myös ongelmallinen. Oletan, että mitä heterogeenisempi jokin tekstilaji on, sitä vaikeampaa on löytää sen prototyyppinen edustaja. Onkin mielenkiintoista selvittää, voiko alkoholivalistuksen kaltaiselle heterogeeniselle genrelle löytää prototyypiskeeman. Pidän mahdollisena sitäkin, että aineistosta ei löytyisi yhtään tekstiä, joka vastaisi yleistysten pohjalta muodostettua prototyypiskeemaa. Tällainen tulos tietysti saisi tutkijan kyseenalaistamaan prototyypiskeemaan perustuvan genreajattelun mielekkyyden, sillä se osoittaisi prototyypin tekstitodellisuudesta irralliseksi konstruktioksi – vaikka se olisikin muodostettu olemassa olevien tekstien pohjalta.

Tekstilajien eroja aiheuttavat myös kommunikaatioyhteisön jäsenten roolit. Kirjoittaja voi olla esimerkiksi tietäjän, opastajan, neuvottelijan, kyselijän tai anojan roolissa, joten kommunikaatiotilanteen osallistujien suhde on usein asymmetrinen. (Karvonen 1995: 25.) Rooleihin tukeutuminen on kuitenkin sikäli ongelmallista, että kirjoittaja voi omaksua itselleen useita eri rooleja tekstissään.

Saukkonen lähestyy genreä kognitiivisesta näkökulmasta määritellessään tekstilajin piirteistä koostuvaksi **kognitiiviseksi tilannekehystyyppiksi**, joka koodautuu yksittäisten tekstien semanttiseksi ydinrakenteeksi (2001: 190). Näin yhtenä tekstilajiin kuulumisen kriteerinä voi pitää myös tilannetta, jota varten teksti on ensisijaisesti kirjoitettu. Myös Bahtin (1986: 60) liittää genret aktuaaliseen kielenkäyttötalanteeseen, joka ohjaa kielenkäyttäjien tekemiä kielellisiä valintoja ja siten myös tietyn tekstilajin olemusta. Katson, että tällainen tekstilajin määrittely on lähellä muun muassa Swalesin edustamaa päämäärää korostavaa genremääritelmää.

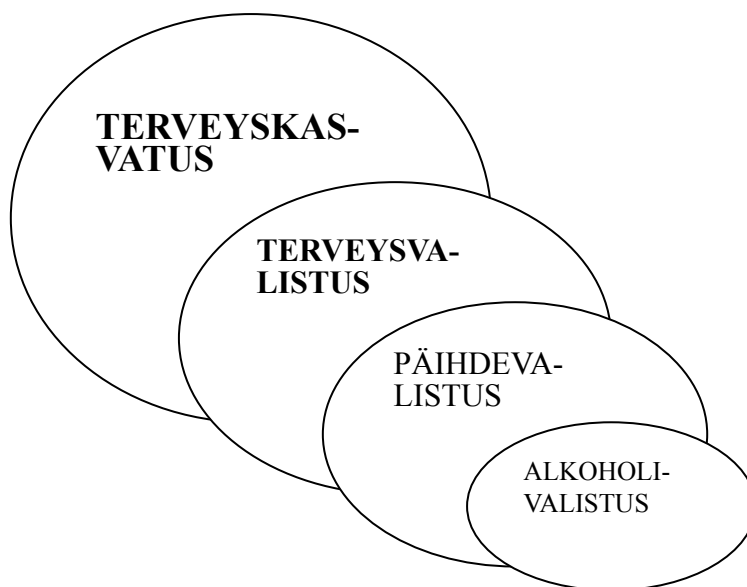
Varsinkin systeemis-funktionaalista kieliteoriaa hyödyntävissä tutkimuksissa genreä on lähestytty ennen kaikkea **sosiaalisena toimintana** (ks. esim. Karvonen 1995). Vaikken

hyödynnäkään tutkimuksessani systeemis-funktionaalista teoriaa, yhdyin näkemykseen tekstilajista sosiaalisena toimintana. Käsitys tekstilajista sosiaalisena toimintana nimittäin on keskeinen myös retoriikkaa painottavissa genrenäkemyksissä (Miller 1994: 23–28), joissa genren katsotaan palvelevan retorisia päämääriä. Varsinkin uudessa retoriikassa genreä lähestytään kriittisestä näkökulmasta, ja genreen kytkeytyviä valtarakennelmia pyritään osoittamaan muun muassa kysymällä, millaisia poliittisia tai eettisiä implikaatioita tiettyyn genreen liittyy tai keille genre antaa valtaa ja keitä se puolestaan vaientaa. (Coe 1994: 186–187.) Retorisessa tekstilajinäkemyksessä varsinkin tutkittavien tekstien päämäärä näyttää olevan erityisen tärkeä tutkimuskohde. Kriittinen näkökulma nostaa retorisen genretutkimuksen keskiöön tekstilajin ensisijaisen ja mahdollisesti julkilausutun päämäärän lisäksi myös sivupäämäärät.

Seija Ridell pitää retorisen tekstilajinäkemysen etuina genreä koskevien kysymysten kytkemistä yhteiskunnallisten valtasuhteiden tarkasteluun sekä näkemystä genren yhteisöllisestä roolista. Näkemykseen liittyviä ongelmia ovat Ridellin mukaan esimerkiksi liiallinen toiminnallisuuden korostaminen, jolloin genren symbolinen ja esityksellinen ulottuvuus voi syrjäytyä. Siksi tekstilajin tutkimus tulisi kytkeä kunkin tekstikäytännön ominaispiirteisiin. (Ridell 1998: 58–61.) Ridellin huomautus tekstikäytänteiden ominaispiirteiden tarkastelun tärkeydestä retorisessa genretutkimuksessa on tarpeellinen. Jotta tekstillä olisi toivottu retorinen vaikutus, sen täytyy vastata tiettyjä diskurssiyhteisön asettamia tekstikriteerejä (Mauranen 1993: 40).

Bhatia (2004: 57–84) pohtii mielenkiintoisella tavalla yksittäisten tekstilajien suhteita muihin tekstilajeihin. Genret ryhmittyvät laajoiksi kokonaisuuksiksi, joissa on ylä- ja alagenrejä. Bhatia hahmottelee esimerkiksi myynninedistämisteksteille omaa genreryhmää, johon kuuluu muun muassa mainoksia, myyntikirjeitä, työpaikkailmoituksia ja -hakemuksia, taidearvosteluja sekä yritysten vuosikatsauksia.

Myös alkoholivalistuksen voi lukea luontevasti osaksi laajempaa tekstilajien ryhmää. Alkoholivalistuksen ylägenrenä voisi pitää esimerkiksi terveysvalistusta, jonka alagenrejä olisivat esimerkiksi hygienia-, ravitsemus-, seksuaalisuus- ja päihdevalistus. Päihdevalistuksen alagenrejä puolestaan olisivat alkoholi-, tupakka- ja huumevalistus. Toisaalta terveysvalistusta voisi pitää terveystieteiden alagenrenä, jolloin terveystieteiden alagenrejä olisivat esimerkiksi terveyskasvatus, joka kattaisi valistusgenrejen ohella esimerkiksi terveysopetuksessa käytettyjä oppikirjagenrejä. Alkoholivalistuksen sijaintia terveystieteiden kentässä voisikin kuvata seuraavasti:

Kuvio 2. Alkoholivalistus terveystieteiden osana.

Alkoholivalistuksen suhdetta muihin tekstilajeihin voisi pohtia enemmänkin. Aiemminhan se on luokiteltu osaksi raittiuskirjallisuutta, joka terveystieteiden tavoin on monia alalajeja sisältävä supergenre. Vastaavasti nykyään voitaisiin pitää omana supergenreään alkoholiaiheista kirjallisuutta, johon kuuluisi alkoholivalistuksen ohella esimerkiksi alkoholiaiheisia tutkimuksia ja oppikirjoja eri kouluasteille.

Edellä olen suhteuttanut alkoholivalistusta sellaisiin tekstilajeihin, joiden olen katsonut olevan alkoholivalistuksen ylägenrejä. Alkoholivalistuksella kuitenkin on myös omia alagenrejä, mikä näkyy tutkimusaineistossani siten, että aineistossani on erilaisia kanavia käyttäen julkaistuja tekstejä: sanomalehtikirjoituksia sekä itsenäisinä kirjasina tai vihkoina julkaistuja tekstejä. Lisäksi alkoholivalistuksen alalajeiksi voisi lukea esimerkiksi raittiuspuheet ja -esitelmät. Nykyään muun muassa terveystieteiden tuottaman alkoholivalistusmateriaalin joukossa on runsaasti esimerkiksi Internet-sivustoja sekä audiovisuaalisia tekstejä.

Alagenrejen runsaus johtaa siihen, että alkoholivalistuksella on useita julkaisukanavia. Tämä pätee tietysti myös tutkimusaineistooni. Yksi merkittävä ero eri tekstien julkaisukanavissa aineistossani on esimerkiksi se, että osa teksteistä on julkaistu itsenäisinä kirjoina tai kirjasina, osa puolestaan lehdissä osana tietystä lehdessä julkaistujen tekstien joukkoa. Tällainen ero vaikuttaa väistämättä lukutapahtumaan, sillä lehdessä julkaistu teksti on hyvin konkreettisesti yhteydessä esimerkiksi muihin samalle sivulle sijoitettuihin teksteihin. Lukija suhteuttaa väistämättä saman lehden tekstejä toisiinsa muun muassa arvioimalla, minkä verran eri kirjoitukset saavat lehdessä tilaa. Jos alkoholivalistustekstin kanssa samassa lehdessä on esimerkiksi uutinen alkoholin aiheuttamista onnettomuuksista, tämä voi vaikuttaa siihen, missä määrin lukija on vastaanottavainen valistustekstin ajatuksille ja toimintaohjeille.

Verrattaessa aineistoni lehtitekstejä ja itsenäisinä julkaistuja kirjoja tai kirjasia eroja syntyy myös siitä, missä määrin yleisö kiinnittää tekstiin huomiota. Esimerkiksi Renqvistin Wiinan kauhistus on julkaistu omakustanteena, mutta silti se on varsin tunnettu alkoholivalistuksen klassikko. Yksittäiset lehtitekstit puolestaan jäävät todennäköisesti helpommin osaksi tekstien massaa. Toisaalta aineistoni lehtikirjoitukset ovat tässä suhteessa erilaisia. Useimmat niistä on julkaistu muiden tekstien joukossa, mutta Fredrik Polénin kirjoitus Wiinan himosta, juopumuksesta ja sen seurauksista on julkaistu jatkokirjoituksena ja osin Suomettaren lisälehtenä. Lisäksi joidenkin lehtikirjoittajien, kuten A. A. Granfeltin, tekstejä on koottu myöhemmin kokoomateoksiin.

Myös alkoholivalistuskirjasten ja lehtikirjoitusten yleisö on ollut todennäköisesti erilainen. Varsinkin 1800-luvun alun lehdet ovat olleet suhteellisen pienilevikkisiä, ja niiden tilaajakanta on painottunut Etelä-Suomen säätyläistöön (Tommila 1988: 169–171, 234–240). Vaikka sanomalehtiä ovat todennäköisesti lukeneet muutkin kuin niiden varsinaiset tilaajat, pidän todennäköisenä, että itsenäisinä kirjaina julkaistut valistustekstit ovat saavuttaneet laajemman ja heterogeenisemmän yleisön kuin lehtikirjoitukset. Viljo Hytönen ei kerro Suomen raittiusliikkeen historiassaan esimerkiksi Raittiuskirjasten komitean julkaisemien teosten tarkkoja painosmääriä, mutta komitea painatti seitsemää suomenkielistä, neljää ruotsinkielistä ja kahta saamenkielistä kirjaa 74 500 kappaletta. Tästä määrästä kansalle jaettiin ilmaiseksi 52 773 kirjaa. (Hytönen 1930: 116.) Voi siis päätellä, että itsenäisten raittiuskirjasten lukijakunta on ollut selvästi laajempi kuin lehtikirjoitusten lukijakunta.

Genret ovat pikemminkin dynaamisia kuin staattisia, mistä seuraa, että ne muuttuvat jatkuvasti. Jokainen uusi teksti on oman genrensä kommentti, joka vahvistaa, muokkaa, kyseenalaistaa, uudistaa tai ylläpitää genren olemusta. Myös muutokset yhteisössä ja kielenkäytössä vaikuttavat tekstilajeihin. Kun genret muuttuvat ajan mittaan, osa tietyn genren teksteistä alkaa vaikuttaa vanhanaikaisilta. Muutoksen suuntaa ohjaa genren tuottanut yhteisö. (Bahtin 1986: 65–66; Karvonen 1995: 26–27; Fowler 1982: 45–48; Paltridge 1997: 107.) Tony Bex (1996: 143) huomauttaa, että myös tekstilajien luokitukset voivat muuttua, sillä eri aikojen yhteisöt määrittelevät uudelleen suhdettaan tekstien ryhmiin. Bex mainitsee tästä esimerkkinä kirjeet, joita on pidetty yksityisenä kommunikaationa. Jos kirjeet kuitenkin julkaistaan, niistä tulee julkista kommunikaatiota, mikä johtaa uudelleenmäärittelyn tarpeeseen.

Alkoholivalistustekstien muutosta voi pitää ilmeisenä ilman yksityiskohtaista lingvististä analyysiäkin, ja kaksisataa vuotta vanhat raittiuskasvatuskirjoitukset eroavat huomattavasti nykyaikaisista alkoholivalistusesitteistä. Ilmeiset erot saavat kysymään, millä perusteella ajallisesti, tyylillisesti ja sisällöllisesti toisistaan hyvinkin kaukana olevat tekstit voidaan luokitella samaan genreen kuuluviksi. Tärkeimpänä perusteena samaan genreen kuulumiselle pidän eri aikakausien tekstien yhteistä päämäärää. Niin vanhimmista kuin uusimmista alkoholivalistusteksteissä yhteisenä päämääränä on vastaanottajan alkoholinkulutukseen ja alkoholisenteisiin vaikuttaminen. Siten voidaan sanoa, että raittius- ja alkoholivalistustekstit kuuluvat samaan sosiaaliseen prosessiin (Ledin 1995: 48). Toinen keino tietyn genren jäsenten tunnistamiseksi on lukijan tekstilajin taju, jolla Jyrki Kalliokoski tarkoittaa ”kielenkäytön sosiokulttuuristen käytänteiden tuntemusta, herkkyyttä lajin käytänteille ja niiden muutoksille”. Tekstilajin

taju ohjaa nykypäivän lukijaa luokittelemaan sekä nykyaikaisia että vanhempiakin tekstejä tiettyihin tekstilajeihin kuuluviksi. (Kalliokoski 2002: 147–149.)

Genren historiasta voi tulla genren uusille jäsenille painolasti. Useilla nykypäivän alkoholivalistustekstien lukijoilla on mielikuva aiemmasta valistuksesta erityisen moralisoivana, liioittelevana, pelottelevana ja syyllistävänä valistuksena. Tällaiset mielikuvat leimaavat myös nykyaikaista valistusta, vaikka siinä ei olisikaan vastaavanlaisia piirteitä. Uusilla alkoholivalistusteksteillä on siis voitettavanaan oman tekstilajinsa historiaan liittyvät negatiiviset mielikuvat, jotta niiden sanoma tehoaisi paremmin lukijoihin. Tietoisuus tästä näkyikin yhdessä vuonna 1990 julkaistussa alkoholivalistusesitteessä eksplisiittisenä irtisanoutumisena aiemman valistuksen mustavalkoisuudesta:

”Vielä 50-luvulla raittiuskasvatus oli joko/tai -linjalla: raittiilla miehellä oli kodikas valkonurkkainen talo, juopolla ränsistynyt, kaatumaisillaan oleva hökkeli.

Tänään jo leikkikoululainen osaisi ihmetellä rajua vastakkainasettelua. Humalaisia on nähty. Nämä eivät kuitenkaan mellastele huojuvissa tönöissä vaan juhlivat ihan tavallisissa taloissa.” (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990.)

Koko tekstilajin tasolla irtisanoutumisen merkinä voi pitää tekstilajin nimenmuutosta raittiuskasvatuksesta alkoholivalistukseksi.

Lingvistiikassa tekstilajien diakroninen tutkimus on ollut suhteellisen harvinaista (Kalliokoski 1996a: 28). Charles Bazerman (1988) on tarkastellut *Philosophical Transactions of the Royal Society* -julkaisun tutkimusraporttien muuttumista vuosina 1665–1800. Myös Dwight Atkinson (1992) on tehnyt ajallisesti laajaan aineistoon (1735–1985) perustuvaa genretutkimusta, jossa hän analysoi *Edinburgh Medical Journal* -lehden tutkimusartikkeleiden muutosta. Per Ledin (1995) puolestaan on tarkastellut sosiaalidemokraattisten sanomalehtien muuttumista vuosina 1892–1912.

Katson tutkimukseni edustavan **historiallista pragmatiikkaa**, jonka synty on ajoitettu 1990-luvulle. Silloin kielihistoriaan orientoituneet lingvistit alkoivat laajentaa lähestymistapaansa pragmaattisemmaksi synkronisen tutkimuksen mallin mukaan. Historiallinen pragmatiikka jakautuu monenlaisiin tutkimussuuntauksiin. Esimerkiksi **pragmafilogiassa** tutkitaan pragmaattisesta näkökulmasta tietyn aikakauden tekstejä, eli tällainen tutkimus on synkronista. **Diakronisessa pragmatiikassa** puolestaan tutkitaan, miten tutkittavaksi valitut tekstuaaliset piirteet muuttuvat ajan kuluessa. Historiallinen pragmatiikka voidaan toisaalta jakaa myös mikro- ja makrotason lähestymistapoihin. **Historiallisessa mikropragmatiikassa** tutkitaan suhteellisen pieniä pragmaattisia elementtejä, kuten tietyn kielenpiirteen esiintymistä eri-ikäisissä teksteissä. **Historiallisessa makropragmatiikassa** tarkastellaan laajempia kommunikatiivisia yksiköitä, kuten tekstityyppejä tai tekstilajeja. (Jucker 2005: 9–10.)

Omassa tutkimuksessani yhdistyvät monenlaiset historiallisen pragmatiikan suuntauokset. Tavoitteenani on kuvata toisaalta jokaista tutkimusaineistoni viidestä vaiheesta synkronisesti, eli tutkimustani voi pitää pragmafilogisena. Toisaalta muutoksenkin kuvaaminen on tutkimuksessani olennaista, joten tutkimukseni on väistämättä myös diakronista pragmatiikkaa. Koska keskityn ennen kaikkea alkoholivalistustekstien retoriikkaan, termi **diakroninen retoriikka** voisi kuvata hyvin tutkimukseni luonnetta. Koska tutkimuksessani on tavoitteena myös löytää muutoksen ohella alkoholivalistustekstien pysyviä ominaispiirteitä, tutkimukseni ylittää sekä

synkronisen että diakronisen tason. Tekstilajilähtöisyytensä osalta tutkimukseni kuuluu historialliseen makropragmatiikkaan. Toisaalta sivuan tutkimuksessani myös väistämättä mikrotason ilmiöitä, kuten vaikkapa konjunktioiden käyttöä eri aikojen teksteissä. Kaiken kaikkiaan tutkimukseni lähtökohdat siis osoittavat, että historialliseen pragmatiikkaan kuuluvaa tutkimusta ei voi välttämättä kategorioida vain yhteen suuntaukseen.

Nykypäivän genrejä ei muokkaa pelkästään aikakautemme yhteisö normeineen vaan myös genren historia. Jos tekstilajintutkimukseen otetaan mukaan myös historiallinen aspekti, nykyisistä genreistämme saadaan monipuolisempi kuva. Tämä edellyttää sitä, että diakroninen tarkastelu ei rajoitu pelkästään tekstilajin muutoksen kuvaukseen vaan pyrkii myös genren yleisten ominaispiirteiden löytämiseen (Fowler 1982: 49; Paltridge 1997: 100).

Oman tekstilajinäkemykseni ytimessä on Swalesin kommunikatiivinen päämäärä. Katson, että päämäärälähtöisessä genrenmäärittelyssä otetaan mahdollisimman pitkälti huomioon tekstien suhde sosiaaliseen todellisuuteen. Päämäärää painottava tekstilajinäkemykseni on myös yhteydessä uuden retoriikan näkemykseen genrestä retorisenä toimintana. Vaikken ajattelekaan genren olevan määriteltävissä ensisijaisesti rakenteellisten kriteerien perusteella, oletan, että tekstilajilla voi olla myös vähintään sitä identifioivia rakenteellisia piirteitä. Siksi katson, että Swalesin ja Paltridgen edustama prototyyppiäjäntely on tarpeellinen täydennys kommunikatiivista päämäärää painottavaan genremäärittelyyn.

Perehtyminen alkoholivalistuksen historiaan ja nykypäivään sekä erilaisiin genrenmäärittelytapoihin on johtanut siihen, että tutkimukseni lähtökohtana on kolme perusoletusta alkoholivalistuksen tekstilajista. Oletan ensinnäkin, että on olemassa tietty alkoholivalistuksen tekstilaji, jota on mahdollista kuvata lingvistisen analyysin keinoin. Tämä oletus on mahdollinen muun muassa siksi, että olen monenlaisissa yhteyksissä, esimerkiksi raittiusliikkeen historiaa ja alkoholivalistusta käsittelevissä teksteissä, kuullut tai nähnyt viittauksia tällaiseen tekstilajiin. Oletan myös, että tarkastelemani tekstilaji muuttuu ympäröivän todellisuuden muutoksen mukana. Kolmanneksi oletan tutkimusaineistoni tekstien edustavan alkoholivalistuksen tekstilajia eli otan tutkimukseni lähtökohdaksi esiteoreettisen oletuksen, että analyysini kohteena olevat tekstit todella muodostavat oman tekstilajinsa. Tällaista lähtökohtaa voi pitää ongelmallisena, sillä tekstilajien tutkimuksessa tarkoitus kuitenkin on, että käsitys tietyn tekstijoukon genreydestä ja genrepiirteistä syntyy vasta konkreettisen analyysin yhteydessä (esim. Hiidenmaa 2000: 185; Varis 2003: 309).

Kolmas oletukseni on problemaattinen myös siksi, että osa genreistä on hyvin heterogeenisiä (esim. Fairclough 2004: 66). Alkoholivalistus on hyvä esimerkki heterogeenisestä tekstilajista, mikä tietysti hankaloittaa siihen kuuluvien tekstien joukon rajaamista. Uudempien tekstien osalta rajaaminen on ollut helpompaa, sillä esitteiden julkaisijat ovat yleensä itse luokitelleet ne alkoholivalistus-nimekkeen alle julkaisuluetteloissaan. Vanhemmista teksteistä vastaavanlaista luokittelua ei ole tehty, vaan alkoholivalistus on sijoitettu esimerkiksi bibliografioihin raittiuskirjallisuus-nimekkeen alle. Raittiuskirjallisuus puolestaan sisältää muun muassa raittiusaiheisia saarnoja, erilaisia kaunokirjallisia tekstejä, alkoholia käsitteleviä tieteellisiä tutkimuksia, kirjoitetussa muodossa julkaistuja esitelmiä, sanomalehtitekstejä, raittiusoppikirjoja ja lyhyehköjä kirjasia tai vihkoja.

3.2 Klassisesta retoriikasta uuteen retoriikkaan

Nykyaikaisen retoriikan ja argumentaatiotutkimuksen juuret ovat yli kahden vuosituhannen takaisessa antiikin Kreikassa. Silloin koki varsinaisen tulemisensa retoriikka eli oppi siitä, miten asia esitetään vakuuttavasti ja suostuttelevasti puhutun sanan keinoin. Useimmat tuon ajan filosofit osallistuivat retoriikasta käytyyn keskusteluun, mutta kaikkein merkittävimmin tutkimusalan kehitykseen vaikutti Aristoteles. (Haapanen 1996: 23–27.) Argumentaatioteorian perustajana onkin pidetty Aristotelesta, sillä analyyttisen päättelyn ohella hän tutki myös dialektista päättelyä (Perelman 1996: 7)⁹.

Keskiajalla retoriikkaa tarkasteltiin edelleen puheen näkökulmasta, mutta Augustinuksesta lähtien siihen on liitetty kristillinen aspekti. Kristillinen retoriikka, 1600-luvulta alkaen homiletiikka, on keskittynyt tarkastelemaan varsinkin sitä, miten Raamatun sanaa tuodaan puheissa julki mahdollisimman painokkaana ja merkityksellisenä. Retoriikan tarkastelu puheoppina edellytti sitä, että puhetta pidettiin ensisijaisena yhteiskunnallisen vaikuttamisen välineenä. 1700-luvulta lähtien kirjoitettu viestintä alkoi sivuuttaa puhuttua viestintää yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa, mutta tämä ei vaikuttanut merkittävästi retoriikan painotuksiin. Puheopin näkemyksiä sovellettiin kirjoitettuun viestintään muun muassa kiinnittämällä huomiota anfangien ja lauseiden pituuden kaltaisiin tyylikeinoin. Siinä missä antiikin retorikot pohtivat hyvän puheen olemusta, 1700- ja 1800-luvun retorikot olivat kiinnostuneita hyvän kirjoituksen laatimisesta. (Puro 1998: 83–84.)

Vaikka retorinen perinne jatkuikin antiikin aikakauden jälkeen, retoriikan suosio hiipui ja tutkimusala rappeutui. Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan (1971: 1–3) mukaan tämä johtui suuresti Descartesista, joka jyrkkänä rationalistina väheksyi retoriikkaa. Perelman (1996: 9–10) katsoo myös Petrus Ramusin edesauttaneen retoriikan rappiota. Ramus rajasi uudelleen puhe- ja esitystaitojen kokonaisuutta määrittelemällä grammatiikan oikein puhumisen taidoksi, dialektiikan oikein päättelämisen taidoksi ja retoriikan oikein sanomisen taidoksi eli taidoksi käyttää kieltä kaunopuheisesti ja koristeellisesti. Ramus hylkäsi Aristoteleen jaottelun analyyttiseen ja dialektiseen päättelyyn, ja laajensi dialektiikan käsittämään sekä pätevien päätelmien tutkimisen että argumenttien keksimisen ja arvioinnin. Näin Aristoteleen retoriikasta poistettiin kaksi oleellista osaa, jolloin jäljelle jäi enää kielellisten koristeiden tutkimus.

1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa klassisen retoriikan perinne jopa katkesi, sillä retoriikka sulautui osaksi puheviestintää, klassista filologiaa ja yhteiskuntafilosofiaa, jossa retoriikkaa on tarkasteltu yhteisöllisen, sosiaalisen ja kulttuurisen toiminnan näkökulmasta. Puheviestinnällinen näkökulma on painottanut retoriikan käytännöllistä soveltamista, kun taas yhteiskuntateoreettisessa lähestymistavassa retoriikkaa tarkastellaan teoreettisesti. (Puro 1998: 85.)

Hiljaiselonsa jälkeen retoriikka on kokenut uuden tulemisen 1900-luvulla (Palonen–Summa 1996: 7). Varsinainen retoriikan kunnianpalautus tapahtui kuitenkin

⁹ Aristoteleen suhtautuminen retoriikkaan oli pääasiassa myönteinen. Esimerkiksi Platon suhtautui retoriikkaan huomattavasti kriittisemmin. Hän piti retoriikan tavoitteena mielihyvää todellisen hyvän sijasta, eikä retoriikka pohjautunut hänen mukaansa todellisiin taitoihin tai tietoon totuudesta. Platon pitikin retoriikkaa temppuina, joilla vakuutetaan tietämättömiä. (Ede 1988: 141.)

vasta 1950-luvulla, jolloin keskeisimmät uuden retoriikan teoreetikot Kenneth Burke, Perelman ja Stephen Toulmin julkaisivat luonnollisella kielellä tapahtuvaa argumentaatiota koskevat pääteoksensa (Summa 1996: 51–52). Uusi retoriikka on laskettu erityisesti Perelmanin nimiin (Kujanpää 1997: 20). Uuden retoriikan juuret ovat retoriikan yhteiskuntafilosofisessa haarassa, sillä se korostaa kaiken yhteiskunnallisen, poliittisen ja yhteisöllisen elämän retorisuutta. Uudelle retoriikalle onkin ominaista pohtia muun muassa yhteiskunnallista valtaa, merkkipjärjestelmiin sisältyviä ristiriitoja, yhteiskunnallista vieraantumista ja demokratiaa. (Puro 1998: 86–88.)

3.2.1 Chaim Perelmanin argumentaatioteoria

Perelman oli filosofina kiinnostunut ongelmasta, miten voidaan arvioida järjestelmällisesti arvopäätelmien hyvyyttä tai huonoutta. Ongelmansa ratkaisuna hän piti luonnollisella kielellä tapahtuvan argumentoinnin tutkimista. Perelman tarkasteli tutkimuksissaan hyvin monenlaisia argumentatiivisia diskursseja. Hänen teoriansa vahvuutena on pidetty retoriikan tarkastelua argumentaationa ja analyysikehikon esittämistä sille, millaisista osatekijöistä argumentoivan tekstin vakuuttavuus voi syntyä. Hän onnistui kyseenalaistamaan muodon ja sisällön vastakkainasettamisen ja todistamaan niiden tiiviin yhteyden. (Summa 1996: 62–65.) Koistinen (1998: 49) mieltää Perelmanin retoriikan teorian filosofiseksi projektiksi, jonka tavoitteena on selvittää retoriikan perimmäinen luonne, sen tosioleva olemus. Perelman esittää argumentaatioteoriansa pääosin teoksissaan *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique* (1958), jonka hän on kirjoittanut yhdessä Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa, ja *L'empire rhétorique* (1977), jossa hän kehittää teoriaansa edelleen samalla popularisoiden retoriikanäkemyksiään.

Perelmanin argumentaatioteoriassa on paljon yhtäläisyyksiä antiikin klassiseen retoriikkaan, ja siinä on samoja elementtejä kuin Aristoteleen retoriikassa. Uudessa retoriikassa argumentaatioanalyysi sijoittuikin retoriikan puitteisiin, koska se pyrkii määrittämään argumentin pätevyuden sen saavuttaman yleisövaikutuksen pohjalta. (van Eemeren ym. 1987: 211–213.) Uudessa retoriikassa argumentoinnin tarkastelun on väitetty ulottuvan syvemmälle kuin klassisessa kreikkalaisessa retoriikassa, sillä Aristoteles tarkoitti suostuttelun keinoista puhuessaan eksplisiittistä argumentointia, kun taas uuden retoriikan edustajat kiinnittävät huomionsa myös implisiittisiin suostuttelun keinoihin (Coe 1994: 181). Aristoteleen retoriikan ja uuden retoriikan eroa ei kuitenkaan voi pitää näin jyrkkänä. Esimerkiksi Aristoteleen näkemykset tunteiden merkityksestä vakuuttamisessa liittyvät pikemminkin retoriikan implisiittiseen kuin eksplisiittiseen puoleen.

Selvästi ratkaisevampi ero Aristoteleen retoriikan ja uuden retoriikan välillä liittyy niiden käyttötarkoitukseen. Muun klassisen retoriikan tavoin myös Aristoteleen retoriikka tähtää ensisijaisesti puhetaidon hallitsemiseen ja opettamiseen. Uusi retoriikka puolestaan on puhutun ja kirjoitetun kielen tutkimiseen käytettävä analyysimalli. (Sakaranaho 2001: 10.) Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Aristoteleen retoriikkaa ei voisi käyttää analyysimallina. Vastaavasti uudesta retoriikasta on mahdollista ammentaa tietoa myös puhetaidon opettamiseen.

Aristoteleen ja Perelmanin retoriikkanäkemyksien yhtenä merkittävimpana erona pidän puhujan/kirjoittajan osuutta teoriassa. Aristoteles (1997: 11, 16, 33, 60–61) pohtii Retoriikassaan monin paikoin, mitkä argumentoijaan liittyvät seikat lisäävät perustelun vakuuttavuutta. Perelman sen sijaan jättää viestin lähettäjän melko vähäiselle huomiolle, mitä voi pitää yhtenä hänen teoriansa puutteista: onhan toki argumentoijankin osuus merkittävä suostutteluprosessissa. Tekstin laatijaan on syytä kiinnittää huomiota siksikin, että tekstit ovat valtasuhteiltaan asymmetrisiä ja tavallisesti kirjoittajan valta on suurempi kuin lukijan (Lehtonen 1996: 151).

Perelmanin (1996: 16–19) mukaan argumentointi ei tapahdu koskaan tyhjiössä, vaan siihen liittyy aina puhujan ja kuulijan välinen kohtaaminen. Argumentointi on myös kontekstisidonnaista, sillä esitystilanne vaikuttaa muun muassa puheen sisältöön. Argumentaation päämääränä ei ole pelkästään älyllisen hyväksynnän saaminen väitteille, vaan tähtäimessä on useimmiten myös toiminta-alttiuden luominen.

Esittelen seuraavaksi Perelmanin argumentaatioteorian pääperiaatteet. Yksityiskohtaisemman teorian esittelyn kytken myöhemmin varsinaisen analyysini yhteyteen. Perelmanin teorian esittelyn ohessa pohdin myös kysymystä, miten argumentaatioanalyysi voidaan yhdistää lingvistiseen analyysiin. Poliitikantutkijan näkökulmasta tarkasteltuna Perelmanin teoria tarjoaa hedelmällisen lingvistisen lähestymistavan argumentointiin (Paajaste–Nygård 2001: 242), kun taas lingvistin näkökulmasta Perelmanin teorian ja lingvistisen analyysin yhteys ei ole yksiselitteinen (Kajaste 1996: 202–203). Pidän mahdollisena, että Perelmanin teoriaan nojautuva argumentaatioanalyysi voidaan yhdistää lingvistiseen analyysiin kaikilla tasoilla. Esiteltyäni Perelmanin argumentaatioteorian kuvaan lyhyesti muutamia muitakin 1900-luvun jälkipuoliskolla esiin nostettuja argumentaatio- ja retoriikkanäkemyksiä.

Perelmanin retoriikkanäkemyksen keskeinen teema on **yleisön** merkityksen korostaminen (Summa 1996: 67). Hän esittääkin, että puhujan on sovittava esityksensä yleisönsä mukaan (Perelman 1996: 28). Perelmanin mukaan jokaisella diskurssilla on oma yleisönsä, mistä seuraa, että kaikessa argumentaatiossa on retorinen aspekti (Meyer 1986: 93–94). Myös Aristoteles painottaa Retoriikassaan yleisön huomioon ottamisen tärkeyttä. Nimenomaan kuulijaryhmästä riippuu muun muassa puheen päämäärä, ja Aristoteleen puheen lajien luokittelu perustuu erilaisten yleisöjen olemassaoloon. (Aristoteles 1997: 16.) Yleisölähtöisyyttä korostaessaan Perelman ei kuitenkaan tarkoita täydellistä yleisön mielipiteisiin mukautumista, koska silloin yleisöä ei saataisi tekemään lainkaan epämiellyttäviä päätöksiä tai tarkistamaan lukkiutuneita ennakkokäsityksiään (Palonen 1995: 15). Yleisön merkitys nousee esiin myös Bahtinin (1986: 94–95) genrenäkemyksissä. Hänen mukaansa jokaiseen genreen liittyy käsitys sen vastaanottajasta, mikä puolestaan vaikuttaa genren olemukseen.

Perelman lukee yleisöksi kaikki ne ihmiset, joihin puhuja haluaa vaikuttaa argumentaatiollaan. Hän erottaa toisistaan koko ihmiskunnan tai ainakin kaikki rationaaliset yksilöt sisältävän **universaaliyleisön** ja **erityisyleisöt**. Universaaliyleisöön vedottaessa argumentoinnin tavoitteena on vakuuttaminen, kun taas erityisyleisölle suunnatuissa esityksissä pyritään suostuttelemaan. (Perelman 1996: 21–25.) Universaaliyleisö on jokaisen puhujan mielessään luoma käsite, jonka hän konstruoi sen pohjalta, mitä tietää omasta kulttuuristaan ja yhteiskuntansa jäsenistä (Perelman–Olbrechts–Tytca 1971: 33). Perelman pitää universaaliyleisön sisältöä

puhtaasti ei-empiirisenä (Ray 1978: 364). Erityisyleisön koostumus puolestaan tiedetään ennalta, joten sen erityisiin odotuksiin ja intresseihin vetoaminen on helpompaa (Summa 1996: 67). Kun teksti kirjoitetaan jollekin erityisyleisölle, kirjoittaja asemoi lukijansa tiettyyn position. Viestinnän tavoitteiden onnistumisen kannalta tämä on sikäli ongelmallista, että lukija voi myös torjua hänelle tarjotun aseman. (Lehtonen 1996: 149–150.)

Universaaliyleisö on todennäköisesti Perelmanin teorian kritisoiduin käsite. Kriittisimpien arvioijien mukaan universaaliyleisön käsite on Perelmanin teoriassa täysin turha. On myös huomautettu, että universaaliyleisön käsite tuo Perelmanin teoriaan ristiriitaisuutta. Aluksi Perelman kieltäytyy erottelemasta vakuuttamista ja suostuttelemista toisistaan. Myöhemmin hän kuitenkin tekee eron näiden käsitteiden välille, sillä hän toteaa universaaliyleisölle suunnatun esityksen tähtäävän vakuuttamiseen ja erityisyleisölle suunnatun suostuttelemiseen. Myöhemmin hän vielä toteaa vakuuttamisen ja suostuttelemisen eron olevan epätarkka ja pysyvän sellaisena. (Ede 1988: 146–149.)

Yleisön merkityksen korostaminen viestinnässä lisää kirjoitusprosessin haasteita. Kirjoittajan täytyy hankkia tietoa tavoittelemastaan yleisöstä, ja myös yleisöltä saatu palaute olisi hyödyllistä. Tätä tietoa kirjoittajan täytyy pystyä soveltamaan tehdessään muun muassa tekstin sisältöön ja esittämistapaan liittyviä valintoja. (Wright 1999: 86.)

Malcolm Coulthard huomauttaa, että kirjoittajan luoma yleisökonstruktio ei perustu välttämättä tietoon vaan mielikuviin mahdollisista lukijoista. Kirjoittaja ei tiedä varmasti sitä, mitä lukija tietää tai ei tiedä, eikä sitä, millaiset arvot lukijalla on. Tällöin kirjoittajan ainoa strategia on kuvitella lukija. Kun kirjoittaja on luonut yleisökonstruktionsa, hänen täytyy tehdä kaksi suurta päätöstä: mitä hän olettaa lukijan tietävän ja mikä osa lukijan tiedoista on hyödyllistä tai välttämätöntä tekstin laatimisessa. Koska tekstit on suunnattu jollekin tietylle yleisölle, jokainen lause antaa vihjeitä kuvitellusta lukijasta. Jotta teksti ei hämmentäisi kohdeyleisöä, kirjoittajan täytyy laatia tekstinsä sikäli johdonmukaiseksi, että kuviteltu lukija säilyy koko tekstin ajan samana. (Coulthard 1994: 4–5.) Coulthardin näkemys kirjoittajan luoman yleisökonstruktion perustumisesta pelkkiin mielikuviin on yksioikoinen. Varsinkin nykyään kirjoittajilla on mahdollisuuksia saada hyvin paljon tietoa erityisyleisöstään. Esimerkiksi nuoret ovat yleisö, jonka ominaispiirteisiin kirjoittaja voi perehtyä vaikkapa lukemalla tutkimuksia nuorten arvoista ja asenteista, medioiden käytöstä, lukutaidon tasosta, harrastuksista, suosikkikirjailijoista tai terveyskäyttäytymisestä. Perustuipa yleisökonstruktion rakentaminen sitten tietoihin tai mielikuviin tai molempiin, siinä saatetaan helposti päätyä stereotyyppisiin näkemyksiin. Stereotyyppien luominen onkin usein ongelmana yleisön tutkimisessa (Long 1990: 74–75).

Yhtenä kohdeyleisöajatteluun liittyvänä ongelmana voi pitää sitä, että vaikka kirjoittaja onnistuisikin luomaan monipuolisen, laajaan lähdeaineistoon perustuvan konstruktion kohdeyleisöstään, on edelleen epävarmaa, missä määrin tämä konstruktio vastaa tavoitellun yleisön yksittäisiä jäseniä. Esimerkiksi nuoriso on niin heterogeeninen yleisö, että vaikka jokin viesti oletettavasti tehoaisikin erilaisten yleistysten pohjalta muodostettuun teoreettiseen erityisyleisöön, se ei välttämättä tehoa yksittäisiin nuoriin. Toinen kohdeyleisölähtöisyyden ongelma liittyy yleisön käsitteen kaksiselitteisyyteen: se viittaa sekä kirjoittajan luomaan keinotekoiseen yleisökonstruktion että tekstin todellisiin lukijoihin, jotka eivät ole kirjoittajan kontrolloitavissa (Mauranen 1993: 35).

Kirjoittaessaan tietylle erityisyleisölle kirjoittaja voi ainoastaan toivoa, että hän saa tekstilleen juuri tavoittelemaansa yleisöön kuuluvia lukijoita.

Perelmanin yleisökäsitteen ja lingvistisen analyysin yhdistäminen tarjoaa tutkijalle monia hedelmällisiä mahdollisuuksia lähestyä tutkimusaineistoaan. Ensinnäkin on mielenkiintoista tutkia, millaisin lingvistisin keinoin teksteissä eksplikoidaan, millaiselle yleisölle ne on suunnattu. Huomiota voi kiinnittää esimerkiksi siihen, nimetäänkö tavoiteltu yleisö eksplisiittisesti vai ilmaistaanko se implisiittisemmin esimerkiksi tietyillä tyylillisillä tai temaattisilla valinnoilla. Mikäli teksteillä on erilaisia kohdeyleisöjä, voidaan myös verrata, suhtautuuko kirjoittaja eri yleisöihin eri tavoin.

Puhuja voi valita päättelynsä lähtökohdiksi vain kuulijoidensa hyväksymiä väitteitä (Perelman 1996: 32–33). Näitä argumentoinnin julkilausumattomia lähtökohtia kutsutaan **esisopimuksiksi** (Kuusisto 1996: 277). Perelman ja Olbrechts-Tyteca jakavat esisopimukset kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat todellisuutta koskevat lähtökohdat, joita ovat tosiasiat, totuudet ja oletukset. Toisen ryhmän esisopimukset ovat arvoja, hierarkioita tai lokuksia, ja ne liittyvät siihen, mikä on suositeltavaa tai toivottavaa. (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 66, 83.)

Perelmanin mukaan vain määrittelemättömillä arvoilla voi olla universaali hyväksyntä. Yleispätevien arvojen merkitystä argumentaatiossa lisää se, että niistä voidaan johtaa erilaisia yksittäistapauksia pienryhmäyksimielisyyden pohjaksi. Argumentaatiossa tarvitaan sekä konkreettisia arvoja, kuten kirkko ja isänmaa, että abstrakteja arvoja, kuten kauneus ja oikeus, ja niitä voidaan tarvittaessa alistaa toisilleen. Arvojen lisäksi argumentaatiossa on mahdollista turvautua erilaisiin arvohierarkioihin, jotka voidaan jakaa konkreettisiin ja abstrakteihin sekä toisaalta homogeenisiin ja heterogeenisiin. (Perelman 1996: 34–36.)

Perelman ja Olbrechts-Tyteca määrittelevät **lokukset** päättelysäännöiksi. Ne ovat toivottavaa asiaintilaa koskevia väittämiä, jotka yleisön jäsenet hyväksyvät automaattisesti. Yleisimmin kulttuurissamme käytetyt lokukset perustuvat määrään tai laatuun. Kvantitatiivinen lokus on esimerkiksi väite, että suurempi määrä jotakin hyvää asiaa on parempi kuin pienempi määrä. Kvalitatiivisessa lokuksessa vedotaan siihen, että jokin asia on laatunsa vuoksi toista arvokkaampi. Näiden lisäksi on olemassa lokuksia, jotka liittyvät järjestykseen, olemassaoloon, olemukseen tai henkilöön. (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 83–99; Perelman 1996: 37–38.)

Perelman ja Olbrechts-Tyteca eivät käytä teoriassaan käsitettä **ideologia**¹⁰. Kuitenkin heidän näkemyksensä esisopimuksista voi katsoa vastaavan pitkälti sitä, mitä kriittisessä lingvistiikassa tarkoitetaan ideologialla. Esimerkiksi Kalliokosken (1996a: 14) mukaan ideologia on määritelty muun muassa sosio-kulttuuristen arvojen ja uskomusten järjestelmäksi. John Thompson (1984: 3–4) pitää tätä tulkintaa ideologian neutraalina määritelmänä. Hänen puoltamassaan kriittisessä määritelmässä ideologia kytetään asymmetristen valtasuhteiden ylläpitämiseen. Tällaista tulkintaa edustaa myös Fairclough (1994: 2–5). Marxilaisessa traditiossa ideologia on ollut tapana määritellä vääräksi tietoisuudeksi, mutta tätä näkemystä on kritisoitu liiallisesta negatiivisuudesta (van Dijk 1998: 108).

¹⁰ Burke (1969: 88) määrittelee ideologian poliittisten tai sosiaalisten ideoiden järjestelmäksi.

Valentin Vološinov (1994 [1929]: 112–115) pitää ideologiaa monitasoisena ilmiönä. Toisaalta voidaan puhua taiteen, moraalien ja oikeuden kaltaisista mutkikkaista ideologisista järjestelmistä. Toisaalta Vološinov erottaa omaksi ideologiseksi järjestelmäkseen **jokapäiväisen elämän ideologian**, jolla hän tarkoittaa elämysten ja niihin kytkeytyvien ilmaisujen kokonaisuutta. Jokapäiväisen elämän ideologia on dialogisessa suhteessa muihin ideologisiin järjestelmiin. Se on perusta muille ideologioille, jotka puolestaan vaikuttavat takaisin jokapäiväisen elämän ideologiaan.

Oman tutkimukseni kannalta pidän erityisen mielenkiintoisena Fairclough'n (1992: 3) näkemystä kieleen kietoutuvan vallankäytön muuttumisesta implisiittisemmäksi, jolloin valtasuhteita ylläpidetään vakiintuneiden toimintatapojen avulla. Kielenkäytön kannalta tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että esimerkiksi luokkahuoneisiin ja lääkärin vastaanotolle muotoutuu tietynlainen, terveen järjen mukainen puhetapa, joka ylläpitää ja uusintaa tilanteeseen liittyviä valtasuhteita. Pohdinkin tutkimuksessani myös sitä, muuttuuko aineistoni tekstien taustalla vaikuttava ideologisuus implisiittisemmäksi.

Useimmissa Perelmanin argumentaatioteoriaa soveltavissa (esim. Summa 1989; Kuusisto 1998; Manninen 1998; Matila 1999; Säaskilähti 1999) tutkimuksissa esisopimusten tarkastelu on erotettu muusta analyysistä omaksi kokonaisuudekseen. Tässä tutkimuksessani esisopimusten käsittely nivoutuu muun analyysin yhteyteen, sillä katson, että niiden erottaminen omaksi kokonaisuudekseen on mielestäni ristiriidassa kielenkäytön ja ideologian yhteyttä korostavan näkemyksen kanssa.

Perelman ja Olbrechts-Tyteca ovat luoneet hyvin hienosyisen argumentaatiotekniikoiden luokittelusysteemin. Perelmanin oman arvion mukaan tähän argumentaatiotekniikoiden kuvauskehikkoon sisältyy noin sadan erilaisen retorisen tekniikan määrittely ja kuvaus (Summa 1996: 71).

Perelman ja Olbrechts-Tyteca (1971: 190–192) jakavat argumentaatiotekniikat kahteen pääryhmään: **assosiatiivisiin** ja **dissosiatiivisiin** tekniikoihin. Ensin mainituissa yhdistetään erilaisia asioita, ja jälkimmäiset perustuvat ennen yhteenkuuluviksi nähtyjen tai vastustajan yhdistämien asioiden erottamiseen. Assosiatiiviset ja dissosiatiiviset tekniikat täydentävät toisiaan siten, että jompaankumpaan tekniikkaan tukeutuminen implikoi myös toisen tekniikan olemassaoloa. Assosiatiivisia tekniikoita ovat kvasiloogiset, todellisuuden rakenteeseen perustuvat sekä itse tuota rakennetta luovat tai perustavat argumentit.

Kvasiloogiset argumentit voidaan rinnastaa loogiseen tai matemaattiseen ajatteluun, mutta niissä edellytetään aina luonteeltaan ei-muodollisten väitteiden hyväksymistä. Maallikon silmissä ne voivat näyttää loogisilta, mutta muodolliseen logiikkaan perehtynyt huomaa niissä monia tekijöitä, jotka erottavat ne johdonmukaisesta päättelystä. (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 193–195.) Kvasiloogisten argumenttien käyttö heijastaa logiikan ja matematiikan arvostusta tietystä kulttuurissa. (Summa 1989: 107.)

Kvasiloogisia argumentaatiotekniikoita ovat muun muassa yhteensopimattomuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja vastavuoroisuuteen vetoaminen. Yhteensopimattomuus-argumenteissa pyritään osoittamaan, että jokin sääntö, väite tai asenne on ristiriidassa vastaanottajan hyväksymän säännön tai väitteen kanssa. Perelman mainitsee esimerkkinä yhteensopimattomuuteen pohjautuvasta argumentista opettajan, joka painottaa oppilailleen vanhempien tottelemisen ja rehellisyyden tärkeyttä. Jos kuitenkin

vanhemmat käskevät lastaan valehtelemaan, hän joutuu ristiriitaiseen tilanteeseen. Oikeudenmukaisuuteen perustuvista argumenteista Perelman mainitsee esimerkkinä muun muassa ennakkotapaukset, joihin vetoamalla vastaavanlaiseen tilanteeseen joutuneelle vaaditaan samanlaista kohtelua. Kultaisen säännön Perelman puolestaan luokittelee vastavuoroisuuteen perustuvaksi argumentiksi, jossa kaksi oliota tai tilannetta samaistetaan ja heille vaaditaan siten samanlaista kohtelua. (Perelman 1996: 63–64, 76, 79.)

Todellisuuden rakenteeseen perustuvissa argumenteissa lähdetään liikkeelle todellisuuden eri osien välisistä suhteista. Tämän ryhmän argumenteissa vedotaan useimmiten peräkkäisyysiteisiin, kuten syy ja seuraus, tai rinnakkaisuusiteisiin, kuten henkilön ja hänen tekojensa suhde. (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 261–266, 293–305.) Perelman havainnollistaa tähän argumenttiluokkaan kuuluvia keino-päämäärä-argumentteja poimimalla antiikin Kreikan kirjallisuudesta seuraavan esimerkin, jossa Isokrates tekee sodasta keinon osoittaa urhoollisuutta:

”Arvelen, että tämän sodan on aiheuttanut joku sotureiden urheutta ihaileva jumala, jotta tuo ominaisuus ei jäisi havaitsematta ja miehet joutuisi päättämään päiviään unohduksessa.”

Todellisuuden rakenteeseen pohjautuviin argumentteihin kuuluvat myös esimerkiksi symboliset siteet, joissa symboli ja sen kohde liitetään toisiinsa. Tällaisen yhteenliittämisen myötä voidaan ajatella, että symboliin kohdistuva teko koskettaa välittömästi myös symboloitua. Niinpä muun muassa lippuun sylkeminen voidaan tulkita sen symboloiman maan häpäisemiseksi. (Perelman 1996: 99, 114–115.)

Todellisuuden rakennetta luovissa argumenteissa jostakin annetusta tilanteesta tehdään ennakkotapaus, malli tai yleinen sääntö, johon päättelyssä nojataan.¹¹ Perelman pitää todellisuuden rakennetta luovina argumentteina muun muassa esimerkkejä, joiden pohjalta luodaan sääntö, sekä valmiin säännön havainnollistuksia. (Perelman 1996: 60–61, 93.) Tähän argumenttien ryhmään kuuluu myös mallin hyödyntäminen argumenttina. Perelman havainnollistaa malliargumentteja muun muassa seuraavalla Blaise Pascalin tuotannosta poimitulla esimerkillä:

”Aleksanterin antama siveellisyyden esimerkki ei ole tehnyt niin paljon pidättyviä kuin hänen juopottelunsa esimerkki on tehnyt juomareita. Ei ole häpeäksi, jos ei olla yhtä hyveellisiä kuin hän, ja puolusteltavalta näyttää, jos ei olla paheellisempiakaan kuin hän.” (Perelman 1996: 126.)

Todellisuuden rakennetta luovien argumenttien ryhmään kuuluu myös analogia, jossa kaksi ilmiötä asetetaan keskenään analogiseen suhteeseen, kuten seuraavassa Epiktetoksen teksteistä peräisin olevassa esimerkissä:

¹¹ Jako todellisuuden rakenteeseen perustuviin ja todellisuuden rakennetta luoviin argumentteihin on ongelmallinen kriittisen lingvistiikan näkökulmasta tarkasteltuna. Yksi kriittisen lingvistiikan peruskäsitteistä on, että kieli luo merkityksiä ja sitä kautta rakentaa todellisuutta. Argumentaatioanalyysiin sovellettuna tämä ajatus voidaan mieltää siten, että ylipäätään kaikki argumentointi rakentaa todellisuutta, jolloin ei ole mielekästä erottaa todellisuuden rakennetta luovia argumentteja omaksi luokakseen. Mielestäni Perelmania voi kuitenkin tulkita siten, että todellisuuden rakenteeseen perustuvien argumenttien merkitys todellisuuden luomisessa on implisiittinen. Todellisuuden rakennetta luovissa argumenteissa tämä ominaisuus puolestaan tulee esiin eksplisiittisesti.

”Mitä tapahtuu, kun lapsi työntää kapeakaulaiseen ruukkuun kätensä ja ottaa sen täyteen taateleita ja pähkinöitä? Hän ei saa kättä ulos ja alkaa itkeä.” Jätä muutama pois”, joku neuvoo häntä, ”niin saat kätesi ulos ruukusta.” Samoin kehotan sinua tekemään haluillesi. Toivo vain harvoja asioita, niin myös saat ne.” (Perelman 1996: 130.)

Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan argumentaatiotekniikoiden järjestelmää on pidetty tyhjentävänä ja perusteellisena. Sitä on kuitenkin kritisoitu erityisesti assosiatiivisten tekniikoiden erittelyn osalta, sillä analyysiovelluksissa on havaittu, että sama argumentti voisi joissakin tapauksissa periaatteessa kuulua useampaan kuin yhteen argumenttien luokkaan. (van Eemeren ym. 1987: 254.) Saman ongelman havainnut Koistinen (1998: 46) huomauttaa, että Perelmanin argumentointikeinot voidaan nähdä heuristisina apuvälineinä, joiden avulla on mahdollista kuvata yleisösuhdetta ja käytettyjen argumenttien heijastamaa laajempaa mentaalista rakennetta. Näin mielenkiinnon kohteeksi nousee pikemminkin se, mistä käytetyt argumentit kumpuavat, kuin se, miten tietty argumentti sijoittuu Perelmanin luokituksessa. Myös Kajaste (1996: 192) ottaa esiin argumentointitekniikoihin liittyvät luokitteluongelmat toteamalla argumentaatorakenteiden hahmottamisen olevan viime kädessä tutkijan intuitiivista analyysia. Hänen mukaansa esimerkiksi dissosiatiivisten ja assosiatiivisten tekniikoiden erottelu riippuu pitkälti tutkijan subjektiivisista tulkinnoista. En pidä Perelmanin analyysimalliin liittyvää subjektiivisuutta ja varsinkaan intuitiivisuutta perustavanlaatuisena ongelmana. Heikkisen (1999: 73–76) tavoin ajattelen, että intuitiivisuus sopii hyvin kvalitatiivisen analyysin kumppaniksi. Toki tutkijan on aina tiedostettava analyysinsa subjektiivisuus ja intuitiivisuus sekä eksplikoitava ne tutkimuksessaan.

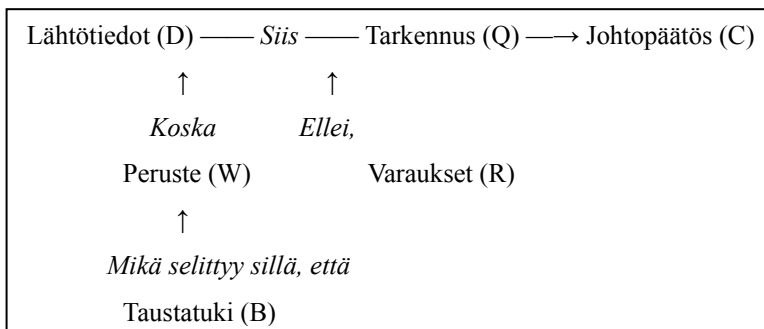
Myös argumentaatiotekniikoiden analyysi nivoutuu luontevasti lingvistiseen tarkasteluun. Yhtenä lähtökohtanani argumentoinnin kulun analyysissa (luku 5.) on poimia argumentit aineistostani eksplisiittisten kielellisten vihjeiden avulla. Tällaisina argumentin indikaattoreina pidän esimerkiksi konjunktioita. En kuitenkaan rajoitu argumenttien etsimisessä pelkästään eksplisiittisiin kielellisiin indikaattoreihin, vaan otan huomioon myös tekstijaksojen semanttiset suhteet. Jos esimerkiksi kahden peräkkäisen lauseen tai virkkeen semanttinen suhde näyttää olevan argumentoiva, luokittelen kyseisen jakson argumentiksi eksplisiittisen indikaattorin puutteesta huolimatta. Tämän jälkeen luokittelen argumentit Perelmanin mallin mukaisesti. Samalla tarkastelen, onko argumentin indikaattoreiden ja argumenttityyppien välillä yhteyksiä eli käytetäänkö jotain indikaattoria tavallista useammin tietyn tyyppisen argumentin osoittimena.

3.2.2 Muita uuden retoriikan ja argumentaatioteorian edustajia

Retoriikan ja argumentaatiotutkimuksen suosion myötä 1900-luvulla on kehitelty lukematon määrä uusia retoriikan ja argumentoinnin teorioita (esim. van Eemeren–Grootendorst 1995; Kienpointner 1995). Esittelen tässä luvussa muutamia keskeisiä teorioita, joilla on ollut kosketuksensa myös suomalaisen retoriikan ja argumentoinnin tutkimukseen. Lyhyt katsaus muiden uuden retoriikan edustajien näkemyksiin kuvastaa myös sitä, millaiseen kontekstiin Perelmanin teoria asettuu. Koska en kuitenkaan

varsinaisesti hyödynnä tutkimuksessani muiden uuden retoriikan edustajien näkemyksiä, valotan heidän retoriikkanaäkemyksiään vain lyhyesti.

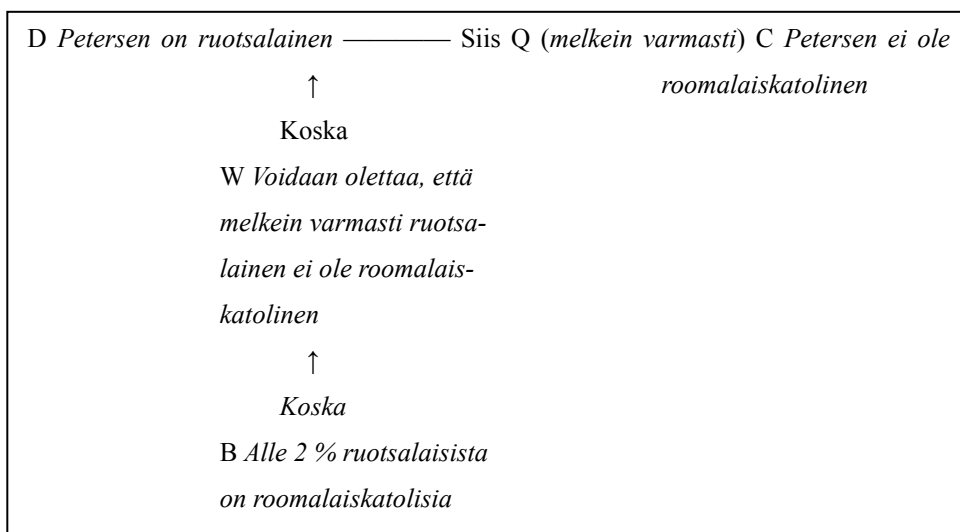
Perelmanin tavoin myös Toulmin¹² tarkastelee argumentointia luonnollisen kielen näkökulmasta. Hänen analyysimallinsa on kuitenkin lähempänä formaalin logiikan lähestymistapaa kuin Perelmanin malli. Yksinkertaistettuna Toulminin argumenttianalyysimalli voidaan esittää seuraavan kuvion muodossa:

Kuvio 3. Toulminin argumenttianalyysimalli (Toulmin 1958: 104; termien suomennokset Summa 1996: 78).

Toulmin havainnollistaa malliaan muun muassa väitteellä *Petersen ei melkein varmasti ole roomalaiskatolilainen, koska hän on ruotsalainen*. Väite ja argumentti sijoittuvat Toulminin kaavioon seuraavasti:

¹² Toulminin argumenttianalyysimallia on Suomessa hyödyntänyt Rauli Mickelsson (1999) tutkimuksessaan kokoomuslaisten ja sosiaalidemokraattien puoluekäsitteistä.

Kuvio 4. Toulminin argumenttianalyyssimallin sovellusesimerkki (Toulmin 1958: 111).

Toulminin analyysimalli soveltuu ennen kaikkea yksittäisten argumenttien sisäisen logiikan kuvaamiseen, kun taas retoriikan tarkastelu suostuttelevan kielenkäytön näkökulmasta vaatii muunlaista lähestymistapaa (Summa 1996: 81). Pidänkin Perelmanin analyysimallia selvästi paremmin soveltuvana tutkimani laajan argumentatiivisen aineiston analyysiin. Toulminin malliin palaan kuitenkin luvussa 7, jossa tarkastelen alkoholivalistustekstien varausten käyttöä.

Burken retoriikanäkemyksessä¹³ keskeiseksi käsitteeksi nousee identifikaatio (Summa 1996: 56). Hänen mukaansa suostuttelu pohjautuu pitkälti eri tason identifikaatioihin. Puhuja voi esimerkiksi pyrkiä samastamaan itsensä yleisönsä tai samastaa esityksessään kaksi eri asiaa. Burke pitää identifikaatioita sikäli salakavalina, että ryhtyessään kannattamaan jotain näkemystä, suostuteltava voi tahtomattaan tulla kannattaneeksi myös sellaisia näkemyksiä, joihin hänen ensisijaisesti kannattamansa näkemys on samastettu. (Burke 1969: 19–29.) Burken retoriikanäkemyksessä vaikuttaisi liittyvän identifikaatioiden salakavaluutta painottaessaan marxilaisen tradition ideologiamääritelmään. Perelmanin teoria näyttää tältä osin selvästi neutraalimmalta ja kytkeytyvän pikemminkin ideologian neutraaliin ja kriittiseen määritelmään. Siksi katson Perelmanin teorian soveltuvan paremmin omaan tutkimukseeni. Lisäksi Perelman ottaa teoriassaan enemmän huomioon kielellisten valintojen merkitystä argumentoinnissa, mikä on lingvistiksessä tutkimuksessa merkittävä etu.

Argumentaatiotutkimuksen uudempia tulokkaita on Amsterdamin koulukunnan ja erityisesti Frans H. van Eemerenin ja Rob Grootendorstin kehittämä pragmadialektinen argumentaatioteoria. Siinä hyödynnetään Gricen maksiimeja, puheaktiteoriaa ja

¹³ Burken retoriikkateoriaa on Suomessa soveltanut Tuula Sakaranaho (1998) teologian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan naisista, islamista ja ideologioista.

Perelmanin argumentaatiotekniikoita. (Leiwo–Pietikäinen 1996: 96–97.) Amsterdamin koulukunnan edustajat ovat määritelleet argumentaation sosiaaliseksi, älylliseksi ja verbaaliseksi toiminnaksi, jolla pyritään oikeuttamaan tai torjumaan mielipiteitä. Argumentointi koostuu erilaisista väitteistä, ja sen päämääränä on yleisön hyväksynnän saavuttaminen. (van Eemeren ym. 1987: 2–7.)

Pragmadialektinen argumentaatioteoria näyttää soveltuvan erityisen hyvin lingvistin analyysivälineeksi. Teorian rajoituksena vaikuttaa kuitenkin olevan esimerkiksi se, että nimensä mukaisesti se keskittyy lähinnä tarkastelemaan argumentointia sellaisia viestintätilanteissa, joissa molemmat argumentoinnin osapuolet ovat joko fyysisesti läsnä tai muuten välittömässä kommunikointiyhteydessä toisiinsa. Kaikki teoriassa käytetyt esimerkit ovat kahden tai useamman ihmisen välisiä keskusteluja, joissa eri mieltä olevat osallistujat väittelevät keskenään (van Eemeren ym. 1993):

01 A: I'm getting fat again.

02 B: You are *not*.

03 A: *Yes* I am.

04 B: You've got *no* buns.

05 A: I've got the puffy stomach though.

06 B: Don't worry about it. No one but you can even notice it. (van Eemeren ym. 1993: 103.)

Tästä syystä pragmadialektinen argumentaatioteoria ei välttämättä soveltuisi ongelmitta esimerkiksi oman aineistoni analyysiin. Alkoholivalistusteksteissä nimittäin on tavallisesti kyse siitä, että kirjoittaja perustelee omaa, valmista näkemystään ottamatta ainakaan kovin eksplisiittisesti huomioon vastakkaisia mielipiteitä.

4 Alkoholivalistuksen teemat

Aloitän aineistoni analyysin käsittelemällä alkoholivalistustekstien teemoja. Aineiston tekstien sisällön kuvaaminen paitsi tarjoaa yleiskuvan alkoholivalistuksen tekstilajista myös taustoittaa myöhempien lukujen kielenpiirteittäin etenevää analyysia. Tällainen analyysi kuvaa olennaisesti muun muassa suomalaisten tietoja, käsityksiä, uskomuksia ja mielipiteitä alkoholista ja sen vaikutuksista niin käyttäjiinsä kuin koko yhteiskuntaankin.

Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan (1971: 115–120) mukaan kirjoittajan on yleensä mahdollista rakentaa tekstinsä laajan tietomäärän pohjalta. Tämä johtaa siihen, että kirjoittajan on valittava, mitä tietoja hänen kannattaa hyödyntää tekstissään. Kirjoittajan valinnat puolestaan ilmaisevat implisiittisesti sitä, mitä kirjoittaja pitää tärkeänä. Toisaalta voi ajatella niinkin, että kirjoittajan valinnat kertovat, mitä hän olettaa lukijan pitävän tärkeänä. Kaiken kaikkiaan voi siis olettaa, että kirjoittajan tiedolliset valinnat kuvastavat pitkälti sitä, millaisiin esisopimuksiin hän tukeutuu argumentoinnissaan.

Van Dijk (1995: 263–264) korostaa tiedollisten valintojen yhteyttä ideologiaan. Tiedon relevanssi riippuu esimerkiksi siitä, millaiselle sosiaaliselle ryhmälle viesti on tarkoitettu ja millaisia ovat kohderyhmän tiedot, asenteet, ideologia, normit ja päämäärät. Esimerkiksi feministin näkökulmasta tärkeää voi olla tieto aborteista ja lasten päivähoiton järjestämisestä.

Kirjoittajan tiedollisten valintojen tarkastelu johtaa helposti tekstien sisällön kuvaukseen. Fairclough (1994: 74) kytkeekin sisällön tason tietoihin ja uskomuksiin. Fairclough (1997: 139–143) korostaa myös, että tekstin sisällön ohella on kiinnitettävä huomiota siihenkin, mitä tekstistä puuttuu. Omassa tutkimuksessani onkin mielenkiintoista tarkastella esimerkiksi sitä, miten eri vaiheiden tekstien tematiikka vaihtelee.

Katson, että pystyn kuvaamaan alkoholivalistustekstien kirjoittajien tiedollisia valintoja parhaiten analysoimalla aineistoni tekstien **teemoja**. Saukkonen (2001: 42–44, 189) määrittelee teeman tekstin puheenaiheeksi. Koko tekstin teema on **tekstiteema**¹⁴, joka jakautuu edelleen mahdollisesti monenkin tason **alateemoihin** siten, että alimmalla tasolla ovat **lauseteemat**. Tekstin tuottaja etenee yleensä yläteemasta alateemoihin käsin,

¹⁴ Tulkitseen, että Saukkosen tekstiteeman käsite tarkoittaa samaa asiaa kuin esimerkiksi Fairclough'n (1994) ja van Dijkin (1997) käyttämä käsite **topiikki**. Van Dijk erottaa toisistaan lauseen ja diskurssin topiikin ja pitää tekstin topiikkina vastausta kysymykseen Mistä kirjoittaja kirjoittaa?.

mutta vastaanottaja pääsee käsiksi tekstin kokonaismerkitykseen päinvastaisessa järjestyksessä, jos aihetta ei ole ilmoitettu etukäteen. Tarkastelllessani alkoholivalistustekstien teemoja olen ottanut huomioon kaikki Saukkosen kuvaamat tasot. En kuitenkaan jaa tarkasteluani enää tässä yhteydessä lause-, alateema- ja tekstiteematasolle. En myöskään käsittele eri teemoja ajanjaksojen mukaan vaan etenen tekstissani teemoittain.

Tarkastelen tutkimusaineistoni tekstien teemoja kahdella tavalla. Toiston välttämiseksi käsittelen luvussa 6.1. niin sanottuja kestoteemoja, jotka esiintyvät kaikkien tutkimusaineistoni vaiheiden kirjoituksissa. Tällä tavalla pystyn myös paremmin tarkastelemaan, miten kyseiset teemat kehittyvät ja muuttuvat 1700-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Kestoteemojen lisäksi tutkimusaineistostani löytyy teemoja, jotka toistuvat kahden, kolmen tai neljän vaiheen teksteissä. Näitä teemoja nimitän suosituiksi teemoiksi. Kesto- ja suosikkiteemojen ohella löytyy teemoja, jotka nousevat esiin vain yhden aikakauden teksteissä tai pelkästään yksittäisissä kirjoituksissa. Kutsun näitä teemoja erityisteemoiksi.

Katson, että jo sisällönanalyysi kuvaa sitä, millaista suomalaisten alkoholiajattelu on ollut eri aikoina. Aineistoni tekstien sisällön erittelyn yhteydessä tarkastelen myös tekstien nimeämistä ja perusmetaforia. Päädyin tähän ratkaisuun, koska katson sen nimeämisen ja perusmetaforien analyysin syventävän suomalaisten alkoholiajattelun kokonaiskuvaa. Rajaan nimeämisen ja perusmetaforien analysoinnin sellaisiin ilmauksiin, jotka viittaavat alkoholiin, alkoholinkäyttämiseen ja käyttäjiin, humalaan ja humalaiseen sekä raittiustyöhön ja raittiustyön tekijöihin.

Perelman ei pidä argumentoinnin kannalta yhdentekevänä sitä, millaista kieltä argumentoija käyttää. Hän kiinnittääkin huomiota erityisesti siihen, millaisia valintoja argumentoija tekee silloin, kun hän voisi nimittää samaa asiaa monin eri tavoin. Perelman katsoo sanojen ryhmittyvän sanaperheisiin (word-family) merkitystensä perusteella. Sanaperhe kuvastaa samaan asiaan viittaavien ilmausten joukkoa, josta argumentoijan on mahdollista valita sanoja tekstiinsä. (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 149–150.)

Nimeäminen oli yksi 1970-luvun lopun ja 1980-luvun kriittisen lingvistiikan keskeisistä tarkastelun kohteista. Nimeämisellä on tarkoitettu nimenomaan sitä, miten puhuja tai kirjoittaja nimittää tiettyä tapahtumaa ja siihen osallistuvia toimijoita. Paitsi, että nimeäminen kuvastaa lähettäjän näkökulmaa, se voi myös vahvistaa hänen mielipiteensä välittymistä. Nimeämistä voidaan käyttää myös esimerkiksi sukupuoleen tai syntyperään nojautuvan syrjinnän keinona ja erilaisten stereotyyppien vahvistajana. (Kalliokoski 1996a: 20.)

Nimeämisen tarkastelun rinnalla analysoin myös, millaisilla perusmetaforilla alkoholia sekä alkoholikulttuuriin liittyviä toimintoja ja toimijoita kuvataan. Keskityn analyysissäni lähinnä sellaisiin perusmetaforiin, jotka toistuvat aineistossani useammin kuin kerran. Perusmetaforien analysoinnissa hyödynnän Lakoffin ja hänen lähipiirinsä kehittämää kognitiivista metaforateoriaa. Kognitiivisen metaforateorian perustana on näkemys kaiken arkiajattelun metaforisuudesta, mutta kielenkäyttäjät eivät sitä välttämättä tiedosta¹⁵. Kielenkäytön metaforat ovat sidoksissa kognitiivisen tason metaforiin, joten näihin perusmetaforiin päästään käsiksi analysoimalla kielenkäytön metaforia.

¹⁵ Esimerkiksi Tiina Onikki (1992: 35) on kritisoinut Lakoffin teorian laajaa metaforakäsitystä. Jos suurin piirtein kaikki käsitetään metaforaksi, metafora uhkaa muuttua merkityksettömäksi.

Esimerkiksi metaforien *Älä tuhlaa aikaa* ja *Paljonko aikaa on vielä jäljellä* taustalta löytyy perusmetafora AIKA ON RAHAA. (Lakoff–Johnson 1980: 3–9.)

Perelman (1996: 136) määrittelee metaforan tiivistyneeksi analogiaksi. Esimerkiksi analogiasta ”vanhuus on elämälle samaa kuin ilta päivälle” voidaan tiivistää metaforat ”päivän vanhuus”, ”elämän ilta” ja ”vanhuus on ilta”. Mäntynen (2003: 128) pitää Perelmanin ja Lakoffin metaforanäkemyksiä yhteneväisinä siltä osin, että he katsovat metaforan korostavan joitakin kuvaamansa ilmiön puolia ja jättävän joitakin aspekteja huomiotta.

Perelman luokittelee metaforan todellisuuden rakennetta luovien argumenttien joukkoon. EY-metaforia tutkinut Eila Mustaparta (1996: 177–179) osoittaa, että myös perusmetaforat voivat toimia argumentteina, jos niiden lähdealue on logiikaltaan sopiva. Mustaparran mukaan osuvilla metaforilla argumentoiminen voi olla vakuuttavaa, mutta toisaalta hän katsoo metaforilla argumentoinnin perustuvan mielikuviin ja tunteisiin.

Koska metaforaa voidaan pitää myös argumenttina, niiden käsittely omassa tutkimuksessani liittyisi sikäli pikemminkin argumentoinnin kulkuun (luku 5.) kuin nimeämiseen. Toisaalta en ole löytänyt aineistostani sellaisia metaforia, jotka pystyisi osoittamaan suoranaisiksi argumentteiksi. Siksi pidän parhaimpana ratkaisuna käsitellä metaforia tässä yhteydessä. Tästä seuraa se ongelma, että etenen perusmetaforien ja alkoholikulttuurin toimijoiden nimeämisen tarkastelussa epäsystemaattisesti. En käsittele niitä esimerkiksi jokaisessa teemanmukaisessa alaluvussa vaan sellaisissa yhteyksissä, joihin niiden analysointi luontevasti näyttää sopivan.

4.1 Kestoteemat

4.1.1 Terveys

Raittiuskasvatus- ja alkoholivalistustekstien keskeisin teema on terveys. Koko aineiston teksteistä 36:ssa otetaan esille alkoholin haitalliset terveysvaikutukset. Jokaisesta tutkimusaineistoni kerrostumasta löytyy ainakin yksi teksti, jossa käsitellään alkoholin vaikutusta terveyteen. Terveysteeman käsittely on kuitenkin selvästi yleisintä vanhimmissa ja uusimmissa teksteissä. Terveysteeman keskeisyys näiden kausien aineistoissa näkyy muun muassa siten, että kokonainen teksti saattaa käsitellä ainoastaan alkoholinkäytön vaikutuksia terveyteen.

Aineistoni teksteissä kerrotaan ennen kaikkea alkoholinkäytön kielteisistä vaikutuksista terveyteen. Äärimmäisenä alkoholin aiheuttamana terveydellisenä ongelmana mainitaan **ennenaikainen kuolema**, jonka mahdollisuutta korostetaan varsinkin neljän ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa. Esimerkissä 1 alkoholin kerrotaan aiheuttavan enemmän kuolemia kuin nälänhätä, sota ja sairaudet:

- (1) *Juovutusjuomat ovat ”kuoleman oikea käsi”. Nälkä, suru, sota, rutto ovat vain pieniä tekijöitä maailmassa juovutusjuomien rinnalla. ”Kuoleman oikea käsi” saattaa sanoa itse Kuolemalle: ”Minä saan aikaan yksin kaiken sen, jonka kaikki muut yhdessä. Minä saatan ihmiset näkemään nälkää, tuotan heille surua ja köyhyyttä. Minä vajotan heidät epätoivoon ja lahjoitan heille*

sairautta ja kaikenlaisia onnettomuuksia, sanalla sanoen kaikkea sellaista, joka vie heidät perikatoon ja tekee heistä sinun alamaisiasi. (Reima 1933: 18.)

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä alkoholin kuolleisuutta lisäävää vaikutusta korostetaan usein esimerkin 1 tavoin argumentoimalla, että alkoholi tappaa enemmän ihmisiä kuin nälänhädän ja sairauksien kaltaiset vitsaukset. Esimerkissä 1 käytetään perusmetaforaa ALKOHOLI ON ELOLLINEN OLENTO, joka on kaikkein yleisin aineistoni alkoholiin viittaavista perusmetaforista. Alkoholi on elollistettu kuoleman apulaiseksi, joka tietoisesti pyrkii tuottamaan mahdollisimman paljon epäkohtia ihmisten elämään. Hanna Kuusen (2004: 117) mukaan alkoholia pidettiin vielä 1960-luvun alkoholipoliittisessa keskustelussakin pahan materialisoitumana. Erityisesti raittiuspuheessa alkoholista tehtiin suuri syyllinen, ”kuningas alkoholi”, josta kaikki paha oli johdettavissa.

Uusimmissakin teksteissä alkoholin kerrotaan lisäävän ennenaikaisen kuoleman riskiä, mutta siihen viitataan selvästi eri tavoin kuin vanhemmissa teksteissä:

- (2) *Alkoholin yliannostukseen voi kuolla myös välittömästi. Tällöin on kyseessä hengityskeskukseen lamaaneminen, sydämen pysähtyminen tai tukehtuminen oksennukseen.* (Aivot ja alkoholi 1991: 6.)
- (3) *Sammunutta on aina pidettävä silmällä, sillä häntä uhkaavat monet vaarat. Syvässä tajuttomuuden tilassa ihminen ei reagoi oksentamiseen. Tällöin oksennus voi joutua hengitysteihin ja aiheuttaa tukehtumisen.* (Repussa kilisee 1993.)

Esimerkeissä 2 ja 3 korostuu mielikuva alkoholin aiheuttamasta äkillisestä, tapaturmaisesta kuolemasta. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä alkoholin aiheuttama kuolema esitetään pikemminkin hitaana ja tuskallisena kuin nopeana tapahtumana. Esimerkissä 2 sana *myös* tosin implikoi, että alkoholiin voi kuolla hitaastikin. Kyseisessä tekstissä ei kuitenkaan viitata muulla tavoin alkoholikuolemiin.

Aineistoni teksteissä tarkastellaan myös alkoholin vaikutusta **lasten terveyteen**. Vanhimmissa teksteissä erityisenä huolenaiheena on pienten lasten terveys, ja lukijalle perustellaan monin tavoin, miksi lapsille ei saa antaa alkoholia. Aihetta käsitellään myös uusimmissa alkoholivalistusteksteissä mutta selvästi aiempaa kursorisemmin¹⁶ pelkästään lausetasolla. Uudeksi huolenaiheeksi on sen sijaan noussut se, että alkoholi on uhka nuorten terveydelle. Tähän teemaan vedotaan varsinkin nuorille ja vanhemmille suunnatuissa esitteissä, kun perustellaan, miksi nuoren ei kannata juoda tai hänelle ei saa tarjota alkoholia:

- (4) *Miksi nuoren on vältettävä alkoholia
Alkoholisairaudet tulevat esiin sitä varhemmassa iässä, mitä nuorempana käyttö on aloitettu.* (Toisit sä mullekin viinipullon äiti 1990.)

Kaikkien vaiheiden teksteissä käsitellään lähinnä alkoholin vaikutuksia fyysiseen terveyteen. Alkoholin vaikutus mielenterveyteen nousee kuitenkin esille jo vanhimmissa

¹⁶ Alkoholia annetaan edelleen pikkulapsillekin. Imeväis- ja leikki-ikäisten lasten pahoinpitelyä koskeneissa selvityksissä yhtenä pahoinpitelyn muotona on ollut kemiallinen pahoinpitely eli alkoholin tai lääkkeiden antaminen lapselle. (Pulkkinen 1994: 31.)

alkoholivalistusteksteissä. Mielenterveyden heikkenemisen kerrotaan johtavan äärimmäisissä tapauksissa **itsemurhaan**¹⁷:

- (5) *Jos nyt menemme kysymään, mikä useimpain heikkopäisyyteen on syynä, niin tarkat tutkimukset ja waariinotot owat näyttäneet sen todeksi, että se on suureksi osaksi palowiina ja muut wäkewät juomat jotka tekewät ihmisiä hulluiksi. [– –] **Hulluuden lähimäisin ja uskollisin kumppani on tawallisesti itsemurha; sillä ne seuraawat toisiansa käsi kättä, askele askeletta.** Lääkärit owat kaikissa maissa huomainneet usiamman itsemurhan tapahtuneen humala-päässä, eli semmoisessa tilassa, jota nimitetään juopumushulluudeksi ja joka usein kohtaa juomaria. (Polén 1853.)*

Myös uusimmissa alkoholivalistusteksteissä otetaan esille alkoholin mielenterveyttä uhkaava vaikutus ja itsemurhan mahdollisuudestakin kerrotaan:

- (6) *Masentuneisuus ja alkoholinkäyttö yhdessä voivat helposti viedä koko elämän umpikujaan. Runsas alkoholinkäyttö ja masennus voivat pitkän päälle johtaa työkyvyttömyyteen ja syrjäytymiseen. Itsetuhon vaara on suuri.*
*Kaksi kolmesta itsemurhan tehneestä on potenut masennusta. **Noin puoleen tehdyistä itsemurhista on liittynyt runsasta alkoholinkäyttöä. Itsemurhayrityksistä suurin osa tehdään humalassa.*** (Masennus ja alkoholi.)

Yhteistä esimerkeissä on varsinkin humalassa tehtyjen itsemurhien määrän mainitseminen. Sisällöllisenä erona esimerkeissä on se, että aiemmassa käsitellään lähinnä juoppohulluutta, kun taas jälkimmäisessä kuvataan masennuksen ja alkoholinkäytön yhteyttä. Taustalla on siis erilainen käsitys mielenterveydellisistä ongelmista. Kielenkäytöltään esimerkit eroavat toisistaan muun muassa siten, että esimerkissä 5 hulluus ja itsemurha elollistetaan: ne ovat toistensa läheisiä ja uskollisia kumppaneita, jotka *seuraawat toisiansa käsi kättä, askele askeletta*.

Erityisesti terveysteeman käsittelyssä näkyy selvästi alkoholia koskevan tieteellisen tiedon lisääntyminen. Vanhimmissa teksteissä voidaan tavallisesti vedota vain lääkäreiden tai muiden ihmisten havaintoihin, joista osa on oikeansuuntaisia mutta osa taas ei ole. 1990-luvun teksteissä puolestaan annetaan hyvinkin seikkaperäistä ja lääketieteellisillä tutkimuksilla oikeaksi osoitettua tietoa alkoholin haitallisista terveysvaikutuksista. Tiedon lisääntyminen näkyy myös siten, että kokonaisia esitteitä on pystytty laatimaan suppeille terveydellisille erityisryhmille, joita ovat esimerkiksi diabeetikot, allergikot, depressiopotilaat sekä sydän- ja verisuonitaudeista kärsivät.

Uusimmissa teksteissä usein toistuvana erityispainotuksena terveysteeman käsittelyssä on alkoholin **aivo vaikutusten** kuvaaminen:

- (7) *Pitkäaikainen ja runsas alkoholinkäyttö aiheuttaa isojen ja pikkuaivojen rappeutumista. [– –] Muisti, aloitteellisuus ja päättelykyky saattavat heiketä. Nämä henkisten toimintojen heikentymiset eivät välttämättä ole*

¹⁷ Itsemurha-argumentointia 1800-luvun puolivälin tekstissä voi pitää voimakkaiden uhkavien luomisena. Itsemurhaan nimittäin suhtauduttiin silloin jyrkän tuomitsevasti. Kirkkolain mukaisesti itsemurhan tehneet haudattiin ”häpeällisesti” hautausmaan ulkopuolelle. Häpeällinen hautaus poistettiin vuoden 1869 kirkkolain säädöksistä, mutta vasta vuonna 1919 valtioneuvostossa hyväksytystä asetuksesta lähtien itsemurhan tehneet on pitänyt haudata samalla tavalla kuin muutkin kuolleet. (Pentikäinen ym. 1987: 53–54.)

palautumattoman aivovaurion merkkejä alkoholinkäyttäjässä. Juomisen lopettaminen parantaa olennaisesti suorituskykyä. Mitä kauemmin alkoholinkäyttö on jatkunut ja mitä suurempi elinaikana nautittu alkoholimäärä on ollut, sitä selkeämpi riski on dementoitua ja saada pysyvä aivoatrofia. (Alkoholinkäytön vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001: 5.)

Teeman keskeisyyttä 1990-luvun valistuksessa kuvastaa paitsi sen toistuminen useissa esitteissä myös se, että tämän kauden aineistossa yksi kokonainen teksti käsittelee pelkästään alkoholin aivovaikutuksia. Luonnollinen selitys aivot ja alkoholi -alateeman esiintymiselle vain uusimmassa aineistossa on alkoholin aivovaikutuksia koskevan tutkimustiedon lisääntyminen. Toisaalta tämän teeman suhteellisen runsas toistuminen uusimmassa aineistossa viittaa henkisten kykyjen arvostuksen lisääntymiseen.

Vanhimmille ja uusimmille teksteille on yhteistä se, että niissä mainitaan myös alkoholin oletetuista **myönteisistä vaikutuksista terveyteen**:

- (8) *Mainittu Tohtori selittää, että palo-wiinaa alusta pitkin nautittiin niinkuin muutakin rohtoa, ainoastansa wähän ja erinomaisissa ruumiin rasituksissa ja että se harwoin ja kohtuisasti nauttien epäilemätää on terveellinen useammassa tilaisuudessa, nimittäin:*

Ensiksi että se on soweljas ja hywä estämään kulkewien tautien tarttumista.

Toiseksi että se samaten on terveellistä sillen, joka kauan tulee olemaan märkänä, wilussa, pahassa ja kylmässä säässä; sillä wiina kiiruhtaa weren liikunnon ruumiissa, ja pitää ihmisen sillä tawalla lämpimänä. (Palowiinan terveellisestä ja terweyttä turmelewista vaikutuksista 1821.)

- (9) ***Kohtuullinen alkoholinkäyttö ei lisää sydän- ja verisuonitautien vaaraa vaan päinvastoin saattaa suojata sepelvaltimotaudilta. [--] Yksilön kannalta optimaalisen, terveyttä edistävän alkoholimäärän arvioiminen on mahdotonta. Sen on arvioitu olevan kuitenkin pieni: miehillä noin 1–2 annosta vuorokaudessa ja naisilla noin 1 annos vuorokaudessa. (Alkoholinkäytön vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001.)***

Molemmissa esimerkeissä painotetaan, että ainoastaan kohtuullinen alkoholinkäyttö saattaa vaikuttaa myönteisesti terveyteen. Kummassakin tekstissä korostetaan kuitenkin selvästi enemmän liiallisen alkoholinkäytön haitallista vaikutusta terveyteen.

Lisääntynyt tietomäärä alkoholin terveysvaikutuksista on myös vahvistanut kansanterveysnäkökulmaa, joka on vaikuttanut suomalaiseen alkoholipolitiikkaankin (ks. luku 2.2.). Siksi on johdonmukaista, että terveydestä puhuminen lisääntyy alkoholipoliittisia linjauksia mukailevissa alkoholivalistusteksteissäkin. Terveysteeman korostuminen uusimmissa valistusteksteissä osoittaa myös, että medikalisaatio on lisääntynyt yhteiskunnassamme selvästi. Lääketieteen vaikutusala on vähitellen leviämässä sellaisillekin alueille, joita ei aikaisemmin ole pidetty lääketieteellisinä. Medikalisaation seurauksena esimerkiksi lihominen, tietynlainen nautintoaineiden käyttö tai seksuaalinen käyttäytyminen muuttuvat sairauksiksi. (Tuomainen ym. 1999: 15.)

Terveysteeman runsas hyödyntäminen alkoholivalistusteksteissä kuvastaa sitä, että terveyden oletetaan kuuluvan suomalaisten arvojen joukkoon. Suomalaisten arvoja tarkastelleissa tutkimuksissa terveys onkin noussut arvohierarkiassa hyvin korkealle

(Suhonen 1988: 37; Puohiniemi 1993: 28). Toinen terveysteemaan läheisesti kytkeytyvä arvo näyttää olevan pitkä elämä.

Terveysteeman tavallista runsaampi käsittely vanhimmissa ja uusimmissa teksteissä saattaa liittyä näiden kausien kirjoitusten yksilöllisempään otteeseen, sillä terveyttä tarkastellaan alkoholivalistusteksteissä lähinnä yksilön näkökulmasta. 1850-luvulta lähtien ensimmäisen kauden teksteissä kuitenkin painotetaan myös sitä, että alkoholin haitallinen vaikutus terveyteen ja kuolleisuuden lisääntyminen ovat koko yhteiskunnan menetyksiä:

- (10) *Se kolmiwertainen kuolewaisuus juopoin seassa, jota äsken mainittiin, vähentää wäkeä sadoin hengin, mutta vielä paljoa enemän se kiwuloisuus ja huono hoito, jonka juoppoin lapset saawat wanhemmiltansa. Näin menee pois paljo wäkeä, katoa paljo woimia, joita **Suomi tarwitsisi** kylmäin korpeinsa raiwaamiseen ja newainsa kuiwaamiseen, tullaksensa ihanaksi ja woimaliseksi koto-paikaksi uskolliselle kansalle ja sen elämälle, suomalaisuudelle. **Isänmaa itkee juoppoutta, joka kuolettaa hänen rakkaita lapsiansa.** (Juoposta 1851.)*

Esimerkissä 10 kansallisuusaate ilmenee jo hyvin selvästi. Kansa mielletään työreserviksi, jota tarvitaan Suomen rakentamiseen *ihanaksi ja woimaliseksi koto-paikaksi*. Kyseisen tekstin julkaisuajankohtana alkoholivalistus on siirtymässä fennomaanien käsiin, mikä todennäköisesti selittää pitkälti kansallisuusaatteen eksplisiittisen propagoimisen. Kansallisuusaatteen voimistuminen on todennäköisin syy siihen, miksi alkoholivalistus muuttuu ensimmäisen vaiheen lopussa painotuksiltaan kollektiivisemmaksi. Esimerkki 10 kuvastaa myös ihmisruumiin poliittista haltuunottoa, jossa ruumista pidetään nimenomaan tuotantovoimana (Foucault 1980: 33–34). Ruumiin mieltäminen tuotantovoimaksi on ominaista vielä 1960-luvunkin alkoholivalistukselle. Esimerkissä 10 näkyy myös monin tavoin metaforinen ajattelu VALTIO ON HENKIÖ (Lakoff 1992: 465, 477). Suomesta puhutaan elollisena olentona, jolla on omia tarpeitaan, tunteitaan ja lapsiaan.

Vaikka alkoholin terveydellisiä vaikutuksia tarkastellaan uusimmissa valistusteksteissä pelkästään yksilön näkökulmasta, on todennäköistä, että kollektiivinen ajattelu vaikuttaa myös nykyisen valistuksen taustalla. Alkoholipolitiikassa kansanterveysajattelu on ollut varsin keskeistä, joten näyttää siltä, että varsinkin Alkon ja Stakesin tekemä valistus kytkeytyy kansanterveysajatteluun.

4.1.2 Alkoholi ja ruumiin kunto

Alkoholivalistuksessa kerrotaan alkoholin vaikutuksista ruumiiseen muutenkin kuin terveydellisestä näkökulmasta. Lukijalle kuvaillaan muun muassa, miten alkoholi vaikuttaa ulkonäköön tai fyysiseen suorituskykyyn. Ruumiin kuntoon liittyvässä argumentoinnissa rakennetaan kuvaa ihanneihmisen fyysisistä ominaisuuksista.

Vanhimmissa teksteissä korostetaan muun muassa sitä, että alkoholinkäyttö **heikentää kasvua**:

- (11) *Tämmöiset sotaharjoitukset, joita Ruotsissa kaikkein täysikasvuun tulleiden miesten kanssa yhden kerran heidän iässensä pidetään, eivät kuitenkaan kestä*

pitemmältä kuin 14 päivää kauniimpana aikana vuodessa. Liian alhaisen kasvun eli matalaisuuden suhteen ei ole, samoin kuin 10 vuoden kuluessa, näihin sotaharjoituksiin saatettu vastaanottaa 36 tuhatta 820 nuorukaista. Jos tällaiseen näin yleiseen huonouteen ja lyhyeseen kasvuun on muitakin ylöllisyyden syitä, niin warma kuitenkin että wiina on siihen suurinna syyppäänä. (Polén 1853.)

Tällainen argumentointi kuvastaa sitä, että isokokoisuutta pidetään erityisen arvokkaana fyysisenä ominaisuutena ainakin miehille. Esimerkkiä 11 voi pitää ilmauksena hegemonisen maskuliinisuuden ihanteesta. Hegemonisella maskuliinisuudella tarkoitetaan ensinnäkin miesten hallitsevaa asemaa suhteessa naisiin. Toiseksi hegemoniseen maskuliinisuuteen sisältyy se, että monista erilaisista maskuliinisuuksista vain osaa pidetään oikeana maskuliinisuutena, jolloin ne ovat hegemonisessa asemassa. Kolmanneksi tietty maskuliinisuus joutuu yhä uudelleen voittamaan hegemonisen asemansa joko pakottamalla tai suostuttelemalla. (Lehtonen 1995: 32–33.) Esimerkissä 11 hegemoniseen maskuliinisuuteen liitetään riittävä fyysinen koko ja kelpoisuus armeijaan. Samanlaisia maskuliinisia ihanteita on hahmotellut myös Sakari Topelius Maamme-kirjassaan (Lehtonen 1995: 100–109).

Esimerkissä 12 naisia koskeviksi ulkoisiksi ihanteiksi määritetään reippaus ja nuorekkuus:

- (12) *Onpa raittius Teille itsellenekin niin tärkeä. Välttämällä kaikkia juovutusjuomia, pysytte paljoo terveempinä ja reippaampina, säilytätte nuoruutenne ja kukoistuksenne paljoo kauvemmin.* (Nuorille tytöille 1901: 7.)

Ulkonäöstä huolehtimisen tärkeyttä korostettiin myös 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa julkaistuissa nuoren tytön elämäntapaoppaissa. Esimerkiksi kasvojen rypyyntymistä neuvottiin torjumaan sivelemällä kasvojaan sormillaan ja välttämällä rypyjä synnyttäviä ilmeitä. (Männistö 2003: 82–93.)

Uusimmissakin teksteissä kirjoitetaan alkoholin **kielteisistä vaikutuksista ulkonäköön**. Naisia ja nuoria valistettaessa painotetaan varsinkin sitä, että alkoholi lihottaa:

- (13) *Karkaavatko kurvit? Haikailenko sutjakkaa Entistä Itseäsi? Olo on lässähtänyt? Tympäisee? Oletko tullut ajatelleeksi, että alkoholi on varsinainen kaloripommi? Syömisten vahtiminen ei paljon auta, jos kalorit nappaa juomista. [--] Alkoholissa on kaloreita melkein saman verran (7 kcal) kuin rasvassa (9 kcal). Alkoholijuomat tuplaavat helposti aterian energiamäärän. Jos juomiin sekoitetaan makeita, sokeripitoisia virvoitusjuomia tai mehuja, niistä kertyy entistä enemmän kaloreita.* (Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa.)

Esimerkin 13 aloittavissa kysymyksissä esitetään monta implisiittistä oletusta: lukija, joka on ollut aiemmin hoikka tai normaalipainoinen, on nyt lihonut, mikä harmittaa häntä. Implisiittisenä oletuksena on mahdollisesti myös se, että yhtenä synnä lukijan lihomiseen on hänen alkoholinkäyttönsä. Alkoholin lihottavasta vaikutuksesta kerrotaan myös alkoholin suurkuluttajille ja terveydellisille erityisryhmille tarkoitetuissa teksteissä. Niissä lihomista tarkastellaan kuitenkin terveydellisenä eikä esteettisenä ongelmana.

Myös mainonnassa varsinkin naisille korostetaan oman ulkonäön vaalimisen tärkeyttä, mutta mainonnassa korostetaan kauneutta miehisen huomion saavuttamisen keinona (Määttä 1991: 61–65). Alkoholivalistuksessa näkökulma on erilainen, kuten esimerkki 13 osoittaa. Alkoholivalistuksen ulkonäköön liittyvässä argumentoinnissa lukija asetetaan oman, kriittisen katseensa kohteeksi, eikä lukijalle painoteta lainkaan sitä, mitä muut mahdollisesti hänen ulkonäöstään ajattelevat.

Alkoholivalistuksessa vedotaan myös siihen, että alkoholi **heikentää fyysistä suorituskyykyä**. Tähän teemaan tukeutuen perustellaan muun muassa, että raittiit saavuttavat parempia tuloksia urheilussa:

- (14) *Et voi mihinkään niin tuloksellisesti vedota saadaksesi nuoret, jopa lapsetkin innostuksesta hehkumaan kuin urheilusaavutuksiimme. Kun huippusaavutusten mestarit vanhenevat, on uusia astumassa tilalle. Liian vähän vedotaan samassa yhteydessä raittiuteen ja urheilijoiden välttämättömyyteen pystyä itsensä kieltämiseen. Tässä on kuitenkin raittiuden positiivisimpia puolia nuorison mielestä. Vain täysin raitis pystyy saamaan ruumiinsa tottelemaan itseään ja kykenee saavutuksiin.* (Salminen 1934: 11.)

Esimerkki 14 on peräisin tekstistä, jossa perheenäideille kerrotaan, millaisilla keinoilla he voivat ehkäistä lastensa alkoholinkäyttöä. Raittiiden parempaan urheilukuntoon vetoamista tarjotaan tehokkaaksi raittiutta puoltavaksi argumentiksi. Esimerkissä eksplikoituukin hyvin selvästi käsitys, että lapset ja varsinkin nuoret pitävät hyvää fyysistä suorituskyykyä ja urheilusuorituksia arvokkaina asioina.

Uusimmissa teksteissä kerrotaan, että alkoholi **heikentää miesten seksuaalista kyvykkyyttä**:

- (15) *Eikä kundien potenssi aina kestä juomista. Jo yks rajumpi känni voi viedä kyvyn ainakin sillä kertaa.* (Sikasiistijuttu 1995.)

Esimerkin 15 *ainakin*-sana vihjaa, että alkoholin kielteinen vaikutus miesten potenssiin ei välttämättä rajoitu vain yhteen kertaan. Tätä teemaa hyödynnetään nuorille ja miehille suunnatuissa esitteissä. Seksuaaliseen suorituskyykyyn vedotaan myös sellaisissa koko kansalle suunnatuissa oppaissa, joissa osa tekstistä on osoitettu suoraan suppeammille yleisöille. Taustalla on oletus, että nuoret pojat ja aikuiset miehet pitävät hyvää potenssia arvokkaana ominaisuutena. Myös tällaisessa argumentoinnissa tukeudutaan hegemoniseen maskuliinisuuteen, sillä nykyajan suomalaisessa yhteiskunnassa miehen sukupuolinen kyvykkyys kuuluu hegemonisen maskuliinisuuden ihanteeseen (Lehtonen 1995: 38–40, 131–141).

Ruumiin kuntoon liittyvä tematiikka nostaa alkoholivalistuksen arvoiksi fyysisen koon, kauneuden, sopusuhtaisuuden ja hyvän fyysisen suorituskyyvyn. Pitkälti samanlaisia ihanteita hahmottelee myös Aristoteles Retoriikassaan (1997: 21). Hän pitää hyvän ruumiin edellytyksinä terveyttä, kauneutta, voimaa, kokoa ja kilpailukykyä.

4.1.3 Alkoholin sopimattomuus lääkkeeksi ja ravinnoksi

Tutkimusaineistoni kaikista kerrostumista löytyy tekstejä, joissa tarkastellaan käsitystä alkoholin lääkinällisestä merkityksestä. Näkemys alkoholin sopivuudesta lääkkeeksi on ollut alkoholivalistuksessa varsin johdonmukainen: toisin kuin yleisesti luullaan, alkoholilla **ei ole lääkinällistä tehoa**¹⁸. Tosin luvun 4.1.1. esimerkeissä 8 ja 9 viitataan varovaisesti alkoholin lääkinälliseen hyötyyn.

- (16) *Onko tarpeellista käyttää alkoholia lääkkeenä?
Jokaista tautia voi yhtä hyvin, jopa paremminkin, parantaa ilman sitä kuin sen avulla.
Onko sitä koitettu?
On monta kertaa. Englannissa on suuria sairashuoneita, joissa aina käytetään muita lääkkeitä, mutta ei alkoholia. Sen lisäksi kaikkialla joka vuosi vähemmän ja vähemmän tähän aineeseen lääkkeenä turvataan. (Raittius-katkismus nuorisolle 1887: 15.)*

Tämä teema on selvästi yleisin ensimmäisen vaiheen teksteissä, mutta sitä käsitellään myös muiden kausien kirjoituksissa. Esimerkiksi 1990-luvulla alkoholin lääkinälliseen tehoon otetaan kantaa seuraavasti:

- (17) *Alkoholia on kautta aikojen käytetty erilaisten tautien ja oireiden hoitoon. Alkoholin rauhoittava ja kipua poistava vaikutus ovat ylläpitäneet uskoa sen parantavaan voimaan.
Lääketieteellinen tutkimus ei nykyisin tue uskoa alkoholin lääkinälliseen arvoon, pikemminkin päinvastoin. Alkoholin on osoitettu olevan monella tavoin ihmisen terveyttä vahingoittava aine. (Sydän ja alkoholi 1990: 13.)*

Lääketeemaan liittyvä erityispiirre uusimmissa teksteissä on se, että lukijalle kerrotaan alkoholin ja erilaisten lääkkeiden yhteisvaikutuksesta. Uusimpien tekstien joukossa on yksi esite, jonka ainoana teemana on alkoholin ja eri lääkkeiden yhteisvaikutuksen seikkaperäinen erittely.

Alkoholin tarkastelu **ravintoaineena** on pitkälti samanlaista kuin alkoholin käsittely lääkkeenä. Tavoitteena on osoittaa lukijalle, että vastoin yleisiä käsityksiä alkoholi ei ole hyvä ravinnon lähde:

- (18) *Monesti on tutkittu oluen ravintoarvo, ja jo vanha tutkimus sanoo, että olutpullosta on niin paljon ravintoa kuin veitsenkärjelle mahtuu jauhoja. [– –]
Käyneessä viinissä on vielä vähemmän ravintoa ja paljon enemmän alkoholia, joten sellaisen nauttiminen on enemmän kuin järjetöntä.
Viinassa on ravintoa niin mitättömän vähän, ettei siitä kannata puhuakaan, mutta hirvittävä määrä myrkyä. (Reima 1933: 9.)*

¹⁸ Alkoholin käytöllä lääkkeenä on pitkät juuret, jotka kietoutuvat varsinkin luostareihin. Keskiajalla munkit vastasivat lääkinästä ylläpitäen sairaaloita. Viini oli yksi tuon ajan keskeisistä lääkkeistä, ja sitä käytettiin myös desinfiointiaineena. Tislaustaito levisi kristittyjen keskuuteen 1300-luvulta lähtien, ja viinistä tislattua alkoholia alettiin käyttää lääkkeiden valmistuksessa. (Bengtsson 1998: 77–79.)

Uusimmissa teksteissä alkoholin ravitsevuutta käsitellään hieman eri tavoin kuin aiemmin. Toisaalta alkoholin sisältämää suurta energiamäärää korostetaan esimerkiksi vertaamalla alkoholin energiapitoisuutta vastaavan rasvamäärän energiapitoisuuteen. Toisaalta alkoholin varsinainen ravintoarvo osoitetaan vähäiseksi:

- (19) *Alkoholista saa kuitenkin vain tyhjää energiaa. Ravitsemuksen tasapaino voi kärsiä. Jos jatkuvasti panttaat syömisistä voidaksesi käyttää alkoholia, siitä koituu jo haittaa terveydelle. **Jos haluat nauttia myös alkoholista, älä pihtaa terveellisestä syömisestä, vaan liiku enemmän!*** (Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa: 12.)

Esimerkki 19 poikkeaa merkittäväällä tavalla aiemmasta alkoholin ravitsevuuteen liittyvästä argumentoinnista. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä painotetaan, että alkoholia ei kannata käyttää lainkaan sen vähäisen ravintoarvon vuoksi. Esimerkissä 19 puolestaan kerrotaan, miten lukijan tulee muuttaa elämäntapojaan, jotta hän voi yhdistää alkoholin nauttimisen terveelliseen ravintoon saamatta kuitenkaan liikaa energiaa.

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä alkoholi ja ravinto -teemaa tarkastellaan myös siitä näkökulmasta, että alkoholin valmistamisessa tuhlataan ruoaksi kelpaavia raaka-aineita turhuuteen:

- (20) *Tuntuu todellakin surulliselta, että tuhansien vuosien kuluessa on määrättömät paljoudet hyödyllisiä ravintoaineita muutettu vahingollisiksi väkijuomiksi, sen sijaan että ne olisi voitu ketään vahingoittamatta käyttää esim. köyhien ravinnoksi, sanoi äiti.* (Kari 1955: 19.)

Tällaiseen argumentointiin liittyy ajatus alkoholin käyttämisestä itsekkäänä tuhlauksena.

4.1.4 Alkoholin vaikutus käyttäytymiseen

4.1.4.1 Alkoholin käyttäytymisvaikutuksia kuvaavat sisällölliset valinnat

Alkoholivalistuksen kestoteemoihin kuuluu myös alkoholin vaikutus käyttäytymiseen. Tähän teemaan tukeutuvassa argumentoinnissa lähtökohtana on, että alkoholi **vaikuttaa käyttäytymiseen negatiivisesti**. Alkoholin kerrotaan muun muassa aiheuttavan aggressiivista, epäsiiveellistä ja rikollista käyttäytymistä.

Aineistoni teksteissä kommentoidaan verrattain usein **alkoholin vaikutusta seksuaaliseen käyttäytymiseen**. Alkoholin kerrotaan muun muassa aiheuttavan aviorikoksia (NS ja PS s.v. *huoruus*):

- (21) *Juopumises Wanhemmat, Esiwallat, Opettajat, Wanhat ja ijalliset ylönkatsotan, pilkataan ja murhat tehdän. **Juopumises huoruteen langetan.*** (Reinius 1755.)

Argumentointi perustuu kuudenteen käskyyn, jonka nykymuotoilu kuuluu *Älä tee aviorikosta* (Katekismus 2000: 20–21), ja se nostaa arvoksi uskollisuuden. Taustalla on myös oletus, että lukija tuntee Kymmenen käskyä ja haluaa noudattaa niitä. Esimerkki on aineistossani sikäli poikkeuksellinen, että siinä oletetaan nimenomaan aikuisten,

avioliitossa elävien miesten ja naisten rikkovan vallitsevaa seksuaalimoraalia alkoholin vaikutuksen alaisena. Muissa tätä teemaa käsittelevissä teksteissä oletetaan, että alkoholin käyttö ajaa nimenomaan avioitumattomat nuoret ei-toivottuun seksuaaliseen käyttäytymiseen.

Esimerkissä 22 ilmenee huoli alkoholia käyttävien nuorten naisten seksuaalisesta käyttäytymisestä¹⁹:

- (22) *Erityisen murheellisena on pidettävä sitä, että viime aikoina on maassamme väkijuomien käyttö nuorten naisten keskuudessa tullut erittäin yleiseksi. Ja kun väkijuomien käyttö nykyään miltei kuuluu hyviin seuratapoihin antaa se erittäin soveliaan tilaisuuden tunnottomille miesheittöille käyttää väkijuomia viettelytarkoituksiinsa. Erityisesti nuorille kokemattomille naisille voi vähäinkin väkijuomien käytön alkaminen muodostua varsin tuhoisaksi, ensi etapiksi sillä tiellä, joka johtaa heidät kaikinpuoliseen turmioon.* (Alanen 1944: 9.)

Esimerkissä 22 vihjaillaan, että alkoholia käyttävä nuori nainen voi joutua seksuaalisen riiston uhriksi, mitä pidetään erityisen tuhoisana hänelle. 1990-luvulla seksuaalisen riiston uhasta kerrotaan suorasukaisemmin:

- (23) *Jossain vaiheessa voi olla tolkuttomassa kunnossa eikä enää tiedä mitä tekee. Aina on porukkaa, joka ei emmi käyttä tällaisessa tilanteessa olevia hyväkseen – esimerkiksi seksuaalisesti.* (Repussa kilisee 1993.)

Esimerkkien erona on myös se, että esimerkissä 23 seksuaalisen riiston mahdollisuutta ei rajata pelkästään tyttöihin.

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä lähtökohtana on, että avioliiton ulkopuolella harjoitettu seksi on ei-toivottavaa käytöstä. 1990-luvun esitteissä lähtökohta on huomattavan toisenlainen. Esimerkiksi teini-ikäisten nuorten harrastamaa seksiä ei sinänsä pidetä moraalisesti arveluttavana²⁰:

- (24) *Kännissä juolahtaa seksi helposti mieleen. Mutta mistäs kaveri siihen hätään? Discon huumassa saattaa aivan ällö tyyppi, jota selvin päin ja päivänvalossa ei edes kehtaisi silmiin katsoa, tuntua kutkuttavalta vaihtoehdolta. Siitä vain yrittämään!*
Ja mikäs siinä, suuri kokoillan rakkaus saattaa roihahtaa saman tien. Mutta alkoholi on kiusallinen kolmas pyörä sängyssä: se lisää halua mutta alentaa kykyä. Koko homma voi lässähtää siihen. (Repussa kilisee 1993.)

Esimerkissä suhtaudutaan ironisesti humalaisen nuoren seksuaaliseen käyttäytymiseen: kumppaniksi kelpaa vastenmielinenkin henkilö, eikä suhde kestä yhtä iltaa pitempään. Lisäksi lukijalle kerrotaan, että humalaiselta seksi ei välttämättä onnistu lainkaan. Myös tekstin sananvalinnat puoltavat sen tulkintaa ironiaksi. Esimerkiksi ilmaukset *discon*

¹⁹ Vielä 1990-luvullakin alkoholia käyttävään naiseen liitettiin stereotyyppinen käsitys tavallista suuremmasta seksuaalisesta aktiivisuudesta (Paakkanen 1992: 239).

²⁰ Asennoituminen nuorten sukupuolielämään ennen avioliittoa on muuttunut 1970-luvun jälkeen huomattavasti sallivammaksi. Vuonna 1992 tehdyn kyselyn mukaan 86 % naisista ja 88 % miehistä piti seurustelevien nuorten sukupuoliyhteyksiä sopivina. Myös suhtautuminen tilapäisiin sukupuoliyhteyksiin on muuttunut hyväksyvämmäksi. (Kontula 1993: 57–62.)

huumassa, suuri kokoillan rakkaus ja roihahtaa ovat liioittelevia kielellisiä valintoja, jotka viittaavat ironiaan (Varis 1998: 130). Esitteessä mainitaan myös humalassa harjoitetun seksin mahdolliset ikävät seuraukset, kuten sukupuolitaudit ja ei-toivottu raskaus. Lopuksi todetaan, että *Tutun ja läheisen kanssa seksi on ihan muuta kuin tylsää klähmimistä ja karmea morkkista*. Toteamus viittaa siihen, että lukijakuntana olevien nuorten oletetaan pitävän turvallista ja tyydyttävää seksiä arvona.

Seksiteemaa käytetään 1990-luvulla myös kahdessa lasten vanhemmille suunnatussa esitteessä, mutta silloinkin aihetta tarkastellaan nuoren näkökulmasta. Vanhemmille kerrotaan, kuinka nuori voi humalassa ollessaan toimia harkitsemattomasti, minkä seurauksena voi olla sukupuolitauti tai ei-toivottu raskaus.

Kun alkoholivalistusteksteissä käsitellään alkoholin vaikutusta aggressiivisen käyttäytymisen lisääntymiseen, painotetaan sitä, että humalassa tehdään **väkivaltarikoksia**. Varsinkin neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä argumentoidaan esimerkin 25 lailla, että humala johtaa usein tappoihin ja murhiin:

- (25) *Tai tehdäksemme yhteenvedon: - kun Ruotsissa vuoden kuluessa yhtä miljoonaa asukasta kohti on **murhasta, taposta ja kuolemantuottamuksesta** tuomituuta 3, on niitä Suomessa vastaavaa asukasmäärää kohti 59,76. [--] Mutta erikoisessa määrässä ovat turmeluksen lähteenä väkijuomat, joiden vaikutukset suomalaisen sisukkaaseen ja väkivaltaisuuteen taipuvaan luonteeseen ovat aina osoittautuneet erittäin haitallisiksi.* (Sirenus 1924: 5–7.)

Esimerkki 25 on peräisin vuonna 1924 julkaistusta tekstistä. Väkivaltarikosten käsitteleminen 1920-luvun valistusteksteissä ei ole sikäli mitenkään yllättävää, että 1920-luvulla väkivaltarikollisuus ylipäättään lisääntyi niin runsaasti, että puhuttiin jopa väkivalta-aallosta. Näyttää siltä, että varsinkin kieltolakiaikana rikollisuuden lisääntyminen oli yhteydessä lisääntyneeseen alkoholinkäyttöön. Yhteys ei kuitenkaan ole ollut suoraviivainen siten, että nimenomaan alkoholin kokonaiskulutuksen lisääntyminen olisi kasvattanut myös väkivaltarikosten määrää. Esimerkiksi nautitun alkoholin laatu, väkivallan perustaso, julkiuomisen yleisyys ja nuorison alkoholinkäytön yleisyys on vaikuttanut väkivallan määrään. Lisäksi väkivaltarikollisuuden määrä on vaihdellut alueittain ja sosiaaliryhmittäin. (Lehti 2001: 49, 76–82, 100–109, 218–231, 301–306.) Aineistoni teksteissä kuitenkin on tavallisinta, että alkoholinkäytön ja väkivallan yhteyttä pidetään varsin suoraviivaisena.

1990-luvun teksteissä humalassa tehdyistä väkivallanteoista mainitaan esimerkkeinä pelkästään pahoinpitelyt, mutta henkirikoksia ei nimetä vaan viitataan epämääräisemmin väkivaltarikoksiin:

- (26) *Alkoholi liittyy usein myös **väkivaltarikoksiin**. **Törkeissä pahoinpitelytapauksissa** seitsemän syyllistä kymmenestä on tekohetkellä humalassa.* (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 15.)

Viidennen vaiheen teksteissä kerrotaan humalassa tehtävän myös lievempiä rikoksia, kuten ilkivaltaa.

Varsinaisesti käyttäytymisteemaan liittymätön painotus uusimmissa teksteissä on se, että **alkoholin välittäminen alaikäiselle on rikos**:

- (27) *Mistä nuoret hankkivat kaiken juomansa alkoholin? Lakihan kieltää alkoholijuomien välittämisen alaikäisille. Harva aikuinen ymmärtääkään, että alkoholijuomien välittäminen alaikäiselle on lainvastainen teko.* (Jos välität, älä välitä 1994, 3.)

Esimerkistä löytyy kaksi kiertoilmausta (ks. Varis 1998). Alkoholin välittämistä alaikäiselle ei suoraan nimetä rikokseksi vaan puhutaan *lainvastaisesta teosta*, mikä kuulostaa selvästi lievemältä kuin *rikos*. Kenties lukijan kasvojen suojelemiseksi ja kohteliaisuuden vuoksi kirjoittaja on valinnut vaihtoehtoisista ilmauksista lievemmän. Lisäksi lause *harva aikuinen ymmärtääkään* viittaa siihen, että lukijoiden ei väitetä tekevän rikosta tietoisesti vaan tietämättään. Näin vältetään vastaanottajan suoraa syyttelemistä, mikä myös voidaan tulkita kohteliaisuudeksi ja kasvojen suojelemiseksi (Varis 1998: 183–197).

Rikosteeman hyödyntäminen kertoo siitä, että lainkuuliaisuutta pidetään alkoholivalistuksessa arvona. Tämän teeman yhteydessä arvoiksi nousevat myös yleinen turvallisuus, väkivallattomuus ja oikeus fyysiseen koskemattomuuteen. Humalasta pidetään uhkana näille arvoille.

4.1.4.2 Humalasanasto ja humalametaforat alkoholivalistusteksteissä

Alkoholi ja käyttäytyminen -teeman yhteydessä erityisen mielenkiintoiseksi nousee aineistoni tekstien humalasanasto ja humalaa kuvaavat perusmetaforat. Suomen kielestä on listattu runsaasti humalassa olemista tarkoittavia ilmauksia (ks. esim. Virittäjä 1883: 244–245; Kuusi 1954: 39–44; Hakokorpi-Jumppanen–Virtanen 1977: 256–263; Onikki-Rantajääskö 2001: 97–103). Humalatilaa kuvaavien ilmausten runsaus liittyy humalan attraktioon ja sosiaaliseen paheksuttavuuteen (Onikki-Rantajääskö 2001: 98). Myös aineistoni teksteissä humalaa viittaavia ilmauksia on verrattain paljon, mutta kielen tarjoamiin resursseihin nähden humalatilaa kuvaavien ilmausten määrä näyttää jäävän suhteellisen pieneksi.

Humalahakuiseen alkoholinkäyttöön suhtaudutaan kielteisesti kaikkien vaiheiden teksteissä, mikä näkyy selvästi humalassa olemiseen viittaavissa ilmauksissa. Monien humalaa kuvaavien ilmausten pohjana näyttää olevan perusmetafora HUMALAINEN ON ELÄIN. Humalan eläimellisyyttä korostavia ilmauksia aineistossani ovat esimerkiksi *järjellisen ihmisen muutos pedoxi*, *silmi sikana juovuksissa*, *luontokappalettaki halvempi* ja *ihmisen irvikuva*. Tällaiset eläinmetaforat ovat tyypillisiä varsinkin kahden ensimmäisen vaiheen teksteissä. Ihmistarkoitteiset eläinmetaforat ovat usein pejoratiivisia (Koski 1992: 25), ja aineistoni teksteissä ne ovat vahvasti arvottavia. Länsimaisessa ajattelussa on pitkään ajateltu kaksijakoisesti ihmisyuden edustavan hyvää ja eläimellisyyden pahaa. Ihmistä puolestaan on pidetty kaksijakoisena olentona, jossa on hyvä ihminen ja paha eläin tai jolla on mahdollisuus vajota eläimellisyyteen. Adjektiivilla *eläimellinen* on myös kuvattu erilaisia pahuuden ilmenemismuotoja, kuten huonoja käytöstapoja tai humalaa. (Suutala 1996: 68–78.)

Uusimmissa teksteissä humalaa ei kuvata suoranaisilla eläinmetaforilla. Yhdestä nuorille tarkoitettusta tekstistä tosin löytyy slangi-ilmaus *sikakänni*. Tulkitsen tämän yhdyssanan määriteosan *sika* intensifioijaksi (ISK: 411–421), joka korostaa humalan

voimakkuutta. Tätä tulkintaa puoltaa myös se, että kyseisen esitteen otsikkona on *Sikasiistijuttu*, jossa myös määriteosa *sika* on intensifioija.

Kaikkien kausien kirjoituksista löytyy useita ilmauksia, jotka painottavat humalaan liittyvää tajunnan hämärtymistä. Erityisen voimakkaasti tätä puolta korostetaan ensimmäisen ja toisen vaiheen teisteissä. Niistä löytyvät nimitykset *ehdollinen riiwaus*, *juopumushulluus*, *mielettömyyden tila*, *juomasta mieleton ihminen*, *sairas ja mielipuoli* sekä *mielipuoli omasta aloitteestaan* tekevät humalasta ainakin hetkellisen mielenterveydellisen ongelman ja leimaavat humalaisen mielisairaaksi. Affektiiviselta sävyltään lievempiä ovat ilmaukset *tiedoton juopumus*, *surkea sekoilu*, *tolkuton kunto*, *mykkyrässä taju kankaalla*, *tolkuttomassa änkyrässä*²¹ *naulan työntyessä päähän* sekä *päihtyneessä*, *arvostelukyvyn menettäneessä tilassa*.

Humalaan liittyvää tajunnan hämärtymistä kuvaavien ilmausten taustalta löytyy perusmetafora HUMALAINEN ON JÄRJETÖN OLENTO. Periaatteessa tämänkin metaforan voidaan tulkita kuvaavan humalaista ja humalaa eläimelliseksi. Länsimaisessa ajattelussa nimittäin eläimellistä irrationaalisuutta on pidetty järjen vastakohtana. Järki puolestaan on mielletty ihmisyyden merkiksi. (Suutala 1996: 78.) Näin myös uusimmissa teksteissä humala mielletään epäsuorasti eläimelliseksi olotilaksi.

Uusimmissa teksteissä yleisö näyttää vaikuttavan humalaan viittaavien ilmausten valintaan. Humalan irrationaalisuutta korostavia ilmauksia käytetään lähinnä miehiä, nuoria ja nuorten vanhempia valistettaessa. Tähän on ilmeisesti syynä käsitys juuri miesten ja nuorten alkoholinkäyttötavan humalahakuisuudesta.

Humalaan viitataan myös sellaisilla ilmauksilla, jotka korostavat siihen liittyvää yleistä toiminnantason laskua. Tällaisia ovat vanhimmissa teksteissä *viinan matkaansaattama heikkous*, toisen kauden kirjoituksissa *kyvyttömyys* ja *avuttomuus*, kolmannen vaiheen teksteissä *avuttomuuden tila*, neljännen kauden kirjoituksissa *heikko tila* ja uusimmissa teksteissä *sairaalakunnossa*. Tällaisten ilmaukset korostavat humalaan liittyvää avuttomuutta. Humalaisen toimintaa kuvataan uusimmissa teksteissä muun muassa ilmauksilla *mellastella*, *heilua*, *rymistellä*, *sekoilla*, *kompuroida* ja *liian vauhdikkaat juhlat*. Tällaisia ilmauksia yhdistää se, että humala mielletään niissä sekasortoiseksi tilaksi.

Humalaan ja humalaiseen viitataan usein sellaisillakin ilmauksilla, joiden ei voi katsoa sisältävän affektiivisiä lisämerkityksiä. Tähän ryhmään kuuluvia ilmauksia ovat vanhimmissa teksteissä *juopuminen*, *juopumus*, *juowuxis*, *juopunna*, *ylösjuomus*, *humala-päässä*, *olla viinan maussa* ja *viinapäissä*. Toisen kauden kirjoituksista löytyvät *juomapäissä*, *humala*, *juopumus* ja *päihtymys*. Kolmannen vaiheen teksteissä käytetään ilmauksia *humaltuminen*, *juovuksissa*, *juopumuksen tila*, *viinapäissään*, *alkoholihuumaus*, *päihtymys* ja *juopumus*. Neljännen kauden kirjoituksissa suhteellisen neutraaleja humalan nimityksiä ovat *juovuspäissä*, *päihtymys*, *juovuksissa*, *humala*, *tunnettu huumaustila*, *päihtyminen*, *alkoholin luoma huumaustila* ja *alkoholihuumaus*. Uusimmissa teksteissä ollaan neutraalisti *humalatilassa*, *viinapäissä*, *alkoholin vaikutuksen alaisena* tai *humalapäissään*.

²¹ Matti Virtanen (1982: 24–25) kuvaa *änkyrää* vahvaksi humalaksi, johon voi liittyä muun muassa riitelyä, sekoilua ja tapaturmia. Änkyrä liittyy tavallisimmin pitkään kestäviin juhliin, maalaishäihin, polttareihin, varpajaisiin, pikkujouluihin tai suuriin kansallisiin juhlapäiviin. Tavallinen änkyran lopputulos on sammuminen.

Uusimmissa teksteissä humalan kuva on monipuolisempi kuin vanhemmissa teksteissä. Humalaan viittaavia ilmauksia on uusimmissa teksteissä myös aineiston määrään suhteutettuna kaikkein eniten. Lisäksi aiemmin mainitsemieni negatiivisävytteisten ja neutraalien nimitysten lisäksi tämän kerrostuman kirjoituksista löytyy myönteisiäkin ilmauksia. *Mukava fiilinki* ja *bailukunto* viittaavat siihen, että riittävän lievässä humalassa voi olla hauskaa ja juhliminen sujuu mukavasti. Näitä ilmauksia käytetään nuorille suunnatussa valistuksessa, ja ne kuvastavat myötämielistä suhtautumista nuorten alkoholinkäyttöön: alkoholinkäyttö ei haittaa, kunhan se ei johda *surkeaan sekoiluun* tai *sairaalakuntoon*. Ilmaukset *huppeli*²², *keskivahvassa* ja *pienessä sievässä* ovat sinänsä myönteisiä, että ne tarkoittavat kohtuullisen lievää humalaa, jota ei yleensä pidetä 1990-luvun esitteissä negatiivisena asiana.

4.1.5 Kansainvälisyys

Alkoholivalistuksessa on hyvin varhain alettu tarkastella suomalaisten alkoholisuhdetta vertaamalla sitä muunmaalaisten (muiden eurooppalaisten) alkoholisuhteeseen. Perusajatuksena on, että suomalaisten alkoholinkäyttötavat ovat muunmaalaisten tottumuksiin verrattuna kielteisiä: Suomessa juodaan enemmän alkoholia kuin muualla, Suomessa tehdään vähemmän raittiustyötä kuin muualla tai suomalaisten alkoholinkäyttötavat ovat erityisen sivistymättömiä. Tällaisten vertailujen löytyminen raittius- ja alkoholivalistusteksteistä ei ole mitenkään yllättävää, sillä Peltosen mukaan (2002: 14) suomalaisuutta on jo pitkään määritetty vertailemalla muihin kansoihin. Ennen toista maailmansotaa vertailukohteena oli usein Ruotsi tai Venäjä, mutta sodan jälkeen suomalaisuutta määritettiin suhteessa Keski- ja Etelä-Eurooppaan. Näihin ikaikaiseen sivistykseen ja kehittyneeseen kaupunkikulttuuriin tottuneihin kansoihin verrattuna 1940-luvun suomalainen oli pohjoinen metsäläinen.

Varhaisimmissa teksteissä esitetään, että ulkomailla ollaan luopumassa alkoholinkäytöstä, joten Suomessakin tulisi näin tehdä:

- (28) *Tällä tawalla häwittämisellä owat he saanet sen wähemmäxi wähenemään; sillä palowiinan pahutta vastaan kiawat Papit ja sen myrkyllisyyteen suuttuneet Tohtorit ja muut hywän suowat Herrat, Wanhimmat ja Isännät Amerikasa, Englandisa ja Ruotsisa wiinan suhteen itse tekewät niin kuin he sen kauhistusta muillen saarnawat, nimittäin owat ensin itse lakannet sen keittämisestä, kaupitsemisesta ja tarpettomain ryyppyin andamisesta, niin kuin myöskin sekä sen ylöllisestä että kohtullisesta ryyppämisestä.* (Renqvist 1835.)

Tällainen suhtautuminen kansainvälisyyteen on tyypillistä ensimmäisen ja toisen vaiheen teksteille. Niissä suomalaisten alkoholisuhdetta tarkastellaan määrällisestä näkökulmasta: eiväthän suomalaiset halua olla muita kansoja huonompia käyttämällä alkoholia muita enemmän.

Kolmannen, neljännen ja viidennen kauden kirjoituksissa suomalaisten alkoholisuhteen vertailu muunmaalaisiin muuttuu laadulliseksi. Argumentoinnissa aletaan

²² *Huppelilla* tarkoitetaan lievää humalaa, johon suhtaudutaan yleensä myönteisesti (Virtanen 1982: 21–23).

vedota käsitykseen erityisestä **suomalaisesta viinapäästä**, jonka Peltonen (1988: 15–33) osoittaa syntyneen noin vuonna 1910. Tähän näkemykseen kuuluu kolme käsitystä: käsitys juomatavan kansallisesta erityisyydestä, käsitys alkoholin nautintatavan erityisyydestä ja käsitys humalakäyttäytymisen erityisyydestä. Suomalaisten juomatapa miellettiin voimakkaan humalahakuiseksi ja suomalaisten humalakäyttäytymistä pidettiin erityisen väkivaltaisena ja sivistymättömänä. Suomalainen viinapää tulkittiin historian kuluessa syntyneeksi kansanluonteen ilmaukseksi ja sen katsottiin periytyvän biologisesti. Ilmiön syynä pidettiin myös alkoholipolitiikan suuria muutoksia. Keskeinen väylä kyseisten käsitysten levittämisessä oli raittiusliikkeen julkaisema valistuskirjallisuus.

Kolmannen ja neljännen kauden teksteissä alkoholinkäyttöä sinänsä ei pidetä minkään kansan kohdalla suotavana, mutta korostetaan ajatusta, että suomalaisille alkoholi on erityisen turmiollista. Siksi katsotaan viisaimmaksi, että suomalaiset pidättäytyisivät kokonaan alkoholijuomien käytöstä, koska suomalaiset eivät osaa käyttää niitä kohtuudella kuten muunmaalaiset. Alkoholin kielteistä vaikutusta suomalaisiin kuvataan muun muassa seuraavasti:

- (29) *Mutta maan pinnalla tuskin on rumempaa ja arvottomampaa nähtävää kuin päähtynyt suomalainen. Juopuneena suomalainen mies menettää tavallisesti kaiken miehisen arvokkuutensa ja muuttuu rähiseväksi, typerästi kerskailevaksi, väliin tunteilevasti vetisteleväksi, vieläpä usein myös rivosti, raa'asti ja uhkailevastikin esiintyväksi olioksi. Ken joutuu murheekseen usein toteamaan muutoksen, minkä päähtymys vaikuttaa suomalaisessa miehessä, tekee ehdottomasti sen johtopäätöksen, etteivät väkijuomat ole lainkaan tarkoitettuja tälle kansalle, jos niistä ei ole mitään siunausta muillekaan.* (Alanen 1944: 11.)

Esimerkki 29 kuvastaa monin tavoin, millaista on suomalaisen miehen ei-toivottu käyttäytyminen. Vastaavasti rivien välistä voidaan lukea, että suomalaisen miehen tulisi olla vaatimaton ja rauhallinen sekä pidättäytyä tunteidensa näyttämisestä. Vaatimusta rationaalisuudesta ja itsehillinnästä on pidetty maskuliinisen hallinnan ytimenä (Lehtonen 1995: 34).

Kansainvälisyysteema kietoutuu suurelta osin yhteen rikollisuusteeman kanssa, sillä eri maiden rikostilastoja vertailemalla pyritään osoittamaan, että nimenomaan suomalaiset tekevät humalassa ollessaan erityisen paljon rikoksia. Peltonen (1988: 24) pitääkin käsitystä suomalaisesta viinapäästä raittiusliikkeen luomana uutena muotoiluna teemasta alkoholi ja rikollisuus.

Raittiusliike ja Alkoholiliike olivat eri mieltä monista raittiuskasvatusta ja alkoholivalistusta koskevista päämääristä, ja erimielisyys näkyi myös käsityksessä suomalaisesta viinapäästä. Siinä missä raittiusliikkeessä korostettiin näkemystä heikosta alkoholinsietokyvystä rodullisena ominaisuutena, Alkoholiliikkeen käsitys oli, että suomalainen viinapää on kulttuuristen tottumusten tulos. Siten olisi mahdollista kansansivistyksellisillä keinoilla muuttaa kansan alkoholinkäyttötottumukset maltillisemmiksi. Alkoholiliikkeen valistuksen tavoitteena ei ollutkaan täysraittius vaan juoppouden vastustaminen. (Alasuutari 1996: 192–198.)

Tutkimusaineistoni vanhemmassa osassa ei ole yhtään tekstiä, joka kuvastaisi Alkoholiliikkeen 1940- ja 1950-luvulla omaksumaa kansainvälisyyskantaa, mutta 1990-luvun teksteissä se tulee hyvin näkyviin. Kansainvälisyysteeman käsittely on nimittäin

muuhun aineistooni verrattuna huomattavan erilaista, ja siinä korostuu kohtuukäytön ottaminen uudeksi tavoitteeksi. Edelleen kirjoitetaan siitä, kuinka nimenomaan suomalaisten alkoholinkäyttötottumukset ovat kielteisiä, koska suomalaiset eivät osaa käyttää alkoholia kohtuudella. Enää suomalaisia ei kuitenkaan neuvota täysraittiuteen vaan ottamaan mallikseen muut Euroopan kansat:

- (30) *Sinusta on tulossa hyvää vauhtia menevä, kansainvälinen eurooppalainen. Yhtä tärkeitä kuin kielitaito ovat näissä kuvioissa kansainväliset tavat, etenkin alkoholinkäyttö. Meikäläinen ”pää täyteen” -menteliteetti herättää muualla vähintäänkin kummastusta.* (Repussa kilisee 1993.)

Mielenkiintoista on myös se, että kansainvälisyysteema nousee esiin varsinkin nuoria ja nuorten vanhempia valistettaessa. Ilmeisesti oletetaan erityisesti nuorten arvostavan kansainvälisyyttä, joten kansainvälisyysteeman uskotaan olevan erityisen tehokas heitä valistettaessa. Vastakkainasettelu alkoholia sivistymättömästi kuluttaviin suomalaisnuoriin ja sivistyneesti nauttiviin eurooppalaisnuoriin on kuitenkin arveluttava, sillä tutkimusten mukaan humalahakuinen alkoholinkäyttö ei ole pelkästään suomalaisnuorten ongelma²³.

Syynä siihen, että tähän vastakkainasetteluun edelleen tukeudutaan, voi osin olla sen vankka asema aiemmassa raittiuskasvatuksessa. Käsitys suomalaisesta viinapäästä ja suomalaisten alkoholinkäyttötottumusten sivistymättömyydestä on onnistuttu iskostamaan suomalaisten mieleen lähtemättömästi 1900-luvun aikana ja siitä on rakennettu yksi suomalaisten kansallista identiteettiä määrittävistä kertomuksista (Jokinen–Saaristo 2000: 45). Pertti Alasuutarin (1996: 202) mukaan yhtenä syynä suomalaisen viinapään hengissä säilymiseen on sen keskeinen asema valtiollisen alkoholipolitiikan perusteluna. Suomalaiseen viinapähän vedoten on mahdollistettu esimerkiksi tiukat alkoholin tuontirajoitukset. Tutkimusaineistossani tätä näkemystä tukee se, että kaikkien suomalaisen viinapähän vetoavien 1990-luvun esitteiden tuottajana on Oy Alko Ab:n Alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus -osasto.

Myös Apo on tarkastellut tätä vastakkainasettelua alkoholivalistusta koskevissa tutkimuksissaan. Hän luokittelee kyseisen ilmiön itserasismiksi, jossa kansa itse pilaa identiteettinsä ja etsii selityksiä huonoudelleen painokkaista ja determinoivista muuttujista eli biologisesta ja kulttuurisesta perimästä sekä kielestä. Valistettavan leimaaminen sivistymättömäksi, eläimelliseksi ja raakalaismaiseksi villi-ihmiseksi on osoitus myös kulttuurisesta loukkaamisesta. (Apo 1998: 83–128.) Vetoaminen suomalaisten sivistymättömiin alkoholinkäyttötottumuksiin vielä 1990-luvullakin kuvastaa suomalaisten heikkoa itseidentiteettiä. Suomalaiset tuntevat edelleen esimerkiksi ranskalaisiin verrattuina itsensä huonommiksi ja harjoittavat itserasismia.

²³ Eurooppalaisten nuorten alkoholinkäyttöä on selvitetty kyselytutkimuksen avulla vuosina 1995, 1999 ja 2003. Vuonna 2003 tutkimukseen osallistui 35 Euroopan maata. Humalajuominen oli tyypillisintä Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa, Iso-Britanniassa ja Grönlannissa. Italiassa, Kreikassa, Portugalissa ja Ranskassa nuoret käyttävät alkoholia verrattain usein, mutta humalajuominen oli näissä maissa selvästi harvinaisempaa. Isossa-Britanniassa, Tanskassa ja Irlannissa esiintyi kumpaakin juomatapaa, mikä viittaa siihen, että humalajuominen ja arkinen juominen eivät ole toistensa vaihtoehtoja vaan voivat esiintyä rinnakkain. Itä-Euroopan maat sijoittuivat vertailussa keskivaiheille, eli niissä oli sekä tiheästi juovia nuoria että humalahakuisesti juovia nuoria. (Ahlström–Metso 2004: 10–12.)

Käsitys suomalaisten erityisen humalahakuisesta juomisesta on kaiken kaikkiaan ongelmallinen, mikä on huomattu myös 2000-luvun alun alkoholipoliittisessa keskustelussa. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toiminut Alkoholipoliittikka 2000 -työryhmä pitää mielikuvaa suomalaisten alkoholinkäytön humalahakuisuudesta osin karkeana yleistyksenä ja myyttisenä harhakuvana. Siihen vetoaminen on jopa saattanut toimia itseään vastaan, sillä se on yksipuolistanut suomalaisten käsityksiä alkoholin nauttimisesta. Kansainvälisten vertailujen aseksi suomalaisen juomatavan oletettu humalahakuisuus sopii työryhmän mielestä entistä huonommin, sillä perinteisissä viinimaissa pohjoismainen humalahakuinen juomatapa on yleistymässä. Työryhmä ehdottaakin, että jatkossa ei keskityttäisi niinkään humalajuomisen pois kitkemiseen vaan rakennettaisiin mielikuvaa humalan myönteisiä puolia korostavasta ”sopivasta kännistä”. (Kohti monen polun alkoholipoliittikkaa 2002: 32–33.)

Kaiken kaikkiaan kansainvälisyysteeman käyttö alkoholivalistusteksteissä kertoo siitä, että suomalaisuutta on jo pitkään määritetty suhteessa muihin kansoihin. Taustalla vaikuttaa ”emmehän me halua olla muita kansoja huonompia” -ajattelu. Neljännen vaiheen teksteissä ilmaistaan ensimmäisiä kertoja huoli siitä, miten suomalaisten oletettu sivistymätön alkoholinkäyttö vaikuttaa heidän suhteisiinsa ulkomaalaisiin. Suomalaisten pelätään nolaavan itsensä muunmaalaisten silmissä. Tämän teeman hyödyntäminen alkoholivalistuksessa kertookin siitä, että kansainvälisyyden ohella suomalaisten oletetaan arvostavan myös oman kansan hyvää mainetta.

Uusimpien tekstien kansainvälisyysteemaa hyödyntävässä argumentoinnissa tukeudutaan kvalitatiiviseen lokukseen (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 89–93). Kohtuullinen, valistajien eurooppalaisen sivistyneeksi mieltämä alkoholinkäyttö pyritään osoittamaan laadullisesti paremmaksi kuin valistajien perisuomalaisena pitämä, humalahakuinen juomatapa. Myös useimmissa ensimmäisen vaiheen teksteissä tukeudutaan samansuuntaiseen kvalitatiiviseen lokukseen, mutta perustelut ovat selvästi erilaiset. Ensimmäisen kauden kirjoituksissa nimittäin kohtuullisen alkoholinkäytön laadullista paremmuutta perustellaan erityisesti siten, että juopumusta pidetään Raamatussa syntinä.

4.1.6 Alkoholinkäyttö Suomessa

4.1.6.1 Alkoholivalistustekstien sisällölliset valinnat suomalaisten alkoholinkäytön kuvauksessa

Verrattain yleinen teema koko aineistossani on myös suomalaisten alkoholinkulutuksen yleisyys. Alkoholinkäyttöä Suomessa tarkastellaan kahdella tavalla. Ensinnäkin eri kausien kirjoituksissa esitetään käsityksiä alkoholinkäytön yleisyydestä kirjoitusajankohtana. Toiseksi kuvaillaan alkoholinkäytön historiaa Suomessa. Kaikkien vaiheiden teksteissä kuvaillaan myös runsaasti alkoholinkäyttöä sekä sana- että metaforatasolla.

Useissa teksteissä esitetään käsityksiä, minkä verran kirjoitusajankohdan Suomessa on **alkoholia runsaasti kuluttavia henkilöitä**:

- (31) *Englannin maassa on lujettu juomareita ja löytty olewan 64,806 – niitä ei ole otettu juomarein lukuun, jotka waan pidoissa panewat itsensä pöhnään. [– –] Meidän maan juoppoja ei ole lujettu, mutta luultawasti on niitä täällä taajemmassakin, kun Englannissa. Jos taas ei olisikkaan muuta kuin yksi juoppo 145:n hengen sejassa, niin olisipa silläkin laskulla Suomessa juoppoja yli kymmenen tuhannen. (Juopoista 1851.)*
- (32) *Tiesitkö, että meistä suomalaisista vain muutama kymmenen tuhatta on varsinaisia alkoholisteja? Alkoholien suurkuluttajia sen sijaan on useita satoja tuhansia, joidenkin arvioiden mukaan **peräti** 600 000. Joissakin ikäryhmissä **jopa** joka viides suomalainen on suurkuluttaja. (Hallittua juomista 1994: 3.)*

Varsinkin neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä esitetään esimerkin 31 tavoin käsityksiä siitä, minkä verran Suomessa on **alkoholisteiksi** katsottuja henkilöitä. Kuten esimerkki 32 osoittaa, tämä näkökulma löytyy uusimmissakin teksteissä. Molemmissa esimerkeissä pyritään korostamaan alkoholin suurkuluttajien suurta määrää. Esimerkissä 31 suomalaisten juoppojen määrän suuruutta painotetaan arvioimalla heitä olevan Suomessa enemmän kuin Englannissa. Esimerkissä 32 suurkuluttajien määrää korostetaan muun muassa määritteillä *peräti* ja *jopa*. Onkin tyypillistä, että jos alkoholivalistuksessa esitetään tietoja kirjoitusajankohdan alkoholinkäytöstä, painotetaan, että joko alkoholinkäyttö ylipäättään on tavattoman runsasta tai että suurkuluttajien ja alkoholistien määrä on erityisen suuri.

Näkemyks alkoholin käytön historiasta on aineistoni teksteissä selvästi vaihtelevampi kuin käsitys kirjoitusajankohdan alkoholinkäytöstä. Esimerkissä 33 kerrotaan, että aiemmin alkoholia käytettiin vähemmän kuin kirjoitusaikana. Näin luodaan vastakohta vanhat hyvät ajat vs. nykyinen huono aika:

- (33) *Wieras. Teitä on tässä wanhempiaki miehiä lähellä, jotka muistanewat kolme, neljä ja ehkä wiisiki kymmentä vuotta takaisin, mitenkä silloin elettiin. Kuuluiko silloinki samanlaisia walituksia köyhyydestä, ja juotiinko silloinki yhtä paljon, kuin nykyisinä aikoina?*
*Kantolan ukko. Ei sinnepäinkään. **Kuin minä neljäkymmentä ja kolme vuotta tätä ennen sain talon hallituksen käteeni, niin trengeille ja päiväläisille ei annettu wiinaa paitsi kaikkein küreimpinä aikoina joku pienoinen ryyppy maisteeksi, ja harwat oliwat ne isännätki, jotka silloin sitä runsaammin ottiwat.** (Lönnrot 1854: 324.)*

Esimerkissä 34 suomalaisten aiempaa alkoholinkäyttöä kuvataan selvästi eri tavalla:

- (34) *Kymmenistä tuhansista pikkupolttimoista vuoti tulinstettä kansaan. Pienille lapsillekin annettiin wiinaa, niin että ne tulivat tunnottomiksi. Lapsia ei enää kastettukaan vedellä, vaan sellaisella, johon oli sekoitettu wiinaa. Naisetkin hoipertelivat juovuksissa. Palvelusväelle maksettiin monin seuduin osa palkkaa wiinassa. (Kunnas 1918: 8.)*

Esimerkissä 34 kuvaillaan suomalaisten alkoholinkäyttöä kotipoltto-oikeuden kaudella. Tekstistä syntyy vaikutelma, että alkoholinkäyttö on ollut Suomessa todella yleistä. On vaikea arvioida, kuinka totuudenmukainen tämä suomalaisten alkoholinkäytön kuvaus on. Todennäköistä kuitenkin on, että alkoholinkäyttö ei ole ollut Suomessa näin yleistä kotipoltto-oikeuden kaudella. Tavallista nimittäin oli, että talon isäntä huolehti alkoholin jakamisesta tiukan hierarkian mukaisesti. Esimerkiksi naisille ja nuorille miehille alkoholia annettiin hyvin rajoitetusti. (Apo 2001: 102–107.) Siksi on epätodennäköistä, että pienet lapset olisi juotettu humalaan tai naiset olisivat hoiperrelleet humalassa niin runsaslukuisesti, kuin esimerkissä 34 annetaan ymmärtää.

Esimerkissä 35 alkoholinkäytön historiaa tarkastellaan naisnäkökulmasta:

- (35) *Sota-ajan jälkiseurauksia on ollut kaikkinaisen nautinnon pääseminen elämään hallitsevaksi voimaksi tai sanokaamme tuhoksi. Naisten erääksi pyrkimykseksi tuli olla miesten veroisia nautintojenkin alalla. [– –] **Huvittelunpyörteisä etsivät elämäntyydytystä äidit ja tyttäret. Edelliset koettivat pysyä jälkimmäisten ikäisinä. Tanssi tenhosi, väkijuomat huumasivat ja elämän vakavuus unohtui.** (Salminen 1934: 5–6.)*

Esimerkissä viitataan todennäköisesti 1920-luvun **naisten alkoholinkäyttöön**. Kirjoittajan käsitys on, että naisten alkoholinkäyttö on silloin lisääntynyt huomattavasti. 1920-luvun modernisaatiokehitykseen liittyikin se, että naiset muuttuivat yhteiskunnassamme aiempaa näkyvämmiksi. Naiset astuivat kodeista julkisille näyttämöille – myös kahviloihin ja ravintoloihin. Modernin naisen symboliksi nousi 1920-luvulla poikamiestyttö, joka pukeutui androgyynisti ja käyttäytyi epäsovinnaisesti. Uusi nainen herätti paitsi ihailua myös pelkoa. Esimerkiksi suomalaisissa aikakauslehdissä huolestuttiin naiskuvan miehistymisestä ja naisten pelättiin hylkäävän perinteisen tehtävänsä äitinä. (Hapuli ym. 1992: 98–112.) Myös esimerkistä 35 on luettavissa huoli naisten elämäntapojen miehistymisestä. Uuden naisen miehinen huvittelunhaluisuus leimataan negatiiviseksi ilmiöksi.

Esimerkissä 36 alkoholinkäytön historiaa tarkastellaan lähinnä ihmislajin eikä suomalaisten näkökulmasta:

- (36) *Alkoholia on käytetty kauan, mahdollisesti yhtä kauan kuin ihminen on ollut olemassa. **Aina** sitä on juotu päihtymistarkoituksessa, ainakin jotkut ovat juoneet. **Aina** on ollut suurempia ja pienempiä juoppoja. **Aina** joku humalapääissään on käyttäytynyt muista poiketen ja aina tällaista on paheksuttu. Ainakin jotkut ovat paheksuneet. **Aina** on myös kuulunut ääniä, jotka ovat varoittaneet liiallisesta alkoholinkäytöstä. (Ennen kuin korkkaat 1994.)*

Esimerkissä 36 alkoholinkäyttö luonnollistetaan olennaiseksi **osaksi ihmislajin historiaa**, ilmiöksi, joka on ollut olemassa aina²⁴. Tekstissä osoitetaan myös, että alkoholin käyttöön on liittynyt aina ongelmia. Esimerkin lopun viittaus liiallisesta alkoholinkäytöstä varoittaviin ääniin kuvastaa mielenkiintoisella tavalla alkoholivalistuksen asemaa kulttuurissa. Sitä ei pidetä uutena ilmiönä vaan sekin liitetään

²⁴ Adverbi *aina* ilmaisee imperfektiivisissä lauseissa, että jotain tapahtuu kaikkina aikoina, jatkuvasti, koko ajan, lakkaamatta tai ikuisesti (Sulkala 1981: 77).

tiivisti alkoholinkäytön historiaan alkoholinkäytön vastailmiöksi. Näin syntyy mielikuva ikiaikaisesta vastakkainasettelusta alkoholinkäyttäjien ja alkoholivalistajien välillä.

4.1.6.2 Alkoholinkäyttäjiä ja -käyttöä kuvaavat nimitykset ja perusmetaforat

Kaikkien aineistoni vaiheiden teksteissä tunnetaan monenlaisia alkoholin käyttäjiä. Yksi useimmin mainituista alkoholinkäyttäjryhmistä ovat *juopot*. Sanakirjojen mukaan *juoppo* viittaa henkilöön, joka käyttää alkoholia jatkuvasti ja kohtuuttomasti (NS ja PS s. v. *juoppo*). Sanaan *juoppo* ei suoraan liitetä sanakirjoissa negatiivista sävyä, mutta *juomari*-sana määritellään Nykysuomen sanakirjassa *juopon* tyylitajultaan korkeammaksi ja vähemmän halveksuvaksi synonyymiksi (NS s. v. *juomari*). *Juoppoa* voi siis pitää sävyiltään negatiivisena nimityksenä. Uusimmissa teksteissä *juoppo*-sanaa käytetään yksinään vain muutamia kertoja ja lisäksi perusosana sanassa *rattijuoppo*. Vanhemmissa teksteissä *juoppo* on huomattavasti yleisempi, ja *juopon* muotokuva on monipuolisempi.

Yhdysanoissa *juopon* olemusta täsmennetään määriteosilla *sala-* ja *rapa-*. *Rapajuopolla* tarkoitetaan kohtuutonta ja parantumatonta *juoppoa* (NS s. v. *rapajuoppo*). *Salajuoppo* täsmentyy tekstikontekstissaan henkilöksi, joka esiintyy julkisesti raittiina, mutta käyttää alkoholia salassa (ks. myös Apo 2001: 249). *Siivo juoppo* ja *hieno juoppo* kuulostavat kontekstistaan irrotettuina neutraaleilta, mutta tekstikontekstissaan kirjoittaja leimaa ne erityisen negatiivisiksi, sillä hän katsoo tällaisten *juoppojen* antavan houkuttelevuudessaan vaarallisen mallin kohtuukäytöstä.

(37) *Se nyt on kerta kaikkiaan niin, että maltilliset, itseänsä hillitsevät väkijuomain käyttäjät, siivot juopot, hienot juopot ne ovat jotka levittävät tartuntaa. Todellisen rapajuopon esimerkki on kuin istutusrokko ympäristöönsä nähden, se pelottaa tautia tarttumasta niihin, jotka joutuvat rapajuopon esimerkin ja vaikutuksen alaisiksi. Toisin on hillityn ryyppäämisen laita. Se tekee otaksutun kohtuullisen juomisen sallituksi ja siedetyksi, vieläpä miellyttäväksi nautintotavaksi.* (Alkio 1905: 181.)

Rapajuopon ohella toivottomimpia *juoppoja* ovat *parantumaton juoppo* ja *auttamaton juoppo*. Heidän raitistamiseen ei katsota olevan tehtävissä kovinkaan paljon. *Juopon* ohella myös *juomari* on varsin yleinen vanhemmissa teksteissä ja *juoppoon* suhteutettuna sitä voi pitää suhteellisen neutraalina nimityksenä – tosin vanhimman kerrostuman *uppo juomaria* lukuun ottamatta.

Kaikkien kausien kirjoituksissa tunnetaan myös alkoholin kohtuukäyttäjät. Heihin viitataankin monin ilmauksin: kohtuus-ryyppääjä, kohtuullinen ryyppääjä, kohtuudenharrastaja, kohtuullisesti alkoholia käyttävä, kohtuullinen, kohtuuden ystävä, alkoholia kohtuudella nauttiva, kohtuuden mies, kohtuullinen alkoholijuomien käyttäjä, kohtuukäyttäjät ja kohtuullisesti juova. Kohtuukäyttäjät ovat todennäköisesti olleet myös vanhempien tekstien taiten nauttiwa ja nauttija sekä uusimpien tekstien vähän juova, harvoin alkoholia nauttiva, normaalikäyttäjät ja pienkuluttaja.

Uusimmissa teksteissä kohtuukäytöstä puhuttaessa toistuu usein ajatus alkoholin kohtuukäytöstä opeteltavana taitona sekä perusmetafora KOHTUUKÄYTTÖ ON HALLINTAA:

- (38) *Alkoholinkäytön hallinta ja runsaan käytön vähentäminen on taito, jonka voi oppia.* (Masennus ja alkoholi 199X: 8.)

Samoin kuin esimerkiksi 38 uusimmissa teksteissä ajatus kohtuukäytöstä opeteltavana taitona sekä perusmetafora KOHTUUKÄYTTÖ ON HALLINTAA kietoutuvat usein yhteen. Hallinta-metaforaa käytetään silloin, kun oletetaan, että lukija käyttää alkoholia liian paljon. Taito-metaforaa käytetään tämän lisäksi yhdessä nuoria ja nuorten vanhempia valmistettaessa, jolloin painotetaan sitä, että nuoren on opittava käyttämään alkoholia kohtuullisesti:

- (39) *Juomisessa ei juuri kannata katsoa esimerkkiä vanhemmista ihmisistä, sillä läheskään kaikki eivät tätä taitolajia hallitse. Varoittavia esimerkkejä on liikkeellä liikaakin.* (Repussa kilisee 1992.)

Useissa alkoholin käyttäjän nimityksissä täsmennetään joko ajallisesti tai määrällisesti, millaisesta alkoholin kuluttajasta on kyse. Ajallisissa rajauksissa kyse on siitä, kuinka usein tai kuinka pitkään henkilö käyttää tai on käyttänyt alkoholia. Ilmauksilla *alkoholin ahkera nauttija, tottunut alkoholijuomain käyttäjä, pitkäaikainen juopottelija, säännöllinen oluen juoja, säännöllinen tislattujen juomien juoja, tottunut juoja ja jatkuvasti juova* viitataan siihen, että alkoholinkäyttö on vähintään toistuvaa ja pahimmillaan usein toistuvaa. Vastaavasti harvoin alkoholia nauttiviin viitataan ainoastaan uusimmissa teksteissä ilmauksella *harvoin alkoholia nauttiva*. Määrällisesti alkoholinkäyttöä rajaavista ilmauksista useimmat viittaavat liialliseen alkoholinkäyttöön: *ylöllisesti juova, alkoholin kohtuuton nauttija, suurkuluttaja, runsaasti alkoholia käyttävä ja runsaasti juova alkoholisti*. Vastaavasti vähän alkoholia kuluttavia nimitetään vain uusimmissa teksteissä *vähän juoviksi*.

Varsinaisiin alkoholisteihin viittaavat ilmaukset poikkeavat uusimmissa teksteissä selvästi vanhempien kerrostumien ilmauksista. Vanhemmissa kirjoituksissa alkoholisteista käytetään nimityksiä *wiinan orja, alkoholin orja, juomistavan orja ja niiden [alkoholijuomien] orja*. Näiden ilmausten taustana on perusmetafora ALKOHOLISMI ON ORJUUTTA. Vastaavasti raitistumista kuvaavissa ilmauksissa aktivoituu perusmetafora RAITISTUMINEN ON VAPAUTUMISTA: *päästä irti wiinan pauloista, pyrkiä irti wiinan pauloista, vapautua alkoholin ikeestä, päästä vapauteen juoppouden kahleista, päästä himonsa orjuudesta, päästä vapaaksi himostaan, vapautua väkijuomien pauloista, vapautua juomishimosta, luopua väkijuomien käytöstä ja vapautua raittiiseen elämäntapaan*.

Ilmauksista *juoppouden orjuuteen vajonnut ihminen ja väkijuomain orjuuteen vajonnut työmies* löytyy myös orientaatiometafora ALKOHOLISMI ON ALHAALLA. Pentti Leinon (1983: 109; ks. myös Lakoff–Johnson 1980: 15–17) mukaan tiladimensio 'ylhäällä' : 'alhaalla' on keskeinen kulttuurissamme. Tähän dimensioon pohjautuvatkin monia spatiaaliset metaforat, kuten 'enemmän on ylhäällä' ja 'vähemmän on alhaalla', 'hyvä on ylhäällä' ja 'huono on alhaalla' sekä 'korkea status on ylhäällä'. Periaatteessa alkoholismi olisi siis mahdollista sijoittaa metaforisessa ajattelussa sekä ylhäälle että alhaalle. Alkoholismiin liittyy runsas alkoholinkäyttö, joten se voitaisiin rinnastaa Leinon hahmottelemaan metaforaan 'enemmän on ylhäällä'. Koska alkoholismi kuitenkin sijoitetaan aineistoni tekstien metaforisessa alhaalle, perusmetafora ALKOHOLISMI ON ALHAALLA rinnastuu metaforaan 'huono on alhaalla'. Näin siis alkoholismi arvotetaan ei-

toivotuksi ilmiöksi. Perusmetafora ALKOHOLISMI ON ALHAALLA esiintyy kaikkien vaiheiden teksteissä.

Alkoholisoitumista kuvataan perusmetaforalla ALKOHOLISOITUMINEN ON MATKA kaikkien vaiheiden teksteissä. Matka-metafora löytyy muun muassa esimerkkien 40 ja 41 taustalta:

- (40) *Kaiken sen tähden minä en taida teille parempaa neuvoa antaa, kuin että neki teistä, jotka kohtuullisesti wiinaa ryyppäävät, luopuisivat kokonansa siitä tawasta. Jos se tulisi jolle kulle waikiaksi tehdä, niin on se warmä merkki siihen, ettei hänellä enää ole monta askelta juomarien joukkoon, jonka tähden se on sitä tarpeellisempi tehtävä.* (Lönnrot 1954: 330.)
- (41) *Koska runsaaseen alkoholinkäyttöön liittyy päinvastoin lisääntynyt sydäninfarktiin ja sydänkuoleman vaara, ei harvoin alkoholia nauttivia tai raittiita siksi pidä neuvoa juomaan kohtuullisesti päivittäin. Joillekin se voi olla ensimmäinen askel alkoholiriippuvuuteen.* (Sydän ja alkoholi 1990: 7.)

Alkoholisoitumisen lisäksi matka-metaforaa käytetään myös raittiuteen kasvamisesta ja elämästä puhuttaessa. Aineistoni teksteissä käytetäänkin ilmauksia *tie raittiuteen* ja *terveen elämän tie*. Sekä alkoholisoitumisen että raittiuteen kasvamisen mieltäminen matkaksi kertoo siitä, että täysin päinvastaisia ilmiöitä voidaan kuvata samanlaisella perusmetaforalla.

Uusimmissa teksteissä alkoholisteihin viittaavia ilmauksia on enemmän. Ne ovat luonteeltaan neutraalimpia kuin aiemmat, mutta täysin neutraaleina niitäkään ei tietysti voi pitää. Suhteellisen neutraaleina pidän ilmauksia *alkoholisoitunut*, *alkoholista riippuvainen* ja *fyysisesti riippuvainen*. Nämä mieltyvät negatiivisiksi lähinnä silloin, jos alkoholiriippuvuutta ylipäätään pidetään kielteisenä ilmiönä. Selvästi arvottavampi on ilmaus *alkoholiin riippuvuuden kehittänyt henkilö*, jossa vihjataan, että alkoholiriippuvuus olisi hankittu tahallisesti ja tietoisesti. Liiallisen alkoholinkäytön haitallisuutta korostavia ilmauksia ovat *ongelmakäyttäjät*, *alkoholiongelmainen*, *riskikäyttäjät*, *alkoholin väärinkäyttäjät* sekä *alkoholia väärinkäyttävä*. Nämä ilmaukset implikoivat sen, että on olemassa myös oikeanlaista, ongelmatonta ja riskitöntä alkoholinkäyttöä, mikä tukee uusimpien esitteiden kohtuulliseen alkoholinkäyttöön pyrkivää valistusta. Ilmaukset *vaikeasti alkoholisoitunut ihminen*, *krooninen alkoholisti* ja *runsaasti juova alkoholisti* tarkoittavat jo todella vahvasti alkoholisoitunutta ihmistä. Suomen kielen Perussanakirjassa *alkoholismien* merkitykseksi annetaan ”pitkäaikainen t. toistuva alkoholin liikakäyttö, juoppous; sen aiheuttama sairaustila” (PS s.v. *alkoholismi*). Voikin katsoa, että määritteillä *krooninen*, *runsaasti juova* ja *vaikeasti* kaksinkertaistetaan sanojen *alkoholisti* ja *alkoholisoitunut* perusermerkitys.

Vanhimmista teksteistä löytyy useita sellaisia alkoholin käyttäjien nimityksiä, jotka korostavat heidän tunteenomaista ja intohimoista suhdettaan alkoholiin. Tällaisia ilmauksia ovat muun muassa *wiinan ystävä*, *wiinaan rakastunut*, *juomien ystävä*, *juomahimoinen kansalainen* ja *nautintohimoinen peluri*. Tällaisten ilmausten taustalla on perusmetafora ALKOHOLI ON VOIMAKKAIDEN TUNTEIDEN KOHDE. Ilmauksen *nautintohimoinen peluri* perustana on myös metafora ALKOHOLINKÄYTTÖ ON UHKAPELIÄ.

Tunteenomaista alkoholisuhdetta korostavat metaforat ovat sikäli hyvin mielenkiintoisia, että esimerkiksi ystävyys ja rakkaus mielletään kulttuurissamme

myönteisiksi asioiksi. Aineistoni teksteissä rakkaus alkoholia kohtaan ei ole kuitenkaan myönteinen piirre:

- (42) *Misä siis seiso Juopumisen syndi? Wastaus.*
Se seiso siinä, että wäkewitä juotawita, olutta ja wiina rakastetan, niin kuin parasta hekumatans, ja niitä nautitan enämmin kuin ruumin ylöspitämiseksi ja kohtulliseksi wirwotuxeksi tarwitan, josta halut syttywät enämmin ja enämmin niiden jälkeen palamaan, niin että wiimmein tullaan täydexi Juomarixi, joka alinomaa jois, jos wara ja tila myöden annais. (Reinius 1755.)

Esimerkissä 42 kuvastuu ajatus rakkaudesta äärimmäisen voimakkaana tunteena, joka herättää yksilön halut ja saa hänet kohdistamaan kaiken aikansa ja rahansa rakastettuunsa.

Alkoholisuhteen mieltäminen rakkaudeksi on tyypillistä aineistoni vanhimmissa teksteissä. Toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä on yleisempää korostaa alkoholisuhteen himokkuutta. Esimerkissä 43 kerrotaan alkoholisoituneesta naisesta:

- (43) *Vierailin kerran tuttavassa talossa. Talon vanha arvokas emäntä oli jo menettänyt järkensä. Lakkaamatta hän huuteli: Lapskullat, tuokaa roppia (viinaa), lapskullat, tuokaa roppia. Omaiset ja naapuritkin tiesivät, että tuo vanha emäntä oli vuosikymmenet käyttänyt hienompia väkijuomia sangen kohtuullisesti, mutta saanut siitä tavasta polttavan himon. Himon tuli paloi nyt aina, ja tuskaisena hän vaati himolleen lievitettyä. Miten kärsivätkään kunnolliset lapset ja lastenlapset vanhan äidin himon purkauksista. (Reima 1933: 17.)*

Esimerkissä 43 rakennetaan voimakas kontrasti alkoholisoituneen naisen menneisyyden ja nykyisyyden välille: arvokkaasta emännästä on tullut alkoholia himoitseva mielisairas. Alkoholisuhteen mieltäminen voimakkaaksi himoksi viittaa siihen, että alkoholinkäyttöä ylipäättään pidetään jossain määrin eläimellisenä. Länsimaisessa ajattelussa nimittäin himoja ja haluja on tyypillisesti pidetty eläimellisinä vastakohtana rationaaliselle ihmisyydelle (Suutala 1996: 78–96).

Uusimmissa teksteissä alkoholismista ja alkoholinkäytöstä puhutaan hieman eri tavalla. Alkoholinkäyttöä ei mielletä rakkaussuhteeksi eikä juomishimoakaan mainita kuin kerran. Uusimmissa teksteissä puhutaankin esimerkiksi alkoholiriippuvuudesta tai pakonomaisesta tarpeesta saada alkoholia. Tällaiset ilmaukset vaikuttavat neutraalimmilta kuin aiempien tekstien tunteenomaista alkoholisuhdetta korostavat ilmaukset.

Uusimmissa teksteissä alkoholismia kuvattaessa käytetään myös perusmetaforia, joiden lähdealueena on teatteri:

- (44) *Alkoholi alkaa näytellä elämässäsi yhä suurempaa ja suurempaa roolia. (Mikä on kohtuus? Mikä jo liikaa? 1992: 8.)*
- (45) *Jos alkoholi on vallannut pääosan perheessä, lapsen kehitys vaarantuu. (Isä, äiti ja alkoholi 1996: 13.)*

Molempien esimerkkien taustalla on perusmetafora (PERHE-)ELÄMÄ ON TEATTERIA. Teatteri-metaforissa alkoholi mielletään elolliseksi olennoksi, joten niiden pohjana on lisäksi perusmetafora ALKOHOLI ON ELOLLINEN OLENTO. Teatteri-metaforaa käytetään

myös politiikasta puhuttaessa. Karjulan mukaan (1996: 131) politiikan rinnastaminen teatteriin liittää politiikkaan negatiivisia mielikuvia. Poliitikot mielletään tällöin esiintyviksi taiteilijoiksi ja politiikkaa pidetään esimerkiksi turhana ja naurettavana farsina. Alkoholivalistusteksteissä teatteri-metaforan taustaa ei voi pitää näin kielteisenä. Todennäköisimmin teatteri-metafora perustuu ajatukseen siitä, että eri asioilla on ihmisille eriasteisia merkityksiä eli rooleja heidän elämässään. Alkoholin tulisi olla ilmeisesti ihmisten elämässä mahdollisimman pienessä sivuroolissa.

Kaikkien tutkimusaineistoni vaiheiden teksteistä löytyy myös selkeästi neutraaleja alkoholinkäyttäjiin viittaavia ilmauksia, joissa ei määritellä alkoholinkäyttöä lainkaan ajallisesti, määrällisesti tai laadullisesti. Nämä nimitykset saavat negatiivisia tai positiivisia lisämerkityksiä lähinnä sen mukaan, millainen on lukijan suhde alkoholinkäyttöön. Tähän ryhmään olen luokitellut ilmaukset *väkijuomain käyttäjä*, *alkoholin käyttäjä*, *väkijuomien käyttelijä*, *päihdyttävien juomien käyttäjä*, *alkoholin nauttija*, *alkoholijuomia nauttiva henkilö*, *juoja* ja *alkoholin käyttäjäryhmä*. Perelmanilaisittain ajateltuna tällaiset ilmaukset ainoastaan näyttävät neutraaleilta, mutta todellisuudessa ne eivät ole neutraaleja. Kirjoittajalla on aina jokin erityinen syy näennäisesti neutraalien ilmausten käyttöön. Hän saattaa esimerkiksi pyrkiä luomaan uskottavampaa vaikutelmaa käyttämällä huomaamatonta tyyliä. (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 149–154.)

Kolmannen vaiheen eli kieltolakiajan teksteissä alkoholinkäyttöä kuvataan mielenkiintoisella tavalla luonnonkatastrofiksi. Tämän vaiheen kirjoituksissa toistuvien ilmausten *väkijuomatulva*, *väkijuomavirta* ja *alkoholivirta* taustalta löytyy perusmetafora ALKOHOLI ON LUONNONKATASTROFI. Pakolaisaiheisissa sanomalehtiteksteissä Suomeen saapuneista pakolaisista on kirjoitettu samaan tapaan käyttäen ilmauksia *pakolaisaalto*, *-virta* ja *-tulva*. Tällaisilla metaforilla luodaan uhkakuva suomalaiset alleen hukuttavasta pakolaisjoukosta. Viranomaiset ja poliitikot puolestaan yrittävät pelastaa maatamme rakentamalla patoja ja muureja. Näin katastrofimetäforilla oikeutetaan implisiittisesti viranomaisten jyrkätkin keinot pakolaisten maahantulon estämiseksi. (Blomqvist 1996: 132–133.)

Kieltolakiajan tekstien luonnonkatastrofimetäforat liittyvät todennäköisesti alkoholin salakuljetuksen yleisyyteen kieltolakaikana. Yksi merkittävimmistä kieltolain valvonnan ongelmista olikin alkoholin salakuljetuksen yleisyys. Tullilaitoksen kalusto osoittautui riittämättömäksi esimerkiksi meritse tapahtuneen salakuljetuksen estämiseen. Ongelmana oli myös epäselvyys aseiden käyttöohjeissa. Vuodelta 1887 peräisin olevan tullisäännön mukaan ensin tuli ampua tyhjä varoituslaukaus, sitten varoituslaukaus laivan keulaan tai laitoihin, seuraavaksi oli lupa ampua laivojen taklausta ja purjeita ja viime kädessä runkoa kohti. Asetta oli käytännössä lupa käyttää varoituslaukauksiin ja itsepuolustukseen, mutta aseiden käyttöoikeuksiin toivottiin laajennusta. Toisinaan syntyi tulliviranomaisten ja salakuljettajien välisiä aseellisia yhteenottoja, joissa ei välttytty henkilöuhreilta. Esimerkiksi Perämeren rannikolla kieltolain valvontaa hankaloitti merkittävästi myös se, että tavalliset kansalaiset suojelivat salakuljettajia. (Filpus 2001: 96–116.)

Alkoholivalistusteksteissä ei käsitellä lainkaan kieltolain noudattamista valvovien viranomaisten kaluston riittämättömyyttä tai aseiden käyttöoikeuden laajennuksia. Sen sijaan tavallisten kansalaisten liian hyväksyvää suhtautumista kieltolakirikoksiin käsitellään useaan otteeseen. Luonnonkatastrofimetäforilla pyritäänkin todennäköisesti

vaikuttamaan ensisijaisesti lukijoiden kieltolakiasenteisiin. Toisaalta pidän mahdollisena, että katastrofimetaforat liittyvät myös vaatimuksiin valvontakeinojen tehostamisesta ja viranomaisten oikeudesta entistä jyrkempiin keinoihin alkoholin salakuljetuksen estämiseksi.

4.1.7 *Talous*

Alkoholinkulutuksen kerrotaan aiheuttavan myös eriasteisia taloudellisia ongelmia. Talousteeman käsittelyssä näkyy erityisen selvästi näkökulman muuttuminen kollektiivisesta yksilölliseksi.

1990-lukua edeltävissä teksteissä alkoholin aiheuttamia **rahallisia menetyksiä** tarkastellaan yksilön mutta varsinkin yhteiskunnan näkökulmasta. Alkoholin katsotaankin usein aiheuttavan kansantaloudellisia menetyksiä muun muassa työkyvyn alenemisen ja pankkitalletusten vähenemisen vuoksi. Esimerkissä 46 argumentoidaan, että työntekijöiden alkoholinkäyttö alentaa tehtaiden tuotantoa ja vastaavasti alkoholinkäytön vähentäminen tai lopettaminen parantaa tuotantoa:

- (46) *Tuotantotehon nousu todettiin tällöin tilastollisesti useissa Englannin tehtaissa. Eräässä valimossa havaittiin esim., että v. 1915 tapahtuneen väkijuomain supistuksen jälkeen työtulos kohosi jo kuutena ensimmäisenä viikkona keskimäärin 8.7 % kuuden supistusta edeltäneen viikon työtulokseen verraten. Väkijuomat haittaavat monella tavoin tuotantoa, pienentäen tarpeellisten tavarain valmistusmäärää.* (Rauhala 1929: 60.)

Esimerkissä 46 ihmisestä tehdään tuotantolaitoksen osa, jonka on toimittava mahdollisimman hyvin, jotta kokonaisuuskin toimisi moitteettomasti ja tuottavasti. Siten ihmiseen suhtaudutaan varsin välineellisesti.

Ensimmäisen vaiheen teksteissä nousevat esiin myös alkoholinkäytön aiheuttamat lisääntyneet kustannukset, kun alkoholin käyttäjät joutuvat vankiloihin tai muulla tavoin yhteiskunnan elätettäväksi:

- (47) *Kaikkiin paikkoihin, joissa viinan juominen on jokapäiväisenä tapana, karttuu ennen pitkää, joko suorastansa tahi vanhempainsa synnin tähden, warkaita, laiskoja, kivulaisia ja muita waiwaisia, jotka eivät woi henkeänsä elättää. Niistä pitää sitte seurakunna taikka kruunun huolta pitämään, etteiwät kuole nälkään, ja niiden elätys, olkoot jos seurakunnassa tahi wankimajoissa elätettäwinä, lisää myös talonpojan weroja. Seki ei ole pieni wiinan syyttämä kulutus.* (Lönnrot 1854: 324.)

Esimerkissä 47 alkoholinkäyttäjät syyllistetään **yhteiskunnan lisääntyvistä sosiaalisista kustannuksista**. Syyllistämisen strategiaa onkin pidetty yhtenä suostuttelevan viestinnän keinoista (Suojanen 1997: 81–82). Elias Lönnrotin voi katsoa tässä esimerkissä edustavan Apon kuvailemaa tyypillistä 1800-luvun nationalistien kantaa, jonka mukaan sairaut ja kurjuuteen vajonneet kansalaiset koettiin yhteiskunnalliseksi rasitteeksi, joka verotti parempiosaisten resursseja ajamatta kuitenkaan isänmaan asiaa. 1800-luvulla maalaisköyhäläisyys oli polttava ongelma, jota yritettiin hoitaa syyllistämällä tilattomia

esimerkiksi syyttämällä heitä juopottelusta ja vastuuttomasta lisääntymisestä. Köyhien syyllistäminen vapautti parempiosaiset tinkimästä omasta osastaan esimerkiksi tekemällä maareformeja, nostamalla työväen palkkoja ja lisäämällä varoja köyhäinhoitoon. (Apo 1998: 100.) Lönnrot pitikin suomalaisia syypäinä omaan ahdinkoonsa, sillä hänen mukaansa lapsen asteella ollut kansa ei pyrkinyt itse parantamaan olojaan vaan heittäytyi esivallan avun varaan. Lönnrotin kritiikistä saivat köyhimmän väestön ohella osansa myös säätyläiset, jotka näyttivät huonoa esimerkkiä tuhlaamalla varojaan turhuuksiin, kuten alkoholiin. (Kuukka–Majamaa–Vepsä 2002: 86–91.)

Voi ajatella, että myös kansantaloutteen vetoava argumentointi pohjautuu metaforiseen ajatteluun valtiosta henkilönä. Hyvinvointi puolestaan rinnastetaan usein rikkauteen, jolloin valtion hyvinvointi voidaan määrittää taloudelliseksi terveydeksi. Äärimmillään valtion ekonomiseen terveyteen kohdistuva uhka voidaan mieltää jopa kuolemanuhkaksi. VALTIO ON HENKILÖ -metaforat korostavat valtion toimintaa yhtenäisinä yksiköinä. Samalla ne häivyttävät valtioiden sisäistä jakautumista erillisiin ryhmiin, kuten luokkiin, etnisiin ja uskonnollisiin yhteisöihin tai poliittisiin puolueisiin. Näin hämärtyy myös se, kenen etua eri viestintätilanteissa loppujen lopuksi ajetaan, kun puhutaan kansan edusta. (Lakoff 1992: 465, 477–478.)

Aineistoni teksteissä valtio henkilönä -metaforaa hyödynnetään toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen sekä 1850-luvun kirjoituksissa (ks. esimerkki 10). Esimerkissä 48 on kaksi katkelmaa samasta tekstistä:

- (48) *On ollut aika, jolloin meidän maamme oli Euroopan juopoimpia maita. [– –] Nykyisen polven on seurattava heidän jaloa esimerkkiään. Sen on vakavasti päätettävä lopullisesti kukistaa alkoholin valta Suomessa. Sen on pantava kieltolaki täytäntöön ja saatava Suomi raittiiksi.* (Kunnas 1918: 8, 12.)

Esimerkissä 48 käsitellään suomalaisten alkoholinkäyttöä ja raitistamistarvetta elollistamalla Suomi henkilöksi, joka on alkoholisti ja kaipaa raitistamista. Lakoffin ja Apon tulkintoja yhdistäen voi ajatella, että alkoholivalistuksessa valtio henkilönä -metaforilla peitellään parempiosaisen haluttomuutta tinkiä omista eduistaan, jotta varallisuus jakautuisi yhteiskunnassa tasaisemmin.

Uusimmissa alkoholivalistusesitteissä alkoholinkäytön aiheuttamia kustannuksia tarkastellaan ainoastaan yksilön näkökulmasta, vaikka edelleen muilla yhteiskunnallisilla tahoilla tehdään arvioita alkoholinkäytön kansantaloudellisista vaikutuksista. Muutos on mielenkiintoinen. Silloin, kun alkoholinkäytön kansantaloudellisista kustannuksista ei ollut saatavilla virallisia laskelmia, raittiuskirjoitusten laatijat tekivät omia laskelmiaan. Nyt, kun saatavilla on virallisia laskelmia, alkoholivalistusteksteissä ei tukeuduta lainkaan argumentteihin alkoholinkäytön kansantaloudellisista kustannuksista. Yhteiskunta on muuttunut yksilökeskeisemmäksi, joten kollektiivisiin perusteluihin vetoamista ei ilmeisesti enää pidetä tehokkaina. Yksilökeskeiseen tarkastelutapaan pitäytymällä voidaan välttää lukijan syyllistämistä: hän on syypää korkeintaan omaan taloudelliseen ahdinkoonsa muttei koko kansan taloudellisiin vaikeuksiin. Toisaalta voi olettaa, että alkoholivalistuksen yhtenä tavoitteena on myös alkoholinkäytöstä aiheutuvien taloudellisten kustannusten vähentäminen. Siten uusimmassakin alkoholivalistuksessa on kollektiivisia lähtökohtia, vaikka niitä ei eksplikoidakaan teksteissä.

Talousteemaan liittyvä argumentointi osoittaa, että rahaa pidetään arvona kaikkien kausien teksteissä. Arvoksi nousee myös säästäväisyys, mikä korostuu varsinkin neljän ensimmäisen kauden teksteissä, joissa rahan kuluttamista alkoholin kaltaiseen, turhana ylellisyytenä pidettyyn aineeseen pidetään epärationaalisenä. Talousteemaan liittyy myös oletus, että lukijat haluaisivat rikastua. Kansantaloudellisissa painotuksissa arvoksi aktivoituu isänmaallisuus.

Ensimmäisen vaiheen talousteemaan liittyvässä argumentoinnissa erityispiirteenä on alkoholin elollistaminen varkaaksi. Alkoholiin viitataan ilmauksilla *waras* ja *tawaran waraas*, joissa aktivoituu perusmetafora ALKOHOLI ON ELOLLINEN OLENTO. Samaan perusmetaforaan liittyy myös ilmaus *elämän ryöväri*, joka ei tosin rajoitu pelkästään alkoholin aiheuttamiin aineellisiin menetyksiin.

4.1.8 Työkyky

Alkoholin vaikutuksesta työkykyyn kerrotaan kaikkien kausien kirjoituksissa. Teeman käsittely vaihtelee eri teksteissä muun muassa sen mukaan, kenen näkökulmasta työkykyä tarkastellaan. Esimerkissä 49 työkykyä tarkastellaan **työnantajan kannalta**:

- (49) *Wiinan nautinto siittää siis laiskuuden sen kautta, että se wiepi meiltä työhalun ja woimanki, saattaa ruumiin kiwulaiseksi ja lopettaa sen ennen aikojansa. Se siis ei ollenkaan ole kumma asia, että teidän palkollisenne wiinan kautta owat tulleet laiskemmiksi, huolettomammiksi, wastahakoisemmiksi ja vuosi wuodelta kalliimmiksi, ja että samoin peltonne laihenewat, aittanne tyhjenewät ja koko elämänne huononee. (Lönnrot 1854: 323.)*

Teksti on suunnattu talonpojille, ja heitä suostutellaan luopumaan paloviinan valmistuksesta. Esimerkissä 49 argumentoidaan, että alkoholi heikentää heidän palkollistensa työkykyä, mikä lisää työvoimakustannuksia ja heikentää tuotantoa.

Esimerkissä 50 työkyvystä kirjoitetaan **työntekijän näkökulmasta**:

- (50) *Kun raittiin työmiehen tulot suurenevat, niin hän hankkii paremman asunnon, syö ravitsevampaa ruokaa, harrastaa taidetta, kirjallisuutta j.n.e. Elinehtojen paraneminen edistää työkykyä ja taitavuutta. Ne menot, mitä liikkeenharjottajalla on ollut palkkojen lisäämisestä, tulevat pian korvatuiksi runsaamman ja taidokkaamman työn kautta. Senvuoksi hän vastakin on taipuvainen korottamaan työväkensä palkkoja.
Mutta toisin on laita juopon työmiehen. Palkankorotukset eivät paranna hänen työkykyään ja työtaitoaan, pikemmin päinvastoin. Liikkeenharjottajaa ei ole silloin helppo vastaisuudessa taivuttaa suurempiin uhrauksiin. (Hytönen 1904: 7.)*

Teksti on tarkoitettu työväkeen kuuluville lukijoille. Raittius esitetään paremman elintason ja siten myös paremman työkyvyn ehtona. Raitis ja alkoholia käyttävä työmies asetetaan vastakkain, ja heidän eronsa kuvataan hyvin suureksi. Argumentoinnin taustalta näyttää löytyvän ajatuskulku, jossa pidetään oikeana sitä, että alkoholia käyttävän työmiehen palkka pysyy ennallaan.

Alkoholin vaikutusta työkykyyn tarkastellaan myös **kollektiivisesta näkökulmasta**, jolloin argumentoidaan, että alentaessaan työkykyä alkoholinkäyttö aiheuttaa taloudellisia menetyksiä työyhteisölle ja yhteiskunnalle. Tältä osin työkykyteema on kytköksissä talousteemaan. Tällainen painotus liittyy varsinkin teollistumiseen. Apon (1998: 100) mukaan teollistuvassa kulttuurissa tuotanto, kommunikaatio ja sodankäynti muuttuivat aiempaa haavoittuvammiksi teknologian muuttumisen ja organisaation monimutkaistumisen vuoksi. Jo yksi humalainen tai krapulainen holtiton työntekijä riitti aiheuttamaan suurta vahinkoa toimintaympäristössään jopa toisten omaisuudelle. Kontrollin sisäistäminen oli tärkeää, koska monimutkaisissa ja laajoissa systeemeissä toimivien yksilöiden valvominen oli hankalaa.

Mielenkiintoinen erityispiirre työkykyteeman käsittelyssä neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä on vetoaminen **tiettyihin ammattiryhmiin**, joiden alkoholinkäytön katsotaan olevan erityisen haitallista. Vanhimmissa teksteissä raittiutta vaadittiin erityisesti papeilta, esivallan edustajilta ja opettajilta. Myöhemmin raittiusvaatimus laajenee ensin henkisen työn tekijöihin ja lopulta tiettyihin fyysistä työtä tekeviin ammattiryhmiin. Kaiken kaikkiaan raittiutta vaadittiin papeilta, esivallan edustajilta, opettajilta, lääkäreiltä, sotilailta, urheilijoilta, runoilijoilta ja taiteilijoilta, tutkijoilta, poliitikoilta, tehdastyöläisiltä ja liikennöitsijöiltä. Raittiusvaatimuksien syyt vaihtelevat ammattiryhmittäin. Pappien, opettajien ja upseerien tulisi olla raittiita ennen kaikkea opetustehtävänsä ja esimerkillisyyden vuoksi. Alkoholista käyttävien esivallan edustajien puolestaan pelättiin rankaisevan liian lempeästi alkoholia käyttäviä rikollisia. Lääkäreiden, taiteilijoiden, tutkijoiden ja poliitikkojen työtä pidetään niin vaativana, että vain raittiiden katsotaan selviytyvän siitä kunnollisesti. Tehdastyöläisten raittiutta pidetään tärkeänä, jotta tuotanto pysyy riittävän tehokkaana. Alkoholista käyttävää liikennöitsijää sen sijaan pidetään vakavana uhkana liikenneturvallisuudelle.

1990-luvun teksteissä alkoholin vaikutusta työkykyyn tarkastellaan ainoastaan alkoholin suurkuluttajille tarkoitetuissa esitteissä. Tämä kertoo siitä, että kohtuullisen, vapaa-aikaan ajoittuvan alkoholinkäytön ei enää katsota heikentävän työkykyä. Esimerkki 51 on osa esimerkkikertomusta, jossa kuvataan 34-vuotiaan miehen raitistumista. Elämänmuutos vaikuttaa myönteisesti monien muiden asioiden ohella myös työkykyyn:

- (51) *Välillä pokaalit oli väännettä itse rautalangasta – tehtävä puoliväkisin jotain näkyvää ja tuntuvaa, jotta ei joisi.
Töissä ei tarvinnut. Pää oli terävä aamusta pitäen, sen huomasi muutkin kuin hän.* (Paukun vartijat 1992.)

Työkykyteeman käyttö alkoholivalistusteksteissä kertoo siitä, että työtä – ja varsinkin hyvin tehtyä työtä – on arvostettu pitkään yhteiskunnassamme. Työn merkitys suomalaisille korostuu myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon kerätyissä työhön ja työelämään liittyvissä kertomuksissa. Työtä on pidetty paitsi tärkeänä toimeentulon lähteenä myös sosiaalisen ja kulttuurisen hyvinvoinnin tuojana. Työtä on pidetty sekä yhteiskunnallisena oikeutena että velvollisuutena. (Laaksonen ym. 1995: 9.) Vanhemmissa teksteissä painotetaan esimerkin 52 tavoin työn merkitystä yhteiskunnallisena velvollisuutena:

- (52) *Työn teko on meille kuitenkin aivan välttämätöntä elääksemme ja **pysyäksemme yhteiskunnan hyödyllisinä jäseninä**. Ja meidän tulisi työllämme hyödyttää myöskin syntymämaatamme. Sen vuoksi olisi työmme suoritettava mahdollisimman hyvin. Kaikin puolin terve ihminen kykenee suorittamaan työnsä hyvin, jos haluaa.* (Kari 1955: 10.)

Esimerkissä 52 argumentoidaan, että hyvin työnsä tekevä henkilö on hyödyllinen yhteiskunnan jäsen. Vastaavasti tekstissä implikoidaan ajatus huonosti työnsä tekevistä henkilöstä hyödyttömänä yhteiskunnan jäsenenä. Koska alkoholinkäyttäjien ajatellaan suoriutuvan huonosti työtehtävistään, heistä tehdään yhteiskunnan hyödyttömiä jäseniä. Se, että alkoholia käsitellään neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä erilaisin painotuksin eri ammattiryhmien kannalta, kertoo siitä, että kaikkea työtä ei pidetä yhtä merkittävänä. Työn ohella muita tähän aiheeseen kytkeytyviä arvoja ovat ahkeruus ja vastuullisuus.

4.1.9 Perhe

Alkoholivalistuksen kestoteemoihin kuuluu myös perhe. Kaikkien vaiheiden teksteissä painotetaan ennen kaikkea sitä, että alkoholi vaikuttaa haitallisesti perheen ihmissuhteisiin. Esimerkeissä 53 ja 54 alkoholi mielletään **uhkaksi perhesovulle**:

- (53) ***Ainainen** riitely on alkoholiperheen lapsille pahempi asia kuin juominen.* (Lasinen lapsuus 199X.)
- (54) *Juopottelusta aiheutuu **usein** vanhempien kesken riitoja, jotka turmelevat lasten mielentilaa ja viihtyisyyttä. Kodissa ei ole hyvä olla, ja lapset joutuvat helposti huonon ympäristön vaikutuksen alaisiksi. Riidan seurauksena voi olla kodin hajoaminen, jolloin lasten elämä muodostuu erikoisen rikkinäiseksi. Avioerojen yleisenä syynä ovatkin alkoholijuomat. Ruotsissa nämä aiheuttavat noin puolet avioeroista. Rikollisuuden teille harhautumista esiintyy paljon enemmän epäonnistuneiden ja hajonneiden kotien lasten joukossa. Tilastojen mukaan on pahantapaisuus ja rikollisuus heidän keskuudessaan 5–10 kertaa niin yleistä kuin raittiiden kotien lapsissa.* (Nykänen 1961, 46.)

Esimerkissä 53 adjektiivilla *ainainen* korostetaan sitä, että alkoholiperheessä riidellään jatkuvasti. Esimerkki 54 ei ole näin ehdoton, sillä siinä käytetty adverbi *usein* ilmaisee tapahtuman toistumista 'monta kertaa, monesti' eikä jatkuvaa tilaa (ks. Sulkala 1981: 132). Molemmissa esimerkeissä perhesopua tarkastellaan perheen laps(i)en näkökulmasta. Jälkimmäisessä esimerkissä kirjoittaja ei viittaa pelkästään perheriitoihin vaan pitää avioeroa hyvinkin todennäköisenä alkoholiperheissä. Tämän tekstin lailla monissa muissakin tutkimusaineistoni vanhempaan osaan kuuluvissa teksteissä ennustetaan alkoholiperheen lasten tulevaisuuden olevan erityisen lohduton. 1990-luvun teksteissä tällaisista tulevaisuudenkuvista on luovuttu lähes kokonaan.

Perheteeman yhteydessä otetaan huomioon myös **lasten asema alkoholiperheissä**. Varsinkin toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä lähtökohtana on, että jo vanhempien alkoholin kohtuukäyttö heikentää lapsen asemaa huomattavasti. 1990-luvun teksteissä näkemys on huomattavasti lievempi: ainoastaan vanhempien alkoholismien

katsotaan aiheuttavan varmasti ongelmia, mutta alkoholin suurkulutuksen²⁵ yhteyttä lapsen ongelmiin ei pidetä niin väistämättömänä, kuten osoittaa esimerkin 55 adverbi *välttämättä*:

- (55) *Lapsen kannalta suurkulutus ei välttämättä ole ongelma. Jos perheen ihmissuhteet ovat kunnossa ja lapsi tuntee olonsa turvalliseksi, ei vanhempien alkoholinkäyttö herätä lapsessa turhia pelkoja.* (Isä, äiti ja alkoholi 1996: 13.)

Esimerkissä 55 *pelkoja*-objektia määrittävä attribuutti *turhia* viittaa siihen, että lapsilla ajatellaan ylipäättään olevan erilaisia pelkoja, joista ilmeisesti osaa pidetään normaaliin lapsuuteen kuuluvina. Vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamien pelkojen puolestaan ei katsota kuuluvan normaaliin, hyvään lapsuuteen.

Nykypäivän vanhemmuutta koskeissa keskusteluissa on usein noussut esiin **huoli kasvatusvastuun unohtamisesta**²⁶. Tutkimusaineistoni tekstien perusteella kyseinen huoli ei ole kovinkaan uusi ilmiö, sillä jo hyvin varhaisissa kirjoituksissa käsitellään kasvatusvastuun unohtamista perheissä, joissa vanhemmat käyttävät alkoholia. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä syynä kasvatusvastuun heikkenemiseen ja lasten kurittomuuden lisääntymiseen pidetään yksinomaan alkoholia. Muun muassa Elias Lönnrot kuvailee kirjoituksessaan Kolme Päivää Sairion Kylässä alkoholia käyttävien vanhempien lasten tulevaisuutta sangen synkästi:

- (56) *Ajatelkaa itse ja sanokaa, lisäsi siihen kirkkoherra, minkä luuletta lapsista tulewan, joiden vanhemmat yhtäläiseen juovat ja pitävät pahaa, riitaista ja muuta jumalatoimintaa elämää kotonansa. Kun lapsia jo usein kätkyessä ja kapalossa viihdytetään viinalla ja ne ilmanki seuraavat vanhempainsa pahaa esimerkkiä, niin mitä taitaa muuta kuin juomareita heistäki tulla, etenki kuin se on todeksi hawaittu, että juopot vanhemmat muun perinnön sijasta, jonka ovat lapsiltansa tuhlanneet, jättävät heille viinapullin ynnä juomisen himon kanssa perinnöksi. **Kuin teidän lapsenne nytki kohtuullisesti wiinaa nauttiessanne, usein owat ynsiät ja tottelemattomat teille**, niin miksi luuletta heidän sitte tulewan, kuin jonkun vuosikymmenisen perästä melkein kaikki owat juoppoja, ylen wähä kohtuullisia ryyppääjiä?* (Lönnrot 1854: 330.)

Esimerkin uhkakuva tottelemattomiksi kasvavista lapsista selittyy 1800-luvun kasvatusihanteilla. Vanhempien tärkeimpänä velvollisuutena pidettiin lasten kasvattamista kuuliaisuuteen sekä vanhempiaan että hengellistä ja maallista esivaltaa kohtaan (Häggman 1994: 141–143).

Perheteeman kehittyminen on erityisen mielenkiintoinen naisten kannalta. Varhaisimmissa teksteissä vedotaan tasapuolisesti sekä miehiin että naisiin kodin raittiuden puolesta. Vuonna 1893 kuitenkin A. A. Granfelt pitää kirjoituksessaan Nuoret naiset ja ehdoton raittius nimenomaan naisten velvollisuutena huolehtia kodin raittiudesta siten, että ei suostu alkoholia käyttävän miehen vaimoksi, kuten esimerkki 56 osoittaa.

²⁵ Suurkulutuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että nainen juo viikossa vähintään 16 annosta alkoholia ja mies vähintään 24 annosta.

²⁶ Esimerkiksi 1990-luvun lopussa sanomalehtien pääkirjoituksissa suomalaisnuorten julkijuomisen katsottiin johtuvan osin vanhempien kasvatusvastuun heikkenemisestä (Törrönen 2004: 59).

Tämä teema on ollut yleinen myös kansanperinteessä. Esimerkiksi monissa lauluissa nuoria tyttöjä varoitellaan juomarimiehen kanssa avioitumisesta, ja kyläyhteisöissä oli lisäksi tapana juoruta ja laulaa oman joukon juomareista. Erityisesti nuorten juomarimpien leimaamisella pyrittiin estämään heidän avioitumisensa, ja seurustelevat tytöt sekä heidän vanhempansa hyödynsivätkin kyläyhteisön juoruinformaatiota. (Apo 2001: 139–140.) Perinteisesti ajateltiin myös, että naisen tehtävänä on rajoittaa miehensä alkoholinkulutusta ja toimia siten moraalin ja perheensä edun vartijana. Toisin toimivaa naista pidettiin vastuuttomana (Lalander 1998: 28–29), mikä ilmenee esimerkiksi 57:

- (57) *Kun katsoo, miten kauhea onnettomuus vallitsee perheissä, joissa toinen aviopuoliso juo, kun tietää että puoliset kärsivät kumpaset sekä juomari että raittiempi, ja mikä on vielä surkeampi, lapset sellaisesta avioliitosta ruumiillisesti ja henkisesti surkastuvat, käyvät heikommiksi kuin raittiiden lapset ovat, käyvät henkisesti vaivaisiksi, ja heidän siveellinen luontonsa kotona saadun esimerkin kautta kärsii, usein joutuu kokonaan rappiolle, niin kyllä täytyy ajatella, että **suuri on sen edesvastaus, joka kevytmielisesti antautuu juomarin vaimoksi**, suurempi vielä jos hän järkevästi menetellen olisi voinut saada samasta miehestä raittiin puolison.* (Granfelt 1893: 405.)

Myös nuorille tytöille tarkoitetuissa elämäntapaoppaissa korostettiin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa raittiuden merkitystä. Vuosisadan vaihteen raittiusaatteen mukaisesti miesten alkoholinkäytön hyväksymistä pidettiin erittäin pahana virheenä. Naista pidettiin moraalisesti miestä ylempänä, ja heillä ajateltiin olevan vaikutusvaltaa miesten käytökseen. Näin tyttöjen katsottiin olevan vastuussa myös poikien alkoholinkäyttötottumuksista, jos he eivät vastustaneet aktiivisesti poikien alkoholinkäyttöä. (Männistö 2003: 69–70.)

Naisten vastuu kodin raittiudesta huolehtimisesta toistuu myös 1930- ja 1950-luvun raittiuskasvatusteksteissä, ja vielä 1990-luvullakin sitä korostetaan epäsuorasti. Tämä ilmenee esimerkiksi siten, että naisille suunnattujen alkoholivalistusesitteiden määrä on selvästi suurempi kuin miehille suunnattujen, vaikka naiset käyttävät edelleen alkoholia selvästi vähemmän kuin miehet²⁷. Naisten alkoholinkäyttötottumuksiin vaikuttamista pidetään siis erityisen tärkeänä. Yksi ilmeinen syy tähän on naisen mahdollisuus olla raskaana, synnyttää ja imettää lapsia²⁸. Toisaalta voi kuitenkin olettaa, että edelleen varsinkin äidin liiallista alkoholinkäyttöä pidetään erityisen haitallisena lapsen kehityksen kannalta. Tällaiset asenteet ilmenevät yhteiskunnassamme myös siten, että tyttöjä kasvatetaan jo ennen kouluikää kantamaan enemmän vastuuta kodin tehtävistä kuin poikia (Koski 2003: 288). Naisille osoitetuissa lehtisissä otetaan myös eksplisiittisesti kantaa siihen, että liiallinen alkoholinkäyttö ei kuulu vastuulliseen vanhemmuuteen:

- (58) *Omaan alkoholinkäyttöön on syytä kiinnittää huomiota sittenkin, kun vauva on kasvanut sylistä ulos ja etsii innokkaasti omia polkujaan elämässä.*

²⁷ 1990-luvulla naisten osuus alkoholin kokonaiskulutuksesta oli 25 prosenttia (Mustonen ym. 1998: 15).

²⁸ Tulevien sukupolvien kannalta huolestuttavana alkoholikulttuurin muutoksen on pidetty hedelmällisyysikäisten naisten alkoholinkäytön lisääntymistä. Ylipäättään ajatellaan, että naisten alkoholinkäytön lisääntyminen saattaa lisätä myös alkoholin vaurioittamien lasten määrää. Sekä humalajuomisen että niin sanotun sosiaalisen alkoholinkäytön lisääntymisen katsotaan olevan riski syntyvien lasten terveydelle. (Autti-Rämö 2004.)

Alkoholinkäyttösi ei ole pelkästään yksityisasia: kyse ei ole vain Sinun nautinnostasi, hyvinvoinnistasasi ja terveydestäsi. (Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa. 1997: 14.)

1990-luvun esitteissä perheteeman yhteydessä tulee esiin kaksi kokonaan uutta näkökulmaa. Vanhemmille ensinnäkin tähdennetään, että he antavat lapsilleen alkoholinkäytön mallin, joten heidän tulisi käyttää alkoholia vain kohtuudella tai ei välttämättä ollenkaan. Lisäksi vanhemmille korostetaan alkoholista puhumisen tärkeyttä silloin, kun lapsi siitä kyselee.

Perheteeman hyödyntäminen alkoholivalistuksessa kertoo siitä, että perheen katsotaan lukeutuvan suomalaisten arvojen joukkoon²⁹. Hyvään vanhemmuuteen liitetyt arvoja ovat vastuullisuus ja rakkaus omaa jälkikasvuun kohtaan. Perheteemaan vetoavien argumenttien lähtökohtana onkin oletus, että vanhemmat haluavat lapsilleen mahdollisimman hyvän ja onnellisen elämän. Suostuttelevaa viestintää tutkineen Suojasen (1997: 84) mukaan suorasukainen perusarvojen, kuten kodin ja perheen teemojen, hyödyntäminen on intiimiyteen tukeutuva suostuttelun strategia.

Perheteemaan kytkeytyvässä argumentoinnissa asetetaan vaatimuksia ennen kaikkea vanhemmille, mutta vanhemmasta aineistosta löytyy muutamia esimerkkejä lapsille asetetuista vaatimuksista:

(59) *Sinä rakastat äitiäsi ja isääsi. Sinä tunnet suurta kiitollisuutta heitä kohtaan. Hehän ovat sinua pienenä avuttomana hoitaneet ja hoivanneet. He pitävät sinusta huolta kouluajanasi ja kauan sen jälkeenkin. Niinkauan kun heillä elonpäiviä on, seuraavat he rakkaudella sinun elämäsi. Jos olet oikeassa lapsen suhteessa vanhempisi, tunnet suurta kiitollisuutta heitä kohtaan. (Kunnas 1918: 11.)*

Esimerkin taustalta löytyy Kymmenen käskyn neljäs käsky: *Kunnioita isääsi ja äitiäsi*. Käskyn tulkintaan liittyy muun muassa se, että vanhempien tehtävänä on suojella lastaan ja huolehtia hänen hyvinvoinnistaan ja kasvatuksesta. Lasten tehtävänä puolestaan on kunnioittaa, kuunnella ja arvostaa vanhempiaan. (Katekismus 2000: 16–17.)

4.2 Suositut teemat

4.2.1 Uskonto

Uskonto on suosittu teema neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä. 1990-luvun valistusesitteissä se ei nouse esiin lainkaan. Muutos on sikäli odotuksenmukainen, että Suomessa on muiden Pohjoismaiden tavoin etäännytty perinteisistä kristillisistä käsityksistä toisen maailmansodan jälkeen (Heino 1997: 22). Uskontoteema on selvästi eniten esillä vanhimmissa alkoholivalistusteksteissä, mikä heijastaa uskonnon ja kirkon

²⁹ Itse asiassa perhe on varsin yleismaailmallinen arvo, sillä perhe-elämä on ollut kautta historian arvostettua ja arvolutautunutta kaikissa yhteiskunnissa (Gerris 1994: 144).

keskeistä asemaa tuon ajan ihmisten elämässä. 1800-luvulla seurakunnat huolehtivat esimerkiksi köyhäinhoidosta, ja kirkko miellettiin takeeksi kansan turvalliselle olemassaololle. Näin kirkko saavutti suuren arvostuksen kansan keskuudessa. (Ketola 2003: 33–41.)

Uskontoteeman yleisyys ensimmäisen vaiheen teksteissä näkyy erityisen selvästi tämän kauden alkoholiaiheisissa ilmauksissa. Alkoholi yhdistetään ikuiseen kadotukseen metaforissa *kahle joka sinua Helwettiin siivittä ja taiwaan salpa*. Kielikuvassa *yxi liehakoiva Satanas* alkoholi samastetaan paholaisen kanssa ja ilmauksessa *perkeleen pesti* alkoholista tehdään paholaisen palvelija. Uskonnollisissa metaforissa korostetaan myös alkoholin synnillisyyttä sekä sielun turmelevaa vaikutusta: *sielun wahinko, sielun ja ruumiin murhaaja, kaikkei syndein juuri, myrkkyy sielulle ja ruumiille* sekä *lähde josta monen muun kauhian synnin ojat wuotawat*. Uskonnollisten metaforien joukosta löytyy kuitenkin yksi voimakkaan positiivinenkin ilmaus. Kielikuva *terweellinen Jumalan lahja* on peräisin tekstistä, jossa alkoholin kohtuukäyttöön suhtaudutaan myönteisesti. Alkoholin käyttäjiin puolestaan viitataan ilmauksilla *synnin orja, wihan lapsi, wääryden palvelija, Helwetin syöttiläs sika* ja *Perkeleen Fangi*. Kaiken kaikkiaan uskonnollisten metaforien taustalla on perusmetafora ALKOHOLI ON PAHOLAINEN.

Uskontoteeman käsittelyssä näkyy Jumala-käsityksen muuttuminen. Vanhimmissa teksteissä näyttäytyy **ankara ja kostava Jumala**, joka lähettää alkoholinkäyttäjät kadotukseen ja rankaisee kansaa katovuosilla alkoholinkäytön vuoksi. Tällaisessakin argumentoinnissa hyödynnetään syyllistämisen strategiaa.

(60) *Älkät palowiinan keittäjät ja juojat ihmetelkö, jos Jumala monilla kowilla katovuosilla rasittaa maata niin kuin nyt äsköisinä vuosina on tapahtunut täsäkin meidän syntisesä Suomen maasa ja kieltää elatuxen senkaltaisilta ilkiöiltä, jotka Hänen lahjansa niin peräti jumalattomasti ja irstaisesti wäärin käyttäwät, senkautta kuin toise sen wiinaxi keittäwät, sitä kaupitsewat ja juottawat, ja toiset senkautta kuin he sitä ylöllisesti juowat ja sitte juowuxisa kauhiata jumalattomuutta harjoittawat. Etkös jo pelkä Jumalan kostoja ja lakka senkaltaisesta Hänen lahjainsa wäärin käyttämisestä?* (Renqvist 1835.)

Esimerkkiä 60 ei kuitenkaan voi yleistää koskevan kaikkien suomalaisten uskonnollisuutta 1800-luvulla. Tekstin kirjoittajan Renqvistin uskonnollisia käsityksiä pidettiin tavallista tiukempina, ja hänen uskonnollinen ajattelunsa erosi esimerkiksi Paavo Ruotsalaisen näkemyksistä (Siltala 1992: 47, 85–86, 295–299).

Kaiken kaikkiaan suomalainen uskonnollisuus oli 1800-luvulla muuttumassa monin tavoin. Evankelis-luterilaisen kirkon ja yhtenäiskulttuurin asema oli periaatteessa vahva, mutta se joutui koetukselle varsinkin herätysliikkeiden nousun myötä. Herätysliikkeissä puolestaan esiintyi varsin monenlaisia uskonnollisia käsityksiä. Samaan aikaan osa sivistyneistöä alkoi kyseenalaistaa kirkon ja uskonnon auktoriteettiasemaa sekä epäillä vanhoja uskonnollisia käsityksiä ja Raamatun-kertomusten todellisuuspohjaa. Sivistyneistön keskuudessa esiintyikin 1800-luvun puolivälistä lähtien useita vapaamielisiä suuntauksia, jotka pohjautuivat eurooppalaisten filosofien, kuten Feuerbachin näkemyksiin. Vapaamieliset kannattivat esimerkiksi kirkon ja valtion eroa sekä uskonnonvapautta. (Juva 1950; Siltala 1992; Suni 2005.)

Toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä ei vastaavalla tavalla viitata Jumalan langettamiin rangaistuksiin vaan Raamatun sanaan vetoamalla pelkästään

korostetaan alkoholinkäytön olevan väärin Jumalan silmissä. Raamattuun vetoamisessa on mielenkiintoista se, että raittiusteksteissä viitataan joko Vanhaan testamenttiin tai Paavalin kirjoituksiin muttei lainkaan Jeesukseen. Erityisen osuvasti tätä kuvastaa esimerkki 61. Selkeä ongelma kirjoittajalle on se, että Jeesus ei suoranaisesti kieltänyt käyttämästä alkoholia. Siksi lukijalle on osoitettava, miksi Jeesuksen opetuksia ei tässä asiassa kannata noudattaa:

- (61) *Kristinuskon asennetta alkoholikysymykseen tarkasteltaessa olisi tärkeätä saada tarkoin selville, mikä kanta Jeesuksella oli tässä asiassa. Siitä on kuitenkin mahdotonta päästä varmaan tulokseen Raamatun sisältämien tietojen perusteella. Ilmeiseltä näyttää, että Jeesus tässäkin asiassa noudatti aikansa ja maansa tapoja tekemättä nimenomaista eroa silloin Palestiinassa käytössä olleiden erilaisten viinien välillä. [--] Jeesuksen henkilökohtaiset elämäntavat eivät tässä enempää kuin muissakaan asioissa sovellu orjallisesti noudatettaviksi aivan toisissa historiallisissa oloissa, joissa esim. alkoholikysymyksestä on muodostunut vaikea yhteiskunnallinen ja siveellinen ongelma. **Yksityisen kristityn on kantansa tässä kysymyksessä muodostettava ei Jeesuksen noudattaman henkilökohtaisen elämäntavan, vaan hänen perustamansa uskonnon yleisten periaatteiden mukaan.** (Tuominen 1965: 15.)*

Jeesuksen sijasta uskonnolliseksi auktoriteetiksi otetaan useimmin **Paavali**, ja hänen sanansa hyvä on olla viiniä juomatta ja karttaa sitä, mistä veli loukkaantuu tai joutuu lankeemukseen tai tulee heikoksi. Näihin sanoihin vetoamalla perustellaan, että kaikkien on oltava ehdottoman raittiita, sillä kohtuukäyttäjät olisivat ympäristölleen vaarallinen esimerkki siitä, että alkoholinkäyttö ei välttämättä ole tuhoisaa ja siten rohkaisisivat muitakin alkoholinkäyttöön:

- (62) *Se nyt on kerta kaikkiaan niin, että maltilliset, itseänsä hillitsevät väkijuomain käyttäjät, siivot juopot, hienot juopot ne ovat jotka levittävät tartuntaa. Todellisen rapajuopon esimerkki on kuin istutusrokko ympäristöönsä nähden, se pelottaa tautia tarttumasta niihin, jotka joutuvat rapajuopon esimerkin ja vaikutuksen alaisiksi. Toisin on hillityn ryyppäämisen laita. Se tekee otaksutun kohtuullisen juomisen sallituksi ja siedetyksi, vieläpä miellyttäväksi nautintotavaksi. (Alkio 1905.)*

Mielenkiintoinen piirre kahden tekstin (vuosilta 1755 ja 1965) uskontoteeman käsittelyssä on muidenkin uskontojen näkemyksiin vetoaminen. Kenties kirjoittajat ovat pitäneet tärkeänä korostaa tällä tavoin, että kristinuskko ei ole ainoa alkoholinkäyttöön kielteisesti suhtautuva uskonto. Israel Reinius viittaa muiden uskontojen näkemykseen seuraavasti:

- (63) *26. Mitä turkit ja Pakanat sanovat Juopumisest? Wastaus. **Mahomet** hänen Alkoranisans on Juopumisen Kieldänyt pois. **Chinalaiset** pilkkawat ja naurawat Christityitä, kuin he heidän juowuxis näkewät. (Reinius 1755)*

Uskontoteeman käsittely alkoholivalistusteksteissä tukee näkemystäni siitä, että ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa alkoholinkäyttöä tarkastellaan yksilöllisemmin kuin kolmen seuraavan kauden teksteissä. Vanhimmissa kirjoituksissa painotetaan ennen

kaikkea sitä, että (liikaa) alkoholia käyttävä yksilö joutuu kadotukseen tekojensa vuoksi. Kolmen seuraavan kauden kirjoituksissa näkökulma muuttuu yhteisöllisemmäksi. Enää ei kirjoiteta yksilöiden kuolemanjälkeisestä kohtalosta vaan Paavalin sanoihin vedoten kehoitetaan välttämään alkoholia heikkoluontoisempien lähimmäisten vuoksi.

Uskontoteeman käyttäminen alkoholivalistusteksteissä tuo niiden esisopimuksiksi uskonnollisia arvoja. Mahdolliseen kuolemanjälkeiseen kadotukseen vetoaminen korostaa sitä, että ensimmäisen vaiheen teksteissä tärkeimpiä uskonnollisia arvoja ovat kuolemanjälkeinen armo ja pelastus. Näihin arvoihin liitetään läheisesti katumus ja parannuksen tekeminen. Toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä johtavana uskonnollisena arvona on pikemminkin lähimmäisenrakkkaus, sillä alkoholinkäytöstä pidättäytymistä perustellaan ennen kaikkea lähimmäisten parhaalla.

4.2.2 Alkoholilainsäädännön muutokset

Neljän ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa tarkastellaan alkoholilainsäädäntöä. Tyypillisintä on esittää vaatimuksia, miten alkoholilainsäädäntöä tulisi muuttaa. Lisäksi käsitellään alkoholilakiin jo tehtyjä muutoksia.

Vanhimmissa alkoholivalistusteksteissä paheksutaan erityisesti alkoholin valmistajia ja myyjiä, joiden katsotaan merkittäväällä tavalla edesauttavan lähimmäistensä elämän turmeltumista. Esimerkiksi Renqvist tuomitsee kovin sanoin **alkoholin välittäjät**:

- (64) *Jos siis palowiina on wahingollinen sekä sielun että ruumiin puolesta ja jos sen kautta suurimmat pahuudet, pahennuxet ja synnit tulewat, niin kaiketi on sen toimittaja, nimittäin keittäjä, kaupitsia ja muutoin juottaja se, josta Jesus erinomattain sanoo: Woi kuitenkin sitä ihmistä, jonka kautta pahennus tulee! Sentähden woi sinua synnin orja, joka sen elon ja wiljan, jonka Jumala armostansa on meille ruumin einnexi andanut, keität ja walmista senkaltaisexi myrkyllisexi juomaxi, jonka kautta sinun lähimäises murhaa sekä sielunsa että ruuminsa ja tulee senkaltaisexi raiwoxi ja wimma-pääxi, ettei hän pelkä Jumalata eikä häpe ihmisitä, waan kauhiasti tekee heitä molempia vastaan. (Renqvist 1835.)*

1800-luvun puolivälissä julkaistuissa valistusteksteissä erityisen kritiikin kohteeksi joutuu talonpoikien **paloviinan polttaminen**, ja niissä aletaan vaatia kotipolito-oikeuden lakkauttamista:

- (65) *Jos wiinalle pannaan niin kallis wero, että ryyppy tulee maksamaan esim. 6 killinkiä (liki 5 kopeekkaa hopiassa), niin juopumuskin wähentyy, jos ei tykkänänsä, niin kuitenkin niin suureksi osaksi, että sen turmelewa luonto katoaa. Mutta tämä ei tule muuten toimeen kuin wiinan talontarpeeksi polttamisen peräti kieltämisellä ja wiinanteon muuttamisella wapaaksi elatuskeinoksi, jolle Kruunu tahtoansa myöten saa laskea kuinka suuren weron hywänsä. Wero laskettaisiin wiinanteolle, wiina myömiselle, wiinan nautitsemiselle, niin että sen hinta nousisi, ja kuin se tapahtuisi, katoaisi juopumuskin. (Polén 1853).*

Esimerkki 65 kuvastaa raittiusväen lujaa luottamusta siihen, että alkoholin saatavuuden rajoittaminen lainsäädännöllisin keinoin vähentää merkittävästi humalahakuista alkoholinkulutusta. Elias Lönnrotin fiktiivisestä Kolme päivää Sairion kylässä -tekstistä hahmottuu vielä selvemmin kotipolton lakkauttamiseen liittyvä optimismi. Kun kyläläiset päättävät luopua paloviinan valmistamisesta ja nauttimisesta, Sairion kylä vaurastuu muutamassa vuodessa niin paljon, että se voi perustaa oman koulun.

Peltosen (1997: 29–31) mukaan talonpoikien kotipoltto-oikeudesta tuli autonomian ajan alussa alkoholipoliittisten kiistojen aihe. Kotipoltto-oikeudesta luopumalla uskottiin päästävän eroon myös köyhyydestä, rikollisuudesta ja siveettömyydestä. Kotipoltto-oikeuden vastustaminen oli myös alkoholin suurtuottajien omaa edunvalvontaa. 1700-luvun lopulta lähtien yhä useammassa säätyläiskartanoissa oli alettu valmistaa alkoholia myyntiin, ja 1800-luvun alussa myös alkoholin teollinen valmistaminen kehittyi tehokkaammaksi. Suurtuottajat pitivät talonpoikien valmistamaa kotipolttoista alkoholia harmillisena kilpailijana, joten he halusivat lakkauttaa talonpoikien kotipoltto-oikeuden. Vaikka tutkimusaineistoni teksteissä alkoholin kotipoltto-oikeutta vastaan argumentoidaan alkoholin aiheuttamiin yhteiskunnallisiin ongelmiin vetoamalla, taustalla voi olla myös julkilausumattomia poliittisia syitä.

Viisikymmentä vuotta kotipoltto-oikeuden lakkauttamisen jälkeen eräässä toisen vaiheen kirjoituksessa kiitellään päätöksen suotuisia seurauksia:

- (66) *On kulunut 50 vuotta, siis puolen vuosisataa siitä, jolloin astui Suomen valtiopäiväin hyväksymä laki, joka kielsi kotitarpeen viinanpolton. Se on suuri edistysaskel ja sen lain seuraukset näyttäytyivät pian yleisesti maassamme, niin että meillä on syyt kiittollisuudella muistella v. 1866 lakia.* (Seppälä 1916: 16.)

Esimerkissä 66 ei määritellä tarkemmin, mitä hyvää kotipoltto-oikeuden lakkauttamisesta seurasi. Ainakin maaseudun väestön alkoholinkäyttö väheni tuntuvasti uuden lain myötä, mutta yhteiskunnan sosiaalisia ongelmia, kuten maalaisköyhäläisyyttä, se ei ratkaissut³⁰.

Suunnilleen samaan aikaan kirjoitetussa esimerkissä 67 kotipoltto-oikeuden kieltämisen seurauksiin suhtaudutaan pessimistisemmin, mutta optimismi on saanut uuden kohteen: **kieltolain**.

- (67) *Tämä laki oli suureksi siunaukseksi Suomen kansalle, vaikka juoppous ei siihen kokonaan loppunutkaan. Kun viinan poltto oli laissa kielletty, väheni sen saanti suuresti. Mutta kansa oli tottunut niin juopotteluun, että se kaipasi alkoholia. Rahan- ja saaliinhimoiset ihmiset rupesivat viinaa valmistamaan salaa, ja niin puhkesi hyvin suuressa määrässä salapoltto. Tätä lainrikkomista on jatkunut vuosi vuodelta ja harjoitetaan sitä vielä tänäkin päivänä. Se on vuosien kuluessa tuottanut suurta kirousta maallemme. Nyt on kuitenkin suurin puhdistustyö – kieltolaki – aikaan saatu ja pysyväisen parantumisen toivo on sitä suurempi.* (Kunnas 1918: 8–9.)

³⁰ Yhteiskuntarakenteen muuttui Suomessa huomattavasti 1800-luvun loppupuolella. Väestönkasvu kiihtyi, mutta samaan aikaan maanviljely muuttui kapitalistiseksi elinkeinoksi. Tämä johti siihen, että maattoman väestön osuus kasvoi jatkuvasti, mutta vain pieni osa siitä pystyi siirtymään teollisuuteen. Vuosisadan vaihteessa maatalouden ruokakunnista 48 prosenttia kuului maattomaan väestöön. (Valkonen 1985: 14–28; Alapuro 1985: 36–73.) Muun muassa näiden seikkojen voi olettaa vaikuttaneen huomattavasti enemmän yhteiskunnalliseen tilanteeseen kuin alkoholinkäytön.

Esimerkissä 67 ei eritellä tarkemmin, mitä haittoja salapoltto on aiheuttanut Suomessa, vaan niihin viitataan epämääräisesti ilmauksella *suurta kirousta*. Kieltolailta joka tapauksessa odotettiin sitä, että alkoholinkulutus lakkaisi Suomessa kokonaan, minkä uskottiin vaikuttavan monin tavoin suotuisasti suomalaisten elämään.

Esimerkkien 65–67 kuvastama **edistysusko** on tyypillistä modernille kaudelle. Moderniin illuusioon liittyi uskomus siihen, että historiallisella kehityksellä on saavutettavissa oleva määränpää, oikeudenmukainen ja ongelmaton yhteiskunta. (Bauman 2002: 39.) Eksplisiittisimmin moderni optimismi ilmenee omassa aineistossani juuri kotipoltto-oikeuden kieltämistä ja kieltolain tarpeellisuutta puoltavissa teksteissä.

Postmoderniin kauteen liittyä edistysuskon hiipuminen (Beck 1995: 19), mutta periaatteessa myös uusimpaan alkoholivalistukseen liittyä optimistinen käsitys edistyksen mahdollisuudesta. Valistusmateriaalia tuskin tuotettaisiin, jos ei uskottaisi siihen, että se tehoa lukijoihin ja saa heidät muuttamaan alkoholinkäyttötottumuksensa kulloistenkin suositusten mukaisiksi, minkä edelleen toivotaan vaikuttavan myönteisesti muuhun elämänmenoon. Merkittävin ero suhteessa edistykseen vanhojen ja uusien alkoholivalistustekstien välillä liittyä siihen, pidetäänkö edistystä täydellisyyden tilaan johtavana vai aina jatkuvana prosessina (Bauman 2002: 162). Vanhoissa teksteissä katsotaan, että on mahdollista saavuttaa täydellisyyden tila, alkoholiton yhteiskunta. 1990-luvun teksteistä tällaista ajattelua ei löydy.

Usko kieltolain hyvää tekevään voimaan³¹ jatkuu alkoholivalistuksessa myös kieltolain aikana julkaistuissa kolmannen vaiheen teksteissä:

- (68) *Taloudelliselta kannalta voidaan kieltolain luomasta olotilasta sanoa, että se ei ole ainakaan estänyt pääomanmuodostuksen eikä tuotannon ja kaupan voimakasta kehitystä. Ennen kaikkea talletusten kertyminen on viime vuosina ollut ilmiömiestä. Vuosina 1926–1928 on talletuslaitoksiin tuotu talletuksia 2–4 kertaa niin paljon, kuin keskimäärin ennen sotaa (samanarvoisessa rahassa laskien). Tuotanto on niinhyvin maataloudessa kuin teollisuudessaakin ollut viime vuosina vähintään 50 % suurempi, kuin ennen sotaa. Ulkomaankauppamme tulos on niinikään – viime vuotta lukuun ottamatta – muodostunut edullisemmaksi kuin sataan vuoteen. Viime vuonnakin se oli edullisempi kuin sodanedellisinä vuosina.* (Rauhala 1929: 61–62.)

Kirjoittaja näyttää pitävän kaikkea 1920-luvun suotuisaa taloudellista kehitystä kieltolain ansiona, sillä hän ei pohdi lainkaan, mitkä muut yhteiskunnalliset seikat muutoksen olisivat voineet aiheuttaa. Erityisen mielenkiintoinen on kirjoittajan näkemys kieltolain vaikutuksesta ulkomaankaupan suotuisaan tulokseen. Vuosina 1928–1929 alkanut kansainvälinen pulakausi sai aikalaiset arvioimaan kieltolakia yhä kriittisemmin, sillä sen katsottiin heikentäneen talouskehitystä muun muassa siksi, että se vaikeutti kauppasuhteita perinteisten viinintuottajamaiden kanssa (Simpura 1982: 36–37). Esimerkki 68 edustaa mahdollisesti raittiusliikkeen vastausta kieltolain vastustajien esiin nostamiin talouselämän vaikeuksiin.

³¹ Kieltolakioptimismi oli yleistä paitsi raittiusväen myös papiston keskuudessa. Kieltolakia saatettiin pitää jopa Jumalan tahtona. (Larkio 1976: 93–97.)

Neljannen kauden teksteissä reagoidaan **kieltolain kumoutumiseen**. Esimerkissä 69 lukijalle kuvaillaan katkeraan sävyyn sanomalehtien alkoholimainontaa kieltolain kumoutumisen jälkeen:

- (69) *Kun eräänkin helsinkiläisen lehden pitkäperjantain numerosta leikkasin ne kaikki ja liimasin ne yhteen, niin siitä tuli pitkä murheellinen liuska. Tuskin koskaan olen niin murheellista pitkäperjantaita viettänyt. Eikä tuonut pääsiäinen nousua eikä iloa. Väkijuomailmoituslistan pituus vain kasvoi, ja ne ympäröivät vainajien kuolinilmoituksia ja muita elämän vakavia kysymyksiä. Mutta **valtaistuimellenousun päivänä** ilmoitusten luku vasta oikein lisääntyi. Parhain saavutus erässä lehdessä oli yli 40 väkijuoma- ja kapakkailmoitusta samana päivänä. Ja me kasvattajat olemme vallan kauhuissamme, kun väkijuomaliike ensi kerran meidän nuorisomme elämässä tehtiin näin julkiseksi ja kunnialliseksi. (Reima 1933: 26.)*

Esimerkissä 69 kuvaillaan mielenkiintoisella tavalla alkoholimainosten kontekstia sanomalehdessä. Mainoksia kerrotaan olleen pitkäperjantain lehdessä sekä kuolinilmoitustenkin ympärillä. Tällä tavoin pyritään todennäköisesti korostamaan alkoholimainonnan julkeutta. Kirjoittaja viittaa uuden alkoholilain voimaantumispäivään kielikuvalla *valtaistuimellenousun päivänä*, jonka taustalla on ajatus alkoholista kansaa hallitsevana elollisena olentona.

Puhe uuden alkoholilain voimaantumispäivästä *valtaistuimellenousun päivänä* on erityisen mielenkiintoinen siksi, että kirjoittaja liittää kuvauksensa läheisesti pääsiäiskontekstiin. Raamatun pääsiäiskertomuksen perusteella toista pääsiäispäivää voitaisiin periaatteessa kuvata samalla tavalla, sillä Jeesuksen kuolleista herääminen ja taivaaseen astuminen ajoitetaan tähän päivään. Esimerkkiä 69 onkin mahdollista tulkita siten, että kirjoittaja luo voimakkaan uskonnollisen vastakohtan kieltolain vastustajien ja kannattajien välille: Kieltolain vastustajat ja uuden lain innokkaat vastaanottajat ohittavat pääsiäisen sanoman ja palvelevat väärää kuningasta. Kieltolain kannattajat ja uuden lain vastustajat puolestaan osallistuvat uuden lain vastaanottamiseen korkeintaan sitä kauhistellen ja ymmärtävät todennäköisesti myös kunnioittaa pääsiäisen sanomaa kirjoittajan mielestä asianmukaisen vakavasti. Tiivistettynä kirjoittaja luo tekstissään vastakohtan jumalattomat uuden lain kannattajat vs. Jumalaa ja Jeesusta arvostavat uuden lain vastustajat.

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä varsin yleinen alkoholiin viittaava perusmetafora on ALKOHOLI ON (PAHA) HALLITSIJJA. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä puhutaan myös *wiinan wallasta, kuningas Alkoholista, Hänen Ylhäisyydestään, kuninkaan palvelemisesta ja väkijuomien vallan kukistamisesta*. Alkoholista puhutaan hallitsijana yhden kerran myös viidennen vaiheen aineistossa:

- (70) *Jos tuntuu tutulta, ota kunnon aikalisä ja ajattele asioita. Mitä halusitkaan elämältä saada, mitä kokea, kenen kanssa? Onnistuuko se, jos **annat alkoholille määräysvallan?** (Repussa kilisee 1993.)*

Esimerkin 70 käsitys alkoholista hallitsijana on kuitenkin selvästi erilainen kuin vanhemmissa teksteissä. Neljän ensimmäisen kauden kirjoituksissa nimittäin ajatellaan, että alkoholi hallitsee kaikkia käyttäjiään tai ylipäätään koko Suomea, mikäli maassamme

sallitaan alkoholinkäyttö. Esimerkissä 70 on kyse siitä, että jos yksittäinen ihminen käyttää liikaa alkoholia, alkoholi on hallitsevassa asemassa hänen elämässään.

Myös esimerkistä 71 ilmenee raittiusväen pettymys kieltolain kumoutumiseen:

- (71) *Me uskomme, että kieltolain täytyi mennä kumoon, jotta pääsimme tilanteesta, jossa kaiken pahan mitä ikinä maassamme tapahtui, syntipukkina oli kieltolaki. Sellainenkin tilanne oli kestävä. Mutta nyt olisi niiden velvollisuus, jotka vakavasti ajattelevat kansamme tulevaisuutta, lapsiamme ja nuorisoomme uhkaavaa tuhoa, tulla mukaan yhteisesti etsimään uusiakin työmuotoja nykyisessä vaikeassa lamaannustilassa, johon raittiustyömme on joutunut. Onhan luonnollista, että varsinaisen raittiusväen mielet ovat syvästi masentuneet, kun siltä on riistetty paras työase, ja suuriäänisesti julistetaan aikoja sitten hyljättyä oppia väkijuomanautinnon välttämättömyydestä ikään kuin maailma ja katsomukset olisivat pysyneet muuttumattomina. (Salminen 1934: 8.)*

Näin pettyneet reaktiot kieltolain kumoutumiseen eivät ole yllättäviä, kun ottaa huomioon tavan, jolla eriasteisten alkoholikieltojen tulevia ja toteutuneiksi oletettuja vaikutuksia kuvattiin aiemmissa alkoholivalistusteksteissä. Kotipolito-oikeuden lakkauttamiseen ja kieltolakiin liitettiin paljon odotuksia, ja niistä luotiin suuri kertomus alkoholilojen tervehdyttämisenä ja yleisen hyvinvoinnin lisäämisenä. Kieltolain aikaiset väärinkäytökset ja kieltolain kumoutuminen veivät kuitenkin pohjan tältä kertomukselta.

Toisen ja kolmannen kauden teksteissä alkoholin myyjiin ja valmistajiin suhtaudutaan kaikkein kielteisimmän, mikä näkyy myös tämän kauden tekstien sanastossa. Alkoholin myyjistä ja valmistajista käytetään esimerkiksi nimityksiä *viekas keinottelija, musta armeija, trokari, salakuljettaja, kätyri, salainen viinakauppias ja trokarien syrjäkatsainen, vaaniva joukko*. Tällaiset ilmaukset ovat affektiiviselta sävyiltään kielteisiä, sillä niihin liittyy merkitys laittomasta tai moraalisesti tuomittavasta toiminnasta (NS ja PS s.v. *keinotella, kätyri, trokari ja salakuljettaja*).

4.2.3 Alkoholin vaikutus yksilön kehittymiseen

Alkoholin saatavuutta rajoittavien lakien ohella myös yksilön kehittymisestä rakennetaan suuri kertomus neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä. Lähtökohtana tähän teemaan liittyvässä argumentoinnissa on, että alkoholi on **yksilön kehittymisen este**.

Tämä teema on erityisen vahvasti esillä Alkion tekstissä Nuorisoseuralaisen suhde väkijuomiin, mikä ilmenee muun muassa esimerkistä 72:

- (72) *Toisin on nuorisoseuralaisen laita. Tulemalla nuorisoseuran jäseneksi on hän vihkiytynyt yhteiskuntaelämään. Hänen ei sovi ummessasilmin noudattaa mitään elämän muotoja, varsinkaan sellaisia joista hänelle on jo huomautuksia tehty. Ei tarvitse olla ollenkaan perehtynyt raittiusasiaan muulla tavoin, kuin satunnaisten kohtausten kautta juoppojen kanssa, tullaksensa jo siitä vakuutetuksi, että **juoppous on itekasvatuksen ja valistuksen suurin vihollinen**. (Alkio 1905: 185.)*

Alkio vaikutti nuorisoseuraliikkeessä 1890-luvulta 1910-luvulle saakka. Hänen ohjelmansa perustana oli edistysusko ja käsitys ihmisen perimmäisestä hyvydestä. Yksi Alkion ohjelman perusajatuksista oli myös itsekasvatus, johon liittyi hyvien harrastusten ja raittiuden omaksuminen. Oikean kasvatuksen myötä ihmisestä saataisiin esiin kaikki heihin sisältyvä hyvä, mikä edistäisi myös ihmiskunnan onnellisuutta. (Smeds 1989: 154.) Alkion teksti osoittaa, että alkoholivalistustekstien kirjoittajat ovat saattaneet pyrkiä teksteissään myös omien henkilökohtaisten tavoitteidensa ajamiseen.

Esimerkissä 72 käytetty *vihollis*-metafora on suhteellisen tyypillinen neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä. Esimerkissä 72 viholliseksi luonnehditaan juoppoutta, mutta vielä useammin viholliseksi mielletään alkoholi. Alkoholista käytetään muun muassa ilmauksia *sanomattoman suuri ja paljon rasittava vihollinen, paha vihollinen, kulttuurin vaarallinen vihollinen, julma vihollinen sekä kotien pahin vihollinen*. Myös *vihollis*-metaforan taustalta löytyy perusmetafora ALKOHOLI ON ELOLLINEN OLENTO.

Esimerkissä 73 yksilönkehitysteemaa tarkastellaan **luokka-aseman näkökulmasta**:

- (73) *Paitsi että alkoholi vie työmieheltä uskon, että hän voisi päästä eteenpäin, vie se häneltä halun pyrkiä eteenpäin. [– –] Voidakseen innolla pyrkiä eteenpäin, tarvitsisi työmiehen tuntea asemansa kehnous. Hänen pitäisi nähdä, mitä kaikkea häneltä puuttuu siihen nähden, mitä muilla on. Vaan mitäpä tietää juoppo siitä, mitä ihmisarvo, itsetunto ja yhteiskunnan jäsenen oikeudet vaativat.* (Hytönen 1904: 5.)

Esimerkissä argumentoidaan, että alkoholia käyttävä työmies ei huomaa yhteiskunnallisen asemansa huonoutta eikä siksi yritä parantaa sitä. Lukijaa ohjataan punnitsemaan yhteiskunnallista asemaansa vertaamalla sitä muiden ihmisten asemaan. Esimerkissä eksplikoidaan, että työmiehellä ei ole ihmisarvoa, itsetuntoa eikä yhteiskunnan jäsenen oikeuksia³². Esimerkissä jää epäselväksi, mitä eteenpäin pyrkimisellä tarkoitetaan. Näin syntyy mahdollisuus ainakin kahteen tulkintaan. Eteenpäin pyrkimisellä voidaan tarkoittaa oman yhteiskuntaluokan aseman parantamista siten, että myös työmiehellä olisi hyvä itsetunto, ihmisarvo ja yhteiskunnallisia oikeuksia. Toisaalta eteenpäin pyrkiminen voi tässä yhteydessä tarkoittaa myös sitä, että työmies pyrkii parantamaan omaa asemaansa esimerkiksi luokkanousun myötä. Kyseisessä tekstissä kuvaillaan myös, kuinka raitis työmies pyrkii säästämään ja hankkimaan paremman asunnon sekä kehittää itseään monin tavoin esimerkiksi harrastamalla taidetta (ks. esimerkki 50). Kaiken kaikkiaan koko työväki-tekstin taustalla näyttäisi olevan ajatus, että raittius saa työläisen muuttamaan itseään yhteiskunnan eliitin jäsenen kaltaiseksi. Siten kyseisen tekstin lähtökohta on elitistinen.

Esimerkissä 74 argumentoidaan alkoholin hidastavan tai estävän henkistä kehitystä:

- (74) *Alkoholijuomien käyttö on monien yksilöiden kohdalla heidän persoonallisuuskehityksensä jarruna, tekijänä, joka estää ja hidastuttaa heidän henkistä kypsymistään. Näin alkoholijuomien käyttö saattaa eräänä tekijänä olla vaikuttamassa siihen, että yksilöt joutuvat*

³² Voi katsoa, että kyseisen tekstin julkaisuajankohtana suomalainen työmies todellakin oli vailla yhteiskunnan jäsenen oikeuksia, sillä hänellä ei vielä ollut esimerkiksi äänioikeutta. Työväenluokan itsetunnon voi myös olettaa huonoksi, sillä suomensuomalaisia maalaisia ja työläisiä ivattiin monin tavoin muun muassa kaunokirjallisuudessa, viihteessä sekä kansanopetus- ja valistuskirjoituksissa (Apo 1999: 126–127).

epäkypsin menetelmin etsimään ratkaisuja sellaisiin elämänsä ongelmiin, jotka olisi ratkaistava kypsin menetelmin. (Tuominen 1965: 82.)

Esimerkki 74 on monin tavoin ympäröityä. Siinä ei eritellä tarkemmin, mitä henkisen kypsymisen hidastumisella tarkoitetaan. Kirjoittaja ei myöskään kerro, mitkä ovat epäkypsiä ongelmanratkaisukeinoja ja mitkä vastaavasti kypsiä. Hän jättää myös kuvaamatta tarkemmin, millaisia ongelmia hän tarkoittaa. Tekstissä syntyy joka tapauksessa jako henkisesti kehittyneisiin raittisiin ihmisiin ja henkisesti kehittymättömiin alkoholin käyttäjiin. Toisaalta kirjoittaja kuitenkin lieventää tätä jakoa myöhemmin tekstissään:

(75) *Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että jokainen alkoholijuomista vapaata elämäntapaa noudattava yksilö olisi sinänsä eettisesti korkeammalla tasolla oleva ja parempi ihminen kuin joku alkoholijuomia nauttiva henkilö.* (Tuominen 1965: 83.)

Esimerkki 75 viittaa siihen, että kirjoittaja tarkoittaa henkisellä kypsymisellä juuri eettistä kehitystä. Samalla kirjoittaja myös täsmentää, että raittius yksinään ei välttämättä riitä tekemään ihmisestä eettisesti kehittyneempää.

Yksilön kehitykseen vetoavan argumentoinnin taustalla näyttää olevan käsitys, että yksilön on mahdollista saavuttaa kehityksessään täydellisyys. Siten yksilön kehityksestä rakennetaan vanhemmissa alkoholivalistusteksteissä samanlainen suuri kertomus kuin yhteiskunnan kehityksestä. Nämä teemat myös kytketään usein yhteen siten, että yksilönkehityksen ajatellaan edistävän myös yhteiskunnan kehitystä täydellisyyttä kohti. Tällainen argumentointi pohjautuu myös oletukseen siitä, että tekstien vastaanottaja on halukas kehittämään itseään täydellisyyttä kohti.

4.2.4 Raittiustyön arviointi

Yksi neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä toistuva teema on myös **raittiustyön arviointi ja ohjeiden antaminen raittiustyön tekijöille**. Uusimmissa kirjoituksissa tätä teemaa ei hyödynnetä lainkaan, mikä todennäköisesti johtuu kohderyhmän muutoksesta. Raittiustyötä arvioivissa teksteissä kohderyhmän jäseniksi on mahdollisesti luettu myös raittiustyön tekijät, joille on pidetty tarpeellisena antaa ohjeita hyvän raittiustyön tekemiseksi. 1990-luvun valistusesitteiden kohderyhmiin ei ole laskettu ennalta ehkäisevän päihdetyön ammattilaisia, joten esitteissä ei ole pidetty tarpeellisena ohjeistaa alkoholivalistustyön tekijöitä. Lisäksi aiemmin raittiustieliike oli huomattavasti merkittävämpi ja laajemmalle levinnyt kansalaistoiminnan muoto kuin nykyään. Koska huomattava osa niin sanottuja tavallisia kansalaisia osallistui raittiustyöhön, oli tietysti luonnollista, että raittiustulistuksessa kannustettiin lukijoita mukaan raittiustyöhön.

Esimerkissä 76 esitellään toimintasuunnitelmaa 1850-luvun raittiustyölle:

(76) *Eikä taidakaan mikään estää juoppoutta, jos ei koko kansassa heräjä ja wirkeä eläkkäämpi henki ja sywempi tunto ihmisen arwosta ja tarkoituksesta, jos ei isänmaan rakkaus ja yhteinen rakkaus kukista kapakoita. Siis olisi tässä asiassa*

paras, jos kaikella tawalla autettaisiin lasten ja nuorison hywää kaswatusta, että he jo aikaisin oppisiwat tuntemaan Jumalata ja hänen tahtonsa mukaan käyttämään ihmisellisiä etuja ja lahjoja, tuntemaan itseänsä ja etsimään totista onnellisuuttansa. Tämä johdattaa kohta ajatuksemme kansan kouluin tarpeellisuuteen. Hyödyllisen ja huwittawain kirjain lewiäminen kansassa on myös hywä juoppoutta vastaan; sillä moni ymmärtämätöin, joka kaipaa huwitusta ja wirwoitusta, rupee etsimään sitä pullosta ja menee juoma-seuraan paremman aijan-wietteen puutteessa. Raittiuden seurat owat kanssa tarpeellisia, mutta ainoastansa hätä-waroiksi [– –] (Juopoista 1851.)

Esimerkissä kytetään raittiustyön tekeminen eksplisiittisesti isänmaallisuuteen (*isänmaan rakkaus*) ja lähimmäisenrakkauteen (*yhteinen rakkaus*). Siten tekstin tausta on selkeän kollektiivinen. Lapsia ja nuoria pitäisi kasvatusta ja koulutusta lisäämällä ohjata tuntemaan paitsi Jumalansa myös itsensä. Muuta kansaa saataisiin raitistumaan parantamalla kirjallisuuden saatavuutta. Lopun varauksellinen suhtautuminen raittiusseurojen perustamiseen kuvastanee 1800-luvun sivistyneistön kriittistä asennetta raittiusseuroja kohtaan. Isänmaallisuuden ja lähimmäisenrakkauden lisäksi esimerkissä 76 nostetaan arvoiksi sivistys, koulutus, itsetuntemus ja onnellisuus.

Eräässä toisen kauden kirjoituksessa esitellään raittiustyön keinoja ja kannustetaan koko kansaa osallistumaan raittiustyöhön. Esimerkissä 77 esitetäänkin, että kuka tahansa voi tehdä raittiustyötä ja siten auttaa lähimmäisiään:

- (77) *Mitä olisi lapsia varten tehtävä?
Heille olisi opetettawa että alkoholi on julma myrkkyy, jota heidän ei pitäisi milloinkaan eikä missään muodossa maistaman.
Kenenkä asia tuo olisi?
Jokaisen, joka tahtoo tehdä hywää, ja suinkin on siihen tilaisuudessa. Jokaiselle sen ohessa toisinaan tarjoutuu joku tilaisuus auttamaan, jos hän waan tahtoo tilaisuutta käyttää. (Raittius-Katkismus nuorisolle 1887: 22.)*

Esimerkissä 77 samastetaan raittiustyön tekeminen ja hyvien töiden tekeminen. Näin luodaan mielikuva siitä, että raittiustyötä tekemättömät ihmiset olisivat välinpitämättömiä.

Kieltolaki aikana raittiustyötä käsittelee vain yksi kirjoittaja. Hän on huolissaan raittiustyön tilasta ja tähdentää, että edelleen on tehtävä raittiustyötä aidon, vakaumuksellisen raittiuden edistämiseksi. Hän siis pitää tärkeimpänä, että ihminen on raitis sisäisen ja omaehtoisen vakaumuksensa eikä ulkoisen pakon (kieltolain) vuoksi:

- (78) *Mutta missä tehdään nykyisin vakaumuksellista raittiustyötä ja mistä näkyy, mikä määrä kansalaisia vapaaehtoisesti pidättyy väkijuomien nauttimisesta? Koulujen raittiusopetus on sitä ja tätä, raittiusseurojen toiminta moniaalla kituu ja kieltolain pykälät leimaavat jokaisen kansalaisen nauttimattomaksi. Toisaalta taas huudetaan, kuinka muka väkijuomia käytetään enemmän kuin ennen, kuinka muutamat luonnostaankin raittiit rikkovat kieltolakia antaakseen tukea yleiselle kieltolakia vastustavalle mielipiteelle. Ja, ihmeellistä kyllä, samalta taholta annetaan teoriassa täysi tunnustus vakaumukselliselle raittiudelle, mutta käytännössä ei tehdä sen edistämiseksi yhtikään mitään. [– –] Mutta itse*

raittiusasian ydin, vakaumus väkijuomien vahingollisuudesta, ei saa heikontua, ei saa ruveta häipymään. (Tiililä 1922.)

Neljännän vaiheen teksteissä yhtenä raittiustyön haasteena pidetään kieltolain kumoamisen vaikutusta raittiustiikkeen toimintaan. Kieltolain aikana raittiustyön katsottiin olleen lamassa, mutta nyt sen parissa toimivien olisi ryhdistädyttävä. Esimerkissä 79 lukijoita haastetaan osallistumaan raittiustyöhön:

(79) *Mutta nyt olisi niiden velvollisuus, jotka vakavasti ajattelevat kansamme tulevaisuutta, lapsiamme ja nuorisoamme uhkaavaa tuhoa, tulla mukaan yhteisesti etsimään uusiakin työmuotoja nykyisessä vaikeassa lamaannustilassa, johon raittiustyömme on joutunut. Onhan luonnollista, että varsinaisen raittiusväen mielet ovat syvästi masentuneet, kun siltä on riistetty paras työase, [--] (Salminen 1934: 8.)*

Yhdessä neljännän vaiheen tekstissä myös kritisoidaan aiempaa raittiustyötä liiallisesta ehdottomuudesta, joka on johtanut siihen, että ihmisiä pidetään täysin yhteiskuntakelvottomina jo vähäisenkin alkoholinkäytön vuoksi.

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä raittiustyötä kuvataan perusmetaforalla RAITTIUSTYÖ ON SOTAA. Tämä perusmetafora on tosin ensimmäisen vaiheen teksteissä selvästi harvinaisempi kuin kolmen seuraavan kauden kirjoituksissa. Näiden vaiheiden teksteissä käytetäänkin esimerkiksi seuraavia ilmauksia: *ruweta sotaan wiinaa vastaan, sota wiekasta, ylen kawalaa wihollista vastaan, taistelu väkijuomahimon hirmuvaltaa vastaan, sota väkijuomain valmistamista ja kauppa vastaan, taistella, taistelu, raittiustaistelu, taistelu alkoholin turmelusta vastaan, taistelu juoppoutta vastaan, sota alkoholinkäyttöä vastaan ja taistelu kansanraittiuden puolesta*. Sotametaforat ovat tavallisia kielestä (Mäntynen 2003: 142), taloudesta (Manninen 1999: 72–75), politiikasta (Karjula 1996: 125–127) ja väittelystä (Lakoff–Johnson 1980: 4–6) puhuttaessa. Näyttääkin siltä, että hyvin monenlaisia ilmiöitä luonnehditaan sotametaforalla, joten sikäli perusmetafora RAITTIUSTYÖ ON SOTAA ei ole mitenkään epätavallinen.

Koska uusimmissa valistusteksteissä ei käsitellä lainkaan raittiustyötä, aineistoni pohjalta ei voi päätellä, millaisin ilmauksin raittiustyötä nykyisin kuvataan. Vanhimmissa teksteissä useimmat raittiustyöhön viittaavat ilmaukset korostavat sen opettavaista ja neuvomaan pyrkivää luonnetta: *waroittaa juopumisesta, raittiuteen neuwoa, saarnata wiinan pahennusta, saarnata wiinan kauhistusta, pitää neuvoja juoppouden estämiseksi ja lewittää sanoilla ja töillä raittiutta ympärillensä*. Kolmen seuraavan vaiheen teksteihin verrattuna vanhimmissa teksteissä raittiustyöstä puhutaan siis hyvin eri tavoin. Ero saattaa liittyä toisen, kolmannen ja neljännän vaiheen tekstien kollektiivisempaan otteeseen. Sotaan nimittäin yhdistyy kollektiivisuus sekä yhtenäisyyden ja yhteisen kokemuksen tunne (Karjula 1996: 46).

Ero kuvastaa myös muuttunutta käsitystä raittiustyön luonteesta. Sotametaforat häivyttävät raittiustyöhön liittyviä opettavia ja hyvinvointia edistäviä piirteitä, ja pääasiaksi nousee vihollisen eli alkoholin kukistaminen. Vastaavasti puhumalla politiikasta sotana hämärretään sen yhteyttä yhteisten asioiden hoitamiseen ja kansalaisten hyvinvoinnin edistämiseen (Karjula 1996: 126).

Lakoff (1992: 466–467) osoittaa Persianlahden sotaa käsittelevien metaforien

analyysissään, että sota asetetaan metaforisessa puheessa sadunomaiseen tilannekehyykseen. Silloin etsitään vastauksia kysymyksiin Kuka on uhri?, Kuka on roisto?, Kuka on sankari? Mikä on rikos? ja Mikä on voitto. Alkoholivalistusteksteissä asetelma on tietysti erilainen, sillä kuvauksen kohteena ei ole oikea sotaa vaan sotametaforilla kuvataan raittiustyötä. Periaatteessa myös alkoholivalistusteksteissä rakennetaan vastaavanlainen sadunomainen tilanne: Alkoholin uhreina esitetään varsin usein alkoholia käyttävien miesten vaimot ja lapset. Pääroisto ei ole alkoholin käyttäjä vaan syylliseksi mielletään ennen kaikkea alkoholi sekä sen valmistajat ja myyjät. Rikoksena pidetään alkoholin valmistusta, myymistä ja käyttämistä. Voitoksi määritetty alkoholin valmistuksen, myymisen ja käyttämisen täydellinen lakkauttaminen Suomessa. Viattomia uhreja puolustavia sankareita ovat raittiusliike ja sen yksittäiset jäsenet.

4.2.5 Liikenne

Neljännän ja viidennen kauden teksteissä käsitellään alkoholin vaarallisuutta liikenteessä. Neljännän kauden teksteissä painotetaan ennen kaikkea sitä, että **humalainen autoilija on vaaraksi** muille:

- (80) *Mutta muistanpa erään surullisen tapauksen, jolloin iltamayleisöä kuljettavalle nuorelle autoilijalle oli juotettu väkijuomia iltamapaikalla. Paluumatkalla hän sitten ajoi koko linja-auton lossipaikalla lossin yli syvyyksiin. Muistaakseni siinä hukkui n. 20 henkeä samalla kertaa, kunnan isäntiä ja emäntiä sekä nuorta kansaa, jopa lapsiakin, muisteli äiti. (Kari 1955: 28.)*

Esimerkissä 80 kuvatun onnettomuuden kohtalokkuutta korostetaan tunteisiin vetoavalla tavalla mainitsemalla uhrien olleen **kunnan isäntiä ja emäntiä, nuorta kansaa** ja **jopa lapsiakin**.

Myös uusimmissa teksteissä mainitaan rattijuopon olevan vaaraksi muillekin ihmisille. Kollektiivisen näkökulman lisäksi uusimmissa teksteissä vedotaan myös henkilökohtaisiin seikkoihin. Uusimmissa teksteissä nimittäin kerrotaan myös, millaisia henkilökohtaisia **rikosoikeudellisia seurauksia** ja **taloudellisia menetyksiä** rattijuoppoudella on:

- (81) *Rattijuopumukseen syyllistynyttä kuljettajaa rangaistaan sakolla tai enimmillään kolmen kuukauden vankeudella. [--] Mahdolliset vahingon- tai kuolemantuottamukset lisäävät rangaistuksen kokonaismäärää. [--] Jos onnettomuudessa loukkaantuu tai kuolee ulkopuolinen, rattijuoppo on korvausvelvollinen. Eläkekorvaukset kuolemantapauksissa ja vakavasti vammautuneille saattavat nousta satoihin tuhansiin markkoihin. (Nouseeko tie pystyyn? 1994: 7–8.)*

Neljännän vaiheen teksteissä esitetään useimmiten, että mahdollisten liikennevaarojen vuoksi on parasta olla kokonaan käyttämättä alkoholia muulloinkin kuin silloin, kun on auton ohjauspyörään tarttumassa. Tähän esitetään syyksi muun muassa se, että alkoholia nauttinut ei voi varmasti tietää, milloin ei enää ole alkoholin vaikutuksen alaisena. Uusimmissa teksteissä puolestaan annetaan esimerkiksi taulukoitua tietoa lukijalle, missä

ajassa juotu alkoholimäärä poistuu erikokoisten ihmisten verenkierrosta. Muutos on todennäköisimmin seurausta alkoholia koskevan tutkimustiedon lisääntymisestä.

Rattijuoppoutta voidaan jäsentää tilastollisena ja sosiologisena riskinä (Salusjärvi 1991) sekä psykologisena ongelmana (Mikkonen 1991). Jos rattijuoppoutta tarkastellaan riskinä, puhutaan onnettomuuden tapahtumisen todennäköisyydestä. Jos rattijuoppoutta puolestaan käsitellään psykologisena ongelmana, rattijuoppous kytketään ihmiseen yksilönä ja ajoneuvon kuljettaminen juopuneena mielletään erityiseksi päätös- ja toimintatilanteeksi. Näin yksilölle kuuluu myös vastuu pidäytyä juopuneena ajamisesta. Alkoholivalistusteksteissä ovat edustettuina molemmat rattijuoppouden jäsentämistavat.

Sekä neljännen että viidennen kauden teksteissä liikenneteeman yhteydessä arvoksi nousee turvallisuus. Uusimmissa teksteissä tähän teemaan liittyvässä argumentoinnissa arvoiksi aktivoituvat myös lainkuuliaisuus ja raha.

4.3 Erityisteemat

Ensimmäisen vaiheen teksteissä ainoaksi puhtaasti tämän kauden kirjoituksiin liittyväksi erityisteemaksi nousee **rankin käyttö karjanhoidossa**. Paloviinan valmistuksessa syntynyt sakkaa eli rankkia (NS ja PS s.v. *rankki*) pidettiin hyvänä ravintona karjalle, ja talonpoikien kotipoltto-oikeuden puoltajat ovat ilmeisesti tukeutuneet argumentoinnissaan tähän seikkaan. Aineistoni teksteissä suhtaudutaan kielteisesti alkoholin käyttöön karjan ravinnossa:

- (82) *Josko moni ajattelewainen ja isänmaansa yleistä onnea enemmän kuin omaa voittoaansa rakastawa talonisäntä olisikin edellä mainituista syistä halullinen luopumaan wiinan polttamisesta, niin löytyy kuitenkin vielä yksi haka, johon usiammat, erinomattainki maawiljelijät, ripustawat ajatuksensa kiini, lujasti puolustamaan wiinan keiton hyötyä, jos ei muun, niin karjan hoidon tähden. Se on nimittäin rankki, joka melkein kaikkein maawiljelijäin mielestä on niin tarpeellinen ja wälttämätöin maku karjan ruokaan, ettei eläimet ilman sitä muka woi tulla aikaan. Mutta tämä luulo rankin hyödyllisyydestä eläinten ruuwan suhteen on waan paljas epäluulo, joka muissa maissa, joissa rankkia mauksi eläinten ruokaan on käytetty, jo alkaa enemmän ja enemmän kadota. (Polén 1853.)*

Seuraavaksi tekstin kirjoittaja siteeraa erästä ruotsalaista *oppinutta ja suurta maawiljelijää*, joka kertoo rankin haitoista eläinlajin kehitykseen. Näin kirjoittaja pyrkii osoittamaan viimeisetkin kotipoltto-oikeutta puoltavat argumentit paikkansa pitämättömiksi.

Toisen kauden aineistossa on yksi teksti, jonka sisältö eroaa muista teksteistä työväki-painotustensa vuoksi. Paitsi että kyseisessä tekstissä käsitellään muissakin teksteissä esiintyviä teemoja työväen näkökulmasta, siinä käsitellään myös pelkästään työväestöön liittyviä aiheita. Esimerkissä 83 tarkastellaan **työntekijän ja työnantajan** suhdetta:

- (83) *Aikamme köyhälistö on riippuvassa, epäwapaassa asemassa, joka johtuu wallalla olevista työsuhteista. Yhteiskunta on jakaantunut kahteen toisistaan jyrkästi*

eroavaan luokkaan. Toisella puolen ovat varakkaat työnantajat, toisella varattomat, usein rutiköyhät työntekijät. Työ on kuten tavara, jota työnantajat ostavat, ja työntekijät myyvät. Hinnan suuruus riippuu kaupantekijäin keskinäisestä suhteesta. Jos on paljon työnostajia, vähän työnmyyjiä, niin työ on kallista. Päinvastaisessa tapauksessa on se helppoa. (Hytönen 1904: 4.)

Esimerkin ajatus työstä tavarana on peräisin Karl Marxin ajattelusta (1974 [1867]: 159). Teksti kytkeytyykin marxilaiseen ideologiaan, mutta siinä korostetaan työväen oman toiminnan eli tässä yhteydessä raittiuden merkitystä oman luokan emansipoitumisessa.

Esimerkki 83 kytkeytyy myös alkoholiasiaan. Yksi kirjoittajan pääteeseistä on, että jotta työntekijä saisi työstään mahdollisimman suuren hinnan, hänen on pidettävä työkykynsä hyvänä. Yhtenä merkittävimmistä hyvän työkyvyn edellytyksistä kirjoittaja pitää raittiutta.

Kolmannen vaiheen teksteissä yhtenä erityisteemana on alkoholin sopimattomuus joulunviettoon. Esimerkissä 84 lukijaa ohjataan estämään **alkoholin hankkiminen ja käyttäminen jouluna**:

- (84) *Neuvokaamme, varottakaamme, uhatkaamme, estäkäämme kukin kohdallamme omaisiamme ja lähimmäisiämme uhraamasta joulun iloa niille ihmisyyttä alentaville vaikutuksille, jotka väkijuomien nauttimisesta usein seuraavat. **Kuinka voisimmekaan sallia, että tulokset trokarien työstä erikoisesti tulevat näkyviimme juuri silloin, kun joulusta astuu kynnyksellemme.*** (Tiililä 1923.)

Koska tekstissä kehoitetaan lukijoita estämään omaistensa ja läheistensä joulun alkoholin käyttöä, oletuksena ilmeisesti on, että lukija ei ole aikonutkaan käyttää alkoholia jouluna. Vaikka tämä teema tulee esiin vain kielto lakiajan kirjoituksissa, oletan, että myös muiden kausien raittiustyössä on kampanjoitu joulun ajoittuvaa alkoholin käyttöä vastaan. Se, että jouluteema tulee esiin juuri kolmannen kauden aineistossa, johtunee siitä, että tämän vaiheen tekstien joukkoon on sattunut yksi ennen joulua julkaistu sanomalehtiteksti.

Erityisen mielenkiintoinen teema kielto lakiajan teksteissä on alkoholin **rotua huonontavan vaikutuksen** korostaminen. Alkoholin nimittäin katsottiin vaikuttavan perimään ja siten heikentävän rotua ja vahingoittavan kokonaisia kansoja:

- (85) *Toiseksi on väkijuomien käyttäjä ihmisrodun huonontaja. **Nykyaikaisen tieteellisen tutkimuksen todistuksen mukaan on nimittäin väkijuomamyrkky, samoin kuin tuberkuloosimyrkky, eräät sukupuolitautimyrkyt y.m., niinsanottuja rotumyrkkyjä, joiden vahingolliset vaikutukset perinnöllisyyden salaperäisiä teitä siirtyvät vanhemmista lapsiin.** Kun n. s. sivistyskansoissa tavataan yhä lukuisemmin ruumiillisesti heikkoja, aistiviallisia, henkisesti vajakykyisiä, hermosairaita ynnä paheisiin ja rikoksellisuuteen taipuvia yksilöitä, on tämä ilmiö huomattavassa määrässä luettava väkijuomamyrkyn eli alkoholin vaikutuksista johtuneeksi.* (Sirenius 1924: 9–10.)

Näkemyks alkoholin degeneroivasta vaikutuksesta liittyy 1800-luvun puolivälin jälkeen Euroopassa yleistyneeseen teoriaan degeneraatiosta, jota pidettiin edistyksen väistämättömänä kääntöpuolena. Yhtenä pääsyyntä rappeutumiseen pidettiin myrkyttymistä, jonka pääasiallisena lähteenä oli alkoholi. Suomeen degeneraatioteoria

rantautui 1800-luvun lopulta lähtien, ja sitä levitettiin erityisesti Terveyslehdessä ja Tidskrift för Hälsovårdissa, jotka olivat suurelle yleisölle suunnattuja terveystieteitä. Alkoholin vastaisessa argumentoinnissa degeneraatioajatusta hyödynsi ensimmäisenä Matti Helenius kirjassaan *Mitä tiede sanoo väkijuomista* vuonna 1897. Helenius vaikutti merkittävästi myös siihen, että raittiusliikkeen edustajista ei kuitenkaan tullut rotuhygieenikkoja. Rotuhygieenikkojen tavoitteena oli estää rappeutuneiksi luokiteltujen kansalaisten lisääntyminen esimerkiksi avioliittokieltöjen avulla, mutta raittiusliikkeessä ei ajateltu näin jyrkästi. Degeneraatioteoriaa pidettiin lähinnä välineenä perustella raittiusliikkeen omaa päämäärää: alkoholista luopumista. Vaikka raittiusasian kannattajat omaksuivatkin laajasti ajatuksen alkoholin degeneroivasta vaikutuksesta, kaikkien hyväksymää ja tieteellisesti pätevää näyttöä alkoholin rappeuttavasta vaikutuksesta ei saatu aikaan. Raittiusväki uskoi alkoholin degeneroivaan vaikutukseen ja käytti sitä propaganda-aseenaan, kun taas osa lääkäreistä ja tutkijoista odotti vankempia näyttöjä alkoholin rotumyrkkyluonteesta. (Mattila 1999: 27–54.)

Tutkimusaineistossani esiin nousee ainoastaan raittiusväen edustama näkemys. Ilmeisesti alkoholin rappeuttavaan vaikutukseen uskottiin hyvin vahvasti tai sitten vastakkaisista näkemyksistä vaiettiin tietoisesti siinä pelossa, että niiden esiin tuominen heikentäisi oman argumentoinnin uskottavuutta. Degeneraatioteoriaan vetoavassa argumentoinnissa arvoksi nostetaan ennen kaikkea isänmaallisuus, johon tukeutuen perustellaan, että isänmaansa etua ajatteleva kansalainen ei edistä kansansa rappeutumista käyttämällä alkoholia.

Neljännän kauden teksteissä verrattain usein toistuvaksi erityisteeaksi nousee **alkoholin tarjoilu juhliissa**. Tähän teemaan vetoavassa argumentoinnissa yhtenä pelkona on, että juhliissa nautittu viinilasillinen on joillekin ihmisille alkusysäys alkoholismiin. Erityisen selvästi tämä ajatus nousee esiin fiktiivisessä kertomuksessa kahdesta perheestä, joista toinen on täysin raitis ja toisen isä käyttää alkoholia liikaa. Raittiin perheen vanhemmat ovat olleet juhliissa, joissa on tarjottu alkoholia, mutta he ovat kieltäytyneet juhliissa tarjotusta alkoholista. Toisen perheen vanhemmat ovat nauttineet juhliissa alkoholia, mikä on johtanut siihen, että perheen isä on alkoholisoitunut.

Esimerkissä 86 suositellaan, että juhliissa ei tarjottaisi alkoholia lainkaan tai että raittiit vieraat otettaisiin huomioon tarjoilussa ja heille järjestettäisiin alkoholitonta juotavaa.

- (86) *Ydinkohtia nykyaikaisen raittiusliikkeen alkoholijuomia vastustavassa julistuksessa ja toiminnassa onkin tämä: voidaan järjestää ja viettää iloinen ilta ilman alkoholijuomia, voidaan nauttia elämäniloa sen monissa rikkaissa muodoissa tarvitsematta turvautua alkoholiin.* [– –] *Yhtä raittiiden henkilöiden on kuitenkin oikeus tilaisuuksien järjestäjiltä odottaa: sitä, että raittiit henkilöt juomiin nähden asetetaan tasavertaiseen asemaan niiden kanssa, jotka käyttävät alkoholijuomia. Siellä, missä viimeksi mainituille tarjotaan alkoholipitoisia viinejä, tulee raittiita henkilöitä varten olla varattuna vastaavia alkoholittomia viinejä tai muita saman tason juomia.* (Tuominen 1965: 79–80.)

Tämän teeman keskeistä asemaa neljännän kauden alkoholivalistuksessa ylipäättään korostaa sen nostaminen yhdeksi raittius työn *ydinkohdaksi* esimerkiksi 86. On mahdollista, että tämän teeman painottaminen on reagointia saman kauden aikana julkaistuihin käytösoppaisiin. Niissä nimittäin suhtauduttiin varsin myönteisesti

alkoholinkäyttöön ylipäättään ja saatettiin jopa tähdentää, että juhlissa tarjotusta alkoholista kieltäytyminen on epäkohteliasta (Peltonen 2002: 100–105).

Tähän teemaan liittyvässä argumentoinnissa tukeudutaan suvaitsevaisuuteen – ennen kaikkea suvaitsevaisuuteen raittiutta kohtaan. Toinen tähän teemaan tukeutuvassa argumentoinnissa esiin nouseva arvo on myös tasa-arvoisuus, johon vedoten muun muassa esimerkissä 86 vaaditaan raittiidenkin huomioon ottamista juhlissa. Kolmas tämän teeman yhteydessä aktivoituva arvo on sosiaalisuus ja osallistuminen seuraelämään, sillä raittiille lukijoille kuitenkin tähdennetään, että alkoholitarjoilusta huolimatta juhlisiin kannattaa osallistua.

Uusimmissa teksteissä varsin usein toistuva erityisteema on **alkoholin suurkulutuksen määrittely**. Muutamissa teksteissä aiheeksi nousee **alkoholismien ja perinnöllisyyden yhteys**. Muun muassa esimerkissä 87 alkoholismien kerrotaan olevan perinnöllistä:

- (87) *Taipumus alkoholisoitua on perinnöllistä, mutta vähintään yhtä paljon vaikuttavat ympäristö eli perhesuhteet, kasvatus, normit ja alkoholin saatavuus sekä juomatavat.*

Alkoholismien perinnöllisyyden mekanismeja ei vielä ole pystytty selvittämään. Tiedetään, että alkoholistien lähisukulaisista tulee alkoholisteja useammin kuin ihmisistä keskimäärin ja että alkoholismille altistavia geenejä on useita. [– –] Alkoholismi on kuitenkin vahvasti ympäristöstä riippuvainen sairaus: peritty taipumus alkoholisoitua ilmenee vain jos alkoholia juodaan. (Hyvä tietää alkoholistia ja terveydestä 1995: 21.)

Ainoastaan uusimmissa teksteissä vedotaan humalaan liittyvään **tapaturmariskiin**:

- (88) *Tapaturmapoliklinikoiden aikuisasiakkaista joka neljännellä on alkoholia veressään. Samoin joka neljäs kuolemaan johtaneen tapaturman uhri on ollut humalassa. Alkoholi ei tapa ja aiheuta onnettomuuksia vain maanteillä ja vesillä. Se on yleisin syy myös kotona ja vapaa-aikana sattuvissa tapaturmissa. (Ennen kuin korkkaat 1994.)*

Alkoholinkäyttöön liittyvästä tapaturmariskistä muistutetaan miehiä, alkoholin suurkuluttajia, nuoria ja nuorten vanhempia. Tämä viittaa siihen, että juuri miesten, nuorten ja alkoholin suurkuluttajien oletetaan käyttävän alkoholia humalahakuisesti ja käyttäytyvän humalassa varomattomasti. Tapaturmariskiin tukeutuminen kertoo myös siitä, että lukijoiden uskotaan arvostavan omaa fyysistä turvallisuuttaan.

Varsin usein toistuva erityisteema uusimmissa teksteissä on **alkoholitoleranssin vaihtelevuus** eri ihmisten välillä. Esimerkissä 89 kerrotaan, että miehet, naiset, nuoret ja ikääntyneet sietävät alkoholia erilaisia määriä:

- (89) *Nainen ei voi juoda kuin mies, koska naisen kehon nestetilavuus on keskimäärin 66 prosenttia, kun se miehellä on 75. Kehon nestemäärä on tärkeä mittari siksi, että alkoholi on vesiliukoinen aine: täsmälleen sama määrä alkoholia nostaa naisen veren alkoholipitoisuuden korkeammaksi kuin samanpainoisen miehen.*

Lapsi tai nuori on kooltaan aikuista pienempi ja tällöin myös alkoholin jakaantumistilavuus on pienempi. Jos 40 kiloa painava ja alkoholiin tottumaton nuori juo nopeaan tahtiin ja tyhjiään vatsaan pullon punaviiniä, nousee veren

alkoholipitoisuus lähes kolmeen promilleen. 80 kiloa painava aikuinen hankkii samasta alkoholimäärästä 1,5 promillen humalan.

Keski-ään jälkeen ihminen vähitellen herkistyy alkoholin vaikutuksille, kun elimistön vesipitoisuus ja alkoholin sietokyky muuttuvat. [– –] Ikääntyneekin voivat nauttia alkoholin myönteisistä vaikutuksista, mutta tutkijat suosittavat alkoholia nautittavaksi pieninä annoksina kerralla.

(Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 8.)

Esimerkissä 89 naisten sekä lasten ja nuorten alkoholinsietokykyä verrataan aikuisen miehen alkoholinsietokykyyn. Naisia koskevassa kappaleessa tämä mainitaan eksplisiittisesti, mutta lapsia ja nuoria koskevassa kappaleessa puhutaan *80 kiloa painavasta aikuisesta*. Oletan, että esimerkissä 89 tarkoitetaan 80-kiloisella aikuisella nimenomaan aikuista miestä, sillä uusimmassa aineistossani käytetään varsin usein esimerkkeinä 80-kiloista miestä ja 60-kiloista naista muun muassa silloin, kun kerrotaan, minkä vahvuinen humala eri alkoholimäärien nauttimisesta tulee. 40-kiloisella nuorella puolestaan tarkoitetaan todennäköisimmin tyttöä, sillä tyttöjen ja poikien alkoholinsietokyvyn vertailussa tyypillisimpiä esimerkkejä ovat 60-kiloinen poika ja 40-kiloinen tyttö. Esimerkissä 89 vertaillaan siis loppujen lopuksi 80-kiloisen aikuisen miehen ja 40-kiloisen tytön alkoholitoleranssia. Eroa lisää vielä se, että nuoren mainitaan juovan pullon viiniä nopeasti tyhjään vatsaan, mutta sitä ei kerrota, juoko aikuinenkin viininsä tyhjään vatsaan. Näin nuoren ja aikuisen välinen alkoholinsietokyvyn ero saadaan näyttämään mahdollisimman suurelta. Jos esimerkissä olisi puolestaan verrattu toisiinsa 60-kiloista naista ja 60-kiloista poikaa, ero näyttäisi selvästi pienemmältä. Ikääntyneitä koskevassa kappaleessa vertailuja ei tehdä eri ihmisryhmien välillä, vaan yksilön muuttunutta alkoholitoleranssia verrataan hänen aiempaan toleranssiinsa.

Alkoholin vaihtelevaan sietokykyyn vetoavassa argumentoinnissa on erityisen mielenkiintoista se, että naisia ja nuoria käsitellään poikkeamana normista eli aikuisesta miehestä. Loppujen lopuksi tilanne on kuitenkin päinvastainen: aikuisen miehen alkoholitoleranssi on poikkeuksellisen suuri verrattuna suurimpaan osaan väestöstä. Joka tapauksessa tällaisessa argumentoinnissa naisia sekä lapsia ja nuoria pidetään aikuiseen mieheen nähden poikkeuksellisina, toiseuden edustajina (naisten toiseudesta ks. esim. Gordon 1993; Lehtonen 1995: 18–19; Koski 2003).

Naisten alkoholitoleranssia käsittelevässä esimerkin 89 kappaleessa lausetta *nainen ei voi juoda kuin mies* perustellaan naisen ja miehen biologisilla eroilla. Lause voidaan tulkita ainakin kahdella tavalla. Yksi tulkintavaihtoehto on merkitys 'nainen ei pysty juomaan kuin mies'. Toinen vaihtoehto on merkitys 'nainen ei saa juoda kuin mies'. (PS s.v. *voida*.) Yksi syy tällaisiin painotuksiin on todennäköisesti alkoholia koskevan tutkimustiedon lisääntyminen. Vielä todennäköisempänä syynä pidän kuitenkin suomalaisten naisten juomatapojen muutosta. Vaikka suomalaisnaiset kuluttavatkin alkoholia edelleen miehiä vähemmän, heidän kulutustottumuksensa ovat lähentyneet miesten tottumuksia. Esimerkiksi humalajuominen on lisääntynyt varsinkin alle 20-vuotiaiden naisten ryhmässä. (Metso ym. 2002.) Tätä muutosta on ilmeisesti pidetty erityisen huolestuttavana, joten naisia pyritään mahdollisimman usein muistuttamaan miehen ja naisen alkoholinsietokyvyn eroista.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että naiseudesta on tullut viimeistään 1800-luvun lopusta lähtien erityinen syy pyrkiä kontrolloimaan valistettavan alkoholinkäyttöä.

Raittiusliikkeen naiskuvassa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa naiskansalaisuus erotettiin jyrkästi mieskansalaisuudesta, ja molemmille sukupuolille asetettiin omat ehtonsa ja ominaisuutensa (Sulkunen 1989: 162). Toisen, kolmannen ja neljännen kauden aineistossa syyt liittyvät naisen rooliin puolisona ja äitinä. Myös viidennen vaiheen aineistosta löytyy viitteitä siitä, että naislukijan alkoholinkäytön ohjailu perustuu osin hänen oletettuihin sosiaalisiin rooleihinsa³³. Lisäksi naisen alkoholinkäyttöä on alettu kontrolloida biologisiin syihin vedoten.

Yksi uusimpien tekstien erityisteemoista on krapula. Vanhemmissakin teksteissä saatetaan epäsuorasti käsitellä krapulaa, kun kerrotaan esimerkiksi alkoholinkäytön heikentävän työtehoa varsinkin maanantaisin. Kuitenkin vasta uusimmissa teksteissä krapulasta puhutaan selkeästi erityisenä, alkoholinkäyttöä seuraavana olotilana. Esimerkin 90 tavoin krapulan käsittelyssä keskeisimpänä pidetään siihen liittyvien terveydellisten riskien korostamista:

- (90) *Krapulassa urheilu on elimistölle erittäin kova raskaus. Runsaan alkoholinkäytön jälkeen onkin parasta välttää raskasta ponnistelua työssä tai kuntoillessa. Krapulan hoitaminen lenkkipolulla voi – etenkin iäkkäille sydän- ja verisuonitauteja sairastaville henkilöille – olla hengenvaarallista. (Sydän ja alkoholi 1990: 12.)*

Uusimmissa teksteissä käsitellään myös alkoholin seurustelukäyttöä:

- (91) *Oikein käytettynä alkoholista on iloa ja nautintoa. Se on seurusteluväline, sosiaalisten suhteiden ryydittäjä. Riittävän miedon juoman äärellä voi jutella eurooppalaisen sivistyneesti ja pitkään silti humaltumatta liiaksi. (Ennen kuin korkkaat 1994.)*

Esimerkissä 91 nimenomaan alkoholin seurustelukäyttö mielletään oikeanlaiseksi, toivotuksi alkoholinkäytöksi. Alkoholia luonnehtivista ilmauksista erityisen mielenkiintoinen on tekijännimi *sosiaalisten suhteiden ryydittäjä*. Muita vastaavanlaisia, alkoholin seurustelukäyttöön liittyviä, tekijännimiä uusimmissa teksteissä ovat *tunnelman kohottaja* sekä *sosiaalisen kanssakäymisen helpottaja*.

Uusimmissa teksteissä viitataan myös alkoholin rentouttaviin ominaisuuksiin tekijännimillä *rentouttaja*, *jännityksen laukaisija* ja *stressin lievittäjä*. Tulkitseen myös alkoholiin viittaavat tekijännimijohdokset ilmentymiksi perusmetaforasta ALKOHOLI ON ELOLLINEN OLENTO. Tekijännimet tarkoittavat kantaverbinsä ilmaiseman toiminnan suorittajaa tai tapahtumassa tai tilassa mukana olijaa, joka on tyypillisesti ihminen. Ihmisen lisäksi tekijännimen tarkoitteena voi olla myös eläin tai muu elollinen olio tai instituutio. Elotontarkoitteisia tekijännimiä motivoi metafora ihmisenkaltaisesta aktiivisesta toimijasta. (Hakulinen ym. 2004: 256–258.)

Alkoholitarkoitteisia tekijännimiä käytetään myös neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä. Toisin kuin uusimpien tekstien myönteiset tekijännimet ne ovat affektiiviselta sävyiltään hyvinkin negatiivisia: alkoholi on *suurin sekä hedelmällisin kurjuuden siittäjä, kotien onnen hävittäjä, juoppouteen viettelijä, ihmisrodun huonontaja, kansan terveyden hävittäjä, tuhonaiheuttaja* sekä *päihtymyksen ja turtumuksen tuottaja*. Vaikka vasta 1990-

³³ Esimerkiksi Luce Irigarayn (1996: 122) mukaan äitiys ja naisuus yhdistetään länsimaisessa kulttuuripiirissä toisiinsa niin tiiviisti, että naisen arvostus riippuu voimakkaasti äitiydestä ja äidin tehtävistä.

luvun teksteissä alkoholia nimitetään sen myönteisiä ominaisuuksia korostavilla ilmauksilla, jo 1960-luvun alkoholipoliittisessa keskustelussa myönnettiin alkoholilla olevan myös merkittäviä positiivisia ominaisuuksia. Raittiusliikkeessä kuitenkin pyrittiin edelleen mitätöimään alkoholin myönteinen välinearvo. (Kuusi 2003: 173–179.) Tämä selittää sen, että tutkimusaineistoni 1960-luvulle sijoittuvissa teksteissä alkoholiin suhtaudutaan edelleen kielteisesti.

Alkoholin nimeäminen sen myönteisiä ominaisuuksia korostavilla ilmauksilla kuvastaa muuttunutta suhtautumista hedonismiin. Aineistoni uusimmissa teksteissä hedonismille annetaan paikka valistuksen arvojen joukossa. Suomalaisten arvoja koskevista tutkimuksista onkin huomattu, että hedonismin ja siihen liittyvän yksilöllisyyden arvostus on lisääntynyt varsinkin nuorempien suomalaisten joukossa (Puohiniemi 2002: 95–109). Hedonismin lisääntyneen arvostuksen voi puolestaan katsoa olevan yhteydessä postmodernismiin liitettyyn elämyksellisyyden arvostamiseen (Hautamäki 1998: 36–37).

4.4 Yleiskatsaus koko tarkastelujakson teemoihin ja perusmetaforiin

Olen koonnut aineistoni tekstien teemat taulukkoon 2. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että alkoholivalistustekstien sisällöllinen kirjo on runsas – varsinkin, kun suuri osa taulukon 2 teemakokonaisuuksista saa yksittäisissä teksteissä hyvin erilaisia painotuksia.

Kaikille vaiheille yhteisten teemojen suhteellinen määrä on suuri (9/24). Näyttääkin siltä, että jo 250 vuoden ajan alkoholivalistuksessa on tukeuduttu pitkälti samoihin aiheisiin. Toisaalta eri kausien teksteissä samaa teemaa saatetaan käsitellä selvästi eri tavoin. Esimerkiksi alkoholin kielteisiä terveysvaikutuksia pidetään joissakin teksteissä yksilön ongelmana, kun taas toisissa teksteissä ne mielletään koko yhteiskunnan ongelmiksi.

Neljän ensimmäisen vaiheen tekstit ovat sisällöllisesti yhteneväisimpiä, sillä kestoteemojen lisäksi neljää viidestä suosituista teemasta hyödynnetään näiden vaiheiden teksteissä. Lisäksi näiden vaiheiden teksteillä on verrattain vähän omia erityisteemoja. Viidennen vaiheen aineistossa puolestaan erityisteemojen määrä on selvästi runsaampi, ja uusimmilla teksteillä on vain yksi neljännen kauden tekstien kanssa yhteinen suosittu teema: liikenne.

Myös aineistoni tekstien sisällölliset muutokset tukevat käsitystäni yksilöllisyyden syklisestä käsittelystä alkoholivalistuksessa. Ensimmäisen vaiheen tekstit ovat selvästi yksilöllisempiä kuin kolmen seuraavan vaiheen kirjoitukset, ja uusimmat tekstit ovat kaikkein yksilöllisimpiä. Tämä ei kuitenkaan kerro suoraan siitä, että yhteiskuntamme olisi muuttunut ensin yksilöllisestä kollektiivisemmäksi ja edelleen kollektiivisesta yksilöllisemmäksi. 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuoliskon yhteiskunta oli vielä hyvin yhteisöllinen. Länsi-Suomessa elettiin ryhmäkyllissä ja Itä-Suomessa suurissa perheyhteisöissä. Kehittymättömissä oloissa yhteistyön perustana oli muun muassa taloudellinen välttämättömyys, ja yhteistyön ansiosta maataloutta pystyttiin tehostamaan kyläyhteisössä ja suurperheessä. 1800-luvun kuluessa yhteiskunnan rakenteelliset muutokset (esimerkiksi rahatalouden yleistyminen, väestömäärän lisääntyminen ja tilattoman väestön lisääntyminen) ajoivat perinteisen maatalouden kriisiin. Tämä johti

muun muassa peltomaiden uusjakoon eli isonjaon lopulliseen järjestelyyn, jolloin Länsi-Suomen ryhmäkylät hajosivat. Itä-Suomen suurperheitä puolestaan hajottivat muun muassa kaskiviljelyn ongelmat, karjankasvatukseen siirtyminen ja uusien kauppayhteyksien syntyminen. (Karisto ym. 1989: 76–86.)

Tämä historiallinen tilanne tarjoaa uuden selitysmahdollisuuden ensimmäisen vaiheen tekstien yksilöllisemmälle otteelle. On mahdollista, että koska tuon ajan yhteiskunnassa ihmiset olivat väistämättä tiiviisti yhteydessä toisiinsa taloudellisten seikkojen vuoksi, yksilöllinen lähestymistapa alkoholivalistusteksteissä ei ollut sinänsä uhka yhteisöllisyydelle. Perinteisen yhteisöllisyyden murtuminen voisi osin selittää myös varsinkin toisen ja kolmannen vaiheen tekstien selvän kollektiivisuuden. Yhteisöllisyyden murtumista on kenties pidetty uhkana, ja yksilöllisyyteen perustuvan argumentoinnin alkoholivalistusteksteissä on saatettu ajatella edistävän yhteisöllisyyden hajoamista. Samaan aikaan kansallisuusaatteen voimistuminen on tarjonnut uudeksi kollektiivisuuden perusteeksi isänmaallisuuden ja Suomen hyvinvoinnin edistämisen.

Toisaalta yksilöllisyyden lisääntyminen varsinkin uusimmissa teksteissä ei kerro suoraan siitä, että yhteiskuntamme olisi täysin individualistinen. Suomalaisten arvoja koskevissa tutkimuksissa on nimittäin huomattu, että myös kollektiiviset arvot, kuten hyväntahtoisuus ja yleinen turvallisuus, ovat suomalaisille edelleen tärkeitä (Puohiniemi 2002: 67).

Alkoholiaiheisessa nimeämisessä ja perusmetaforissa aineistossani korostuu ajatus alkoholista elollisena, ihmisiä hallitsevana olentona. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä alkoholi saatetaan elollistaa hyvinkin eksplisiittisesti, kun taas uusimmissa teksteissä alkoholin elollistaminen on implisiittisempää rajoittuen esimerkiksi alkoholitarkoitteisiin tekijännimiin. Alkoholin mieltäminen hallitsijaksi näkyy vanhemmissa teksteissä erityisen selvästi esimerkiksi silloin, kun alkoholista puhutaan paholaisena ja kuninkaana tai alkoholinkäytöstä kuninkaan palvelemisena tai orjuutena. Uusimmissa teksteissä tämäkin ajatus ilmenee epäsuoremmin. Kohtuullisen alkoholinkäytön mieltäminen hallituksi alkoholinkäytöksi saa uusimmissa teksteissä implisiittiseksi vastakohtakseen ajatuksen, että muunlaisessa alkoholinkäytössä ihminen on menettänyt hallinnan eli toisin sanoen hallinta on siirtynyt alkoholin käyttäjältä alkoholille. Kansanomaisesti muotoiltuna aineistoni tekstien pohjimmaiset perusmetaforat voisivat olla esimerkiksi ALKOHOLI ON PAHA ISÄNTÄ ja ALKOHOLISTI/ALKOHOLINKÄYTTÄJÄ ON TAHDOTON RENKI.

Taulukko 2. Aineistoni tekstien teemat vaiheittain.

Teema	1. vaihe	2. vaihe	3. vaihe	4. vaihe	5. vaihe
	1755–1867	1868–1918	1919–1932	1933–1968	1990–2001
Kestoteemat					
Terveys	5	4	1	4	21
Ruumiin kunto	3	2	1	1	11
Alkoholin sopimattomuus lääkkeeksi ja ravinnoksi	2	2	1	2	2
Käyttäytyminen	3	5	3	3	6
Kansainvälisyys	2	1	1	4	3
Alkoholinkäyttö Suomessa	2	1	1	4	3
Talous	3	5	1	1	4
Työkyky	3	1	3	5	1
Perhe	4	5	2	4	9
Suosittu teemat					
Uskonto	5	1	1	4	
Alkoholilainsäädännön muutokset	2	3	2	2	
Yksilönkehitys	1	3	1	2	
Liikenne				3	5
Raittiustyö	2	3	1	4	
Erytisteemat					
Karjanhoito	1				
Työväen asema		1			
Raitis joulu			1		
Rodun huononeminen			3		
Alkoholi juhlassa				3	
Suurkulutus					9
Alkoholismin perinnöllisyys					1
Alkoholitoleranssin vaihtelevuus					6
Tapaturmariski					7
Krapula					3

5 Kirjoittajan ja lukijan kohtaaminen

Perelman pitää teoriassaan lähettäjän ja vastaanottajan suhdetta erityisen tärkeänä argumentoinnin osa-alueena. Tässä luvussa analysoin muun muassa, miten alkoholivalistusteksteissä viitataan suoraan kirjoittajiin ja lukijoihin. Tarkastelen myös, millaisia rooleja kirjoittajat omaksuvat itselleen ja millaiseen rooliin lukija vastaavasti joutuu, sillä kirjoittajan ja lukijan rooli ovat välittömässä yhteydessä toisiinsa (Heikkinen 1999: 215). Lopuksi analysoin, millaisille yleisöille alkoholivalistustekstit on suunnattu. En kuitenkaan pyri tässä vaiheessa tyhjentävään kirjoittajan ja lukijan suhteen kuvaamiseen, vaan oletan, että lukijan ja kirjoittajan suhde kuvastuu myös tekstien tematiikassa, argumentoinnin kulussa, metaforissa ja varausten käytössä.

Monet vanhempien alkoholivalistustekstien kirjoittajat ovat henkilöitä, joista olisi saatavilla hyvinkin paljon tekstinulkoista tietoa. Esimerkiksi Elias Lönnrotin tai Santeri Alkion elämänvaiheista on kirjoitettu useissa tutkimuksissa. Keskityn kuitenkin tarkastelemaan sitä, mitä itse tekstit kertovat kirjoittajistaan enkä ylipäätään ota käsittelyssäni huomioon kirjoittajan henkilöllisyyttä, ellei se ole asiayhteyden kannalta tarpeellista.

Neljän ensimmäisen vaiheen tekstien kirjoittajat ovat yleensä nimeltä mainittuja yksityishenkilöitä. Tekstin kirjoittaja ilmaistaankin tavallisesti jo kansilehdellä. Uusimmissa alkoholivalistusteksteissä kirjoittaja ei ole samalla tavoin esillä, ja ne ovatkin pitkälti anonyymeja. Anonyymius puolestaan korostaa tekstin institutionaalista luonnetta (Heikkinen 1999: 224). Alkoholivalistustekstit eivät enää 1990-luvulla ole samalla tavoin yksittäisten kirjoittajien henkilökohtaisen työn tuloksia kuin aiemmin. Yleensä niiden laadinnasta on vastuussa kokonainen työryhmä suunnittelijoineen, graafikkoineen ja asiantuntijoineen. Lisäksi nämä työryhmät työskentelevät erilaisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen alaisuudessa. Siten voi sanoa, että alkoholivalistus on muuttunut yksilöiden välisestä viestinnästä organisaation ja yksilön väliseksi kommunikoinniksi. Fairclough'n (2004: 75) mukaan organisaation ja yksilön välisessä viestinnässä osallistujat ovat sosiaalisesti etäisiä ja hierarkkisesti hyvin erilaisessa asemassa. Tästä voisi päätellä, että alkoholivalistusteksteissä kirjoittajan ja lukijan välinen sosiaalinen etäisyys ja hierarkkinen ero näyttävät syventyneen 1990-luvulla.

5.1 Viittaaminen alkoholivalistustekstien kirjoittajiin ja lukijoihin

Alkoholivalistustekstien kirjoittajat viittaavat itseensä eksplisiittisesti harvoin. Ensimmäisen kauden aineistossa on kaksi ja neljännen vaiheen aineistossa kolme tekstiä, joiden kirjoittaja käyttää itsestään puhuessaan *minä*-pronominia. *Minä*-viittaukset ovat näissäkin teksteissä hyvin satunnaisia. Yksikön ensimmäisen persoonan käyttö kuvastaa kirjoittajan *minä*-sitoutuneisuutta, ja yksikön ja monikon toisen persoonan käyttö ilmaisee sitoutuneisuutta lukijaan tai lukijoihin (Chafe 1985: 117). En ole laskenut lainkaan sitä, kuinka usein yksittäisissä teksteissä käytetään tiettyä kirjoittajaan tai lukijaan viittaamisen tapaa. Mielestäni jo yksi *minä*- tai *sinä*-viittaus riittää sitouttamaan kirjoittajan tai lukijan koko tekstiin. Siksi olen laskenut ainoastaan sen, kuinka monessa tekstissä eri viittaamisen keinoja käytetään.

Lähtökohtanani *minä*- ja lukijasitoutuneisuuden tarkastelussa on ajatus, että eksplisiittinen *minä*- ja/tai *sinä*-pronominin käyttö tuo tekstiin yksilöllisemmän ja henkilökohtaisemman vaikutelman. Jos kirjoittaja käyttää itsestään puhuessaan *minä*-pronominia, lukija voi helpommin ajatella kirjoittajan esittävän tekstissään omia mielipiteitään ja perustelujaan. *Minä*-sitoutuneisuuden puuttuminen puolestaan voi luoda vaikutelman, että tekstin ajatusten taustalla on laajempi kollektiivi, kuten raittius- tai terveysjärjestö, raittiusliike tai Stakes.

Varsinkin *sinä*-pronominin käyttö voi toimia alkoholivalistustekstissä erityisen tärkeänä retorisenä keinona. Kun lukijaa sinutellaan, hänestä voi helpommin tuntua siltä, että tekstissä mainitut asiat koskevat juuri häntä itseään. Ilman lukijan sinuttelua tekstistä puolestaan voi syntyä vaikutelma, että asiaa tarkastellaan yleisellä tasolla eikä se koske lukijaa itseään. Varsinkin alkoholivalistuksen kaltaisessa tekstilajissa saattaa olla erityisen tärkeää, että asian käsittely ankkuroidaan sinuttelua käyttämällä yksilön eli lukijan tasolle. Tällainen vaikutelma voi syntyä varsinkin sellaisissa teksteissä, jotka on suunnattu eri tavoin rajatuille kohderyhmille. Toisaalta sinuttelun käyttö tietyille yleisölle suunnatussa tekstissä saattaa etäännyttää lukijaa, joka ei kuulu tavoiteltuun yleisöön.

Esimerkit 92 ja 93 ovat kahdesta neljännen vaiheen kirjoituksesta, joissa kirjoittajat ovat varsin vahvasti läsnä tekstissään:

- (92) *Kerronpa teille, ei sellaista, mitä toiset sanovat tai mitä kirjoista olen lukenut, vaan omasta elämästäni ja kokemuksistani.*

Pikku poikana oli rannikolla sijaitseva kotiseutuni kuuluisa viinan salakuljetuksesta ja kaupasta. ”Joka toisessa talossa” muutamissa kylissä oli tosiaankin kapakka. Miehistä suurin osa joi ja lähes kaikki naisetkin maistelivat väkijuomia. Se oli pimeätä, surullista iakaa. Meitä lapsiakini käytettiin viinankuljetuksessa apuna ja moni poika maisteli kuljettaessaan viinaa. Onnellinen sattuma vei minut pitäjän ensimmäisen alkavan kansakoulun opettajaksi, ja kun jo 10-vuotiaana jouduin pyhäkoulussa toisia lapsia opettamaan, niin väkisinikin täytyi ruveta vakavia asioita ajattelemaan. (Reima 1933: 21.)

- (93) *Oman kouluni, joka muuten oli ensimmäisiä maaseutukaupunkien suomalaisia yhteiskouluja, seinällä oli taulu sanoin: ”Elämä kukkii ihanammin tiedon ja totuuden tiellä.” Luulen tajuavani noissa sanoissa isiemme ja äitiemme*

ajatuksen, kun he suurin uhrauksin meitä kouluttivat. ”Lapsemme elämä tulee myös paremmaksi ja voimakkaammaksi kuin omamme on ollut. Heidän tietonsa on myös elämäntaitoa. Tämä kaunis ajatus ei ole jaksanut toteutua. Muistan selvästi köyhän, iloisen suutarin pojan, koulutoverini, josta tuli lääkäri. Mutta hän sortui väkijuomien uhina liian aikaiseen kuolemaan. (Salminen 1934: 4.)

Esimerkin 92 kirjoittaja kertoo useaan otteeseen omasta elämästään, ja tekstistä rakentuu kertomus alkoholisti-isän etevästä pojasta, josta tulee ensin pyhäkoulun opettaja ja myöhemmin aktiivinen raittiustyön tekijä. Kirjoittaja käyttää omaa tarinaansa rohkaisevana esimerkkinä sellaisille lukijoille, joiden kodeissa käytetään alkoholia. Kirjoittajan vaatimattomuutta kuvastaa se, että hän ilmaisee *joutuneensa* pyhäkoulun opettajaksi, mikä puolestaan on velvoittanut hänet *vakavia asioita ajattelemaan*. Kirjoittaja viittaa itseensä lähinnä yksikön ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksilla ja persoonapäätteellä³⁴. Esimerkin ainoa *minä*-pronomini löytyy lauseesta, jossa kirjoittaja asettaa itsensä objektin asemaan esittäen itsensä toiminnan, vieläpä sattuman, kohteena eikä itsenäisenä, aktiivisena toimijana. Suomen kielessä näyttääkin olevan yleisempää viitata yksikön ensimmäiseen persoonaan predikaatin persoonapäätteellä tai possessiivisuffiksilla kuin eksplisiittisellä *minä*-pronominilla. Lisäksi *täytyä*-verbin yhteydessä on tavallista, että *minä*-subjekti jätetään esimerkin 92 kirjoittajan tavoin eksplikoimatta. (Mauranen–Tiittula 2005: 41–47; 61–66.)

Myös esimerkin 93 kirjoittaja käyttää mieluummin yksikön ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksia ja persoonapäätettä kuin *minä*-pronominia. Maininta omasta koulusta yhtenä maaseutukaupunkien ensimmäisistä yhteiskouluista kuvastaa kotiseutuylpeyttä. Kirjoittaja luo myös implisiittisesti kontrastin itsensä ja köyhän suutarin pojan välille. Kirjoittaja ymmärtää koulunsa seinätaulun sanoman, noudattaa sitä ja päättyy kansan valistajaksi. Suutarin poika ei sitä ilmeisesti ole ymmärtänyt tai ainakaan noudattanut, joten hän päättyy *väkijuomien uhrina liian aikaiseen kuolemaan*.

Esimerkki 94 on varsin poikkeuksellinen viidennen vaiheen aineistossani, sillä siinä viitataan eksplisiittisesti nimeltä mainiten kyseisen esitteen laatineeseen työryhmään:

- (94) *Herättääksemme kiinnostuksesi olemme edellä mainittuja lähteitä mukaellen julkaisseet tämän pienen vihkosen, jota saa maksutta Oy Alko Ab:sta. **Vilpitön halumme on ollut tukea ja tarjota tietoa niille lukuisille ihmisille, jotka esim. juomatapatutkimuksissa ilmaisevat tuntevansa huolta omasta juomisestaan tai kertovat juomistilanteissa useasti juovansa enemmän kuin alun perin on ollut tarkoitus. Se myös rohkaisee meitä kaikkia puhumaan avoimemmin arkipäivän mukanaan tuomista alkoholiongelmista. Tarkoitus ei ole osoittaa ketään sormella, vaan auttaa meitä näkemään ja toimimaan ajoissa. // Vihkosen käsikirjoituksen on koonnut suunnittelu sihteeri Leena Warsell Alkon häittävalistusyksiköstä. Sen ovat huolellisesti läpikäyneet professori Mikko Salaspuro ja tutkija Anja Koski-Jännes ja antaneet kirjoittajalle monia hyödyllisiä ohjeita ja neuvoja.** (Mikä on kohtuus? Mikä jo liikaa?: 2–3.)*

³⁴ Tieteellisten tekstien henkilöviittauksia tarkastellut Minna-Riitta Luukka (1994: 35) toteaa myös tieteellisten tekstien kirjoittajien viittaavan itseensä mieluummin persoonapäätteen ja possessiivisuffiksien avulla kuin *minä*-pronominia käyttäen.

Esimerkissä 94 korostetaan valistajien vilpittömyyttä halua auttaa lukijaansa. Viittaamalla juomatapatutkimusten tuloksiin kirjoittajat siirtävät aloitteen valistukseen ryhtymisestä lukijoille: esite on laadittu siksi, että oletetut lukijat ovat huolissaan alkoholinkäytöstään, eikä siksi, että kirjoittajat olisivat huolissaan lukijoidensa alkoholinkäytöstä. Esitteen tarpeellisuutta korostetaan mainitsemalla, että *lukuisat ihmiset* ilmaisevat olevansa huolissaan alkoholinkäytöstään. Esimerkissä 94 sanoudutaan myös irti syyllistämisestä. Attribuuteilla *suunnittelusihteeri, professori* ja *tutkija* korostetaan kirjoittajien asiantuntemusta.

Myös esimerkki 95 on epätavallinen uusimpien tekstien joukossa, sillä siinä esitellään lukijalle kyseisen esitteen julkaissut organisaatio:

- (95) *Alko on koko maan kattava tehokas ja asiantunteva erikoisliikeketju, jolla on yksinoikeus alkoholia sisältävien juomien vähittäismyyntiin. Poikkeuksena ovat enintään 4,7 tilavuusprosenttia sisältävät käymisteitse valmistetut juomat sekä tietyt tilaviinit. Alko toimii vastuullisesti ja tasapuolisesti. Alkoholipolitiikan toimijana Alko haluaa edistää mahdollisimman haitattomia alkoholinkäyttötapoja. Tämä on sopusoinnussa myös Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan alueen jäsenvaltioiden hyväksymän ohjelman kanssa, jonka tavoitteena on lisätä tietoisuutta alkoholin merkityksestä kansanterveydellisenä ongelmana ja antaa suuntaviivoja alkoholinkäytöstä aiheutuvien terveydellisten haittojen vähentämisestä. (Alkoholinkäytön vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001: 2.)*

Esimerkissä korostetaan esitteen julkaisijan eli Alkon vastuullisuutta. Personifioitu Alko haluaa edistää mahdollisimman haitattomia alkoholinkäyttötapoja. Esimerkissä 95 ei mainita lainkaan sitä, että itse asiassa Alkoholilaki velvoittaa Alkon pyrkimään siihen, että alkoholista aiheutuvat haitat ja vauriot olisivat mahdollisimman vähäisiä (Kunnas 2004: 8–10). Alkon harjoittaman valistuksen tarpeellisuutta perustellaan lisäksi siten, että Alkon valistustavoitteiden kerrotaan olevan sopusoinnussa myös Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan alueen jäsenvaltioiden hyväksymän ohjelman kanssa.

Luukan (1994: 32) mukaan kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutussuhdetta heijastavat selvimmin ilmaukset, jotka tuovat esiin tekstin vastaanottajat. Tällaiset ilmaukset ovat suoria puhutteluita, kehoituksia tai kysymyksiä. Tässä yhteydessä tarkastelen, millä tavoin alkoholivalistusteksteissä puhutellaan lukijoita.

Lukijoihin viittaamisen tapa vaihtelee selvästi eri vaiheiden teksteissä. Puolella vanhimmissa teksteistä lukijaa puhutellaan esimerkin 96 tavoin yksikön toista persoonaa käyttämällä:

- (96) *Jos siis Jumala armollans Jesuxen kautta tahto **sinua** auttaa tämänkin synnin kadottawaisesta tilasta, ja se ei taida muutoin tapahtua kuin totisen kääntymisen järjestykses; eikäst **sinungan** pitäis tahtoman siitä pojes autetuxin ja käätyxi tulla, lijatengin koska **sinungin** puoleldas **sinua** siihen kehoitta, osittain juopumisen sanomatoim wahingo, jolla sekä sielu että ruumis, kunnia ja tawara, ajallisest ja ijankaikkisest hukatan (Reinius 1755.)*

Toisen kauden aineistossa lukijaa sinutellaan yhdessä tekstissä seitsemästä, mutta kolmannen vaiheen aineistossa ei yhdessäkään tekstissä. Neljännen vaiheen

kerrostumassa lukijaa sinutellaan neljässä tämän kauden yhdeksästä tekstistä. Uusimmissa teksteissä lukijan sinuttelu on huomattavasti yleisempää, sillä 20:ssä tämän kauden 25 kirjoituksesta sinutellaan lukijaa. Sinuttelun määrän vaihtelu eri kausien teksteissä kuvastaa sitä, missä määrin yleisöä pidetään yksilöinä tai kollektiivina. Vastaanottajan puhuttelun muutosta alkoholivalistusteksteissä voikin kuvata yksilöllisyyden sykliksi. Vanhimmissa teksteissä yksilöllisyys on verrattain yleistä, kun taas kahden seuraavan vaiheen tekstit ovat tässä suhteessa hyvin kollektiivisia. Yksilöllisyys alkaa lisääntyä neljännen kauden kirjoituksissa, ja uusimmat tekstit näyttävät kaikkein yksilöllisimmiltä.

Muutos lukijan puhuttelussa saattaa kuvastaa modernin ja postmodernin aikakauden murrosta. Modernisaation synty ajoitetaan länsimaissa 1700- ja 1800-luvuille. Modernisaation katsotaan luoneen yksilöllisyyden mahdollisuuden, vaikkakaan se ei ole välttämättä tukenut yksilöllisyyttä. Yksilöllisyyden läpimurto ajoittuukin varsinaisesti postmoderniin kauteen. (Hautamäki 1998: 33–38.) Jean-Francois Lyotardin (1985: 10) mukaan siirtymä modernista postmoderniin vaiheeseen on alkanut viimeistään 1950-luvun lopulla. Tätä taustaa vasten tulkittuna näyttää siltä, että ensimmäisen vaiheen alkoholivalistusteksteissä on ollut tilaa modernille yksilöllisyydelle. Toisen ja kolmannen kauden aikana oletettavasti jokin erityinen genrenulkoinen seikka aiheuttaa sen, että yksilöllisyyden mahdollisuudet supistuvat. Uudelleen moderni yksilö saa mahdollisuutensa neljännen kauden teksteissä, ja uusimmat tekstit on suunnattu postmoderneille yksilöille. Myös aiempi raittiustoimintaa ja alkoholivalistusta koskeva tieto tukee ainakin näkemystäni siitä, että 1800- ja 1900-luvun vaihteesta alkaen alkoholivalistus on ollut kollektiivista ja muuttunut nykyaikana yksilöllisemmäksi (Alasutari 1992: 108–117).

Sinuttelu kuvastaa myös kirjoittajan ja lukijan välistä etäisyyttä. Valma Yli-Vakkurin (1989: 54, 67) mukaan puhuteltavan luontainen persoonamuoto on yksikön toinen persoona silloin, kun kysymyksessä on perustava puhe-tilanne eli puhujan ja puhuteltavan tasa-arvoinen ja epämuodollinen kommunikointi³⁵. Tämä näkemys on erityisen mielenkiintoinen uusimpien alkoholivalistustekstien osalta. Toisin kuin vanhemmat tekstit ne ovat organisaation ja yksilön välistä viestintää, mutta silti niissä sinutellaan lukijaa kaikkein eniten. Paitsi että sinuttelu korostaa vastaanottajan mieltämistä yksilöksi, se saattaa myös peitellä tekstin kirjoittajan ja lukijan välistä epäsymmetriaa. Sinuttelua onkin pidetty merkinä läheisyydestä ja tasa-arvoisuudesta (Cook 1992: 180). Mainoksissa sinuttelulla luodaan vaikutelma, että lukija on henkilökohtaisesti mainoksen tavoittelema kohde ja mainos puhuu juuri hänen puolestaan ja pyrkii vastaamaan hänen tarpeisiinsa (Matila 1999: 27).

Lukijan puhuttelu monikon toista persoonaa käyttämällä on selvästi harvinaisempaa kuin lukijan sinuttelu. Monikon toista persoonaa käytetään yhdessä ensimmäisen, kolmessa toisen ja yhdessä neljännen kauden kirjoituksessa. Esimerkissä 97 kirjoittaja puhuttelee monikon toista persoonaa käyttämällä naislukijoita:

³⁵ Viljo Tarkiainen (1900: 92–93) pitää sinuttelua vanhimpana puhuttelun tapana ja ”suorimman, välittömimmän, teeskentelemättömimmän tuttavuuden tahi tasa-arvoisuuden” osoituksena. Toisaalta Tarkiainen kirjoittaa myös, että ”ylemmät henkilöt ovat ilman muuta katsoneet itsensä oikeutetuiksi sinuttelemaan alempia”. Siten varsinkin vanhempien tekstien sinuttelu saa kaksi mahdollista tulkintaa. Se kuvastaa joko kirjoittajan ja lukijan tasa-arvoisuutta tai heidän eriarvoisuuttaan.

- (97) *Älkääät sentään, waimo raukat epäilkö. Kyllä miehet luonnon lahjoja owat saaneet kumminkin kaksi sen wertaa, kun te, ja sentähdempä saawat isän ja äitinkin lahjoja eli perintöä kaksi wertaa; sillä jolle yksi antaa, sille toinenkin, ja jota yksi lastaa, sitä toinenkin: ”kaikki purtua pureepi, häwinnyttä hälwäseepi.” Mutta heitin wiisautensa ja woimansa menee wiinaan, ja te pidätte tallella sen wähän mitä olette saaneet kumpaakin laia, siitä on ymmärrettävä kuinka te woitatte heitin.* (Juopoista 1851.)

On kuitenkin todennäköistä, että tekstiä ei ole suunnattu pelkästään naisille, sillä sen aiheena on juoppouden yleisyys miesten keskuudessa ja keinot vähentää juoppoutta. Tekstin alussa on kuitenkin naisille tarkoitettu osuus, jossa kirjoittaja argumentoi miehen olevan luonnostaan naista kyvykkäämpi. Mikäli asetelma näyttää päinvastaiselta, syynä on miesten alkoholinkäyttö³⁶. Naisten puhuttelemisen tällä tavoin argumentoiden omana, erillisenä ryhmänä, viittaa siihen, että kyseisenä aikana on pidetty erityisen tarpeellisenä korostaa naisille näiden paikkaa miehen alapuolella.

Esimerkin 98 monikon toinen persoona on kohdistettu koko tekstin yleisölle, sillä tekstin teemana on nuorten tyttöjen toivottava suhtautuminen alkoholiin.

- (98) *Mutta se on aika mies, joka uskaltaa asettua turmiollisia tapoja vastustamaan ja osoittaa niitä paheksivansa. Ja kun Te teette samoin ja osotatte paheksivanne juomatapoja, niin olette reippaita, jalosydämmisiä tyttöjä.* (Nuorille tytöille 1901: 6.)

Esimerkki 98 kuvastaa varsinkin toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä verrattain usein toistuvaa tapaa perustella raittiutta rohkeana elämäntapavalintana.

Alkoholilivisteksteissä minä-sitoutuneisuus on suhteellisen harvinaista. Sitoutuminen lukijaan tai lukijoihin puolestaan on huomattavasti yleisempää koko tarkastelujakson aikana. Ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa sitoutuneisuus on sikäli tyypillisintä, että jokainen tämän kauden teksti sisältää joko minä- tai lukija-sitoutuneisuutta tai molempia. Uusimmissa teksteissä puolestaan sitoutuneisuus lukijaan on huomattavan yleistä. Kolmas vaihe on tässä suhteessa mielenkiintoinen poikkeus, sillä yksikään tämän kauden teksti ei sisällä minä- tai lukija-sitoutuneisuutta. Kieltolakiaika näyttää olleen raittiusliikkeen historiassa ylipäätään ristiriitaista aikaa, sillä suhtautuminen kieltolakiin jakoi raittiusliikettä vähintään kahteen ryhmään. Sisäisten kiistojen hallitsemana aikana on voinut tuntua parhaimmalta vaihtoehdolta kirjoittaa asiakeskeisesti, sitouttamatta tekstiin kirjoittajaa itseään tai lukijaa.

³⁶ Fairclough (1997: 26) mainitsee esimerkkinä valheellisista ideologisista oletuksista ja vääristelystä väitteen, jonka mukaan naiset olisivat vähemmän älykkäitä kuin miehet. Hänen mukaansa kriittisissä analyysissä ei voida suhtautua välinpitämättömästi tällaisiin oletuksiin.

5.2 Kirjoittajan ja lukijan roolit alkoholivalistusteksteissä

5.2.1 Tietävä kirjoittaja – tietämätön lukija

Suurin osa alkoholivalistustekstien lauseista on tulkittavissa väittämiksi, sillä ne täyttävät esimerkiksi Hilikka-Liisa Matihaldin (1979: 54–55) väittämisen illokutiiviselle aktille muotoilemat onnistumisen ehdot. Jotta lause voidaan tulkita väittämäksi, puhujan on todella uskottava esittämänsä asian todennäköisyyteen. Puhuja myös olettaa, että vastaanottaja ei tiedä, mitä puhujalla on sanottavanaan tai mikä on puhujan käsitys sanottavansa todennäköisyydestä.

Väitteiden runsaus kuvastaa sitä, että alkoholivalistustekstien kirjoittajien tyypillisin rooli on tiedottava kirjoittaja. Tämä viittaa siihen, että alkoholivalistuksen peruslähtökohtana on oletus alkoholiasioista tietämättömästä lukijasta ja asioihin perehtyneestä kirjoittajasta. Varsinkin 1800-luvun valistuksessa tällainen asetus on ollut hyvinkin jyrkkä. Pääasiassa porvarillisen eliitin edustajat pitivät tarpeellisenä ruveta valistamaan tietämätöntä, kehittymätöntä ja barbaarista rahvasta. (Apo 1999: 122–133.) Myöhemmin asetus on lieventynyt huomattavasti.

Käsitystä tietämättömästä lukijasta kuvastaa esimerkki 99:

- (99) *Useimpain nuorisoseurojen johtomiehet ovat vain hiukan valistusta saaneita maalaisnuorukaisia, jotka eivät usein, kaikki eivät milloinkaan, ole olleet lähemmässä vuorovaikutuksessa sellaisten kansalaisten kanssa, jotka olisivat lämpimän raittiusharrastuksen heihin istuttaneet. Pelkän lukemisen kautta vain harva aatteellisen raittiusharrastuksen alkuun pääsee. Raittiuskirjallisuutta varsin vähän lukevat ne ihmiset, jotka jo ennestään eivät ole aatteellisesti siihen innostuneet. Niinpä vähemmän kypsyneet nuorisoseurojenkin johtomiehet.* (Alkio 1905: 173.)

Tekstissä moititaan sellaisia nuorisoseuroja, joissa suhtaudutaan sallivasti alkoholinkäyttöön, ja moitteet on oletettavasti kohdistettu tällaisten seurojen johtajille, sillä heihin viitataan tekstissä useaan otteeseen. Esimerkissä 99 esitetään liiallisen sallivuuden syyksi tietämättömyys. Esimerkkiä 100 edeltävässä kappaleessa puolestaan kuvataan alkoholivalistajia nykyisen aikakauden valistuneiksi tietäjiksi ja kansanvalistuksen todellisiksi ystäviksi:

- (100) *Olemme vakuutettuja, että sellaiset nuoret miehet, joita tovereittensa luottamus on kutsunut johtajatoimiin nuorisoseuroissa, eivät tekisi näin, jos heillä olisi riittävästi tietoa siitä mitä nykyisen aikakauden valistunut tietäjä sanoo väkijuomista ravinto- ja nautintoaineina, ja miten nykyaikaisen kansanvalistuksen todelliset ystävät siveellisesti tuomitsevat väkijuomien käytön joka suhteessa valistusharrastuksen suurimmaksi viholliseksi.* (Alkio 1905: 173.)

Esimerkkipari 99 ja 100 kuvastaa hyvin selvästi käsitystä asioihin perehtyneestä valistajasta ja tietämättömästä valistettavasta. Esimerkissä 101 käsitys lukijan tietämättömyydestä ilmaistaan vieläkin jyrkemmin moittimalla häntä tyhmäksi:

- (101) *Ryypääjät sanovat ”wiinan olewan hyvän tartuttawaisia tauteja vastaan.” Mutta kuin kulku-taudit liikkuvat, niin ryypääjä ne saa pikemmin kuin ryypäämätöin. Ilman sitä on wiinasta itsestänsä kylläxi tautia, sentähden on se **tyhmä** joka terveyttänsä kokee warjella senkaltaisella wälkappalella, joka hänen terweyttänsä joka päiwä niin kuin koi syö ja puree. (Renqvist 1835.)*

Esimerkkejä 99–101 ei kuitenkaan voi tulkita välttämättä suoraan lukijoihin kohdistuviksi moitteiksi. Alkoholivalistustekstejä voi tulkita myös siten, että niissä on läsnä kolme persoonaa: kirjoittaja, lukija sekä he eli alkoholinkäyttäjät tai ongelmajuojat. Esimerkkien 99–101 moitteet kohdistuvat lukijaan vain siinä tapauksessa, että hän kuuluu myös alkoholinkäyttäjien tai ongelmajuojien ryhmään.

Käsitys tietämättömyydestä lukijasta ilmaistaan myös esimerkissä 102:

- (102) *ja määrällä, taju menee kankaalle jo keskarista, siis ne väittää et se on alkoholijuoma. kuus pulloo keskaria vastaa yhtä kokonaista viinipulloa (Sikasiistijuttu 1995.)*

Esimerkissä 102 samastetaan kuusi keskiolutpullollista ja viinipullo. Tähän samastukseen vetoamalla argumentoidaan, että keskiolutkin on alkoholia. Lukijan tietämättömyyttä eksplikoidaan hänen oletetussa vastaväitteessään *siis ne väittää et se on alkoholijuoma*.

Paitsi, että kirjoittaja ilmaisee tietävänsä paljon alkoholin vaikutuksista, hän saattaa ilmaista tietävänsä jotain myös lukijastaan. Tämä kirjoittajan kaikkitietävyys ilmenee muun muassa esimerkeissä 103 ja 104:

- (103) *Oletkos Juomari? Wastaus. Olen Jumala paratko; sillä vaikka **minä** muutoin, niin kuin muutkin syndiset, olen kaikkiin syndeihin taipunut ja wikapää, niin tunnen **minä** itseni erinomaisest Juopumisen syndiin nojoxi ja tottuneexi. Ja on niin Juopumisen syndi **minulla** ja **minun** kaldaisillani sylisyndinä, niin kuin muisa joku toinen heidän hallitsewa koto wikans löyty. (Reinius 1755.)*
- (104) *Elät täysillä ainutkertaista naisen elämääsi. Tänään tuhat rautaa tulella, yrität tarttua tuokioon ja sovittaa elämän tarjoamat monet roolit toisiinsa. Tai toisena päivänä elämä tuntuu olevan yhtä turruttavaa tyhjäkäyntiä. Mutta se on Sinun elämääsi. Terveys on sinulle tärkeä. Siksi pyrit huolehtimaan itsestäsi mahdollisimman hyvin. (Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa: 3.)*

Esimerkin 103 kirjoittaja tietää lukijansa olevan juomari. Siksi hän vastaa esittämänsä ”Oletkos Juomari” -kysymykseen lukijan suulla yksikön ensimmäistä persoonaa käyttäen. Esimerkin 104 kirjoittaja puolestaan tietää, millaista lukijan elämä on ja mitä lukija arvostaa.

Tietävän kirjoittajan ”alalajina” voidaan pitää kertovaa kirjoittajaa. Jokaisen kauden aineistosta löytyy vähintään kaksi tekstiä, joiden kirjoittaja ottaa itselleen myös kertojan roolin. Tällaisten tekstien suhteellinen määrä on selvästi suurempi neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä kuin uusimmassa aineistossa. Kirjoittaja asettaa itsensä kertojan rooliin kirjoittaessaan esimerkin 105 kaltaisia tarinoita:

- (105) *Kun jossakussa Hämeen pitäjässä valmistettiin syysmarkkinoita, päätti pitäjän tarmokas nimismies yhdessä kahden hyvän poliisinsa kanssa ylläpitää hyvän järjestyksen. Ja he tekivät myös, mitä olivat päättäneet. Mutta joka kerta kun he saattoivat juopunutta järjestyksen häiritsijää syrjään tai ottivat viinatrokarin kiinni, ilkkui maantien vierillä seisova väkijoukko ja huuteli pilkkahuutoja – ei juopottelijoille ja viinakauppiaille, vaan lain ja järjestyksen ja raittiuden valvojille. Kun markkinat olivat ohi, ilmoitti toinen noista kunnan poliiseista nimismiehelle, että hän tahtoi erota virastaan, ilmoittaen syyksi sen, että hänen kansalaisensa olivat häntä herjanneet velvollisuuden täyttämisestä ja maan lain valvomisesta. (Sirenius 1924: 55.)*

Kertomusten hyödyntäminen tuo alkoholivalistuksen tekstilajiin kaunokirjallisia piirteitä varsinkin neljän ensimmäisen vaiheen aikana. Kertomusten käyttöön ei kuitenkaan näytä liittyvän varsinaisia esteettisiä pyrkimyksiä. Kertojana kirjoittaja saa myös mahdollisuuden osoittaa tunteitaan kertomuksensa henkilöitä kohtaan ja arvioida heidän tekojaan ja valintojaan (Kalliokoski 1996a: 10). Esimerkissä 105 tämä ilmenee monin tavoin. Nimismiehen ja poliisien toiminnan arvostus osoitetaan liittämällä heihin affektiiviselta sävyllään myönteisiä adjektiiveja *tarmokas*, *hyvä* ja *kunnon*. Poliisien toiminnan kohteita luonnehditaan kielteisiksi tulkittavilla ilmauksilla *juopunut järjestyksen häiritsijä* sekä *viinatrokari*. Kertomuksen sivustaseuraajiin, *väkijoukkoon*, ei liitetä suoraan sävyllään negatiivisia ilmauksia, mutta sen toimintaa kuvataan kielteisen tulkinnan saavilla verbeillä *ilkkua*, *huudella pilkkahuutoja* sekä *herjata*.

Alkoholia koskevan tiedon välittäminen voidaan tulkita myös implisiittiseksi lukijan ohjailuksi. Aineistoni teksteissä argumentoidaan (liiallista) alkoholinkäyttöä vastaan tiedottamalla alkoholinkäyttöön liittyvistä haitoista. Koska argumentoinnissa puolestaan on aina tavoitteena vastaanottajaan vaikuttaminen ja toiminta-alttiuden luominen (esim. Perelman 1996: 17), alkoholin haitoista tiedottamista voi pitää lukijan ohjailuna. Siten kirjoittajan rooli tiedottajana liittyy tiiviisti kirjoittajan rooliin lukijan ohjailijana. Myös Heikkinen (1999: 220) katsoo kirjoittajan roolien kietoutuvan usein yhteen siten, että tiedottava kirjoittaja toimii myös ohjailijana tai arvioijana.

5.2.2 Ohjaileva kirjoittaja – ohjailtu lukija

Toinen alkoholivalistustekstien kirjoittajien päärooleista on ohjailija, ja vastaavasti lukijan toinen yleinen rooli on ohjailtu. Aineistostani löytyy ainoastaan neljä tekstiä, joissa kirjoittaja ei ilmaise eksplisiittisesti pyrkimystään ohjailua lukijan toimintaa. Seuraavaksi tarkastelen, millaisia kielellisiä strategioita lukijan ohjailussa käytetään ja miten ne kuvastavat kirjoittajan ja lukijan valtahierarkiaa. Lähtökohtanani on tulkinta, että suurempi valta on toisen osapuolen toimintaa ohjailevalla taholla eli tässä tapauksessa kirjoittajalla. Käsittelen sekä sisällöllisiä että rakenteellisia lukijan ohjailun keinoja, mutta en jaottele tarkasteluani kielenkäytön tasojen mukaan. Sisällöllinen tarkastelutapa painottuu varsinkin luvussa 4.2.2.1., jossa käsittelen tuomitsemista ja uhkailemista lukijan ohjailun keinona. Myös toivomuksia ja pyyntöjä käsittelevä luku 4.2.2.4 painottuu pitkälti sisällölliseen tarkasteluun. Imperatiivin (luku 4.2.2.2.),

nesessiivirakenteiden (4.2.2.3.) sekä lupausten ja kieltojen (4.2.2.5.) analyysissa lähestyn lukijan ohjailua sekä kielen rakenteiden että sisällön tasolla.

5.2.2.1 Tuomitseminen ja uhkailu

Kirjoittajan ja lukijan keskinäinen valtahierarkia on alkoholivalistusteksteissä jyrkin silloin, kun kirjoittaja omaksuu itselleen tuomitsijan roolin. Tuomitseva kirjoittaja on tutkimusaineistoni kerrostumista yleisin vanhimmissa teksteissä, joissa neljä kirjoittajaa kuudesta ottaa itselleen tuomitsijan roolin. Toisen ja neljännen kauden teksteissä tähän rooliin turvautuu kaksi kirjoittajaa, mutta kolmannen ja viidennen vaiheen kirjoituksista tuomitseva kirjoittaja puuttuu.

Vanhimmissa teksteissä tuomitsemisen syyt ovat uskonnollisia:

- (106) *Kysykäätenpä juomareilta, millä tawalla owat niin onnettomiksi tulleet, ja he kaikki wastaawat, että he ensin rupesiwat kohtuullisesti wiinaa maistelemaan, ja pitiwät sitä tapaa, kunnes huomaamattansa aikaa woittain tuliwat juomareiksi. Joka päivä waiwuu heitä maailmasta usiampia ja lankeaa iankaikkiseen kadotukseen, koska he tässä armon ajassa owat lihan himoinsa jälkeen synnin orjina eläneet.* (Lönnrot 1854: 330.)
- (107) *Uskon-oppimme pyhät kirjat antawat meille sen waroituksen, että **wanhempain rikokset rankaistaan lasten lapsista lasten lapsiin monta polwea läpi**; ja kuinka tämä uhkaus on tosi, huomaitset jokainen, katsellessa juomari-wanhempain lapsia ja perillisiä.* (Wiinan himosta, juopumuksesta ja sen seurauxista 1853.)

Uskonnollisissa tuomioissa vedotaan Raamattuun, ja toisinaan niiden yhteydessä mainitaan tarkasti raamatunkohta, josta tuomio löytyy. Käytettäessä auktoriteettina tuomitsevia raamatunlauseita tavallaan välitetään jonkun toisen antaman tuomio ja kohdistetaan se lukijan elämään. Näin kirjoittaja on vain tuomion välittäjä ja kertoja, ei varsinainen tuomitsija. (Kujanpää 1997: 120.)

Tavallisinta on, että tuomiota ei kohdisteta suoraan lukijaan itseensä vaan alkoholin käyttäjiin³⁷. Vanhimmissa teksteissä tuomituiksi joutuvat tosin lähinnä paloviinan käyttäjät ja valmistajat sekä juomarit. Tyypillisin on esimerkin 106 tuomio *iankaikkiseen kadotukseen*, kun taas juomarin jälkipolvien tuomitseminen rajoittuu ainoastaan esimerkkiin 107.

Esimerkissä 108 tuomio jää määrittelemättä tarkemmin:

- (108) *Sillä jos sillä aatteella ja niillä seuroilla, jotka ovat vastuunalaiseksi tehtäväkseen ottaneet osoittaa nuorisoa itsekasvatuksen alkuun ja sellaiseen maailmankatsomuksia muodostelevaan piiriin, jossa tunnetut paheet tulevat esitellyiksi oikeassa karvassaan eikä katsota olevan juoppouden vastustamiseen nähden muuta mielipidettä, kuin jättää se jäsenten yksityisasiaksi, muodostuu sellainen seura pian valistuselämän irvikuvaksi ja **vetää päällensä ankaran tuomion**.* (Alkio 1905: 171.)

³⁷ Esimerkiksi Laestadius käyttää saarnoissaan vain harvoin suoraan kuulijaan kohdistuvaa tuomiota, joka on henkilökohtaisuutta tavoitteleva tapa viestiä tuomiota ja syytöstä (Kujanpää 1997: 119).

Esimerkissä 108 tuomituiksi joutuvat liian sallivasti alkoholinkäyttöön suhtautuneet nuorisoseurat. Tuomion sisältö jää epäselväksi. Tekstistä ei selviä, viittaako kirjoittaja uskonnolliseen tuomioon vai kenties maallisempaan tuomioon, esimerkiksi kyseisen seuran tuomitsemiseen lakkautettavaksi tai yleisen paheksunnan kohteeksi joutumiseen. Esimerkissä 109 alkoholia autonkuljettajalle tarjonneille langetetaan maallinen tuomio:

- (109) – *Miten edesvastuutonta onkaan houkutella autonkuljettaja nauttimaan väkijuomia, varsinkin kun tiedetään, että hänen on lähdettävä viemään kansaa kotiin, huudahti Alli kauhuissaan. **Viinan tarjoajat ovat mielestäni yhtä syyllisiä tuollaisiin tapaturmiin ja heidät pitäisi viedä linnaan!*** (Kari 1955: 28.)

Tulkitsen lukijan ohjailuksi myös uhkaavien ennustusten tekemisen. Tätä strategiaa käytetään kolmessa kolmannen, kahdessa neljännen ja yhdessä viidennen vaiheen kirjoituksessa. Esimerkissä 110 Suomen kansan ennustetaan degeneroituvan alkoholinkäytön vuoksi:

- (110) *Alkoholin epäedullinen vaikutus perinnöllisessä suhteessa on kansan terveyden kannalta **kaikkein hirvittäväintä, sillä sen kautta huononee rotu ja degeneroituu kansa.*** (Laitinen 1929: 58.)

Ennustusta voi jo sinänsä pitää varsin voimakkaana uhkakuvana, mutta sitä korostetaan vielä ilmauksella *kaikkein hirvittäväintä*. Esimerkin 110 tavoin muutkin lukijan toimintaa ohjailevat ennustukset ovat useimmiten sikäli kollektiivisia, että niissä kuvataan koko kansan kohtalo huonoksi. Esimerkissä 111 ennustetaan ikävää tulevaisuutta alkoholia käyttävien vanhempien lapsille:

- (111) *Siinä huolenpidossa, jota vanhemmat ovat velvolliset kohdistamaan lapsiinsa, ilmenee silloin muutakin puutteellisuutta. Lapsille ei riitä tarpeellisessa määrässä jatkuvaa huomiota. He eivät esim. saa haluamiaan urheilu-, askartelu- ym. välineitä. Suhde muuttuu helposti vain komenteleväksi ja riiteleväksi. Suunnitelmat lasten tulevaisuudesta jäävät tekemättä tai toteuttamatta. Siten lasten elämäntaso jää alhaiseksi.* (Nykänen 1961: 46.)

Esimerkissä 112 ongelmia ennustetaan sekä lapselle että vanhemmille:

- (112) *Alkoholisoitunut nuori aikuinen tuskin ajattelee lämmöllä vanhempiaan, joiden määrätietoinen tarttuminen asioiden kulkuun kymmenen vuotta aikaisemmin olisi voinut pelastaa hänet täysin toisenlaisille raiteille.* (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990.)

Esimerkki 112 on tekstistä, jossa teini-ikäisten lasten vanhempia opastetaan toimimaan siten, että heidän lapsensa eivät käyttäisi lainkaan alkoholia tai käyttäisivät sitä mahdollisimman vähän. Ilmauksella *pelastaa täysin toisenlaisille raiteille* viitataan siihen, että lapsi voi joutua myöhemmin elämässään ongelmiin liian varhain aloitetun alkoholinkäytön vuoksi. Lukijaan kohdistuva uhkakuva on se, että lapsi on katkera vanhemmilleen siitä, että he eivät ole estäneet häntä aloittamasta alkoholinkäyttöään liian nuorena.

5.2.2.2 Imperatiivi

Imperatiivia pidetään ensisijaisimpana tapana ilmaista pakkoa, ja se mielletään myös vahvimaksi pakon ilmaisemisen keinoksi (Kangasniemi 1992: 97, 110–111)³⁸. Imperatiivia käytetään alkoholivalistusteksteissä verrattain paljon, ja se on yleisin käskyissä käytetty keino ensimmäisen ja viidennen vaiheen teksteissä ja toiseksi yleisin keino muiden kausien kirjoituksissa. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä imperatiivimuodot jakautuvat suhteellisen tasaisesti eri teksteihin, mutta 1990-luvun aineistossa on kolme tekstiä, jotka sisältävät hieman yli puolet kaikista kyseisen jakson tekstien imperatiivimuotoisista käskyistä. Näiden tekstien yhteinen kohderyhmä ovat alkoholin suurkuluttajat.

Esimerkissä 113 alkoholin suurkuluttajaa opastetaan hallittuun alkoholinkäyttöön:

- (113) • **Päätä** etukäteen, kuinka paljon juot viikon aikana ja **pidä kiinni päätöksestäsi**.
 • **Pidä** ainakin muutama alkoholiton päivä viikossa ja ainakin yksi alkoholiton viikko kuukaudessa.
 • Jos et pysy päätöksessäsi, **aloita uudelleen, mieti missä meni vikaan ja opi erehdyksistäsi**.
 • **Päätä** mihin aikaan lopetat juomisesi. (Hallittua juomista: 10.)

Runsas imperatiivin käyttö alkoholin suurkuluttajille tarkoitetuissa esitteissä liittyy todennäköisesti kohderyhmäoletuksiin. Juuri tämän ryhmän oletetaan käyttävän alkoholia liikaa, tiedostavan viimeistään valistusmateriaalia lukiessaan liiallisen alkoholinkulutuksensa sekä haluavan vähentää alkoholinkäyttöään tai lopettaa sen kokonaan. Onnistuneen terveystiedon yhtenä edellytyksenä on pidetty sitä, että vastaanottajalle opetetaan käytännön taitoja siitä, miten hän voi toimia juuri saamansa terveystiedon edellyttämällä tavalla (Wiio–Puska 1993: 118).

5.2.2.3 Nesessiivirakenteet

Erilaiset nesessiivirakenteet ovat aineistoni teksteissä varsin yleisiä. Heikki Kangasniemen (1992: 103, 111) mukaan verbiliiton sisältävä nesessiivirakenne tyyppiä *on tehtävä* on yleisin tapa ilmaista pakkoa suomen kielessä³⁹. Voimakkuudeltaan se on hyvin lähellä imperatiivia. Tätä rakennetta käytetään myös alkoholivalistusteksteissä paljon lukijan toiminnan ohjailuun. Se on kaikkein yleisin pakon ilmaisemisen keino toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä. Vanhimmissa ja uusimmissa teksteissä se on kolmannella sijalla. On mahdollista, että tämän rakenteen yleisyys pakon ilmaisemisen keinona toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä liittyy näiden vaiheiden kirjoitusten kollektiivisuuteen. Jos *on tehtävä* -rakenteen yhteydessä ei käytetä

³⁸ Valma Yli-Vakkurin (1986: 154–156) mukaan indikatiivin preesensin 2. persoonan muodon ja persoonapronominin avulla esitetty käsky voi vaikuttaa jyrkemmältä kuin vastaava imperatiivimuotoinen käsky.

³⁹ Itse asiassa *olla*-verbin ja passiivin 1. partiipin muodostama verbiliitto on yleisin nesessiivirakenteiden tyyppi yleiskielessä. Murteissa sen sijaan nesessiiviverbin ja A-infinitiivin liitto on tyyppisempi nesessiivirakenne. (Hakanen 1993: 179–181.)

persoonapronomineja, voidaan luoda vaikutelmaa, että asiaa käsitellään yleisellä tasolla. Persoonapronominien käyttöä välttämällä voidaan myös peitellä ilmauksen direktiivistä luonnetta, sillä *on tehtävä* -rakenne on selvimminkin direktiivisessä käytössä silloin, kun se sisältää monikon 1. persoonan tai yksikön tai monikon 2. persoonan pronominin. Velvoittavan tahon mainitsematta jättäminen on tavallista virallisissa ohjeissa, jolloin ohje kohdistuu kulloisellekin lukijalle. (ISK 2004: 1579.)

Aineistoni teksteissä *on tehtävä* -rakennetta käytetään ilman persoonapronomineja, kuten esimerkiksi 114, jossa vaaditaan alkoholin salapolton lopettamista:

- (114) *Nykyisestä salapoltoista ja salakapakoimisesta on saatava ehdottomasti loppu. Ihmisille on saatava selväksi, että se, joka ostaa juovutusjuomia laittomista lähteistä, taikka antaa salapolttajalle viljaa, tekee itsensä syypääksi samaan rikokseen.* (Kunnas 1918: 9.)

Esimerkissä 114 nesessiivirakenteeseen ei liity subjektia. Näin käskyistä tulee yleisluontoisia vaatimuksia siitä, millaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen Suomessa tulisi pyrkiä. Yksittäiseen lukijaan kohdistuu kuitenkin implisiittinen vaatimus toimia siten, että salapoltto ja salakapakoiminen loppuvat.

Esimerkissä 115 käsketään keskustelemaan lääkärin kanssa alkoholin ja lääkkeiden yhteisvaikutuksista:

- (115) *Alkoholia runsaasti juovan tai jatkuvasti keskushermostolääkityksellä olevien olisi keskusteltava hoitavan lääkärin kanssa alkoholin ja lääkkeiden yhteisvaikutuksista.* (Aivot ja alkoholi 1991: 7.)

Esimerkissä 115 käskyä lievennetään konditionaalilla. Myös sisällöllisesti käsky on esimerkkiin 114 verrattuna varsin lievä: lukijaa ei käsketä olemaan käyttämättä alkoholia vaan ainoastaan keskustelemaan asiasta lääkärin kanssa. Todennäköistä kuitenkin on, että lääkäri kehottaisi tällaisessa tilanteessa välttämään alkoholin käyttöä. Esimerkissä 115 lopullinen vastuu lukijan alkoholinkäytön ohjailusta siirretään häntä hoitavalle lääkärille. Kaiken kaikkiaan esimerkkiä 115 ei voi pitää varsinaisena käskynä vaan pikemminkin suosituksena. Esimerkki 115 eroaa esimerkiksi 114 myös siten, että siinä eritellään eksplisiittisesti kehotuksen kohdistuvan vain osaan lukijoista eli *alkoholia runsaasti juoviin tai jatkuvasti keskushermostolääkityksellä oleviin*.

Kolmas alkoholivalistusteksteissä usein esiintyvä keino ohjailla kirjoittajaa on nesessiiviverbien *pitää*, *täytyä* ja *tulla* käyttö A-infinitiivin perusmuodon kanssa. Kangasniemen (1992: 111) mukaan *täytyä* on näistä verbeistä suurinta pakkoa ilmaiseva, kun taas *tulla*⁴⁰ on vähiten pakottava. *Pitää* on voimakkuudeltaan lähellä *täytyä*-verbiä. Lea Laitisen (1992: 232, 236) mukaan *pitää*-verbi on suomen murteissa sikäli erikoisasemassa, että se on kiteytynyt uskonnollisen, hallinnollisen⁴¹ tai rituaalisen perinteen direktiiviksi tai ennustuksen futuuriksi. Sillä onkin pitkä raamatullinen tausta, ja se on myös sananlaskujen etuoikeutettu verbi. Tämä tausta todennäköisesti selittää sen, että *pitää*-verbiä käytetään vanhimmissa teksteissä lukijan ohjailuun selvästi enemmän

⁴⁰ Olen ottanut *tulla*-verbin yhteydessä huomioon myös sen käytön futuurisena verbinä. Mikäli *tulla*-verbi on ollut tulkittavissa futuuriseksi, en ole pitänyt sen käyttöä lukijan ohjailuna.

⁴¹ Esimerkiksi vuoden 1759 Ruotsin valtakunnan laissa *pitää*-verbi on yleisin käskyissä ja kielloissa esiintyvä modaaliverbi (Elsayed 2000: 111).

kuin muiden kausien kirjoituksissa. Vanhimmissa teksteissä nimittäin uskonnollisiin normeihin vedotaan kaikkein eniten.

Näiden verbien suhteellinen määrä tutkimusaineistossani muuttuu myös muulla tavoin. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä *pitää-* ja *täytyä-*verbin yhteinen osuus on suurempi kuin *tulla-*verbin osuus. Uusimmissa teksteissä puolestaan *tulla-*verbiä käytetään liki neljä kertaa enemmän kuin *pitää-* ja *täytyä-*verbiä yhteensä. Lisäksi uusimmissa teksteissä näitä verbejä käytetään useammin konditionaalimuotoisina kuin vanhemmissa kirjoituksissa. Siten uusimpien tekstien toimintaohjeet muuttuvat hieman lievemmiksi.

Esimerkissä 116 kerrotaan seikkaperäisesti, miten alkoholin suurkuluttajan pitää pyrkiä vähentämään alkoholinkäyttöään⁴²:

- (116) *Kuinga Juomarin **pitä** alkaman itsiäns parandamaan? Wastaus*
*Hänen **pitä** 1. Sureman surkiata tilaans, josa hän seiso ja sitä onnetoinda kadotuxen duomiota, jonga hän päällens wetänyt on.*
2. Muistaman sitä hywää, jonga hän juopumisellans kadottanut on.
3. Mielens johdattaman Jumalan armoa, joka hänelle wielä tarjona on.
4. Ajatteleman Jesuxen kallista kuolemata, jolla hängin lunastettu on.
5. Hartaasti rukoileman Jumalata hänen silmiäns awamaan tämän synnin oikiaan tundoon, herättämään hänen tahtoans tämän synnin totiseen katumuxeen ja hyljämiseen, ja sytyttämään hänen sydämesäns toisen uskon Christuxen armon omistamises syndeins andexi saamisexi, ja wiimmein että Jumala wahwistais händä aljetusa parannuxesa loppuun asti lujana pysymään.
 (Reinius 1755.)

Esimerkin 116 toimintaohjeet ovat sisällöltään huomattavan erilaisia kuin esimerkin 113 ohjeet. Esimerkissä 113 alkoholin suurkuluttajalle annetaan hyvin konkreettisia keinoja vähentää alkoholinkäyttöään. Esimerkissä 116 puolestaan suurkuluttajaa ei kehoiteta ryhtymään konkreettiseen vaan hengelliseen toimintaan, jotta hän pystyisi vähentämään alkoholinkulutustaan. Tekstistä 116 välittyy näkemys, että henkilökohtaisen uskonnollisen vakaumuksen ja toiminnan sekä Jumalan armon myötä alkoholinkäyttötottumusten muutos onnistuu.

Esimerkissä 117 lukijan ohjailuun käytetään *tulla-*verbiä:

- (117) *Mutta tämän mielen **tulisi** hallita koko elämäämme ja toimintaamme, niin että kaikessa elämään suhtautumisessamme ottaisimme huomioon kanssaihmistemme ja kansanyhteisömme hyvän. Kaikessa siinä, mikä ei loukkaa yksilön omantunnon ja uskon vapautta, **tulee** yksilön tarvittaessa uhrata omat mielihalunsa ja pyyteensä kansanyhteisön hyväksi.* (Alanen 1944: 4.)

Esimerkki 117 liittyy tekstikontekstiin, jossa argumentoidaan, että yksilön on toimittava muiden ihmisten ja koko maamme hyväksi ja oltava siksi raitis. Vaikka ensimmäistä käskyä lievennetäänkin konditionaalilla, esimerkin 117 käskyjä voi pitää varsin voimakkaina.

⁴² Olen tulkinut *pitää-*verbin ilmaisevan esimerkissä 116 deonttista modaalisuutta. Toisaalta *pitää-*verbillä on ilmaistu vanhassa kirjasuomessa myös futuuria (Laitinen 1992: 233–234).

Kolmas alkoholivalistusteksteissä yleinen nesessiivirakenteen tyyppi on *olla*-verbin ja substantiivin muodostama sanaliitto. Näistä yleisin on esimerkin 118 *on syytä*-liitto.

- (118) *Ei meillä ole varaa nimittää huonoja luonteenpiirteitämme kaunein nimityksin, vaan **olisi syytä** kerrankin luopua valheellisista katsomuksistamme ja nimityksistämme.* (Salminen 1934: 10.)

On syytä -rakenteeseen voidaan rinnastaa myös esimerkin 119 omistuslause (ISK 2004: 1503):

- (119) *Mikäs siis syndi on se, joka niin suurena määränä hallitsee maasa, jonka ylitse wiattomakin tarvitseisit itkeä niin kuin se olisi heidän omansa ja jonka tähden kaikilla **olis syy** peljätä Israelin Jumalan Sanaa ja ruweta kauhistusta pois häwittämään?* (Renqvist 1835.)

Olla-verbi on konditionaalissa molemmissa esimerkeissä, mitä voi pitää ohjailun lievennyksenä ja merkinä kohteliaisuudesta. Toisaalta esimerkit ovat sisällöltään varsin voimakkaita. Esimerkissä 118 lukijaa syytetään valheellisuudesta ja kehoitetaan luopumaan siitä. Esimerkissä 119 lukijaa puolestaan ohjailaan pelkäämään jumalansanaa ja tekemään raittiustyötä.

Muita nesessiivisissä *olla*-verbin ja substantiivin sanaliitoissa käytettyjä substantiiveja ovat *aika*, *tarvis*, *tarve* ja *oikeus* sekä lauseke *parhaita tapoja*. Tällaisten sanaliittojen käyttö kuitenkin rajoittuu lähinnä yksittäistapauksiin.

Pidän edellä käsittelemiini *olla*-verbin ja substantiivin nesessiivisiin sanaliittoihin rinnastettavana sellaista omistuslausetta, jossa subjektina on substantiivi *velvollisuus*. Tällainen omistuslause on suhteellisen yleinen varsinkin neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä⁴³:

- (120) *Tässä ei auta, oli herra eli talonpoika, köyhä eli rikas, ylhäinen eli alhainen: kaikissa säädyissä, kaikissa elämän eri tiloissa, wähäisestä mökistä komeaan herrashowiin asti on wiina tehnyt ja tekee ennättämiseen enemmän eli wähemmin rasittawia tuhotöitä, jonkatähden meidän kaikkein **welvollisuus on** ruweta sitä wälttämään ja sen ylöllistä nautitsemista häwittämään.* (Polén 1853.)

- (121) *Ihmisellä **on** siveellisiä **velvollisuuksia** itseään kohtaan. Hänen on hoidettava ja kehitettävä itseään niin, että suorittaen kaikki tehtävänsä harkiten kykenee mahdollisimman hyvin täyttämään paikkansa yhteiskunnassa. Koska alkoholi lamauttaa arvostelu- ja harkintakykyä sekä yleensä hyödyllisten toimintojen suorittamista, se vähentää niiden nauttijan kykyä suorittaa oma osuutensa ihmiskunnan palveluksessa.* (Nykänen 1961: 45.)

Esimerkissä 120 lukija velvoitetaan välttämään viinan nauttimista ja tekemään raittiustyötä, koska viina aiheuttaa yhteiskunnallisia ongelmia. Yksilöiltä vaaditaan siis uhrautumista: heidän on unohdettava omat tarpeensa koko kansan edun vuoksi. Esimerkissä 121 lähtökohta on yksilöllisempi, sillä aluksi vedotaan yksilön

⁴³ Esimerkki 120 ei sinänsä ole omistuslause vaan intransitiivilause. Genetiiviattribuutit *meidän kaikkein* kuitenkin puoltavat esimerkin 120 käsittelemistä tässä yhteydessä.

velvollisuuksiin itseään kohtaan. Loppujen lopuksi myös esimerkissä 121 on kuitenkin kyse siitä, että yksilön on ajateltava ensisijaisesti koko yhteiskunnan etua. Esimerkit 120 ja 121 kuvastavatkin modernille kaudelle tyypillistä uhrautumisen vaatimusta (Hautamäki 1998: 39).

Uusimpien tekstien joukosta löytyy ainoastaan yksi teksti, jossa lukijalle asetetaan velvollisuuksia:

- (122) *Silti nuorten alkoholinkäyttöä ei kannata edistää eikä hyväksyä. Alkoholien luovuttaminen alaikäiselle, alle 18-vuotiaalle, on paitsi laitonta myös typerää. Vanhemmilla on velvollisuus huolehtia siitä, että nuori saa kunnan tilaisuuden kypsyä sekä henkisesti että fyysisesti terveeseen aikuisuuteen. Alkoholien fyysiset vaikutukset ovat nuorelle aivan toista haittaluokkaa kuin aikuisille – fysiologisista syistä tytöille vielä poikia pahemmat. (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990.)*

Lukijan velvollisuutena on huolehtia parhaansa mukaan siitä, että hänen lapsensa ei(vät) nauti alkoholia alle 18-vuotiaana. Tähän häntä velvoittaa hänen lastensa oikeus *sekä henkisesti että fyysisesti terveeseen aikuisuuteen*. Esimerkki 122 on sikäli kollektiivinen, että lukijaa vaaditaan toimimaan tietyllä tavalla muiden ihmisten hyväksi. Koska kyseessä ovat kuitenkin lukijan omat lapset eikä koko yhteiskunta, esimerkki 122 on sisällöltään huomattavasti individualistisempi kuin esimerkit 120 ja 121.

Olen tulkinut nesessiivisiksi myös esimerkkien 123–125 kaltaiset predikatiivilauseet:

- (123) *Onhan selvä, persoonallinen kannanotto tässä asiassa välttämätön jokaiselle, joka tahtoo omaperäisesti järjestää elämänsä nautinnollisen puolen. (Tiililä 25.12.1922.)*
- (124) *Kuitenkin olisi aivan erittäin tärkeää, että upseerit olisivat raittiita, vieläpä ehdottoman raittiita jo senkin vuoksi, että he toimivat koko miespuolisen nuorisomme kasvattajina. (Alanen 1944: 21.)*
- (125) *On viisasta sopia asia selväksi vanhempien kesken hyvissä ajoin etukäteen, ettei epäselviä tilanteita toisen lupaamisista pääse syntymään. (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990.)*

Esimerkissä 123 kirjoittaja lieventää kehotustaan *olla*-verbiin yhdistetyllä liitepartikkelilla *-han*⁴⁴. Kehotus on kuitenkin kokonaisuudessaan vahva, sillä lukijaa ohjailaan olemaan täysin raitis. Esimerkissä 124 kehotusta lievennetään jälleen konditionaalilla. Toisaalta kirjoittaja vahvistaa *tärkeää*-predikatiivia määritteillä *aivan erittäin*. Myös konteksti tekee tästä kehotuksesta voimakkaan, sillä upseerien raittiuden katsotaan olevan ehto nuorten miesten raittiuden edistämisessä. Esimerkki 125 on sävyltään huomattavasti lievämpi kuin aiemmat esimerkit. Sitä ei mielestäni voikaan pitää varsinaisena kehotuksena vaan pikemminkin suosituksena.

Muita lukijan toimintaa ohjailevissa predikatiivilauseissa käytettyjä adjektiiveja ovat *vaarallinen, merkityksellinen, hyvä, huono, keskeinen, paras, turvallinen, olennainen* ja

⁴⁴ Esimerkiksi Arja Lampisen (1990: 87) mukaan liitepartikkelit lieventävät käskyjä lempeiksi tai tuttavallisiksi kehotuksiksi.

helppo. *Olla*-verbin yhteydessä käytetyt adjektiivit eivät ole voimakkuudeltaan samantasoisia. Esimerkiksi rakenne *on välttämätöntä* ilmaisee huomattavasti suurempaa pakkoa kuin rakenne *on hyvä* (Kangasniemi 1992: 111–112). Kaikkia *olla*-verbin ja adjektiivin yhdistelmiä ei voikaan pitää suoranaisinä käskyinä vaan pikemminkin suosituksina (ISK 2004: 1504). Alkoholivalistusteksteissä näiden rakenteiden luonne muuttuu siten, että uusimmissa teksteissä ne ovat useimmiten tulkittavissa suosituksiksi.

Lukijan ohjailun luonteen muuttuminen käskemisestä sopivien toimintatapojen suosittelemiseksi ilmenee myös siten, että *kannattaa*-verbin käyttö nesessiivirakenteissa on yleistynyt huomattavasti uusimmissa teksteissä. Sitä ei käytetä lainkaan kolmen ensimmäisen kauden kirjoituksissa ja neljännen vaiheen teksteissäkin se esiintyy vain kaksi kertaa. Uusimmissa valistusteksteissä *kannattaa*-verbiä käytetään 54 kertaa.

Konteksti vaikuttaa myös *kannattaa*-verbiä käyttämällä ilmaistujen suositusten voimakkuuteen, mikä ilmenee muun muassa esimerkeistä 126 ja 127.

(126) *Joka kolmannessa kuolonkolarissa on yhtenä syynä alkoholi. Herkimmin onnettomuuksia sattuu nuorille ja kokemattomille ajajille. Maantieliikenteen lakisääteinen promilleraja on Suomessa 0.5, mutta esimerkiksi Ruotsissa vain 0.2. Jo puolen promillen humalassa on onnettomuusriski viisinkertainen, joten raitilla **kannattaa** olla täysin selvin päin.*

*Rattijuoppona voi kärehtää myös omaa tietämättömyyttään ja hölmöyttään. Riehakkaan juhlaillan jälkeen veressä on alkoholia vielä pitkään seuraavan vuorokauden puolelle. Jos joutuu aamulla tarttumaan rattiin, **kannattaa** juhliminen lopettaa ajoissa ja laskea tarkkaan mitä juo. Jos yleensä juo. (Ennen kuin korkkaat 1994.)*

(127) *Tapaturma- ja terveystriskit lisääntyvät. **Kannattaa** harkita käytön vähentämistä. (Isä, äiti ja alkoholi 1996: 11.)*

Esimerkissä 126 lukijalle suositellaan liikennehaittiutta. Samassa yhteydessä vedotaan myös tieliikennelakiin ja kohonneeseen onnettomuusriskiin. Siksi esimerkin 126 voi mieltää pikemminkin käskyksi tai kehotukseksi kuin suosituksiksi. Esimerkki 127 on peräisin taulukosta, jossa kerrotaan, millaisia terveystriskejä liittyy tietynsuuruisten viikoittaisten alkoholimäärien kulutukseen. Esimerkki 127 on tarkoitettu 16–25 alkoholiannosta viikossa kuluttaville miehille ja 11–17 alkoholiannosta viikossa juoville naisille. Esimerkki 127 on liikennehaittiusesimerkkiin verrattuna selvästi suositteluvampi. Lukijaa ei kehoiteta ryhtymään konkreettiseen toimintaan tai olemaan tekemättä jotakin vaan ainoastaan harkitsemaan alkoholinkäytön vähentämistä.

5.2.2.4 Toivomukset ja pyynnöt

Ohjailuksi voidaan tulkita myös toivomukseksi muotoiltu lause, jos sillä viitataan vastaanottajan futuuriseen toimintaan (Muikku-Werner 1993: 144). Tutkimusaineistossani toivomuksia esitetään yhdessä ensimmäisen sekä kahdessa toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen kirjoituksessa.

Esimerkissä 128 kirjoittaja toivoo, että kieltolain toimeenpano onnistuisi:

- (128) *Kun kerran kotitarveviinanpoltto voitiin maassamme lopettaa ja lakkauttaa kymmenet tuhannet pikkupolttimot, silloin on täysi syy toivoa, että Suomen kieltolakikin voidaan käytännössä panna toimeen, sitä kun on kannattamassa kansamme suuri enemmistö.* (Seppälä 1916: 14.)

Kyseisen tekstin julkaisuajankohtana kieltolaki oli hyväksytty eduskunnassa, mutta sille ei ollut saatu hallitsijan hyväksyntää. Historiallisen kontekstinsa vuoksi kirjoittajan toivomuksen kohteelle löytyy vaihtoehtoisia tulkintoja. On mahdollista, että tekstissä toivotaan pelkästään sitä, että kieltolaki saisi hallitsijankin hyväksynnän. Silloin toivomusta ei voi pitää lukijan ohjailuna. Toisaalta esimerkki 128 voidaan tulkita siten, että lukijaa ohjailaan kannattamaan kieltolakia vetoamalla *kansamme suureen enemmistöön* ja esittämällä, että enemmistön kannatus on kieltolain toimeenpanon ehto. Myös ilmaus *voidaan käytännössä panna toimeen* viittaa siihen, että toivomus kohdistuu lukijaankin, sillä lain käytännön toimeenpaneminen vaatii paitsi lain muodollista hyväksymistä myös sen noudattamista.

Myös esimerkissä 129 lukijalle kohdistettu toivomus ilmaistaan epäsuorasti:

- (129) *Tämän kirjan tekijä toivoo sellaisen ajan koittavan, jolloin myös Suomen kirkko alkaa kasvattaa miehiä pelastamaan raittiustyöhön ja eroittaa heidät yksinomaaisesti etsimään niitä monesti muuten jalojakin veljiä, jotka nyt viinan villitsemänä harhailevat ja jotka n.s. alemmuuskompleksin vallassa eivät tule kirkkoihimme ja kokoushuoneisiimme pelastustaan etsimään. Ehkäpä joku tämän kirjasen lukijoista löytäne vielä elämäntehtävänsä siinä työssä. Ehkäpä sinä?* (Kuusi 1942: 48.)

Ensimmäisessä kappaleessa toivomus osoitetaan kirkolle organisaationa eikä yksittäisille lukijoille. Toisessa kappaleessa toivomus kuitenkin osoitetaan lukijallekin, sillä ilmauksella *siinä työssä* viitataan edellisessä kappaleessa kuvattuun toimintaan.

Yksi vastaanottajan ohjailun strategioista on myös performatiivien käyttö. Tavallisesti performatiivit ovat performatiiviverbejä, mutta myös niistä johdetut nominit voidaan tulkita performatiiveiksi. Kun puhuja käyttää performatiivivia, hän ilmaisee puheaktinsa luonteen yksiselitteisesti. Performatiivit kuvaavat myös ohjailun sävyjä ja valtasuhteita. *Pyytää-* ja *anoa-*verbejä käyttävällä puhujalla ei ole valtaa, *kysyä-* ja *tiedustella-*verbien yhteydessä valtasuhteet ovat neutraalit, kun taas *vaatia-* ja *käskeä-*verbejä käyttävällä puhujalla on valtaa. (Muikku-Werner 1993: 131–135.)

Alkoholivalistusteksteissä lukijan ohjailu performatiiveja käyttämällä on harvinaista. Tätä strategiaa hyödynnetään kahdessa ensimmäisen, yhdessä kolmannen ja yhdessä neljännen kauden kirjoituksessa. Esimerkki 130 on peräisin tekstistä, jossa vaaditaan paloviinan valmistuksen lopettamista. Lukijaa pyydetään osallistumaan toimintaan, jonka tavoitteena on lakkauttaa paloviinan valmistus ja käyttö Suomessa:

- (130) *Mitä tämä isänmaatansa rakastawa mies sanoo, sopii monin tawoin käyttää wiinan juopumuksen asiaan meidänkin maassa, ja sentähden pyydämme jokaisen lukijan hänen lauseitansa syvästi sydämeensä kätkemään ja rupeamaan uutteralla ja wakaisella mielellä wiinan waltaa Suomessakin häwittämään!* (Polén 1853.)

Esimerkin 130 pyyntö on sisällöltään voimakas. Kirjoittaja liittää pyyntöönsä implisiittisesti isänmaanrakkauden ilmaisemalla, että hänen käyttämänsä ruotsalainen auktoriteetti on *isänmaatansa rakastawa mies*. Lukijalle vihjataan, että jos hän pitää itseään isänmaanystävänä, hänen on toimittava kirjoittajan pyytämällä tavalla. Pyyntön painokkuutta lisää myös sen lopussa oleva huutoimerkki.

Esimerkissä 131 kirjoittaja ohjalee lukijan toimintaa käyttämällä *vedota-* ja *pyytää-*verbiä:

- (131) *Mutta jos heitä ei ole riittävää määrää – ja siinä on nykyhetken suurin vakavuus, ettei heitä, pahan yltyemisestä päättäen, ehkä ole kyllin paljon –, menee kansa siveellistä luhistumista kohti. Me tarvitsemme siveellistä heräämistä laajemmissa kansalaispiireissä, jotta kunniantuntoisten, epäitsekäästi ajattelevien ja toimivien kansalaisten määrä nousisi. Sen vuoksi täytyy nykyisen raittiustilanteen johdosta **vedota** kaikkiin vakavasti ajatteleviin ihmisiin maassamme, **vedota** riippumatta siitä, mitä he ajattelevat kieltolain tai jonkun muun järjestelmän tarkoituksenmukaisuudesta juovutusjuomakysymyksen ratkaisemisessa, ja **pyytää** heitä palaamaan lainkuuliaisuuden tielle, jos he ovat siltä poikenneet, ja auttamaan myös toisia lainkuuliaisuuden tielle. (Sirenius 1924: 45.)*

Kirjoittaja esittää ennen pyyntöään uhkakuvan: ellei kieltolakia noudattavia kansalaisia ole tarpeeksi, *menee kansa siveellistä luhistumista kohti*. Ilmaus *ettei heitä, pahan yltyemisestä päättäen, ehkä ole kyllin paljon* viittaa siihen, että kieltolakia noudattavien kansalaisten määrää pidetään vähäisempänä kuin kieltolain rikkojien määrää. Mahdollisesti tämä pessimistisyys on syynä siihen, että esimerkissä 131 valta annetaan pyyntöjen ja vetoomusten myötä lukijalle. Tosin kyseisessäkin tekstissä lukijan toimintaa ohjataan useimmiten kirjoittajan valtaa osoittavilla strategioilla.

Yksikön 1. persoonassa käytettyjen performatiiviverbien katsotaan ilmaisevan puhujalähtöistä direktiivisyyttä (ISK 2004: 1580). Omassa aineistossani direktiivisesti käytetyt performatiiviverbit eivät esiinny yksikön ensimmäisessä persoonassa, mutta muun muassa esimerkkejä 130 ja 131 voi tulkita siten, että niissä häivytetään yksikön 1. persoonaa käyttämällä monikon 1. persoonaa ja yksikön 3. persoonaa. Siten myös näiden esimerkkien performatiiviverbin käyttö voidaan tulkita puhujalähtöiseksi ohjailuksi.

5.2.2.5 Lupaukset ja kiellot

Alkoholivalistustekstien lukijoita ohjailaan myös lupauksilla. Lupaukset ovat tosin harvinaisia, sillä niitä löytyy yhteensä viisi kappaletta: yksi neljännen ja neljä viidennen kauden aineistosta. Esimerkissä 132 luvataan, että kunnollinen ihminen löytää itselleen työpaikan:

- (132) *Miten tämä taistelu onkaan viime aikoina käynyt, kun työalojen saanti monesti on aivan mahdoton. Millä lohduttaa ja antaa elämän rohkeutta elämään lähteväälle nuorisoinneksellemme? Paraita neuvoja lienee tämä: Kunnollinen aines, joka pyrkii hyvin valmistumaan sekä luonteena että työn suorituksissa voittaa sittenkin itselleen sijan auringossa. Se pystyy myös löytämään uusia*

työmuotoja ja elämänmahdollisuuksia laajassa isänmaassamme, jossa varmasti vielä on jällellä paljon työtä sekä aineellisen että henkisen viljelyksen alalla, kunhan vain pystymme panemaan voimat liikkeelle ja annamme tarpeeksi arvoa jokaiselle rehelliselle työlle. On aloja, joilla erikoisesti vaaditaan kuntoa. Nyt kilpailun ollessa ankara olisi täysi oikeus työnsaannin edellytyksenä vaatia raittiutta, sillä takaahan se nuoren ihmisen silloin pystyvän itsehillintään ainakin jossain määrin. (Salminen 1934: 12.)

Esimerkin 132 lupaus on ehdollinen, sillä *sija auringossa* luvataan vain kunnollisille nuorille. Yhtenä kunnollisuuden ehtona pidetään raittiutta. Hankalasta yhteiskunnallisesta tilanteesta johdetaan myös työnantajille oikeus vaatia työnhakijoilta raittiutta. Esimerkki 132 sisältää myös implisiittisen uhkauksen: ellei ole raitis, ei välttämättä saa töitä.

Esimerkissä 133 luvataan, että imettävä äiti voi nauttia alkoholia:

- (133) *Äidin ei kuitenkaan tarvitse kokonaan pidäytyä imetyksiaikana alkoholista vauvan terveyden takia. Sen sijaan molempien vanhempien on ihan suotavaa jatkaa tilanneraittiutta oman mukavuuden ja vauvan hoidon tuomien uusien kokemusten ja velvoitteiden takia. (Selvästi raskaana 1992.)*

Esimerkkiä 133 edeltävässä kappaleessa kerrotaan, että vaikka äiti imettäisi lastaan yhden promillen humalassa, rintamaidossa on niin vähän alkoholia (1 g/100 ml), että siitä ei koidu lapselle terveydellistä haittaa. Tästä johdetaan esimerkin 133 lupaus. Seuraavan virkkeen ilmaus *jatkaa tilanneraittiutta* implikoi, että vanhempien oletetaan olleen raittiita ainakin raskausaikana. Sana *tilanneraittius* puolestaan implikoi, että lukijan ei oleteta olevan täysin raitis. Esimerkissä 133 on mielenkiintoista se, että lukijaa ei vaadita eksplisiittisesti olemaan raittiina vauvan vuoksi vaan *oman mukavuutensa ja vauvan hoidon tuomien uusien kokemusten ja velvoitteiden takia*. Kaiken kaikkiaan esimerkin 133 lupaus jää näennäiseksi siihen välittömästi liittyvän suosituksen vuoksi.

Huomattavasti lupaamista yleisempää on ohjata lukijaa kielloilla. Vanhimmissa teksteissä tosin kieltojen määrä on suhteellisen vähäinen, ainoastaan kolme kappaletta koko kauden aineistossa, eivätkä kiellot välttämättä liity alkoholinkäyttöön. Seuraavien kausien teksteissä kieltojen suhteellinen määrä pysyy suunnilleen samansuuruisena, mutta yksittäisten tekstien välillä on selviä eroja. Osa teksteistä ei sisällä kieltoja lainkaan, kun taas osassa tekstejä kieltoja käytetään suhteellisen paljon. Muun muassa lyhyt esimerkki 134 sisältää viisi kieltoa:

- (134) *Älkää koskaan ottako niitä kotiseinämienne sisäpuolelle, älkää leikkikö niiden kanssa, sillä se leikki on kovin vaarallista. Älkää pitäkö sitä pikku-asiana, kun näette miestoverienne juovan ja älkää ottako osaa siihen. Ja älkää rauhoittako itseänne sillä, että kyllä he voivat pitää varansa. (Nuorille tytöille 1901: 5–6.)*

Esimerkissä 134 keskeisintä on kieltää lukijaa käyttämästä alkoholia ja hyväksymästä miespuolisten ystäviensä alkoholinkäyttöä. Paitsi, että esimerkin 134 kiellot koskevat lukijan toimintaa, ne koskevat myös hänen alkoholiasenteitaan.

Esimerkissä 135 lukijaa kielletään kierrellen:

- (135) *Mistä nuoret hankkivat kaiken juomansa alkoholin? Lakihan kieltää alkoholijuomien välittämisen alaikäisille. (Jos välität, älä välitä 1994: 3.)*

Esimerkissä 135 *laki* personifioidaan kieltämään alkoholin antaminen alle 18-vuotiaille, jolloin kieltäjänä ei esiinny tekstin julkaisija (Alko sekä Sosiaali- ja terveysministeriö). Toisaalta esitteessä toistetaan useaan kertaan kieltoa *Jos välität, älä välitä*, joten myös tekstin julkaisija esiintyy kieltäjänä. Lakiin vetoamalla kiello saa todennäköisesti lisää painokkuutta.

5.2.2.6 Muutokset lukijan ohjailussa

Lukijan ohjailun määrä pysyy alkoholivalistusteksteissä suunnilleen samansuuruisena koko tarkastelujakson ajan. Yksittäisissä teksteissä tosin on selviä eroja siten, että osa teksteistä ei sisällä lainkaan eksplisiittistä lukijan toiminnan ohjailua, kun taas joissakin teksteissä lukijaa vastaavasti ohjailaan tavallista enemmän⁴⁵. Lukijan ohjailun sävy puolestaan muuttuu alkoholivalistusteksteissä selvästi. Neljän ensimmäisen kauden aikana lukijaa ohjailaan ensisijaisesti suoria käskyjä käyttämällä ja lisäksi tuomitsemalla lukijan toiminta. Myös uusimmissa teksteissä käskeminen on yleisin tapa ohjata lukijan toimintaa. Uutta on se, että alkoholivalistuksessa on alettu antaa suosituksia sopivasta alkoholinkäytöstä. Siten lukijan ohjailun sävy muuttuu uusimmissa teksteissä lievemmäksi.

Sisällöllisesti lieventyminen ei ole yhtä suoraviivaista. Ensimmäisen vaiheen tekstien tyypillisin sanoma voidaan tiivistää kielloon *Älä juopottele*. Toisen, kolmannen ja neljännen kauden tekstejä luonnehtivat parhaiten käskyt *Ole raitis* ja *Tee raittiustyötä*. Uusimpien tekstien tyypillisimmät käskyt voisivat olla *Juo alkoholia vain kohtuudella* sekä *Noudata tarvittaessa tilanneraittiutta*. Sisällöllisesti näyttääkin siltä, että lukijan ohjailussa siirrytään alkoholin kohtuukäytön sallivasta linjasta täysraittiuuden vaatimukseen ja siitä jälleen kohtuukäytön hyväksymiseen.

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä mielenkiintoinen sisällöllinen piirre on se, että niissä ohjailaan sekä lukijan konkreettista että mentaalista toimintaa. Uusimmissa teksteissä lukijan toiminnan ohjailu rajoittuu lähinnä konkreettiselle tasolle. Vanhempaan valistukseen istuu esimerkiksi suora käsky *Pidä juoppoutta syntinä*, sillä imperatiivimuotoiselle predikaatille löytyy teksteistä semanttisesti sopivia komplementteja. Uusimmista teksteistä luontevia imperatiivimuotoisen predikaatin komplementteja ei löydy, vaan vastaavanlaiset käskyt olisivat esimerkiksi muodossa *Pidä alkoholinkäyttöä haitallisena*. Tällainen käsky ei kuitenkaan kuulostaisi luontevalta. 1990-luvun valistuksessa lukijoiden alkoholiasenteita pyritäänkin muuttamaan implisiittisemmin kertomalla esimerkiksi liiallisen alkoholinkulutuksen haitoista. Muutos liittyy mahdollisesti käsitykseen entistä kriittisemmästä lukijasta, jota ei voida suoraan käskeä ajattelemaan halutulla tavalla.

Alkoholivalistusteksteissä käytetyt lukijan ohjailun strategiat osoittavat kirjoittajan ja lukijan suhteen asymmetrisyyden. Valta on pääasiassa kirjoittajalla lukuun ottamatta muutamia poikkeuksia, joissa kirjoittaja antaa vallan lukijalle pyytämällä tältä jotakin.

⁴⁵ Heikkinen (1999: 225) pitää vaikuttamaan pyrkimisen kannalta erityisen mielenkiintoisina sellaisia tekstejä, joissa ei juurikaan ole toimintakehotuksia tai suoranaisia ohjeita. Tällaisissa teksteissä saatetaan pyrkiä luomaan objektiivisuuden vaikutelmaa, mutta loppujen lopuksi vihjataan, miten tekstissä käsitellyn ilmiön liittyvien osapuolten tulisi toimia.

Kirjoittajan ja lukijan hierarkia tosin lievenee hieman 1990-luvun teksteissä. Enää kirjoittaja ei ota itselleen esimerkiksi valtaa tuomita lukija kadotukseen.

5.3 Yleisöt eri vaiheiden teksteissä

Maurasen (1993: 35) mukaan yleisön tarkastelu on analyysoijalle sikäli ongelmallista, että analyysoija kuuluu harvoin tavoiteltuun yleisöön. Toisaalta analyysoija on yleensä tietoinen siitä, kuuluuko hän tekstin yleisöön vai ei. Omassa tutkimuksessani pidän ongelmallisena sitä, että kuulun osaan aineistoni tekstien yleisöistä ja osaan en. Suurin osa aineistoni teksteistä on julkaistu ennen syntymääni, joten minun on mahdollista kuulua niiden yleisöön. Myös suurin osa uusimmista teksteistä on kirjoitettu yleisöille, joihin en kuulu. Oletan, että pystyn tarkastelemaan objektiivisemmin tekstejä, jotka on suunnattu sellaisille yleisöille, joihin en itse kuulu. Vastaavasti tulkintani voivat olla tavallista subjektiivisempia analysoidessani tekstejä, joiden yleisöön kuulun.

Yleisön tutkimisessa yksi keskeisimpiä kysymyksiä on Perelmanin (1971: 19; 1996: 20–21) mukaan se, ”mikä on se yleisö, jolle argumentaatio kulloinkin kohdistuu”. On viestintätilanteita, joissa vastaus kysymykseen tavoitellusta yleisöstä on ilmeinen. Esimerkiksi oikeudessa asianajajan on vakuutettava tuomarit. Joissakin tilanteissa yleisönä on ihmisjoukko, jolle puhuja välittömästi osoittaa sanansa. Toisaalta yleisö ei koostu välttämättä henkilöistä, joiden puoleen puhuja kääntyy. Perelman havainnollistaa tätä ajatustaan esimerkillä kahvilan seinällä olleesta tekstistä *Hauva kiltti, ethän kiipeä penkille*. Ylipäätään Perelman pitää tavoitellun yleisön määrittämistä erityisen ongelmallisena silloin, kun kyseessä on kirjoitettu teksti.

Perelmanin koiraesimerkistä nousee esiin kaksi keinoa tavoitellun yleisön määrittämiseksi. Ensinnäkin tavoitellun lukijan suora puhuttelu on muodollinen keino osoittaa, millaiselle yleisölle teksti on suunnattu. Toiseksi tekstin vastaanottajan on oltava sellainen olento, joka todellakin kykenee vastaanottamaan hänelle tarkoitetun viestin.

Kaiken kaikkiaan voi siis ajatella, että jos tekstissä puhutellaan suoraan sellaista lukijaryhmää, joka myös kykenee vastaanottamaan viestin, kyseistä joukkoa voi pitää tekstin yleisönä. Aina tavoiteltua lukijaa/lukijaryhmää ei kuitenkaan puhutella suoraan, vaan se esimerkiksi vain mainitaan tekstissä. Toisaalta teksteissä voidaan mainita monia muitakin ryhmiä kuin tavoiteltu yleisö. Siksi erilaisten ryhmien nimeämistä ei voi tulkita mekaanisesti tavoitellun yleisön eksplikoimiseksi. Jos kuitenkin kirjoittajalla on selvästi välitettävänään jokin viesti mainitsemalleen ryhmälle, kyseistä joukkoa voi pitää kirjoittajan tavoittelemana yleisönä.

Universaaliyleisölle suunnattu esitys on Perelmanin (1971: 32) mukaan tarkoitettu vakuuttamaan kaikki vastaanottajat kaikkina historiallisina ajankohtina ja kaikkialla maailmassa. Tutkimusaineistostani ei löydy yhtään tekstiä, joka sopisi kaikin tavoin Perelmanin kuvaukseen⁴⁶. Useimmissa teksteissä viitataan eksplisiittisesti esimerkiksi iän tai sukupuolen mukaan rajattuun yleisöön. Laajemmillekin yleisöille tarkoitetuissa

⁴⁶ Alkoholivalistustekstien yleisöajattelu näyttää poikkeavan selvästi esimerkiksi ylioppilaisaineiden yleisöajattelusta, sillä abiturientit osoittavat tekstinsä verrattain usein universaaliyleisölle (Manninen 1998: 32–38). Myös aikakauslehtimainosten joukosta löytyy universaaliyleisöllekin suunnattuja mainoksia (Matila 1999: 21–23).

teksteissä viitataan kyseisen tekstin historialliseen kontekstiin, suomalaiseen yhteiskuntaan tai kansaamme.

Esimerkit 136 ja 137 ovat peräisin oppaasta, jossa käsitellään alkoholin vaikutusta terveyteen:

- (136) *Tuoreen tutkimuksen mukaan noin kolmannes alkoholinkäyttäjistä on tutkimusta edeltäneen vuoden aikana pyrkinyt juomisen vähentämiseen tai lopettamiseen joko tilapäisesti tai pysyvästi.*
- (137) *Alkoholijuomaksi katsotaan Suomessa kaikki ne juomat, jotka sisältävät puhdasta alkoholia enemmän kuin 2,8 tilavuusprosenttia. (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 4–5.)*

Esimerkissä 136 teksti kytketään tiettyyn ajankohtaan, 1990-luvun puoliväliin, ilmauksilla *tuore tutkimus* ja *tutkimusta edeltäneen vuoden aikana*. Esimerkissä 137 mainitaan eksplisiittisesti tekstin maantieteellinen ja kulttuurinen konteksti: *Suomi*. Näiden seikkojen vuoksi kyseistä tekstiä ei voi pitää universaaliyleisölle tarkoitettuna, vaikka sen sisältö muilta osin onkin sellainen, että se voisi vedota myös toisina aikoina ja toisenlaisissa kulttuureissa eläneisiin lukijoihin.

Erityisyleisöjen tutkimukseen soveltuu nähdäkseni hyvin van Dijkin (1995: 248–251) näkemys ideologioiden merkityksestä erilaisten ryhmien polarisoinnissa. Tietty ideologia kategorioi ihmisiä ryhmiin, joille on usein ominaista vastakkaisuus. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi me vs. muut sekä mustat vs. valkoiset. Van Dijk pitää ideologiaa skeemana, joka määrittää ryhmän identiteettiä, toimintaa, päämääriä, normeja ja arvoja, asemaa muiden ryhmien joukossa sekä sosiaalisia ja materiaalisia resursseja. Van Dijkin lähtökohtana on, että ryhmä itse määrittää identiteettiään edellä mainittujen elementtien pohjalta. Perelmanin yleisöajatteluun sovellettuna ajatus täytyy kääntää toisin päin: kirjoittaja rakentaa tavoittelemastaan yleisöstä ideologisen skeeman, jonka varaan hän perustaa argumentointinsa.

Laajimmillaan tutkimieni alkoholivalistustekstien yleisöksi voidaan ajatella kaikki suomalaiset. Heikkisen (1999: 230–231) mukaan suuri osa pääkirjoituksista on suunnattu tarkemmin täsmentämättä kansalaisille tai koko kansalle. Heikkinen pitääkin joukkotiedotuksen tyypillisenä piirteenä sitä, että joukkotiedotustekstit suunnataan joukoille ja kenelle tahansa. Tutkimusaineistoni jokaisesta ajallisesta kerrostumasta löytyy myös suppeammille erityisyleisöille tarkoitettuja tekstejä.

Seuraavaksi tarkastelen vaihe vaiheelta, millaisille erityisyleisöille kyseisen kauden tekstit on suunnattu ja miten tavoiteltu kohderyhmä ilmaistaan niissä. Yleensä jokaisesta tekstistä on löytynyt selkeä pääyleisö. Useilla teksteillä on pääyleisön ohella myös muita yleisöjä. Mikäli jollakin tekstillä on ollut esimerkiksi kolme yleisöä (pääyleisö ja kaksi muuta yleisöä), olen ottanut kaikki yleisöt huomioon analyysissäni. En siis ole luokitellut tekstejä pelkästään pääyleisön mukaan.

5.3.1 Ensimmäisen vaiheen tekstien erityisyleisöt

Tutkimusaineistoni vanhin teksti, Israel Reiniuksen Yxikertaiset kysymykset juopumisesta, on tarkoitettu juomareille. Tekstin otsikko viittaa siihen, että kirjoittaja

tavoittelee lukijoikseen henkilöitä, jotka juovat alkoholia humalahakuisesti. Juomariyleisö mainitaan eksplisiittisesti heti tekstin alussa:

(138) *Oletkos **Juomari**? Wastaus.*

Olen Jumala paratko; sillä vaikka minä muutoin, niin kuin muutkin syndiset, olen kaikkiin syndeihin taipunut ja wikapää, niin tunnen minä itseni erinomaisest Juopumisen syndiin nojoxi ja tottuneexi. (Reinius 1755.)

Reiniuksen tekstissä juomari määrittyy henkilöksi, joka juo alkoholia humaltumiseen asti. Kriitikki kohdistuu siis ainoastaan juomareihin eikä kohtuullisesti alkoholia käyttäviin.

Esimerkissä 139 erityisyleisönä ovat paloviinan valmistajat ja välittäjät:

(139) *Jos siis palowiina on wahingollinen sekä sielun että ruumin puolesta ja jos sen kautta suurimmat pahuudet, pahennuxet ja synnit tulewat, niin kaikei on sen toimittaja, nimittäin **keittäjä, kaupitsia ja muutoin juottaja** se, josta Jesus erinomattain sanoo: Woi kuitenkin sitä ihmistä, jonka kautta pahennus tulee! Sentähden, woi **sinua** synnin orja, joka sen elon ja wiljan, jonka Jumala armostansa on meille ruumin einnexi andanut, keität ja walmistat senkaltaisexi myrkyllisexi juomaxi, jonka kautta **sinun** lähimäises murhaa sekä sielunsa että ruuminsa ja tulee senkaltaisexi raiwoxi ja wimmapääxi, ettei hän pelkä Jumalata eikä häpe ihmisitä, waan kauhiasti tekee heitä molempia vastaan. (Renqvist 1835.)*

Kirjoittaja nimeää ensin tavoittelemansa yleisön paloviinan *keittäjiksi, kaupitsijoiksi ja muuten juottajiksi*. Nimeämistä seuraava yksikön toisessa persoonassa oleva puhuttelu määrittää tekstin lukijaksi alkoholin valmistajan tai välittäjän.

Esimerkissä 140 ilmaus *meidänkin maassa* rajaa erityisyleisöksi suomalaiset:

(140) *Ymmärrettävä on, että hiiwa-silmäinen aiwan huonosti katsoo yhteistä parasta: juopon **wirkamiehen** on ymmärrys ja omatunto watsassa, juoppo **lajin-walwoja** ei kuule mitä wääryyttä kärsiwäisten kyyneleet huutawat, juoppo **lääkäri** lähettää tietämätensäkin monta eläwää kuolluitten kumppaniksi, juoppo **sielun-paimen** hoitaa hullusti laumaansa ja juoppo **kouluttaja** kaswattaa kansaa kaltaiseksensa. Siis pahuus kyllin iloitsee ja hywyys murehtii kymmenen tuhannen juomarin tähden **meidänkin maassa**. (Juopoista 1851.)*

Tekstin pääyleisönä voi pitää kaikkia suomalaisia. Kirjoittajan mainitsemia ammattiryhmiä voi pitää tekstin pienempinä erityisyleisöinä.

Esimerkki 141 on peräisin tekstistä, joka on julkaistu jatkokirjoituksena Suomettaressa vuonna 1853. Tekstissä puhutellaan monenlaisia yleisöjä. Yksi niistä ovat maanviljelijät, kuten esimerkistä 141 ilmenee:

(141) *Josko moni ajatteluwainen ja isänmaansa yleistä onnea enemmän kuin omaa woittoansa rakastawa talonisäntä olisikin edellä mainituista syistä halullinen luopumaan wiinan polttamisesta, niin löytyy kuitenkin wielä yksi haka, johon usiammat, **erinomattain maanwiljelijät**, ripustawat ajatuksensa kiini, lujasti puolustamaan wiinan keiton hyötyä, jos ei muun, niin karjan hoidon tähden. Se on nimittäin rankki, joka **melkein kaikkein maanwiljelijäin** mielestä on niin*

tarpeellinen ja wälttämätöin maku karjan ruokaan, ettei eläimet ilman sitä muka woi tulla aikaan. (Polén 1853.)

Maanviljelijät nimetään esimerkissä 141 yleisöksi kahteen kertaan. Yleisön voi päätellä myös kirjoituksen aiheesta eli rankin käytöstä karjanhoidossa.

Sama kirjoittaja puhuttelee yhdessä jatkokirjoituksensa osassa myös yläluokkaa:

- (142) *Sillä niin kauwan kuin wiime mainitut [herrasmiehet] ryyppääwät wiinaa, niin kauwan sitä talonpoikainenkin kansa tahtoo tehdä, etenkin kuin sillä ei ole waraa eikä tilaisuutta itsellensä hankkia muita hienompia juomia, joiden kohtuullinen nautinto ei ole niin turmelewainen eikä wahingollinen kuin palowiina. **Herrasmiesten** welwollisuus on raittiudessaakin olla muille hywänä esikuwana, ja jos he sen tekewät, on se siunattu seuraus, jonka sen kautta matkaansaattaisiwat, tuhatta wertaa suurempi, kuin se alhainen nautinto, jonka wiinaryppy itsekullenkin on tuottawinansa.* (Polén 1853.)

Tekstiin kirjoittuu oletus alaluokan halusta jäljitellä yläluokkaa. Siksi siinä argumentoidaan, että yläluokan raitistuminen edesauttaa koko kansan raitistumista. Esimerkissä 142 ilmaistaan myös näkemys yläluokan alkoholinkäyttötavan paremmuudesta: yläluokka nauttii kohtuullisesti *hienompia juomia*.⁴⁷

5.3.2 Toisen vaiheen tekstien yleisöt

Toisen kauden aineistossa yleisin erityisyleisö ovat nuoret, sillä tämän kauden teksteistä kaksi on tarkoitettu koko nuorisolle. Yhdessä tekstissä kohderyhmä ilmaistaan otsikossa *Raittius-katkismus nuorisolle*. Esimerkissä 143 yleisöksi rajataan nuoret puhuttelun ja yksikön toisen persoonan käytön myötä:

- (143) *Nuori ystäv! Olet ehkä joskus nähnyt juopuneen tai kuullut puhuttavan henkilöstä, joka on juopuneena kuljeskellut pitkin kylän raittia tai kaupungin katuja.* (Kunnas 1918: 3.)

Esimerkki 143 ilmentää puhuttelusubstantiivien tehtävää rajata luokkaa, johon puhuttelutava iän, sukupuolen tai muun seikan perusteella kuuluu (Yli-Vakkuri 1989: 45). *Ystäv*-sanan käyttö rakentaa läheisyyttä kirjoittajan ja lukijan välille sekä korostaa sitä, että tekstissä ajatellaan vilpittömästi lukijan etua.

Kahdessa toisen kauden kirjoituksessa erityisyleisöksi rajataan nuoret naiset. Toisen otsikko on *Nuoret naiset ja ehdoton raittius* ja toisen *Nuorille tytöille*. Ensimmäisen tekstin viesti on, että nuoret naiset eivät saa avioitua alkoholia käyttävien miesten kanssa. Tekstistä välittyy näkemys, että nuoret naiset pitävät avioitumista niin tärkeänä, että he

⁴⁷ Käsitys yläluokan alkoholinkäyttötavan paremmuudesta tavallisen kansan alkoholinkäyttötottumuksiin verrattuna on vallinnut suomalaisessa alkoholijäätelussa pitkään. Esimerkiksi 1940-luvun lopussa ostajaintarkkailujärjestelmän pääideologi Arvo Linturi kritisoi järjestelmän toimivuutta siitä, että myyntikieltoja on jaettu liian helposti ”täysin viattomille” asiakkaille. Esimerkkinä Linturi mainitsee helsinkiläisen herrasmiehen, joka sai myyntikiellon ostettuaan yhden kuukauden aikana 17 puolen litran likööripulloa. Linturin mukaan 17 likööripullon juominen kuukaudessa oli täysin eri asia kuin 17 viinapullon juominen, koska likööri oli keskiluokan nautiskelujuoma. (Simpura 1982: 245–246.)

ovat valmiita hyväksymään huononakin pidetyn kosijan. Kirjoittaja argumentoikin, että parempi olisi jäädä naimattomaksi kuin avioitua alkoholia käyttävän miehen kanssa.

Tekstin yleisöä ei puhutella suoraan, vaan kirjoittaja käyttää yksikön kolmatta persoonaa viitatessaan nuoriin naisiin:

- (144) *Sentähden muistakoon nainen, ei että hänellä on vaikutusvoimaa, sillä se vaikutusvoima pettää usein, aivan liian usein, jos siihen ruvetaan kerskaillen turvautumaan, mutta muistakoon pikemmin, että hän on heikko, ja että hän, jos liian vapaasti seurustelee mieshenkilöiden kanssa, joidenka siveellisestä kannasta hänellä ei ole täysiä takeita, voi tulla voitetuksi, viekotelluksi lupaamaan ja tekemään, mitä hän jälestäpäin katkerasti katuu.* (Granfelt 1893: 405.)

Yksikön kolmannen persoonan käyttö voidaan tulkita suoran lukijaan viittaamisen kiertelyksi. On kohteliaampaa käskeä lukijaa epäsuorasti kuin suoraan. Toisaalta yksikön kolmannen persoonan käyttö viittaa siihen, että teksti on suunnattu myös naimattomien nuorten naisten läheisille⁴⁸. Perinteisesti kyläyhteisöissä pyrittiinkin huolehtimaan siitä, että juomarimiehet eivät päässeet naimisiin (Apo 2001: 139–140). Esimerkin 144 voikin tulkita myös siten, että nuorten naisten läheisiä velvoitetaan muistuttamaan nuoria naisia alkoholia käyttävien kosijoiden vaarallisuudesta.

Nuorille tytöille otsikoidussa tekstissä tukeudutaan runollisesti oletukseen naisten empaattisuudesta:

- (145) *Teillä on kaikilla hellät sääliväiset sydämet. Ettehän Te voi surua tuntematta nähdä särjettyjä äitejä, nälkäisiä lapsia, riitaisia aviopuolisoja. Älkää tukahuttako tätä tunnetta, älkää antako väliäpitämättömyyden saavan sijaa Teissä.* (Nuorille tytöille 1901: 8.)

Empaattisuuteen vetoamalla kohderyhmää ohjataan kohentamaan alkoholistiperheiden oloja tekemällä raittiustyötä. Tästä seuraa edelleen vaatimus olla itsekin raitis ja vaatia raittiutta myös aviopuolisolta.

Toisen kauden aineistossa on myös Santeri Alkion teksti *Nuorisoseuralaisen suhde väkijuomiin*. Otsikon perusteella tekstin erityisyleisönä voisi pitää kaikkia nuorisoseuralaisia. Kirjoituksessa puhutellaan kuitenkin esimerkin 146 tavoin pelkästään nuoria miehiä, joten tekstin yleisöksi rajautuvat nuorisoseurojen miesjäsenet.

- (146) *Entäs sisällinen järjestys, nuoret miehet! Tehän kasvatatte itseänne. Siinä ei liene tavat ja muoto pääasioita vaan sisältö ja vaikuttimet.* (Alkio 1905: 178.)

Vieläkin suppeampana yleisönä tekstissä ovat nuorisoseurojen johtajat:

- (147) *Nuorisoseurojen nuoret johtajat eivät uskalla, vaikka joskus olisi hyvää tahtoa-kin, muistuttaa mahtimiesten ryypiskelystä, joka on jyrkässä ristiriidassa seuran tarkoituksen kanssa, sekä esimerkin kannalta ehdottomasti tuomittava.* (Alkio 1905: 172.)

⁴⁸ Esimerkissä käytettyä yksikön 3. persoonan imperatiivia (*muistakoon*) nimitetään jussiiviksi. Toisin kuin varsinaiset imperatiivi-ilmaukset jussiivi ei kohdistu direktiiviä suoraan puhuteltavaan. Tällä tavoin ilmaistu direktiivi on pikemminkin vaatimus, toivomus tai velvoite puheenalaiselle, joka ei ole välttämättä läsnä puhetilanteessa. (ISK 2004: 1576–1578.)

Esimerkki 148 viittaa siihen, että Nuorisoseura-teksti on tarkoitettu muillekin kuin nuorisoseurojen miesjäsenille:

- (148) *Toinen vastenmielisyyden syy on siinä, että moraalisaarnaaja niin usein asettuu muiden ihmisten yläpuolelle, sekä vielä sekin, että varsinkin nuorille saarnaavat usein hyvää ja kaunista sellaisetkin ihmiset, jotka eivät opettamiaan periaatteita ollenkaan pyrikään omaan elämäänsä soveltamaan. Onpa todellakin nuorisolla hauskat hetket, kun joku salajuoppo pitää raittiusesitelmän, kun joku isäntä tai herra, joka huulee asemansa vuoksi olevan itsellään siveellisen oikeuden ryyppätä, varoittaa nuoria miehiä olemaan ryyppäämättä, muistuttaen, että ”ei teidän aikanne ole vielä tullut”.* (Alkio 1905: 176.)

Esimerkissä 148 kritisoidaan kaksinaismoralistisia alkoholivalistajia. Ilmausten *isäntä* ja *herra* käyttö viittaa siihen, että kaksinaismoralistisina valistajina pidetään yhteisössään vakiintuneen ja arvostetun aseman saavuttaneita aikuisia miehiä. On mahdollista, että tekstin toissijaisena yleisönä ovat nuorison kasvattajat.

On myös mahdollista, että nuorisoseuralaiset eivät ole pelkästään kyseisen tekstin yleisö. Vaikka Alkio onkin kirjoittanut tekstin omalla nimellään, hän ei välttämättä valista lukijoitaan yksilöllisenä kirjoittajana vaan nuorisoseuraliikkeen nimissä. Nuorisoseuraliike kuuluikin suuriin joukkoliikkeisiin, ja esimerkiksi vuonna 1905 sen jäsenmäärä nousi 48 700:aan (Smeds 1989). Siten nuorisoseurat ovat olleet vaikutusvaltaisen instituutio 1900-luvun alussa.

Yhdessä toisen kauden tekstissä yleisönä on työväki, mikä ilmenee tekstin otsikosta *Työväki ja alkoholi*. Tekstissä eritellään alkoholinkäytön vaikutusta työväen yhteiskunnalliseen asemaan. Kirjoituksen päättää esimerkin 149 vaatimus:

- (149) *Hollannissa ja Itävallassa ja paikoittain muuallakin ovat sosialidemokratit julkisesti tunnustaneet, että ennen kuin voidaan kukistaa kapitalismi, täytyy ensin kukistaa alkoholismi. Viime mainitussa maassa pidetäänkin jokaisen oikean sosialidemokratian tinkimättömänä velvollisuutena olla ehdottomasti raitis ja kuulua raittiusseuraan.* (Hytönen 1904: 9.)

Vaikka tekstissä viitataan hollantilaisten ja itävaltalaisien sosiaalidemokraattien raittiusvaatimukseen, on todennäköistä, että näiden esimerkkien avulla raittiusvaatimus kohdistetaan myös suomalaisille sosiaalidemokraateille.

5.3.3 Kolmannen vaiheen tekstien yleisöt

Useimmissa kolmannen vaiheen teksteissä tavoiteltu erityisyleisö rajataan ainoastaan ajallisesti ja maantieteellisesti 1920-luvun suomalaisiksi. Joukossa on muutamia suppeammillekin yleisöille tarkoitettuja tekstejä.

Esimerkki 150 on peräisin tekstistä, jonka otsikkona on *Miehekkäämpi käsitys suhtautumisesta väkijuomiin!*. Myös itse tekstissä puhutellaan miehiä:

- (150) *Mutta siihen ”miinus”-merkkiin, minkä juovuksissa nähty mies hankkii maineelleen jo sillä, että on päästänyt itsensä avuttomuuden tilaan, liittyy lisäksi toinen: häntä voi sormella osoittaa lainrikkojaksi.* (Tiililä 14.7.1920.)

Tekstin lähtökohtana on, että alkoholijuomien käyttö on osoitus heikkoudesta ja siten epämiehekästä. Esimerkissä 150 tukeudutaan siihen, että lukija pitää tärkeänä omaa hyvää mainetta ja lainkuuliaisuutta.

Sama kirjoittaja on kirjoittanut myös tekstin, jonka otsikkona on *Raittiimpia tuulahduksia ylioppilaselämässä*. Tekstin voi tulkita tarkoitetuksi kaikenlaisille lukijoille, sillä siinä raportoidaan ylioppilaiden raitistumiseen viittaavista tapahtumista. Esimerkissä 151 toivotaan *raitimpien tuulahdusten* leviävän edelleen ylioppilaiden joukossa:

- (151) *Kuinka syvälle ja kuinka laajalle tämä vuolastunut virtaus tulee vaikuttamaan, siitä on ennen aikaista mitään sanoa. Koska kumminkin näyttää siltä, että uudistusliike on voittanut alaa nuorempien vuosiluokkain keskuudessa, sopii toivoa sille enemmän pysyväisyyttäkin, sillä vanhemmat piirit poistuvat pian "alma materin" alaisuudesta.* (Tiililä 20.12.1925.)

Esimerkki 151 viittaa siihen, että tekstin yleisöksi on ajateltu myös varsinkin nuoremmat polven ylioppilaat. Suhtautuminen tekstin eri yleisöihin on erilainen: suurelle yleisölle tiedotetaan ylioppilaselämän raitistumisesta, kun taas ylioppilaita ohjailaan toivomalla heidän raitistumistaan.

Esimerkissä 152 erityisyleisö rajataan mielenkiintoisella tavalla:

- (152) *Vetoomus vakavasti ajatteleviin ihmisiin nykyisen juovutusjuomatilanteen johdosta* (Sirenus 1924.)

Tekstin pääotsikko, *Kansamme vaaran hetkenä*, rajaa yleisöksi julkaisuajankohdan (1920-luvun) suomalaiset. Esimerkki 152 on heti pääotsikon jälkeen alaotsikkona täsmentävässä erityisyleisön koostumusta. Esimerkki on tutkimusaineistossani hyvin poikkeuksellinen, sillä siinä kohdeyleisö rajataan ennen kaikkea luonteenpiirteiden, vakavamielisyyden, perusteella. Esimerkissä 153 täsmentyy, keille teksti on ensisijaisesti tarkoitettu:

- (153) *Katsoen siihen vaikutukseen, mikä n.s. sivistyneillä yhteiskuntaluokilla on laajempiin kansankerrokseen, on ensi sijassa vedottava niihin ja toivottava niiden selvittävän itselleen, mitä ne kysymyksessä olevissa asioissa ovat yhteiskunnalle velkaa.* (Sirenus 1924: 46.)

Myöhemmin tekstissä puhutaan myös *ylemmistä yhteiskuntaluokista* sekä *yhteiskunnan huomattavimmilla paikoilla olevista henkilöistä*.⁴⁹ Esimerkkiä 153 ja tekstiä, josta se on peräisin, voi luonnehtia elitistiseksi. Siinä eksplikoidaan ajatus kansan jakautumisesta ylempään ja alempaan luokkaan. Esimerkissä 153 tosin käytetään jaottelua lieventävää ilmausta *n.s.*, joka luo vaikutelmaa mainitun ihmisryhmän sivistyneisyyden näennäisyydestä. Alemman luokan oletetaan ihannoivan yläluokkaa, koska yläluokka mielletään tekstissä alaluokan jäljittelemäksi vaikutteiden antajaksi.

⁴⁹ Kielto lain noudattaminen osoittautui erityisen hankalaksi sivistyneistöille. He olivat tottuneet säännölliseen alkoholinkäyttöön, mutta kielto laki teki vaikeaksi noudattaa totuttuja tapoja. Sivistyneistö suhtautuikin kielto lakiin kielteisemmin kuin muu kansa. (Peltonen 1992: 61–78.)

5.3.4 Neljännen kauden tekstien yleisöt

Neljännen vaiheen kerrostumassa on neljä tekstiä, joissa tavoitelluksi yleisöksi rajautuu lähinnä Suomen kansa. Viidessä tekstissä puolestaan argumentoidaan suppeammille erityisyleisöille.

Vanhimmassa tämän kauden kirjoituksessa yleisönä ovat todennäköisimmin lapset. Tekstin otsikko on *Vapise Kuningas Alkoholiksi. Me kasvamme suuriksi*. Monikon ensimmäisellä persoonalla viitataan tavoiteltuun yleisöön, ja *kasvaa*-verbin käyttö osoittaa, että tavoiteltuja lukijoita ei pidetä täysikasvuina. Tavoiteltu yleisö ilmenee myös esimerkistä 154, jossa alkoholia kuvataan vertaamalla sitä *sadun lohikäärmeeseen*. Näin tekstissä käytetään nimenomaan lapsilukijalle tutuksi miellettyä retoriikkaa.

(154) *Niin, lukijani! Juoppouden puu on kokonaan kaadettava. Mitä enemmän sitä karsii, sen enemmän se vain uusia vesoja kasvaa. Se on kuin sadun lohikäärme, joka on siitä ihmeellinen, että kun siltä lyö pään poikki, niin sata uutta alkaa kasvaa sijaan. Lohikäärme on kokonaan tapettava, muuten siitä vaarasta ei koskaan pääse.* (Reima 1933: 24.)

Paitsi, että tekstin otsikko viittaa esitteen kohderyhmään, se myös ilmaisee, millaisen alkoholiasenteen lukijoiden toivotaan omaksuvan. Lukijoista odotetaan kasvavan innokkaita alkoholinkäytön vastustajia.

Esimerkki 155 on peräisin tekstistä, jossa pohditaan, miten nuorison alkoholinkäyttöä voitaisiin ehkäistä kokonaan ja vähentää. Kirjoitus on tarkoitettu ensisijaisesti perheenäideille, kuten esimerkistä 155 ilmenee:

(155) *”Naisen kasvatustehtävänä on m.m. vaalia lapsen sosiaalista suhtautumista muihin ihmisiin ja antaa hänelle tämä suhtautumiskyky.” Näin suunnaton osuus ihmiskunnan vaalinnassa myönnetään nykyajan kasvatusopeissa äideille. Naiset ovat siis loppujen lopuksi edesvastuussa tulevaisuudesta.*
Ajatteleville naisille on senvuoksi raittiustyökin ollut sydämenasia. (Salminen 1934: 14.)

Esimerkissä 155 eksplikoidaan hyvin selvästi, että nuorten kasvattaminen raittiuteen on nimenomaan naisten velvollisuus. Ilmauksella *ajatteleville naisille* implikoidaan, että toisin toimivat äidit eivät ajattele lastensa ja koko kansan tulevaisuutta. Esimerkissä 155 luodaankin vastakohta raittiustyötä tekevien ja raittiustyöhön osallistumattomien naisten ja perheenäitien välille.

Yhdessä neljännen kauden tekstissä yleisönä ovat niin raittiussväki kuin alkoholinkäyttäjätkin. Molemmille suunnattu viesti on periaatteessa samanlainen, eli alkoholista on pystyttävä keskustelemaan aiempaa asiallisemmin:

(156) *On erittäin toivottavaa, että raittiuskysymyksessä nyt alkanut aikaista asiallisempi, ylisanoja ja liikajännitystä välttävä keskustelu pääsisi jatkumaan ja että varsinainen raittiussväki ja ne alkoholinkäyttäjien piirit, jotka vakavasti pyrkivät saamaan väkijuomatilanteesta aikaan korjausta, jaksaisivat kuunnella toinen toistaan.* (Kuoppala 1943: 3–4.)

Esimerkin 156 taustalla on näkemys, että raittiusliikkeessä alkoholinvastaisuus on liian kiihkoilevaa ja vastaavasti alkoholinkäyttäjät romantisoivat alkoholin kulutusta. Tekstin kirjoittaja esittäytyy näiden kaukana toisistaan olevien osapuolten lähentäjänä ja kritisoi molempia. Loppujen lopuksi hänkin valitsee puolensa varsin kiivain sanoin:

- (157) *Jos missään, niin tässä kysymyksessä avautuu tarkkaajalle ihmissielun synkkiä kuiluja ja saatanallisia syvyyksiä. Sen tähden on väkevin vastaveto kaikelle alkoholikurjuudellekin Kristus. Hänen läheisyydessään ja hänen henkensä vaikutuksen alaisuudessa sammuu huulille alkoholinkäytön puolustelu ja alkaa totinen sota sitä vastaan.* (Kuoppala 1943: 13.)

Yhdessä neljännen vaiheen tekstissä tavoiteltu kohderyhmä ilmaistaan johdantokappaleen otsikossa *Nuorelle lukijalle*. Kirjoittaja aloittaa tekstinsä seuraavalla käsityksellä lukijas-taan:

- (158) *Haluat tietysti olla terve ja kasvaa elinvoimaiseksi kunnon kansalaiseksi, joka tuntee elävänsä sopusointuista elämää ja joka hyvin täyttää paikkansa yhteiskunnassa.* (Nykänen 1961: 3.)

Esimerkin 158 *tietysti*-adverbi on luonnollistamisadverbi, jonka avulla väitteen sisältö luonnollistetaan vastaanväättämättömäksi tosiasiaksi (Heikkinen 1999: 228). Esimerkki 158 implikoikin monta esisopimusta, joita lukijan oletetaan kannattavan: terveyden, so-pusointuisen elämän ja oman yhteiskunnallisen paikan löytämisen tärkeys.

Yhdessä tämän kauden tekstissä yleisöksi rajataan myös useita ammattiryhmiä. Teksti on ensisijaisesti osoitettu koko kansalle, ja sen viesti kiteytyy kirjoituksen pääotsikkoon *Raitis kansallisista syistä*. Alaotsikon *Väkijuomain käyttö ja eri kansalaispiirit* alla kirjoittaja kuitenkin vetoaa eri ammattiryhmiin argumentoiden, että juuri näiden ryhmien raittius on erityisen tarpeellista. Kirjoittajan mainitsemia ryhmiä ovat papit, kansakoulun-opettajat, upseerit, urheilijat, taiteilijat, tiedemiehet ja poliitikot. Näille ryhmille annetaan erityisasema siksi, että heidän työnsä arvotetaan tavallista tärkeämmäksi tai heidän katso-taan olevan mallina muille.

5.3.5 Viidennen vaiheen tekstien yleisöt

Uusimmat alkoholivalistustekstit ovat kaikkein selvimmän kohdistettua viestintää. Lähes kaikki esitteet on suunnattu koko kansaa suppeammalle erityisyleisölle, joka pyritään eksplikoimaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tekstiä. Uusimpien alkoholivalistustekstien yleisöjä ovat naiset, miehet, nuoret, lasten ja nuorten vanhemmat, alkoholin suurkuluttajat, diabeetikot, allergikot, depressiopotilaat, sydänongelmaiset, verenpainepotilaat, lääkkeitä käyttävät ja autoilijat. Useimmissa esitteissä tavoiteltu yleisö selviääkin jo niiden etukansien otsikoista:

- (159) *Naiselle. Alkoholista.* (Naiselle. Alkoholista. 1995.)
- (160) *Varusmiehen Viinakirja* (Ennen kuin korkkaat... 1994.)
- (161) *Diabetes ja alkoholi* (Diabetes ja alkoholi 1996.)

(162) *Isä, äiti ja alkoholi* (Isä, äiti ja alkoholi 1994.)

Jos kohderyhmä ei ilmene heti esitteen pääotsikosta, se ilmaistaan usein väliotsikoissa. Yleensäkin esitteiden otsikoissa saattaa toistua useaan kertaan, mille kohderyhmälle ne on suunnattu. Toinen suosittu keino kohderyhmän ilmaisemiseksi on sen mainitseminen heti varsinaisen tekstin alkukappaleessa kuten esimerkissä 163, jossa kohdeyleisöksi nimetään nuoret:

(163) *Nuorena on hyvä ja oikeastaan ihan pakkokin kokeilla kaikenlaista, kunhan muistaa pitää järjen menossa mukana.* (Repussa kilisee 1993.)

Esimerkin ensimmäisen lauseen suositus ja kehoitus *kokeilla kaikenlaista* on mielenkiintoinen. Se implikoi, että nuorilla on liian vähän kokemuksia ja niitä tulisi saada lisää. Toisaalta lauseen taustalla voi olla oletus, että nuoret ovat tavallista kokeilunhaluisempi yleisö. Käyttämällä näennäistä suositusta lukijalle implikoidaan, että hänen kokeilunhaluunsa suhtaudutaan periaatteessa myönteisesti. Siten esimerkin ensimmäistä lausetta ei voi tulkita suoranaiseksi kehotukseksi. Tätä tulkintaa puoltaa myös seuraavan lauseen muistutus toimia rationaalisesti uusia asioita kokeillessaan. Jälkimmäisestä lauseesta ilmenee siis käsitys nuorista tavallista epäratioonisempina yleisönä.

Nuorten vanhemmille suunnatussa valistuksessa samasta asiasta kerrotaan selvästi eri tavoin:

(164) *Nuori on malttamaton ja kärsimätön riskinottaja: on koettava ja kokeiltava kaikki, heti ja täysillä. Alkoholi on aine, jonka kokeilu on nuorelle aina iso ja arvaamaton riski.* (Jos välität, älä välitä 1994: 1.)

Nuorten kokeilunhalua ei pidetä esimerkissä 164 suotavana ja myönteisenä asiana vaan pikemminkin suurena riskinä. Esimerkki 164 on sanavalinnoiltaan varsin ehdoton: alkoholin kokeileminen on nuorelle *aina iso ja arvaamaton riski*. Ilmeisesti taustalla on huoli, että alkoholia kokeileva nuori nauttii sitä heti ensimmäisellä kerralla liian suuren annoksen. Tällä tavoin pyritään todennäköisesti korostamaan nuorten vanhemmille nuorten alkoholinkokeilujen vaarallisuutta ja sitä, että vanhemmat eivät saa suhtautua lastensa alkoholinkäyttöön sallivasti.

Myös miehille suunnatussa Varusmiehen Viinakirjassa tavoiteltua yleisöä johdatellaan aiheeseen stereotyyppisin oletuksin:

(165) *Suomalaisen miehen elämäntyylisiin on aina kuulunut uho ja halu ottaa riskejä. Viinasta siihen on saanut sopivan keppihevosen. Sosiaalisten taitojen puutteen voi ujo ja urpo peitellä viinalla: kännissä ei tarvitse istua tuppisuuna eikä pelätä tyttöjä.* (Ennen kuin korkkaat 1994.)

Vastaanottajalle rakennetaan identiteettiä uhoavana, ujona ja sosiaalisesti estyneenä miehenä, jonka on vaikeaa lähestyä naisia. Tällaisia ominaisuuksia onkin perinteisesti liitetty maskuliinisuuden ihanteeseen ja ideologiaan (Lehtonen 1995: 25–35)

Alkoholin suurkuluttajille suunnatuissa esitteissä kohdeyleisö ilmaistaan kaikkein epäsuorimmin. Erään suurkuluttajille tarkoitetun oppaan kannessa on teksti *Opas sinulle, joka haluat vähentää tai lopettaa alkoholinkäytön kokonaan*. Vastaanottajaa ei suoraan nimetä suurkuluttajaksi tai alkoholistiksi. Lähtökohtana kuitenkin on käsitys, että hän itse

mahdollisesti pitää alkoholinkäyttöään liiallisena. Esitteen johdantoluvussa suurkuluttajuus otetaan esille eksplisiittisestikin:

(166) *Tämä opas on tehty sinulle, joka haluat oppia hallitsemaan alkoholin käyttöösi paremmin tai haluat lopettaa sen. Olet ehkä jo muutaman vuoden ajan juonut reippaanlaisesti tai juominen on silloin tällöin lipsahtanut aiottua rankemmaksi; olet potenukrapulaa tai kärsinyt epämääräisistä vatsavaivoista. Unesikin on saattanut olla levotonta tai alkoholi on muuten aiheuttanut vaikeuksia.*

Oppaan avulla voit arvioida oletko alkoholin suurkuluttaja ja selvittää kuinka voit muuttaa juomatapojasi. (Hallittua juomista)

Yksi syy suurkuluttajayleisön epäsuoraan ja johdattelevaan nimeämiseen on todennäköisesti se, että alkoholin suurkuluttajuus on yleisön rajaamisen kriteerinä huomattavasti moniselitteisempi kuin esimerkiksi ikä, sukupuoli tai ammatti. Alkoholivalistusteksteissä alkoholin suurkuluttaja määritellään kuitenkin suhteellisen yksiselitteisesti viikkokohtaisten alkoholinkulutusmäärien perusteella. Toinen syy epäsuoruuteen on mahdollisesti se, että lukijan leimaaminen alkoholin suurkuluttajaksi on kiusallista ja loukkaa hänen kasvojaan. Lisäksi taustalla voi vaikuttaa käsitys, että alkoholin suurkuluttaja ei välttämättä halua myöntää olevansa suurkuluttaja. Siksi häntä täytyy johdatella identifioimaan itsensä alkoholin suurkuluttajaksi.

Uusimpien alkoholivalistustekstien joukossa on yksi teksti, jossa erityisyleisöä ei nimitä eksplisiittisesti mutta jonka kielelliset valinnat osoittavat varsin yksiselitteisesti, millaisille lukijoille se on suunnattu. Jo esitteen otsikko *Sikasiistijuttu* implikoi, että teksti on tarkoitettu nuorille lukijoille. Vielä selvemmin tämä vaikutelma tulee oppaan leipätekstistä:

(167) *eurooppaan? jees, paitsi että euroopassa ne ei siedä kännisiä. ja kaverit tsekkaa että sä pysyt tolpillas. aina.* (Sikasiistijuttu 1995.)

Esimerkissä 167 on lukuisia puhekielen piirteitä: esimerkiksi *ne*-pronomini viittaamassa ihmisiin, yksikön toisen persoonan pronomini muodossa *sä* ja loppuheitto *tolpillas*-sanan omistusliitteessä. Esimerkistä löytyy myös puhekielisiä sanoja, kuten *jees*, *kännisiä* ja *tsekkaa*. Esimerkissä 167 on mielenkiintoista myös korostunut oikeinkirjoitusnormien noudattamattomuus. Virkkeiden alussa ja erisnimessä *Eurooppa* ei käytetä lainkaan isoja alkukirjaimia. Lisäksi pilkku puuttuu *tsekkaa*-sanan perästä. Näillä keinoilla tekstin tyyli muuttuu puheenomaiseksi ja syntyy mielikuva nuoresta puhumassa toisille nuorille. Tämä saattaa myös vahvistaa vaikutelmaa alkoholiasian käsittelystä nimenomaan nuoren näkökulmasta.

Toinen erityisen mielenkiintoinen seikka esimerkissä 167 on se, että siinä käytetään etupäässä eteläsuomalaisen nuorten puhekieltä. Tiedän kuitenkin, että kyseistä esitettä on jaettu myös Oulussa ja Kemissä sekä todennäköisesti myös muualla Suomessa asuville nuorille. Eri puolilla maata nuoret kuitenkin puhuvat eri tavoin. Esimerkiksi oululainen nuori voisi sanoa saman asian seuraavasti: *eurooppaan? joo, paitti että euroopasa ne ei siejä kännisiä. ja kaverit huolehtii, että nää pysyt tolopillas. aina.* On mahdollista, että yhdellä alueella asuvien nuorten kielimuodon suosiminen johtaa siihen, että muualta kotoisin oleva nuori kokee puhekielen käytön pikemminkin etäännyttävänä kuin lähentävänä keinona. Toisaalta on huomattu, että kun esimerkiksi oululainen nuori kirjoittaa sanomalehden nuortenpalstalle, hän ei käytä tekstissään oman murteensa ominaispiirteitä

vaan esimerkiksi pikapuhemuotoja *mä* ja *sä*, monoftongiutuneita A-loppuisia vokaaliyhtymiä ja loppuheittoisia muotoja *i*-loppuisista sanoista (Strömsholm 1999). Tällaiset puhekielen piirteet ovat varsin ekspansiivisia, ja ne mielletään usein yleisiksi ja neutraaleiksi puhekielisyysiksi (Mantila 1997: 12–14).

Fairclough (1997: 24–25) nimittää ilmiötä jutustelunomaistamiseksi. Hän katsoo, että jutustelunomaistaminen voi olla ideologisesti ladattua sikäli, että sen avulla saatetaan manipuloida ihmisiä ja luonnollistaa tiettyjä todellisuuden representoinnin tapoja. Toisaalta jutustelunomaistaminen saattaa tukea demokratisoitumista ja tasa-arvoa, sillä vahvistaessaan arkikielen ja -kokemuksen arvoa se voi tehdä viestistä helpommin lähestyttävän.

Useilla 1990-luvun esitteillä on pääyleisönsä lisäksi ainakin yksi toissijainen kohde-ryhmä, jonka jäsenet ovat tiiviissä suhteessa ensisijaisen kohdeyleisön jäseniin. Se, missä kohdassa tekstiä toissijainen yleisö ilmaistaan, vaihtelee paljonkin, mutta yleensä se mainitaan selvästi myöhemmin kuin ensisijainen yleisö. Esimerkissä 168 toissijaiseksi kohde-ryhmäksi määritellään diabeetikoiden ja esimerkiksi 169 depressiopotilaiden läheiset, mikä ilmenee *läheinen*-sanan käytöstä.

(168) *Opas sopii niin diabeetikolle kuin hänen läheisilleenkin.* (Diabetes ja alkoholi 1996.)

(169) *Masentunut ei itse voi masennustunteilleen mitään. Hän ei myöskään jaksa itse hakea apua. Siten on turha kehottaa masentunutta ryhdistäytymään tai ”ottamaan itseään niskasta kiinni”. Hän tarvitsee apua. **Läheisen** ei tule jättää asiaa siihen, vaan hän voi kääntyä esimerkiksi terveyskeskuksen puoleen.* (Masennus ja alkoholi.)

Läheisryhmiin vetoaminen osoittaa, että uusinkaan alkoholivalistus ei ole täysin yksilökeskeistä. Yhteisöllisyysvaatimusten peruste kuitenkin näyttää muuttuneen. Aiemmissa teksteissä yhteisölliseksi siteeksi määritetään tavallisesti kansallisuus, kun taas uusimmissa teksteissä siteenä ovat ihmissuhteet.

Yhdessä viidennen vaiheen tekstissä tavoiteltu yleisö määritellään esitteen sisällysluettelosivulla seuraavasti: *Opas sinulle, joka olet kiinnostunut alkoholin vaikutuksista terveyteen.* Kirjoituksen alussa olevassa johdannossa tavoiteltua lukijaa kuvaillaan seuraavasti:

(170) *Samalla tavalla kuin tarkkailet painoasi, voit tarkkailla omaa alkoholinkäyttöäsi. Kulutusta seuraamalla voit arvioida myös alkoholin mahdollisia terveysriskejä.* (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 4.)

Teksti on suunnattu lukijalle, joka jo tarkkailevan painoan eli suhtautuvan fyysiseen hyvinvointiinsa reflektiivisesti. Lukijaa ohjataan lisäämään itsensä tarkkailua entisestään. Esimerkin 170 opas ei ole ainoa, jossa lukijaa opastetaan tällaiseen itserefleksiivisyyteen. Konkreettisimmillaan lukijaa kehoitetaan kirjoittamaan muistiin viikon aikana kulutetut alkoholimäärät. Ilmiötä voi pitää osoituksena alkoholivalistuksen siirtymisestä postmoderniin vaiheeseen, sillä esimerkiksi Zygmunt Baumanin (2002: 32) mukaan nyky-yhteiskunnan ihmiselle on tyypillistä reflektoida itseään jokaista askeltaan seuraten.

Alkoholinkäytön seurannan tärkeyttä korostetaan uusimmissa teksteissä myös alkoholin suurkuluttajille ja naisille. Naisille alkoholinkäytön seurannan tärkeyttä tähdennetään

siksi, ettei heidän alkoholinkulutuksensa kasvaisi liikaa⁵⁰. Suurkuluttajille tarkoitetuissa teksteissä näkökulma on toisenlainen: liialliseksi ryöstäytynyttä alkoholinkulutusta tulisi saada vähennettyä tarkkailun avulla.

Olen koonnut taulukkoon 3 alkoholivalistustekstien yleisöt. Ainoa kaikkien kausien teksteille yhteinen yleisö ovat suomalaiset. Alkoholivalistuksen tekstilajissa on siis pidetty koko sen olemassaolon aikana tärkeänä tarkastella alkoholinkäyttöä myös kaikkien ihmisten kannalta, tosin suomalaiseen näkökulmaan rajoittuen. Toisaalta kaikkien kausien aineistosta löytyy koko kansaa suppeampia erityisyleisöjä, joten tekstilajiin on ilmeisesti liittynyt myös näkemys, että eri ihmisryhmien suhde alkoholiin vaihtelee.

Ensimmäisen kauden kirjoituksissa ensisijaisten yleisöjen määrä on kaikkein vähäisin: kaikki suomalaiset ja alkoholin suurkuluttajat eli juomarit. Toissijaisia yleisöjä on kuitenkin verrattain paljon eli seitsemän kappaletta. Toisen vaiheen aineistossa puolestaan ensisijaisia kohdeyleisöjä on viisi ja toissijaisia ainoastaan yksi. Siten näyttää siltä, että 1800-luvun puolivälin jälkeen alkoholivalistusta aletaan eriyttää entistä enemmän kohde-ryhmän mukaan koko tekstissä.

Ensimmäisen, neljännen ja viidennen vaiheen aineistoissa toissijaisten yleisöjen määrä näyttää suhteellisen suurelta. Ensimmäisen vaiheen osalta tämä johtuu siitä, että lähes jokaisessa tekstissä puhutellaan useampaa kuin yhtä yleisöä. Neljännen kauden aineistossa on yksi ensisijaisesti koko kansalle tarkoitettu teksti, jossa käännytään myös suppeampien yleisöjen puoleen. Sama piirre liittyy viidennenkin kauden aineistoon, sillä suurin osa tämän vaiheen toissijaisista kohdeyleisöistä löytyy yhdestä ensisijaisesti kaikille terveydestään kiinnostuneille suunnatusta tekstistä. Viidennen vaiheen erityispiirteenä on se, että läheisryhmiä lukuun ottamatta kaikki toissijaiset yleisöt ovat myös ensisijaisen kohdeyleisön asemassa.

Yleisön rajaamisen kriteerit ovat alkoholivalistusteksteissä monipuoliset. Tavallisinta on määrittää tavoiteltu yleisö kansallisuuden, sukupuolen (naiset vs. miehet) tai iän (nuoret ja lapset) perusteella. Vanhimmille ja uusimmille teksteille yhteinen yleisön määrittäjä ovat alkoholinkäyttötottumukset (suurkuluttajat). Varsin tavallista on rajata yleisö myös yhteiskunnallisen toiminnan perusteella (eri ammattiryhmät, ylioppilaat, urheilijat ja raitiusväki). Verrattain tavallista on myös rajata yleisö ihmissuhteiden perusteella (lasten ja nuorten vanhemmat sekä läheisryhmät). Erikoisimpia yleisön rajaamisen kriteereitä ovat tietty luonteenpiirre (vakavasti ajattelevat) sekä terveysasenne (terveydestään kiinnostuneet). Viidennen vaiheen tekstien erityispiirteenä on yleisön rajaaminen erilaisten sairauksien perusteella (diabeetikot, allergikot, verenpaine- ja sydäntautia sairastavat sekä depressiopotilaat).

⁵⁰ Tutkimusten mukaan naisten alkoholisuhdetta leimaa vastuu, joka näkyy sekä naisen itsensä että hänen miehensä juomisen kontrollointina (Hyttinen 1993: 35). Alkoholivalistuksen historiassa tämä seikka ilmenee erityisen selvästi, sillä naisille kohdistetaan hyvinkin eksplisiittisiä vaatimuksia kontrolloida itsensä, miehensä ja aikuisikää lähestyvien lastensa alkoholinkäyttöä.

Taulukko 3. Alkoholivalistustekstien yleisöt vaiheittain.

Yleisö	1. vaihe (1755–1867)	2. vaihe (1868–1918)	3. vaihe (1919–1932)	4. vaihe (1932–1968)	5. vaihe (1990–2001)
Suomalaiset	X (1)	X (1)	X (1)	X (1)	X (1)
Alkoholin suurkuluttajat	X (1)				X (1, 2)
Naiset	X (2)	X (1)		X (1)	X (1, 2)
Miehet		X (1)	X (1)		X (1, 2)
Nuoret		X (1)		X (1)	X (1, 2)
Lapset				X (1)	
Lasten ja nuorten vanhemmat	X (2)		X (2)	X (2)	X (1)
Ylioppilaat			X (2)		
Työväki		X (1)			
Papit	X (2)			X (2)	
Opettajat	X (2)			X (2)	
Esivallan edustajat	X (2)			X (2)	
Maanviljelijät	X (2)				
Paloviinan valmistajat ja myyjät	X (2)				
Herrat	X (1)				
Upseerit				X (2)	
Tiedemiehet				X (2)	
Taiteilijat				X (2)	
Poliitikot				X (2)	
Urheilijat				X (2)	
Raittiusväki				X (1)	
Diabeetikot					X (1, 2)
Allergikot					X (1, 2)
Depressiopotilaat					X (1)
Sydäntautia sairastavat					X (1, 2)
Verenpainetautia sairastavat					X (1, 2)
Vakavasti ajattelevat (sivistyneistö)			X (1)		
Terveystään kiinnostuneet					X (1)
Läheisryhmät		X (2)			X (2)

1 = ensisijaisena yleisönä, 2 = toissijaisena yleisönä

6 Argumentoinnin kulku alkoholivalistusteksteissä

Alkoholivalistusteksteissä argumentoidaan paljon, joten tutkimusaineistostani löytyvien argumenttien määrä on runsas, yhteensä 1424 kappaletta. Argumenttien määrä vaihtelee eri vaiheiden teksteissä taulukon 4 mukaisesti

Taulukko 4. Argumenttien määrä eri vaiheiden teksteissä.

Tutkimusaineiston vaihe	Argumenttien määrä
1. vaihe (1755–1867)	264
2. vaihe (1868–1918)	249
3. vaihe (1919–1932)	133
4. vaihe (1932–1968)	311
5. vaihe (1990–2001)	523
Yhteensä	1424

Termiä *argumentti* voidaan käyttää kahdella tavalla. Sillä voidaan viitata kokonaisuuteen, johon kuuluvat väite, perustelu ja taustaoletukset. Väitteellä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, mitä vastaanottajan halutaan uskovan. Väite voi olla väite-, käsky- tai kysymyslause. Julkilausutulla perustelulla puolestaan tuetaan väitettä, mutta taustaoletukset jäävät impliittisiksi. Kokonaisuudessaan argumentti on vastaus kysymykseen *Miksi vastaanottajan tulee hyväksyä väite*. Argumentilla voidaan kuitenkin tarkoittaa myös pelkkää perustelua. (Kakkuri-Knuuttila 1998: 61.) Tukeudun analyysissäni argumentin laajempaan määrittelyyn, eli luokittelen argumenteiksi ainoastaan sellaiset tekstinkohdat, joista löytyy väitteen, perustelun ja taustaoletusten kombinaatio.

Aineistoni argumentit ovat tyypillisimmin joko kahden perättäisen, samaan virkkeeseen kuuluvan lauseen tai kahden peräkkäisen virkkeen laajuisia tekstijaksoja. Joukossa on kuitenkin laajempiakin, jopa kappaleen rajan ylittäviä jaksoja. Vuoriniemi (1973: 214–215) huomauttaa, että yleiskielen kannalta samaan jaksoon kuulumisen ehtona on, että virkkeet kuuluvat samaan kappaleeseen, jolloin jakso voisi olla enintään yhden kappaleen pituinen. Hän osoittaa kuitenkin useiden pakinoitsija Ollin kielestä poimimiensa esimerkkien avulla, että eri kappaleisiin kuuluvat jaksot saattavat muodostaa yhteisen jakson. Myös Enkvist (1978: 94–95) toteaa, että kokonaistenkin kappaleiden laajuisten tekstinyksiköiden välillä voi esiintyä liitos. Kappaleet voivat olla esimerkiksi temporaali-

sessä suhteessa toisiinsa, jolloin kappaleiden järjestys kuvastaa tapahtumajärjestystä. Järjestys voi perustua myös kausaliteettiin, jolloin toisessa kappaleessa esitetään syy ja toisessa sen seuraus. Esimerkissä 171 argumentoiva jakso jatkuu vielä kappaleen vaihduttuakin, sillä vasta jälkimmäisessä kappaleessa annetaan perustelu sille, miksi kannattaisi pitää kirjaa viikon aikana nauttimistaan alkoholimääristä.

(171) *Tiedätkö, paljonko juot viikossa? Ellet, pidä päiväkirjaa vaikkapa kalenterin sivuilla tai merkitse juomisesi paukunvartijakorttiin. Kortteja on saatavissa samoista paikoista kuin tätä esitetä.*

Näin saat omien tuntemustesi oheen lisää perusteita arvioida, aiheuttaako alkoholinkäyttösi terveyshaittoja. (Paukunvartijat 1992.)

Tarkastelen tässä luvussa argumentoinnin kulkua. Analysoin ensin, millaisin kielellisin keinoin tutkimusaineistossani osoitetaan, että kahden proposition välillä on argumentaatio-suhde. Seuraavaksi kuvaan, miten aineistossani hyödynnetään Perelmanin mallin argumentteja. Tarkastelen myös sitä, onko argumenttityyppien ja indikaattorien välillä yhteyksiä siten, että tietynlaisessa argumentissa käytettäisiin tavallista useammin tietyn tyyppistä indikaattoria. Mikäli esimerkkeinä käyttämissäni argumenteissa on käytetty argumentin indikaattoria, lihavoin indikaattorin esimerkeistä. Tässä luvussa analyysini painottuu argumentoinnin muodolliseen puoleen, mutta sivuan argumentoinnin kulun kuvauksessa myös argumentoinnin sisältöä. Monipuolisemmin kuvaan aineistoni tekstien ja samalla argumentoinnin sisältöä luvussa 4.

6.1 Argumenttien indikaattorit

Argumenttien hahmottaminen teksteistä on toisinaan ongelmallista, sillä vaikka monissa kirjoituksissa käytetäänkin paljon tekstin rakennetta paljastavia ilmaisuja osoittamassa, mikä on tarkoitettu minkäkin asian perusteluksi, useimmissa teksteissä argumentoinnin kulku ei ole suoraan näkyvillä (Kakkuri-Knuuttila–Halonon 1998: 66). Tässä luvussa käsittelen sellaisia kielellisiä keinoja, joilla tutkimusaineistossani ilmaistaan väitteen ja perustelun välillä oleva argumentoiva suhde. Nimitän näitä keinoja argumenttien indikaattoreiksi.

Koheesio on määritelty esimerkiksi tekstin muodollisten elementtien väliseksi sidosteisuudeksi (de Beaugrande–Dressler 1981: 3; Lyons 1996: 263; Renkema 1993: 35). Halliday ja Hasan (1976: 11–13) määrittelevät koheesio laajemmin ajatellessaan, että koheesio voi ilmetä pelkästään tekstin osien välisenä semanttisena suhteena ilman muodollista koheesiokeinoja. Samaa mieltä ovat myös Gillian Brown ja George Yule (1983: 191–199). Mauranen (1993: 162) pitää ongelmallisena Hallidayn ja Hasanin dualistista koheesio määrittelyä. Toisaalta hänkään ei pidä eksplisiittisiä koheesiokeinoja tekstin koherenssin ehtona, mutta korostaa niiden merkitystä tekstin yksiköiden välisten suhteiden eksplikoijina.

Myös Perelman ja Olbrechts-Tyteca (1971: 156–158) tarkastelevat varsinkin konjunktioiden merkitystä tekstin osien välisten sidosten ilmaisijoina. Konjunktiot osoittavat heidän mukaansa sen, että tiettyjen osien välillä on sidos, mutta myös sen, millainen kyseinen sidos on luonteeltaan. He mainitsevat, että tekstin osia voidaan sidos-

taa muillakin keinoilla, mutta eivät kuitenkaan määrittele tarkemmin, millaisia nämä keinot voisivat olla. Kaiken kaikkiaan Perelman ja Olbrechts-Tyteca katsovat, että sopivia sidoskeinoja käyttämällä puhuja voi johdattaa tehokkaasti kuulijaa hyväksymään väitteensä.

Suurin osa argumenttien indikaattoreiksi tulkitsemistani keinoista on sellaisia, että niiden ensisijaisena tehtävänä kielisysteemissä on osoittaa tekstin osien välisiä (perustelevia ja kausaalisia) suhteita. Joukossa on myös sellaisia keinoja, jotka voidaan luokitella argumentin osoittimiksi vain tietyssä kontekstissa. Tällaisia ovat varsinkin verbit ja substantiivit, joiden ensisijaisina tehtävinä on ilmaista tekemistä, tapahtumista tai olemista sekä nimetä esineitä ja asioita eikä suhteuttaa tekstin osia toisiinsa. Toisaalta useimmat argumentin indikaattoreiksi tulkitsemäni verbit ja substantiivit ovat sellaisia, että niiden merkitykseen liittyy myös kausaalisuuden osoittaminen. Oletan, että propositioiden välisten argumenttoivien suhteiden hahmottaminen onnistuu vaivattomimmin silloin, kun niiden eksplikoimiseen on käytetty keinoja, joiden kongruenttina tehtävänä on suhteuttaa tekstin osia toisiinsa.

6.1.1 Konnektorit

Näkyvin keino lauseiden välisten suhteiden osoittamiseen on konnektoreiden eli konjunktioiden ja konnektiivien käyttö (Hakulinen–Karlsson 1979: 59). Halliday ja Hasan (1987: 226–230) lukevat konnektorit tekstin koheesiota lisäävien koheesiokeinojen joukkoon. Argumentin havaitseminen näyttäisi olevan helpointa silloin, kun se on indikoitu konnektorien avulla. Tutkimusaineistossani konnektorit ovatkin koko tarkastelujakson aikana suosituin keino argumentin indikoimisessa. Konnektoreiden yleisyys ja ilmeisyys argumentin indikaattoreina on saattanut ohjata omia tulkintojani siten, että olen huomannut tutkimusaineistostani tavallista helpommin juuri tähän ryhmään kuuluvat indikaattorit. Siten tulkintani voivat olla tältä osin tavanomaista subjektiivisempia. Vanhimmissa teksteissä jopa 60,7 % argumentin indikaattoreista on konnektoreita, ja kolmen seuraavan vaiheen teksteissäkin konnektoreiden osuus on suhteellisen korkea (49,6 %, 42,6 % ja 52,7 %). Uusimmissa teksteissä konnektoreiden määrä on selvästi vähäisempi, sillä niitä käytetään argumentin indikoimiseen 34,5 %:ssa argumenteista.

6.1.1.1 Konjunktiot

Konnektoreista konjunktiot ovat kolmannen ja neljännen vaiheen tekstejä lukuun ottamatta hieman konnektiiveja suositumpi keino argumentin indikoimiseen. Konjunktioiden määrä eri vaiheiden teksteissä ilmenee taulukosta 5.

Taulukko 5. Konjunktiot eri vaiheiden teksteissä.

Tutkimusaineiston vaihe	Argumenttia indikoivien konjunktioiden määrä
1. vaihe (1755–1867)	40,8 %, N = 267
2. vaihe (1868–1918)	25,7 %, N = 268
3. vaihe (1919–1932)	23,0 %, N = 135
4. vaihe (1932–1968)	26,2 %, N = 301
5. vaihe (1990–2001)	18,6 %, N = 539

Yksittäisten konjunktioiden suosio eri vaiheiden teksteissä vaihtelee selvästi. Parhaiten suosionsa on säilyttänyt eksplanatiivinen konjunktio *sillä*, koska sitä käytetään kaikkien kausien kirjoituksissa paljon. *Sillä*-konjunktion osuus argumentin indikaattoreina käytettyjen konjunktioiden joukossa vaihtelee eri kausien teksteissä taulukon 6 mukaisesti:

Taulukko 6. *Sillä*-konjunktion yleisyys argumentin indikaattorina.

Tutkimusaineiston vaihe	<i>Sillä</i> -konjunktion suhteellinen osuus argumenttia indikoivista konjunktioista
1. vaihe (1755–1867)	48,1 % (1. sija), N = 110
2. vaihe (1868–1918)	27,1 % (2. sija), N = 70
3. vaihe (1919–1932)	25,8 % (2. sija), N = 31
4. vaihe (1932–1968)	22,1 % (1. sija), N = 77
5. vaihe (1990–2001)	29,3 % (1. sija), N = 99

Sillä-konjunktio on ollut kirjakielessä käytössä jo 1500-luvulta alkaen, mutta kansankielessä sitä on käytetty vain adverbina, joten sen käyttö konjunktiona on vieraiden kielten esikuviin perustuva kirjakielen ilmiö (Häkkinen 1994: 381). Murreaineistoissa *sillä*-konjunktio esiintyy selvästi harvemmin kuin yleiskielessä, ja murreaineiston *sillä*-esiintymät liittyvät aina referaateihin (Ikola ym. 1989: 46–53). Tämä voi osin selittää sen, että *sillä* on erityisen yleinen juuri ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa. Kyseisenä aikana suomenkielistä kirjallisuutta on ylipäätään ollut saatavilla vielä hyvin niukasti, joten tuon ajan kirjoittajat ovat todennäköisesti lukeneet suhteellisesti enemmän vieraskielistä kirjallisuutta kuin myöhempien kausien kirjoittajat. Väistämättä he ovat ammentaneet myös alkoholia koskevan tietämyksensä pääasiassa vieraskielisistä teksteistä. Näistä kirjoituksista omaksutun tiedon ohella he ovat siirtäneet suomenkielisiin teksteihinsä myös vieraiden kielten malliin perustuvia kielenkäytön konventioita. Esimerkissä 172 kirjoittaja käyttää *sillä*-konjunktiota neljä kertaa argumentin indikaattorina:

(172) *Mingäkallaisten Juomarein ylitse Hänellä [paholaisella] on suurin ilo? Wastaus.*

Nuorten lasten; sillä niistä hän toivo saawans uskollisia Juomaria: Opettajain ylitse, sillä hän näke heidän esimerkins parahin muitakin juomaan yllyttämän: Esiwallan Personain, sillä silloin tietä hän juopumisen synnin parahin rangaisemata ja estämätä pysywän: Wanhembain; sillä hän hawaitse heidän esikuwans soweliaimmaxi tätä paha tapa lapsiin sisälle juurittamaan. (Reinius 1755.)

Toinen koko tarkastelujakson ajan yleisenä pysyvä konjunktio argumentin indikaattoreiden joukossa on kausaalikonjunktio *koska*, ja sen osuus vaihtelee eri kausien kirjoituksissa taulukon 7 kuvaamalla tavalla:

Taulukko 7. Koska-konjunktion yleisyys argumentin indikaattorina.

Tutkimusaineiston vaihe	<i>Koska</i> -konjunktion suhteellinen osuus argumenttia indikoivista konjunktioista
1. vaihe (1755–1867)	15,5 % (3. sija), N = 110
2. vaihe (1868–1918)	7,1 % (3. sija), N = 70
3. vaihe (1919–1932)	10,0 % (3. sija), N = 31
4. vaihe (1932–1968)	15,6 % (3. sija), N = 77
5. vaihe (1990–2001)	29,3 % (1. sija), N = 99

Kirjakielissä *koska*-konjunktioita on vielä 1800-luvullakin käytetty etupäässä temporaalisena, mutta yleiskielessä se on ymmärretty kausaaliseksi jo varhaisnyky-suomen kauden lopulla (Häkkinen 1994: 383). *Koska*-konjunktioita on kuitenkin käytetty perustelevan suhteen osoittamiseen jo 1700-luvun lopussa (Herlin 1997a: 46). Tätä kirjakielen historiaan liittyvää taustaa vasten on toisinaan ongelmallista ratkaista, milloin *koska*-konjunktioita on käytetty aineistoni teksteissä kausaalis-perustelevasti ja milloin temporaalisesti. Kirjakielen historiaan nojautuen muun muassa esimerkin 173 *koska*-konjunktioita voisi tulkita sekä temporaalisiksi että kausaaliksiksi, mutta pidän niitä vahvemmin kausaalisinä. Tutkijana minun on tosin otettava huomioon se, että kokonaan eri aikakauden ihmisenä olen tottunut mieltämään *koska*-konjunktion ensisijaisesti kausaaliseksi, joten kielellinen intuitioni ohjaa minua vahvasti tähän tulkintaan vanhoistakin teksteistä.

(173) *Katsellaas mitä wahinkoa on kymmenestä tuhannesta juoppolallista. Koska rupuli eli rokko muinen tärweli tuhansia ihmisiä ja wei ruumiillisen kauneuden elinajaksi, niin sitä pidettiin suurena maan rasituksena; sitä enemmän on juoppous pidettävä kauhiana isänmaan onnettomuutena, koska se turmelee sekä sielun että ruumiin kauneuden – ijäksi päiwää.* (Juopoista 1851.)

Suosionsa puolesta kaikkein vaihtelevin konjunktio aineistossani on *kun*. Ensimmäisen kauden kirjoituksissa se on argumentin osoittimina käytetyistä konjunktioista harvinaisin, sillä sen osuus argumenttia indikoivista konjunktioista on 0,9 %. Toisen vaiheen aikana *kun*-konjunktion osuus nousee 40,0 %:iin, ja se onkin suosituin argumenttia indikoiva konjunktio. Suosio säilyy kolmannen kauden teksteissä (32,3 %), ja vielä neljännekin vaiheen kirjoituksissa se on toisella sijalla (19,5 %). Uusimmissa teksteissä *kun*-konjunktion yleisyys argumentin indikaattorina vähenee selvästi, sillä se on enää viidennellä sijalla (8,1 %).

Taulukko 8. *Kun*-konjunktio argumentin indikaattorina.

Tutkimusaineiston vaihe	<i>Kun</i> -konjunktin suhteellinen osuus argumenttia indikoivista konjunktioista
1. vaihe (1755–1867)	0,9 % (9. sija), N = 110
2. vaihe (1868–1918)	40,0 % (1. sija), N = 70
3. vaihe (1919–1932)	32,3 % (1. sija), N = 31
4. vaihe (1932–1968)	19,5 % (2. sija), N = 77
5. vaihe (1990–2001)	8,1 % (5. sija), N = 99

Kun-konjunktin suosion vaihtelu perustuu kirjakielen kehitykseen. Vanhimmissa teksteissä sen osuus jää yhteen prosenttiin siksi, että vastaavasti *kuin*-konjunktia käytetään verrattain paljon (21,0 %). *Kun*-konjunktia on käytetty kirjakielessä 1700-luvun jälkipuoliskolta lähtien, mutta vielä 1800-luvullakin *kun*- ja *kuin*-konjunktin suhde on ollut hämärä (Häkkinen 1994: 383–384). Näyttääkin siltä, että tutkimusaineistoni vanhimmissa teksteissä *kuin*-konjunktia käytetään *kun*-konjunktin asemesta kuten esimerkissä 174:

(174) *Kuin* teidän lapsenne nytki kohtuullisesti wiinaa nauttiessanne, usein owat ynsiät ja tottelemattomat teille, josta minunki toisinaan on pitänyt nuhdella heitä, niin miksi luuletta heidän sitte tulewan, kuin jonkun vuosikymmenisen perästä melkein kaikki owat juoppoja, ylen wähä kohtuullisia ryyppääjiä? (Lönnrot 1854.)

Myöhempi *kun*-konjunktin suosion muutos saattaa liittyä sen merkityksenkehitykseen. Ilona Herlin kyseenalaistaa oletuksen, jonka mukaan *kun*-konjunktin kausaalinen käyttötapa olisi kehittynyt temporaalisesta. Hän tarjoaa oletukselle vaihtoehdon osoittamalla, että *kun* on alun perin ollut käytössä selittävänä partikkelina ja tästä käyttötavasta on saanut alkunsa perusteleva suhde, joka on edelleen muuttunut kausaaliseksi. *Kun*-konjunktin temporaalinen käyttö puolestaan olisi syntynyt tekstien kääntämisen myötä siten, että vähitellen pitempien *silloin kun*, *sen jälkeen kun* ja *sitten kun* -konjunktioiden sijasta temporaalikonjunktiona on alettu käyttää pelkkää *kun*-sanaa. (Herlin 1998: 187–195, 253–257.) Oma aineistoni tukee Herlinin oletusta. Todennäköisesti *kun*-konjunktin käyttö argumentin indikaattorina lisääntyy siksi, että ensinnäkin rajankäynti *kuin*-konjunktin kanssa selkenee. Varsinkin toisen ja kolmannen kauden tekstien runsas *kun*-konjunktin käyttö puolestaan selittyisi siten, että se on mielletty perustelevaksi konjunktiksi vahvemmin kuin muut konjunktio. *Kun*-sanan suosion väheneminen argumentin indikaattorina puolestaan voisi johtua temporaalisen käytön yleistymisestä kirjakielessä, jolloin perusteleva käyttö on muuttunut marginaalisemmaksi. Tätä oletusta tukee se, että vastaavasti *koska*-konjunktin käyttö argumentin indikaattorina lisääntyy huomattavasti uusimmissa teksteissä (16,2 % → 30,2 %).

Olen luokitellut konjunktioiden ryhmään myös *joten*-sanan, vaikkei se olekaan varsinainen konjunktio vaan relatiivinen adverbi (Maamies 1995: 26). Sen käsittely konjunktioiden yhteydessä on perusteltua siksi, että sitä käytetään tutkimusaineistoni neljännen ja viidennen vaiheen teksteissä esimerkin 175 lailla seuraamusta ilmaisevan konsekutiivi-konjunktin tapaan, joten sen voi luontevimmin yhdistää samaan ryhmään konjunktioiden kanssa.

- (175) *Lääkkeissä on alkoholia käytetty liuentamaan tavallisesti jotain ainetta, kuten kamferitipoissa. Lääkkeitä otetaan tiipoittain tai lusikoittain, joten niissä oleva alkoholimäärä ei vahingoita, mutta se ei myöskään paranna. Lääkkeen muu osa parantaa.* (Kari 1955: 24.)

Olen tarkastellut perusteellisemmin niiden konjunktioiden käyttöä, jotka ovat tutkimusaineistossani kaikkein yleisimpiä ja joiden käytön vaihteluihin liittyy selviä muutoksia. Muiden argumentin indikaattorina käytettyjen konjunktioiden määrä jää useimpien kausien teksteissä varsin vähäiseksi. Ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa käytetään aiemmin mainitsemiä konjunktioiden lisäksi seuraavia konjunktioita: *että* (2,7 %), *mutta* (3,6 %), *niin* (1,8 %), *ja* (4,5 %) sekä *niin että* (1,8 %). Toisen kauden teksteistä löytyvät lisäksi konjunktiot *mutta* (5,7 %), *että* (5,7 %), *eli* (1,4 %), *niin että* (5,7 %) ja *kunnes* (2,9 %). Kolmannen kauden teksteissä argumenttia indikoivien konjunktioiden valikoima jää kaikkein suppeimmaksi, sillä edellä mainittujen konjunktioiden lisäksi tämän kauden teksteistä löytyvät sanat *että* (12,9 %) ja *jotta* (3,2 %). Vastaavasti neljännen vaiheen teksteissä argumenttia indikoivien konjunktioiden valikoima on monipuolisempi, sillä aiemmin käsittelemiä konjunktioiden lisäksi ryhmään kuuluvat vielä *että* (10,4 %), *ja* (6,5 %), *mutta* (7,8 %), *niin että* (5,2 %), *jotta* (3,9 %), *kuin* (1,3 %) ja *niin* (1,3 %). Uusimmista kirjoituksista löytyvät edellä mainittujen lisäksi konjunktiot *eli* (12,1 %), *että* (4,0 %), *ja* (2,0 %), *jotta* (2,0 %) ja *mutta* (1,0 %).⁵¹ Olen koonnut muut tutkimusaineistossani argumentin indikaattoreina käytetyt konjunktiot taulukkoon 9.

Taulukko 9. Muut argumentin indikaattoreina käytetyt konjunktiot.

Konjunktio	1. vaihe (1755–1867) N = 110	2. vaihe (1868–1918) N = 70	3. vaihe (1919–1932) N = 31	4. vaihe (1933–1968) N = 77	5. vaihe (1990–2001) N = 99
<i>että</i>	2,7 %	5,7 %	12,9 %	10,4 %	4,0 %
<i>mutta</i>	3,6 %	5,7 %	6,5 %	7,8 %	1,0 %
<i>niin että</i>	1,8 %	5,7 %	—	5,2 %	—
<i>ja</i>	4,5 %	—	—	6,5 %	2,0 %
<i>niin</i>	1,8 %	—	—	1,3 %	—
<i>kunnes</i>	—	2,9 %	—	—	—
<i>jotta</i>	—	—	3,2 %	3,9 %	2,0 %
<i>eli</i>	—	1,4 %	—	—	12,1 %
<i>joten</i>	—	—	6,5 %	6,5 %	12,1 %

⁵¹ Ammattikorkeakoulun opiskelijoiden kypsyyskokeiden sidosteisuutta tarkastelevassa Seija Salo-ojan (1999: 105) tutkimuksessa koheesiota ilmaisevien konjunktioiden määrät poikkeavat selvästi tutkimukseni lukemista. Salo-ojan aineistossa yleisimpiä konjunktioita olivat *että* sekä *ja*. Onkin todennäköistä, että jos olisin tarkastellut koheesiota laajemmin kuin argumentoinnin näkökulmasta, käsittelemiä konjunktioiden suhteelliset osuudet olisivat toisenlaiset.

6.1.1.2 Konnektiivit

Konnektiiveilla eli liittimillä tarkoitetaan sellaisia lauseenmääritteitä, joiden tehtävänä on sitoa lause laajempaan ajatuskokonaisuuteen (Penttilä 1963: 553). Ne eroavat konjunktioista muun muassa siten, että ne eivät välttämättä esiinny lauseessaan ensimmäisenä. Lauseenjäsenyyksessä konnektiivit luokitellaan yleensä lauseadverbiaaleiksi. (Vilkuna 1996: 75, 337.) Konnektiivien määrä eri vaiheiden teksteissä ilmenee taulukosta 10.

Taulukko 10. Konnektiivien määrä tutkimusaineiston eri vaiheiden teksteissä.

Tutkimusaineiston vaihe	Argumenttia indikoivien konnektiivien määrä
1. vaihe (1755–1867)	20,4 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	29,9 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	22,7 %, N = 132
4. vaihe (1932–1968)	27,3 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	17,3 %, N = 539

Konnektiiveja käytetään argumentin indikaattoreina selvästi monipuolisemmin kuin konjunktioita, mikä oli odotettavissakin, koska ne eivät ole konjunktioiden tapaan suljettu kategoria. Toisaalta eri konnektiivien suosio vaihtelee selvästi. Jokaisen kauden kirjoituksissa on nimittäin muutama usein tai kohtuullisen usein käytetty konnektiivi, kun taas suurinta osaa konnektiiveista käytetään oman kautensa teksteissä korkeintaan kolme kertaa. Tyypillisimpiä ovat luonnollisesti sellaiset konnektiivit, jotka osoittavat perustelevan tai kausaalisen suhteen tai ilmaisevat johtopäätöstä.

Vanhimmissa teksteissä ylivoimaisesti yleisin konnektiivi on esimerkin 176 (*sen tähden*, sillä sen osuus tämän kauden konnektiiveista on 56,4 %).

(176) *Mitä tämä isänmaatansa rakastawa mies sanoo, sopii monin tawoin käyttää wiinan juopumuksen asiaan meidänkin maassa, ja **sentähden** pyydämme jokaisen lukijan hänen lauseitansa syvästi sydämeensä kätkemään ja rupeamaan uutteralla ja wakaisella mielellä wiinan waltaa Suomessakin häwittämään!* (Wiinan himosta, juopumuksesta ja sen seurauksista 1853.)

Toisen vaiheen teksteissä sen osuus konnektiiveista on 15,3 %, kolmannen ja neljännen kauden kirjoituksissa sitä käytetään ainoastaan kerran ja uusimmissa teksteissä sitä ei käytetä kertaakaan. Ilmeisesti on käynyt niin, että *tähden* on muuttunut tyyllisävyltään vanhahtavaksi, jolloin sen käyttö on vähentynyt.

Siis nousee yleisimmäksi konnektiiviksi toisen vaiheen teksteissä (16,9 %) ja se säilyttää suosionsa myös kolmannen (20,8 %) ja neljännen (16,9 %) kauden kirjoituksissa. Uusimmissa teksteissä *siis* on kolmanneksi käytetyin (8,9 %) konnektiivi.⁵² Tutkimusaineistossani on tyypillisintä, että ensin esitetään väite, ja perustelu kerrotaan väitteen jälkeen. *Siis*-konnektiivia käytettäessä järjestys on päinvastainen, kuten esimerkki 177 osoittaa. Siinä ensimmäisen virkkeen voi tulkita jälkimmäisen,

⁵² Penttilä (1963: 560) luokittelee sanan *siis* konklusiivikonjunktioksi. Hän ei kuitenkaan pidä sen konjunktioluonnetta aivan selvänä. Omassa aineistossani sanaa *siis* käytetään pikemminkin konnektiivin kuin konjunktion tavoin, joten luokittelen sen konnektiiviksi.

johtopäätöstä ilmaisevan, virkkeen perusteluksi. Väitteen esittäminen johtopäätöksenä saattaa lisätä sen painokkuutta, koska tällä tavoin se saatetaan mieltää väistämättömämmäksi seuraukseksi kuin päinvastaisessa järjestyksessä.

- (177) *Aivan samalla tavalla kuin alkoholi nostaa normaaleja verenpainearvoja, se kohottaa jo valmiiksi koholla olevia verenpainearvoja. Kohonnutta verenpainetta potevien on siis syytä olla kaksin verroin varovaisia alkoholin suhteen.* (Alkoholi & verenpaine 1996.)

Uusimmissa teksteissä suosituin argumenttia indikoiva konnektiivi on *siksi* (20,0 %). Vanhimmissa kirjoituksissa sitä ei käytetä lainkaan ja toisen, kolmannen ja neljännenkin kauden teksteissä se on harvinainen. *Siksi* on perustelua ilmaiseva demonstratiivinen proadverbi (ISK 2004: 657). Murteissa *siksi* näyttää olleen lähinnä temporaalisten suhteiden osoitin. (Herlin 1997b: 159–160, 178–179.) Oman aineistoni valossa näyttää siltä, että myös kirjoitetussa yleiskielessä *siksi*-konnektiivin perusteleva käyttö on suhteellisen nuori ilmiö. Käyttötavoiltaan *siksi* on aineistossani lähellä *siis*-konnektiivin käyttöä, sillä sitäkin käytetään argumenttien jälkeen esitettävissä väitteissä. Esimerkin 178 voi tulkita jopa niin, että *siksi* kytkee monta argumenttia samaan väitteeseen:

- (178) *Kun lapsi on tullut maailmaan, alkaa alkoholikurjuus sitä ahdistaa juomariperheessä monella tavalla. [1. argumentti] Äiti, ensimmäisen ravinnon ja hoidon antajana, kärsii isän juopottelusta ja siirtää kärsimystensä vaikutteita myöskin lapseen. [2. argumentti] Jos äitikin on alkoholin käyttäjä, pilaa hän lisäksi lapsen ravinnon. [3. argumentti] Kun lapsi tulee isommaksi, niin hän näkee ja kuulee juomariperheessä sellaista, mikä turmelee sen siveellisen vaiston. Kirkkaaseen lapsen mielikuvitukseen tulee tahra tahrin jälkeen. [4. argumentti] Usein on juomarin koti sellainen, että lasten osaksi tulee kauhua ja puutetta. Se paaduttaa ja katkeroittaa. [väite/johtopäätös] Ja **siksi**, vaikka alkoholi ei olisikaan turmellut perinnöllisyysoluja, vaikka juomarin lapsi olisikin siennyt terveenä, se saa elämänsä varrella kokea niin paljon juoppouden rappeuttavia vaikutuksia, että sitä painaa aivan kuin perinnöllinen kirous.* (Mäki 1926: 29–30.)

6.1.2 Verbit

Verbit ovat suhteellisen yleinen keino argumentin indikoimiseen kaikkien vaiheiden teksteissä. Verbi-indikaattoreiden määrä eri kausien teksteissä vaihtelee taulukon 11 kuvaamalla tavalla:

Taulukko 11. Verbit argumentin indikaattoreina.

Tutkimusaineiston vaihe	Argumenttia indikoivien verbien määrä
1. vaihe (1755–1867)	6,8 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	7,4 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	12,1 %, N = 132
4. vaihe (1932–1968)	9,1 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	11,5 %, N = 539

Verbien käyttö argumentin indikaattoreina monipuolistuu tarkastelujakson aikana. Vanhimmissa teksteistä löytyy 11 tällaista verbiä: seurata (3 käyttökertaa), lukea, saattaa matkaan, nähdä, saattaa, osoittaa (2), vaikuttaa, tuottaa, todistaa (4), siittää ja tulla. Esimerkki 179 on osa monista argumenteista koostuvaa argumenttiryvästä, jossa perustellaan liiallisen alkoholinkäytön haitallisuutta vetoamalla sen huonoihin terveysvaikutuksiin.

- (179) *Kuin viinalta sakeaksi tehty veri salpaupi aiwoon, **seuraa** siitä kovat päänkiwistyksset: wälistä tekee se myös heikkopäiseksi ja kuolettaa halwauksella. Rintaan, keuhkoin ja pernaan kokoontunut, wiinalta pilattu veri **matkaan saattaa** pahat rintataudit, weren-sylkemiset, keuhko- ja perna-taudit.* (Palowiinan terveellisestä ja terweyttä turmelewista vaikutuksista 1821.)

Esimerkissä 179 verbi-indikaattoreina käytetään *seurata-* ja *saattaa matkaan* -verbiä. Näistä kahdesta *seurata*-verbi on varsin yleinen kaikkien kausien teksteissä, mutta *matkaan saattaa* -rakenne esiintyy indikaattorina ainoastaan tämän yhden kerran.

Toisen kauden teksteissä argumentin indikaattoreina käytetään seitsemää verbiä: *vaikuttaa*, *seurata* (4), *johtua* (4), *osoittaa* (2), *tulla* (2), *ymmärtää* ja *saada aikaan*. Esimerkki 180 liittyy tekstikontekstiin, jossa kerrotaan raittiusliikkeen historiasta.

- (180) *Raittiustyö alettiin kaikkialla siten, että perustettiin ”kohtuudenseuroja”. Raittiuslupauksella **ymmärrettiin** sitä, että luovuttiin viinan nauttimisesta ja muita juovutusjuomia ei niin paljon saatu nauttia, että niistä juovuksiin tultiin.* (Seppälä 1916: 10.)

Esimerkissä 180 kerrotaan, miten raittius aiemmin määriteltiin. Tässä määritelmäargumentissa indikaattorina käytetään *ymmärtää*-verbiä.

Kolmannen vaiheen kirjoituksissa valikoima on vain kuusi verbiä: *velvoittaa*, *johtua* (6), *puhua jonkun puolesta*, *näyttää*, *todeta* ja *seurata*.

- (181) *Viime aikaiset tutkimukset **ovat näyttäneet** alkoholin saavan aikaan suuria häiriöitä ruumiin elimistön ainevaihdoksessa. Seikka, joka on suoranaisesti riippuva niistä muutoksista, joita alkoholi aiheuttaa elimistön eri soluryhmissä ja niiden fysiologisessa toiminnassa.* (Laitinen 1929: 58.)

Esimerkissä 181 alkoholin mainitaan aiheuttavan aineenvaihdunnan häiriöitä. Väitettä perustellaan vetoamalla tieteellisiin tutkimuksiin, ja argumentti indikoidaan käyttämällä *näyttää*-verbiä.

Neljännän kauden teksteissä erilaisten verbi-indikaattoreiden määrä nousee 13:een: *johtua* (3), *olla yhteydessä*, *perustua* (2), *osoittaa* (7), *viitata*, *valoittaa*, *tulla olemaan*,

verrata, aiheuttaa, aiheutua, johtaa, merkitä (2) ja kätkeytyä. Esimerkissä 182 julkaisuajankohdan kirjallisuutta pidetään epäterveenä, mihin katsotaan syyksi alkoholinkäyttö:

- (182) *Varmaan oman aikamme kirjallisuuden epäterve henki on yhteydessä siihen runsaaseen alkoholinkäyttöön, jota on esiintynyt nykyaikaisissa kirjailijapiireissä.* (Alanen 1944: 23.)

Esimerkin 182 *olla yhteydessä* -rakenteen käyttö argumentin indikaattorina viittaa varovaisuuteen. Jos esimerkissä 182 olisi käytetty *johtua*-verbiä, käsitys runsaan alkoholinkäytön ja kirjallisuuden epäterveen hengen välisestä yhteydestä olisi vahvempi.

Uusimmissa kirjoituksissa verbi-indikaattoreiden valikoima on laajin, sillä niistä löytyy 22 erilaista argumentin osoittamiseen käytettyä verbiä: *johtua* (9), *olla ominaista, seurata* (2), *aiheuttaa* (11), *johtaa* (6), *osoittaa* (2), *tarkoittaa* (3), *liittyä* (5), *olla* (7), *olla osuutta, vaurioittaa, kutsua joksikin, olla yhteydessä, katsoa, luokitella joksikin, vastata, selittää, selittyä, edellyttää, todeta* (2), *viitata* (2) ja *käydä ilmi*. Esimerkissä 183 kerrotaan, miksi nainen humaltuu pienemmistä alkoholimääristä kuin mies:

- (183) *Miesten keho sisältää nestettä n. 75 % mutta naisten vain n. 66 %. Tämä selittää sen, että tullakseen samaan humalatilaan nainen tarvitsee vähemmän alkoholia.* (Repussa kilisee 1993.)

Argumenttia indikoivat verbit abstraktistuvat tarkastelujakson aikana. Varsinkin ensimmäisen vaiheen teksteistä löytyy konkreettista tekemistä ilmaisevia verbejä, kuten *siittää* ja *saattaa matkaan*. Uusimmissa teksteissä näin konkreettista toimintaa ilmaisevia verbejä ei käytetä argumentin indikaattoreina, vaan abstraktia toimintaa ilmaisevien verbien joukko (esimerkiksi *tarkoittaa, luokitella joksikin, todeta* ja *edellyttää*) on huomattavan suuri. Muutos liittyy todennäköisesti tekstilajin sisällön tieteellistymiseen. Esimerkiksi Saukkosen (1984: 56–57) mukaan tällaisten verbien käyttö on ominaista erityisesti tieteelliselle tyylilajille.

Argumentin indikaattoreina käytetyt verbit ovat sikäli mielenkiintoisia, että niitä käyttämällä kirjoittajalla on halutessaan mahdollisuus osoittaa, kuinka vahvana hän pitää argumenttiaan. Niitä argumentteja, joissa kirjoittaja käyttää vaikkapa verbejä *aiheuttaa* ja *johtaa*, voi pitää vahvempina kuin sellaisia argumentteja, joissa käytetään esimerkiksi verbejä *olla osuutta* tai *olla yhteydessä* (ks. esimerkki 182). Tosin useimmiten kirjoittajat käyttävät *aiheuttaa*- ja *johtaa*-verbien yhteydessä modaalisia apuverbejä varauksina kuten esimerkeissä 184 ja 185.

- (184) *Alkoholinkäyttö voi vaurioittaa myös mahan limakalvoa suojaavaa kerrosta. Tämä saattaa johtaa mahan limakalvovaurioon, jota kutsutaan mahakatarriksi tai akuutiksi gastriitiksi.* (Alkoholin vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001.)

- (185) *Alkoholin runsas käyttö voi aiheuttaa häiriöitä sydämen rytmiin useilla eri mekanismeilla.* (Alkoholin vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001.)

Se, missä määrin eri verbit ovat hahmotettavissa argumentin indikaattoreiksi, vaihtelee. Selkeimmin argumentin osoittimiksi voidaan mieltää esimerkiksi verbit *johtaa, johtua,*

vaikuttaa, aiheuttaa, aiheutua, osoittaa, todistaa ja seurata.⁵³ Nämä verbit ovatkin aineistossani tavallisimpia argumenttia indikoivia verbejä. Suuri osa vain yhden kerran esiintyvistä verbeistä on sellaisia, että niiden tulkitseminen argumentin osoittimiksi pohjautuu vahvasti kontekstiin. Tällainen on muun muassa esimerkin 186 *nähdä*-verbi.

- (186) [--] *mutta kuin hän lakkaa ryyppäämästä, niin mitä kauvemman sitä paremmaxi tulee hänen watsansa ja sitä paremmin käy sitte hänen syömisensä, joka on selkiästi **nähtävä** siitäkin kuin ryyppämättömän ihmisen syöminen käypi ilman wiinata.* (Renqvist 1835.)

Vielä löyhemmin argumentin indikaattoreiksi voidaan tulkita verbit *kutsua joksikin, katsoa joksikin* ja *luokitella joksikin*. Niiden käyttö rajoittuukin selkeästi määritelmäargumentteihin kuten esimerkeissä 187–189:

- (187) *Alkoholijuomaksi **katsotaan** Suomessa kaikki ne juomat, jotka sisältävät puhdasta alkoholia enemmän kuin 2,8 tilavuusprosenttia.* (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 5.)
- (188) *Kaikki enintään 22 tilavuusprosenttia alkoholia sisältävät juomat **luokitellaan** miedoiksi alkoholijuomiksi: näitä ovat mm. olut, siideri, miedot ja väkevät viinit.* (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 5.)
- (189) *Alkoholialtistuksen jatkuessa maksan mikroskooppisessa kuvassa ovat luonteenomaisia piirteitä tuhoutuvat ja kuolevat maksasolut ja niitä ympäröivät tulehdussolut. Tilaa **kutsutaan** alkoholihepatiitiksi [--]* (Alkoholinkäytön vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001: 14.)

Olla-verbin voi tulkita argumentin indikaattoreiksi osana määrittelevää ekvatiivilauseetta. Esimerkiksi Tapani Kelomäki arvelee ekvatiivilauseen käytön määrittelemiseen ja nimeämiseen olevan ekvatiivilauseen tärkein tehtävä (Kelomäki 1997: 52–53). Esimerkin 190 ekvatiivilauseessa *patenttisininen* määritellään *synteettiseksi tervaväriaineeksi*.

- (190) *Patenttisininen on synteettinen tervaväriaine, jonka on todettu voivan aiheuttaa lieviä iho-oireita.* (Allergia ja alkoholi 1994.)

Argumenttia indikoivat verbit esiintyvät kaikkien vaiheiden teksteissä useimmin yksikön 3. persoonan muodossa. Tämä muoto on tyypillinen varsinkin seuraavanlaisissa rakenteissa: *alkoholi aiheuttaa x:n, alkoholinkäyttö johtaa x:ään* sekä *alkoholinkäytöstä seuraa x*. Myös tutkimustuloksista kerrottaessa käytetään tavallisesti yksikön 3. persoonassa olevaa muotoa, jolloin argumentoidaan esimerkiksi *tutkimus osoittaa, että x*. Mikäli viitataan useisiin tutkimuksiin, verbi-indikaattori on monikon 3. persoonassa.

Kolmannen, neljännen ja viidennen kauden teksteissä osa verbi-indikaattoreista esiintyy A-infinitiivimuodossa. Varsinkin uusimmissa teksteissä tämä muoto on verrattain yleinen. Mikäli verbi-indikaattori on A-infinitiivimuodossa, se liittyy aina varauksena toimivaan modaaliverbiin (ks. esimerkit 90 ja 91).

Verbi-indikaattorit esiintyvät hyvin satunnaisesti myös passiivimuotoisina.

⁵³ Varsinkin verbit *johtua, aiheuttaa* ja *aiheutua* ovat verrattain yksiselitteisiä argumentin indikaattoreina, sillä ne ovat suhdeverbejä, jotka kuvaavat useimmiten syytä (Kankaanpää 1997: 26).

- (191) *Ylöllisyys wiinassa niinkuin muussakin elämässä, heikontaa ruumiin voimia, joka on monin kerroin ja monilla tavoin tieteellisesti todeksi nähty.* (Polén 1853.)

Esimerkin 191 tavoin passiivimuotoisia verbi-indikaattoreita käytetään viittaessa useampaan kuin yhteen tieteelliseen tutkimukseen. Tavallisempaa kuitenkin on, että tällaisissa tapauksissa käytetään monikon 3. persoonassa olevaa indikaattoria. Kaikkein tyypillisintä passiivimuotoisen verbi-indikaattorin käyttöä aineistossani kuvastavat esimerkkien 187–189 tapaiset määritelmät. Passiivimuotoisten indikaattoreiden käyttö juuri määritelmässä on mielenkiintoista, sillä näin ei käy ilmi, kuka tai mikä taho kyseiset määritelmät on laatinut. Tällainen passiivin käyttäminen viittaa siihen, että keskiössä on tarkoitteiden ominaisuuksien kuvaaminen, eikä se, että joku sanoo, nimittää tai luokittaa. Passiiviin voi liittyä lisämerkityksenä myös normatiivisuuden ilmaiseminen. (Karvonen 1995: 116–117.) Esimerkeissä 187–189 määrittelijä ei kuitenkaan jää kokonaan pimentoon. Argumenttien 187 ja 188 tekstikonteksti osoittaa, että määrittelijänä on lainsäätäjä. Näissä esimerkeissä passiiviin liittyy lainsäätäjämäärittelijän vuoksi todennäköisesti myös normatiivisuuden lisämerkitys. Esimerkin 189 kontekstista puolestaan ilmenee, että määrittely perustuu lääketieteilijöiden tutkimuksiin.

Verbi-indikaattoreissa on mielenkiintoista myös se, että ne korostavat argumentoinnin toiminnallista luonnetta. Argumentit eivät ainoastaan ole tekstissä, vaan ne *todistavat, osoittavat, aiheuttavat ja vaikuttavat*.

6.1.3 Substantiivit

Substantiivit ovat varsinkin toisen (6,5 %), kolmannen (6,7 %) ja neljännen (6,6 %) kauden teksteissä kohtuullisen yleinen keino argumentin indikoimiseen. Ensimmäisen (4,3 %) ja viidennen (3,2 %) vaiheen kirjoituksissa niiden käyttö on hieman harvinaisempaa.

Taulukko 12. Substantiivit argumentin indikaattoreina.

Tutkimusaineiston vaihe	Argumenttia indikoivien substantiivien määrä
1. vaihe (1755–1867)	4,2 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	7,0 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	7,6 %, N = 132
4. vaihe (1932–1968)	6,8 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	3,3 %, N = 539

Kaikkien kausien kirjoituksissa tyypillisimmät argumentin osoittamiseen käytetyt substantiivit ovat *syy* ja *esimerkki*. Ensimmäisen vaiheen teksteissä käytetään lisäksi sanoja *seuraus* ja *todistus*, toisen vaiheen kirjoituksissa sanoja *etu*, *syypää*, *vaikutus*, *seuraus* ja *seuralainen*, kolmannen kauden teksteissä sanoja *selitys*, *lähde*, *vaikutus* ja *seuraus*, neljännen vaiheen kirjoituksissa sanoja *yhteys* ja *määritelmä* ja uusimmissa teksteissä sanoja *selitys*, *tae*, *vaikutus* ja *seuraus*.

Paitsi, että substantiivit osoittavat propositioiden välisen argumentoivan suhteen, ne saattavat myös nimetä perustelun tiettyyn argumenttikategoriaan. Esimerkissä 192 jälkimmäinen virke on ensimmäisen virkkeen väitettä perusteleva esimerkkiargumentti, mikä ilmenee siinä käytetystä *esimerkki*-sanasta. Esimerkin 193 jälkimmäinen virke puolestaan on syyargumentti, kuten *syy*-sana osoittaa.

- (192) *Monet seikat ja ajan merkit viittaavat siihen, että nousukausi on alkanut. Sen huomaamme esim. isänmaallisen mielen voimakkaasta elpymisestä nuorison parissa.* (Salminen 1934: 13.)
- (193) *Tämmöisellä yhteenliittymisellä on luonnollisesti paljon vaikeuksia. Pahin vaikeus on suurten joukkojen välinpitämättömyys. Tähän välinpitämättömyyteen on yhtenä hyvin suurena syyinä alkoholi.* (Hytönen 1904: 4.)

Verratessaan verbi- ja substantiivi-indikaattoreita huomaa, että monet substantiivi-indikaattorit ovat indikaattoreina käytettyjen verbien johdoksia. Tällaiset substantiivit esiintyvät yleensä *olla*-verbin yhteydessä essiivimuotoisina, kuten esimerkissä 194:

- (194) *Kun näin varoja, voimia ja terveyttä hukattiin, oli siitä seurauksena, että tuhansissa Suomen kodeissa oli puute ja kurjuus ylimmillään.* (Kunnas 1918: 5.)

Verbi-indikaattoria käyttämällä esimerkin 194 olisi voinut muotoilla seuraavasti: *Kun näin varoja, voimia ja terveyttä hukattiin, siitä seurasi, että tuhansissa Suomen kodeissa oli puute ja kurjuus ylimmillään.*

Myös *syy*-substantiivina käytetään indikaattorina yleensä samalla tavoin, kuten esimerkistä 193 ilmenee. Tässäkin esimerkissä *olla*-verbin ja essiivimuotoisen indikaattorisubstantiivin sijasta olisi voinut käyttää myös verbi-indikaattoria, esimerkiksi *aiheuttaa*- tai *johtua*-verbiä, seuraavasti: *Tämän välinpitämättömyyden aiheutti suuresti alkoholi* tai *Tämä välinpitämättömyys johtui suuresti alkoholista.*

Substantiivi-indikaattoreiden tyypillisimmät sijamuodot aineistossani ovat nominatiivi ja essiivi. Tavallisimmin *esimerkki*-sana esiintyy nominatiivissa ja muunlaiset substantiivit essiivissä. Esimerkkien 193 ja 194 essiivimuotoiset indikaattorit *syyinä* ja *seurauksena* ovat predikatiiviadverbiaaleja, jotka ilmaisevat muutosaltista ominaisuutta, jonkinhetkistä tilaa eivätkä pysyvää ominaisuutta (ISK 2004: 928–929). Siten essiivimuotoisen substantiivi-indikaattorin voi tulkita jopa optimistiseksi. Vaikka alkoholia pidetään esimerkeissä 193 ja 194 välinpitämättömyyden ja kotien kurjuuden aiheuttajana, essiivin käyttö ilmaisee, että näitä alkoholin vaikutuksia ei pidetä pysyvinä. Varsinkin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun raittiusliikkeelle olikin tyypillistä voimakas tulevaisuusoptimismi ja vahva usko yhteiskunnallisten ongelmien korjautumiseen, kunhan alkoholinkäyttö saadaan rajoitettua minimaaliseksi.

Substantiivi- ja verbi-indikaattoreille on yhteistä se, että niiden parafraseiksi voisi muotoilla myös rakenteita, joissa käytetään esimerkiksi konjunktioita. Esimerkin 89 parafrasi voisi olla seuraavanlainen: *Koska suuret joukot käyttävät alkoholia, he suhtautuvat välinpitämättömästi yhteenliittymiseen.* Tällainen leksikaalisten kytkentöjen käyttö kielipiillisten tai tekstuaalisten kytkentöjen sijasta on yleistä maantiedon ja biologian oppikirjoissa, mikä omalta osaltaan nostaa substantiivien suhteellista osuutta kyseisen tekstilajin sanastossa. (Karvonen 1995: 137–139, 184.) En ole laskenut lainkaan oman aineistoni sanaluokkajakaumaa, joten en voi päätellä, lisääkö tällaisten

indikaattorien käyttö substantiivien tai verbien suhteellista osuutta alkoholivalistustekstien sanastossa.

6.1.4 Lauseenvastikkeet

Lauseenvastikkeiden käyttö argumentin indikaattoreina on tutkimusaineistossani varsin harvinaista. Niiden määrä vaihtelee eri vaiheiden teksteissä taulukon 13 mukaisesti.

Taulukko 13. Lauseenvastikkeet argumentin indikaattoreina.

Tutkimusaineiston vaihe	Argumenttia indikoivien lauseenvastikkeiden määrä
1. vaihe (1755–1867)	1,1 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	1,5 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	0, N = 132
4. vaihe (1932–1968)	1,0 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	1,3 %, N = 539

Suurin osa argumentin indikaattoreina käytetyistä lauseenvastikkeista on finaalisia lauseenvastikkeita. Esimerkissä 195 lukijan päämääräksi asetetaan tehdä omasta alkoholinkäytöstään huomioita, joista on hyötyä alkoholinkäytön vähentämisessä. Tähän tarjotaan keinoksi raittiin jakson pitämistä. Kyseisen keino–päämäärä-suhteen ilmaisemiseksi esimerkissä 195 käytetään lauseenvastiketta *havaitakseen*. Saman suhteen olisi voinut ilmaista myös sivulauseen *jotta havaitsisi/jotta voisi havaita* avulla, mutta tekstiä on pyritty tiivistämään lauseenvastikkeen avulla.

(195) *Aluksi on hyvä pitää noin kuukauden (vähintään kahden viikon) raitis jakso havaitakseen, mihin tilanteisiin oma alkoholinkäyttö liittyy. (Mikä on kohtuus? Mikä jo liikaa? 1992: 11.)*

Keino–päämäärä-suhteen ilmaisemisessa voidaan käyttää myös temporaalista lauseenvastiketta esimerkin 196 tavoin. Siinä päämääränä on yksilöiden raittius ja keinona tämän päämäärän saavuttamiseksi kirjoittaja pitää raittiusliikkeen apua.

(196) *Tahtoessaan pitää yksilöiden elämän alkoholijuomista vapaana raittiusliike haluaa auttaa heitä lähestymään elämäänsä luovalla ja luottavalla tavalla eikä väistämään sitä peläten, vihamielisesti ja alkoholihuumaukseen paeten. (Tuominen 1965.)*

Finaalinen ja temporaalinen lauseenvastike ovat ainoita argumentin indikoimiseen käytettyjä lauseenvastikkeita tutkimusaineistossani.

Lauseenvastikkeiden vähäinen käyttö argumenttien indikaattoreina johtuu todennäköisimmin siitä, että ne indikoivat ainoastaan keino–päämäärä-argumentteja. Keino–päämäärä-argumenttien määrä puolestaan ei ole missään aineistoni vaiheessa kovin suuri. Lisäksi keino–päämäärä-argumenteissa käytetään myös muunlaisia indikaattoreita, joten sekin vähentää entisestään lauseenvastikkeiden käyttöä argumentin indikaattoreina. Koska tarkastelen lauseenvastikkeiden käyttöä aineistossani pelkästään

argumentin indikoinnin näkökulmasta, tutkimukseni ei valota lainkaan sitä, minkä verran lauseenvastikkeita ylipäätään käytetään aineistossani.

6.1.5 Kysymykset

Kysymykset ovat tavallista yleisempiä argumentin indikaattoreita ensimmäisen (4,7 %) ja viidennen (4,8 %) vaiheen teksteissä. Toisen (2,6 %), kolmannen (0,8 %) ja neljännen (1,6 %) kauden kirjoituksissa kysymyksiä käytetään hieman vähemmän.

Taulukko 14. Kysymykset argumentin indikaattoreina.

Tutkimusaineiston vaihe	Kysymys-indikaattorien määrä
1. vaihe (1755–1867)	4,5 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	2,6 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	0,8 %, N = 132
4. vaihe (1932–1968)	1,6 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	4,8 %, N = 539

Kysymyksiä käytetään argumentin osoittamiseen pääasiassa kahdella tavalla. Varsinkin uusimmissa teksteissä käytetään useimmiten *miksi*-kysymystä esimerkin 197 tapaan. Siinä *miksi*-kysymys on otsikkona argumenteille, jotka perustelevat, minkä vuoksi alkoholi ei sovi nuorelle. Tällä tavoin useita argumentteja voidaan niputtaa samaan luetteloon, mikä tekee tekstistä tiiviimpää. Myös vanhemmista aineistonkerrostumista löytyy muutamia tekstejä, joissa on käytetty kysymysindikaattoria tähän tapaan, mutta pääasiassa tällainen kysymysindikaattorin käyttö on vanhemmissa teksteissä melko harvinaista.

(197) ***Miksi nuoren on vältettävä alkoholia[?]***

- ▶ *Alkoholi on myrkky, jonka liiallinen kertakäyttökin voi jo aiheuttaa hengenvaarallisen alkoholimyrkytyksen tai verensokerin laskun.*
- ▶ *Alkoholiriippuvuus voi syntyä myös nuorelle jo 4 – 5 vuoden käytön jälkeen.*
- ▶ *Alkoholisairaudet tulevat esiin sitä varhemmassa iässä, mitä nuorempana käyttö on aloitettu.*
- ▶ *Koulunkäynti ja opiskelu kärsivät alkoholinkäytöstä; tulevaisuudelle ei ole kunnan eväitä.*
- ▶ *Juopuneille tapahtuu runsaasti onnettomuuksia. Tavallisia ovat mm. kaatumiset, putoamiset, paleltumiset sammumisen seurauksena ja jopa hukkumiset.*
- ▶ *Alkoholi edistää harkitsemattomia seksisuhteita. Sukupuolitautien vaara on vakava. Myös abortilla voi olla ikävät seuraukset nuoren psyykeen.*
- ▶ *Porukalla liikuttaessa yhteinen uho kasvaa ja järki unohtuu. Tehdään ilkeävaltaa ja rikoksia, joiden seurauksia maksetaan muodossa tai toisessa hyvinkin kauan.*
- ▶ *Kännissä sekoilu voi viedä itsekunnioituksen miinuksen puolelle, vaikka nuori usein esittää aivan muuta. Sen paikkailuun tarvitaan lisää alkoholia.*

► *Alkoholin käyttö alentaa muiden nautintoaineiden, tupakan ja jopa huumeiden käytön kokeilukynnystä.* (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti?: 1990.)

Miksi-kysymykset ovat argumentin indikaattoreina varsin eksplisiittisiä – varsinkin, jos ne esitetään esimerkin 197 tapaan. Ne kuvastavat myös kirjoittajan asettumista lukijan asemaan, jolloin kirjoittaja esittää kysymyksiä lukijan puolesta. *Miksi*-kysymykset kertovat myös, mitä kirjoittaja olettaa lukijan kyselevän tekstiä lukiessaan. Toisaalta *miksi*-kysymyksiä voidaan pitää manipuloivinkin: niitä käyttämällä kirjoittaja ohjaa lukijaa kysymään juuri tiettyjä kysymyksiä. Samalla lukija ehkä jättää kysymättä sellaisia kysymyksiä, joita kirjoittaja ei pitäisi toivottavina.

Olen luokitellut argumentin indikaattoriksi myös retorisen kysymyksen. Retorinen kysymys on määritelty esimerkiksi interrogatiivimuotoiseksi lausumaksi, johon odotetaan pikemminkin samanmielisyyden osoitusta kuin varsinaista vastausta (ISK 2004: 1609–1611). Retorisen kysymyksen tulkitseminen argumentin indikaattoriksi on sikäli ongelmallista, että sen tehtävänä ei ole osoittaa esimerkiksi perustelevia tai kausaalisia suhteita toisin kuin esimerkiksi *koska*-konjunktiolla tai *sen tähden* -konnektiivilla. Retorisella kysymyksellä kuitenkin osoitetaan lukijalle, että johonkin tekstinkohtaan kannattaa kiinnittää erityistä huomiota (Yli-Vakkuri 1986: 222). Retorisilla kysymyksillä myös pyritään lisäämään esitetyn argumentin tehokkuutta (esim. Renkema 1993: 135–136). Nämä retorisen kysymyksen tehtävät viittaavat siihen, että retorisen kysymyksen sisältävä tekstinkohta on argumentoinnin kannalta erityisen merkittävä. Vanhemmissa teksteissä suurin osa argumenttia indikoivista kysymyksistä on retorisia kysymyksiä, kun taas uusimmissa kirjoituksissa esimerkin 197 kaltaiset *miksi*-kysymykset ovat yleisempiä. Esimerkissä 198 argumentin indikaattorina on retorinen kysymys. Tekstin kirjoittaja perustelee, että alkoholin nauttiminen voi johtaa ei-toivottuun seksuaaliseen käyttäytymiseen.

(198) *Päihtyneessä, arvostelukyvyn menettäneessä tilassa monet antautuvat suhteisiin, joita he raittiina ollen visusti välttäisivät. Eivätköhän hyvin monet sukupuolielämässä tapahtuneet lankeemukset samoinkuin monen sukupuolitautilartunnan aihe ole asetettava väkijuomien käytön tilille?* (Alanen 1944: 8–9.)

Retoristen kysymysten suhteellinen väheneminen argumentin indikaattoreina liittyy mahdollisesti kirjakielen tyylilliseen muuttumiseen. Paavo Pulkkinen (1972: 77) mukaan retoristen kysymysten määrä on vähentynyt kaunokirjallisuudessa, sillä kielellistä koreilua on alettu pitää vanhanaikaisena. Pidän todennäköisenä, että sama muutos on tapahtunut muissakin kuin kaunokirjallisissa teksteissä. Retoristen kysymysten käytön vähentyminen voi liittyä myös alkoholivalistuksen sisällön tieteellistymiseen. Oletettavasti retoriset kysymykset ovat harvinaisempia tieteellisissä teksteissä, ja mitä enemmän alkoholivalistukseen haetaan argumentteja tieteellisistä tutkimuksista, sitä vähemmäksi retorisen kysymyksen käyttö muuttuu. Uusimmissa teksteissä retorista kysymystä käytetäänkin sisällöltään muunlaisissa argumenteissa.

6.1.6 Nollaliitos

Kun peräkkäisiä virkkeitä tai lauseita ei ole suhteutettu toisiinsa eksplisiittisesti konnektoreiden avulla, kyseessä saattaa olla nollaliitos, jonka voi luontevasti itse täydentää konnektorilla. Tällaisten liitosten tulkintaan liittyy ongelmia. Aina on tietysti mahdollista, että eksplisiittisesti suhteuttamattomista jaksoista jälkimmäinen aloittaa uuden periodin, jolloin jaksojen välillä ei olekaan merkityssuhdetta. Jos merkityssuhde kuitenkin on olemassa, aukko voi korvata rinnastavia tai alistavia konnektoreita, joita kumpiakkin on vielä eri lajeja. (Vuoriniemi 1973: 186–202.) Nollaliitoksen määrittäminen perustuu siis osin subjektiiviseen tulkintaan ja tutkijan intuitiiviseen kielitajuun. Keskeisimpänä nollaliitosten tunnistamiskriteerinä pidän kuitenkin sitä, että peräkkäisten virkkeiden tai lauseiden välillä on selkeä semanttinen yhteys, joka on ilmaistavilla myös konnektorilla. Toisena tunnistamiskriteerinä on, että peräkkäiset jaksot ovat rakenteeltaan sellaisia, että pelkkä konnektorin lisääminen riittää niiden sidostamisessa.

Nollaliitosten määrä lisääntyy tutkimusaineistossani selvästi tarkastelujakson aikana. Vanhimmissa teksteissä ainoastaan 1,5 % argumentin indikaattoreista on nollaliitoksia, mutta uusimmissa teksteissä nollaliitoksia on 20,0 %. Väliin jäävien vaiheiden teksteissä argumentin indikaattoreista nollaliitoksia on 10,7 %, 7,6 % ja 5,8 %.

Taulukko 15. Nollaliitosten käyttö argumentin indikaattoreina.

Tutkimusaineiston vaihe	Argumenttia indikoivien nollaliitosten määrä
1. vaihe (1755–1867)	1,5 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	10,7 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	7,6 %, N = 132
4. vaihe (1932–1968)	5,8 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	20,0 %, N = 539

Nollaliitosten määrän lisääntyminen on todennäköisesti yhteydessä lauserakenteiden yksinkertaistumiseen. Vanhimmissa teksteissä virkkeissä on keskimäärin 2,6 lausetta, kun taas uusimmissa teksteissä virkkeiden keskimääräinen pituus on laskenut 1,5 lauseeseen. Uusimpien tekstien virkkeet ovat hieman lyhyempiä kuin yleiskielen virkkeet keskimäärin. Eri tutkimuksissa yleiskielisten virkkeiden pituudeksi on ilmoitettu 1,7 (Ikola ym. 1989: 4) ja 1,85 (Niemi 1991: 189) lausetta. Tämän voi olettaa lisäävän erityisesti sellaisia nollaliitoksia, joissa puuttuva konnektori on konjunktio. Tällaiseksi nollaliitokseksi voi tulkita esimerkin 199, jossa jälkimmäisen virkkeen sisältö on mahdollista mieltää ensimmäisessä virkkeessä ilmaistun asian seuraamukseksi. Silloin puuttuvaksi konnektoriksi sopisi esimerkiksi *joten*. Toinen esimerkkiin 199 luontevasti sopiva konnektori olisi *koska*.

- (199) *Alkoholi palaa tasaisella nopeudella. Saunominen tai kahvinjuonti ei sitä nopeuta.*
 → *Alkoholi palaa tasaisella nopeudella, joten saunominen tai kahvinjuonti ei sitä nopeuta.*

→ *Koska alkoholi palaa tasaisella nopeudelle, saunominen tai kahvinjuonti ei sitä nopeuta.*

(Nouseeko tie pystyyn 1994.)

On kyseenalaista, lisääkö tällainen tiivistäminen tekstin ymmärrettävyyttä. Esimerkiksi luettavuustutkimuksilla ei ole osoitettu pitävästi pitkien virkkeiden olevan hankalia lukijalle (Hiidenmaa 2002: 21). Sen sijaan esimerkiksi Kajaste (1996: 199) osoittaa, että jos argumentteja ei indikoida riittävän eksplisiittisesti vaikkapa kytkemällä lauseita virkkeiksi konjunktioilla, on vaikea päätellä, onko lauseiden propositioiden välillä argumentaatio-suhte. Vaikka lukijan olisikin mahdollista tulkita lauseiden välille argumentaatio-suhte, hän ei kuitenkaan välttämättä pysty tulkitsemaan, millainen on lauseiden välisen argumentaatio-suhteen laatu. Konnektoreiden retorinen merkitys perustuukin siihen, että ne ohjaavat lukijaa tulkitsemaan tekstin kirjoittajan haluamalla tavalla. (Mauranen 1993: 162–163.) Jos siis tekstiä tiivistetään välttelemällä lauseiden välisten suhteiden eksplisiittistä määrittämistä, tiiviyyteen pyrkiminen pikemminkin hankaloittaa kuin helpottaa tekstin merkityssuhteiden hahmottamista. Esimerkissä 199 merkityssuhteiden hahmottamista hankaloittaa lisäksi kielenhuollollisesti ongelmallinen pronominaalinen viittaus. Jälkimmäisen virkkeen *se*-pronomini vaatii itselleen korrelaatin (Leino 1987: 66), mutta tekstiyhteydestä ei sellaista löydy.⁵⁴

Pyrkimys tiiviyyteen ei kuitenkaan ole välttämättä ainoa syy nollaliitosten yleistymiseen uusimmissa teksteissä. Taustalla voi olla myös tekstilajiin liittyvä stereotyyppinen tapa kertoa alkoholista. (Fairclough 1997: 162.) Onkin mahdollista, että alkoholivalistuksessa stereotyyppisimmäksi tavaksi puhua alkoholista on tullut selostaa, mitä alkoholi aiheuttaa ihmisille. Näin myös stereotyyppisin tapa tulkita alkoholivalistustekstejä on etsiä kausaalisia suhteita propositioiden välille. Jos lukijan oletetaan tulkitsevan alkoholivalistustekstiä tällä tavoin, kausaalisten indikaattoreiden käyttö ei ole aina välttämätöntä.

6.1.7 Indikaattorittomat argumentit

Kaikkien tutkimusaineistoni jaksojen teksteistä löytyy myös argumentteja, joita ei osoiteta lukijalle eksplisiittisillä kielellisillä keinoilla. Näissä tapauksissa väitteen ja perustelun välisen suhteen tulkitsemista argumentoivaksi tukevat ainoastaan niiden välillä vallitsevat semanttiset yhteydet. Tällaisissa tapauksissa väite-perustelu-suhteen hahmottaminen voi olla hyvinkin tulkinnanvaraista ja vastaanottajasta riippuvaa. Etenkin rajankäynti nolla-konnektoritapausten kanssa on häilyvää. Olen luokitellut tähän kategoriaan lähinnä sellaiset tapaukset, joiden rakennetta olisi täytynyt muuttaa konnektorin lisäämiseksi tai joissa ei olisi riittänyt pelkästään yhden konnektorin lisääminen.

Esimerkissä 200 argumentoidaan, että lukijan kannattaa käyttää enemmän aikaa ihmissuhteisiin ja muihin juomisen vuoksi laiminlyötyihin asioihin, jotta lukija onnistuisi käyttämään alkoholia hallitummin:

⁵⁴ Kielenhuollollisesti parempi olisi esimerkiksi seuraava muotoilu: *Alkoholi palaa tasaisella nopeudella. Saunominen tai kahvinjuonti ei sen palamista nopeuta.*

- (200) *Pääset helpommin täysraittiuuden tai kohtuukäytön tavoitteeseen, jos löydät muuta tekemistä juomisen tilalle. Pyri käyttämään aiemmin juomiseen kulunutta aikaa ihmissuhteisiin ja niihin asioihin, joita pidät tärkeinä tai jotka tuottavat sinulle iloa tai joita olet juomisen takia laiminlyönyt.* (Hallittua juomista.)

Esimerkistä 200 ei kuitenkaan löydy indikaattoria, joka osoittaisi tällaisen semanttisen yhteyden väitteen ja perustelun välillä. Mikäli esimerkissä 200 käytettäisiin argumentin indikaattoria, sitä pitäisi muuttaa esimerkiksi seuraavasti:

*Pääset helpommin täysraittiuuden tai kohtuukäytön tavoitteeseen, jos löydät muuta tekemistä juomisen tilalle. **Siksi kannattaa pyrkiä** käyttämään aiemmin juomiseen kulunutta aikaa ihmissuhteisiin ja niihin asioihin, joita pidät tärkeinä tai jotka tuottavat sinulle iloa tai joita olet juomisen takia laiminlyönyt.*

Indikaattorittomien argumenttien määrän vaihtelu eri kausien teksteissä ilmenee taulukosta 16:

Taulukko 16. Indikaattorittomat argumentit.

Tutkimusaineiston vaihe	Indikaattorittomat argumentit
1. vaihe (1755–1866)	18,9 %, N = 265
2. vaihe (1867–1918)	18,5 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	22,7 %, N = 132
4. vaihe (1932–1968)	22,1 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	11,1 %, N = 539

Argumentin indikaattori puuttuu usein esimerkin 201 kaltaisista argumenttiryppäistä. Siinä esitetään ensin väite, että alkoholi saa aikaan paljon pahaa mutta vähän hyvää. Tätä väitettä perustellaan neljällä lyhyellä argumentilla.

- (201) [väite:] *Kun me ajattelemme sitä alkoholin virtaa kokonaisuudessaan, joka on itsenäisyytemme aikana Suomen kansan läpi virrannut, täytyy jokaisen järkevän ihmisen myöntää, että se on perin vähän, jos ollenkaan, rakentanut, mutta ylen paljon tuhonnut.*
 [1. argumentti] *Monet lupaavat miehet on viina vienyt hunningolle.* [2. argumentti] *Lukemattomien kotien perustukset ovat tämän virran pyörteissä järkkyneet.* [3. argumentti] *Monien sukujen rappion merkit saa suurimmaksi osaksi laskea viinan tilille.* [4. argumentti] *Moni alkoholia käyttävä virkamies on käyttäytymisellään repinyt enemmän kuin kymmenen kunnollista on rakentanut.* (Kuoppala 1943: 7.)

Toinen tyypillinen indikaattorittomien argumenttien tyyppi ovat esimerkkiargumentit. Esimerkki 202 liittyy tekstikontekstiin, jossa alkoholinkäytön kerrotaan heikentävän selviytymistä tarkkuutta vaativista tehtävistä:

- (202) *Eräs mieslääkäri harjoitteli langan pistämistä neulan silmään. Eikö ole huvittavaa! Varmasti hän sitten auttoi vanhuksia siinä, kun hän tuli oikein taitavaksi. Se työ vaatii näön ja käden herkkää ja tarkkaa yhteistyötä. Hän tulikin oikein taitavaksi eli mestariksi, kuten ammattialalla nimitetään taitavia*

työntekijöitä. Sitten hän nautti alkoholia vain vähän ja vielä edellisenä iltana, 11 tuntia enne koetta, niin että hän virkein voimin meni kokeeseen aamulla. Tulos huononi päivä päivältä, mitä useampana päivänä hän nautti alkoholipitoista juomaa, vaikkei hän lisännyt alkoholin määrää. (Kari 1955: 35.)

Sitä, että kyseinen katkelma on tarkoitettu väitettä perustelevaksi ja havainnollistavaksi esimerkkiargumentiksi, ei eksplikoida tekstikontekstissa sanallisesti. Kuitenkin esimerkki 202 on tulkittavissa väitteen perusteluksi tekstin semanttisten suhteiden perusteella.

6.1.8 Välimerkit

Argumentin indikaattoreina käytetään tutkimusaineistossani myös välimerkkejä, erityisesti kaksois- ja puolipistettä. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä välimerkkien osuus argumentin indikaattoreista ei juuri muutu, sillä välimerkki-indikaattorien määrät näiden kausien teksteissä ovat seuraavat: 1. vaihe 2,6 %, 2. vaihe 2,6 %, 3. vaihe 1,5 % ja 4. vaihe 1,0 %. Uusimmissa teksteissä välimerkki-indikaattoreita on huomattavasti enemmän, sillä niiden osuus nousee 11,1 %:iin.

Taulukko 17. Välimerkki-indikaattorit alkoholivalistusteksteissä.

Tutkimusaineiston vaihe	Välimerkki-indikaattorit
1. vaihe (1755–1867)	2,6 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	2,6 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	1,5 %, N = 132
4. vaihe (1933–1968)	1,0 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	11,1 %, N = 539

Kaksoispisteen käyttö argumentin indikaattorina on kielenhuollon konventioiden mukaista. Esimerkiksi Osmo Ikolan mukaan kaksoispistettä käytetään paitsi suoran esityksen sekä luettelon edellä ja lyhenteiden sekä numeroiden yhteydessä myös viittaamassa seuraavaan lauseeseen, joka sisältää perustelun, päätelmän, seurauksen tai selityksen eikä ala konjunktiolla (Ikola 1992: 187–188). Esimerkissä 203 väitetään ensin, että alkoholi on kaikkein vahingollisin vitsaus ihmiskunnalle. Kaksoispisteen jälkeen alkavassa osiossa kirjoittaja esittää väitteensä perustelut:

(203) *Alamme sillä lauseella, että kaikissa maissa, joissa wiinaa on keitetty ja wiljelty, on tämä karwas ja wäkewä juoma hawaittu niin waaralliseksi ja wahingolliseksi, ettei sen wahingollisempaa ihmisen onnelle taida maailmassa löytyä: tuhansia uhria on se wienyt ja kuka woipi arwata, kuinka monta miljoonaa se wielä wiepi auttamattomaan sekä ajalliseen että ijankaikkiseen onnettomuuteen. (Wiinan himosta, juopumuksesta ja sen seurauksista 26.8.1853.)*

Puolipistettä käytetään, jos pilkku ei erota lauseita riittävän selkeästi ja piste puolestaan erottaisi liian jyrkästi. Puolipisteen yhdistämien virkkeiden onkin kuuluttava läheisesti yhteen. (Ikola 1992: 188.) Puolipisteen voi tulkita argumentin indikaattoriksi, sillä se

osoittaa tekstin lukijalle, että sen yhdistämät virkkeet kuuluvat samaan jaksoon. Puolipiste ei ole kuitenkaan yhtä eksplisiittinen argumentin indikaattori kuin kaksoispiste, ja kenties tästä syystä kaksoispiste on tutkimusaineistossani puolipistettä yleisempi argumentin indikaattorina. Esimerkissä 204 puolipisteen jälkeen alkava lause perustelee edellä esitettyä väitettä kertajuomisen hillitsemisen tarpeellisuudesta selostamalla, mitä positiivista seuraa alkoholinkäytön hillitsemisestä.⁵⁵

(204) *Hyvä tapa on jarrutella pikkuhiljaa juomistaan; fiilis säilyy parempana eikä mitään arvaamatonta pääse tapahtumaan.* (Repusa kilisee.)

Varsinkin uusimmissa teksteissä kaksois- ja puolipisteen käytölle on ominaista kasautuminen, eli niitä saatetaan käyttää joissakin esitteissä huomattavasti enemmän kuin muissa oppaissa. Esimerkiksi kaksoispiste löytyy erästä esitteestä peräti 14 kertaa, jolloin sitä voi pitää lehtisen laatijan/laatijoiden kielenkäytön maneerina. Tämä viittaa siihen, että institutionaalistuneessakin tekstilajissa yksittäisen kirjoittajan persoonallinen tyyli voi päästä näkyviin.

6.1.9 Muut indikaattorit

Olen yhdistänyt omaksi ryhmäkseen joukon sellaisia indikaattoreita (adjektiiveja sekä adjektiivisesti käytettyjä sanoja ja sijamuotoja), joita käytetään tutkimusaineistossani niin harvoin, että niiden luokittelu erillisiksi, pieniksi ryhmiksi ei olisi mielekästä. Yhteisenä ryhmänäkin näiden indikaattorien määrä eri kausien teksteissä jää varsin vähäiseksi.

Taulukko 18. Muut indikaattorit.

Tutkimusaineiston vaihe	Muiden indikaattoreiden määrä
1. vaihe (1755–1867)	2,3 %, N = 265
2. vaihe (1868–1918)	2,6 %, N = 271
3. vaihe (1919–1932)	4,5 %, N = 132
4. vaihe (1933–1968)	0,6 %, N = 308
5. vaihe (1990–2001)	1,1 %, N = 539

Ensimmäisen kauden kirjoituksissa tähän ryhmään kuuluvia indikaattoreita ovat ilmaukset *samalla lailla* ja *samaa laatua*, toisen vaiheen teksteissä *parempi kuin* ja *sama* ja kolmannen kauden kirjoituksissa *samanlainen* sekä *vastaavanlainen*. Vertailua osoittavaa *parempi kuin* -ilmausta lukuun ottamatta näille indikaattoreille on yhteistä, että ne osoittavat asioiden ja ilmiöiden välistä samankaltaisuutta.

Argumentin indikaattorina käytetään satunnaisesti myös adessiivia ja translatiivia. Molemmat ovat tyypillisiä argumenteissa, joissa neuvotaan, millä keinolla tietty päämäärä voidaan saavuttaa. Adessiivi on hieman translatiivia yleisempi argumentin

⁵⁵ Kielenhuollollisesti esimerkin 106 puolipisteen paikalla kuuluisi kuitenkin olla mieluummin kaksoispiste. Varsinkin tutkimusaineistoni uusimmista teksteistä löytyy enemmänkin vastaavanlaisia esimerkkejä, joissa käytetään puolipistettä kaksoispisteen sijasta.

indikaattorina, ja sen tehtäviin kuuluu ilmaista välinettä ja keinoa⁵⁶. Translatiivi puolestaan ilmaisee muun muassa tuloksellisuutta. (ISK 2004: 1201; 1207–1208.)

Kun adessiivia käytetään argumentin indikaattorina, se liittyy keinoon, jolla tietyn päämäärän saavuttamiseen pyritään:

- (205) *Tämä vihollinen ei lähde maasta kansaa hukuttamasta kuin paastolla ja rukouksella, nimittäin jos ei sen karkottajat karkota ja hävitä pois sitä ensin itsensä tyköä, jos ei he ensin rikki murena omia viinapannujansa ja pullojansa niin kuin ulkomaalla tehdään ja niin kuin Esra repi waattensa synnin kauhistuksen tähden.* (Renqvist 1835.)
- (206) *Yhteistyössä nuoren kanssa ainakin säännöllisen käytön aloittamista tulisi päinvastoin lykätä eteenpäin. Harventamalla käyttökertoja ja vähentämällä nautittuja määriä alkoholin riskejä leikataan merkittävästi.* (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990.)

Tavallisinta on, että adessiivi liittyy *mA*-infinitiiviin, kuten esimerkissä 206.

Translatiivi eroaa adessiivista argumentin indikaattorina siten, että se liittyy lukijalle asetettuun päämäärään:

- (207) *Koti on yhteiskunta pienoiskoossa. Jos teemme voitavamme niiden epäkohtien korjaamiseksi, jotka kotien onnea ensi sijassa uhkaavat, edistämme kansamme onnea.* (Kunnas 1918: 11.)

Esimerkin 207 tavoin translatiivi liittyy aina *-minen*-johtimella muodostettuun teonnimeen. Tällaiset rakenteet ovat aineistossani pragmaattisesti hyvin samanlaisia kuin argumentin indikaattoreina käytetyt finaaliset lauseenvastikkeet. Ne voivatkin vastata finaali-lauseetta, mutta varsinaisina lauseenvastikkeina niitä ei pidetä (Ikola 1974: 83–85).

Taulukko 19. Kaikki argumentin indikaattorit vaiheittain.

Indikaattori	1. vaihe (1755–1867) N = 265	2. vaihe (1868–1918) N = 271	3. vaihe (1919–1932) N = 132	4. vaihe (1932–1968) N = 308	5. vaihe (1990–2001) N = 539
Konjunktiot	40,8 %	25,7 %	23,0 %	26,2 %	18,6 %
Konnektiivit	22,5 %	23,1 %	25,2 %	30,0 %	17,4 %
Verbit	8,2 %	7,5 %	14,1 %	9,3 %	11,5 %
Substantiivit	4,1 %	7,1 %	8,1 %	8,6 %	3,3 %
Lauseenvastikkeet	1,1 %	1,5 %	0,7 %	1,0 %	1,3 %
Kysymykset	4,9 %	2,6 %	0,8 %	1,7 %	4,8 %
Nollaliitos	1,5 %	10,8 %	7,6 %	6,6 %	20,0 %
Indikaattori puuttuu	12,0 %	16,4 %	14,8 %	15,0 %	10,6 %
Välimerkit	2,6 %	2,6 %	1,5 %	1,0 %	11,1 %
Muut indikaattorit	2,2 %	2,6 %	4,4 %	0,7 %	1,1 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

⁵⁶ Penttilä (1963: 421) katsoo adessiivin ilmaisevan myös tarkoitusta ja syytä.

6.2 Argumentit

Argumentaatiotekniikoiden käyttö on muuttunut varsin selvästi tarkastelujaksoni aikana sekä määrällisesti että laadullisesti. Argumentointi on kaikkein yksipuolisinta varhaisimmissa teksteissä, sillä niissä käytetään vähiten erityyppisiä argumentteja (10 argumenttityyppiä). Jo toisen kauden kirjoituksissa argumentointi monipuolistuu huomattavasti, sillä niistä löytyy yhteensä 16 erityyppistä argumenttia. Kolmannen vaiheen teksteissä argumenttityyppien määrä jää 11:een, mutta neljännen kauden kirjoituksista löytyy 15 argumenttityyppiä. Uusimmissa teksteissä hyödynnetään 16:tta argumenttityyppiä. Yksittäisissä teksteissä argumentointi ei välttämättä ole näin vaihtelevaa. Tekstistasolla tyypillisintä onkin, että kahta argumenttityyppiä käytetään hyvin paljon ja muita tyyppisiä yhdestä kolmeen kertaa. Yhdenkään kauden aineistosta ei löydy sellaista tekstiä, jossa argumenttityyppien määrä olisi sama kuin koko kauden kirjoitusten argumenttityyppien määrä. Olen koonnut kaikki argumentit taulukkoon 20.

Taulukko 20. Argumentit eri vaiheiden teksteissä.

Argumentit	1. vaihe (1755–1867) N = 264	2. vaihe (1868–1918) N = 249	3. vaihe (1919–1932) N = 133	4. vaihe (1933–1968) N = 311	5. vaihe (1990–2001) N = 523
Kvasiloogiset argumentit	7,2 %	14,1 %	6,0 %	11,9 %	13,8 %
Yhteensopimattomuus	2,3 %	1,6 %	1,5 %	0,6 %	1,0 %
Samuus	0	0,8 %	0	0,6 %	1,7 %
Määritelmä	0	1,2 %	0	1,3 %	4,4 %
Vastavuoroisuus	0	0	0	0,3 %	0,2 %
Sisältyminen	1,9 %	1,6 %	0	0	0
Dilemma	0	0,4 %	0	0	0,2 %
A pari ja a contrario	0,4 %	1,2 %	0	0	1,3 %
Luvut	3,4 %	2,4 %	3,0 %	7,1 %	4,2 %
Todennäköisyys	0	0,4 %	0	0,6 %	1,0 %
Oikeudenmukaisuus	0	0	0	0,6 %	0
Vertailu	0	4,4 %	1,5 %	0,6 %	0
Todellisuuden rakenteeseen nojaavat argumentit	84,5 %	75,0 %	69,3 %	80,1 %	78,6 %
Syy	53,8 %	37,3 %	42,9 %	47,3 %	37,5 %
Seuraus	22,0 %	22,9 %	21,1 %	21,9 %	34,8 %
Auktoriteetti	5,7 %	4,0 %	4,5 %	8,0 %	1,5 %
Keino-päämäärä	3,0 %	10,8 %	0,8 %	2,9 %	4,8 %
Kaksoishierarkia	0	2,4 %	1,5	0	1,1 %
Todellisuuden rakennetta luovat argumentit	8,0 %	8,0 %	23,3 %	8,0 %	6,2 %
Esimerkki	0	0	7,5 %	0,3 %	1,5 %
Havainnollistus	4,2 %	2,8 %	12,8 %	5,8 %	3,4 %
Analogia	3,8 %	5,2 %	3,0 %	1,9 %	1,3 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

6.2.1 Kvasiloogiset argumentit

Perelman pitää kvasiloogisina sellaisia argumentteja, jotka on mahdollista rinnastaa loogiseen tai matemaattiseen ajatteluun. Ne eivät kuitenkaan varsinaisesti ole loogisen tai matemaattisen ajattelun periaatteiden mukaisia, sillä niissä edellytetään aina luonteeltaan ei-muodollisten väitteiden hyväksymistä. Kvasiloogisten argumenttien käyttö vaihtelee selvästi tarkastelujaksoni aikana. Ensimmäisen vaiheen argumenteista kvasiloogisia on 7,2 %, toisen vaiheen argumenteista 14,1 %, kolmannen vaiheen perusteluista 6,0 %, neljännen kauden argumenteista 11,9 % ja viimeisen vaiheen argumenteista 13,8 %. Yksittäisistä kvasiloogisista tekniikoista ensimmäisessä vaiheessa käytetään kolmea, toisessa vaiheessa yhdeksää, kolmannessa vaiheessa neljää, neljännessä vaiheessa seitsemää ja viidennessä vaiheessa kahdeksaa. Erilaisten argumentaatiotekniikoiden käytön lisääntyminen johtuukin pitkälti siitä, että kvasiloogisten argumenttien käyttö monipuolistuu. Kvasiloogisten argumenttien tavallista suurempi määrä toisen ja viidennen vaiheen teksteissä kuvastaa logiikan ja matematiikan arvostusta kyseisten kausien aikana. Toisen kauden tekstien kvasiloogisten argumenttien lisääntynyt määrä kertoo raittiusliikkeen ajattelutavan muutoksesta, sillä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa se alkoi tuottaa tilastollisia, luonnontieteisiin ja yhteiskuntatieteisiin pohjautuvia selvityksiä alkoholihaittojen yleisyydestä (Peltonen 1988: 18).

Yhteensopimattomuuteen pohjautuvat argumentit perustuvat siihen, että kannatettu väite, esitetty sääntö tai omaksuttu asenne on ristiriitainen aiemmin esitetyn säännön tai sellaisen yleisesti hyväksytyyn väitteen kanssa, joka ihmisten oletetaan hyväksyvän. Perelman pitää yhteensopimattomuuteen perustuvia argumentteja erityisen tehokkaina siksi, että ne tekevät ristiriitaiseen tilanteeseen ajautuneen henkilön naurunalaiseksi. Yhteensopimattomuus myös pakottaa valitsemaan ristiriitaisessa tilanteessa sopivan toimintatavan. (Perelman 1996: 63–64.) Yhteensopimattomuuteen nojaavia argumentteja löytyy kaikkien vaiheiden teksteistä seuraavasti: ensimmäisen vaiheen teksteistä 2,3 %, toisen vaiheen teksteistä 1,6 %, kolmannen vaiheen teksteistä 2,4 % ja viidennen vaiheen teksteistä 1,0 %. Yhteensopimattomuusargumenteista tekee erityisen mielenkiintoisia se, että niitä käyttämällä voidaan määrittää, millaisiin tehtäviin alkoholinkuluttajat eivät kelpaa. Esimerkissä 208 ristiriitaisia toimintatapoja ovat ripillä käyminen ja alkoholin käyttö, mistä seuraa, että alkoholinkäyttäjät eivät ole kelvollisia ripittäytymään tai ylipäätään tunnustamaan kristinuskoa.

(208) *Kuinga hänen [juomarin] Rippins kansa on? Wastaus.*
Ei se ole parempi kuin muutkan hänen Christillisydens kappalet. Hän käy ripillä, tunnusta suullans, lupa katua ja parata elämäns; mutta siellä tuldua mene juoma-penkkihin ja rypö niin kuin pesty sika rapakosa, ja syö oxennuxens niin kuin koira, se on hän tahra itsens aina wastudest juopumisella. (Reinius 1755.)

Alkoholinkäyttäjien hengelliseen kelvottomuuteen vedotaan vain tarkastelujaksoni vanhimmissa teksteissä. Toisen vaiheen teksteissä nousee esiin ajatus, että alkoholinkäyttäjät ovat kelvottomia tekemään raittiusystä tai varoittelemaan muita alkoholin vaaroista. Näin kielletään kaksinaismoralistinen suhtautuminen alkoholinkäyttöön. Kolmannen kauden kirjoituksissa vedotaan vielä siihen, että alkoholia

käyttävät henkilöt eivät sovellu vastuullisen työn tekemiseen tai joulun viettämiseen. Uusimmissa teksteissä kyseenalaistetaan se, että alkoholia käyttävät vanhemmat voisivat uskottavasti varoitella omia lapsiaan alkoholin käytön haitoista. Esimerkissä 209 ilmaistaan, että suomalainen nuori ei kelpaa muulle Euroopalle humalahakuisen juomatapansa vuoksi:

(209) *eurooppaan? jees, **paitsi** että euroopassa ne ei siedä kannisiä.* (Sikasiistijuttu 1995.)

Yhteensopimattomuuteen nojautuvien argumenttien joukkoon kuuluvat myös **retorsio** ja **autofagia**. Autofagiassa on kyse siitä, että sääntö ei sovi yhteen toteuttamisensa tai soveltamisensa edellytysten tai seuraamusten kanssa. Retorsiossa puolestaan kyseenalaistetaan autofagia. (Perelman 1996: 66.) Näitä argumentteja ei käytetä lainkaan tutkimusaineistossani.

Samuuteen perustuvilla argumenteilla on ominaista kahden tekijän osittainen tai kokonainen samaistaminen (Perelman 1996: 70). Samuusargumenttien käyttö on aineistossani verrattain vähäistä, sillä niitä hyödynnetään vain toisen (0,8 %), neljännen (0,6 %) ja viidennen (1,7 %) vaiheen teksteissä. Uudemmissa samuuteen pohjautuvissa argumenteissa samankaltaisiksi mielletään raskaana oleva nainen ja sikiö kuluttamansa ravinnon ja veren alkoholipitoisuuden osalta. Nuorille pyritään osoittamaan samuuteen vetoamalla, että riittävän suuri määrä olutta vastaa yhtä kokonaista viinipulloa tai Koskenkorva-pulloa kuten esimerkeissä 210 ja 211.

(210) *Ja määrällä. Taju menee kankaalle jo keskarista, siis ne väittää, et se on alkoholijuoma. Kuus pulloa keskaria **vastaa** yhtä kokonaista viinipulloa. Ei mitään limua.* (Sikasiistijuttu 1995)

(211) *Myös keskiolut on alkoholia. [--] 13 pulloa keskiolutta **vastaa** alkoholimäärältään ja vaikutuksiltaan täyttä Koskenkorva-pulloa.* (Repussa kilisee 1992.)

Samuusargumenteissa tyypillisimpiä argumentin indikaattoreita ovat *vastata*-verbi sekä ilmiöiden välistä vastaavuutta osoittavat leksikaaliset ilmaukset.

Määritelmäargumentit ovat yhteydessä samuusargumentteihin, sillä ne edustavat samuuden argumentatiivista käyttöä. Perelman jakaa määritelmät neljään ryhmään: termin käyttötappaa säättävät normatiiviset määritelmät, termin tavanomaista käyttöä kuvaavat deskriptiiviset määritelmät, deskriptiivisen määritelmän olennaiset tekijät osoittavat tiivistetyt määritelmät ja muita tyyppisiä yhdistäviä sekamääritelmät. (Perelman 1996: 70–71.) Määritelmien käyttö lisääntyy tutkimusaineistoni teksteissä koko ajan. Ensimmäisen vaiheen teksteissä niitä ei ole lainkaan, toisen vaiheen teksteissä 1,2 %, neljännen vaiheen teksteissä 1,3 % ja uusimmissa teksteissä 4,4 %. Määritelmien käytön yleistymiseen on syynä erityisesti lääketieteellisen tiedon lisääntyminen 250 vuoden aikana. Suurin osa viidennen vaiheen esitteiden määritelmistä onkin lukijalle vieraiksi oletettujen lääketieteellisten käsitteiden selityksiä kuten esimerkki 212, jossa selitetään, mitä tarkoittaa atrofia. Karvosen mukaan tällainen termien käyttö kuvastaa diskurssien yhteensovittamista. Nämä diskurssit ovat toisiinsa nähden asymmetrisessä asemassa siten, että termejä esittelevät tekstit ovat alisteisia termejä luoville teksteille. (Karvonen

1995: 150.) Niinpä raittius- ja alkoholivalistustekstien kirjoittajat alistavat tekstinsä lääketieteen diskurssille käyttäessään siitä peräisin olevia termejä.

- (212) *Aivojen surkastuminen eli atrofia on usein yhteydessä alkoholistien henkisten toimintamuotojen huonontumiseen. Tämäkin tila voi korjaantua ainakin osittain juomisen lakattua.* (Aivot ja alkoholi.)

Esimerkki 212 on normatiivinen määritelmä. Ne ovat tutkimusaineistossani kaikkein yleisimpiä määritelmiä.

Varsinkin muutamissa neljännen vaiheen teksteissä katsotaan erityisen tarpeelliseksi raittiuden käsitteen määrittelemisen. Määritelmissä on esimerkin 213 lailla lähtökohtana alkoholijuomista pidättäytyminen, mutta määritelmä laajennetaan koskemaan koko elämäntapaa:

- (213) *Raittiustyökomitea laati seuraavan määritelmän: Raittius on terve, luonnollinen ja myönteinen, alkoholijuomista vapaa elämäntapa.* (Tuominen 1965: 65.)

Tällainen määritelmä on sikäli mielenkiintoinen, että siinä implisiittisesti leimataan alkoholijuomia sisältävä elämäntapa epäterveeksi, luonnottomaksi ja kielteiseksi. Se tarkoittaa myös raittiustyön tavoitteiden ulottamista varsinaisen väkijuomakäytön ulkopuolelle (Piispa 1997: 62). Esimerkki 213 on tiivistetty määritelmä. Ne ovat tutkimusaineistossani hyvin harvinaisia. Esimerkki 213 hahmottuu tiivistetyksi määritelmäksi siten, että se liittyy tekstikontekstiin, jossa kuvaillaan laajasti raittiustyökomitean laatimaa raittiuden määritelmää. Näin esimerkkiä 213 voi pitää laajemman raittiuden määrittelyn tiivistelmänä.

Uusimmista teksteistä ei löydy raittius-käsitteen määritelmiä, mutta uudeksi ongelmalliseksi käsitteeksi on tullut kohtuukäyttö. Esimerkissä 214 kohtuukäyttö määritellään kolmella eri tavalla, mikä kuvastaa kohtuukäytön määrittelemisen ongelmallisuutta ja subjektiivisuutta:

- (214) *Kohtuus vain merkitsee eri ihmisille hyvin erilaisia asioita: joillekin se on pullo kirkasta perjantai-iltaisina, toiselle tuoppi keskioilutta työpäivän jälkeen ja kolmannelle lasi kuohuviiniä kerran vuodessa isomummun syntymäpäivillä.* (Isä, äiti ja alkoholi.)

Esimerkki 215 on erityisen mielenkiintoinen kohtuukäytön määritelmä laskennallisessa mielessä. Siinä kohtuukäytön ylärajaksi asetetaan miehillä 24 ja naisilla 16 alkoholiannosta viikossa. Mikäli suomalainen nainen joisi säännöllisesti 16 alkoholiannosta viikossa, hänen vuosittainen alkoholinkulutuksensa nousisi 12,9 litraan absoluuttiseksi alkoholiksi muutettuna. Suomalaisella miehellä vastaava luku olisi 19,4 litraa. Molemmat määrät ovat selvästi suurempia kuin nykyinen alkoholin keskikulutus Suomessa, sillä esimerkiksi vuonna 2002 alkoholijuomien kokonaiskulutus 100 %:n alkoholina 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohti oli 9,24 litraa (Päihdetilastollinen vuosikirja 2003: 57).

- (215) *Terveystaittoja aiheuttava suurkulutuksen alaraja (tai kohtuukäytön yläraja) on naisella 16 ja miehellä 24 annosta viikossa.* (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995.)

Esimerkissä 215 kohtuukäyttö määritellään pelkästään terveydellisten haittavaikutusten perusteella, mikä onkin melko tyyppillistä 1990-luvun teksteissä⁵⁷. Esimerkit 214 ja 215 ovat deskriptiivisiä määritelmiä.

Vastavuoroisuuteen vetoavissa argumenteissa samaistetaan kaksi oliota tai tilannetta ja osoitetaan, että niitä täytyy tietyn suhteen korreloivina termeinä kohdella samalla tavoin. Jotta vastavuoroisuusargumentti olisi uskottava, rinnastettavien osapuolten täytyy olla riittävän samankaltaisia. (Perelman 1996: 78–79.) Vastavuoroisuus on tutkimusaineistossani erittäin harvinainen tekniikka, sillä sitä käytetään vain neljännen (0,3 %) ja viidennen (0,2 %) vaiheen kirjoituksissa. Esimerkki 216 on peräisin alkoholin suurkuluttajille tarkoitetusta esitteestä, jossa annetaan myös alkoholin suurkuluttajien puolisoille ohjeita, miten he saavat kumppaninsa vähentämään alkoholinkäyttöään. Esimerkissä 118 alkoholin suurkuluttaja ja hänen puolisonsa asetetaan vastavuoroiseen suhteeseen. Tämä rinnastaminen perustuu siihen oletukseen, että heidän molempien on tarpeellista muuttaa käyttäytymistään.

(216) *Sopikaa siitä, missä määrin molempien tulisi muuttaa käyttäytymistään. Yksipuoliset muutosvaatimukset herättävät vain ärtymistä. (Mikä on kohtuus? Mikä jo liikaa? 1992: 14.)*

Sisältyminen on tekniikka, jossa on kyse osien sisältymisestä kokonaisuuteen. Siitä on johdettavissa sellaisia väitteitä kuin *kokonaisuus on osia arvokkaampi, mikä ei ole sallittua kokonaisuudelle, ei ole sallittua osillekaan sekä joka kykenee paljon, kykenee vähäänkin*. (Perelman 1996: 82.) Sisältymiseen pohjautuvia argumentteja käytetään ensimmäisen (1,9 %) ja toisen (1,6 %) vaiheen teksteissä. Esimerkissä 217 osa–kokonaisuus-pareina ovat yksi kymmenestä käskystä ja Jumalan sana. Siinä argumentoidaan, että yhden käskyn rikkominen merkitsee koko Jumalan sanan rikkomista. Esimerkissä 218 osana on yksilö ja joukkona kansa. Tämän osa–kokonaisuus-suhteen pohjalta johdetaan ajatus, että kansan onni riippuu yksittäisten ihmisten onnesta.

(217) *[--] ja yx ainoa hallitsewa syndi ihmises wetä Jumalan wanhurskan kuin kirouxen hänen päällens; sillä joka yhden käskyn on rikkonut, se on koko Lain rikkonut: mutta kirottu olkon jokainen, joka ei kaikkia Lain sanoja täytä. (Reinius 1755.)*

(218) *Kansa on kokoonpantu yksilöistä. Kansan onni tai onnettomuus tietää viime kädessä sitä, ovatko nämä yksityiset ihmiset maassamme onnellisia vai onnettomia. (Kunnas 1918: 10.)*

⁵⁷ Kansalaisjärjestöjen aktiivijäsenten käsityksistä löytyy monipuolisempia kohtuukäytön määritelmiä. Sillä voidaan ensinnäkin tarkoittaa alkoholin hallittua käyttöä, jolloin henkilö pystyy tarvittaessa olemaan raittiinakin ja säilyttää kontrollin juodessaan. Toiseksi kohtuukäyttö on haitatonta käyttöä, jolloin kohtuukäyttäjä ei aiheuta ongelmia itselleen tai ympäristölleen. Kolmanneksi kohtuukäyttöä voidaan pitää nautinnollisena käyttönä, jolle on ominaista alkoholin käyttäminen jonkin muutenkin nautinnollisen ja viihdyttävän tilanteen tukena. Neljänneksi kohtuukäytön on määritelty olevan luonnollista käyttöä, jolloin henkilön suhde alkoholiin on niin luonnollinen ja itsestään selvä, että sen käytöstä ei tarvitse tehdä erityistä numeroa. (Piispa 1989: 14–15.) Nämä kohtuukäytön merkitykset tulevat tutkimusaineistossanikin esiin implisiittisesti, mutta niitä ei kuitenkaan käytetä eksplisiittisesti kohtuullisen alkoholinkäytön määrittelemiseksi.

Dilemmat sekä **a pari ja a contrario** -argumentit perustuvat jakamiseen. Dilemmoissa kahdella vaihtoehdoisella toimintatavalla on ei-toivottuja seurauksia. A pari ja a contrario -argumentit pohjautuvat kokonaisuuden ja osien sekä suvun ja sen lajien välisiin suhteisiin. Niiden käyttö on yleistä juridiikassa. (Perelman 1996: 84–86.) Dilemmat ovat aineistossani erittäin harvinaisia, sillä niitä löytyy ainoastaan yksi kappale toisen ja viidennen vaiheen teksteistä. Esimerkki 219 on dilemma, jossa vaihtoehdoisina toimintatapoina ovat pienipalkkaisessa työssä pysyminen ja siitä irtisanoutuminen. Ensimmäisessä vaihtoehdossa ei-toivottuna seurauksena on elintason pysyminen matalana ja jälkimmäisessä palkan menettäminen kokonaan.

(219) *Jos juopottelu on noussut niin suureksi, ettei palkka tahdo riittää, niin silloin on jo tavallisesti mies menettänyt kaiken ryhtinsä siinä määrin, ettei hän kykene esittämään isännälleen mitään pontevampia vaatimuksia. Voiko hän esimerkiksi uhata työstä eroamisella! Jos hän eroisi, menettäisi hän palkkansa, ja millä hän sitten joisi. Pelko, että kadottaa nautintonsa, tekee kuuliaisiksi ja nöyräksi.* (Hytönen 1904: 6.)

A pari ja a contrario -argumentteja käytetään ensimmäisen (0,4 %), toisen (1,2 %) ja viidennen (1,3 %) vaiheen teksteissä. Tyypillisimmissä tutkimusaineistoni a pari ja a contrario -argumenteissa alkoholi liitetään yhteen muiden päihteiden kanssa tai tietty alkoholijuoma muiden alkoholijuomien kanssa. Esimerkissä 220 alkoholi ja tupakka liitetään yhteen ja samalla pyritään osoittamaan, että alkoholinkäyttö johtaa myös tupakan polttoon.

(220) *Usein alkoholin mukana kuvaan tulee tupakka; katsopa joskus nuorison suosimassa kaljapaikassa, kuinka monta tupakoimatonta on eksynyt seuraan.* (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990.)

Perelman (1996: 87) pitää **lukuja** neutraaleina perusteluina. Jyrki Kalliokoski puolestaan osoittaa esimerkiksi uutistekstejä koskevassa analyysissään, että lukujen käyttö ei ole neutraalia vaan kytkeytyy tekstilajin taustalla vaikuttaviin valtasuhteisiin. Uutisteksteissä kvantifionnin avulla pyritään luomaan luotettavuuden illuusio, sillä lehtien oletetaan käyttävän kertomustensa tukena kaikkia niitä lukuja, joita uutisoinnin hetkellä on mahdollista saada käyttöönsä. Mielenkiintoista on myös se, mitä kvantifioidaan, sillä tekstilajin konventiot ja taustalla vaikuttava ideologia määräävät, mitä uutisissa lasketaan. Korostamalla kvantitatiivisia näkökohtia tiedotusvälineet tekevät uutisten kuvaamiin tapahtumiin osallistuvista ihmisistä korosteisen epäyksilöllisiä, jolloin yhteiskunnallisten ongelmien kvalitatiivinen analyysi jää helposti taustalle. (Kalliokoski 1996b: 84–88.) Kalliokosken tavoin pidän asioiden kvantifointia epäneutraalina käytäntönä. Siksi tarkastelen, millaisia asioita tutkimusaineistoni lukuargumenteissa kvantifioidaan ja pohdin, mitä se paljastaa tekstilajin taustalla vaikuttavasta ideologiasta. Lukuargumentteja käytetään kaikkien kausien teksteissä, ja niiden määrä vaihtelee seuraavasti: 1. vaihe 3,4 %, 2. vaihe 2,4 %, 3. vaihe 4,7 %, 4. vaihe 7,1 % ja 5. vaihe 4,2 %.

Se, mitä lukuargumenteissa kvantifioidaan, vaihtelee hieman eri vaiheiden teksteissä. Jokaisen kauden aineistosta löytyy vähintään yksi teksti, jossa argumentoidaan lukuihin nojaten alkoholinkäytön lisäävän erityisesti väkivaltarikollisuutta. Selvästi yleisintä tällaisten argumenttien käyttö on toisen ja kolmannen kauden teksteissä, mihin löytyy selitys raittiusliikkeen historiasta. Peltosen mukaan 1900-luvun alun ehdottomaan

raittiuuteen tähtävällä raittiusliikkeellä oli vaikeuksia löytää uskottavia ja vakuuttavia argumentteja toimintansa oikeutukseksi, sillä alkoholin kulutus oli varsin vähäistä ja alkoholiasenteet olivat kiristyneet hyvin negatiivisiksi erityisesti maaseudulla. Siksi raittiusliike ryhtyi itse tuottamaan tilastollisia selvityksiä alkoholihaitoista. Tilastojen laatijoita kiinnosti erityisesti, minkä verran alkoholi aiheuttaa sairautta, köyhäläisyyttä, siveettömyyttä ja rikollisuutta. Erityisen tärkeänä raittiusliikkeessä pidettiin alkoholinkäytön ja rikollisuuden yhteyttä, ja varsinkin raittiusliikkeen vanhoillisempi siipi halusi mieltää raittius työn rikollisuuden vastustustyöksi. (Peltonen 1988: 17–22.)

Tavallista tärkeämpänä kvantifioinnin aiheena ensimmäisen, toisen ja kolmannen kauden teksteissä pidetään myös alkoholinkäytön kansantaloudellisia vaikutuksia. Esimerkissä 221 kirjoittaja laskee hyvin seikkaperäisesti, kuinka suuret kustannukset alkoholi aiheuttaa:

- (221) *Isänmaan wahinkoa ei taideta kullalla punnita eikä ruplilla mitata; kuitenkin, niiden tähden jotka mielellänsä laskewat sekä voitot että rahaksi, panemme tähän yhden osan siitä häwiöstä, jota juoppous tekee, rahallisessa arwiossa. Kymmenen tuhannen ihmisen työ wuodessa on arwattawa wähinänsäkin 600,000 ruplaa; sillä laskein 300 työpäiwää wuoteen ja 20 kopeekkaa jokapäiwältä tulee tämä summa. Jos juomarein joukossa on paljo semmoisia, jotka eiwät ansaitsisi 20 kopeekkaa päiwässä, niin ompa paljo niitäkin, jotka ansaitsewat enemmän; ja jos kymmenessä tuhannessa juopossa on joitakuuta, jotka eiwät wietä juur kaikkia päiwiänsä työtöinnä, niin on taas toisia, joita ei oteta juomarein lukuun, mutta jotka kuitenkin menettäwät useat päiwät päihtyneinä – ja siis saamme wapaasti lukea 3,000,000 työpäiwiä wuodessa, menewiä hukkaan juoppoutemme tähden. Tähän työnhäwiöön laskekaamme wielä mitä juomarit rawinnoksensa kuluttawat enemmän kun selwät. Toinen juo enemmän kun toinen, ja toinen kallimpia juomia, kun toinen; niin ottakaamme keskinkertaisesti 15 kopeekkaa kullekin juomarille päiwässä, joka tekee 45 ruplaa wuodessa, ja kymmenen tuhatta juoppoa kuluttaa niinwuodoin 450,000 ruplaa wuodessa. Wiimeksi muistakaamme juopuneitten rikkowan kalujansa ja tekewän kaikellaisia isompia ja wähempia haaskauksia, jotka mahdamme arwata ainoastansa 5 ruplaksi wuodessa kultakin juomarilta; tästä tulee yhteen wahinkoa 50,000 ruplaa koko maassa. Lasketaas nyt yhteen mitä Suomen maassa juopot häwiötä tekewät:*

Työn häwiö 600,000 ruplaa

Juomain hinta 450,000 ruplaa

Haaskaukset 50,000 ruplaa

Yhteen 1,100,000 ruplaa

Ompa tämäkin kelpo summa näin köyhässä maassa, ja tähän on otettu waan yksi osa juoppouden wahingollisuudesta ja sekin halwinta myöden. (Juopoista 1851.)

Kirjoittaja ei kerro, mistä hän on saanut tiedot juomareiden keskimääräisestä päiväpalkasta, alkoholinkäytön vuoksi menetetyistä työpäivistä ja alkoholin hinnoista. Ilmeisesti hän perustaa laskelmansa omiin arvioihinsa. Neljännen ja viidennen vaiheen

kirjoituksissa alkoholinkäytön aiheuttamista menoista ei mainita lainkaan, vaikka varsinkin nykyään viranomaiset laskevat säännöllisesti alkoholinkäytön kustannuksia⁵⁸.

Kalliokosken mukaan kvantifiointi voi alistaa lukijan tiedotusvälineen armoille, jos lukijalle ei anneta tietoja, joiden avulla hän voi suhteuttaa käytetyt luvut johonkin muuhun asiaan vertailemalla. Tällöin lukija ei voi tietää, mikä on paljon ja mikä vähän. (Kalliokoski 1996b: 87.) Omassa aineistossani tämä lukuargumenttien hämäävä puoli korostuu kansantaloudellisissa argumenteissa. Esimerkissä 222 alkoholin osoitetaan aiheuttavan Suomelle vähintään 500 miljoonan markan välittömät ja välilliset kustannukset, mitä 1920-luvun lopun lukija on todennäköisesti pitänyt suurena summana. Esimerkissä on kuitenkin epäselvää, ovatko nämä kustannukset aiheutuneet yhdessä vuodessa vai kolmen vuoden (1911–1913) aikana. Esimerkissä ei myöskään tarkenneta, mitä tarkoitetaan alkoholinkäytön välittömillä ja välillisillä kustannuksilla. Lisäksi alkoholimenoja ei suhteuteta muihin kansantaloudellisiin kustannuksiin, kuten esimerkiksi kieltolain valvonnan aiheuttamiin menoihin, joten lukijan on vaikea päätellä, onko kyse loppujen lopuksi niin suuresta menoerästä kuin kirjoittaja antaa ymmärtää.

(222) *Suomessa juotiin vuonna 1913 vähän yli 6 miljoonaa litraa viinaa, vähän yli 3 miljoonaa litraa viinejä ja jonkun verran yli 17 miljoonaa litraa olutta. Vuosina 1911–1913 kulutettiin meillä puhdasta alkoholia 1,40 litraa asukasta kohden. Kansamme oli siis maailman raittiimpia kansoja. Tämäkin väkijuomain käyttö maksoi kuitenkin kansallemme välittömästi ja välillisesti, ainakin 500 miljoonaa nykyistä markkaa.* (Rauhala 1929.)

Kaikkein suosituin kvantifioinnin kohde koko tarkastelujakson aikana on alkoholin vaikutus terveyteen. Ensimmäisen, toisen ja kolmannen kauden teksteissä tosin ei esitetä lukuja siitä, missä määrin alkoholi aiheuttaa erilaisia sairauksia, vaan lasketaan, kuinka paljon alkoholi lisää kuolleisuutta. Neljännen ja varsinkin viidennen vaiheen kirjoituksissa puolestaan kerrotaan, minkä verran alkoholi aiheuttaa käyttäjilleen eri sairauksia, kuten maksakirroosia, verenpainetautiä tai kurkkusyöpää. Tämä ero johtuu todennäköisimmin alkoholia koskevan lääketieteellisen tiedon lisääntymisestä. Kolmen ensimmäisen kauden tekstien julkaisuajankohtana on havaittu alkoholin yhteys kuolleisuuden lisääntymiseen, mutta sen ajan lääketieteen keinoin ei ole pystytty selvittämään eksaktisti, miksi alkoholinkäyttäjät kuolevat keskimäärin nuorempina kuin raittiit. Lääketieteen kehityksen myötä on saatu eksaktia tietoa alkoholin terveysvaikutuksista, joten valistuksessa on voitu kertoa täsmällisemmin alkoholinkäytön terveydellisistä riskeistä. Se, että alkoholikuolleisuutta ei enää korosteta, voi viitata siihen, että kirjoittaja luottaa lukijansa päättelytaitoihin. Kun lukijalle kerrotaan alkoholin aiheuttavan mahdollisesti syöpää, lukijan voi olettaa osaavan sen pohjalta päätellä alkoholin lisäävän myös kuolleisuuden riskiä, sillä syövän ja korkeamman kuolleisuuden yhteyden voi olettaa olevan tuttu lähes kaikille lukijoille.

Jonathan Potter, Margaret Wetherell ja Andrew Chitty (1991: 355–356) ovat television syöpä uutisointia koskevassa tutkimuksessaan huomanneet, että kvantifioivilla argumenteilla voidaan luoda vahvoja vastakohtia. Tätä menetelmää käytetään myös

⁵⁸ Esimerkiksi vuonna 2000 päihteen käytön välittömien haittakustannusten suuruudeksi arvioitiin 3,5–4,7 miljardia markkaa. Tästä summasta alkoholin osuus on yli 80 prosenttia. Välillisten kustannusten suuruus oli 15,6–29,6 markkaa, mistä alkoholin osuus oli lähes 90 prosenttia. (Hein–Kauppinen 2001: 29.)

raittius- ja alkoholivalistusteksteissä. Lukuargumenteista löytyy, lähinnä implisiittisesti, seuraavia vastakohtapareja: lyhytikäiset alkoholinkuluttajat vs. pitkäikäiset raittiit/uusimmissa teksteissä raittiit ja kohtuukäyttäjät, sairaat alkoholinkuluttajat vs. terveet raittiit/kohtuukäyttäjät sekä rikoksia tekevät alkoholinkäyttäjät vs. lainkuuliaiset raittiit/kohtuukäyttäjät. Yhdessäkin tekstissä ei väitetä, että kaikki alkoholinkuluttajat esimerkiksi tekisivät rikoksia tai että kaikki raittiit olisivat pitkäikäisiä. Lukijalle tällainen mielikuva voi kuitenkin tulla, kuten esimerkki 223 osoittaa. Siinä päädytään rikosten vastustamista suunnitelleen komitean suulla väittämään, että alkoholinkäyttö aiheuttaa lähes kaikki väkivaltarikokset. Tällöin lukija voi päätyä samaistamaan alkoholinkäyttäjät ja väkivaltarikolliset tai ainakin pitämään kaikkia alkoholinkäyttäjiä potentiaalisina väkivaltarikollisina.

(223) *Vuonna 1930 asetettiin maassamme komitea suunnittelemaan rikollisuuden vastustamistoimenpiteitä. Sen suorittamasta tutkimuksesta kävi ilmi, että noin 75 % tahallisten tappojen ja kuolemaan johtaneiden pahoinpitelyjen suorittajista todettiin alkoholijuomia käyttäneiksi. Törkeisiin pahoinpitelyihin ja tappeluihin syyllistyneistä noin 80 % oli alkoholia nauttineita. Todellisuudessa näiden prosenttilukujen pitäisi olla vielä suurempia, sillä kaikissa tapauksissa alkoholin osuus ei tule ilmi. Komitea lausuikin mietinnössään: ”Todennäköistä on näin ollen, että sellaisten väkivaltatapauksien luku, jossa alkoholilla ei ole ollut mitään osuutta, jää hyvin pieneksi.” (Nykänen 1961.)*

Uusimpien tekstien lukuargumenttien sisällöllinen erityispiirre on alkoholinkäyttöön liittyvään kohonneeseen onnettomuusriskiin vetoaminen. Lukijalle muun muassa kerrotaan, kuinka todennäköisesti rattijuoppo joutuu vakavaan liikenneonnettomuuteen ja on siten vaaraksi sekä itselleen että muille. Useimmissa onnettomuusriskiin vetoavissa lukuargumenteissa korostetaan kuitenkin esimerkin 224 tapaan sitä, että humalainen on vaaraksi itselleen.

(224) *Humala altistaa tapaturmille: on arvioitu, että puolet kaikista tapaturmista on alkoholin aiheuttamia. (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 14.)*

Lukuargumenttien sisällön lisäksi on tarpeellista pohtia kvantifiointin tarkkuutta ja tekijää. Neljän ensimmäisen vaiheen lukuargumenteista vähintään 50 % perustuu tarkkoihin lukuihin. Jos kyseessä on vaikkapa tietyn väkijoukon määrä, se saatetaan ilmaista yhden ihmisen tarkkuudella kuten esimerkissä 225:

(225) *Wuodesta 1838 vuoteen 1847, eli 10 vuoden kuluessa, on esim. viime mainitussa maassa [Ruotsi] 16 tuhatta 695 nuorta 21 vuoden vanhaa miestä katsottu kelpaamattomaksi tavallisiin sotaharjoituksiin kiwuloisuuden ja huonouden tähden, joka ei ole ollut jonkun sattuvan taudin seuraus, vaan osittain vanhemmilta peritty, osittain wiinan matkaansaattama heikkous. (Polén 1853.)*

Jos tekstissä puolestaan käytetään prosenttilukuja, ne ilmaistaan yhden prosentin tai jopa kymmenesosan tarkkuudella. Pyörityksistä suurin osa on likimääräistyksiä, kuten *yli ¾*, *lähes 80 %* ja *noin puolet*. Uusimmissa teksteissä tarkkoja lukuja annetaan suhteellisen harvoin, kahdessa tapauksessa eli 9,5 prosentissa kaikista luku-argumenteista. Kun luvut ovat pyörityksiä, niiden yhteydessä käytetään esimerkiksi ilmauksia *noin*, *yli* tai *lähes*

osoittamassa, että lukumäärä ei ole aivan tarkka. Vastaanottajan kannalta tällaiset pyöritykset ovat sikäli ongelmallisia, että hän ei voi päätellä, kuinka paljon lukuja on pyöristetty. Esimerkissä 226 alkoholistien läheisten määrä on pyöristetty ylöspäin (*miltei puolet*). Pyöritysasteikon yläpäänä on ilmeisesti 50 %, mutta mikä on asteikon alin lukema. Jos se on esimerkiksi neljäsosa, *miltei puolet* voi olla mitä tahansa väliltä 38–49,9 %. Suurin osa uusimpien tekstien pyörityksistä on kuitenkin alaspäin pyörityksiä, jolloin lukuja pyöristämällä ei ainakaan liioitella jonkin ilmiön laajuutta.

(226) *Kaikista suomalaisista miltei puolet ilmoittaa, että heillä on läheistensä keskuudessa joku tai joitakin henkilöitä, jotka käyttävät liikaa alkoholia. Alkoholin haitoista kärsivät siis sekä yksilö itse että perhe ja ympäristö.* (Tositietoa 3 Olut 1994.)

Tarkkojen lukujen käytön vähentyminen on todennäköisesti yhteydessä tekstilajin institutionaalistumiseen. Aikaisemmissa teksteissä sisällöstä on vastuussa jo kansilehdellä nimetty kirjoittaja, kun taas 1990-luvun esitteissä pääasiallinen vastuunkantaja on esitteen tuottanut ja julkaissut instituutio. Instituution sanaa pidetään mahdollisesti yksittäisen ihmisen sanaa luotettavampana, jolloin instituutio voi esittää asiansa epätarkemmin ilman, että tiedon uskottavuus siitä kärsii. Eroja on myös siinä, kuinka monesta lähteestä luvut on saatu. Vanhemmissa teksteissä luvut ovat tavallisesti peräisin yhdestä tutkimuksesta, kun taas uusimmissa kirjoituksissa lähteitä on todennäköisesti enemmän kuin yksi. Silloin onkin käytännöllisintä pyöristää lukuja.

Todennäköisyyteen pohjautuvat argumentit eroavat lukuargumenteista sikäli, että ne perustuvat ei-laskettaviin todennäköisyyksiin tai todennäköisyysteorian lähtöajatuksiin (Perelman 1996: 90). Todennäköisyysargumentteja löytyy toisen (0,4 %), neljännen (0,6 %) ja viidennen (1,0 %) vaiheen teksteistä. Niidenkin määrä jää siis tutkimusaineistossani melko vähäiseksi, eikä niiden määrässä tapahdu merkittäviä muutoksia eri vaiheiden välillä. Esimerkkiä 227 voi pitää todennäköisyyteen perustuvana argumenttina, sillä siinä ei käytetä laskennallista tietoa osoittamassa tiettyjen lääkkeiden ja alkoholin yhteiskäyttöön liittyvän onnettomuusriskin suuruutta.

(227) *Näiden lääkkeiden ja alkoholin yhteiskäyttöön liittyy myös huomattavasti lisääntynyt onnettomuuksien riski. Sekavassa tilassa oleva henkilö ei hallitse käyttäytymistään, mikä voi johtaa sekä henkilölle itselleen että lähiympäristölle vaarallisiin tilanteisiin.* (Lääkkeet ja alkoholi 1996.)

Omassa aineistossani lukuargumenttien runsas käyttö todennäköisyyteen pohjautuvien perustelujen niukkaan käyttöön verrattuna kuvastaa mahdollisesti sitä, että lukujen oletetaan olevan vakuuttavampia argumentteja. Toisaalta alkoholin vaikutuksia on tutkittu runsaasti ja monipuolisesti, joten alkoholia koskevaa kvantifioitua tietoa on saatavilla hyvin paljon, mikä omalta osaltaan selittää lukuargumenttien suurempaa määrää.

Oikeudenmukaisuuteen vetoavissa argumenteissa tavoitteena on osoittaa, että ”samaan oleelliseen luokkaan kuuluvia olentoja tulee kohdella samalla tavalla” (Perelman 1996: 76). Oikeudenmukaisuusargumentteja käytetään ainoastaan neljännen vaiheen teksteissä, joissa niiden määrä on 0,6 prosenttia. Esimerkki 228 liittyy laajempaan tekstiyhteyteen, jossa kerrotaan tapauksesta, jossa suuri joukko matkustajia oli kuollut liikenneonnettomuudessa, koska kuljettajalle oli tarjottu alkoholia. Näin pyritään

osoittamaan, että tässä tapauksessa alkoholin tarjoajat olivat samassa määrin syyppäitä onnettomuuteen kuin humalainen kuljettaja, joten hekin ansaitsisivat saman rangaistuksen.

- (228) *Miten edesvastuutonta onkaan houkutella autonkuljettaja nauttimaan väkijuomia, varsinkin kun tiedetään, että hänen on lähdettävä viemään kansaa kotiin, huudahti Alli kauhuissaan. Viinan tarjoajat ovat mielestäni yhtä syyllisiä tuollaisiin tapaturmiin ja heidät pitäisi viedä linnaan!* (Kari 1955: 28.)

Vertailua käytetään toisen (4,4 %), kolmannen (1,5 %) ja neljännen (0,6 %) vaiheen teksteissä. Useimmissa vertailuargumenteissa raittiiden ihmisten väitetään olevan monin tavoin parempia kuin alkoholin käyttäjien. Raittiit ovat muun muassa työkykyisempiä, terveempiä ja pitkäikäisempiä kuin alkoholin käyttäjät, ja heidän kylmän- ja lämmönsietokykynsä mainitaan olevan parempi. Esimerkissä 229 raittiiden argumentoidaan olevan modernimpia kuin alkoholinkäyttäjien, sillä heidän elämäntapansa rinnastuu kirjoittajan mielestä arkkitehtuurin funktionalistiseen suuntaukseen.

- (229) *Rakennustaiteessa on funktionalistinen tyyli tullut aikamme hallitsevaksi tyyli muodoksi. Funktionalismi merkitsee tarkoituksenmukaisuuden mahdollisimman suurta huomioon ottamista. Sen vastakohta on traditionalismi, joka tahtoo säilyttää mahdollisimman paljon sitä, mikä on ennen ollut ja millä on perinteen luonne.*

Alkoholijuomien käyttö perustuu, kuten aikaisemmin olemme osoittaneet, huomattavalta osalta ikivanhoihin, alkukantaisen uskonnon maailmasta saakka lähteneisiin perinnäistapoihin. Alkoholijuomista vapaan elämäntavan vaatimus sovellettuna niihin oloihin, joissa elämme ja joille mm. on tyypillistä moottoriin perustuva voimakas dynaaminen rytmi, on elämäntapoihimme sovellettua funktionalismia. (Tuominen 1965: 89–90.)

6.2.2 *Todellisuuden rakenteeseen nojaavat argumentit*

Perelmanin mukaan todellisuuden rakenteeseen perustuvissa argumenteissa toisiinsa suhteutetaan todellisuuden eri osia, kuten syitä ja seurauksia tai henkilöitä ja heidän tekojaan. Todellisuuden rakenteeseen nojaavat argumentit ovat tutkimusaineistossani kaikkein yleisimpiä. Niiden määrä eri vaiheiden teksteissä vaihtelee seuraavasti: 1. vaihe 84,5 %, 2. vaihe 75,0 %, 3. vaihe 69,3 %, 4. vaihe 80,1 % ja 5. vaihe 78,6 %. Perelmanin mukaan todellisuuden rakenteeseen nojaavat argumentit voidaan jakaa kahteen ryhmään. Toiset perustuvat peräkkäisyssiteisiin ja toiset rinnakkaisuussiteisiin. Peräkkäisyys- ja rinnakkaisuussiteisiin perustuvat argumentit ilmentävät kahta erilaista todellisuudenjäsentämistapaa. Ensimmäisissä suhteutetaan toisiinsa saman tason ilmiöitä, kun taas jälkimmäisissä nojaututaan eritasoihin tekijöihin, kuten olemukseen ja sen ilmentymiin. (Perelman 1996: 93.) Tutkimusaineistossani peräkkäisyssiteisiin nojautuvat argumentit ovat selvästi yleisempiä, mikä johtuu erityisesti syy- ja seurausargumenttien runsaudesta.

Argumenttien jaottelu peräkkäisyys- ja rinnakkaisuussiteisiin ei ole aina ongelmaton. Perelman nimittäin luokittelee kaksoishierarkia-argumentit rinnakkaisuussiteisiin, mutta toteaa, että ne voivat perustua myös peräkkäiseen siteeseen. Perelmanin jaottelua mukailien sijoitan kaksoishierarkia-argumentit tutkimuksessani rinnakkaisuussiteiden joukkoon.

6.2.2.1 Peräkkäisyysiteet

Syy- ja **seuraussuhteet** ovat tutkimusaineistoni kaikissa vaiheissa yleisimpiä argumentteja. Syyargumentteja on ensimmäisen vaiheen teksteissä 53,8 %, toisen vaiheen teksteissä 37,3 %, kolmannen vaiheen teksteissä 42,9 %, neljännen vaiheen teksteissä 47,3 % ja uusimmissa kirjoituksissa 37,5 %. Seuraus-argumenttien vastaavat lukemat ovat 22,0 %, 22,9 %, 21,1 %, 21,9 ja 34,8 %. Syy- ja seuraussuhteeseen perustuvien argumenttien runsaus saattaa selittyä osin sillä, että ne ovat muodoltaan usein kaikkein yksinkertaisimpia argumentteja, jolloin argumentatiivinen suhde on niiden kohdalla helpoimmin hahmotettavissa. Siksi niitä hyödynnetään runsaasti diskursseissa, jossa lähettäjän tärkeimpänä tavoitteena on valistaa ymmärrettävästi parhaimmillaan jokaista kansalaista eikä pyrkiä osoittamaan vastaanottajalle monipuolista kirjoittamisen taitoa. Syyhyn vetoavien argumenttien runsaus voi johtua myös ihmisille tyypillisestä tavasta jäsentää todellisuutta

Syy- ja seurausargumenttien runsaudesta johtuu, että niiden sisältökin on varsin monipuolinen. Usein harvemmin käytetyistä argumenteista on ollut mahdollista kuvata tarkemmin, millaisia sisältöjä niiden avulla ilmaistaan. Syy- ja seurausargumenttien osalta samanlainen analyysi olisi epäkäytännöllisempää, sillä päätyisin silloin kuvaamaan lähes koko aineistoni tematiikkaa. Siksi en käsittele tässä yhteydessä syy- ja seurausargumenttien sisältöä.

Esimerkin 230 kaltaiset syyargumentit ovat hyvin tyypillisiä aineistossani. Siinä kirjoittaja väittää alkoholin kohtuukäytönkin olevan vaarallista ja perustelee väitettään *koska*-konjunktioilla alkavassa lauseessa:

(230) *Kaikissa juovutusjuomissa esiintyvän alkoholimyrkyn takia on niiden n. s. kohtuullinenkin käytäntö vaarallista, **koskapa** se aina voi johtaa juopotteluun.* (Seppälä 1916: 3.)

Vastaavasti esimerkki 231 havainnollistaa aineistossani tyypillistä seurausargumenttia. Kirjoittaja perustelee raittiuden tärkeyttä vetoamalla raittiuden myönteisiin seurauksiin:

(231) *Onpa raittius Teille itsellenekin niin tärkeä. Välttämällä kaikkia juovutusjuomia, pysytte paljoo terveempinä ja reippaampina, säilytätte nuoruutenne ja kukoistuksenne paljoo kauvemmin.* (Nuorille tytöille 1901: 7.)

Keino–päämäärä-suhteeseen pohjautuvissa argumenteissa keinon arvo riippuu itsenäiseksi mielletystä päämäärästä. Joskus keino ja päämäärä voivat kuitenkin vaihtaa paikkaa. Toimivan keinon mainitseminen on tärkeää, jotta pelkät toiveet saavat pysyvyyttä ja voivat muuttua päämääräksi. (Perelman 1996: 98–100.) Keino–päämäärä-argumentteja käytetään kaikkien vaiheiden teksteissä. Varhaisimmissa kirjoituksissa niitä

on 3,0 %, seuraavan vaiheen teksteissä 10,8 %, kolmannen jakson teksteissä 1,2 %, neljännen kauden teksteissä 2,9 % ja uusimmissa kirjoituksissa 4,8 % kaikista argumenteista. Raittiuskasvatustekstien laatijat ovat siis alusta lähtien ymmärtäneet, että pelkkä tavoitteiden asettaminen ei riitä vaan lukijoille täytyy tarjota konkreettisia keinoja niiden saavuttamiseksi.

Eri kausien teksteissä keino-päämäärä-argumentit eroavat sisällöllisesti toisistaan monin tavoin. Yksi keskeisimmistä eroista on se, kenelle tietyn neuvon noudattamisesta koituu hyötyä. Neljän vanhimman vaiheen teksteissä vedotaan yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta esimerkin 232 tavoin siihen, että koko yhteiskunta hyötyy mainittujen keinojen noudattamisesta. Esimerkissä 232 kirjoittaja argumentoi, että kieltolain noudattaminen on kansamme säilymisen ja sen siveellisenä pysymisen edellytys. Uusimmissa teksteissä näkökulma on päinvastainen: niissä kerrotaan esimerkein, mitä lukija itse saavuttaa noudattamalla hänelle annettuja keinoja. Esimerkissä 233 argumentoidaan, että lopettamalla alkoholinkäyttö tai vähentämällä sitä verenpaine alenee. Tämä muutos kuvastaa yhteiskuntamme individualisoitumista, sillä yksittäisiä ihmisiä ei enää aseteta vastuuseen koko yhteiskunnan kohtalosta, kuten aiemmissa teksteissä tehdään.

(232) *Mutta sitä täytyy odottaa, että riittävän suuri määrä kansan yksilöitä täyttää tämän mitan: - syrjäyttämällä omat mielitekonsa ja tarpeen vaatiessa omat etunsa, milloin nämä pyrkivät olemaan ristiriidassa kansan yhteisten etujen kanssa, noudattavat kunnian ja lainkuuliaisuuden vaatimuksia. Jos tällaisia kansalaisia on riittävän suuri määrä, heidän lujutensa ja siveellinen koskemattomuutensa tuomitsee väärintekijöitä, tukee epäröiviä, rohkaisee heikkoja, ja niin heidän olemassaolonsa ja toimintansa turvaa kansan säilymisen ja siveellisyyden voiton.* (Sirenus 1924: 45.)

(233) *Runsas alkoholinkäyttö kohottaa verenpainetta. Joissakin tapauksissa alkoholin käytön lopettaminen tai vähentäminen on riittävä toimenpide lievästi kohonneen verenpaineen hoidossa.* (Sydän ja alkoholi 1990.)

Esimerkki 232 edustaa perinteistä suomalaista kollektivismia, jossa yksilö asetetaan osaksi jotakin itseään suurempaa ja arvokkaampaa järjestelmää (Ehrnrooth 1994: 76; Niiniluoto 1994: 31).

Toinen keskeinen sisällöllinen ero eri kausien keino-päämäärä-argumenteissa on se, onko raittius tai kohtuukäyttö asetettu keinon vai päämäärän rooliin. Kun raittius tai kohtuullinen alkoholinkäyttö on päämääränä, lukijalle tarjotaan keinoja tämän päämäärän saavuttamiseksi. Ensimmäisen kauden teksteissä keinoiksi tarjotaan riittävää valistusta, viinapannujen särkemistä, lasten kasvatusta, hyödyllistä ja viihdyttävää kirjallisuutta ja paloviinaveroa. Toisen vaiheen kirjoituksissa raittiuteen uskotaan päästävän kieltolain, juoppouden syiden poistamisen, alkoholiverotuksen korottamisen tai raittiuskoulujen avulla. Kolmannen kauden teksteissä tällaisia keino-päämäärä-argumentteja ei käytetä lainkaan. Neljännen kauden teksteissä keinoina raittiuteen pääsemiseksi pidetään vastuuntunnon herättämistä ja ihmisten auttamista. Uusimmissa teksteissä päämääränä on lähes aina alkoholin kohtuukäyttö. Lukijan uskotaan saavuttavan tämän päämäärän seuraavia keinoja noudattamalla: keksimällä muuta tekemistä juomisen tilalle, pitämällä juomapäiväkirjaa, olemalla kuukauden raittiina aloittaessaan juomatapoja

muuttamisen, suunnitteleamalla alkoholinkäyttöään etukäteen ja hankkimalla oikeaa tietoa alkoholinkäytöstä.

Kun raittius tai kohtuukäyttö on keinon asemassa, päämäärää ei voi pitää valistuksen suoranaisena päämääränä vaan pikemminkin raittiuden tai kohtuukäytön myötä saavutettavana hyötynä. Vanhimmissa teksteissä lukijan terveyden kerrotaan paranevan, mikäli hän luopuu alkoholin käytöstä:

- (234) *Kylänmies. Mutta kuin me kerran olemma tottuneet wiinaan, niin eikö sen pois jättäminen kuitenkin saattaisi meille wahinkoa?
Vieras. Mitä vielä! Niitä on paljo maailmassa, jotka owat wiinan jättäneet ja sen kautta entisen terweytensä jälleen woittaneet.* (Lönnrot 1854: 332.)

Esimerkissä 234 on ensin vasta-argumentti, jossa epäillään alkoholinkäytön lopettamisen aiheuttavan terveydellisiä ongelmia. Tämä argumentti torjutaan ja sen perään osoitetaan, että viinankäytön lopettaminen pikemminkin parantaa terveyttä.

Toisen kauden kirjoituksissa keino–päämäärä–argumenteissa esiin tulevat hyödyt ovat korostuneen yhteisöllisiä. Esimerkissä 235 argumentoidaan raittiuden edistävän työväen aseman paranemista ja esimerkissä 236 puolestaan perustellaan yleisen kurjuuden vähenevän raitistumisen myötä:

- (235) *Työväki taistelee kaikkialla menestyksellä oikeuksiensa puolesta, ja näkee, että parannuksia on saavutettavissa ja sitä helpommin, mitä enemmän saadaan suuret joukot vapautumaan alkoholin ikeestä.* (Hytönen 1904: 9.)
- (236) *Nyt enemmän keskustellaan siitä, mitä voitaisiin tehdä sen yleisen kurjuuden auttamiseksi ja ehkäisemiseksi, mitä juovutusjuomien käytäntö saa aikaan, ja koetetaan sitä varten juovutusjuomaliikettä vastustaa ja saada kukistumaan.* (Seppälä 1916: 3.)

Muita toisen kauden keino–päämäärä–argumenteissa osoitettuja hyötyjä ovat alkoholinkäytön paheksunnan osoittaminen, kapitalismin kukistuminen, kotien onnellisuuden lisääntyminen ja avioliiton onnellisuus.

Neljännän vaiheen tekstien lukijan kerrotaan saavuttavan raittiuden avulla paremman fyysisen suorituskyvyn, sielun ja ruumiin voimakkuuden, terveyden, älykkyyden ja sosiaalisia uudistuksia.

- (237) *Pois nuo nykyajan luonteelle sopimattomat vanhoilliset päihtymyksen ja turtumuksen tuottajat. Ne eivät sovellu sen aikakauden henkeen, joka hallitsee ilmaa ja maata. Sen aikakauden ihmisten tulee olla voimakkaita, älykkäitä, terveitä sekä ruumiiltaan että sielultaan. Kaikkea tätä he voivat olla vain siinä tapauksessa, että vanhat, turmeltuneet entisajan nautintotapahtumat hyljätään.* (Salminen 1934: 11–12.)

Esimerkissä 237 on kaksi argumenttia, joista jälkimmäinen on keino–päämäärä–argumentti. Ensimmäisessä kahdessa virkkeessä argumentoidaan alkoholinkäytön olevan sopimatonta modernissa yhteiskunnassa. Argumentointi on hyvin samansuuntaista kuin esimerkissä 229. Jälkimmäisessä argumentissa lukijalle asetetaan useita päämääriä, joiden kaikkien saavuttaminen on mahdollista ainoastaan raitista elämäntapaa noudattamalla. Kirjoittajan käyttämä vahvistin *vain* osoittaa, että hän pitää

raittiusvaatimusta täysin ehdottomana edellytyksenä kyseisten päämäärien saavuttamiseksi.

Uusimmissa teksteissä kohtuukäytön ansiosta saavutettavia hyötyjä ovat henkisten kykyjen säilyminen ja palautuminen, verenpaineen aleneminen, ruoansulatuskanavan oireiden heikkeneminen, hyvinvointi, elämänhallinta, liikeneraittius ja alkoholinkäyttöön liittyvien riskien ennalta ehkäisy:

- (238) *Oletko koskaan laskeskellut, miten paljon käytät alkoholia? **Kun** seuraat alkoholinkulutustasi, pystyt arvioimaan juomatottumuksiasi ja mahdollisia terveysriskejä.* (Isä, äiti ja alkoholi 1996: 9.)

Esimerkin 238 tavoin useille uusimpien tekstien keino–päämäärä-argumenteille on ominaista laskennallisuus: tietyn tavoitteen saavuttaminen vaatii nautittujen alkoholimäärien tarkkaakin laskemista. Esimerkin *kun*-konjunktio eksplikoii käsityksen lukijasta, joka viimeistään kyseisen tekstin luettuaan ryhtyy tarkkailemaan alkoholinkulutustaan. Tekstin ihannelukijaksi kirjoittuu siis itseään refleктоiva jälkimodernin kauden lukija.

Ensimmäisen ja toisen kauden kirjoituksista löytyy myös sellaisia keino–päämäärä-argumentteja, joissa raittius on sekä keinon että päämäärän asemassa. Yleensä näissä perusteluissa argumentoidaan kohtuukäyttöä vastaan osoittamalla, että vain raittiuudella voidaan varmasti päästä pysyvään raittiuteen. Tällainen ajatuskulku löytyy muun muassa esimerkiksi 239:

- (239) ***Kun** nähtiin ettei alkoholijuomista voitu kohtuudella irti päästä, asetettiin päämääräksi että jokaisen tulee kokonaan luopua niistä, olla ehdottomasti raittiita. Meidän aikamamme ei tiedetäkään muuta keinoa päästä juovuttavista juomista kuin olla kokonaan ilman niitä, ja siihen tahtovat raittiusseurat ihmisiä kasvattaa.* (Kunnas 1918: 4–5.)

Peräkkäisyysseiteisiin nojautuviin argumentteihin kuuluu myös **pragmaattinen argumentti**, jossa tosiseikkaa arvioidaan seuraustensa pohjalta. Sen soveltaminen on ongelmallista, sillä jotain tiettyä tekoa on hankalaa erottaa seurausten päättymättömästä sarjasta tai liittää monien tapahtumien yhteisvaikutuksena syntyneitä ilmiöitä yhteen ainoaan syyhyn. (Perelman 1996: 94–96.) Tutkimusaineistossani pragmaattisia argumentteja ei hyödynnetä lainkaan. Tämä voi johtua siitä, että pragmaattinen argumentti perustuu tosiseikkojen arviointiin, mikä viittaa siihen, että argumentoija ei ole vielä muodostanut lopullista käsitystä perustelemistaan tosiseikoista. Näin hän pysähtyy vielä argumentaatioprosessin aikana arvioimaan ja pohtimaan, miten asia lopullisesti on. Alkoholivalistuksessa perustelijalla kuitenkin on jo valmis näkemys siitä, millainen alkoholinkäyttö on järkevää ja toivottavaa. Niinpä hän ei enää katso tarpeelliseksi arvioida asioita pragmaattisiin argumentteihin tukeutuen.

6.2.2.2 Rinnakkaisuussiteet

Perelmanin teoriasta löytyy lukuisia rinnakkaisuussiteisiin pohjautuvia argumentteja, joita omassa aineistossani ei hyödynnetä lainkaan. Rinnakkaisuussiteisiin pohjautuvien

argumenttien prototyyppi on **henkilön suhde ilmentymiinsä**. Niissä voidaan kuitenkin yhdistää hyvin monenlaisia asioita, kuten tapahtumia, henkilöitä, teoksia ja näiden taustalla olevia historiallisia ajanjaksoja. Rinnakkaisuussiteiden varaan rakentuvina argumentteina voidaan pitää myös **erottamis-** ja **pidättämistekniikoita**. Ensin mainituissa pyritään estämään jonkin asian toteutuminen, ja ne ovat harvinaisia. Jälkimmäisissä teon merkitystä ja vaikutusta henkilöön tyydytään rajoittamaan. **Symbolisissa siteissä** symboli ja sen kohde liitetään toisiinsa ja niitä luonnehtii osallisuussuhde. Symboliin kohdistuvan teon mielletään koskettavan myös symboloitua, jolloin esimerkiksi lippuun sylkemisen tulkitaan merkitsevän sen symboloiman maan häpäisemistä. (Perelman 1996: 103, 110.)

Kaksoishierarkia-argumentit voivat perustua sekä peräkkäisyys- että rinnakkaisuussiteisiin. Esimerkkinä määrällisestä kaksoishierarkiasta Perelman mainitsee päätelmän, että jos henkilö on toista pitempi, hänellä täytyy olla myös pitemmät jalat. Laadullisessa kaksoishierarkiassa voidaan esimerkiksi päämäärän ylemmyydestä johtaa siihen johtavan keinon ylemmyys. (Perelman 1996: 113–116.) Kaksoishierarkia-argumentit ovat tutkimusaineistossani suhteellisen harvinaisia, sillä niitä käytetään ainoastaan toisen (2,4 %) ja viidennen (1,1 %) kauden teksteissä. Kaikki tutkimusaineistossani löytyvät kaksoishierarkia-argumentit perustuvat määrällisiin suhteisiin kuten esimerkki 240:

(240) *Mutta joskin palkat saadaan kohoamaan, niin siellä, missä työväki on taipuvainen juopottelemaan, ei näistä korotuksista ainakaan lähinnä seuraavina aikoina ole mitään huomattavampaa hyötyä. **Samassa määrässä, kuin tulot lisääntyvät, kasvaa juoppous.*** (Hytönen 1904: 7.)

Kaksoishierarkia-argumenttien tyypillisin indikaattori on esimerkin 241 konnektiivipari *mitä–sitä*.

(241) *Murrosiässä elimistössä tapahtuu monia, muun muassa hormonaalisia muutoksia. Alkoholin vaikutukset suku- ja kasvuhormonien tuotantoon saattavat häiritä normaalia kehitystä. **Mitä** nuorempana säännöllisen alkoholinkäytön aloittaa, **sitä** suurempia ovat haitat elimistölle.* (Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa. 1997.)

Rinnakkaisuussiteisiin nojautuvista argumenteista tutkimusaineistossani yleisin on **auktoriteettiin** vetoaminen. Auktoriteettiin tukeutuva liittää siihen aina tietyn arvon ja voi samalla vähätellä vastustavaa kantaa puolustavaa argumenttia. (Perelman 1996: 107–108.) Kirjoittaja voi käyttää auktoriteetteja paitsi argumentteina myös oman asiantuntijuutensa osoittamiseen. Esimerkiksi tieteellisessä kirjoittamisessa auktorisoituihin lähteisiin viittaaminen toimii osoituksena tutkijan tieteellisestä kompetenssista. (Mäntynen 2003: 105–106.) Auktoriteetteihin vetoaminen tuo teksteihin myös intertekstuaalista moniäänisyyttä. Auktoriteettiargumentit heijastavat omalta osaltaan myös tietyn tekstin tiedonkuvaa, sillä Elkana (1981: 19) luokittelee ne tiedonkuvan mallissaan tiedon lähteiden joukkoon.

Auktoriteettiargumenttien määrä vähenee usean prosenttiyksikön verran tarkastelujakson lopussa. Ensimmäisen vaiheen teksteissä niiden osuus on 5,7 %, toisen kauden kirjoituksissa 4,0 %, kolmannen jakson teksteissä 5,9 %, neljännen vaiheen

teksteissä 8,0 % ja uusimmissa kirjoituksissa 1,8 % kaikista argumenteista. Mahdollisia syitä tähän muutokseen ovat suomalaisten auktoriteetti-uskoisuuden vähentyminen ja tekstilajin institutionaalistuminen. Yhteiskuntamme on muuttunut varsinkin 1960-luvun jälkeen ideologioiltaan moninaisemmaksi, joten on entistä vaikeampaa löytää sellaisia auktoriteetteja, jotka vetoaisivat kaikkiin lukijoihin. Ylipäätään suomalaiset ovat kenties alkaneet suhtautua auktoriteetteihin aiempaa kielteisemmin. Tekstilajin institutionaalistumisen myötä kirjoittajan ei enää tarvitse osoittaa teksteissään omaa asiantuntijuuttaan, mikä vähentää auktoriteettiargumenttien tarvetta. Lisäksi uusimpien alkoholivalistustekstien julkaisijoiden, kuten Stakesin, Suomen Sydäntautiliiton tai Allergialiiton, voi katsoa olevan jo itsessään auktoriteetin asemassa. Koska kirjoittaja julkaisee tekstinsä tällaisten asiantuntijaorganisaatioiden suojissa, tarve tiedollisen kompetenssin osoittamiseen auktoriteetteihin vetoamalla on vähäisempi.

Myös auktoriteetin laji on vaihdellut selvästi eri-ikäisissä teksteissä. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä vedotaan tieteellisen auktoriteetin ohella uskonnolliseen, erityisesti Raamatun, arvovaltaan, mutta uusimmissa kirjoituksissa nojataan tieteelliseen auktoriteettiin. Uskonnollinen auktoriteetti ilmaistaan tavallisesti tarkoilla viittauksilla niihin Raamatun-kohtiin, joissa käsitellään alkoholinkäyttöä. Toinen tapa on mainita esimerkin 242 tavoin pelkästään uskonnollisen auktoriteetin nimi, joka useimmiten on Paavali:

- (242) *Mehän olemme aina edesvastuussa myös toisistamme. Ei sovi kristityn ja isänmaan ystävän Kainin tavoin sanoa: Olenko minä veljeni vartija! Päinvastainen esimerkki on jokaisen etsittävä. Paavali sanoo: "Hyvä on olla viiniä juomatta, ja kieltäytyä siitä, josta veljesi loukkaantuu tai joutuu lankeemukseen tai heikontuu."* (Reima 1933: 32–33.)

Tieteellisenä auktoriteettina ovat useimmiten lääketieteen alaan kuuluvat tutkimukset, mutta myös yhteiskuntatieteellisiä tutkimuksia hyödynnetään. Esimerkiksi kieltolakiajan teksteissä viitataan usein rikollisuuden ja alkoholinkäytön yhteyttä koskeviin sosiologisiin tutkimuksiin. Auktoriteettiargumenttien käyttö on muuttunut myös siten, että varhaisemmissa teksteissä yksilöidään usein esimerkin 243 lailla varsin tarkasti, mihin tutkimuksiin tai keiden tutkijoiden lausuntoihin nojaudutaan:

- (243) *Törkeät väkivaltarikokset liittyvät erittäin usein alkoholin käyttöön. Tohtori Väinö Krohn on suorittanut tätä koskevan tiedustelun Turun keskusvankilassa Kakolassa. Vastaajista 82 % katsoi alkoholin ainakin osasylliseksi tekemänsä törkeään rikokseen.* (Nykänen 1961.)

Auktoriteettien nimien yhteydessä käytetään useimmiten myös auktoriteetteina käytettyjen henkilöiden ammattinimikkeitä tai oppiarvoja, kuten *professori, vakuutusvirkailija, kouluneuvos, tohtori, tutkija, sosiologi* tai *maisteri*. Tällaisilla attribuuteilla todennäköisesti korostetaan auktoriteettien luotettavuutta ja osoitetaan, että mainitut auktoriteetit ovat oman alansa korkeita asiantuntijoita.

Varsinkaan viidennen vaiheen teksteissä auktoriteetteja ei enää yksilöidä vaan tieteelliseen auktoriteettiin viitataan yleisemmällä tasolla. Yksi syy muutokseen on todennäköisesti se, että ylipäätään alkoholia koskevien tutkimusten määrä on kasvanut niin suureksi, että on vaikeaa yksilöidä pelkästään yhtä tutkimusta tai tutkijaa, jonka tutkimustuloksiin viitataan. Uusimmissa teksteissä onkin tavallista, että tieteelliseen

auktoriteettiin viitataan käyttämällä *tutkimus*-sanaa monikollisessa muodossa, jolloin korostetaan alkoholia koskevien tutkimusten useutta. Esimerkit 244 ja 245 havainnollistavat, kuinka tieteelliseen argumenttiin tavallisesti viitataan 1990-luvun lehtisissä.

- (244) *Aiemmin olet ehkä hakenut ahdistukseesi lievitystä alkoholista. Nyt kannattaa ajatella asiaa uudesta näkökulmasta: alkoholinkäyttö on vaaraksi lapsellesi. Tutkijoiden mukaan ei ole olemassa mitään turvallista rajaa alkoholinkäytölle odotusaikana. Turvallisinta on siis pidättyä kokonaan alkoholista raskausaikana.* (Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa.)
- (245) *Asiantuntijat ovat epävarmoja siitä, onko kohtuujoumisen opettaminen alaikäiselle kotona oikea keino muuttaa alkoholin käyttötapoja. Kohtuuden malli ei useinkaan siirry kotoa nuorten omiin juhliin, päinvastoin. Tutkimustulokset kertovat, että kotona alkoholinkäyttöä opelleet nuoret juovat eniten.* (las7.)

Esimerkissä 244 tieteellinen auktoriteetti eksplikoidaan *tutkija*-sanalla, kun taas tekstissä 245 viitataan tutkija-auktoiteettiin epäsuoremmin puhumalla *asiantuntijoista* ja *tutkimustuloksista*. Argumenteissa ei mainita eksplisiittisesti, minkä alan asiantuntijoihin niissä viitataan⁵⁹, mutta vastaanottaja voi kuitenkin itse päätellä, että esimerkissä 244 tarkoitetaan lääketieteilijöitä ja esimerkissä 245 yhteiskuntatieteilijöitä tai kasvatustieteilijöitä.

Loppujen lopuksi auktoriteettiargumenttien käyttö kertoo lähinnä sen, missä määrin kirjoittaja eksplikoi käyttämiään auktoriteetteja. Uusin alkoholivalistus nimittäin sisältää niin paljon yksityiskohtaista tietoa esimerkiksi alkoholin terveysvaikutuksista, että tekstin pohjana on käytetty joko suoraan alan asiantuntijoilta tai heidän laatimistaan tutkimuksista saatua tietoa. Tavallista onkin, että uusimpien esitteiden loppuun on listattu lähdekirjallisuutta tai mainitaan, kuka asiantuntija vastaa tekstin asiasisällöstä. Näyttääkin siltä, että uusimmissa teksteissä vedotaan auktoriteetteihin vähintään yhtä paljon kuin vanhemmissakin teksteissä, mutta auktoriteetteihin vetoaminen on muuttunut aiempaa implisiittisemmäksi.

6.2.3 *Todellisuuden rakennetta luovat argumentit*

Perelmanin mukaan todellisuuden rakennetta luovissa argumenteissa jostakin annetusta tilanteesta tehdään ennakkotapaus, malli tai yleinen sääntö, johon päättelyssä nojataan. Todellisuuden rakennetta luovien argumenttien määrä vaihtelee aineistossani seuraavasti: 1. vaihe 8,0 %, 2. vaihe 8,0 %, 3. vaihe 23,3 %, 4. vaihe 8,0 % ja 5. vaihe 6,2 %. Ne ovat selvästi harvinaisempia kuin todellisuuden rakenteeseen nojaavat argumentit ja hieman harvinaisempia kuin kvasiloogiset argumentit. Kolmannen vaiheen teksteissä todellisuuden rakennetta luovat argumentit ovat kuitenkin selvästi yleisempiä kuin muiden kausien kirjoituksissa. Tämä voi johtua tuon ajan poikkeuksellisesta

⁵⁹ Samanlaista strategiaa tutkijoihin viittaamisessa käyttävät myös abiturientit ylioppilaisaineissaan. Näin he onnistuvat kiertämään todistamisvelvollisuuden. (Manninen 1998: 50.)

alkoholipoliittisesta tilanteesta. Suomessa oli silloin voimassa kieltolaki, jonka myötä Suomeen yritettiin luoda täysin uudenlaista alkoholikulttuuria. Onkin mahdollista, että tämä uuden todellisuuden luomisen tarve näkyy myös raittiusliikkeen argumentoinnissa ja se lisää todellisuuden rakennetta luovien argumenttien käyttöä.

Esimerkkejä voidaan käyttää argumentoinnin tukena kahdella tavalla. Perelman nimittää varsinaisiksi **esimerkeiksi** argumentteja, joissa esimerkin pohjalta luodaan yleistävä sääntö, joten esitettyä ei pidetä ainutkertaisena ja erottamattomasti kontekstiinsa sidottuna. Toisena tyyppinä ovat **havainnollistukset**, joissa esimerkkiä käytetään jo hyväksytyin sääntöön yhteydessä. (Perelman 1996: 120–122.) Esimerkit ovat siis luonteeltaan induktiivisia ja havainnollistukset deduktiivisia perusteluja. Esimerkkejä pidettiin keskeisenä vakuuttamisen keinona myös klassisessa retorikassa. Niiden tehtävänä oli selvittää puheena olevaa teemaa ja perustella yleisen väitteen paikkansa pitävyyttä. (Saariluoma 2001: 9.)

Tutkimusaineistossani esimerkkien ja havainnollistusten suhde vaihtelee seuraavasti eri vaiheiden teksteissä: 1. vaihe havainnollistuksia 4,2 % ja esimerkkejä 0 %, 2. vaihe havainnollistuksia 2,8 % ja esimerkkejä 0 %, 3. vaihe havainnollistuksia 12,8 % ja esimerkkejä 7,5 %, 4. vaihe havainnollistuksia 5,8 % ja esimerkkejä 0,3 % sekä 5. vaihe havainnollistuksia 3,4 % ja esimerkkejä 1,5 %. Havainnollistukset ovat kaikkien kausien kirjoituksissa selvästi esimerkkejä yleisempiä, joten näyttää siltä, että deduktiivista argumentointia pidetään tehokkaampana kuin induktiivista perustelemista. Esimerkeillä ja havainnollistuksilla ei näytä olevan sijaintipaikkansa lisäksi tutkimusaineistossani muita kategorioiden välisiä eroavaisuuksia. Siksi käsittelen niitä jatkossa yhtenä ryhmänä ja nimitän niitä käytännöllisyyden vuoksi ainoastaan esimerkeiksi.

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä esimerkeiksi otetaan useimmiten joko yksittäisiä ihmisiä tai ihmisjoukkoja. Yksittäistapauksiin vetoaminen on hieman yleisempää kuin laajempiin ihmisjoukkoihin vetoaminen. Esimerkissä 246 kirjoittaja pyrkii osoittamaan yksittäistapauksen perusteella, että alkoholi ei tee ihmistä terveemmäksi vaan sairaammaksi:

- (246) *Minkätähden juomareilla usein on punaiset kasvot?
Sentähden että alkoholi wenyttää ihon pieniä werisuonia niin, että ne käywät selwemmin näkywiksi.
Onko tuo terweyden merkki?
Ei ole. Se on hywin petollinen merkki.
Woitko mainita esimerkin?
Lihawa, punakka olutjuoja kerran kerskaili juoneensa kannullisen olutta joka päivä kolmekymmentä vuotta ja olewansa hywin terwe. Mutta jo seuraawana päivänä hän kuoli halwaukseen. (Raittius-katkismus nuorisolle 1887.)*

Useimmiten esimerkkitapauksia ei yksilöidä tarkemmin eikä lukija välttämättä saa tietää, ovatko esimerkit edes tositaupauksia⁶⁰. Tutkimusaineistostani löytyykin ainoastaan kolme

⁶⁰ Sillä, perustuvatko esimerkit faktaan vai fiktion, ei välttämättä ole argumentoinnin vakuuttavuuden kannalta juuri merkitystä. Esimerkiksi Lehtonen kritisoi jyrkkää faktan ja fiktion erottamista osoittamalla, että etymologiodensa valossa sanat *fakta* ja *fiktio* voidaan mieltää synonyymeiksi. Suomalaisessa kirjallisuudessa esimerkiksi Väinö Linnan Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla -trilogia ovat merkittävällä tavalla lisänneet kansamme historiaa koskevaa ymmärtämystä. Lisäksi fiktiota luetaan usein

sellaista esimerkkiargumenttia, joissa esimerkiksi otettu henkilö mainitaan nimeltä. Esimerkissä 247 argumentoidaan, että ylevää taidetta syntyy ainoastaan silloin, kun taiteilija on mieluiten kokonaan raitis tai ei ole nauttinut alkoholia luomistyönsä aikana. Väitettään tukevana esimerkkinä kirjoittaja käyttää Aleksis Kiveä:

- (247) *Sitävastoin on olemassa harhaluulo, että väkijuomat voisivat olla runollisen ja taiteellisen innoituksen lähteenä. Monet runoilijat ja taiteilijat ovat kyllä viljelleet innokkaasti väkijuomia, mutta sillä ei ole ollut mitään todella hedelmöittävää vaikutusta heidän taiteelliseen luomistyöhönsä. Oikea taide ja erityisesti suuri taide perustuu terveeseen ja oikeaan tunne-elämään, mutta sitä ei saavuteta keinotekoisien kiihokkeitten avulla. Aleksis Kivi lankesi kyllä silloin tällöin juopotteluun, mutta luomistyötään tehdessään hän eli varsin askeettista elämää. Hänen runoudessaan onkin raittiin mielen raitis henki.* (Alanen 1944: 22–23.)

Kirjoittaja saattaa haastaa lukijoita etsimään myös itse esimerkkejä väitteilleen. Esimerkissä 248 kirjoittaja perustelee ensin esimerkikertomuksen avulla juoppouden aiheuttavan keuhkotautia. Kertomuksen lopuksi hän ohjaa lukijaa kertomaan vastaavanlaisia esimerkkejä:

- (248) *Rikkaan talon poika oli sulhasmiehenä ja meni morsiamensa kanssa eräisiin häihin. Siellä juotiin ja juovuttiin. Sulhanen oli huomaavinaan, että morsian silmäilee erästä toista miestä liian tuttavallisesti. Juopon sisu nousi. Hän meni orhinsa suitsiin ja rattaille ja ajoi suoraan lähellä olevaan koskeen. Ori hukkui jokeen, mutta mies pelastettiin. Mutta tämä mikkelinainen uintimatka vilustuksineen kaatoi miehen tautivuoteelle. Jos hänessä ei ollut tuberkelibasilleja, löysivät ne sinne pian tiensä ja veivät miehen. Tunnen useita muita tähän verrattavia tapauksia, mutta **kun lukija tuntee niitä myöskin, jätän jatkon lukijan kerrattavaksi ja pyydän kysyä: Uskotteko, että juoppous lisää keuhkotautia?** (Mäki 1926: 31–32.)*

Kirjoittaja voi hyödyntää esimerkkeinä myös lukijan oletettuja omakohtaisia kokemuksia alkoholista. Esimerkissä 249 esimerkiksi on otettu vastaanottajan oletettu ensimmäinen kokemus alkoholista.

- (249) *Muistelepa itse, miten ensimmäinen viinilasillisesi vaikutti. Kukapa ei mielellään heittäytyisi sellaisen hulvattoman hauskan tunnelman valtaan – **kun** niin vähäisestä määrästä ei edes pää tullut kipeäksi.* (las6.)

Vaikuttaakseen lukijaan tällainen esimerkkiargumentti edellyttää sitä, että hän on nauttinut edes joskus alkoholia.

Olen tulkinut esimerkkiargumenteiksi myös esimerkit 250–254. Ne esiintyvät otsikon *Mitä lapsi mieltii, kun aikuiset juovat?* alla, ja niissä vedotaan yksittäisten lasten kokemuksiin vanhempiensa alkoholinkäytöstä. Muodoltaan ne ovat sikäli poikkeavia, että ollakseen tehokkaita ne edellyttävät vastaanottajaltaan varsin pitkälle menevää assosiointia. Esimerkit 250–254 ohjaavatkin lukijaa luomaan mahdollisia

niiden henkilöahmojen kautta siten, että henkilöahmoja tarkastellaan todellisina ihmisinä. (Lehtonen 1996: 120–123.)

esimerkkikertomuksia lapsen lausahduksen ympärille. Argumentteihin 250–254 liittyvien mielleyhtymien pohjalta todennäköisesti syntyy lukijan mielessä sääntö, että vanhempien alkoholinkäyttö on ikävää ja haitallista lapselle. Esimerkin 250 lausuneella lapsella on ilmeisesti käsitys, että alkoholinkäyttö on tarpeeton tapa ja pelkkää ajan tappamista vanhemmille, joilla ei ole parempaakaan tekemistä. Argumentissa 251 mainittu kuorsaaminen vihjaa, että lapsi joutuu katselemaan vierestä sammuneita vanhempiaan. Esimerkissä 252 mainitut lapset sen sijaan joutuvat humalaisten vanhempiensa vihanpurkausten kohteiksi. Esimerkin 253 lapsen puolestaan täytyy paeta humalaisia vanhempiaan kotinsa ulkopuolelle. Viimeisessä argumentissa lelujen saaminen seuraavana päivänä viittaa siihen, että vanhemmat tuntevat syyllisyyttä edellisen päivän alkoholinkäytöstään ja pyrkivät kohentamaan omaatuntoaan ostamalla lapsilleen hyvitykseksi leluja.

- (250) *Aikuiset juo ajankuluks.* (Lasinen lapsuus 199X.)
 (251) *Ne kuorsaa kaameesti.* (Lasinen lapsuus 199X.)
 (252) *Äiti ja iskä huutaa lapsille.* (Lasinen lapsuus 199X.)
 (253) *Mä meen koko yöksi ulos.* (Lasinen lapsuus 199X.)
 (254) *Seuraavana päivänä me saatiin leluja.* (Lasinen lapsuus 199X.)

Tavallisesti esimerkit ovat verrattain lyhyitä argumentteja, kuten useimmat esimerkkeinä käyttämäni perustelut. Joukossa on myös muutamia pidempiä esimerkkikertomuksia, jotka erottuvat muusta tekstistä omaksi tarinakseen, ja laajimmillaan esimerkiksi voidaan tulkita kokonainen teksti. Tutkimusaineistostani tällaisia tekstejä löytyy kaksi: Elias Lönnrotin kirjoitus Kolme päivää Sairion kylässä ja Kaarina Karin Kaksi kotia. Lönnrotin teksti on fiktiivinen kertomus Sairio-nimisestä kylästä, jonne tulee vierailulle Samuel Ahti -niminen merimies. Kun kyläläiset valittelevat hänelle köyhyytään, vieras osoittaa, että köyhyyden syynä on alkoholi. Vieraan kanssa käymiensä keskustelun jälkeen kyläläiset päättävät lopettaa paloviinan valmistuksen ja alkoholin käyttämisen. Vuosi tämän päätöksen jälkeen sairioilaisten ei tarvitse enää valittaa köyhyyttä, vaan kylä on vaurastunut niin paljon, että sinne on perustettu oma koulukin. Kari kirjoittaa kahdesta perheestä, Päivölöistä ja Korhoista. Päivölän perheen vanhemmat ovat raittiita, ja heidän perheonnensa kukoistaa. Korhon perheen isä on alkoholisti, ja siksi perheessä riidellään ja kärsitään niin suuresta rahanpuutteesta, että perheen äitikin joutuu menemään töihin. Näiden fiktiivisten kertomusten tehtävänä on osoittaa lukijalle, että alkoholinkäytöstä koituu monenlaisia ongelmia, kun taas raittius takaa onnen, terveyden ja vaurauden.

Esimerkkiargumentit ovat myös moraalisia kannanottoja siitä, mikä on hyvää ja mikä pahaa toimintaa (Saariluoma 2001: 9). Uusimmissa teksteissä käytetään myös positiivisia esimerkkejä, joissa kerrotaan henkilöistä, jotka ovat onnistuneet vähentämään alkoholinkäyttöään tai lopettamaan sen kokonaan. Tällainen esimerkki löytyy seuraavasta kertomuksesta:

- (255) *Tarinamme nelikymppisellä miehellä oli tapana juoda useampia keskiolutpullollisia joka päivä. [– –] Oluen juontia oli jatkunut useiden vuosien ajan. Mies söi verenpainelääkkeitä. Niiden avulla verenpaine saatiin pysymään juuri ja juuri normaalina, tosin ylärajoilla. Painoa hänellä oli 110 kiloa. [– –]*

Mies alkoi liikkua, uida ja hiihtää. Hän jätti päivittäiset keskioluet kokonaan pois. Hän noudatti saamiaan ravinto-ohjeita ja varoi suolan käyttöä. // Tuloksia alkoi tulla vuodessa. Verenpaine laski ja uusiksi luvuksi jäivät 120/80 mmHg. Mies oheni 96-kiloiseksi. Maksan tilasta ja alkoholin käytöstä kertova GGT oli alussa koholla, mutta tasoittui sitten normaaliksi. Rasva-arvokin (triglyseridi) oli koholla, mutta laski vuodessa normaalille tasolle. (Alkoholi ja verenpaine 1996: 10.)

Esimerkki 255 kuvastaa erityisen selvästi nykyaikaista käsitystä terveydestä tiettyjen ihanteellisten raja-arvojen saavuttamisena – tai pikemminkin niiden alapuolella pysymisenä: esimerkin mies laihtuu ja hänen verenpaineensa, GGT-arvonsa ja rasva-arvonsa tasoittuvat normaaleiksi. Esimerkki 255 ilmentää myös käsitystä nykyaikaisen alkoholivalistuksen ihannelukijasta ihmisenä, joka tarkkailee elämäntapojaan monin tavoin ja pohtii niiden terveysvaikutuksia.

Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä osa kirjoittajista esittää esimerkkiargumenttinsa omakohtaisina kokemuksinaan (ks. esimerkit 246 ja 248 aiemmin). Tämä kertoo siitä, että neljän ensimmäisen vaiheen alkoholivalistuksen tiedonkuvassa kirjoittajan omakohtaisilla kokemuksilla ja aistimuksilla on sijansa relevantteina tiedon lähteinä (ks. esim. Elkana 1981: 19).

Analogioissa todetaan kahden suhteen samankaltaisuus. Niiden tehtävänä on valaista teemaa perustan avulla, ja niiden vakuuttavuutta pyritään usein lisäämään lähentämällä perustaa teemaan. (Perelman 1996: 126–133.) Analogioita käytetään kaikissa tutkimusaineistoni ajallisissa kerrostumissa, ja niiden määrä vaihtelee seuraavasti: 1. vaihe 3,8 %, 2. vaihe 5,2 %, 3. vaihe 4,7 %, 4. vaihe 1,9 % ja 5. vaihe 1,3 %. Analogioiden määrä siis vähenee selvästi tarkastelujakson aikana. Lähes kaikissa analogia-argumenteissa on kyse siitä, että alkoholi tai alkoholin käyttö asetetaan analogiseen suhteeseen jonkin toisen asian tai ilmiön kanssa. Eri kulttuurit ja eri aikojen yhteisöt käyttävät tavallisesti selvästi erilaisia analogioita (Summa 1989: 108). Tiedonkuvassa analogiat lukeutuvat tiedon lähteiden joukkoon (Elkana 1981: 19). Tutkimusaineistossani eri aikakausien analogioiden väliltä löytyykin selkeitä sisällöllisiä eroja.

Ensimmäisen ja toisen vaiheen analogioissa alkoholi rinnastetaan usein sairauksiin, kuten esimerkissä 256, jossa analogiseen suhteeseen asetetaan keuhkotautinen nuori mies ja alkoholia käyttävä nuorukainen:

(256) *Kun katselee nuorta ihmistä, jonka poskilla keuhkotaudin turmiota ennustavat täplät heloittavat, huomaa hänen hengityksensä käyneen hätiväksi, kuulee hänen puhuvan varmalla luottamuksella paranemisestaan eikä ollenkaan uskovan että kuolema vaanii jo ovella, - tämä vaikuttaa tuskallisen ahdistavasti, kun kuolema lähenee elämänhaluista ihmistä ilman, että hän sitä edes varmuudella aavistaa.*

Sama on laita väkijuomia käyttävään nuorten miesten. Heistä ei voi edes syrjäinen varmaan sanoa kuka tulee olemaan alkoholin uhri vähemmässä, kuka enemmän määrässä. (Alkio 1905: 180.)

Sairaus-analogioilla luodaan mielikuvaa alkoholinkäytöstä sairautena. Esimerkki 256 antaa ymmärtää, että kaikenlainen, myös vähäinen, alkoholinkäyttö on rinnastettavissa sairauteen, mutta useimmissa tutkimusaineistoni sairaus-analogioissa sairauteen

rinnastetaan ennen kaikkea liiallinen alkoholinkäyttö. Nykyään alkoholismi luokitellaan sairaudeksi virallisestikin, mutta tutkimusaineistoni uusimmasta kerrostumasta ei kuitenkaan löydy yhtään sairaus-analogioita. Muutos saattaa kuvastaa analogioiden tehoa todellisuuden konstruomisessa. Kun alkoholismi on riittävän usein rinnastettu sairauksiin analogioissa, alkoholismi on alettu mieltää sairaudeksi ilman rinnastuksiakin. Tosin ei tietenkään voi ajatella, että juuri tällainen analogioiden käyttö olisi johtanut luokittelemaan alkoholin sairaudeksi vaan sairausluokitukselle on löydetty nimenomaan lääketieteellisiä perusteita. Toisaalta sairaus-analogioiden käytön loppuminen johtuu analogioiden luonteesta. Perelmanin (1971: 373) mukaan kyseessä on analogia vain silloin, jos rinnastettavat asiat kuuluvat eri alueisiin. Muutoin kyseessä on havainnollistus tai esimerkki. Koska alkoholismista on tullut sairaus myös lääketieteen näkökulmasta, sairaus-analogioiden hyödyntäminen ei enää ole käytännöllisesti mahdollista.

Ensimmäisen ja toisen kauden kirjoitusten analogioissa alkoholi ja sen käyttö rinnastetaan usein myös luonnon kanssa. Esimerkissä 257 kirjoittaja argumentoi runollisesti, että humalan aikaansaama tyytyväisyys on yhtä katoavainen kuin öinen usva:

(257) *Mutta juopuneen onni ja tyytyväisyys on **kuin** öinen usva, joka kiireesti haihtuu päivän valjettua. Se ei olekaan oikeata ja todellista onnea ja tyytyväisyyttä, joka johtuu lujasta ja siveellisestä mielenlaadusta ja tunnollisesta velvollisuuksien täyttämisestä.* (Hytönen 1904: 3.)

Luonto-analogioiden käyttö ensimmäisen ja toisen kauden teksteissä viittaa siihen, että tämän ajan lukijoille luonto on ollut läheisempi asia kuin muiden ajanjaksojen vastaanottajille. Näiden tekstien kirjoitusajankohtana suomalaisten elämä on ollut pitkälti agraarista, valtaosa väestöstä on asunut maaseudulla ja kaupungistuminen sekä teollistuminen ovat lisääntyneet vasta toisen kauden loppupuolella, 1900-luvun alussa⁶¹.

Siksi alkoholin, alkoholinkäytön tai humalan rinnastaminen luonnon tai luonnonilmiön kanssa on voinut tuntua näiden kausien kirjoittajista sopivan havainnolliselta analogialta.

Toisen ja kolmannen kauden teksteissä käytetään useita laki/rikos-analogioita. Tyypillisesti näissä analogioissa on esimerkin 258 tavoin kyse siitä, että kieltolaki ja sen noudattaminen on analogisessa suhteessa muiden lakien ja niiden noudattamisen kanssa:

(258) *Tietysti on selvä, että yrityksiä kieltolain rikkomiseen ei tulisi puuttumaan. Kaikkia lakeja maailmassa pyritään rikkomaan, eikä kieltolaki tässä kohden tee mitään poikkeusta. Mutta jos ei uskallettaisi säätää kieltolakia alkoholijuomiin nähden sitä peläten, että sitä rikotaan, niin täytyisi kai sitte muutkin lait peruuttaa koska niitä kaikkia rikotaan.* (Seppälä 1916: 13.)

Kolmannen ja neljännen kauden kirjoituksista löytyy useita aatteellisia analogioita. Ne ovat ideologisessa mielessä erityisen mielenkiintoisia, sillä ne eksplikoivat hyvin selvästi, millaisia aatteita tekstien kirjoittaja pitää arvokkaina tai arvottomina. Esimerkissä 259 kirjoittaja rinnastaa toisiinsa jumalankieltämisen ja kieltolain halveksimisen pitäen

⁶¹ Vaikka teollistuminen alkoi Suomessa jo 1800-luvulla, teollistumiskehitys ja kaupungistuminen etenivät hitaasti. Vielä maailmansotien välisenä ajanakin maatalous oli suomalaisten kiistanon pääelinkeino, sillä vuonna 1940 väestöstä 64 % sai toimeentulonsa maataloudesta. Lisäksi maalaista elämänmuotoa ihannoitiin Suomessa pitkään. (Karisto ym. 1999: 43–47.)

molempia negatiivisina ilmiöinä. Näin hän tekee kieltolain rikkomisesta erityisen raskauttavan rikoksen.

- (259) ***Samoin**kuin ylemmistä yhteiskuntaluokista aikoinaan sai alkunsa ääsiysarvojen halveksiminen ja jumalankieltämys, joka sitten, lisävirikettä muualta saatuaan, voimakkaasti levisi työväenluokan keskuuteen, kunnes koko yhteiskunta sai peloittavalla tavalla todeta kielteisyyden oppien tuloksen, **samoin** alkoi tällä kertaa lainhalveksiminen ja raittiitten tapojen uhmailu etupäässä yhteiskunnan ylemmistä luokista, kunnes sama liike on nyt huolestuttavalla tavalla leviämässä työväen keskuuteen.* (Sirenus 1924: 46–47.)

Aatteellisissa analogioissa raittiuden arvokkuutta on mahdollista korostaa hyvin voimakkaasti. Raittius asetetaan analogiseen suhteeseen toisen puolesta kuoleminen, isänmaan puolesta kuoleminen ja materialismista luopumisen kanssa. Esimerkin 260 aate-analogia on erityisen mielenkiintoinen eksplisiittisessä poliittisuudessaan. Siinä kirjoittaja rinnastaa kommunismin vastustamisen ja alkoholinkäytön vastustamisen. Näin eksplisiittinen poliittisten kantojen esittäminen on tutkimusaineistossani erittäin harvinaista. Teksti on ilmeisesti suunnattu ensisijaisesti muunlaisten poliittisten ideologioiden kannattajia, ja siten esimerkki 260 kuvastaa raittiusliikkeen kansalaissodan jälkeistä kahtiajakoa (Ahonen 2003: 213–218). Vaikka raittiusliikkeen punainen ja valkoinen puoli lähentyivät toisiaan kieltolain kumoutumisen jälkeen, esimerkin 162 kaltaisen argumentin esiintyminen alkoholivalistustekstissä kertoo liikkeen olleen vielä jatkosodan aikanaikin ainakin osin poliittisesti jakautunut.

- (260) *Tällaiseen propagandaan viinankäytön puolesta meillä ei ole varaa. Jos tilanteessa mielitään saada parannusta aikaan, on koko joukon karumpi suhtautuminen näihin asioihin tarpeen. Emme me kertoneet kaskuja ja laulaneet lauluja kommunistipropagandasta. Me riisuimme propagandantekijöiltä sirpein ja vasaroin koristetut punaiset paidat.* (Kuoppala 1943: 8.)

Historiallisesta kontekstista löytyy todennäköisin vastaus kysymykseen, miksi aatteellisia analogioita käytetään juuri kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä. Suomessa on tapahtunut kyseisenä ajanjaksona hyvin paljon. Maamme on muun muassa itsenäistynyt, kokenut kansalais-, talvi- ja jatkosodan, nähnyt raittiusaatteen huipentumisen kieltolakiin ja käynyt läpi toisen maailmansodan jälkeisen jälleenrakennustyön. Kaiken kaikkiaan kyseinen vaihe Suomen ja muun maailman historiassa on ollut suurten tapahtumien, muutosten ja aatteiden aikaa. Siksi ei ole yllättävää, että aatteellisuus näkyy tavallista enemmän myös tämän kauden alkoholivalistusteksteissä.

Uusimpien tekstien analogiat ovat vanhempien kirjoitusten analogioihin verrattuna korostuneen arkisia, sillä suurten aatteiden sijasta alkoholinkäyttö liitetään varsin jokapäiväisiin asioihin. 1990-luvun tekstien analogioissa rinnastetaan autolla ajaminen ja hallittu alkoholinkäyttö, huono aviopuoliso ja alkoholin suurkuluttaja tai alkoholisti, aamukahvi tai iltatee ja päivittäinen alkoholinkäyttö, laihduttaminen ja alkoholinkäytön tarkkailu sekä liikakiloista tai tupakoinnista puhuminen ja alkoholinkäytöstä puhuminen. Muutos kuvastaa alkoholiaseiden neutraalistumista ja alkoholinkäytön arkipäiväistymistä. Lisäksi arkipäiväisten analogioiden käyttö tekee argumenteista konkreettisempia ja helpommin ymmärrettäviä.

6.2.4 Tulkinvaraisuus argumenttien luokittelussa

Perelmanin argumenttijaotteluun kohdistettu kritiikki argumenttikategorioiden päällekkäisyydestä näyttää sikäli paikkansa pitävältä, että tutkimusaineistostani löytyy argumentteja, joissa on vähintään kahden ryhmän argumenttien ominaisuuksia. Muun muassa esimerkki 261 voidaan luokitella sekä keino-päämäärä-argumentiksi että analogiaksi.

- (261) **Oppiaksemme ajamaan autoa meidän on ensin opeteltava monia ajamiseen liittyviä asioita: ajoneuvon hallintaa, sääntöjen ja nopeusrajoitusten noudattamista, tilanteiden tarkkaa havainnointia ja vaarojen ennakoimista. Oppiaksemme juomaan hallitusti meidän on opittava vastaavanlaisia tietoja ja taitoja: juomisen tarkkailua, rajojen asettamista, sääntöjen noudattamista, juomisen hidastamista, alkoholitietoutta ja asianmukaista valmentautumista juomistilanteisiin.** (Mikä on kohtuus? Mikä jo liikaa? 1992.)

Analogisuutta esimerkissä 261 on autolla ajamisen ja hallitun alkoholinkäytön opettelemisen rinnastaminen. Keino-päämäärä-suhde liittyy hallitun juomisen tietojen ja taitojen luotteluun. Samalla tavoin luokitteluongelmia liittyy auktoriteetti- ja lukuargumentteihin. Esimerkki 262 on periaatteessa sekä luku- että auktoriteettiargumentti:

- (262) **Miksi juominen on pääasiassa miesten tilille pantava? Niinpä esim. sveitsiläisen tutkijan Vögelin erään tutkimuksen mukaan alkoholistien pojista 34 % ja tytöistä 6 % tulee alkoholisteiksi.** (Karpio 1954: 12.)

Tällaiset luokitteluongelmat eivät kuitenkaan välttämättä kerro Perelmanin argumentaatioteorian puutteista vaan pikemminkin argumentoinnin luonteesta. Vaikka suurin osa argumenteista voidaankin luokitella suhteellisen yksiselitteisesti, on myös argumentteja, joiden kohdalla se ei ole mahdollista. Tämä viittaa siihen, että luonnollisella kielellä tapahtuvaa argumentointia ei voida tyhjentävästi pakottaa tarkasti rajattuihin kategorioihin.

Olen hyväksynyt esimerkkien 261 ja 262 kaltaisissa tapauksissa argumenttityyppien sisäkkäisyyden, eli olen luokitellut esimerkin 261 sekä keino-päämäärä-argumentiksi että analogiaksi. Esimerkin 262 olen vastaavasti luokitellut sekä auktoriteetti- että lukuargumentiksi. Jos olisin luokitellut tällaiset argumentit jompaankumpaan ryhmään, olisin joutunut tekemään luokitusratkaisun varsin mielivaltaisin kriteerein.

6.2.5 Indikaattoreiden ja argumenttien suhde

Argumentin indikaattoreiden ja argumenttityyppien välillä on havaittavissa yhtäläisyyksiä siten, että tietynyyppisissä argumenteissa tietynlaiset indikaattorit ovat tavallista yleisempiä. Yhtäläisyyden syy on tulkita kahdella tavalla: väitteen ja argumentin välillä on jo valmiiksi esimerkiksi keino-päämäärä-suhde, jonka tietynlainen indikaattori eksplikoit. Toisaalta on mahdollista, että juuri tietynlaisen indikaattorin käyttö ohjaa

tulkitsemaan väitteen ja argumentin välisen suhteen keino–päämäärä-suhteeksi. (Ks. van Dijk 1977: 67; Mauranen 1993: 168.)

Argumentin indikaattorin ja argumenttityypin välisen suhteen selvittäminen on sikäli ongelmallista, että joidenkin argumenttien frekvenssit ovat aineistossani niin pieniä, ettei niiden pohjalta voi tehdä varmoja päätelmiä indikaattorin ja argumenttityypin välisestä suhteesta. Tarkastelenkin tässä yhteydessä ainoastaan riittävän suurifrekvenssisiä argumentteja.

Määritelmäargumenttien tyypillisin indikaattori on *eli*-konjunktio, jota käytetäänkin vain määritelmäargumenteissa. Toinen tämän ryhmän argumenttien tyypillinen indikaattori on ekvatiivilauseen *olla*-verbi, jota myös käytetään indikaattorina ainoastaan määritelmäargumenteissa. Määritelmäargumenttien määrä on suurin uusimmissa teksteissä ja niiden sisältö on pitkälti (lääke)tieteellinen. Siten määritelmä-argumenteille tyypillisten indikaattoreiden käyttö viittaa ylipäättään aineistoni tekstien maailmankuvan tieteellistymiseen ja ennen kaikkea medikalisoitumiseen.

Yhteensopimattomuuteen perustuvissa argumenteissa käytetään huomattavan usein indikaattorina retorista kysymystä. Tämä johtuu todennäköisimmin siitä, että yhteensopimattomuusargumenteissa leimataan tietynlainen tai tietyllä tavalla toimiva ihminen kelvottomaksi erilaisiin tehtäviin sekä tehdään hänet naurunalaiseksi. Siten yhteensopimattomuuteen perustuvat argumentit ovat sisällöltään varsin voimakkaita ja uhkaavat lukijan kasvoja. Retorisen kysymyksen puolestaan voi katsoa lieventävän argumentin sisältöä.

Auktoriteettiargumenteissa sisältö näyttää vaikuttavan indikaattorin laatuun. Jos argumentissa on uskonnollinen auktoriteetti, indikaattoria ei ole yleensä lainkaan. Tieteellisissä auktoriteettiargumenteissa on lähes aina indikaattori, joka on yleensä verbi. Siten myös verbi-indikaattoreiden lisääntynyt käyttö aineistoni teksteissä viittaa niiden ideologian tieteellistymiseen ja medikalisoitumiseen. Ensimmäisen kauden aineistossa erityispiirteenä on *todistaa*-verbin käyttö tieteellisten auktoriteettiargumenttien indikaattorina. Pidän sitä asteeltaan varmempana kuin muita tieteellisten auktoriteettiargumenttien verbi-indikaattoreita. Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjassa *todistaa*-verbille annetaan merkitys 'sitovasti, kiistattomasti näyttää toteen jk tai jtk; osoittaa tai vahvistaa jk todeksi, oikeaksi, varmaksi, paikkansapitäväksi' (NS s.v. *todistaa*; ks. myös PS s.v. *todistaa*). Siten *todistaa*-verbin käyttö ensimmäisen vaiheen teksteissä viittaa siihen, että kyseisenä aikana tieteellistä tietoa on pidetty kiistattomampana kuin myöhemmin.

6.3 Argumenttien määrä ja painokkuus

Perelmanin mukaan argumenttien määrä on aina periaatteessa ääretön. Koska argumentoivan esityksen pitkittämisellä on kuitenkin olemassa psykologiset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset rajansa, argumentoija joutuu tekemään esitystään rakentaessaan valintoja. Näitä valintoja ohjaa hänen käsityksensä argumenttiansa painosta. Argumenttien määrää tulee lisäksi tarkastella suhteessa kulloiseenkin argumentaatiotilanteeseen. (Perelman 1996: 156, 162.)

Argumentin painokkuuteen vaikuttavat muun muassa yleisön sen lähtökohdille osoittama kannatus ja tämän pysyvyys, puolustetun väitteen läheisyys tai etäisyys yleisölle, mahdolliset vastaväitteet sekä tavat, joilla se voidaan kiistää. Banaalit argumentit painavat vähemmän kuin uudet ja omaperäiset, asian ytimeen osuvat. Suostutteluvaiikutusta lisäävänä tekijänä Perelman pitää myös argumenttien konvergenssia. (Perelman 1996: 157–159.) Suurin osa Perelmanin luettelemista argumentin painokkuuden arvioinnin keinoista on sikäli teoreettisia, että ne eivät liity suoranaisesti lukijan näkökulmaan.

Kaikkien vaiheiden teksteistä löytyy merkkejä siitä, että argumentoinnin painokkuutta pyritään lisäämään käyttämällä väitteitä ja argumentteja, joiden voi olettaa olevan läheisiä tavoitellulle kohderyhmälle. Selvästi yleisintä argumentoinnin kohderyhmäspesifisyys on uusimmissa teksteissä. Esimerkki 263 on peräisin Elias Lönnrotin tekstistä Kolme päivää Sairion kylässä, joka on suunnattu todennäköisesti maaseudun tilalliselle väestölle, mikä näkyy esimerkiksi seuraavissa argumenteissa:

(263) *Se ei siis ollenkaan ole kumma asia, että teidän palkollisenne viinan kautta ovat tulleet laiskemmiksi, huolettomammiksi, vastahakoisemmiksi ja vuosi vuodelta kalliimmiksi ja että samoin peltonne laihenevat, aittanne tyhjenevät ja koko elämänne huononee. Suorastansa viepi viina teidän kylästä kolmisen tuhatta ruplaa, ja apumiestensä huolettomuuden, laiskuuden, köyhyyden, kivulaisuuden ja kaikenlaisen viheliäisyyden kautta se tekee teille vieläki suuremman vahingon.* (Lönnrot 1854.)

Lönnrot havainnollistaa argumenteillaan seikkaperäisesti, mitä haittaa paloviinan valmistuksesta ja kuluttamisesta on tavalliselle talonpojalle. Todennäköisesti hänen käyttämänsä perustelut ovat olleet 1850-luvun talonpojan näkökulmasta painokkaita. Viljo Hytönen valistaa raittiuteen työväkeä, ja kaikki hänen tekstinsä argumentit on esimerkin 264 tavoin kirjoitettu työväen näkökulmasta, mikä tekee niistä painokkaita ainakin kohderyhmänsä silmissä.

(264) *Lyhyesti sanoen alkoholi on työvälle sellaista unijuomaa, joka nukuttaa sen omien kurjien himojensa autuutta unelmoimaan, ja verhoon köyhälistön mielen pettävään, viekottelevaan usvahasoon, niin ettei se voi nähdä omaa kurjuuttansa, eikä rohkene eikä kykenekään nousemaan sitä vastaan, mikä häntä sääliittä sortaa ja orjuuttaa.* (Hytönen 1904: 9.)

Esimerkki 265 puolestaan on peräisin nuorille suunnatusta valistusesitteestä. Seksiaiheisia argumentteja löytyy ainoastaan nuorille ja miehille tarkoitetuista esitteistä.

(265) *Mutta alkoholi on kiusallinen kolmas pyörä sängyssä: se lisää halua, mutta alentaa kykyä. Koko homma voi lässähtää siihen. Vaikka juttu ei kokonaan lopahtaisikaan, sänkyhommissa voi tulla toimittua vähemmän viisaasti. Ehkäisy unohtuu, eikä sukupuolitaudeilta tai HIV-tartunnaltakaan siinä kiireessä muisteta suojautua.* (Repussa kilisee 1993.)

Mahdollisten vasta-argumenttien kumoaminen saattaa lisätä kirjoittajan omien argumenttien painokkuutta. Alkoholivalistusteksteissä vasta-argumenttien huomioon ottaminen on kuitenkin suhteellisen harvinaista, sillä aineistostani löytyy ainoastaan muutamia tekstejä, joissa esitetään myös vasta-argumentteja. Varsinkaan uusimmissa

kirjoituksissa vasta-argumentteja ei hyödynnetä lainkaan. Esimerkissä 266 kirjoittaja argumentoi kieltolain tarpeellisuuden puolesta argumentoimalla, että sen käyttöönnotto estäisi kansalaisia juomasta alkoholia. Sen sijaan, että esittäisi suoraan omat perustelunsa, hän ottaa argumentointinsa lähtökohdaksi mahdollisen vastaväitteen:

- (266) *On totta, että tottunut alkoholijuomain käyttäjä kyllä löytää keinoja juomahimonsa tyydyttämiseksi, samoin kuin esimerkiksi morfinin nauttija koettaa keinolla millä tahansa itselleen morfinia hankkia. Ovathan sotatilan aikaiset kokemukset osottaneet, että juomahimon orjat ovat valmiit nauttimaan monenlaisia myrkkyyä ja sekoituksia tavallisten juovutusjuomien puutteessa. Mutta **niin kuin** ankarilla myrkyasetuksilla estetään monia joutumasta morfinisteiksi, voitaisiin estää myöskin monia juoppouteen vaipumasta, jos juovutusjuomain saanti mahdollisimman pitkälle rajotettaisiin – tietysti parhaiten, jos kokonaan lopetettaisiin. **Kun** juovutusjuomaliike kerran saataisiin lopetetuksi, olisi helpompi sitten myöskin estää ihmisiä kaikenlaisilla sekoituksilla juomahimoaan tyydyttämästä. (Seppälä 1916: 6–7.)*

Keskeisin vasta-argumenttien käyttöön liittyvä ongelma on se, että niiden esittäminen pidentää tekstiä. Tämä on mahdollisesti syynä niiden käytön vähäisyyteen ylipäätään ja varsinkin niiden puuttumiseen uusimmista teksteistä. Vasta-argumenttien käytön vähäisyys saattaa kuvastaa myös vahvaa luottamusta käytettyjen argumenttien kiistämättömyyteen.

Yhdyn myös Perelmanin näkemykseen banaalien argumenttien mahdollisesta tehottomuudesta. Se, mikä argumentti on banaali ja mikä puolestaan ei ole, perustuu kuitenkin osin tutkijan ja lukijan subjektiiviseen näkemykseen. Suhteellisen objektiivisesti voi kuitenkin olettaa, että latteita ovat varsinkin sellaiset argumentit, joita toistellaan teksteissä hyvin usein. Aineistossani saman argumentin toistoa yksittäisessä tekstissä ei kuitenkaan esiinny. Voi myös ajatella, että sisällöllinen täsmentymättömyys ja mitäänsanomattomuus tekevät argumentista banaalin. Alkoholivalistuksessa tällainen latte argumentti voisi olla esimerkiksi *Alkoholinkäyttö ei kannata, koska alkoholi aiheuttaa monenlaisia ongelmia*. Tällainen argumentti olisi sisällöltään niin epämääräinen, että se ei mahdollisesti tehoaisi lukijaan. Aineistoni teksteissä tällaisia argumentteja tosin ei käytetä, vaan niissä kuvaillaan monipuolisesti, välillä varsin yksityiskohtaisestikin, millaisia ongelmia alkoholinkäytöstä voi seurata.

Yksittäisissä teksteissä argumentointi on lähes aina johdonmukaista. Sen sijaan tietyn aikakauden teksteissä ristiriitaisuutta on jonkin verran. Esimerkiksi ensimmäisen vaiheen tekstien argumentointi on epäjohdonmukaista muun muassa siten, että osassa teksteistä kielletään alkoholinkäyttö kokonaan ja osassa vain alkoholin liiallinen kulutus. Kolmannen kauden kirjoitusten argumentoinnin ristiriitaisuus liittyy alkoholin perinnöllisyysvaikutuksiin. Esimerkit 267 ja 268 edustavat tässä asiassa vastakkaisia näkemyksiä:

- (267) *Yksi ala, jolla olemme intoilleet puolittain perustelluilla tosiasioilla, on ollut alkoholin vaikutus perinnöllisyyteen. Ja on vieläkin. Vielä nytkin heitetään sängen korkealtakin väitteitä, joille kokeelliset perinnöllisyystutkijat hymyilevät. **Sillä** tiede on selvittänyt lakeja, jotka vielä eivät ole päässeet kansantajuisten kirjoitelmain kautta jokaisen kansalaisen henkiseksi omaisuudeksi. Eivät*

myöskään kaikki raittiuskirjailijat ole joka suhteessa aikansa tasalla. (Mäki 1926: 28.)

- (268) *Lukuisat sopivien koe-eläinten avulla suoritettut kokeelliset tutkimukset valaisevat* myöskin alkoholin turmiollista vaikutusta jälkeläisiin. Jos antaa esimerkiksi marsuille ainoastaan vettä ja antaa niiden siittää ja synnyttää jälkeläisiä ja sen jälkeen antaa aivan samoille eläimille alkoholipitoista vettä jonkun aikaa, muutamia kuukausia, ja antaa sitte taas niiden siittää ja synnyttää jälkeläisiä, niin voi huomata veden antamisen aikana syntyneiden jälkeläisten useammassa tapauksessa olevan elinkykyisempiä kuin alkoholipitoisen veden antamisen aikana syntyneiden jälkeläisten, vaikkakin vanhemmat molemmissa tapauksissa ovat aivan samat. (Laitinen 1929: 57–58.)

Ensimmäinen kirjoittaja väittää, että tieteellisiä kokeita tehneet tutkijat pitävät väitteitä alkoholin perinnöllisyysvaikutuksista naurettavina. Jälkimmäinen kirjoittaja puolestaan väittää, että kokeellisissa tutkimuksissa on saatu näitä väitteitä tukevia tuloksia. Ristiriitaisuus johtuu todennäköisesti ainakin osin siitä, että tutkijatkaan eivät olleet 1900-luvun alussa yhtä mieltä siitä, onko alkoholilla degeneroivia vaikutuksia ihmiseen (Mattila 1999: 48–54).

Esimerkeissä 269 ja 270 annetaan ristiriitaista tietoa alkoholin vaikutuksesta sikiön terveyteen:

- (269) *Raskaudenaikana tilanne on erilainen. Vaikkei esimerkiksi arkipäivisin nauttisi lainkaan alkoholia, jo viikonloppuisin toistuva humalajuominen voi vaurioittaa sikiötä. Tarkan raskauden aikaisen riskirajan antaminen on siksi vaikeaa. 1–2 lasillisesta harvoin nautittuna ei kuitenkaan kannata olla huolissaan.* (Selvästi raskaana 1992.)
- (270) *Raskauden aikana pienikin määrä alkoholia väärään aikaan saattaa haitata sikiön kasvua ja kehitystä.* (naiselle. alkoholista. 1995.)

Ensimmäisessä esimerkissä pienten alkoholimäärien nauttimista raskausaikana ei pidetä haitallisena, kun taas jälkimmäisessä kaiken raskaudenaikaisen alkoholinkäytön väitetään olevan mahdollisesti haitallista. Argumenttien ristiriitaisuus on mielenkiintoista myös siksi, että molemmat esitteet ovat Alkon Alkoholipoliittinen suunnittelua ja tiedotus - osaston julkaisemia.

Pidän mahdollisena myös sitä, että tietyn tyyppiset argumentit ovat tavallista painokkaampia. Argumenttien pääluokkia verrattaessa kvasiloogiset argumentit vaikuttavat tavallista painokkaammilta, mikä perustuu siihen, että ne rinnastuvat loogiseen päättelyyn. Näin niissä ilmaistu asiointi voi näyttää väistämättömältä totuudelta, jonka totuudenmukaisuutta on tavallista vaikeampaa kiistää.

Argumenttityypeistä esimerkiksi luvut näyttävät olevan erityisen tehokkaita argumentteja (ks. Potter ym. 1991: 358–359). Lukuargumenttien tehoa lisää muun muassa se, että ne ovat näennäisen objektiivisia, jolloin lukija saattaa pitää esitettyä väitettä yleisenä totuutena. Lukuargumenttien kumoaminen on sikäli vaikeaa, että se onnistuu lähinnä toisenlaisten lukujen avulla.

Myös yhteensopimattomuusargumentit ovat potentiaalisesti tavallista painokkaampia perusteluja. Alkoholivalistuksessa niiden teho perustuu ennen kaikkea oletettujen

ristiriitaisten toimintatapojen osoittamiseen, kaksinaismoraalin kieltämiseen sekä kelvottomaksi tai naurettavaksi leimaamiseen. Samojen syiden vuoksi yhteensopimattomuuteen perustuvia argumentteja ei välttämättä voi käyttää kovin paljon ainakaan silloin, kun ne perustuvat lukijan oman toiminnan kritisoimiseen. Liiallinen moittiminen sekä kelvottomaksi ja naurettavaksi leimaaminen voi loukata lukijaa, jolloin argumenttien teho heikkenee.

Todellisuuden rakennetta luovien argumenttien joukossa analogiat ovat tavallista tehokkaampia. Niiden avulla on mahdollista joko nostaa tai laskea tarkastellun ilmiön arvoa valitsemalla sopiva rinnastuskohde (Summa 1989: 108). Esimerkiksi aatteellisissa analogioissa raittiuden arvokkuutta korostetaan rinnastamalla se muun muassa isänmaallisuuteen. Analogiat voivat myös konkretisoida käsiteltävää ilmiötä silloin, kun se rinnastetaan johonkin oletetulle lukijalle läheiseen asiaan, kuten luontoon tai arkipäivän ilmiöihin. Analogioiden heikkoutena on se, että vastaanottaja saattaa kumota analogian tavallista helpommin toteamalla, että rinnastettujen ilmiöiden välillä ei ole analogiaa (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 393).

6.4 Argumenttien järjestys

Maurasen mukaan tietyt tekstinkohdat ovat kirjoittajalle tai lukijalle tärkeämpiä kuin toiset kohdat. Kirjoittajat haluavat tavallisesti korostaa joitakin viestinsä kohtia, ja lukijat puolestaan pitävät intuitiivisesti joitakin tekstin katkelmia tavallista merkityksellisempinä. Kirjoittajan retorinen päämäärä vaikuttaa siihen, mitkä tekstinkohdat ovat funktionaalisesti muita tärkeämpiä. (Mauranen 1993: 202–203.)

Perelman katsoo perustelujen esittämisjärjestyksen vaikuttavan niiden hyväksymiseen. Hän erottelee kolme erilaista argumenttien järjestystä: **kasvavan voiman järjestys** (pääväittäjä lopussa), **vähenevän voiman järjestys** (pääväittäjä alussa) ja **nestorilainen järjestys**, jossa vahvimmat argumentit sijoitetaan esityksen alkuun ja loppuun. Antiikin rektorit suosittelivat yleensä nestorilaista järjestystä, sillä kasvavan voiman järjestyksen katsottiin karkottavan yleisöä ja vähenevän voiman järjestyksen uskottiin jättävän yleisölle päällimmäiseksi epäedullisen vaikutelman. (Perelman 1996: 164–166.)

Perelmanin voi tulkita puhuvan pääväittämistä lähinnä kirjoittajan näkökulmasta. Hän tarkoittaa todennäköisesti tekstin pääväittäjällä sellaista väittämää, jonka kirjoittaja on tarkoittanut tekstinsä keskeisimmäksi väitteeksi. On kuitenkin mahdollista, että lukija mieltää omien kokemustensa ja mielipiteidensä vuoksi jonkin toisen väitteen tekstin pääväittäjäksi. Tutkimusaineistossani on esimerkiksi yksi alkoholia naisen näkökulmasta käsittelevä teksti, jonka pääväittäjäksi kirjoittaja tarjoaa väitettä *Naisen herkkä keho ei kestä alkoholia samalla tavoin kuin miehen elimistö*. Esitteessä kerrotaan muun muassa, miten alkoholi vaikuttaa raskauteen ja sikiöön, teini-ikäiseen tyttöön, ikääntyneeseen naiseen ja e-pillereiden käyttäjään. Koska esitteen sisältö on suunnattu hyvin erilaisissa elämäntilanteissa oleville naisille, on mahdollista, että he mieltäisivät oppaan pääväittäjän eri tavoin.

Myös Mauranen ottaa pohdinnoissaan huomioon lukijoiden erilaiset tulkinnat tekstien tärkeimmistä kohdista, mutta hän ei kuitenkaan pidä tätä seikkaa esteenä ajatukselle, että

teksteillä on tavallisesti pääväittäjä. Maurasen mukaan tekstin pääväittäjä voidaan löytää muotoilemalla kysymys, johon teksti antaa vastauksen. (1993: 203–204.)

Selvittäessäni pääväittämän paikkaa aineistoni teksteissä olen tarkastellut aina koko tekstiä, vaikka muutoin olisinkin analysoinut tekstistä vain katkelmia.

Neljä ensimmäisen vaiheen teksteissä argumenttien järjestys on hyvin samanlainen. Kolmen ensimmäisen kauden teksteissä kirjoittaja esittää pääväittämänsä aina tekstin lopussa, ja neljännenkin vaiheen aineistosta löytyy ainoastaan yksi teksti, jonka pääväittäjä löytyy jo tekstin alusta. Tyypillisimmin neljän ensimmäisen periodin tekstien pääväittämät ovat toimintakehotuksia, mikä on odotuksenmukaista, kun otetaan huomioon se, että tekstilaji määrää pääväittämän luonteen (Kakkuri-Knuutila–Halonen 1998: 101). Esimerkissä 271 kirjoittaja velvoittaa tekstinsä lopuksi lukijan panemaan kieltolain täytäntöön ja raitistamaan Suomen. Esimerkissä 272 lukijoita käsketään olemaan raittiita kansallisista syistä.

(271) *Raittiustyön esitaistelijat ovat jaksaneet uurastaa vuosikymmeniä kieltolain aikaansaamiseksi. Nykyisen polven on seurattava heidän jaloa esimerkkiään. Sen on vakavasti päätettävä lopullisesti kukistaa alkoholin valta Suomessa. Sen on pantava kieltolaki täytäntöön ja saatava Suomi raittiiksi.* (Kunnas 1918: 12.)

(272) *Monet Suomen miehet ovat viime vuosina saaneet uhrata elämänsä kansamme vapauden ja olemassaolon, sen onnellisemman tulevaisuuden puolesta. Ei ole liikaa vaadittu, että me luovumme siitä nautinnosta, jonka väkijuomat voivat tuottaa, kun me tiedämme, mitä kirousta ne aiheuttavat kansamme keskuudessa. Olkaamme kansallisista syistä ehdottomasti raittiita.* (Alanen 1944: 26–27.)

Esimerkissä 271 raittiustyötä kuvataan suurena kertomuksena, jonka toiminta on tähdännyt kieltolain voimaan saamiseen ja alkoholiittoman yhteiskunnan luomiseen. Jotta kertomus saisi jatkoa, kirjoittaja velvoittaa lukijansa jatkamaan sitä toimimalla konkreettisesti kieltolain toteutumisen hyväksi. Raittiustyön esittäminen suurena kertomuksena on melko tyypillistä neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä, mikä kuvastaa modernin yhteiskunnan suhtautumista tietoon. Postmodernissa yhteiskunnassa puolestaan suuriin kertomuksiin suhtaudutaan kriittisesti ja epäillen. (Lyotard 1985: 7, 33–40; Hautamäki 1998: 35–39.)

Uusimmissa teksteissä argumentoinnin järjestys on muuttunut selvästi. Pääväittämän esittäminen jo tekstin alussa on kaikkein yleisintä, sillä 14 tekstissä keskeisin väittäjä ilmaistaan kirjoituksen alussa. Tekstin loppuun pääväittäjä sijoitetaan enää kuudessa tapauksessa. Yhden kirjoituksen pääväittäjä löytyy sekä alusta että lopusta, ja yhden tekstin keskeisin väite on sijoitettu tekstin puoliväliin. Joukossa on myös kolme sellaista esitettä, joista ei selkeästi löydy varsinaista pääväittäjää.

Uusimpien tekstien pääväittämistä selkeitä toimintakehotuksia on puolet ja loput ovat lähinnä alkoholiaiheisia toteamuksia. Muutos kuvastaa alkoholivalistuksen tekstilajin ominaisluonteen muuttumista. Aiemmassa alkoholivalistuksessa tärkeimpänä päämääränä on ollut nimenomaan lukijan toimintaan vaikuttaminen, kun taas 1990-luvun valistuksessa tiedotuspyrkimysten merkitys on lisääntynyt. Toisaalta muutos saattaa kuvastaa sitäkin, että uudemmassa valistuksessa vastaanottajan toiminnan ohjailu on muuttunut epäsuoremmaksi.

Pääväittämän paikka näyttää vaikuttavan myös siihen, millainen pääväittäjä on sisällöltään. Mikäli pääväittäjä on sijoitettu tekstin loppuun, se on aina toimintakehoitus. Tekstinalkuisista pääväittämistä toimintakehoituksia on hieman alle kolmasosa. Esimerkissä 273 kirjoittaja on sijoittanut tekstinsä loppuun kehoituksen varmistaa, voiko lääkeshoidon aikana nauttia alkoholia. Esimerkissä 274 pääväittäjä on tekstinalkuinen toteamus, että diabeetikkokin voi käyttää alkoholia kohtuudella. Esimerkkiin 274 sisältyy kuitenkin implisiittinen toimintakehoitus hoitaa diabetestaan myös alkoholia käyttäessään sekä hankkia tietoa alkoholin vaikutuksista.

- (175) *Monille ihmisille alkoholin seurustelukäyttö kuuluu normaaliin elämänmenoon. Lääkehoidon aikana alkoholin sopivuus on kuitenkin syytä varmistaa. Aptekeissa on tietoa lääkkeiden yhteisvaikutuksista, ja henkilökunta opastaa mielellään tässäkin asiassa. Aina kannattaa kysyä!* (Lääkkeet & alkoholi 1996.)
- (176) *Diabeetikko voi käyttää alkoholia kohtuullisesti, kun hän huolehtii diabeteksensa hoidosta alkoholia ottaessaankin, ja tietää tosiasiat alkoholista siinä kuin ruuustakin.* (Diabetes ja alkoholi 1996.)

Mauranen on havainnut, että suomalaisille argumentoijille on tyypillistä pääväittämän esittäminen tekstin lopussa eli perelmanilaisin termein ilmaistuna suomalaiset suosivat argumentoinnissaan kasvavan voiman järjestystä. Tämän hän uskoo olevan keski- ja pohjoiseurooppalaisen kirjoittamisperinteen vaikutusta. (Mauranen 1995: 217.) Uusimmissa alkoholivalistusteksteissä ollaan selvästi irrottautumassa tästä traditiosta ja lähentymässä anglo-amerikkalaista perinnettä sijoittaa pääväittäjä jo tekstin alkuun.

Pääväittämän sijoittaminen tekstin loppuun vaatii lukijalta enemmän kuin sen sijoittaminen kirjoituksen loppuun. Kun pääväittäjä on tekstin alussa, lukijan on helpompaa ymmärtää tekstin sisältö siten, kuin kirjoittaja tarkoitti. Tämän strategian suostuttelevuus perustuu erityisesti siihen, että lukija voi tekstin edetessä prosessoida kirjoittajan keskeisimpiä väitteitä ja pitää niitä jopa osin omina johtopäätöksinään. Pääväittämän sijoittaminen tekstin loppuun vaatii lukijaa täydentämään tekstin tarjoamia tietoja omilla aikaisemmillä tiedoillaan. Lukija saa myös itse kirjoituksesta paljon taustatietoa pääväittämälle. Tämä voi johtaa siihen, että lukija keksii kirjoittajan keskeisen väittämän jo, ennen kuin se esiintyy tekstissä, mikä myös saattaa lisätä tekstin vakuuttavuutta. (Mauranen 1993: 256–257.)

Kaiken kaikkiaan argumenttien esitysjärjestyksen muutos alkoholivalistusteksteissä voidaan selittää monin tavoin. Perelmanilaisittain selitettynä muutos saattaa johtua genren institutionaalistumisesta. Koska vanhempien tekstien kirjoittajat asettavat oman kirjoittajapersoonansa alttiiksi arvostelulle teksteissään, he käyttävät kasvavan voiman järjestystä, ettei yleisö saisi heistä epäedullista vaikutelmaa. Uusimpien tekstien kirjoittajien ei tarvitse huolehtia omasta imagostaan vaan pikemminkin siitä, miten he saavat houkuteltua lukijan pysymään tekstinsä ääressä. Mahdollisesti tästä syystä pääväittämän sijoittaminen tekstin alkuun on tuntunut silloin rationaalisimmalta vaihtoehdolta.

Maurasen pohdinnat tarjoavat neljän ensimmäisen kauden kirjoittajien valinnalle sijoittaa pääväittämänsä tekstin loppuun sekä positiivisen että negatiivisen tulkinnan. Pääväittämän sijoittaminen tekstin loppuun on tyypillistä lukijan vastuuta korostavissa kulttuureissa, joissa päävastuu kommunikoinnin onnistumisesta siirretään lukijalle.

Käsitys lukijasta on sikäli myönteinen, että hänen oletetaan tietävän paljon sekä olevan älykäs ja kohtelias. Lukijan katsotaan olevan nöyrän kirjoittajan yläpuolella, joten hänelle ei tarvitse selittää kovin paljon. Toisaalta pääväittämän sijoittaminen tekstin loppuun voi kuvastaa elitististä asennetta: kirjoittaja on lukijan yläpuolella oleva viisas ja tietäväinen auktoriteetti, jonka ei tarvitse välittää siitä, kuinka hyvin lukija pystyy seuraamaan hänen ajatustensa kulkua. Tällainen asenne oli tyypillinen keskieurooppalaisissa yliopistoissa 1800-luvulla. (Mauranen 1993: 257–258.) Alkoholivalistustekstien osalta pidän todennäköisempänä negatiivista tulkintaa. Historiallinen konteksti osoittaa, että alkoholivalistus nähtiin pitkään prosessina, jossa eliitin jäsen valistaa tavallista, tietämätöntä rahvasta. Todennäköisempää on, että kirjoittaja on asettanut itsensä pikemminkin lukijan ylä- kuin alapuolelle.

Se, että pääväittämän sijoittaminen tekstin alkuun on selvästi yleisintä uusimmissa teksteissä, kertoo ihmisten arkielämän muuttuneen kiireisemmäksi. Maurasen mukaan pääväittämän sijoittaminen tekstin alkuun kuvastaa sitä, että lukijaa pidetään mahdollisesti kiireisenä ja kärsimättömänä. Siksi lukijalle on kerrottava heti alussa, miksi teksti kannattaa lukea, mikä siinä on tärkeää ja miten teksti pitäisi lukea. Kirjoittaja auttaa lukijaa säästämään aikaansa ohjaamalla tämän tulkintaprosessia. (Mauranen 1993: 257.) Muutokseen on voinut vaikuttaa myös yhä lisääntyvä tekstien kilpailu. Tarjolla olevien tekstien määrä on kasvanut huomattavan suureksi 1990-luvulla. Paremmen koulutuksen ansiosta 1990-luvun lukija myös kykenee lukemaan entistä useammanlaisia tekstejä – niin suomen- kuin vieraskielisiäkin. Tämä asettaa kirjoittajalle entistä enemmän vaatimuksia, sillä tekstien tulvan keskellä elävä lukija väistämättä hylkää helpommin tekstin, joka ei heti alusta lähtien vaikuta riittävän kiinnostavalta ja vakuuttavalta.

Argumenttien esittämisjärjestyksen muutos viittaa myös siihen, että alkoholivalistus on muuttunut entistä pedagogisemmaksi ja mainosmaisemmaksi. Pääväittämän alkuun sijoittava kirjoittaja kontrolloi samalla lukijaa jättäen vähemmän tilaa tämän omille tulkinnoille. Ohjailevuudessaan pääväittämän sijoittamista tekstin alkuun voi pitää didaktisena strategiana. Toisaalta se muistuttaa myös markkinointia. Kirjoittaja myy tekstiään lukijalle ensinnäkin suostuttelemalla lukemaan kirjoituksen ja toiseksi hyväksymään kirjoittajan esittämät väitteet. (Mauranen 1993: 258.) Tämän tulkinnan mukaan alkoholivalistus voidaan mieltää elämäntapamainonnaksi, jossa lukijalle myydään muun muassa raittiutta, alkoholin kohtuukulutusta ja terveellisiä elämäntapoja.

7 Varausten käyttö alkoholivalistusteksteissä

Käsitellessää argumentoinnin kielenkäyttöä Perelman ja Olbrechts-Tyteca viittaavat keinoihin, joilla argumentoija esimerkiksi modifioi propositioiden varmuusastetta tai vähentää omaa vastuutaan väitteistään. Esimerkkeinä tällaisista keinoista he mainitsevat muun muassa adverbis ja yksikön kolmannen persoonan geneerisen käytön yksikön ensimmäisen persoonan sijasta. (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 154–163.) Tulkitsen heidän tarkoittavan näillä keinoilla ainakin osin ilmiötä, josta lingvistiikassa käytetään yleisesti nimitystä *hedging* ja *hedges*, suomeksi *varaukset*.

Lingvistiikassa varauksia on käsitelty 1970-luvun alusta lähtien, jolloin George Lakoff (1972) määritteli ne ilmauksiksi, joilla lisätään tai vähennetään sumeutta. Lakoffin varauksia koskevan tulkinnan pohjana on ajatus semanttisista prototyypeistä ja kategorioista. Varausten avulla voidaan ilmaista, että jokin olento ei ole kategoriansa tyypillinen edustaja. Esimerkiksi pingviiniä voidaan luonnehtia *eräänlaiseksi linnuksi*. Esimerkkeinä varauksista Lakoff mainitsee muun muassa ilmaukset *sort of*, *kind of*, *relatively* ja *largely*.

Penelope Brown ja Stephen Levinson korostavat varausten merkitystä negatiivisen kohteliaisuuden ilmaisemisessa. Brown ja Levinson hyödyntävät teoriassaan Erving Goffmanin luomaa käsitettä **kasvot**. Kasvoilla tarkoitetaan ihmisen halua säilyttää myönteinen kuva itsestään vuorovaikutustilanteissa. Brown ja Levinson jakavat kasvot positiivisiin ja negatiivisiin kasvoihin. Positiivisilla kasvoilla he tarkoittavat sitä, että viestijät toivovat edes joidenkin yhteisön jäsenten haluavan kanssaan samoja asioita. Negatiiviset kasvot liittyvät haluun, että kukaan ei estä viestijän toimintaa. On tavallista, että kommunikatioon liittyy kasvoja uhkaavia tekoja. Kommunikoiden on kuitenkin mahdollista minimoida kasvoihin kohdistunutta uhkaa erilaisten kielellisten strategioiden avulla. Brown ja Levinson pitävät varauksia erityisen hyödyllisinä negatiivisia kasvoja uhkaavissa viestintätilanteissa, mutta mainitsevat niiden olevan käyttökelpoisia myös positiivisen kohteliaisuuden ilmaisemisessa. (Brown–Levinson 1992: 59–71, 116–117, 145–172.)

Raija Markkanen ja Hartmut Schröder korostavat varausten vuorovaikutuksellista ja kommunikatiivista merkitystä. Varaukset lieventävät kirjoittajan luottamusta proposition totuusarvoon ja vähentävät informaation painoa tai peittelevät kirjoittajan asennetta.

Varausten vuoksi lukijan ei ole aina mahdollista tietää, kuka on vastuussa tekstin väitteistä. (Markkanen–Schröder 1997: 5.)

Ken Hyland (1998: 1) pitää Markkasen ja Schröderin näkemystä varauksista osin ongelmallisena. Toisaalta voi nimittäin ajatella, että varauksien avulla asia esitetään niin varmana ja totena, kuin saatavilla olevan tiedon mukaan on mahdollista. Täysin varmoja asioita on niin vähän, että varausten käyttö on paitsi terveen järjen mukaista myös välttämätöntä, ettei asioita liioitella tai jopa vääristellä. Esimerkki 275 on peräisin vuonna 1997 julkaistusta alkoholivalistusesitteestä, ja siinä varauksen puuttuminen tekee väitteestä totuudenvastaisen:

- (275) *Suomessa nuoret aloittavat alkoholikokeilunsa omin päin hyvin varhain muihin Euroopan maihin verrattuna. Ensikänninsä suomalainen nuori ottaa 13–14-vuotiaana.* (Terveisä. Elämästä tältä kohtaa. 1997.)

Koska esimerkissä ei käytetä varausta, siitä saa vaikutelman, että jokainen suomalainen nuori joisi itsensä ensimmäisen kerran humalaan 13–14-vuotiaana. Tilastojen mukaan tämä ei pidä paikkaansa. Esimerkiksi vuonna 2003 noin 50 % 14-vuotiaista pojista ja noin 39 % samanikäisistä tytöistä oli raittiita (Päihdetilastollinen vuosikirja 2003: 79).⁶²

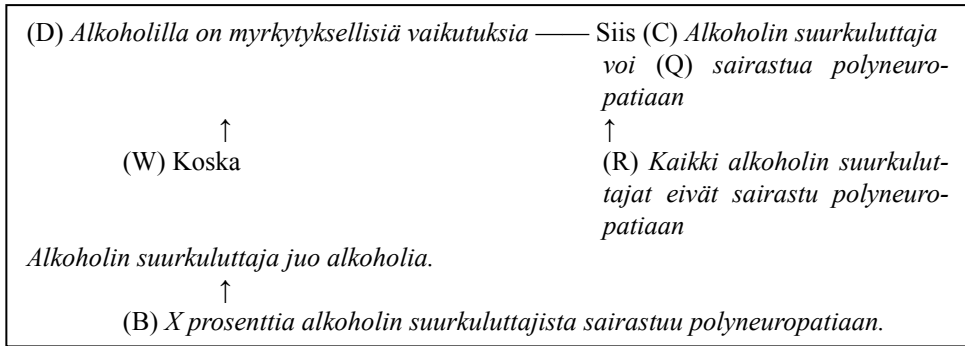
Toulmin on tarkastellut varauksia argumentoinnin näkökulmasta jo 1950-luvulla, mutta hän ei käytä käsitteitä *hedge* ja *hedging*. Tulkitsen Toulminin argumenttianalyysimallia (ks. luku 3.2.2.) siten, että hänen mainitsemansa varaukset (rebuttals = R) ovat esitetyn argumentin mahdollisia vasta-argumentteja, joita ei kuitenkaan eksplikoida itse tekstissä. Toulminin mallin tarkennukset (qualifiers = Q) ovat rinnastettavissa varsinaisiin varauksiin. Siten varausten käyttöä voi pitää vasta-argumenttien implikoimisena. Havainnollista tätä tulkintaa soveltamalla Toulminin argumenttianalyysimallia esimerkkiin 276:

- (276) *Alkoholinkäyttö voi vaurioittaa myös ääreishermostoa, jolloin puhutaan alkoholipolyneuropatiasta. Sen katsotaan johtuvan alkoholin suorasta myrkytyksellisestä vaikutuksesta yhdistettynä ravitsemuksellisiin tekijöihin.* (Alkoholinkäytön vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001: 6.)

Esimerkki 276 liittyy tekstikontekstiin, jossa käsitellään alkoholin suurkulutukseen ja alkoholismiin liittyviä terveydellisiä riskejä. Kun tämä konteksti otetaan huomioon, esimerkki 276 voidaan ilmaista esimerkiksi muodossa *Alkoholin suurkuluttaja voi sairastua polyneuropatiaan, koska alkoholilla on myrkytyksellisiä vaikutuksia*. Esimerkin 276 peruste (warrant = W) voidaan tiivistää karkeasti muotoon *Alkoholin suurkuluttaja juo paljon alkoholia*. Johtopäätös (conclusion = C) voidaan lyhentää muotoon *Alkoholin suurkulutus voi aiheuttaa polyneuropatian*. Argumenttia vastaan voitaisiin argumentoida esimerkiksi mainitsemalla, että kaikki alkoholin suurkuluttajat eivät kärsi polyneuropatiasta (rebuttals = R). Silloin esimerkin 276 argumentoija voisi puolustaa väitettään mainitsemalla taustatueksi (backing = B), kuinka suuri osa alkoholin suurkuluttajista tai alkoholisteista sairastuu polyneuropatiaan (*X prosenttia alkoholin*

⁶² Suomalaisen nuorten alkoholinkäyttö on hieman vähentynyt 2000-luvun alussa. Raittiiden nuorten osuus on kasvanut, ja suomalaiset nuoret ovat ylipäänsä alkaneet suhtautua humalajuomiseen kielteisemmin. (Lähteenmaa 2004.)

suurkuluttajista sairastuu polyneuropatiaan). Toulminin argumenttikaavioon esimerkki 276 voidaan purkaa seuraavasti:

Kuvio 5. Esimerkki Toulminin argumenttikaavion soveltamisesta alkoholivalistustekstiin.

Toulminin mukaan peruste ja taustatuki ovat tavallisesti teksteissä implisiittisiä, joten ne tulevat julki vasta-argumenttien tai tulkinnan avulla (Toulmin 1958: 101–107). Esimerkissä 268 vihjeenä implisiittisestä perusteesta ja taustatuesta on varauksena käytetty *voida*-verbi. Sana *voida* viittaa myös siihen, että kirjoittaja on ottanut huomioon mahdolliset vasta-argumentit. Varausten käytön yhtenä funktiona voidaankin pitää vasta-argumenttien implikointia.

Olen arponut jokaisesta tutkimusaineistoni tekstistä 1000⁶³ saneen mittaisen katkelman varausten tarkastelua varten. Useimmat tutkimani tekstit ovat vähintään 1000 saneen mittaisia, osa huomattavasti pitempiäkin, mutta joukossa on myös tätä lyhyempiä tekstejä. Jos teksti on ollut pituudeltaan alle 1000 sanetta, olen laskenut seuraavan, itse laatimani kaavan avulla, minkä verran kyseisessä tekstissä olisi mahdollisesti ollut varauksia, jos sen pituus olisi ollut 1000 sanetta:

$$\frac{1000}{A} \times B = C$$

A

A = saneiden määrä tekstissä, B = varausten määrä tekstissä,
C = varausten määrä, mikäli tekstin pituus olisi 1000 sanetta

Tällaisen kaavan käyttöön liittyy ongelmia, ja parasta olisikin ollut, että olisin voinut ottaa jokaisesta tekstistä samanpituisten katkelman. Silloin olisin joutunut käyttämään mittapuuna aineistoni lyhintä tekstiä, jossa on ainoastaan 230 sanetta. Katsoin, että näin lyhyiden katkelmien analysoiminen ei antaisi riittävän monipuolista kuvaa varausten käytöstä alkoholivalistusteksteissä. En ole rajannut tarkasteluani ainoastaan sellaisiin varauksiin, jotka ovat väitteen tai argumentin varauksia, vaan käsittelen minkä tahansa propositioiden varauksia.

⁶³ 1000 saneen mittaista katkelmaa ovat käyttäneet myös Crismore ja Vande Kopple (1997) sekä Varttala (2001).

7.1 Varausten luokittelu

Koska mikä tahansa ilmaus voi olla sopivassa kontekstissa varaus, niiden luokittelu kielellisiin kategorioihin on ongelmallista. Jotta voisin kuvata mahdollisimman monipuolisesti varausten käytön muutoksia raittius- ja alkoholivalistusteksteissä, olen kuitenkin laatinut luokittelumallin varausten ryhmittelyä varten. Tämän mallin avulla olen saanut luokiteltua oman aineistoni varaukset suhteellisen selkeärajaisiin kielellisiin kategorioihin, mutta en pidä luokittelumalliani riittävän kattavana minkä tahansa aineiston analysointiin. Varausten jaottelua laatiessani olen käyttänyt apunani Gudrun Clemenin (1997: 243) ja Luukan (1992: 365–374) aiempia luokituksia ja päätynyt seuraaviin kategorioihin: 1) modaaliverbit, 2) ei-modaaliset verbit, 3) ajan adverbit, 4) kvantitatiiviset varaukset, 5) kvalitatiiviset varaukset, 6) muut leksikaaliset varaukset, 7) potentiaali ja konditionaali, 8) persoonan häivyttäminen, 9) myönnyttely ja 10) kielikuvat. Luukan jaottelussa pääluokkana ovat varmuusasteen lieventimet, ja varaukset sekä rajoittimet ovat alaluokkia. Luokka pitää jakoa tarpeellisena, koska varaukset ottavat selvemmin kantaa väitteen totuusarvoon, kun taas rajoittimet rajoittavat väitteen vaikutusala ajallisesti, määrällisesti, laadullisesti tai sen yleistettävyyden kannalta. Koska tarkastelen ilmiötä ennen kaikkea tekstipragmaattisesta näkökulmasta, en pidä tällaista jakoa tarpeellisena.

Useiden varauksekategorioiden yhteydessä tulee esiin varausten läheinen suhde modaalisuuteen. Näkemyksiin varausten ja modaalisuuden suhteesta on vaikuttanut olennaisesti se, miten ne on määritelty. Varausten on esimerkiksi tulkittu joko sisältyvän modaalisuuteen tai sisältävän modaalisuuden. Joka tapauksessa varsinkin epistemen modaalisuuden ilmaisemisen ja varausten yhteys on varsin läheinen. (Markkanen–Schröder 1997: 6–7.)

Taulukko 20. Kaikki varaukset.

Varaus	1. vaihe (1755–1867) N = 107	2. vaihe (1868–1918) N = 196	3. vaihe (1919–1932) N = 144	4. vaihe (1933–1968) N = 265	5. vaihe (1990–2001) N = 736
Modaaliverbit	6,5 %	13,8 %	13,2 %	15,1 %	37,4 %
Ei-modaaliset verbit	7,4 %	3,6 %	5,6 %	7,4 %	4,6 %
Ajan adverbit	15,9	24,5 %	12,5 %	15,5 %	16,2 %
Kvantitatiiviset varaukset	19,6 %	24,5 %	21,5 %	18,5 %	19,8 %
Kvalitatiiviset varaukset	8,4 %	7,7 %	10,4 %	7,4 %	4,1 %
Muut leksikaaliset varaukset	5,6 %	7,1 %	4,7 %	13,1 %	7,6 %
Potentiaali ja konditionaali	5,6 %	3,6 %	6,3 %	8,9 %	4,1 %
Persoonan häivyttäminen	22,4 %	10,7 %	18,8 %	8,9 %	3,9 %
Myönnyttely	2,8 %	3,1 %	6,3 %	3,3 %	0,7 %
Kielikuvat	5,6 %	1,5 %	0,7 %	0,7 %	1,6 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

7.1.1 Modaaliverbit

Modaaliverbien käyttö varauksina lisääntyy tutkimusaineistossani huomattavasti. Vanhimmissa teksteissä 6,5 % varauksista on modaaliverbejä, toisen vaiheen teksteissä 13,8 %, kolmannen kauden teksteissä 13,2 %, neljännen vaiheen kirjoituksissa 15,1 % ja uusimmissa teksteissä 37,4 %. Uusimmissa teksteissä modaaliverbien määrä on siis yli kolminkertainen vanhimpiin kirjoituksiin verrattuna.

Taulukko 21. Modaaliverbien käyttö varauksina.

Tutkimusaineiston vaihe	Modaaliverbien suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	6,5 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	13,8 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	13,2 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	15,1 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	37,4 %, N = 736

Modaaliverbien määrän lisääntyminen on mahdollisesti yhteydessä alkoholivalistuksen ideologian muutokseen. Uusimmissa teksteissä argumentointi nojautuu vahvasti lääketieteelliseen tietoon alkoholin vaikutuksista elimistöön ja terveyteen, mikä viittaa maailmankuvamme medikalisoitumiseen. Tieteen kielessä käytetään varauksina runsaasti modaaliverbejä (esim. Luukka 1992: 366). Koska uusimmat tekstit sisältävät paljon lääketieteellistä tietoa, myös tieteellisen diskurssin kielenkäytön konventiot ilmenevät niissä muun muassa runsaana modaaliverbien käyttönä. Koska vanhemmat tekstit eivät sisällä yhtä paljon tieteellisiä argumentteja, niissä on vähemmän modaaliverbejäkin. Tätä oletusta tukee myös varaukstyypien käytön vaihtelu tutkimusaineistoni uusimmissa teksteissä. Mitä enemmän uusimmissa esitteissä hyödynnetään lääketieteellisiä argumentteja, sitä suurempi osa varauksista on modaaliverbejä. Niinpä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikissa pelkästään alkoholin terveysvaikutuksia esittelevissä lehtisissä yli puolet varauksista on modaaliverbejä. Näissä teksteissä on lisäksi tyypillistä se, että suhteellisen lyhyisiin tekstinkatkelmiin kasautuu monta peräkkäistä modaaliverbivarausta esimerkin 277 lailla:

- (277) *Masennus voi myös ”naamioitua”. Esimerkiksi lasten ja nuorten vihamielinen käytös voikin olla masennusta. Epämääräisten kipujen tai ärtyisyyden taustalla saattaa piillä masennus. Hoitamattomana masennus voi muuttua pysyväksi.* (Masennus ja alkoholi 199X.)

Vanhimmissa teksteissä varauksina käytetään verbejä *voida*, *saattaa* ja *taitaa*. Toisen ja kolmannen kauden kirjoituksissa esiintyvät verbit *voida*, *saattaa* ja *täytyä*. Seuraavien jaksojen teksteissä käytetään ainoastaan *voida*- ja *saattaa*-verbiä. *Voida*-verbi on kaikkien kausien teksteissä yli kaksi kertaa yleisempi kuin muut varauksina käytetyt modaaliverbit. Tämä vastaa *voida*-verbin yleisyyttä myös muunlaisissa teksteissä, sillä esimerkiksi Oulun korpuksessa se on modaaliverbeistä kaikkein yleisin (Kangasniemi 1992: 291–292). *Taitaa*-verbin käytön rajoittuminen ainoastaan vanhimpiin teksteihin liittyy todennäköisesti *taitaa*-verbin muuttumiseen tyyllisävyltään vanhahtavaksi (ks. NS

s.v. *taitaa*). Alkoholivalistusteksteissä sitä käytetään *voida-* ja *saattaa-*verbin synonyymina, kuten esimerkissä 278:

- (278) *Taitaa myös olla vähän syytä sen kopeuden eli oman-rakkauden, jota on kaikissakin miehissä, mutta selkeimmin näkyy entisestä kerjäläisajästä, jota ämmä weti perässänsä kelkalla. Koska ämmä huokaili wastamaassa, sanoi äijä: ”Mitäs huono huokaillet, onpa turwa kelkassas!”* (Juopoista 1851.)

*Täytyä-*verbi puolestaan voidaan tulkita varaukseksi ainoastaan muutamassa esimerkin 279 kaltaisessa tapauksessa:

- (279) *Ymmärrämme nyt, että tällaisen määrän juomisen täytyy haitata tuotantoa, sillä siihen kuluu aikaa ja se alentaa työkykyä. Mutta sen täytyy myös maksaa paljon.* (Rauhala 1929: 61.)

Laitista (1992: 200) mukaillen esimerkin 279 saattaa tulkita siten, että kirjoittaja voi tehdä aiemmin kuvaamansa asiointilan perusteella vain sen johtopäätöksen, että alkoholinkulutus *alentaa työkykyä, haittaa tuotantoa ja maksaa paljon*.

Eri modaaliverbejä ei voi pitää samanasteisina varauksina. Kangasniemi (1992: 194 – 198) on selvittänyt empiirisen kyselytutkimuksen avulla, kuinka varmaksi tietty episteeminen ilmaus tekee proposition. Kangasniemi on laatinut skaalan sekä positiivista että negatiivista episteemistä todennäköisyyttä osoittaville ilmauksille. Positiivista episteemistä todennäköisyyttä osoittavien ilmausten skaalassa pienin arvo on 0 ja suurin 1.00. *Voida-*verbin arvo on Kangasniemen tutkimuksessa 0.45, *saattaa-*verbin 0.50, *taitaa-*verbin 0.68 ja *täytyä-*verbin 0.82.

7.1.2 Ei-modaaliset verbit

Alkoholivalistusteksteissä varauksina käytetään modaaliverbien lisäksi muunlaisiakin verbejä. Tyypillisimpiä varauksina käytettyjä ei-modaalisia verbejä ovat kognitioverbit sekä ei-implikaatiiviset verbit. Verbivarausten määrä eri vaiheiden teksteissä vaihtelee taulukon 23 kuvaamalla tavalla:

Taulukko 22. Ei-modaalisten verbien käyttö varauksina.

Tutkimusaineiston vaihe	Ei-modaalisten verbien suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	7,4 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	3,6 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	5,6 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	7,4 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	4,6 %, N = 736

Suurin osa varauksina käytetyistä muista verbeistä on mentaalista tilaa osoittavia kognitioverbejä, joiden avulla voidaan ilmaista asiointiloihin kohdistuvia propositionaalisia asenteita ja tiedon laatua. Kognitioverbejä voidaankin luokitella suhteessa tietoon ja sen varmuusasteeseen. (Pajunen 2001: 313.) Mentaalista tilaa

osoittavista verbeistä varmuutta osoittavana voi pitää *tietää*-verbiä (*tiedän, että x on y/tiedän x:n olevan y*). Epävarmuutta osoitetaan puolestaan muun muassa verbeillä *luulla, uskoa* ja *arvella*.

Kognitioverbeistä aineistossani kaikkein yleisin on *arvioida*. Esimerkissä 280 *arvioida*-verbi osoittaa, että ei ole täysin varmaa, että puolet tapaturmista olisi alkoholin aiheuttamia.

- (280) *Humala altistaa tapaturmille: on arvioitu, että puolet kaikista tapaturmista on alkoholin aiheuttamia.* (Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995: 14.)

Vanhimmissa teksteissä *arvioida*-verbiä ei käytetä lainkaan, mutta niissä esiityvän *arwata*-verbin voi tulkita sen synonyymiksi (NS s.v. *arvata* ja *arvioida*; Suomen sanojen alkuperä s.v. *arvata*; VKS s.v. *arvata* ja *arvio*). Muun muassa esimerkissä 281 kirjoittaja käyttää *arwata*-verbiä pikemminkin ilmaisemaan arviota kuin todellista arvausta:

- (281) *Kymmenen tuhannen ihmisen työ on arwattawa wähinänsäkin 600,000 ruplaa; sillä laskein 300 työpäivää vuoteen ja 20 kopeekkaa jokapäivältä tulee tämä summa.* (Juopoista 1851.)

Näiden verbien kanssa samaan ryhmään kuuluu myös *arvella*-verbi, jota käytetään niin vanhimmissa kuin uusimmissakin teksteissä:

- (282) *Kuin wieras laski kaikki nämä maksot yhteen ja siihen lisäksi vielä senki, mitä vuosittain suolaan, rautaan ja muiksi wälttämättömiksi tarpeiksi kului, huokasi oni sydämestänsä ja arweli warmaanki ennen pitkää maantielle joutuwansa [–]* (Lönnrot 1854: 321.)
- (283) *Kohtuullinen alkoholinkäyttö ei lisää sydän- ja verisuonitautien vaaraa vaan päinvastoin saattaa suojata sepelvaltimotaudilta. Tämän arvellaan johtuvan alkoholin veren kolesterolipitoisuutta edullistavasta vaikutuksesta.* (Alkoholinkäytön vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001: 8.)

Arvelua osoittamaan käytetään muutamissa yksittäistapauksissa myös *katsoa*-verbiä, joka voi saada episteemisen tulkinnan tietyissä konteksteissa (Pajunen 2001: 318).

Verbiä *luulla* käytetään neljän ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa. Sanakirjamääritelmien perusteella se voidaan mieltää *arvioida*-, *arvata*- ja *arvella*-verbien synonyymiksi, mutta Suomen kielen perussanakirjassa sille annetaan myös merkitykset 'olettaa t. kuvitella t. uskoa erheellisesti, olla jssak luulossa' (NS ja PS s.v. *luulla*). Etymologisessa sanakirjassa *luulo*-johdokselle annetaan merkitys 'olettamus, (harha)käsitys' (Suomen sanojen alkuperä s.v. *luulla*). Siten *luulla*-verbiä voi pitää epävarmempana kuin verbejä *arvioida*, *arvata* ja *arvella*. Esimerkissä 284 *luulla*-verbiä käytetään osoittamassa väite kirjoittajan oletukseksi:

- (284) *Huomioon on myöskin otettava se, että salapolttajan työvehkeet ovat useimmiten likaiset ja ruosteiset ja että hän valmistaa "korpirojuansa" likaisista jauhoista, mädänneistä perunoista, lannasta y. m. Näin valmistettu myrkky sisältää siis muitakin myrkkijä kuin alkoholia. Luulisi muutenkin jon sellaisista aineista valmistetun aineen olevan inhottavaa.* (Kunnas 1918: 9–10.)

Varauksena käytetään myös *uskoa*-verbiä. Se kuuluu *luulla*-verbin ohella luulemis- ja toivomisverbien luokkaan (Pajunen 2001: 314), mutta pidän sitä varmempana varauksena kuin *luulla*-verbiä. Sanakirjoissa *uskoa*-verbin merkityksiksi annetaan muun muassa 'pitää jtk totena, varmasti, ottaa jk todesta; otaksua, luulla' (PS s.v. *uskoa*) ja 'olla jssak uskossa, (varmasti) luulla t. otaksua; katsoa jk jksik; pitää jtk jnak, vars. totena' (NS s.v. *uskoa*). *Uskoa*-verbiä voi siis pitää suhteellisen vahvana varauksena sikäli, että se kertoo kirjoittajan pitävän mainitsemaansa asiaa totena, kuten esimerkissä 285:

- (285) *Me uskomme, että kieltolain täytyi mennä kumoon, jotta pääsisimme tilanteesta, jossa kaiken pahan, mitä ikinä maassamme tapahtui, syntinä oli kieltolaki. Sellainenkin tilanne oli kestävä.* (Salminen 1934: 8.)

Kognitioverbien käyttö varauksina muuttuu alkoholivalistusteksteissä siten, että uusimmissa teksteissä ei käytetä lainkaan luulemis- ja toivomisverbejä. Aiempien kausien kirjoituksissa esiintyvät joko sekä *luulla*- että *uskoa*-verbi tai jompikumpi niistä. Muutos kuvastaa sitä, että uusimmissa teksteissä suhtaudutaan rationaalisemmin esitettyyn tietoon.

Tuntua-verbi on lähellä mentaalista tilaa osoittavien verbien joukkoa sikäli, että sillä voidaan ilmaista myös emotiivis-kognitiivisia merkityksiä (Pajunen 2001: 331–332). *Tuntua* on erityisen yleinen verbivaraus kolmannen ja viidennen vaiheen teksteissä. Kognitioverbeillä osoitetaan alkoholivalistusteksteissä tavallisesti kirjoittajan propositionaalisia asenteita, mutta uusimmissa teksteissä *tuntua*-verbiä saatetaan käyttää myös referointiverbin tapaan:

- (286) *Elät täysillä omaa ainutkertaista naisen elämäsi. Tänään tuhat rautaa tulella, yrität tarttua tuokioon ja sovittaa elämän tarjoamat monet roolit toisiinsa. Tai toisena päivänä elämä tuntuu olevan yhtä turruttavaa tyhjäkäyntiä.* (Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa. 1997: 3.)
- (287) *Vaikka oma juominen tuntuisikin pysyvän kohtuudessa, on joskus hyvä pysähtyä arvioimaan omaa alkoholinkäyttöään.* (Isä, äiti ja alkoholi 1996: 10.)

Esimerkeissä 286 ja 287 *tuntua*-verbillä referoidaan lukijan oletettuja tuntemuksia.

Kognitioverbit kuvaavat mielenkiintoisella tavalla alkoholivalistuksen tiedon lähteitä eli yhtä osaa Elkana (1981: 15–21) hahmottelemasta tiedonkuvan kokonaisuudesta. Kognitioverbit nimittäin osoittavat, että alkoholivalistus pohjautuu osin myös kirjoittajan tai kirjoittajien subjektiivisiin käsityksiin, eli arvioihin, luuloihin, uskomuksiin tai tuntemuksiin. Tämä koskee myös uusinta alkoholivalistusta, vaikka siinä käytetäänkin tiedonlähteenä eniten tieteellistä tietoa.

Verrattain yleinen verbivaraus on myös esimerkkien 288 ja 289 *näyttää*-verbi:

- (288) *Nuorisoseurojen suhde väkijuomiin on periaatteen kannalta aina ollut tämä: nuorisoseurojen tulee ehdottomasti edistää raittiusasiaa. Kuitenkin näyttää käytäntö huomattavissa poikkeustapauksissa muodostuneen siksi, että moniaitten nuorisoseurojen keskuudessa on raittisuuden edistäminen jäänyt kokonaan jäsenten yksityisasiaksi.* (Alkio 1905: 171.)

- (289) *Nyttemmin kuitenkin tapa näyttää muuttuvan naisten väkijuomien käyttöä hyväksyväksi ja sen estävä vaikutus heikkenee, valitettavasti varsin murheellisine seurauksineen.* (Karpio 1954: 12.)

Alkoholivalistusteksteissä käytetään satunnaisesti varauksena myös *viitata*-verbiä:

- (290) *Hyvä viinapää ei ole kehumisen aihe, vaan merkki alkoholin sietokyvyn kasvamisesta ja viittaa alkoholin suurkulutukseen.* (Aivot ja alkoholi 1991: 7.)

Viitata-verbin käyttö osoittaa kirjoittajan ottaneen huomioon, että alkoholinsietokykyyn vaikuttavat nykytiedon mukaan muutkin seikat kuin henkilön alkoholinkäyttöhistoria. Siksi alkoholin suurkuluttajaa ja tavallista suurempia alkoholimääriä sietävää henkilöä ei voida täysin samastaa.

Olen tulkinnut varauksiksi myös ei-implikatiiviset verbit. Implikatiiviset verbit ilmaisevat myönteisessä lauseessa, että sen komplementtina oleva propositio on tosi. Kielteisessä lauseessa komplementti on epätosi. Jos lauseessa on ei-implikatiivinen verbi, siinä ei ole tällaisia implikaatioita. (Hakulinen–Karlsson 1979: 232–233.) Tutkimusaineistossani kaikkein yleisin ei-implikatiivinen verbi on esimerkin 291 *pyrkiä*-verbi. Muita varauksina käytettyjä ei-implikatiivisia verbejä tutkimusaineistossani ovat *koettaa*, *tahtoa* ja *yrittää*.

- (291) *Pyri järjestämään elämäsi niin, ettei juomisaltiutta pääse syntymään.* (Paukun vartijat 1992.)

Pyrkiä-verbin tehtävänä esimerkissä 291 on lieventää käskyä. Lukijaa ei veloiteta saavuttamaan asetettua tavoitetta täysin, vaan jo siihen pyrkiminen riittää. Mikäli lukija ei onnistukaan elämänsä uudelleen järjestelyssä, hänen ei kuitenkaan tarvitse kokea itseään epäonnistuneeksi: onhan hän joka tapauksessa pyrkinyt asetettuun tavoitteeseen. Uusimmissa teksteissä onkin tavallisinta, että ei-implikatiivisia verbejä käytetään puhuttaessa lukijan omasta toiminnasta ja lukijalle asetetuista tavoitteista.

7.1.3 Ajan adverbbit

Varauksina käytetyillä ajan adverbeilla ilmaistaan, että jokin asia ei pidä paikkaansa *aina* vaan *usein* tai *toisinaan*. Ajan adverbeista taajuuden adverbbit asettuvat useusjatkumolle, jonka ääripäät ovat *aina*⁶⁴ ja *ei koskaan*. Tämä jatkumo on yhteydessä varma–epävarma-jatkumon kanssa siten, että useusjatkumon ääripäissä varmuus on suurin ja keskellä vähäisin. (Luukka 1992: 370.) Myös ajan adverbbit ovat varsin tyypillisiä eri vaiheiden teksteissä. Niiden määrä vaihtelee tarkastelujakson aikana taulukossa 24 kuvatulla tavalla.

⁶⁴ Adverbin *aina* merkitys riippuu verbin ilmaiseman toiminnan aspektista. Imperfektiivisessä lauseessa *aina* on ajankohdan adverbi, joka kertoo verbin ilmaiseman toiminnan tapahtuvan 'kaikkina aikoina, koko ajan, lakkaamatta'. Perfektiivisessä lauseessa *aina* on taajuuden adverbi, jolloin sen merkitys on 'joka kerta, joka hetki, yhä uudelleen'. (Sulkala 1981: 126–127.)

Taulukko 23. Ajan adverbien käyttö varauksina.

Tutkimusaineiston vaihe	Ajan adverbien suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	15,9 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	24,5 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	12,5 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	15,5 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	16,2 %, N = 736

Tutkimusaineistossani selvästi suurin osa varauksina käytetyistä ajan adverbeista on taajuuden adverbija. Ne ilmaisevat tilan tai tapahtuman useutta ja vastaavat kysymyksiin *kuinka usein?*, *kuinka monta kertaa?* tai *monennenko kerran?* (Sulkala 1981: 126–133). Kaikkien kausien teksteissä yleisin ajan adverbi on taajuutta ilmaiseva *usein*, jota käytetään tyypillisimmin ilmaisemaan, että jokin alkoholin kielteinen vaikutus esiintyy usein:

(292) *Usein* syttyy voittamaton alkoholihiho aivan viattomalta tuntuvasta vähäpätöisestä maistelusta, joka on viekkaasti kietonut monen yksilön ja hänen jälkeläisensä turmeluksen sitkeihin pauloihin. (Laitinen 1929: 56.)

Esimerkin 292 tavoin varsinkin toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen aineistossa korostetaan sitä, että vähäininkin alkoholinkäyttö voi johtaa alkoholismiin ja siihen liittyviin ongelmiin. Verrattain yleisiä ovat myös adverbit *yleensä*, *harvoin*, *toisinaan*, *joskus* ja *vielä*.

Taajuuden adverbien tulkitsemiseen liittyy toisinaan ongelmallista subjektiivisuutta, kuten esimerkissä 293, jossa käytetään varauksena muun muassa adverbia *harvoin*:

(293) *Raskauden aikana tilanne on erilainen. Vaikkei esimerkiksi arkipäivisin nauttisi lainkaan alkoholia, jo viikonloppuisin toistuva humalajuominen voi vaurioittaa sikiötä. Tarkan raskaudenaikaisen riskirajan antaminen on siksi vaikeaa. 1–2 lasillisesta harvoin nautittuna ei kuitenkaan kannata olla huolissaan.* (Selvästi raskaana 1992.)

On mahdollista, että erilaiset lukijat tulkitsevat sanan *harvoin* selvästi eri tavoin⁶⁵, vaikka se ilmaiseekin tilan tai tapahtuman vähäistä toistumista. Tulkinnanvaraisuus johtuu siitä, että *harvoin* (samoin kuin *usein*) ilmaisee toiminnan tai tapahtuman toistumista viittaamatta spesifeihin tai muuttuviin ajanjaksoihin. (Sulkala 1981: 64, 128.) Esimerkiksi päivittäin alkoholia käyttäville naisille adverbi *harvoin* tarkoittaa tässä yhteydessä todennäköisesti eri asiaa kuin kerran kuukaudessa alkoholia kuluttaville naisille. Siksi saattaa käydä niin, että näin tulkinnanvaraisia ohjeita lukeva odottaja nauttii raskautensa aikana sikiön hyvinvoinnin kannalta liian usein alkoholia. Esimerkissä 294 tällaista tulkinnanvaraisuutta ei ole, sillä siinä annetaan täsmällinen ohje, mikä on turvallinen alkoholinkäyttötiheys raskausaikana:

⁶⁵ Terveysviestintää koskeissa tutkimuksissa on huomattu, että esimerkiksi lääkkeiden käyttöohjeiden lukijat tulkitsevat adverbien *harvoin* (*seldom*) tarkoittavan suurempaa esiintymistaajuutta, kuin tekstin asiantuntijalaatijat tarkoittivat. Lääkkeiden käyttäjät mielsivät adverbien *harvoin* tarkoittavan suunnilleen samaa taajuutta, jota kirjoittajat olisivat kuvanneet adverbilla *joskus* (*sometimes*). Siksi terveysviestinnässä olisi tärkeää testata empiirisesti, miten lukijat tulkitsevat tällaisia ilmauksia. (Wright 1999: 87–88.)

(294) *Raskaudenaikaisena kohtuukäyttönä pidetään 1–2 viikottaisen alkoholiannoksen nauttimista.* (Alkoholinkäytön vaikutuksen elimistöön ja terveyteen 2001: 17.)

Ajan adverbilla ilmaistaan aineistossani myös kestoja. Esimerkissä 295 adverbi *hetkeksi* toimii varauksena rajatessaan alkoholin lämmöntunnetta aiheuttavan vaikutuksen kestoltaan hetkelliseksi (ks. Sulkala 1981: 119).

(295) *Onko alkoholijuomista apua pakkasta vastaan?
Ei ole. Itse asiassa alkoholi tekee nauttijansa kylmemmäksi.
Tuntuuko heistä kylmemmältä
Ei alussa, sillä alkoholi ajaa lämpöisen veren ruumiin kylmän pinnan alle, josta iho **hetkeksi** lämpiyttä, mutta ei siitä ajan pitkään apua ole; veri siitä vaan jäähtyy entistä nopeammin.* (Raittius-katkismus nuorisolle 1887: 13–14.)

Alkoholin lämmittävän vaikutuksen hetkellisyyttä korostaa myös seuraavan, kielteisen lauseen ajankohdan adverbi *ajan pitkään*.

Olen tulkinnut varaukseksi myös kielteisen *vielä*-adverbin, joka esimerkissä 296 saa imperfektiivisen lauseen määritteenä merkityksen 'ei tähän hetkeen mennessä' (Sulkala 1981: 113). Tämän merkityksen vuoksi sen voidaan katsoa sisältävän vihjailua (Heikkinen 1999: 228–229):

(296) *Kun nuorisoseurojen täytyy saada vaikutuksensa alaiseksi kaikellaista nuorisoa, jonka maailmankatsomustapa ei ole vielä vakaantunut, on ehdottoman raittiuden vaatimista jäseneksi pääsemisen ehtona pidetty sopimattomana, varsinkin maalaisnuorisoseuroissa.* (Alkio 1905: 172.)

Esimerkissä 296 kirjoitetaan nuorista, joilla ei ole vakiintunutta maailmankatsomusta. Adverbi *vielä* tuo tekstiin kuitenkin implisiittisen vihjauksen, että näidenkin nuorten maailmankatsomus vakiintuu, mielellään tietysti nuorisoseurajärjestelmän mukaiseksi.

7.1.4 Kvantitatiiviset varaukset

Omassa jaottelussani kvantitatiiviset varaukset vastaavat Luukan (1992: 371) määrällisiä rajoittimia. Kvantitatiivisilla varauksilla osoitetaan, että tietty väite ei pidä välttämättä paikkaansa kaikissa tapauksissa. Luokka sijoittaa kvantitatiiviset varaukset kahdelle varmuusjatkumolle. Ensimmäisen jatkumon ääripäinä ovat *kaikissa tapauksissa x on y* ja *tässä tapauksessa x on y*. Toisen jatkumon ääripäinä ovat *x on kokonaan y* ja *x on osoittain y*. Kvantitatiivisia varauksia käytetään kaikkien vaiheiden teksteissä verrattain runsaasti, sillä ne ovat jokaisen jakson aikana kolmen yleisimmän varaustyyppin joukossa. Niiden määrä vaihtelee neljännen vaiheen tekstien 18,5 %:sta toisen kauden kirjoitusten 24,5 %:iin.

Taulukko 24. Kvantitatiivisten varausten käyttö.

Tutkimusaineiston vaihe	Kvantitatiivisten varausten suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	19,6 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	24,5 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	21,5 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	18,5 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	19,8 %, N = 736

Kvantitatiiviset varaukset ovat tutkimusaineistossani kaikkein vaihtelevin varaustyyppi, sillä kaikkien vaiheiden teksteissä kvantitatiivisten varausten variaation on suurinta. Vanhimmissa kirjoituksista löytyy 20, toisen kauden teksteistä 28, kieltolakiajan teksteistä 20, neljännen kauden kirjoituksista 28 ja uusimmista teksteistä 40 erilaista kvantitatiivista varausta. Näyttää siltä, että määrän kuvaamisessa varauksiksi soveltuviin ilmausten merkityspotentiaali on varsin laaja, joten monipuolinen vaihtelu on mahdollista. Niinpä teksteistä löytyy useita synonyymisia, likimäärää ilmaisevia kvantitatiivisia varauksia, kuten *miltei*, *melkein*, *liki* ja *likimain* (ISK 2004: 651).

Useimmat kvantitatiiviset varaukset esiintyvät tietyn kauden teksteissä ainoastaan yhdestä viiteen kertaa. Ensimmäisen vaiheen kirjoituksissa yli viisi kertaa käytettyjä kvantitatiivisia varauksia ovat *muutama* (5) ja *moni* (5). Toisen kauden teksteissä yli viisi kertaa käytetään varausta *moni* (9). Kolmannen vaiheen kirjoituksissa yleisin kvantitatiivinen varaus on *usea* (3), ja neljännen kauden teksteissä tyypillisin on *moni* (13). Uusimmissakin teksteissä vain sanoja *noin* (37), *moni* (17), *usea* (16) ja *lähes* (11) käytetään varauksina yli viisi kertaa. Kaiken kaikkiaan suurin osa kvantitatiivisista varauksista on kvanttorigonomineja ja likimääräistimiä.

Aineistoni yleisimpien kvantitatiivisten varausten listat osoittavat, että tämän ryhmän varaukset eivät juuri vaihtelee eri aikoina. Ainoastaan ensimmäisen vaiheen teksteistä löytyy sanojen *lyhyimmiten* ja *erinomattain* kaltaisia harvinaisempia ilmauksia. Eri aikakausia verrattaessa yksi silmiinpistävä seikka on likimääräistimen *noin* runsas käyttö viidennen vaiheen teksteissä. *Noin* liittyy tutkimusaineistoni teksteissä aina lukusanoihin, ja tämän vaiheen kirjoituksissa lukuja käytetään tavallista enemmän. Koska kirjoittajat eivät kerro lukijalle täsmällisiä lukuja, he käyttävät *noin*-likimääräistintä varauksena ilmaisemaan, että luvut ovat pyöristyksiä:

(297) *Suomessa on noin 3000 rangaistusvankia. Heistä keskimäärin joka viides eli noin 600 on rattijuoppoja.* (Nouseeko tie pystyyn? 1994.)

Toinen selitys likimääräistimen *noin* runsaalle käytölle uusimmissa teksteissä liittyy terveysideologian vahvistumiseen. Hylandin (1998: 139) mukaan tällainen varausten käyttö on hyvin tyypillistä tieteellisissä teksteissä. Terveysideologian korostuminen uusimmissa teksteissä on johtanut siihen, että alkoholivalistustekstien varausten käytössä lähestytään tieteellisen kirjoittamisen käytäntöjä.

Suuri osa varauksina käytetyistä kvantitatiivisista varauksista on epämääräisen määrän kvanttoireita. Pekka Pälli (2001: 147) rinnastaa kvanttoireiden käytön kvantifikaation retoriikkaan, joten niitäkin voidaan pitää argumentoinnin vakuuttavuutta lisäävänä strategiana. Pällin mukaan epämääräisen määrän kvanttoireiden käyttö voi olla

tehokkaampaa kuin täsmällisen lukumäärän ilmaiseminen. Tämä korostuu esimerkissä 298, jossa kvantitatiivisen varauksen käytön teho perustuu epämääräisen määrän kvanttoreiden tulkinna subjektiivisuuteen:

- (298) *Sen mieleen, joka ensi kerran ottaa lasin, ei tule silmänräpäyksikään ajatus, että hän voi lopettaa juomarin. Hänellä on mielestään, yhtä hyvin kuin monilla muilla, jotka mitään näkyvää vahinkoa kärsimättä ovat käyttäneet alkoholijuomia, kyllä voimaa ja itsensähillitsemiskykyä pysyäkseen kohtuullisuuden rajoissa, vaikkapa hän tietääkin, että useilla ihmisillä ei sitä ole.* (Seppälä 1916: 5.)

On mahdollista, että *usea*-pronominin käyttö saa lukijan pitämään potentiaalisten alkoholistien määrää suurempana, kuin se todellisuudessa on. Näin lukija saattaa pitää itseäänkin potentiaalisena alkoholinkäyttäjänä tavallista helpommin. Jos kirjoittaja olisi sen sijaan kertonut täsmällisemmin, kuinka suuri osa alkoholinkäyttäjistä on alkoholisteja, lukumäärä ei vaikuttaisi välttämättä niin suurelta.

Kvantitatiivisia varauksia ei voi pitää varmuusasteeltaan samantasoisina, kuten esimerkiksi Luukan varmuusjatkumot osoittavat. Summittaista määrää kuvaavien kvanttoreiden osalta tämä seikka ilmenee myös Leinon kuvaamasta skaalasta, jossa täsmentämätöntä määrää ilmoittavat kvanttorit on järjestetty skalaarisesti sen mukaan, kuinka suuren osan joukosta ne hahmottavat. Leino asettaa skaalan ääripäiksi kvanttorit *ei yksikään* ja *kaikki*. Väliin jäävät kvanttorit *ainoa*, *harva*, *muutama*, *usea* ja *useimmat*. (Leino 1993: 253–255.) Luukan ja Leinon skaalojen perusteella esimerkiksi ilmaukset *usea* ja *moni* ovat varmempia kuin *muutama*. Kaiken kaikkiaan alkoholivalistusteksteissä käytetään useimmiten mahdollisimman varmoja kvantitatiivisia määritteitä eli tieto pyritään esittämään mahdollisimman yleistettävänä. Näin menetellään varsinkin alkoholinkäytön haittoja koskevan tiedon esittämisessä.

7.1.5 Kvalitatiiviset varaukset

Kvalitatiivisten varausten avulla epämääräistetään ilmauksia, jolloin vältytään ottamasta täsmällisesti kantaa niiden varmuuteen. Kvalitatiiviset varaukset ovat esimerkiksi tyyppiä *x on tavallaan y*, ja ne jättävät ilmauksen lopullisen tulkinnan avoimeksi. Näin vastaanottaja saa mahdollisuuden tarkentaa ilmausta itse. (Luukka 1992: 372.) Kvalitatiivisten varausten osuus kaikista varauksista pysyy neljän ensimmäisen kauden teksteissä melko samansuuruisena, mutta uusimmissa teksteissä niiden käyttö on usean prosenttiyksikön verran vähäisempää kuin aiemmin.

Taulukko 25. Kvalitatiivisten varausten käyttö.

Tutkimusaineiston vaihe	Kvalitatiivisten varausten suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1866)	8,4 %, N = 107
2. vaihe (1867–1919)	7,7 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	10,4 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	7,4 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	4,1 %, N = 736

Myös kvalitatiiviset varaukset ovat suhteellisen vaihteleva varausten luokka, sillä ensimmäisen vaiheen teksteissä käytetään 14 kvalitatiivista varausta, ja toisen kauden kirjoituksissa niiden määrä on 10. Kolmannen kauden teksteissä niiden määrä laskee yhdeksään, mutta neljännen vaiheen kirjoituksissa käytetään 18:aa ja uusimmissa teksteissä 15 kvalitatiivista varausta. Suosituin kvalitatiivinen varaus on indefiniittipronomini *joku*, jota käytetään koko tarkastelujakson kirjoituksissa 15 kertaa. Indefiniittipronomini *eräs*, intensiteettimääritteet *oikein* ja *aivan* sekä partisiippirakenne *niin sanottu* yltävät yhdeksään käyttökertaan. Intensiteettimäärite *melkein* esiintyy kahdeksan kertaa, mutta muita kvalitatiivisia varauksia käytetään kaikissa teksteissä yhteensä alle viisi kertaa.

Esimerkistä 299 löytyy kaksi kvalitatiivista varausta, adverbti *oikeammin* ja *jotenkin*:

(299) *Jos hän ennen häitä, tahi **oikeammin** sanoen ennen kihlausta – sillä jo ennen kihlausta se on tapahtuva, jos totta tarkoitetaan – voittaa miehen raittiuden puolelle, silloin on toivoa, silloin voi ajatella todennäköiseksi, että liitto koko elämäksi hänen kanssansa voi tuottaa onnea. Mutta jos mies ei silloin taivu, niin on **jotenkin** varmaa, että hän ei taivu perästäpäinkään.* (Granfelt 1893.)

Tekstissä esitetään vaatimus, että nuorten naisten ei pidä avioitua alkoholia käyttävien miesten kanssa. Siksi nuorten naisten on joko odotettava täysin raitista kosijaa tai vaadittava alkoholia käyttävää kosijaa raitistumaan ennen kihlausta. Kirjoittaja ei ole kuitenkaan täysin varma, missä vaiheessa kosijan olisi raitistuttava, jotta hänen kanssaan uskaltaisi avioitua turvallisista mielin. Ensinnäkin hän esittää, että raitistuminen ennen häitä olisi riittävää, mutta tiukentaa heti perään vaatimustaan jo kihlausta edeltävään aikaan. Empimisensä vuoksi kirjoittaja kuitenkin käyttää tiukemmassa vaatimuksessaan kvalitatiivista varausta *oikeammin*. Jälkimmäinen kvalitatiivinen varaus *jotenkin* viittaa siihen, että kirjoittaja kaikesta huolimatta pitää mahdollisena, että jo avioitunutkin alkoholin käyttäjä voisi raitistua. Myöhemmin kirjoittaja ottaa tämän mahdollisuuden esille myös eksplisiittisesti:

(300) *Toisin on sen, joka jo on naimisissa juomarin kanssa. Häinkin voin langeta, hän voi joutua muulla tavoin onnettomaksi; mutta jos pysyy uskollisena voi hän poikkeustapauksessa tulla välikappaleeksi miehensä pelastukseen.* (Granfelt 1893.)

Ilmeisesti kirjoittaja pitää alkoholinkäyttäjän raitistumista kuitenkin epätodennäköisenä, sillä tekstissä on kvantitatiivinen varaus *poikkeustapauksessa* osoittamassa, että tällainen elämänmuutos ei ole kovin tavallinen.

7.1.6 Muut leksikaaliset varaukset

Suurin osa muista leksikaalisista varauksista on episteemistä modaalisuutta ilmaisevia adverbeja ja adjektiiveja. Tähän ryhmään kuuluvien varausten käyttö on vähäisintä kolmannen vaiheen teksteissä (4,7 %) ja yleisintä neljännen kauden kirjoituksissa (13,1 %).

Taulukko 26. Muiden leksikaalisten varausten käyttö.

Tutkimusaineiston vaihe	Muiden leksikaalisten varausten suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	5,6 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	7,1 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	4,8 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	13,1 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	7,6 %, N = 736

Useimpia tähän ryhmään kuuluvia varauksia käytetään oman kautensa teksteissä vain kerran ja koko tarkastelujakson aikana vain muutamia kertoja. Selvästi yleisin tämän ryhmän varaus on *ehkä*, joka esiintyy kaikkien kausien kirjoituksissa yhteensä 25 kertaa. Tavallista enemmän käytetään myös adverbia *mahdollisesti* sekä *mahdollinen*-adjektiivia:

- (301) *Nuori ystävä! Olet ehkä joskus nähnyt juopuneen tai kuullut puhuttavan henkilöstä, joka on juopuneena kuljeskellut pitkin kylän raittia tai kaupungin katuja.* (Kunnas 1918: 3.)
- (302) *Heidän taholtaan saattaa kohdistua voimakas välillinen ja välitönkin painostus täysin raitista kohtaan vain siksi, että hän on mahdollisesti ainoa raitis tilaisuudessa, jossa alkoholia nautitaan.* (Kuoppala 1943: 9.)
- (303) *Lisäksi rattijuoppo maksaa itse sakot, oman ajoneuvonsa vauriot ja kaikki tutkimus- ja oikeudenkäyntikulut sekä kärsii mahdollisen vankeusajan palkan menetykset.* (Nouseeko tie pystyyn? 1994: 8.)

Episteemistä modaalisuutta ilmaisevat adjektiivit ja adverbit ovat ainakin omassa aineistossani tulkittavissa varauksiksi kaikenlaisissa konteksteissa, ja esimerkiksi modaalisiin verbeihin verrattuna ne ovat yksiselitteisempiä varauksia (Hodge–Kress 1996: 126). Muunlaisten adjektiivien ja adverbien määrittäminen varauksiksi riippuu vahvemmin niiden kontekstista. Olen luokitellut varauksiksi muun muassa esimerkin 304 *kyseenalainen*-adjektiivin ja esimerkin 305 *altis*-adjektiivin:

- (304) *Viimeksi mainittuunkin tarkoitukseen alkoholi näyttäisi kylmällä säällä kelpaavan palaessaan elimistössä, mutta panemalla veren kiertämään nopeammin se suurentaa ihosta poistuvaa lämpö määrää. Siten merkitys tässä suhteessa jää kyseenalaiseksi, puhumattakaan siitä, miten kallista polttoainetta se olisi.* (Nykänen 1961: 15.)
- (305) *Olet altis joutumaan onnettomuuksiin ja aiheuttamaan niitä toisille. Keskivahvassakin olevan käyttäytyminen horjahtelee; hänen*

onnettomuusriskinsä on 10–20-kertainen selvään ihmiseen verrattuna. (Paukun vartijat 1992.)

Käyttämällä adjektiivia *kyseenalainen* esimerkissä 304 ilmaistaan, ettei alkoholin merkitystä ruumiin lämmittämisessä kielletä kokonaan. *Altis*-adjektiivi puolestaan viittaa siihen, että onnettomuuksiin joutumista humalassa ei pidetä väistämättömänä.

Uusimmissa teksteissä käytetään varauksina myös tavan adverbeja *hiljakseen*, *hiljalleen* ja *vähitellen*. Esimerkki 306 on peräisin taulukosta, jossa kerrotaan erisuuruisten viikoittaisten alkoholimäärien terveysvaikutuksista:

(306) *Ei oireita aluksi, terveys rapautuu hiljakseen. Tapaturmariski on kohonnut. (Paukun vartijat 1992.)*

Esimerkin *hiljakseen*-adverbi toimii varauksena ilmaisten, että muutos tapahtuu pitkähkön ajan kuluessa. Mikäli *hiljakseen*-adverbi jäisi tekstistä pois, lukija voisi tulkita terveyden huononevan nopeastikin. *Hiljakseen*-adverbi paitsi pehmentää myös täsmentää väitettä.

7.1.7 Potentiaali ja konditionaali

Moduksista varauksiksi soveltuvat potentiaali ja konditionaali. Niiden käyttö varauksina on suhteellisen vähäistä: enimmillään 8,9 % neljännen vaiheen teksteissä ja vähimmillään 3,6 % toisen kauden kirjoituksissa.

Taulukko 27. Potentiaalın ja konditionaalın käyttö varauksina.

Tutkimusaineiston vaihe	Potentiaalın ja konditionaalın suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	5,6 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	3,6 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	6,3 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	8,9 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	4,1 %, N = 736

Potentiaalın käyttö varauksena on sikäli odotuksenmukaista, että sen päätehtävänä on ilmaista jonkin olevan todennäköistä ja luultavaa, kuten esimerkeissä 307 ja 308.

(307) *Kuulimme kerran erään työmiehen sanovan toiselle: ”Kaikkiin kuin sanomalehtiin sinäkin hullu panet rahasi. Ostaisit olutta niilläkin rahoilla, niin saisit pitää pari iloista iltaa.” Samantapaista lienee jokainen kuullut, joka vähänkin on liikkunut jossakin suuremmilla työmailla. (Hytönen 1904: 5.)*

(308) *Raittiustyön yleinen vika lienee se, ettei se tavoita niitä, joille sen julistus ensi sijassa kuuluisi. (Kuoppala 1943: 10.)*

Potentiaali on ensimmäisen ja toisen kauden teksteissä melkein yhtä yleinen kuin konditionaali. Tämän jälkeen potentiaalın suhteellinen osuus vähenee huomattavasti, sillä

kolmannen ja viidennen kauden teksteissä sitä ei käytetä lainkaan ja neljännen vaiheen kirjoituksissakin se on selvästi konditionaalialia harvinaisempi.

Kun potentiaalia käytetään aineistossani varauksena, se ilmaisee aina episteemistä modaalisuutta. Konditionaalien varauksikäyttö aineistossani on sikäli erilaista, että sitä käytetään ilmaisemaan sekä episteemistä (esimerkit 309 ja 310) että deonttista modaalisuutta (esimerkit 311 ja 312):

- (309) [– –] *wieras sanoi: ”Walitettawasti on se kyllä tosi, että jokaisen teistä, ken ei tahdo puutosta kärsiä, pitää otsansa hiessä työtä tekemään, kuitenkin **tulisitta** te paljo paremmin aikaan, jos teillä ei **löytyisi** warasta kylässä, joka vähentää teidän omaisuuttanne, ja ei herkeä sitä tekemästä, ennen kuin on saattanut teidät mailta ja tiloiltaan.* (Lönnrot 1854: 321.)
- (310) *Vaikkei esimerkiksi arkipäivisin **nauttisi** lainkaan alkoholia, jo viikonloppuisin toistuva humalajuominen voi vaurioittaa sikiötä.* (Selvästi raskaana 1992.)
- (311) *Siitä ei meidän **pitäisi** olla vaikea yksimielisyyteen päästä – niin vaikea kuin tällä alalla muuten yksimielisyyden saavuttaminen näyttää olevan –, että yhteiskunnan lakia on noudatettava niin kauan kuin se yhteiskunnan lakina on.* (Sirenus 1924: 45–46.)
- (312) *Mutta tämän mielen **tulisi** hallita koko elämäämme ja toimintaamme, niin että kaikessa elämään suhtautumisessamme **ottaisimme** huomioon kanssaihmistemme ja kansanyhteisömme hyvän.* (Alanen 1944: 4.)

Luukan (1992: 367–368) aineistossa konditionaali esiintyi usein muiden varausten yhteydessä, kuten modaalisisissa apuverbeissä tai epävarmuutta osoittavissa yksipersonaisissa verbi-ilmauksissa. Myös omassa aineistossani konditionaali on toisinaan epäitsenäisessä käytössä juuri samanlaisten verbien yhteydessä.

7.1.8 *Persoonan häivyttäminen*

Kun kirjoittaja käyttää varauksena persoonan häivyttämisen strategiaa, hän osoittaa, kuinka eksplisiittisesti tai implisiittisesti hän haluaa viitata henkilöihin (Luukka–Markkanen 1997: 169). Kun kirjoittaja viittaa eksplisiittisesti itseensä, hän käyttää tavallisesti yksikön ensimmäistä persoonaa, mutta implisiittisissä viittauksissa hän välttelee nimenomaan yksikön ensimmäisen persoonan käyttöä esimerkiksi käyttämällä monikon ensimmäistä persoonaa.

Persoonan häivyttäminen on kahden ensimmäisen vaiheen teksteissä toiseksi yleisin varaustyyppi. Vanhimmissa teksteissä tällaisten varausten osuus kaikista varauksista on 22,4 % ja toisen kauden kirjoituksissa 10,7 %. Kolmannen vaiheen teksteissä 18,8 % varauksista on persoonan häivyttämistä. Tämän jälkeen persoonan häivyttämisen osuus varauksista vähenee huomattavasti, sillä neljännen kauden teksteissä enää 8,9 % ja uusimmissa teksteissä 3,9 % varauksista kuuluu tähän ryhmään.

Taulukko 28. Persoonan häivyttämisen käyttö varauksina.

Tutkimusaineiston vaihe	Persoonan häivyttämisen suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	22,4 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	10,7 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	18,8 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	8,9 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	3,9 %, N = 736

Merkittävimpanä syynä persoonaa häivyttävien varausten selvään vähentymiseen pidän kirjoittajan omien kasvojen suojelun tarpeen vähentymistä. Vanhimmissa teksteissä yli puolet persoonaa häivyttävistä varauksista suojelee kirjoittajan omia kasvoja kuten esimerkiksi 313, jossa kirjoittaja käyttää yksikön ensimmäisen persoonan sijasta monikon ensimmäistä persoonaa⁶⁶:

(313) *Mekin tahdomme puhua tästä tärkeästä asiasta, kehoittaaksemme sen kautta suomalaisia lukijoitamme, kutakin seudullansa, vaikuttamaan parempaa tuntoa tämän suhteen, kuin minkä tiedämme nykyjensä wiinasta vielä olewan asiammilla Suomen asujamilla, jotka usein kewytmielisesti waan naurawat kuin näkewät juopuneen edessänsä horjuwan ja kuulewat wiinasta luukutetun jonne joutawia puheita.* (Wiinan himosta, juopumuksesta ja sen seurauksista 1853.)

Vastaavasti uusimmissa teksteissä enää 10,5 % persoonaa häivyttävistä varauksista suojelee kirjoittajan kasvoja.

Yhtenä syynä tähän muutokseen on se, että alkoholivalistus on muuttunut yksilöiden välisestä viestinnästä organisaation ja yksilön keskinäiseksi kommunikaatioksi. Samalla teksteistä on kadonnut kirjoittajan persoonallinen ote. Vahvalla persoonallisella läsnäolollaan vanhempien tekstien kirjoittajat asettavat itsensä alttiiksi arvostelulle, joten he suojelevat kasvojaan persoonaa häivyttävillä varauksilla. Toisaalta taustalla voi vaikuttaa myös kohteliaisuuteen liittyvä kirjoittamaton vaatimus olla korostamatta liikaa itseään.

Useimmiten suoraa viittaamista viestintätilanteen osallistujiin vältellään tutkimusaineistossani käyttämällä monikon 1. persoonaa. Valma Yli-Vakkurin (1986: 99–100) mukaan monikon 1. persoonan käytöllä persoonan häivytykskeinona on kaksi syytä. Kun monikon 1. persoona viittaa ryhmään, johon kuuluu puhujan lisäksi muitakin henkilöitä muttei kuitenkaan kuulijaa, kyseessä on monikon 1. persoonan eksklusiivinen käyttö. Inklusiivisessa käytössä monikon 1. persoona viittaa ryhmään, johon kuuluu puhujan lisäksi puhuteltava. Eksklusiivisena monikon 1. persoonan käyttönä Yli-Vakkuri pitää majesteetin monikkoa⁶⁷ ja inklusiivisena kirjoittajan tai puhujan sekä hoivakielen monikkoa. Yllä oleva esimerkki 313 kuvastaa puhujan monikkoa, sillä siinä kirjoittaja

⁶⁶ Tarkiainen (1900: 92) nimittää tällaista monikon ensimmäisen persoonan käyttöä kainouden monikoksi. Hänen mukaansa puhuja ”heikontaa oman individuaalisuutensa merkitystä käyttämällä *me*-sanaa itsestään”. Tällöin puhuja myös etäännyttää itseään puhuteltavasta.

⁶⁷ Roger Fowler ja Günther Kress (1979: 201) pitävät eksklusiivisena monikon 1. persoonan käyttönä sitä, että kirjoittaja viittaa monikon 1. persoonalla itseensä ja muutaamiin muihinkin henkilöihin muttei kuitenkaan lukijaan.

käyttää monikon 1. persoonaa yksikön 1. persoonan funktiossa vältellen suoraa viittaamista itseensä. En kuitenkaan pidä esimerkin 313 puhujan monikko puhtaasti inklusiivisena, sillä puhuteltavan ei todennäköisesti voi ajatella kuuluvan olennaisena jäsenenä ryhmään, johon puhuja viittaa.

Esimerkki 314 on selkeämmin inklusiivinen, sillä siinä monikon 1. persoonaa käytetään yksikön tai monikon 2. persoonan funktiossa viittaamassa lukijaankin. Esimerkki 314 on peräisin alkoholin suurkuluttajille tarkoitettusta esitteestä. Vaikka kirjoittaja käyttääkin monikon 1. persoonaa, en pidä todennäköisenä tulkintaa, että kirjoittaja todella olisi alkoholin suurkuluttaja. Sikäli esimerkki ei edustakaan puhtaasti monikon 1. persoonan inklusiivista käyttöä. Tekstissä pyritään suojelemaan lukijan kasvoja, joten lukijaan ei viitata eksplisiittisesti käyttämällä yksikön toista persoonaa:

- (314) *Eivät ainoastaan senttilitrat ilmaise sitä, että juomme liikaa. On olemassa koko joukko erilaisia varoitusmerkkejä, jotka osoittavat, että jotain on nyt vialla.* (Mikä on kohtuus? Mikä jo liikaa? 1992.)

Kyseisen esitteen teksti ei kuitenkaan etene johdonmukaisesti *me*-muodossa, sillä vain muutamaa virkettä myöhemmin siinä siirrytään yksikön toisen persoonan käyttöön:

- (315) *Et uskalla tunnustaa, kuinka paljon itse asiassa juot ja usein käy niin, että olet juonut paljon enemmän kuin uskallat itsellesi myöntää.* (Mts.)

Suoran vastaanottajaan viittaamisen välttely tekstin alussa todennäköisesti pehmentää tekstistä syntyvää vaikutelmaa. Toisaalta eksplisiittinen viittaaminen lukijaan on tarpeellista, jotta lukija ymmärtäisi tekstin viestin riittävän hyvin. Eksplisiittinen viittaus on myös haastavampi: lukijan on myönnettävä, että tekstissä käsitellään nimenomaan hänen itsensä alkoholiongelmia. Näin lukija johdatellaan tunnustamaan alkoholiongelmansa.

Uusimmissa teksteissä *me*-muotojen käyttö saattaa liittyä myös kirjoittajan ja lukijan sosiaalisen etäisyyden ja keskinäisen hierarkian häivyttämiseen, mikä on Fairclough'n (2004: 76) mukaan tyypillistä organisaation ja yksilön välisessä viestinnässä. Yhtenä esimerkkinä hierarkian ja etäisyyden vähentämisen keinoista Fairclough mainitsee inklusiivisen monikon 1. persoonan käytön.

Toiseksi yleisin keino vältellä suoraa viittaamista viestintätilanteen osallistujiin aineistossani on passiivin käyttö. Tutkimusaineistossani tällaista passiivin käyttöä edustavat tapaukset, joissa passiivia käytetään yksikön tai monikon 2. persoonan tai yksikön 1. persoonan funktiossa. Esimerkki 316 on peräisin esitteestä, jossa käsitellään vanhempien alkoholiongelmia perheen lasten näkökulmasta. Lehtisen kohderyhmänä ovat lasten vanhemmat sekä muut aikuiset, jotka tuntevat alkoholiongelmaisessa perheessä kasvavan lapsen.

- (316) *Alkoholiperheessä vanhempien ja lasten roolit menevät usein sekaisin. Edes kohtuullisesti juova vanhempi ei pysty pitämään riittävästi huolta lapsista. Puolison alkoholiongelma vie hänen voimavaransa. Asiaa yritetään pitää piilossa, ja lapsia saatetaan jopa kieltää puhumasta perheen asioista ulkopuolisille.* (Mitä lapsi miettii, kun aikuiset juovat? 199X.)

Passiivin käytön voi tulkita persoonan häivyttämiseksi, jos olettaa, että kyseinen tekstinkatkelma on tarkoitettu nimenomaan alkoholiongelmaisille vanhemmille. Silloin

heidän kasvojaan suojellaan käyttämällä passiivia yksikön tai monikon toisen persoonan asemesta. Mikäli katkelma on tarkoitettu ensisijaiseksi muunlaisille lukijoille, passiivin käyttöä ei voi tulkita persoonan häivyttämiseksi vaan passiivipredikaatilla viitataan pikemminkin asioiden yleiseen tilaan.

Monikon ensimmäisen persoonan ja passiivin ohella persoonan häivyttämisen strategiana käytetään myös yksikön kolmatta persoonaa geneerisesti. Tarkastellessani yksikön kolmannen persoonan käyttöä persoonan häivyttämisen keinona olen ottanut huomioon Laitisen (1995: 341–343) kritiikin liian yksioikoisesta nollapersoonan pragmaattisesta tulkinnasta. Hänen mukaansa pelkkä persoonapronominin puuttuminen ei tarkoita sitä, että tekstissä olisi vältely suoraa viittaamista kirjoittajaan tai lukijaan.

En ole tulkinnut persoonan häivyttämiseksi esimerkin 317 kaltaista nollapersoonan käyttöä:

- (317) *Alkoholia on perinteisesti käytetty ahdistusta ja masennusta vastaan, mielialan kohentajana, stressin lievittäjänä. Nousuhumala vilkastuttaakin ihmistä, antaa mielihyvän ja rentoutumisen tunteen.*

*Alkoholia runsaasti käytettäessä mielihyvän tuntemukset haihtuvat kuitenkin nopeasti. Stressistä ja ahdistuksesta **pääsee** eroon vain ratkaisemalla ongelmat tai mukautumalla niihin olosuhteisiin, joita **ei voi** muuttaa. (Alkoholi & verenpaine 1996: 8.)*

Esimerkissä 317 kerrotaan yleisesti alkoholin rentouttavasta ja mielihyvää aiheuttavasta vaikutuksesta ja näiden tuntemusten lyhytkestoisuudesta. Tällaisessa kontekstissa nollapersoonaa ei voi mielestäni tulkita persoonan häivyttämiseksi toisin kuin esimerkin 318 nollapersoonan:

- (318) *Kun **on** sivusta päin seurannut raittiuspropagandaa, **ei** ole voinut vältyä siltä toteamukselta, että siinä ammutaan eräissä kohdin yli maalin, vaikka päämäärä onkin oikea. (Kuoppala 1943: 4.)*

Persoonan häivyttämisen tutkimiseen liittyy erityisiä tulkintaongelmia (ks. Luukka–Markkanen 1997: 175). Sen lisäksi, että toisinaan on vaikeaa päättää, onko kyseessä varaus vai ei, on vielä ratkaistava, mikä persoona on kätkeytyvä. Esimerkissä 319 persoona häivyttävänä varauksena käytetään monikon ensimmäistä persoona:

- (319) *Kun **etsimme** syyt siveellisen tason madaltumiseen, niin **ottakaamme me** keski-ikäinen polvi tarpeeksi suuri osuus **itsellemme** ja **ihanteettomuudellemme**. **Elämän valhe** ja **aineellisuus** olivat **kietoneet meidät** verkkoihinsa. (Salminen 1934: 6.)*

Kirjoittajan voi tulkita kätkeytyvän ainakin ensimmäisen *me*-muodon taakse, sillä hän esittää omia näkemyksiään nuorison siveellisyden rappeutumisen syistä. En kuitenkaan pidä todennäköisenä, että kaikki kyseisen tekstin *me*-muodot piilottaisivat pelkästään kirjoittajan persoona, vaan niiden avulla vältellään myös monikon toisen persoonan käyttämistä. Näin syntyy vaikutelma, ettei nuorison huolestuttavasta tilasta syytetä pelkästään lukijoita. Tätä esimerkkiä tarkastellessa on kaiken kaikkiaan vaikeaa tulkita, missä määrin viestintätilanteen osallistujien persoona häivytetään. Tekstikonteksti joka tapauksessa viittaa siihen, että monikon ensimmäistä persoona käyttämällä suojellaan sekä kirjoittajan että lukijan kasvoja.

7.1.9 Myönnyttely

Aiemmin käsittelemäni varausten käytön keinot ovat leksikaalisia tai kieliopillisia. Varaukset voivat kuitenkin olla myös retorisia ja tyyllillisiä keinoja (ks. Markkanen–Schröder 1997: 6). Tällaisina varauksina pidän myönnyttelevien rakenteiden ja tietynlaisten kielikuvien käyttöä.

Myönnyttelyssä hyödynnetään myönnön ja takaisinvedon strategiaa, jonka käyttö on tavallista muun muassa politiikassa. Myönnyttelemällä voidaan esimerkiksi ilmaista, että 'joku on oikeassa, mutta me olemme enemmän oikeassa'. (Heikkinen 1999: 171, 174–175.) Tavallisimmin myönnyttelyssä hyödynnetään *mutta*-lauseita, mutta myös *vaikka*-lauseet voidaan tietyissä konteksteissa tulkita myönnyttelyksi. *Vaikka*-lauseet muistuttavatkin *mutta*-lauseita (Korhonen 1993: 136.)

Esimerkeissä 320 ja 321 myönnyttelyssä käytetään *mutta*-lausetta:

- (320) *Siitä hädästä ja kärsimyksestä, mitä väkijuomat nykyisenäkin ajankohtana tuottavat monien kotien elämälle, ei voida mitään varmaa tilastoa tehdä, usein sitä koetetaan viimeiseen saakka salatakin, **mutta** varmaan sitä on tälläkin hetkellä pidettävä eräänä suurimpana kärsimysten aiheuttajana kansamme elämässä.* (Alanen 1944: 9.)
- (321) *Ihmisruumis on rakennettu soluista eli pienistä alkuolioista, ja näitä soluja alkoholi tappaa. Ruumis voi kyllä yleensä korvata kuolleita soluja uusilla, **mutta** tämä kyky ja ruumiin solujenvastustusvoima on hyvin erilainen eri henkilöillä, niin että mitä toinen näyttää kestävän, se on jo toiselle vahingoksi, ja toisella alkoholin vaikutukset esiintyvät toisenlaisina kuin toisella, riippuen siitä, mikä elin kullakin on arin taudille.* (Seppälä 1916: 4–5.)

Esimerkissä 320 alkoholin väitetään olevan suurin kärsimysten aiheuttaja suomalaisen elämässä. Ennen väitettä kuitenkin myönnetään, että se ei perustu eksakteihin tilastoihin, mikä vähentää väitteen ehdottomuutta. Esimerkissä 321 alkoholin väitetään tappavan soluja, mutta väitettä lievennetään viittaamalla ruumiin kykyyn korvata kuolleita soluja uusilla.

Esimerkissä 322 myönnyttellään *vaikka*-lauseita käyttäen:

- (322) *Ja siksi, **vaikka** alkoholi ei olisikaan turmellut perinnöllisyyssoluja, **vaikka** juomarin lapsi olisikin siinnyt terveenä, se saa elämänsä varrella kokea niin paljon juoppouden rappeuttavia vaikutuksia, että sitä painaa aivan kuin perinnöllinen kirous.* (Mäki 1926: 29–30.)

Alkoholin väitetään rappeuttavan sukua, mutta tekstissä kuitenkin myönnetään, että tämä vaikutus ei liity suoraan alkoholin perinnöllisiin vaikutuksiin vaan pikemminkin alkoholin vaikutukseen lapsen kasvuolosuhteisiin.

Myönnyttely on yleisintä kolmannen vaiheen teksteissä (6,3 %), kun taas uusimmissa teksteissä se on selvästi harvinaisempaa (0,7 %). Muiden kausien kirjoituksissa myönnyttelyn osuus kaikista varauksista on noin kolme prosenttia.

Taulukko 29. Myönnyttelyn käyttö varauksina.

Tutkimusaineiston vaihe	Myönnyttelyn suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	2,8 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	3,1 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	6,3 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	3,3 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	0,7 %, N = 736

Myönnyttelyn yleisyys kolmannen kauden teksteissä voi johtua tämän vaiheen aineiston suppeudesta. Nimittäin yhdessä tekstissä sitä esiintyy selvästi tavallista enemmän, ja näin suppeassa aineistossa jo yksi teksti voi vaikuttaa jonkin kielenilmiön yleisyyteen tällä tavoin. Toisaalta juuri tämän kauden kirjoituksissa käsitellään kiistanalaisia väitteitä alkoholin perinnöllisyysvaikutuksista, mikä omalta osaltaan voi lisätä juuri myönnyttelyn yleisyyttä. Näyttää nimittäin siltä, että myönnyttely on tavallista yleisempää tämänkaltaisissa kiistanalaisissa väitteissä.

7.1.10 Kielikuvat

Kielikuvat ovat sikäli suuri mahdollisten varausten luokka, että erilaisia kielikuvia on useita. En ole kuitenkaan luokitellut kaikkia aineistoni kielikuvia varauksiksi, ja aineistoni teksteissä ainoastaan retoriset kysymykset ja litoteesit näyttävät toimivan varauksen funktiossa. En kuitenkaan pidä mahdollisena sitä, että muunlaisetkin kielikuvat voisivat toimia varauksina.

Varauksina käytetyistä kielikuvista yleisempi on retorinen kysymys. Esimerkiksi Olaf Homén (1954: 321–322) kuvailee retorista kysymystä väitteeksi, joka on muotoiltu kysymykseksi. Retorista kysymystä käyttävä kirjoittaja kääntyy lukijan puoleen, jolloin lukijaa johdatellaan muodostamaan itse toivottu väite. Retorisella kysymyksellä voidaan Homénin mukaan myös vältellä mahdollista vastaanottajan negatiivista reaktiota, jonka suora väite voisi aiheuttaa. Erityisesti kielteiset retoriset kysymykset ovat turvallisia keinoja väittää epäsuorasti sellaista, mitä ei halua sanoa suoraan (Kangasniemi 1992: 239):

- (323) *Sentähden, woi sinua synnin orja, joka sen elon ja wiljan, jonka Jumala armostansa on meille ruumin einnexi andanut, keität ja walmistat senkaltaisexi myrkyllisexi juomaxi, jonka kautta sinun lähimäises murhaa sekä sielunsa että ruuminsa ja tulee senkaltaisexi raiwoxi ja wimma-pääxi, ettei hän pelkä Jumalata eikä häpe ihmisitä, waan kauhiasti tekee heitä molempia vastaan. Sillä etkös sen wiinas kautta, jota keität ja kaupitset eli muutoin juotat lähimäisilles, tule olemaan ensimmäisenä alkuna ja yllytyxenä ensin heidän juopumisensa syndiin ja sitte senkautta kaikkeen muuhunkin jumalattomuuteen ja pahennuxiin, joita he juowuxisa tekewät?* (Renqvist 1835.)
- (324) *Päihtyneessä, arvostelukyvyn menettäneessä tilassa monet antautuvat suhteisiin, joita he raittiina ollen sivusti välttäisivät. **Eivätköhän hyvin monet***

sukupuolielämässä tapahtuneet lankeemukset samoinkuin monen sukupuolitaitartunnan aihe ole asetettava väkijuomien käytön tilille. (Alanen 1944: 8–9.)

Esimerkissä 323 syytetään alkoholin vamiastajia ja myyjiä lähimmäistensä houkuttelemisesta syntien tekemiseen. Esimerkissä 324 puolestaan holtitonta seksuaalista käytöstä ja sukupuolitauteja väitetään alkoholinkäytön aiheuttamiksi.

Kysymyksillä ylipäättään voidaan hälventää kielenkäyttöön liittyviä valtasuhteita. Kysyminen voi tehdä kirjoittajan sijaan lukijasta tietäjän, jolloin valtakain saattaa siirtyä lukijalle. Näin kysymykset ambiguoivat kommunikaation osallistujien valtasuhteita. (Hodge–Kress 1996: 95–96.) Katson, että tämä kysymysten käyttöön liittyvä piirre saattaa aktivoitua myös alkoholivalistustekstien retorisisissa kysymyksissä. Onkin mahdollista, että esimerkeissä 323 ja 324 lukija johdatellaan retorisen kysymyksen avulla tietämän alkoholin valmistajat syntiin houkuttelijoiksi ja holtiton seksuaalinen käytös sekä sukupuolitaudit alkoholinkäytön aiheuttamiksi. Samalla saatetaan lieventää jakoa tietävään kirjoittajaan ja tietämättömään lukijaan. Toisaalta voi tietysti käydä niinkin, että lukija vastaa kaikesta huolimatta tekstin kysymykseen kielteisesti, jolloin retorisisilla kysymyksillä ei saavuteta toivottua vaikutusta.

Toinen varauksena käytetty kielikuva on litoteesi, jolla tarkoitetaan ”retorista kuviota, jossa asia ilmaistaan kieltämällä sen vastakohta” (NS:n sivistysanakirja s.v. *litoteesi*). Litoteesin käyttö varauksena on kuitenkin hyvin harvinaista aineistossani. Esimerkissä 325 litoteesin muotoon on puettu ajatus ’tappelu huonontaa ystävyysuhdetta’:

(325) *Lyöjä maksaa korvaukset. Jo katkenneen hampaan korjaus maksaa tuhansia markkoja. Ja aina voi sattua jotain, mitä ei isollakaan rahalla voi korvata. **Eikä se kaveruuskaan tappelusta ainakaan parane.*** (Repusa kilisee 1992.)

Kielikuvien käyttö varauksina on yleisintä ensimmäisen vaiheen teksteissä (5,6 %) ja vähäisintä kolmannen (0,7 %) ja neljännen (0,7 %) kirjoituksissa. Toisen ja viidennen kauden tekstien varauksista kielikuvia on 1,5 % ja 1,6 %.

Taulukko 30. Kielikuvien käyttö varauksina.

Tutkimusaineiston vaihe	Kielikuvien suhteellinen osuus kaikista varauksista
1. vaihe (1755–1867)	5,6 %, N = 107
2. vaihe (1868–1918)	1,5 %, N = 196
3. vaihe (1919–1932)	0,7 %, N = 144
4. vaihe (1932–1968)	0,7 %, N = 265
5. vaihe (1990–2001)	1,6 %, N = 736

Retorisen kysymyksen ja litoteesin tulkitseminen varausten käytön keinoksi ei ole ongelmatonta. Kielikuvan tyyppiä on paljon, mikä saa kysymään, miksi juuri retorinen kysymys ja litoteesi voivat toimia myös varauksen funktiossa. Pidän näitä kielikuvia retorisisina kysymyksinä ennen kaikkea siksi, että niitä käytettäessä ilmauksen kirjaimellinen tulkinta ei kuulosta irrationaaliselta. Esimerkiksi metaforan *alkoholi on peto* kirjaimellinen tulkinta olisi järjenvastainen. Sen sijaan esimerkkien 323 ja 324 tulkitseminen niin sanotuiksi tavallisiksi kysymyksiksi on mielekäästä. Samoin esimerkin 325 litoteesi saa kielikuvatulkintansa lisäksi myös mielekkään ja järkevältä kuulostavan

kirjaimellisen tulkinnan. Nimenomaan retoristen kysymysten ja litoteesin kaksoistulkintaisuus tarjoaa kirjoittajalle mahdollisuuden perua varsinainen, vihjaillen ilmaistu väitteensä.

Retorisen kysymyksen ja litoteesin tulkitseminen varauksiksi on ongelmallista myös siksi, että niillä kuitenkin voi olla tekstissä myös muunlainen funktio. Vaikka alkoholivalistus on ennen kaikkea asiatyylistä viestintää, on mahdollista, että siinäkin tekstiä elävöitetään kielikuvilla. Siksi retoristen kysymysten ja litoteesin, samoin kuin muidenkin kielikuvien, käytölle alkoholivalistusteksteissä voi olla pelkästään poeettisia syitä.

7.2 Varausten määrä ja sijoittuminen tekstiin

Varausten määrä lisääntyminen alkoholivalistusteksteissä on varsin huomattavaa verrattaessa keskenään vanhimpia ja uusimpia tekstejä. Vanhimmissa teksteissä on keskimäärin 19 varausta 1000 saneen katkelmassa, mutta uusimmissa teksteissä määrä on noussut 36:een. Väliin jäävien kausien kirjoituksissa varausten määrä vaihtelee seuraavasti: 2. vaihe 29/1000, 3. vaihe 33/1000 ja 4. vaihe 31/1000. Ylipäätään alkoholivalistusteksteissä käytetään verrattain paljon varauksia melkein koko tarkastelujakson aikana. Esimerkiksi taloustieteellisissä, lääketieteellisissä ja tekniikan alaan kuuluvissa tutkimuksissa varausten määrät 1000 sanetta kohden ovat 30,65, 22,05 ja 21,85 (Varttala 2001: 100)⁶⁸. Varsinkin lääketieteen ja tekniikan alaan kuuluviin teksteihin verrattuna varausten määrä alkoholivalistusteksteissä näyttää runsaalta.

Avon Crismore ja William J. Vande Kopple ovat selvittäneet kyselytutkimuksen avulla, miten varausten käyttö teksteissä vaikuttaa lukijoiden asenteisiin ja oppimiseen. He luetuttivat yhdysvaltalaisilla koululaisilla luonnontieteen ja yhteiskuntaopin oppikirjatekstiä. Osa testihenkilöistä luki varauksia sisältäviä tekstejä ja osa tekstejä, joissa ei ollut varauksia. Crismoren ja Vande Kopplen tutkimus osoitti, että varausten käyttö muutti lukijoiden asennetta positiivisemmaksi sekä edisti oppimista. Varausten myönteinen vaikutus asenteisiin perustuu Crismoren ja Vande Kopplen mukaan siihen, että ne korostavat kirjoittajan olevan tavallinen ihminen, lisäävät lukijan valtaa jättämällä hänelle enemmän tilaa tehdä omia päätelmiään sekä lisäävät kirjoittajan rehellisyyden tuntua. Paremmat oppimistulokset voisivat selittyä siten, että varaukset saattavat edistää arvioivaa, kriittistä ja pohtivaa lukemista, jolloin muistaminen tehostuu. (Crismore–Vande Kopple 1997: 83–114.)

Alkoholivalistusteksteissä lukijan asenteisiin vaikuttaminen on hyvin keskeistä, ja lukijoita pyritäänkin saamaan asennoitumaan kielteisesti kaikkeen alkoholinkäyttöön tai alkoholin liialliseen käyttöön. Alkoholivalistuskirjoituksilla on myös opetuksellisia tavoitteita, sillä lukijoiden toivotaan omaksuvan runsaastikin tietoa alkoholin terveydellisistä, sosiaalisista ja yhteiskunnallisista vaikutuksista. Siksi varausten käyttö

⁶⁸ Teppo Varttalan (2001: 45) tutkimusaineiston tekstit on julkaistu yhdysvaltalaisissa tiedejulkaisuissa, joten en pidä tuloksiamme suoraan toisiinsa verrattavina kulttuurierojen vuoksi. Varttala myös luokittelee varaukset eri tavoin. Vertailu tarjoaa kuitenkin suuntaa antavaa tietoa varausten käytön suhteellisesta runsaudesta alkoholivalistusteksteissä.

alkoholivalistusteksteissä on hyödyllistä, eikä olekaan yllättävää, että niissä on varauksia suhteellisen paljon.

Yksittäisissä teksteissä varausten käytön tiheys vaihtelee huomattavasti. Vanhimpien tekstien joukossa on kaksi kirjoitusta, joissa varauksien määrä on selvästi tavallista vähäisempi: toisessa tekstissä on kahdeksan ja toisessa kaksitoista varausta 1000 saneen katkelmassa. Yhteistä näille teksteille on se, että ne ovat pappien kirjoittamia ja niiden sisältö on varsin uskonnollinen. Inkeri Leiber (2003: 101–104) on huomannut pappien julistavan jumalansanaa varauksitta totena ja varmana ja käyttävän varauksia lähinnä maallisista asioista puhuessaan. Tämä on tyypillistä myös omassa aineistossani, kuten esimerkeistä 326 ja 327 ilmenee:

(326) *Kenengä Juopumus wahingollisin on? Wastaus.*

[– –] *Lapset, koska he siihen nuorna tottuwat, taitawat siitä **tuskin** vanhana lakata.* (Reinius 1755.)

(327) *Molemmat tohtorit sekä von Linné että Griksson kirjoittawat, ettei niistäkän kohtullisista eli ruoka-ryyppyistä ole ihmiselle yhtäkän hyödytystä, waikka niiden rakastajat luulewat niistä olewan, koska he **tawallisesti** sanowat: ”Kuin ruoka-ryyppy otetan, niin syöminenkin paremmin käy.”* (Renqvist 1835.)

Nämä kaksi tekstiä viittaavat siihen, että varausten käytön vähäisyys on yhteydessä uskonnolliseen ideologiaan. Tämä puolestaan viittaa siihen, että uskonnollisella tiedolla on kyseisen vaiheen tiedonkuvassa varsin kiistaton asema.

Toisen kauden aineistossa on yksi teksti, jossa on 13 varausta eli reilusti alle jakson keskiarvon (29). Kyseisen tekstin yleisönä ovat työläiset. Esimerkissä 328 kirjoittaja kuvailee juopon työmiehen elämää:

(328) *Juoppo työmies ei pane suurta arvoa siistille ja hyvin järjestetylle kodille. Olkoon hänen asuntonsa likainen ja ahdas, vähät siitä. Kun tulee työstä väsyneenä, pölyisenä ja herpaantuneena, **voi kyllä** tuntua vastenmieliseltä mennä kotiin, jossa lapset itkevät ja puute ja köyhyys irvistelee joka seinän ravosta, **mutta** siitä pääsee, kun poikkeaa kapakkaan. Siellä tapaa tuttavvia, ja siellä on lämmintä ja suloista. Juomapöydän ääressä ei muisti mieleen, että kukkaro on tyhjä ja että vaimo ja lapset ovat leivättä. Lyhyen yösydämen, minkä juoppo viettää kotonaan, jaksaa olla vaikka kuinka ahtaassa ja epämukavassa komerossa.*

Ihminen, jonka ainoa ilo on alkoholi, ei välitä taiteesta eikä teatterista. Kun hän istuu kapakassa ja kuulee lasien kilinää ja kaikenlaista tinkeli tankelia, niin siinä on hänelle kyllä taidetta. Parempaa hän ei kaipaa. (Hytönen 1904: 5–6.)

Tekstissä 328 on kaksi varausta: *voida*-verbi ja *kyllä–mutta*-myönnytys. Muutoin tekstin sävy on hyvin ehdoton. Kuvailevaa ainesta tekstissä sen sijaan on runsaasti. Kaiken kaikkiaan kirjoittaja maalaa juopon työmiehen elämästä varsin luotaantyöntävän kuvan: likaisessa ja ahtaassa kodissa töistä tulevaa isää odottavat nälkäiset ja tyytymättömät lapset ja vaimo, ja tätä kurjuutta vastuuton perheenisä pakenee kapakkaan ilta toisensa jälkeen. Lukijan silmissä tällainen kuvaus voi näyttää pelottavalta uhkakuvalta. Tekstin ehdottomuus viittaa siihen, että työväenideologiaan ylipäätään on saattanut liittyä

tavallista ehdottomampi puhetapa. Koska aineistossani on kuitenkin vain yksi työväen diskurssiin liittyvä teksti, en voi yleistää havaintoani koskemaan koko työväen diskurssia. Kolmas vaihe eroaa muista kausista siten, että siltä ajalta ei löydy yhtään tekstiä, jossa varauksia käytettäisiin epätavallisen vähän. Sen sijaan tämän jakson aineistossa on kaksi tekstiä, joissa varauksia käytetään tavallista enemmän. Toisessa tekstissä varausten suuri määrä johtuu henkilöviittausten runsaudesta. Myös muiden vaiheiden aineistoille on ominaista, että tavallista enemmän henkilöviittauksia sisältävissä teksteissä on tavallista enemmän varauksiakin. Toisessa erityisen runsaasti varauksia sisältävässä tekstissä esitetään kiistanalaista tietoa alkoholin perinnöllisistä vaikutuksista. Esimerkin 329 kirjoittaja argumentoi alkoholin rappeuttavan sukua epäsuorasti. Näkemyksen kiistanalaisuus ilmenee muun muassa kirjoittajan käyttämien varausten runsautena:

- (329) *Mutta **vaikka** alkoholin vaikutus perinnöllisyyteen ei olisikaan niin mutkattoman suora, kuin **monet uskovat, vaikka** solujen perintäasu olisikin myöskin alkoholilta paremmin suojattu kuin ennen aavistettiin, **vaikka** alkoholi vain **harvo**in ja **vaikkapa** ei koskaan kykenisi muuttamaan meidän perusasuaamme, niin sittenkin on sen tuottama suvun rappeutuminen ja perinnöllinen kurjuus hirvittävä.* (Mäki 1926: 29.)

Samaa taktiikkaa on hyödyntänyt esimerkiksi Charles Darwin, sillä hänen on todettu käyttävän eniten varauksia sellaisissa Lajien synnyn kohdissa, joita hän on oletanut yleisön vastustavan eniten (Crismore–Vande Kopple 1997: 110).

Neljännän vaiheen aineistossa yksi teksti antaa viitteitä siitä, että kohdeyleisö vaikuttaa varausten määrään. Tältä kaudelta löytyy nimittäin yksi teksti, jossa on epätavallisen vähän varauksia, kymmenen kappaletta (keskiarvo 31). Kirjoitus on tarkoitettu lapsille. On mahdollista, että lapsia on pidetty yleisönä, jolle voidaan argumentoida alkoholin vaaroista tavallista ehdottomammin.

Varausten määrän vaihtelu uusimmissa teksteissä viittaa siihen, että raittiusjärjestöjen tekemä alkoholivalistus olisi ehdottomampaa kuin Alkon tai Stakesin valistus. Tämän kauden aineistosta nimittäin löytyy viisi tekstiä, joissa varauksia käytetään selvästi tavallista vähemmän, ja niistä kolme on raittiusjärjestöjen julkaisemia. Nämä kolme kirjoitusta ovat uusimmassa aineistossani ainoita raittiusjärjestöjen julkaisemia tekstejä, mikä tukee oletustani, että raittiusjärjestöjen tekemä valistus olisi sävyltään ehdottomampaa. Myös tekstilajin historia tukee tätä oletusta, sillä esimerkiksi Alkon valistukseen verrattuna raittiusjärjestöjen valistuksessa on pitäydytty tiukemmin ehdottoman raittiuden vaatimuksessa.

Näyttää siltä, että uusimmissakin teksteissä ideologia vaikuttaa varausten käytön määrään. Tavallisinta on, että mitä enemmän tekstit sisältävät lääketieteellistä tietoa, sitä enemmän niissä käytetään varauksia. Esimerkiksi allergikoille suunnatussa esitteessä on 52 ja depressiopotilaille tarkoitettussa kirjoituksessa 61 varausta (keskiarvo 36).

Yksittäisissä teksteissä varausten sijoittuminen eri tekstinosiin vaihtelee. Vanhemmissa kirjoituksissa suhteellisen lyhyisiin tekstinkatkelmiin kasautuu usein varsin paljon varauksia. Samanlaista kasautumista on havaittavissa myös uusimmissa teksteissä, mutta koko aineiston määrään suhteutettuna varausten kasautuminen on niissä vähäisempää kuin aiempien kausien kirjoituksissa. Tavallista enemmän varauksia keräävillä tekstinkohdilla on yhtäläisyyksiä, joista keskeisin liittyy viestintätilanteen osallistujien kasvojen suojeluun.

Osa neljän ensimmäisen vaiheen tekstien kirjoittajista käyttää varauksia tavallista enemmän silloin, kun he esittävät omia mielipiteitään. Esimerkissä 330 suhteellisen lyhyeen tekstinkatkelmaan on kasautunut paljon varauksia:

- (330) *Edellisessä kirjoituksessa sanoimme lyhykäisesti, mitä Suomenmaassa viinan ylöllistä juomista vastaan on tehty. Menkäämme nyt katsomaan, minkälaiset ajatukset ja mielet maassamme nykyänsä yleimmiten on wallalla wiinasta ja sen nautitsemisesta. Emme luule erehtyvämme, jos sanomme Suomenmaan asujamia tämän suhteen saattawan jakaa kolmeen osaan, joilla jokaisella on erinkaltaiset tuumat ja ajatukset wiinasta.* (Polén 1853.)

Kirjoittaja käyttää monikon ensimmäistä persoonaa varauksena suojellakseen ennen kaikkea omia kasvojaan. Lisäksi hän käyttää ajan adverbia *yleimmiten* osoittamaan, että hänen näkemyksensä ei ole yleistettävissä kaikkiin kansalaisiin. *Luulla*-verbi osoittaa, että kirjoittaja ei puhu eksakteista tiedoista vaan oletuksista. Modaaliverbi *saattaa* puolestaan kertoo, että jaottelua pidetään mahdollisena mutta ei ehdottomana totuutena.

Tavallista suurempi määrä varauksia kasautuu monissa teksteissä myös lukijaan kohdistuviin käskyihin, toimintaohjeisiin ja toivomuksiin. Esimerkki 331 on peräisin tekstistä, jossa esitellään lopuksi pelastavaa raittiustyötä ja toivotaan, että yhä useampi lukija ryhtyy toimeen. Lyhyt toivomus sisältää viisi varausta:

- (331) *Ehkäpä joku tämän kirjasen lukijoista löytänee vielä elämäntehtävänsä siinä työssä. Ehkäpä sinä?* (Kuusi 1942: 48.)

Toisinaan alkoholivalistusteksteissä moititaan joko suoraan lukijaa tai ihmisryhmää, johon lukija luokitellaan. Tällaisissa kohdissa käytetään yleensä tavallista enemmän varauksia esimerkin 332 lailla:

- (332) *Vanhemmat ovat ymmällään. ”Minkä niille tekee. Ei tuonikäisten perässä voi aina juosta.” Joskus kuitenkin tuntuu, että annamme periksi liian helposti. Murehdimme, voivottelemme ja syyttelemme muita.*
Toisinaan vetäydymme suojaan ”luottamuksen” taakse. (Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990.)

Teini-ikäisten lasten vanhempia moititaan siitä, että he antavat ristiriitatilanteissa liian helposti periksi lapsilleen. Ajan adverbeilla *joskus* ja *toisinaan* lievennetään väitteen yleistettävyyttä: periksi antaminen on kuitenkin suhteellisen harvinaista⁶⁹. *Tuntua*-verbillä puolestaan osoitetaan, että väitettä ei pidetä varmana tietona. Yksikön tai monikon toista persoonaa häivyttävillä *me*-muodoilla luodaan vaikutelmaa, että hän moitteita ei kohdisteta pelkästään lukijaan vaan myös kirjoittajaan. Näin syntyy myös vaikutelma, että tekstin laatijakin on teini-ikäisten lasten vanhempi ja ymmärtää siten hyvin lukijan tilanteen.

Varauksia kasautuu paljon myös sellaisiin tekstinkohtiin, joissa esitetään oletuksia lukijasta tai lukijoista. Esimerkissä 333 lukijan oletetaan kuulleen raittiustyöstä mutta

⁶⁹ *Toisinaan* ilmaisee tilan tai tapahtuman satunnaista, useaa tai harvaa tilan tai niiden luonteesta riippuvaa toistumista. *Joskus* puolestaan ilmaisee, että tila tai tapahtuma toistuu satunnaisesti ja suhteellisen harvoin. (Sulkala 1981: 127–129.)

pitäneen kuitenkin raittiusasiaa ikävänä. Oletus on lukijan kannalta kielteinen, joten sitä pehmennetään lukuisin varauksin:

- (333) *Varmaan olette kaikki joskus kuulleet puhuttavan raittiusyhdistyksistä ja raittiuspyrinnöistä. Mutta ehkäpä ette ole kiinnittäneet siihen mitään huomiota, ehkä olette arvelleet sitä ikäväksi, yksipuoliseksi asiaksi, johon ei kannata tutustua.* (Nuorille tytöille 1901: 4–5.)

Esimerkin 333 varausten tehtävänä on suojella ensisijaisesti lukijan kasvoja. Sama funktio on yleisin myös muilla lukijaan kohdistuviin oletuksiin sekä käskyihin, toivomuksiin ja moitteisiin kasautuvilla varauksilla.

Tutkimusaineistostani löytyy myös moninkertaisia varauksia. Useimmiten kyseessä on kaksinkertainen varaus, mutta joukossa on kolminkertaisiakin varauksia. Yleisin kaksinkertaisen varauksen tyyppi on konditionaalinen liittyminen modaaliverbiin, mentaalista tilaa osoittavaan verbiin tai yksipersonaiseen verbi-ilmaukseen. Esimerkissä 334 kirjoittaja käyttää kolminkertaista varausta:

- (334) *Vakaumukseen perustuvalla raittiustyöllä luulisimme siis, tunnelmalliseen ja älylliseen puoleen nähden, nykyisin olevan enemmänkin mahdollisuutta onnistuakseen kuin aikaisemmin, jos se vaan aidosti jaksaisi uudestaan vauhtiin viritä.* (Tiililä 1922.)

Luulisimme-muodossa konditionaali yhdistyy mentaalista tilaa osoittavaan *luulla*-verbiin, ja lisäksi kirjoittaja käyttää monikon ensimmäistä persoonaa impersonaalisena varauksena. Todennäköisin syy kolminkertaisen varauksen käyttöön on kirjoittajan omien kasvojen suojeleminen. Hän nimittäin kritisoi tekstissään oman aikansa raittiustyötä ja korostaa vakaumuksellisen raittiustyön tärkeyttä. Ilmeisesti tällainen vaatimus on ollut kieltolaki-Suomessa ongelmallinen, joten tekstin laatija suojelee kasvojaan jopa kolminkertaisin varauksin.

Koska varaukset ovat monifunktioisia, en ole pitänyt mielekkäänä luokitella yksittäisiä varauksia kategorioihin käyttötarkoituksen mukaan. Argumentoinnin osalta varaukset osoittavat, että kirjoittaja on ottanut huomioon omien argumenttiansa mahdolliset vasta-argumentit. Aiemmin totean (s. 198), että vanhemmissa teksteissä kirjoittajat käyttävät enemmän eksplisiittisiä vasta-argumentteja kuin uusimmissa kirjoituksissa. Samoin myös eksplisiittisiksi vasta-argumenteiksi tulkittavat myönnytykset ovat yleisempiä vanhemmissa teksteissä. Toisaalta uusimmissa teksteissä on enemmän varauksia, mistä seuraa se, että uusimmissa kirjoituksissa vasta-argumentit ovat vahvemmin läsnä implisiittisellä tasolla.

Toinen varausten keskeinen tehtävä alkoholivalistusteksteissä on viestintätilanteen osallistujien kasvojen suojeleminen. Vanhemmissa teksteissä yleisintä näyttää olevan kirjoittajan omien kasvojen suojeleminen, kun taas uusimmissa teksteissä suojellaan ennen kaikkea lukijan kasvoja. Vahvimmin kasvojen suojeleminen ilmenee impersonaalisten varausten käytössä, mutta myös muunlaisten varausten käyttö voi liittyä kasvojen suojelemaan ja kohteliaisuuteen.

Varaukset ilmaisevat myös kirjoittajan tai laajemmin ajateltuna tietyn yhteisön käsityksiä tiedon varmuudesta. Varausten käyttö alkoholivalistusteksteissä osoittaa, että arkielämän tietoon ja tieteelliseen tietoon on suhtauduttu koko genren historian aikana

suhteellisen kriittisesti. Varausten käytön lisääntyminen tarkastelujakson aikana puolestaan kuvastaa sitä, että tietoon kohdistuva kriittisyys on lisääntynyt koko ajan.

Varausten voi tulkita liittyvän kirjoittajan rooliin tietäjänä siten, että ne ilmaisevat, missä määrin tietävä kirjoittaja arvottaa tietoaan. Heikkisen (1999: 216–217) mukaan arvottajan roolia osoittavat muun muassa modukset ja kommenttiadverbien (kuten *todennäköisesti*) käyttö. Katson, että Heikkisen näkemys voidaan laajentaa koskemaan kaikenlaisten varausten käyttöä. Koska varausten tulkinta on loppujen lopuksi subjektiivista, ne tekevät myös lukijasta tiedon arvioijan. Jos kirjoittaja käyttää esimerkiksi varauksia *joskus*, *jonkin verran* tai *melko varmasti*, lukija joutuu itse täsmentämään, kuinka usein on *joskus*, minkä verran on *jonkin verran* ja kuinka varmaa on *melko varmasti*. Tämä on mahdollisesti myös yhteydessä Crismoren ja Vande Kopplen huomioon varausten hyvästä vaikutuksesta oppimistuloksiin.

8 Tuloksia ja pohdintaa

Kokoan tässä luvussa tutkimukseni päätulokset. Lähdän liikkeelle tutkimukseni arvioinnista ja tekstilajin muutoksen tutkimisen problematiikasta. Seuraavaksi hahmottelen alkoholivalistuksen tekstilajin prototyyppisiä ominaisuuksia. Tämän jälkeen vuorossa on alkoholivalistuksen tekstilajin kuvaus vaihe vaiheelta. Lopuksi hahmottelen alkoholivalistuksen ideologiaa pohtimalla alkoholivalistuksen esisopimuksia, ihmiskuvaa ja tiedonkuvaa.

8.1 Tekstilajin muutoksen tutkiminen

Tarkastelen tutkimuksessani alkoholivalistustekstejä genrenä. Vaikka tämä lähtökohta onkin ongelmallinen, pidän sitä onnistuneena. Löydän tutkimuksessani alkoholivalistuksen tekstilajille useita julkaisuajasta, julkaisijasta tai kohdeyleisöstä riippumattomia ominaispiirteitä. Katson näitä piirteitä olevan niin paljon, että niiden löytyminen ei voi johtua pelkästään siitä, että ennakko-oletukseni alkoholivalistuksesta omana, yhtenäisenä genrenään olisi ohjannut minua näkemään yhtäläisyyksiä sielläkin, missä niitä ei ole todellisuudessa ollut. Tutkimukseni on siten vahvistanut näkemystäni tekstilajista ylipäätään sumearajaisena kategoriana, jolla kuitenkin on oma prototyyppinsä.

Pidän myös Perelmanin argumentaatioteoriaa onnistuneena valintana tutkimukseni teoreettiseksi apuvälineeksi. Perelmanin teorian avulla olen pystynyt valitsemaan analyysin kohteeksi monipuolisesti erilaisia kielenpiirteitä, mitä olen pitänyt tärkeänä. Vaikutelma Perelmanin teorian hyvästä soveltuvuudesta aineistoni analysointiin johtunee pitkälti myös siitä, että alkoholivalistusteksteissä argumentointi ja vaikuttava kielenkäyttö ylipäätään ovat varsin keskeisiä. Tutkimukseni ei tarjoakaan vastausta siihen, miten Perelmanin teoria soveltuisi sellaisten tekstien analysointiin, joissa argumentointia ja vastaanottajaan vaikuttamista on hyvin vähän tai ei lainkaan.

Perelmanin teorian soveltaminen ei ole kuitenkaan ollut ongelmatonta, mihin on pääasiassa syynä sen sijoittuminen filosofian alaan. Vaikka Perelman ottaakin teoriassaan monin tavoin huomioon kielen merkityksen argumentoinnissa, hän ei kuitenkaan filosofina käsittele kovin syvällisesti argumentoivaa kielenkäyttöä. Siksi olen joutunut

täydentämään teoriataustaan lingvistikalla tutkimuksilla esimerkiksi argumentin indikaattoreista ja varauksista. Toisaalta olen sitä mieltä, että nimenomaan lingvistille Perelmanin teorialla on paljon tarjottavaa, sillä lingvistisen erityisosaamisensa ansiosta kielentutkija pystyy hyödyntämään teoriaa mahdollisimman monipuolisesti.

Vaikka Perelmanin teorian on katsottu perustuvan monenlaisten tekstien analysointiin, hänen käyttämänsä esimerkit ovat lähes aina peräisin filosofisista teksteistä. Suurin osa näistä teksteistä on vieläpä antiikin filosofien kirjoittamia. Sikäli Perelmanin teoria on pitkälti filosofisen argumentoinnin kuvausta, vaikka Perelmanin lähtökohtana on ollut kuvata ylipäättään epäformaalia argumentointia. Tämä ei toisaalta ole ongelma, sillä Perelmanin teoriaa on pystytty joka tapauksessa soveltamaan monenlaisten tekstilajien tarkasteluun onnistuneesti. Samalla epäformaalia argumentointia koskeva tieto on monipuolistunut.

Perelmanin teoriaa on kritisoitu argumenttikategorioiden osittaisesta päällekkäisyydestä. Sama piirre ilmenee omassakin tutkimuksessani, mutta se ei välttämättä kerro Perelmanin teorian puutteesta vaan epäformaalin argumentoinnin kompleksisuudesta ja siitä, että luonnollisella kielellä tapahtuvaa argumentointia ei voida tyhjentävästi pakottaa tarkasti rajattuihin kategorioihin. Perelman ei tosin itse eksplikoiki teoriassaan argumenttityyppien mahdollista päällekkäisyyttä, mitä voi pitää puutteena.

Perelmanin teorian kritisoiduin käsite, universaaliyleisö, osoittautuu tutkimuksessani tarpeettomaksi. Erityisyleisön käsite puolestaan on tutkimuksessani erittäin hyödyllinen. Tämä ei kuitenkaan kerro välttämättä universaaliyleisön käsitteen tarpeettomuudesta ylipäättään vaan pikemminkin alkoholivalistuksen ominaispiirteestä tekstilajina.

Yhtenä perusongelmana tekstilajin muutoksen tutkimisessa olen pitänyt aineiston määrän riittävyyden arviointia. Pidän omaa aineistoani laajana pääosin kvalitatiiviseen tutkimukseen. Eri aikoina julkaistujen alkoholivalistustekstien määrään aineistoani on kuitenkin vaikeaa suhteuttaa. Lähtökohtanani on ollut, että aineistoni on ennen kaikkea otos, jonka pohjalta ei välttämättä voi tehdä kovin laajoja yleistyksiä. Toisaalta on mahdollista, että tämänkin aineiston pohjalta saavutetut tulokset riittäisivät yleistyksiin. Ylipäättään alkoholivalistustekstejä on kirjoitettu niin paljon, että yhden tutkijan on mahdotonta tutkia alkoholivalistustekstejä näin pitkältä aikaväliltä keräämällä niin suuren aineiston, että yleistyksiä voisi varmasti tehdä, jos tutkimus kuitenkin on pääosin kvalitatiivista.

Toinen mahdollinen aineistoon liittyvä ongelma tutkimustulosteni yleistämisessä on valikoimieni tekstien edustavuus alkoholivalistusteksteinä. Osa käyttämästäni teksteistä mainitaan raittiusliikkeen ja alkoholivalistuksen historiaa käsittelevissä lähteissä erityisinä merkkipaaluina. Lisäksi osaa aineistoni tekstien kirjoittajista pidetään erityisen keskeisinä alkoholivalistusmateriaalin tuottajina. Kaikki aineistoni tekstit eivät kuitenkaan nouse samalla tavoin esiin raittiusliikkeen ja alkoholivalistuksen historiassa, mutta niiden julkaisukanavat ovat olleet keskeisiä: tunnettuja sanoma- tai raittiuslehtiä sekä raittiusjärjestöjen julkaisusarjoja. Siksi katson, että aineistooni valitsemani tekstit ovat kuitenkin tutkimusaiheeni kannalta relevantteja.

Olen kerännyt aineistoni siten, että sitä on mahdollisimman tasaisesti koko tarkastelujakson ajalta. Poikkeuksena on viidennen vaiheen aineisto, joka on koottu ainoastaan vuosilta 1990–2001. Toinen vaihtoehto olisi ollut esimerkiksi kerätä aineistoa pisteittäin vaikkapa 50 vuoden välein. Katson kuitenkin, että tällainen aineistonkeräys edellyttää sitä, että tutkittavaan tekstilajiin kuuluvia tekstejä on julkaistu tasaisesti koko

tarkastelujakson aikana. Julkaistujen alkoholivalistustekstien määrä kuitenkin vaihtelee eri aikoina paljonkin, joten aineiston kerääminen tasaisesti koko tarkastelujakson ajalta vaikutti paremmalta vaihtoehdolta kuin pisteittäinen kerääminen.

Yksi keskeisistä ongelmista tutkimuksessani on ollut myös sopivien periodisointikriteerien löytäminen. Olen jakanut tutkimusaineistoni viiteen vaiheeseen ennen kaikkea alkoholipolitiikan muutosten perusteella. Muitakin vaihtoehtoja olisi luonnollisesti ollut. Mekaanisin ja yksioikoisin tapa olisi ollut jakaa aineistoni viiteen 50 vuoden mittaiseen kauteen ottamatta lainkaan huomioon kulttuurikontekstia. Aineistoa olisi voinut jaksottaa myös kirjakielen kehityksen vaiheiden perusteella, sillä aineistooni kuuluu tekstejä kaikkien kirjakielen kehityksen vaiheiden ajalta.

Kulttuurikontekstinkin perusteella aineistoani olisi voinut jaotella monin tavoin. Kirjakielen vaiheiden lisäksi jaksotuksen kriteerinä olisi voinut käyttää alkoholipolitiikkaa laajempia historiallisia muutoksia. Tällöin periodisointikriteereinä olisivat voineet olla esimerkiksi autonomian alku, 1800-luvun kieli- ja koululakimuutokset, itsenäistyminen ja sodat. Olen kuitenkin olettanut, että näitäkin seikkoja enemmän alkoholivalistukseen vaikuttavat vallitseva alkoholipolitiikka ja siihen liittyvät aatteet. Siksi olen pitänyt nimenomaan alkoholilainsäädännön muutoksia sellaisina periodisointikriteereinä, joita käyttämällä saisin parhaiten esille tutkimusaineistoni vaiheisiin liittyvät erot.

Tutkimusaineistoni vaihteellinen vertailu (taulukko 30) osoittaa, että toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen tekstit ovat monin tavoin samanlaisia. Niissä on vähän eksplisiittisiä persoonaviittauksia, ohjailussa käytetään eniten subjektittomia nesessiivirakenteita, yleisimpänä metaforatyypinä on ALKOHOLI ON PAHA HALLITSIJA ja kansallisuusideologia ilmenee niissä monin tavoin. Lisäksi alkoholikulttuurin muutosten kannalta ajanjakso vuodesta 1867 vuoteen 1968 on hyvin yhteneväinen (Apo 2001). Näiden syiden vuoksi olisi ollut myös perusteltua käsitellä tämän kauden tekstejä yhtenä vaiheena. Toisaalta en voinut ennen vaihejakoa tietää, että tutkimukseni tulokset olisivat tämänsuuntaisia. Lisäksi toisen, kolmannen ja neljännen kauden teksteissä on kuitenkin mielenkiintoisia sisällöllisiä eroavaisuuksia, jotka eivät olisi tulleet niin selvästi esiin, jos olisin käsitellyt näitä kolmea kautta yhtenä vaiheena.

Eri vaiheiden aineistoja vertailllessani olen löytänyt niiden välille eriaisteisia eroja. Aineistostani on osoitettavissa kielenpiirteitä, joiden esiintyvyys eri vaiheiden teksteissä vaihtelee paljonkin. Yksi tällainen piirre on lukijan sinuttelu. Toisaalta on myös sellaisia piirteitä, joiden esiintyvyys eri kausien kirjoituksissa pysyy melko samansuuruisena koko tarkastelujakson ajan. Esimerkiksi syy- ja seurausargumentteja on kaikkien kausien teksteissä varsin paljon.

Kolmantena ryhmänä ovat pienifrekvenssiset piirteet, joiden prosentuaalinen määrä eri vaiheiden teksteissä saattaa vaihdella paljon esimerkiksi siten, että yhden kauden aineistossa tietty piirre esiintyy kaksi ja seuraavan kauden aineistossa neljä kertaa. Prosentuaalisesti ero on 50 %, mutta frekvensseinä mitattuna se ei näytä kovin merkittävältä.

Muutoksen tutkimisen kannalta tämä on sikäli ongelmallista, että prosentuaalisesti suuri muutos ei aina ole loppujen lopuksi merkittävä muutos. Yksioikoisesti voisi ajatella, että tekstilajin muuttumista kuvaavatkin mahdollisesti parhaiten suurifrekvenssisten kielenpiirteiden huomattavat prosentuaaliset vaihtelut eri kausien teksteissä. Aina on kuitenkin mahdollista, että nimenomaan pienifrekvenssisten piirteidenkin suuret

prosentuaaliset erot kertovat tekstilajin muuttumisesta, varsinkin kun aineistoni on lähinnä otos kaikista alkoholivalistuksen tekstilajiin kuuluvista kirjoituksista.

Olen edennyt tutkimusaineistoni analyysissa ensisijaisesti kielenpiirteittäin. Olen pitänyt tätä ratkaisua sopivimpana, sillä olen pyrkinyt ennen kaikkea alkoholivalistuksen tekstilajin ominaisuuteen hahmottamiseen. Lisäksi kielenpiirteittäinen kuvaus on ollut vaiheittaista kuvausta käytännöllisempi ratkaisu ainakin sikäli, että näin olen pystynyt välttämään samojen asioiden toistamista.

8.2 Alkoholivalistuksen prototyyppi

Vaikka alkoholivalistus on heterogeeninen ja paljon muuttuva tekstilaji, sille löytyy tutkimuksessani verrattain paljon ominaispiirteitä, jotka voidaan yleistää koskemaan koko tekstilajia kaikkina aikoina. Seuraavaksi hahmottelen alkoholivalistuksen prototyyppiä. Etenen prototyypin kuvauksessani kielenpiirteittäin samassa järjestyksessä kuin olen niitä tarkastellut tutkimukseni analyysiosassa.

Tyypillisessä alkoholivalistustekstissä on suoria henkilöviittauksia. Tavallista kuitenkin on, että kirjoittaja ei viittaa itseensä ainakaan eksplisiittisesti esimerkiksi käyttämällä *minä*-pronominia tai yksikön ensimmäisessä persoonassa olevia predikaattiverbejä. Lukijan puhuttelu on tavallista, ja lukijaa sinutellaan suhteellisen usein.

Kirjoittajan rooleista tyypillisimpiä ovat tiedottaja ja ohjailija. Suurin osa aineistoni lauseista on tulkittavissa väitelauseiksi, sillä niissä on indikatiivimuotoinen predikatiivi, jota ei voi tulkita käskyksi (ks. Yli-Vakkuri 1986: 152–163), ja ne täyttävät väittämisen illokutiiviselle aktille määritetyt ehdot (Matihaldi 1979: 54–55). Toisaalta alkoholivalistusteksteissä pyritään tiedottamaan lukijaa ennen kaikkea alkoholinkäytön haitoista ja vaikuttamaan siten hänen alkoholinkäyttötottumuksiinsa, joten tiedottamiseen liittyy läheisesti ohjailufunktio. Siten suuri osa lukijan ohjailusta on implisiittistä.

Myös lukijan eksplisiittinen ohjailu on varsin tyypillistä alkoholivalistuksessa. Tavallisinta on, että lukijaa ohjailaan käyttämällä imperatiivimuotoisia predikaatteja sekä nesessiivirakenteita. Yleisimmin lukijan toimintaa pyritään ohjailemaan antamalla hänelle eksplisiittisiä toimintakehotuksia. Kaiken kaikkiaan lukijaan kohdistuva implisiittinen ja eksplisiittinen ohjailu osoittaa, että alkoholivalistuksessa kirjoittajan ja lukijan välinen suhde on asymmetrinen siten, että valta on kirjoittajalla.

Aineistoni viittaa vahvasti siihen, että alkoholivalistus on kohdistettua viestintää. Aineistostani ei nimittäin löydy yhtäkään tekstiä, jonka yleisönä olisi yksiselitteisesti universaaliyleisö (Perelman–Olbrechts-Tyteca 1971: 31–35). Laajimmillaan erityisyleisönä on koko Suomen kansa. Alkoholivalistuksessa käytetään monenlaisia, yleisölähtöisiä kriteereitä viestinnän kohdistamisessa. Tavallisimpia kohdistamisen kriteereitä näyttävät kuitenkin olevan ikä ja sukupuoli. Useimmin tavoiteltuja yleisöjä ovat nuoret ja naiset, joten nimenomaan heidän alkoholiasenteisiinsa sekä alkoholinkäyttötottumuksiinsa vaikuttamista on pidetty alkoholivalistuksessa erityisen tärkeänä. Useimmilla teksteillä on varsinaisen pääyleisönsä lisäksi ainakin yksi toissijainen yleisö. Tavallisinta on, että tavoiteltu yleisö eksplikoidaan tekstissä jo tekstin pääotsikossa tai tekstin alussa.

Aineistoni perusteella alkoholivalistuksessa argumentoidaan paljon. Argumentoinnin kulku myös eksplikoidaan tavallisesti selkeillä indikaattoreilla. Tyypillisimpiä argumentin indikaattoreita ovat konjunktiot ja konnektiivit. Konjunktioista yleisimpiä ovat konjunktiot *sillä* ja *koska*, ja yleisin konnektiivi on *siis*. Ylipäätään alkoholivalistusteksteissä käytetään monentasoisia argumentin indikaattoreita. Tämä johtuu todennäköisemmin siitä, että kieli ylipäätään tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia argumentoinnin kulun indikoimiseen, kuin siitä, että juuri alkoholivalistusteksteissä käytettäisiin tavallista monipuolisemmin erilaisia indikaattoreita.

Todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit ovat selvästi yleisimpiä aineistossani, mutta tämä ei näytä olevan pelkästään alkoholivalistuksen tekstilajin ominaispiirre (vrt. Manninen 1998 ja Matila 1999). Kausitasolla aineistoni teksteissä on paljon erityyppisiä argumentteja, mutta yksittäisissä teksteissä argumenttityyppien määrä jää aina pienemmäksi kuin koko kauden argumenttityyppien määrä. Vaikka erilaisia argumenttityyppisiä käytetäänkin alkoholivalistuksessa verrattain paljon, niiden frekvenssit jäävät yleensä alhaisiksi. Selvästi yleisimpiä argumentteja aineistossani ovat syy-, seuraus-, luku-, keino-päämäärä-, esimerkki- ja analogia-argumentit.

Aineistoni viittaa siihen, että argumentin indikaattoreiden ja argumenttityyppien välillä on yhteyksiä. Esimerkiksi syy-argumenteissa käytetään tavallisesti kausaalisuutta osoittavia indikaattoreita, kun taas keino-päämäärä-argumenteissa hyödynnetään monenlaisia keinoa osoittavia indikaattoreita, kuten adessiivia tai finaalista lauseenvastiketta. Määritelmä-argumenteissa puolestaan tyypillisimpiä indikaattoreita ovat *olla*-verbi ja *eli*-konjunktio. Tällaiset yhteydet saavat pohtimaan, mikä saa luokittelemaan argumentin tiettyyn ryhmään. On mahdollista, että tietty indikaattori, esimerkiksi finaalin lauseenvastike, saa lukijan pitämään argumenttia keino-päämäärä-argumenttina. Toisaalta kuitenkin argumentin sisällönkin täytyy olla sellainen, että siitä voidaan erottaa keino ja päämäärä. Ylipäätään argumentin indikaattorin ja argumenttityypin yhteen lankeaminen korostaa argumentoinnin muodon ja sisällön tiivistä yhteyttä eli yhtä Perelmanin teorian peruslähtökohdista.

Näyttää siltä, että ainakin aineistoni teksteissä osa argumenteista on tavallista vaikuttavampia jo muotonsa perusteella. Esimerkiksi lukuargumentit näyttävät usein muita argumentteja vaikuttavammilta näennäisen neutraaliutensa vuoksi. Luku-argumenttien tehoa lisää myös se, että niillä voidaan luoda voimakkaita vastakohtia. Keino-päämäärä-argumentit ovat aineistossani sikäli erikoisasemassa, että alkoholivalistus on tekstilaji, jossa lukijalle asetetaan usein erilaisia päämääriä tavoiteltavaksi. Viestinnän onnistumisen vuoksi on tärkeää, että lukijalle myös kerrotaan, millaisin keinoin hän voi annetun päämäärän saavuttaa. Yhteensopimattomuusargumenttien teho puolestaan perustuu aineistossani siihen, että ne leimaavat valistettavan kelvottomaksi tiettyjen asioiden tekemiseen. Toisaalta tähän liittyy myös se, että kovin runsas yhteensopimattomuusargumenttien käyttö saattaisi loukata lukijaa. Analogia-argumenttien vaikuttavuutta näyttää lisäävän niiden ideologiasidonnaisuus.

Argumentoinnin painokkuutta lisätään aineistoni teksteissä myös muuten kuin suosimalla edellä mainitsemiani argumenttityyppisiä. Muita argumentoinnin vahvistamisen keinoja ovat esimerkiksi kohderyhmän huomioon ottaminen argumenttien sisällössä, johdonmukaisuus yksittäisten tekstien argumentoinnissa ja banaalien argumenttien välttäminen. Aineistoni perusteella alkoholivalistusteksteissä argumentit

järjestetään kasvavan voiman periaatteen mukaisesti, jolloin tekstin pääväittäjä on sijoitettu tekstin loppuun. Tämä on tyypillistä suomalaisille kirjoittajille (Mauranen 1995: 217).

Eri vaiheiden alkoholivalistusteksteillä näyttää olevan paljon yhteistä myös temaattisesti. Kaikkien kausien aineistoissa esiintyviä teemoja on verrattain paljon, ja vaikka samaa teemaa saatetaan eri teksteissä tarkastella selvästi erilaisesta näkökulmasta, tämä kertoo kuitenkin siitä, että osa arvoistamme mielletään hyvin pysyviksi. Yleisimpiä teemoja aineistoni teksteissä ovat terveys, perhe, kansainvälisyys, alkoholin vaikutus käyttäytymiseen sekä alkoholin käyttö Suomessa. Toisaalta alkoholivalistuksessa hyödynnetään myös varsin spesifejä teemoja, jotka esiintyvät vain tietyn kauden teksteissä tai ainoastaan yksittäisissä kirjoituksissa.

Alkoholivalistusteksteissä käytetään verrattain paljon varauksia, sillä aineistoni kirjoituksissa on keskimäärin 30 varausta 1000 saneen mittaisessa katkelmassa. Koko aineistossa selvästi tyypillisin varausten ryhmä ovat kvantitatiiviset varaukset, eli alkoholivalistusteksteissä osoitetaan, että esitetyt väitteet eivät välttämättä pidä paikkaansa kaikissa tapauksissa. Toisaalta alkoholivalistusteksteissä käytetään mahdollisimman varmoja kvantitatiivisia määritteitä eli tieto pyritään esittämään mahdollisimman yleistettävänä. Tyypillisintä onkin kertoa, että *monet* tai *useat* alkoholinkäyttäjät kärsivät jostain alkoholin negatiivisesta vaikutuksesta. Tällainen epämääräisen määrän kvanttoareiden käyttö voi olla argumentoinnissa jopa tehokkaampaa kuin täsmällisen lukumäärän ilmaiseminen (Pälli 2001: 147).

Varauksilla on alkoholivalistusteksteissä monenlaisia tehtäviä. Ne osoittavat, että kirjoittaja on ottanut huomioon omien argumenttiansa mahdolliset vasta-argumentit. Näin kirjoittaja luo itsestään rehellisen kuvan ja osoittaa ajatelleensa alkoholinkäyttöä monesta näkökulmasta. Siten varaukset saattavat vahvistaa argumentoinnin tehoa. Toinen varausten keskeinen tehtävä on suojella viestintätilanteen osallistujien kasvoja. Lukijan kasvojen suojelua kuvastaa esimerkiksi se, että aineistoni teksteissä varauksia kasautuu tavallista enemmän sellaisiin kohtiin, joissa lukijaa ohjailaan tai moititaan tai lukijasta itsestään esitetään oletuksia.

Tiivistäen alkoholivalistuksen prototyyppiä voidaan hahmotella seuraavasti:

1. Alkoholivalistustekstissä viitataan eksplisiittisesti lukijaan, kun taas suora viittaaminen kirjoittajaan on harvinaista.
2. Lukijan toimintaa ohjailaan implisiittisesti tarjoamalla lukijalle alkoholin vaikutuksista sellaista tietoa, joka oletettavasti vaikuttaa hänen alkoholiasenteisiinsa kielteisesti. Eksplisiittisesti lukijan toimintaa ohjailaan käyttämällä imperatiivimuotoisia käskyjä ja nesessiivirakenteita.
3. Alkoholivalistus on kohdistettua viestintää, ja tärkeimpiä yleisön rajaamisen kriteerejä ovat ikä ja sukupuoli.
4. Argumentointi perustuu pitkälti syy- ja seurausargumenttien käyttöön. Tyypillisimmät argumentoinnin kulun indikaattorit ovat kausaalisia ja perustelevia suhteita osoittavia konnektoreita.
5. Alkoholivalistuksen sisällössä korostuvat terveys- ja perheteema.
6. Alkoholivalistuksen alkoholijattelu pohjautuu alkoholia elollistavaan perusmetaforaan ALKOHOLI ON HALLITSIIJA.

7. Alkoholivalistusteksteissä käytetään paljon varauksia osoittamaan, että esitetyt väitteet eivät pidä välttämättä paikkaansa kaikissa tapauksissa mutta että ne pätevät kuitenkin *useimpiin* yksilöihin.

Näyttää siltä, että osa hahmottelemistani alkoholivalistuksen piirteistä on tekstilajin ominaispiirteen kannalta muita keskeisempiä. Ennen kaikkea sekä implisiittinen että eksplisiittinen lukijan ohjailu vaikuttaa olevan erityisen tärkeä alkoholivalistuksen ominaispiirre. Itse asiassa lukijan ohjailua voi pitää jopa niin tärkeänä alkoholivalistuksen ominaispiirteenä, että tekstiä ei välttämättä voi luokitella alkoholivalistukseksi, jos siinä ei ohjailua lukijaa edes implisiittisesti. Niinpä katson, että jotta teksti olisi alkoholivalistusta, siinä ainakin tarjotaan perusteltua tietoa (liiallisen) alkoholinkäytön haitallisista vaikutuksista. Lukijan ohjailun lisäksi runsas varausten käyttö näyttää saatavilla olevan tutkimustiedon perusteella olevan erityisen tyypillistä alkoholivalistusteksteille. Sen sijaan syy- ja seurausargumenttien runsaus ei välttämättä ole kovin leimallinen alkoholivalistuksen ominaispiirre, sillä muissakin tekstilajeissa tällaisia argumentteja käytetään varsin paljon.

En ole verrannut hahmottelemaani prototyyppiä systemaattisesti aineistoni yksittäisiin teksteihin. Näyttää kuitenkin siltä, että aineistossani on myös sellaisia tekstejä, jotka ovat ominaisuuksiltaan varsin lähellä prototyyppiä. Toisaalta monet aineistoni tekstit myös eroavat prototyypistä paljon. Jatkossa olisikin mielenkiintoista selvittää tarkemmin prototyypin suhdetta aineistoni yksittäisiin teksteihin ja analysoida vielä perusteellisimmin kaikkein prototyyppisimpiä tekstejä ja varsinkin vertailla niitä keskenään.

8.3 Alkoholivalistuksen tekstilajin muutos vaihe vaiheelta

Olen koonnut taulukkoon 32 karkean yhteenvedon alkoholivalistuksen vaiheittaisista ominaispiirteistä. Mikäli mahdollista, mainitsen taulukossa sen piirteen, joka on kyseisen kauden aineistossa määrällisesti yleisin. Poikkeuksena ovat argumentit, sillä kaikkien kausien aineistossa syyargumentit ovat kaikkein yleisimpiä ja toiseksi yleisimpiä ovat seurausargumentit. Mainitsenkin Argumentit-sarakkeessa sen argumenttityypin, joka on kyseisen kauden aineistossa yleensä kolmanneksi yleisin.

Taulukko 30. Alkoholivalistuksen vaiheittaiset ominaispiirteet.

Vaihe	Persoonaviittaukset	Ohjailu	Indikaattori	Argumentit	Teemat	Metaforat	Varaukset	Ideologia
1. vaihe 1755–1867	jokaisessa tekstissä eksplisiittisiä viittauksia kirjoittajaan tai lukijaan tai molempiin	tuomitseminen, imperatiivi	konjunktiot	auktoriteetti	uskonto ja terveys	ALKOHOLIN PAHALAINEN	persoonan häivyttäminen, 19/1000 sanetta	Uskonto
2. vaihe 1868–1918	vähän eksplisiittisiä persoonaviittauksia	subjektiivomat nesessiivirakenteet	konjunktiot	kvasiloogiset, keino–päämäärä	perhe, käyttäytyminen ja talous	ALKOHOLIN PAHA HALLITSIJAT	ajan adverbit, 29/1000 sanetta	kansallisuus-ideologia
3. vaihe 1919–1932	vähän eksplisiittisiä persoonaviittauksia	subjektiivomat nesessiivirakenteet	konnektiivit	esimerkit	käyttäytyminen, työkyky ja rotu	ALKOHOLIN PAHA HALLITSIJAT	kvantitatiiviset varaukset, 33/1000 sanetta	kansallisuus-ideologia
4. vaihe 1933–1968	vähän eksplisiittisiä persoonaviittauksia	subjektiivomat nesessiivirakenteet	konnektiivit	luvut, auktoriteetit	perhe, terveys, työkyky	ALKOHOLIN PAHA HALLITSIJAT	kvantitatiiviset varaukset, 31/1000 sanetta	kansallisuus-ideologia
5. vaihe 1990–2001	paljon lukijan sinuttelua	imperatiivi, suosituksukset	nollaliitokset	määritelmiä	terveys, ruumiin kunto, perhe	KOHTUUKÄYTTÖ ON HALLINTAA	modaaliverbit, 36/1000 sanetta	terveys-ideologia

Aineistoni ensimmäisen vaiheen tekstit on julkaistu vuosina 1755–1867. Tuolloin yleisin suomalaisten käyttämä alkoholijuoma oli paloviina, jota saivat valmistaa maaseudun maanomistajat ja kaupunkien kiinteistönomistajat. Tämän kauden aineistossa näkyy alkoholipoliittisten asenteiden kiristyminen, sillä varsinkin 1850-luvulla julkaistuissa teksteissä aletaan argumentoida paloviinan kotipolton lakkauttamisen puolesta.

Aineistoni vanhimmissa kirjoituksissa on suhteellisen tavallista viitata joko kirjoittajaan tai lukijaan tai molempiin eksplisiittisesti. Osa kirjoittajista käyttää itsestään puhuessaan esimerkiksi *minä*-pronominia. Lukijoita puhutellaan käyttämällä joko yksikön tai monikon toista persoonaa.

Kokonaiset tekstit on yleensä suunnattu kaikille suomalaisille, ja ainoastaan yhdellä tekstillä on tätä suppeampi ensisijainen yleisö eli juomarit. Tavallista onkin, että ensisijaisesti koko kansalle suunnatussa tekstissä puhutellaan myös suppeampia erityisyleisöjä, kuten maanviljelijöitä, pappeja, opettajia tai paloviinan valmistajia ja myyjiä.

Vanhimmissa alkoholivalistusteksteissä yleisin tapa ohjailla lukijan toimintaa on yksikön toisen persoonan imperatiivin käyttö. Tämän vaiheen teksteissä myös lukijan tuomitseminen on selvästi yleisempää kuin muiden kausien kirjoituksissa.

Ensimmäisen vaiheen teksteissä yleisimpiä argumentin indikaattoreita ovat konjunktiot, joista puolestaan kaikkein tyypillisin on *sillä*-konjunktio. Tämän kauden aineistossa konjunktiot ovat ylipäättään huomattavan yleisiä argumentin indikaattoreita, mikä johtunee pitkälti tämän vaiheen tekstien lauserakenteista. Vanhimmissa teksteissä nimittäin virkkeet ovat pisimpiä sekä sane- että lausemääriltään.

Auktoriteettiargumenttien määrä on tämän kauden aineistossa tavallista suurempi. Muiden kausien aineistoihin verrattuna vanhimmissa teksteissä auktoriteettina käytetään selvästi useammin uskonnollista auktoriteettia. Uskonnolliseen auktoriteettiin viitataan tavallisesti mainitsemalla tarkasti se Raamatun-kohta, johon kulloinkin vedotaan. Vanhimmissa teksteissä tukeudutaan myös tieteellisiin auktoriteetteihin eli lähinnä yksittäisten lääkäreiden tai tutkijoiden havaintoihin.

Vanhimmissa teksteissä yleisimpiä teemoja ovat uskonto, terveys ja perhe. Uskontoon vetoavassa argumentoinnissa painotetaan erityisesti juoppouden synnillisyyttä, ja juoppoutta saatetaan pitää jopa henkirikoksiin rinnastettavana syntinä. Toinen yleinen teema ensimmäisen vaiheen aineistossa on terveys. Uskonto- ja terveysteman käsittelylle tämän kauden teksteissä on yhteistä yksilöllisyyteen vetoaminen. Lukijalle kerrotaan, miten alkoholinkäyttö vaikuttaa hänen omaan terveyteensä sekä kuolemanjälkeiseen kohtaloonsa. Kolmas yleinen teema tämän kauden aineistossa on perhe. Koko aineistolleni yhteisen perusmetaforan ALKOHOLI ON HALLITSIJIA ”alametaforana” tämän kauden teksteissä on perusmetafora ALKOHOLI ON PAHOLAINEN.

Varausten käyttö on vanhimmissa teksteissä kaikkein vähäisintä. Tuhannen sanan mittaisessa tekstikatkelmassa on tämän kauden aineistossa keskimäärin 19 varausta. Vanhimmissa teksteissä yleisin varaustyyppi on persoonan häivyttäminen, ja tavallisinta on, että kirjoittaja suojelee tällaisia varauksia käyttämällä ennen kaikkea omia kasvojaan. Toisaalta runsaan persoonan häivyttämisen voi tulkita vanhimmissa teksteissä myös puhuteltavaan kohdistuvaksi kohteliaisuudeksi. Kun otetaan huomioon se seikka, että vanhimmissa kirjoituksissa myös eksplisiittinen viittaaminen kirjoittajaan on

suhteellisesti kaikkein yleisintä, näyttää siltä, että vanhimmissa teksteissä kirjoittajat ovat vahvimmin läsnä.

Tutkimusaineistoni vanhimmissa teksteissä hallitsevin ideologia on uskonto, eli alkoholinkäyttöä arvotetaan ennen kaikkea uskonnollisten normien perusteella. Uskonnollisen ideologian vaikutus ilmenee paitsi auktoriteettiargumenteissa ja teemoissa myös kielenkäytössä. Esimerkiksi lukijan ohjailu *pitää*-verbiä käyttäen on tämän kauden teksteissä selvästi yleisempää kuin muiden kausien kirjoituksissa. *Pitää*-verbillä onkin pitkä raamatullinen tausta ja se on kiteytynyt muun muassa uskonnollisen kielen direktiiviksi (Laitinen 1992: 232, 236). Myös uskonnolliset metaforat ovat tyyppisimpiä juuri tämän vaiheen kirjoituksissa.

Toisen kauden tekstit on julkaistu vuosina 1868–1918, jolloin paloviinan kotipoltto oli Suomessa kiellettyä ja suomalaiset käyttivät alkoholia erittäin vähän. Siitä huolimatta alkoholipoliittiset asenteet kiristyvät entisestään tämän kauden aineistossa, ja osassa teksteistä argumentoidaan täydellisen kieltolain puolesta.

Toisen kauden tekstit ovat selvästi kollektiivisempia kuin vanhimmat alkoholivalistustekstit. Eksplisiittisten persoonaviittausten ja varsinkin yksikön toisen persoonan käyttö vähenee. Lukijan toiminnan ohjailussa puolestaan subjektittomien nesessiivirakenteiden käyttö lisääntyy, mikä vahvistaa kollektiivista vaikutelmaa. Toisaalta tämän kauden aineistossa kokonaisia tekstejä aletaan eriyttää selkeämmin aiempaa rajatummille yleisöjoukoille, joten sikäli toisen vaiheen teksteissä otetaan huomioon ainakin eri ihmisryhmien erityisyys.

Konjunktiot ovat yleisin argumentin indikaattori myös toisen kauden teksteissä, mutta tämän vaiheen aineistossa käytetään eniten *kun*-konjunktiota. *Kun*-konjunktion käytön lisääntyminen liittyy todennäköisimmin sen ja *kuin*-konjunktion työnjaon selkiytymiseen.

Argumenttityypeistä tämän kauden aineistossa tavallista yleisempiä ovat keino–päämäärä-argumentit. Tämä liittyy mahdollisesti vallitsevaan alkoholipoliittiseen tilanteeseen ja kieltolain puolesta argumentoimiseen. Tämän kauden teksteissä nimittäin pohditaan runsaasti sitä, millä keinoin kieltolaki saadaan voimaan ja miten sen noudattamista voidaan edistää. Keino–päämäärä-argumenttien runsaus liittyy todennäköisesti myös raittiusliikkeen voimistumiseen, ja tämän kauden kirjoituksissa käsitelläänkin tavallista enemmän raittius työn päämääriä ja toimintamahdollisuuksia. Kaikkein yleisimpiä teemoja tämän kauden teksteissä ovat kuitenkin perhe, talous ja alkoholin vaikutus käyttäytymiseen. Uskonto- ja terveysteema puolestaan ovat tämän ajan kirjoituksissa selvästi harvinaisempia kuin ensimmäisen vaiheen teksteissä.

Uskonnollisuuden vähentyminen ilmenee myös toisen kauden tekstien metaforissa. Tämän kauden tekstien pohjimmaisin perusmetafora on ALKOHOLI ON PAHA HALLITSIIJA. Yleisimmät varaukset tämän kauden teksteissä ovat ajan adverbeja, joista tyyppisin on taajuuden adverbi *usein*.

Toisen kauden teksteissä johtavin ideologia on isänmaallisuus, joka on suoraan yhteydessä myös ensimmäisen vaiheen 1850-luvun tekstien isänmaallisuuteen. Isänmaallisuuden nousu puolestaan selittää osin sen, miksi alkoholivalistus muuttuu tässä vaiheessa kollektiivisemmäksi sekä sisällöllisesti että myös kielenkäytöltään.

Kolmannen kauden tekstit on julkaistu vuosina 1919–1932, jolloin Suomessa oli voimassa kieltolaki. Tältä ajalta suomalaisten alkoholinkäyttöä ei ole tilastoitu, mutta

joka tapauksessa Suomessa käytettiin tuolloin salakuljetettua ja -poltettua sekä lääkärin lääkkeeksi määräämää alkoholia ja alkoholin korvikkeita.

Kolmannen kauden tekstit ovat hyvin pitkälti samanlaisia kuin toisen kauden kirjoitukset. Niiden argumentointi eroaa aiemmasta siten, että yleisimpiä argumentin indikaattoreita ovat konnektiivit. Konnektiiveista puolestaan yleisin on adverbi *siis*. Tämän kauden aineistossa esimerkkiargumentit ovat huomattavasti yleisempiä kuin muiden vaiheiden teksteissä. Tämä voi johtua siitä, että tämän kauden aineisto on selvästi suppein, jolloin tilastollisten vääristymien todennäköisyys on suurempi. Toisaalta esimerkkiargumenttien runsaus voi liittyä niiden luonteeseen todellisuuden rakennetta luovina argumentteina. Kieltolakiaikana pyrittiin varsin voimallisesti luomaan uudenlaista, alkoholitonta yhteiskuntaa, mikä on saattanut vaikuttaa alkoholivalistuksen argumentointiinkin siten, että todellisuuden rakennetta luovia argumentteja on käytetty enemmän.

Sisällöllisenä erityispiirteenä kolmannen kauden teksteissä on alkoholin oletettujen rodullisten vaikutusten esiin nostaminen. Alkoholivalistukseenkin vaikutti 1900-luvun alussa Euroopassa yleistynyt rotuajattelu, ja alkoholin argumentoidaan rappeuttavan rotua. Tätä pidetään alkoholivalistusteksteissä merkittävänä kansallisena uhkana. Varsinaista rotuhygieniää aineistoni teksteissä ei kuitenkaan esiinny. Toinen sisällöllinen erityispiirre kieltolakiajan teksteissä on kieltolain noudattamisen tärkeyden korostaminen.

Myös kolmannen kauden teksteissä koko tekstilajia kuvaavan perusmetaforan ALKOHOLI ON PAHA ISÄNTÄ alametaforana esiintyy ALKOHOLI ON PAHA HALLITSIJA. Varauksista tämän vaiheen kirjoituksissa yleisimpiä ovat kvantitatiiviset varaukset. Ideologisenä pääsuuntauksena puolestaan on edelleen isänmaallisuus.

Tutkimusaineistoni neljäs vaihe kattaa vuodet 1933–1968. Kieltolaki on kumottu kansanäänestyksellä, ja uuden alkoholilain myötä Suomeen on perustettu Oy Alkoholiliike Ab. Alkoholin kokonaiskulutus on tämän ajan Suomessa edelleen varsin vähäistä. Neljäs vaihe päättyy uuden keskiolutlain voimaan astumiseen.

Neljännen vaiheen teksteillä on paljon yhteistä toisen ja kolmannen kauden tekstien kanssa. Lukijan suora puhuttelu ja sinuttelu on lisääntynyt, mutta se on suhteessa edelleen vähäisempää kuin vanhimmissa teksteissä. Lukijan ohjailun strategioista yleisimpänä pysyy subjektittomien, kollektiivisuutta korostavien nesessiivirakenteiden käyttö.

Argumentoinnin kulun ilmaisimet ovat tavallisimmin konnektiiveja, joista yleisin on adverbi *siis*. Tämän kauden teksteissä käytetään tavallista enemmän luku- ja auktoriteettiargumentteja, ja nämä kaksi argumenttityyppiä ovat usein yhteydessä toisiinsa siten, että yksittäinen argumentti saattaa perustua sekä lukuihin että auktoriteettiin. Auktoriteettiargumenttien runsaus tämän kauden aineistossa johtunee ennen kaikkea siitä, että tieteellisiin tutkimuksiin vetoaminen lisääntyy aiempiin kausiin verrattuna ja uskonnollisiin auktoriteetteihin tukeutuminen säilyy tieteellisten auktoriteettien hyödyntämisen rinnalla.

Argumentoinnin sisällössä korostetaan perhe-, terveys- ja työkykyteemaa. Näiden teemojen käsittelyssä näkyy vielä voimakas yhteiskunnallinen painotus. Esimerkiksi alkoholinkäytön kielteisiä terveysvaikutuksia pidetään loppujen lopuksi yhteiskunnallisena eikä yksilöllisenä ongelmana, sillä terveyden heikentymisen katsotaan heikentävän yksilön yhteiskunnallista työpanosta. Myös tämän vaiheen teksteissä päällimmäisenä ideologiana on isänmaallisuus. Neljännen vaiheen kirjoitusten

pohjimmaisain perusmetafora on kahden edellisen kauden tavoin ALKOHOLI ON PAHA HALLITSIJA, ja varauksista tyypillisimpiä ovat kvantitatiiviset varaukset.

Tutkimusaineistoni uusimmat tekstit on julkaistu vuosina 1990–2001. Ne ovat kaikki olleet tutkimusaineistonkeruuvaiheessa edelleen käytössä ehkäisevässä päihdetyössä, ja olen kerännyt ne pääasiassa erilaisista tiedotuspisteistä. Alkoholipolitiikka on lieventynyt huomattavasti neljänteen vaiheeseen verrattuna, ja siihen vaikuttavat paitsi kansanterveysajattelu myös EU:n jäseneksi liittyminen. Alkoholin kokonaiskulutus Suomessa on moninkertaistunut neljännen kauden aikaiseen alkoholinkäyttöön verrattuna.

Lukijaa puhutellaan uusimmissa teksteissä runsaasti, ja häntä sinutellaan 80 %:ssa tämän kauden teksteistä. Muutos kuvastaa alkoholivalistuksen muuttumista selvästi aiempaa yksilöllisemmäksi. Lukijan toiminnan ohjailun strategioista yleisin on imperatiivin käyttö. Tämän kauden tekstien selkeänä erityispiirteenä lukijan toiminnan ohjailussa on suositusten käyttö. Enää esimerkiksi alkoholin suurkuluttajaa ei välttämättä käsketä lopettamaan alkoholinkäyttöä vaan hänelle suositellaan alkoholinkäytön lopettamista.

Uusimmissa teksteissä valistusta on kohdistettu erilaisille yleisöille pääosin kahdella tavalla: Osa teksteistä on suunnattu lähtökohtaisesti kaikille suomalaisille, mutta niissä puhutellaan toissijaisina erityisyleisöinä suppeampiakin ryhmiä, kuten nuoria, miehiä tai diabeetikoita. Suurin osa uusimmista teksteistä on kuitenkin kohdistettu suoraan suppeammille erityisyleisöille. Erityisen selvä muutos tämän kauden aineistossa on se, että reilu kolmasosa tavoitelluista yleisöistä on diabeetikoiden, allergikoiden ja depressiopotilaiden kaltaisia erityisryhmiä. Tämä kertoo ylipäättään alkoholin vaikutuksista saatavilla olevan lääketieteellisen tiedon lisääntymisestä. Toisaalta lääketieteellisen tiedon hyödyntämisen lisääntyminen alkoholivalistuksessa kuvastaa terveystieteologian vahvistumista.

Argumentin indikaattoreiden käyttö muuttuu uusimmissa teksteissä selvästi. Konnektoreiden käyttö vähenee, ja yksittäisistä indikaattoriluokista yleisimmäksi nousevat nollaliitokset. Tämä liittyy osin lauserakenteiden muutokseen, sillä virkkeiden lausemäärä vähenee. Tämä vähentää varsinkin konjunktioiden käyttöä argumentin indikaattoreina. Muutos ei kuitenkaan johdu pelkästään lauserakenteiden yksinkertaistumisesta. Toinen mahdollinen syy on Fairclough'n (1997: 162) kuvaama tulkintaskaema, joka perustuu siihen, että tietystä asiasta kerrotaan stereotyyppisin tavoin. Esimerkiksi alkoholivalistuksessa stereotyyppinen tapa kertoa alkoholista on selostaa, mitä alkoholinkäyttö aiheuttaa ihmisille tai mitä alkoholinkäytöstä seuraa ihmisille. Näin voi olettaa, että lukijat osaavat tulkita propositioiden väliset suhteet kausaaliksi tai perusteleviksi ilman eksplisiittisiä indikaattoreitakin.

Terveystieteologian vahvistuminen näkyy paitsi uusimpien tekstien yleisöissä myös argumenttityypeissä. Syy- ja seurausargumenttien jälkeen kolmanneksi yleisin argumenttityyppi tämän kauden teksteissä nimittäin ovat määritelmäargumentit. Suurin osa määritelmistä on erilaisten lääketieteellisten termien selityksiä. Lääketieteellisten termien käytön lisääntyminen puolestaan johtuu siitä, että terveysteema korostuu uusimmissa teksteissä vahvasti. Tämä vaikuttaa myös argumentin indikaattoreihin siten, että määritelmäargumenttien tyypilliset indikaattorit *eli*-konjunktio ja *olla*-verbi ovat uusimmissa teksteissä selvästi yleisempiä kuin aiemmin.

Terveysideologian voimistuminen vaikuttaa myös varausten käyttöön uusimmissa teksteissä. Modaaliverbien käyttö varauksina nimittäin yli kaksinkertaistuu neljännen kauden teksteihin verrattuna (15,1 % → 37,4 %) ja liki kuusinkertaistuu vanhimpiin teksteihin verrattuna (6,5 % → 37,4 %). Modaaliverbien käyttö varauksina puolestaan on tyyppillistä tieteellisissä teksteissä (Luukka 1992: 366), joten on todennäköistä, että modaaliverbien käytön lisääntyminen liittyy lääketieteellisen tiedon lisääntymiseen. Samaan muutokseen viittaa myös kvantitatiivisten varausten joukkoon kuuluvan likimääräistimen *noin* selvästi lisääntynyt käyttö uusimmissa teksteissä, sillä tällaisen varausten käytön on huomattu olevan tyyppillistä tieteellisille teksteille (Hyland 1998: 139).

Uusimmissa teksteissä perusmetafora ALKOHOLI ON HALLITSIJÄ ilmenee aiempaa implisiittisemmin. Olen tulkinut, että tämän vaiheen teksteissä esiintyvä perusmetafora ALKOHOLIN KOHTUUKÄYTTÖ ON HALLINTAA ilmaisee implisiittisesti sen, että alkoholin suurkuluttajien katsotaan olevan alkoholin hallinnassa.

Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että tekstilajin muutos on hyvin epälineaarinen prosessi. Tarkastelemistani kielenpiirteistä harvat ovat sellaisia, että niiden käyttö muuttuu aineistossani lineaarisesti. Lukijan toiminnan ohjailun keinot ovat yksi harvoista piirteistä, joissa muutos näyttää tapahtuvan verrattain lineaarisesti. Lukijan ohjailu nimittäin lievenee ensinnäkin siten, että vanhimmissa teksteissä yleinen lukijan tuomitseminen vähenee toisen, kolmannen ja neljännen kauden kirjoituksissa ja puuttuu kokonaan uusimmista teksteistä. Edelleen lineaariseen lieventymiseen liittyy myös se, että uusimmissa teksteissä aletaan antaa käskyjen ohella suosituksia.

Varsinkin yksilöllisyyden ja kollektiivisuuden vaihtelu eri vaiheiden teksteissä puolestaan viittaa siihen, että tekstilajin muutos voi olla myös syklistä. Vanhimmissa teksteissä valistuksen lähtökohta on pitkälti yksilöllinen, sillä lukijaa sinutellaan verrattain usein ja argumentoinnin sisällössä painotetaan alkoholinkäytön henkilökohtaisia seuraamuksia. Toisaalta varsinkin 1850-luvun teksteissä yhteisöllinen näkökulma alkaa lisääntyä, jolloin lukijaa valistetaan, mitä haittaa hänen yhteisölleen on hänen alkoholinkäytöstään. Toisen ja kolmannen kauden kirjoituksissa näkökulma on hyvin kollektiivinen. Lukijan sinuttelu on varsin vähäistä, ja argumentoinnin sisällössä painotetaan lähinnä suomalaisten alkoholinkäytön kollektiivisia seurauksia. Neljännen vaiheen teksteissä yksilöllisyys alkaa jälleen lisääntyä, ja uusimmat tekstit ovat ainakin eksplisiittisellä tasollaan varsin yksilöllisiä sekä lukijan puhuttelussa että sisällöltään. Nähtäväksi jää, muuttuuko alkoholivalistus tulevaisuudessa jälleen kollektiivisemmäksi. En tosin pidä todennäköisenä, että yksilöllisyyttä korostavassa postmodernissa yhteiskunnassa voitaisiin palata samanlaiseen syyllistävään kollektiivisuuteen kuin toisen, kolmannen ja neljännen kauden teksteissä.

Useimpien kielenpiirteiden osalta voi kuitenkin todeta, että alkoholivalistustekstien muutos etenee epätasaisesti vaihdellen. Esimerkiksi persoonan häivyttämisen käyttö varauksina on vanhimmissa teksteissä runsasta (22,4 %) mutta huomattavasti vähäisempää toisen kauden kirjoituksissa (10,7 %). Määrä kasvaa jälleen kolmannen kauden teksteissä (18,8 %) ja vähenee sen jälkeen neljännen (8,9 %) ja viidennen (3,9 %) vaiheen kirjoituksissa. Vastaavasti auktoriteettiargumenttien määrä on verrattain yleistä vanhimmissa teksteissä (5,7 %) ja hieman vähäisempää toisen (4,0 %) ja kolmannen

(4,5 %) kauden kirjoituksissa. Neljännen kauden teksteissä auktoriteettiargumenttien määrä on kaikkein suurin (7,6 %) ja uusimmissa teksteissä vähäisin (1,5 %).

Alkoholivalistustekstien muutos on selvästi sidoksissa yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksiin. Esimerkiksi Suomessa harjoitettu alkoholipolitiikka vaikuttaa alkoholivalistukseen monin tavoin: Vanhimmissa teksteissä vaaditaan kotipolito-oikeuden lakkauttamista, toisen kauden kirjoituksissa kieltolain säätämistä ja voimaan saamista, kolmannen kauden teksteissä kieltolain tehostettua valvontaa ja noudattamista ja neljännen kauden teksteissä kieltolain säätämistä uudelleen. Uusimmissa teksteissä harjoitettu alkoholipolitiikka on läsnä implisiittisemmin. Esimerkiksi terveysteman korostuminen tämän kauden aineistossa on todennäköisesti yhteydessä muun muassa siihen, että kansanterveydellinen näkökulma on korostunut alkoholipolitiikassa 1970-luvulta lähtien.

Se, missä määrin suomalaisten alkoholinkäyttö eri aikoina on vaikuttanut alkoholivalistukseen, vaihtelee selvästi ja epäjohdonmukaisestikin. Ensimmäisen ja viimeisen kauden aikana alkoholivalistusta ylipäättään ja sen teemoja motivoivat lähinnä alkoholismiin ja humalajuomiseen liittyvät ongelmat, eikä suomalaisia pyritä raitistamaan kokonaan. Näiden kausien teksteissä valistus näyttääkin olevan verrattain johdonmukaisessa suhteessa suomalaisten alkoholinkäyttöön kyseisenä aikana. Sen sijaan toisen, kolmannen ja neljännen kauden teksteissä tämä suhde on selvästi epäjohdonmukainen.

Tilastojen mukaan suomalaiset käyttivät vuosina 1868–1968 todella vähän alkoholia, kun taas tämän ajanjakson alkoholivalistuksessa alkoholinkäyttö nostetaan jopa suurimmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Tämän satavuotisen kauden alkoholivalistuksen ja suomalaisten todellisen alkoholinkäytön välinen epäsuhta voidaan selittää monin tavoin. Sitä voidaan pitää varsinaisten yhteiskunnallisten ongelmien peittelynä (Apo 1998), merkinä yläluokan vieraantumisesta kansan enemmistöstä (Peltonen 1988 ja 1997) tai uskonnollisena hurmoksellisuutena (Sulkunen 1986). Edellä mainitsemieni seikkojen lisäksi pidän alkoholivalistuksen ylikuumenemisen mahdollisena syynä myös vahvaa kehitysoptimismia. Aineistoni tekstit viittaavat siihen, että raitiusliikkeessä luotiin kuva ihanneyhteiskunnasta, jossa kaikki yhteiskunnalliset ja sosiaaliset ongelmat on ratkaistu. Keskeisimpänä myönteisen yhteiskunnallisen kehityksen edellytyksenä pidettiin alkoholittoman yhteiskunnan luomista. Tämä kehitysoptimismi puolestaan edellytti ennen kaikkea sitä, että valistajilla ei ollut todellista käsitystä tavallisen kansan oloista – tai todellista halua ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia vähentämällä eriarvoisuutta.

Alkoholivalistuksen tekstilajin historiaan osuu kaksi varsin suurta murrosvaihetta, joissa varsinkin suhtautuminen alkoholin kohtuukäyttöön muuttuu selvästi. Ensimmäinen murrosvaihe ajoittuu ensimmäisen ja toisen kauden rajalle. Vanhimmissa teksteissä vähäiseen alkoholinkäyttöön suhtaudutaan jopa myönteisesti, ja alkoholia saatetaan nimittää *terweelliseksi Jumalan lahjaksi*. Suhtautuminen paloviinaan kiristyy kuitenkin 1850-luvulla, ja esimerkiksi Elias Lönnrot neuvoo välttämään paloviinan käyttöä. Hän suosittelee paloviinan korvikkeeksi kahvin rinnalla olutta, joka oli alkoholipitoinen juoma 1800-luvullakin. Toisen kauden teksteissä ylipäättään kaikkeen alkoholinkäyttöön suhtaudutaan erittäin kielteisesti, ja erityisen kritiikin kohteeksi joutuvat alkoholin kohtuukäyttäjät. Nimenomaan heidän väitetään edistävän myös alkoholin väärinkäyttöä, sillä heidän katsotaan antavan liian houkuttelevan mallin alkoholinkäytöstä. Tämän

puolestaan argumentoidaan johtavan siihen, että kohtuukäyttäjät houkuttelee vaarallisena ja valheellisena esimerkkinä lähimmäisiään alkoholismiin. Tyypillistä onkin, että Paavaliin ja lähimmäisenrakkauden ihanteeseen vedoten lukijoita käsketään olemaan täysin raittiita lähimmäistensä vuoksi.

Kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä suhtautuminen alkoholin kohtuukäyttöön pysyy samanlaisena kuin toisen kauden kirjoituksissa. Uusimmissa teksteissä näkemykset ovat muuttuneet täysin erilaisiksi. Täysraittiuuden puolesta ei juurikaan argumentoida, vaan valistettavia ohjataan joko pitäytymään alkoholin kohtuukäytössä tai vähentämään liian runsasta alkoholinkäyttöään kohtuukäytön tasolle.

Yksi mahdollinen syy näihin murroksiin liittyy alkoholivalistuksen julkaisemisen muutoksiin. Ensimmäisen kauden aikana raittiusliikkeen järjestäytyminen käynnistyi hitaasti ja alkoholivalistustekstien julkaiseminen ei ollut vielä keskitettyä. Periaatteessa kuka tahansa saattoi julkaista alkoholivalistustekstejä omakustanteena, kuten esimerkiksi Henrik Renqvist teki. Vasta 1850-luvulla alkoholivalistusta alettiin tuottaa järjestelmällisemmin Raittiuskirjasten toimikunnan perustamisen myötä, mutta edelleen kuka tahansa sai tarjota toimikunnalle tekstiään julkaistavaksi, kun kirjoittajia haettiin lehti-ilmoituksilla. Toisen kauden aikana tilanne oli jo selvästi erilainen. Raittiusliike oli järjestäytynyt ja siitä oli tulossa vahva yhteiskunnallinen liike. Alkoholivalistustekstien julkaiseminen muuttui samalla järjestelmällisemmäksi toiminnaksi, ja vaikka niiden kirjoittajat olivatkin edelleen näkyvästi mainittuina kirjasten kansilehdillä, alkoholivalistuksen tekstilaji alkoi institutionaalistua viimeistään tässä vaiheessa. Koska tämän kauden aikana raittiusliikkeessä oli omaksuttu erittäin vahva raittiuskanta, oli johdonmukaista, että myös alkoholivalistuksessa argumentoitiin täysraittiuuden puolesta.

Aineistoni ja myös alkoholivalistusta ja raittiusliikettä koskevan tutkimustiedon perusteella näyttää siltä, että raittiusliike pysyi tuotteliaimpana alkoholivalistusmateriaalin tuottajana 1960-luvulle saakka. Alko puolestaan alkoi tuottaa alkoholivalistusta 1950- ja 1960-luvun tienoilla. 1990-luvulle tultaessa Alko ja myöhemmin Stakes ovat ohittaneet raittiusjärjestöt ainakin kirjallisen alkoholivalistusmateriaalin tuottamisessa, sillä tutkimusaineistoani kerätessäni raittiusjärjestöjen valmistamaa valistusmateriaalia löytyi huomattavasti vähemmän kuin Alkon ja Stakesin tuottamaa. Näyttääkin siltä, että 1960-luvun jälkeen alkoholivalistusmateriaalien valmistaminen on siirtynyt enenevässä määrin valtion omien instituutioiden alaisuuteen. Tämä seikka selittää osin sen, miksi neljännen ja viidennen vaiheen tekstit poikkeavat toisistaan niin paljon varsinkin keskeisiltä päämääriltään.

Näiden muutosten perusteella näyttää siltä, että alkoholivalistuksen institutionaalistuminen on edennyt suhteellisen lineaarisesti. Ensin alkoholivalistustekstejä ovat kirjoittaneet raittiusjärjestöihin kuulumattomat yksilöt. 1850-luvulta lähtien alkoholivalistusmateriaalin tuottamisesta ovat vastanneet yksilöt raittiusliikkeen edustajina. Uusimmat tekstit puolestaan ovat ennen kaikkea instituutioidensa tuotoksia, ja yksittäiset kirjoittajat ja muut alkoholivalistustekstien tuottajat mainitaan pienellä tekstillä esitteiden marginaalissa.

8.4 Alkoholivalistuksen ideologia

8.4.1 Alkoholivalistuksen esisopimukset

Alkoholivalistuksen muutoksen vaiheittaisessa kuvauksessa hahmottelen alkoholivalistuksen ideologisiksi päälinjoiksi ensimmäisessä vaiheessa uskonnon, toisessa, kolmannessa ja neljännessä vaiheessa kansallisuusideologian ja uusimmissa teksteissä terveysterveideologian. Tämä jaottelu perustuu pitkälti tietyn kauden keskeisimpiin esisopimuksiin, jotka ovat selvästi tietynlaiseen ideologiaan liittyviä arvoja. Ensimmäisen vaiheen teksteissä vedotaan tavallista enemmän uskonnollisiin arvoihin, toisen, kolmannen ja neljännen kauden kirjoituksissa isänmaallisuuteen ja uusimmissa teksteissä terveyteen.

Ideologiset päälinjat menevät eri teksteissä myös limittäin. Vanhimmissakin teksteissä vedotaan kansallisuusaatteeseen mutta selvästi vähemmän kuin uskonnolliseen ideologiaan. Uskonto puolestaan on esillä myös toisen, kolmannen ja neljännen kauden teksteissä, mutta kansallisuusideologiaan tukeudutaan argumentoinnissa vahvemmin. Terveysterveideologiaan vedotaan periaatteessa kaikkien vaiheiden teksteissä, sillä jokaisen kauden aineistosta löytyy tekstejä, joissa valistetaan alkoholin haitallisista terveysvaikutuksista.

Se, että ideologiat limittyvät tällä tavoin, saa kysymään, miten on mahdollista määrittää vaiheittaisia ideologisia päälinjoja. Eikö pikemminkin voisi katsoa, että neljän ensimmäisen kauden teksteissä ilmenee uskonto-, kansallisuus- ja terveysterveideologia ja uusimmissa teksteissä ainoastaan terveysterveideologia? Periaatteessa voisi tietysti laskea, minkä kauden teksteissä esimerkiksi terveysterveesi esiintyy suhteellisesti useimmin. Parempana erottelukriteerinä pidän kuitenkin sitä, missä määrin tietty ideologia vaikuttaa kieleen. Jos tietyn kauden aineistosta voi osoittaa, että tietty kielenpiirre on kyseisen kauden aineistossa tavallista yleisempi ja että tämä kielenpiirre vielä voidaan selvästi kytkeä tiettyyn ideologiaan, voi katsoa, että kyseessä on ideologinen päälinja. Pelkkä kielenpiirteen ja ideologian suoraviivainen yhdistäminen ei tietenkään riitä, vaan myös kulttuurikonteksti on otettava huomioon.

Ensimmäisen kauden teksteissä runsas uskonnollisten metaforien määrä ja *pitää*-verbin käyttö nesessiivirakenteissa osoittaa, että uskonnollinen ideologia on tämän kauden teksteissä selvästi keskeisempi kuin muiden vaiheiden aineistossa. Toisen, kolmannen ja neljännen kauden tekstien eksplisiittisten persoonaviittausten vähyys ja subjektittomien nesessiivirakenteiden yleisyys lukijan ohjailussa liittyy ainakin osin tämän ajan tekstien kollektiivisuuteen. Kollektiivisuus puolestaan liittyy kansallisuusideologiaan. Edelleen uusimmissa teksteissä määritelmäargumenttien ja niihin liittyvien indikaattoreiden tavallista runsaampi käyttö sekä modaaliverbien yleisyys varauksina kertovat siitä, että tämän kauden teksteissä terveysterveideologia on tavallista suuremmassa roolissa.

Varsinkin koko kauden kattavien temaattisten päälinjojen löytyminen aineistostani kuvastaa sitä, että hyvän elämän kuva on vakiintunut alkoholivalistuksessa jo varhain ja pysynyt pitkälti samanlaisena. Alkoholivalistuksessa esiintyvään käsitykseen hyvästä elämästä liittyy ensinnäkin terveys. Terveyttä tarkastellaan sekä fyysisenä että

psykkisenä ominaisuutena, ja terveyteen liitetään myös ihanne pitkästä elämästä. Ihmisruumista arvotetaan alkoholivalistuksessa myös muiden kuin terveydellisten seikkojen perusteella. Näitä ovat esimerkiksi hyvä fyysinen suorituskyky ja kauneus.

Hyvään elämään liitetään alkoholivalistuksessa myös perhe. Alkoholien vaikutuksista perhe-elämään kerrotaan sekä oletetusti perheellisille (vanhemmat) että perheettömille (nuoret) lukijoille. Peruslähtökohtana näyttää siten olevan oletus, että lukijat arvostavat perhettä ja haluavat perustaa perheen jossain vaiheessa elämäänsä. Perheellisten lukijoiden puolestaan oletetaan haluavan toimia oman perheensä ja varsinkin omien lastensa parhaaksi.

Hyvän elämän edellytyksenä pidetään alkoholivalistuksessa myös rationaalista käyttäytymistä. Alkoholista tai ainakin sen liiallista käyttöä pidetään uhkana rationaaliselle käyttäytymiselle, ja aineistoni teksteissä humalaa kuvataan sen järjettömyyttä korostavin ilmauksin. Äärimmillään epärationaalisen humalaisen argumentoidaan uhkaavan sekä yleistä turvallisuutta että omaa turvallisuuttaan esimerkiksi tekemällä rikoksia. Hyvään elämään liitetään alkoholivalistuksessa siis myös turvallisuus ja lainkuuliaisuus.

Alkoholivalistuksessa tähdennetään lukijoille myös materiaalsen hyvän tärkeyttä. Liiallisen alkoholinkäytön argumentoidaan johtavan ensinnäkin henkilökohtaiseen taloudelliseen ahdinkoon, mikä liittyy säästäväisyyden arvostamiseen. Alkoholivalistuksessa oletetaan myös, että lukijat haluavat rikastua iästä tai yhteiskuntaluokasta huolimatta. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä painotetaan myös alkoholinkäytön koko yhteiskunnalle aiheuttamia kustannuksia, jolloin lukijalle esitetään implisiittinen vaatimus paitsi olla köyhdyttämättä isänmaataan myös vaurastuttaa sitä.

Ideologisista päälinjoista huolimatta näyttää siltä, että alkoholivalistuksen ideologisuus on ennen kaikkea lähinnä Vološinovin kuvaamaa jokapäiväisen elämän ideologiaa. Alkoholivalistuksen esisopimuksissa on pitkälti kyse varsin arkipäiväisistä asioista, kuten siitä, käyttääkö rahansa alkoholiin vai johonkin muuhun asiaan. Toisaalta neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä esiintyy myös Vološinovin hahmottelemia mutkikkaampia ideologioita. Osassa tämän kauden teksteistä ilmenee tietty poliittinen ideologia kuten fennomania, marxilaisuus tai kommunismin vastustaminen. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä ajatellaan, että ihmisen tapa käyttää alkoholia on myös uskonnollinen, poliittinen ja yhteiskunnallinen kannanotto. Uusimmissa teksteissä tällaista ideologista lähtökohtaa ei ole.

Aineistoni tekstien esisopimukset ovat pitkälti hyvää elämää kuvaavia arvoja sekä käsityksiä siitä, mitä hyvään elämään kuuluu. Esimerkiksi lokuksia aineistossani on vain kaksi. Vanhimmissa ja uusimmissa teksteissä argumentointi perustuu kvalitatiiviseen lokukseen, jossa erilaisia alkoholinkäyttötapoja arvotetaan. Vanhimmissa teksteissä vastustetaan alkoholin suurkulutusta ja humalahakuista juomista, sillä niitä pidetään synteinä. Alkoholien käyttöön puolestaan suhtaudutaan myönteisesti. Uusimmissa teksteissä argumentoinnin pohjana on pitkälti sama lokus, mutta perustelut ovat erilaiset. Alkoholien suurkulutusta pidetään ongelmallisena ennen kaikkea siihen liittyvien terveydellisten haittojen vuoksi. Humalahakuista juomatapaa puolestaan pidetään ongelmana sivistymättömyytensä vuoksi.

Toisen, kolmannen ja neljännen kauden teksteissä argumentointi perustuu pitkälti kvantitatiiviseen lokukseen kansan yhteisen edun asettamisesta yksilön edulle. Argumentoinnin perussanomana toistuu tämän ajan teksteissä usein, että koko kansan etu vaatii kaikkien suomalaisten raittiutta. Näin lukijoita vaaditaan uhraamaan omat,

hedonistiset tarpeensa lähimmäistensä ja isänmaansa edun vuoksi. Siten kansallisuusideologia korostuu selvästi näiden vaiheiden tekstien lokuksissakin.

8.4.2 *Alkoholivalistuksen ihmiskuva*

Alkoholivalistuksen ihmiskuvalla näyttää olevan ominaista ihmisen mieltäminen epärationaliseksi hedonistiksi. Ihmisen oletetaan nauttivan alkoholinkäytöstä niin paljon, että hän on hedonistisia tarpeitaan tyydyttääkseen valmis uhraamaan terveytensä, työnsä, ihmissuhteensa, rahansa ja kuolemanjälkeisen pelastuksensa. Tämä mielikuva näyttää ylipäättään sisältyvän alkoholivalistuksen kirjoittamattomiin lähtökohtiin. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä tämä näkemys myös eksplikoituu esimerkiksi perusmetaforissa, joissa korostetaan alkoholia voimakkaiden tunteiden kohteena. Epärationalinen hedonisti *rakastaa* tai *himoitsee palavasti* alkoholia.

Toisaalta aineistoni teksteissä ilmenee näkemys rationaalisuudesta nimenomaan ihmisen erityisominaisuutena. Humalaa kuvattaessa nimittäin korostetaan usein sitä, että humalainen on järjetön ja eläimellisesti käyttäytyvä olento. Näin alkoholivalistuksessa aktivoituu myös vastakohta järjetön humalainen vs. rationaalinen selvä ihminen. Kaiken kaikkiaan ihmisen suhdetta rationaalisuuteen pidetään siis dualistisena. Toisaalta ihmisen ajatellaan olevan rationaalinen ja suhtautuvan nautintoihin pidättyväisesti, mutta toisaalta ihmistä pidetään myös epärationalisena hedonistina. Ihmisyyttä näyttää olevan tasapainottelua rationaalisuuden ja epärationalisuuden välillä, mutta alkoholivalistuksessa rationaalisuus on selvästi arvostetumpaa kuin epärationalisuus. Rationaalisuuteen vedottaessa otetaan kantaa myös ihmisen paikkaan luonnossa muiden eläinten yläpuolella.

Suhtautuminen valistettavien hedonismiin vaihtelee eri vaiheiden teksteissä. Ensimmäisen vaiheen teksteissä sitä ei tuomita täysin, mikä johtuu osassa tämän kauden teksteistä siitä, että alkoholilla uskotaan olevan myös terveyttä edistäviä ja ihmistä virkistäviä vaikutuksia. Ensimmäisen kauden aineistossa saatetaan myös ehdottaa paloviinan tilalle muita nautintoaineita, kuten kahvia tai olutta. Uusimmissa teksteissä puolestaan ihmisten haluun hakea nautintoa alkoholinkäytöstä suhtaudutaan myönteisesti niin kauan, kuin kyseessä on kohtuullinen alkoholinkäyttö. Alkoholia saatetaankin nimittää esimerkiksi *rentouttajaksi*, *sosiaalisten suhteiden ryydittäjäksi* ja *stressin lievittäjäksi*. Koska myönteinen suhtautuminen nautinnonhakuiseen alkoholinkäyttöön ilmenee tällä tavoin myös uusimpien tekstien kielenkäytössä, voi olettaa, että nimenomaan tämän kauden teksteissä hedonismiin suhtaudutaan kaikkein myönteisimmin. Siten uusimmissa alkoholivalistusteksteissä mukailaan hedonismin arvostuksen lisääntymistä yhteiskunnassamme (Puohiniemi 2002: 95–109), mikä puolestaan on yhteydessä postmodernismiin liittyvään elämyksellisyyden arvostamiseen (Hautamäki 1998: 36–37).

Osassa ensimmäisen ja viidennen kauden teksteistä sekä varsinkin toisen, kolmannen ja neljännen kauden teksteissä alkoholin korvikkeeksi ehdotetaan myös muuta kuin toisia nautintoaineita. Neljän ensimmäisen kauden kirjoituksissa yleisin alkoholin korvikkeeksi tarjottu asia on sivistys ja koulutus. Ihmisen oletetaan saavan näistä asioista niin paljon tyydytystä, että hän ei enää pidä fyysisten tarpeidensa tyydyttämistä niin tärkeänä kuin

aiemmin. Uusimmissa teksteissä alkoholin tilalle ei tarjota koulutusta ja sivistystä vaan toimintaa, kuten harrastuksia tai yhdessäoloa muiden ihmisten kanssa ilman alkoholia.

Auktoriteettiargumenttien hyödyntäminen kaikkien kausien kirjoituksissa kertoo siitä, että ihmistä pidetään jossain määrin myös auktoriteetteja kunnioittavana. Tämä pätee varsinkin neljän ensimmäisen kauden kirjoituksiin, joissa auktoriteettiargumentteja käytetään keskimäärin selvästi enemmän kuin uusimmissa teksteissä. Auktoriteettiargumenttien väheneminen uusimmissa teksteissä puolestaan viittaa siihen, että suomalaisten auktoriteettiuskaisuuden oletetaan vähentyneen, mikä kuvastaa yhteiskuntamme muuttumista postmoderniksi (Hautamäki 1998: 36).

Alkoholivalistuksen ihmiskuvalla on ominaista myös ihmisten jaottelu vastakohtapareihin. Katson, että alkoholivalistuksessa tekstilajin luonteen kannalta erityisen keskeisiä ovat sellaiset vastakkainasettelut, jotka perustuvat ihmisten alkoholinkäyttötottumuksiin. Vanhimmissa ja uusimmissa teksteissä on kaksi tällaista perusjakoa: alkoholistit vs. muut ihmiset ja humalahakuisesti alkoholia käyttävät vs. muut ihmiset. Muiden ihmisten joukkoon kuuluu sekä alkoholin kohtuukäyttäjää että täysin raittiita. Toisen, kolmannen ja neljännen vaiheen teksteissä perusjako on erilainen: raittiit vs. ei-raittiit.

Ihmisiä jaetaan alkoholivalistusteksteissä alkoholinkäyttötottumusten perusteella myös moniin muihin vastakohtapareihin, joihin liittyy tavallisesti vahvaa arvottamista. Tällaisia vastakohtapareja ovat esimerkiksi terveet vs. sairaat, hyvät äidit vs. huonot äidit, hyvät vaimot vs. huonot vaimot, miehekkäät miehet vs. epämiehekkäät miehet, hyvät vanhemmat vs. huonot vanhemmat ja hyvät työläiset vs. huonot työläiset. Alkoholivalistuksessa nämä arvotukset perustuvat keskeisesti alkoholinkäyttäjien pääjaotteluun. Esimerkiksi vanhimmissa ja uusimmissa teksteissä hyvät vanhemmat käyttävät alkoholia korkeintaan kohtuullisesti, kun taas huonot vanhemmat ovat alkoholin suurkuluttajia tai alkoholisteja. Toisen, kolmannen ja neljännen kauden teksteissä puolestaan hyvät vanhemmat ovat raittiita ja huonot vanhemmat käyttävät alkoholia.

Toisen, kolmannen ja neljännen kauden tekstien kollektiivisuus ja isänmaallisuuden arvostus näkyy myös sellaisissa vastakohtissa kuin isänmaalliset vs. epäisänmaalliset kansalaiset sekä hyödylliset yhteiskunnan jäsenet vs. hyödyttömät yhteiskunnan jäsenet. Äärimmillään tällainen vastakohta-asettelu johtaa aineistoni teksteissä siihen, että alkoholinkäyttäjää pidetään yhteiskunnallisesti kelvottomina ja itsekeskeisen epäisänmaallisina. Tällaiset näkemykset saatetaan eksplikoida aineistossani hyvin suorasukaisesti.

Kaiken kaikkiaan aiemmin kuvailemani vastakohtaparit kuvastavat sitä, että varsinkin neljän ensimmäisen vaiheen tekstien ihmiskuva perustuu joko–tai-ajatteluun. Esimerkiksi alkoholia käyttäviä vanhempia pidetään huonoina vanhempina. Uusimmissa teksteissä näkemykset ovat lievempiä, eikä tämän kauden kirjoituksissa edes vanhempien alkoholin suurkulutusta pidetä välttämättä ongelmallisena perheen lapsille.

Alkoholivalistuksessa hyödynnetään myös muita kuin alkoholinkäyttöön perustuvia vastakohtapareja. Näistä keskeisin on pari naiset vs. miehet. Naisten ja miesten vastakkainasettelun perusteet vaihtelevat eri kausien teksteissä. Vanhimmissa teksteissä miesten ja naisten erottelu on sikäli vähäisintä, että tämän kauden aineistossa sukupuolta ei pidetä viestinnän kohdistamisen kriteerinä. Vasta toisen kauden aineistossa on tekstejä, jotka on suunnattu joko miehille tai naisille, mikä viittaa siihen, että miehiä ja naisia aletaan kohdella alkoholin suhteen eri tavoin.

Tavallista kuitenkin oli, että 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa alkoholinkäyttö oli hyvin sukupuolittunutta siten, että naiset käyttivät alkoholia hyvin vähän tai eivät ollenkaan ja miehet kuluttivat valtaosan valmistetusta alkoholista. Lisäksi naisten alkoholinkäyttö oli hyvin pitkälti miesten kontrolloimaa, sillä maalaistilan isäntä vastasi alkoholin jakelusta. (Apo 2001.) Siten tämän ajan alkoholivalistuksen perusteella ei voi päätellä, että miesten ja naisten alkoholinkäyttöön olisi suhtauduttu samalla tavalla.

Toisen kauden aineistossa miesten ja naisten alkoholinkäyttöön suhtaudutaan jo selvästi eri tavoin. Sekä naisille että miehille tähdennetään raittiuden tärkeyttä, mutta naisille asetetaan velvollisuus huolehtia myös miehensä raittiudesta. Tällaista ajattelua esiintyy myös neljännen vaiheen teksteissä. Ylipäätään varsinkin naisten raittiutta pidetään perhe-elämän onnellisuuden ehtona.

Uusimmissakin teksteissä naisia kohdellaan alkoholin suhteen eri tavoin kuin miehiä. Erilaisen kohtelun ensisijaiseksi syyksi mainitaan naisen ja miehen biologiset erot, joihin vedoten argumentoidaan, että naisen ei kannata käyttää alkoholia saman verran kuin miesten. Toisaalta uusimmissakin teksteissä naisten alkoholinkäytön hillitsemispyrkimykset näyttävät liittyvän heidän oletettuihin sosiaalisiin rooleihinsa vaimoina ja äiteinä.

Miesten ja naisten vastakkainasetteluun liittyy aineistoni teksteissä myös arvottamista. 1800-luvun ja vielä 1900-luvun alunkin teksteissä miehen ensisijaisuus naiseen nähden saatetaan ilmaista hyvinkin suorasukaisesti väittämällä naista miestä tyhmemmäksi tai kutsumalla miestä *alkuperäiseksi jumalankuvaksi*. Uusimmissa teksteissä miehen ensisijaisuus ilmenee epäsuoremmin, kun naisten ja nuorten alkoholinsietokykyä verrataan miehen alkoholinsietokykyyn. Tällöin miehestä tehdään normi, johon verrattuna naisia ja nuoria pidetään poikkeuksellisina.

Useissa teksteissä koko tarkastelujakson aikana aktivoituu myös vastakohta lapset/nuoret vs. vanhemmat. Vanhimmissa teksteissä vastakohtapareina ovat lähinnä lapset ja vanhemmat, kun taas toisen kauden aineistosta lähtien myös nuoret asetetaan vastakkain vanhempiensa kanssa. Nämä vastakkainasettelut perustuvat ennen kaikkea molempien osapuolten sosiaalisiin rooleihin, ja ne aktivoituvat pääasiassa siten, että vanhemmille tähdennetään kaikkien kausien teksteissä heidän kasvatustasvelvollisuuttaan ja määräävää asemaansa lapsiinsa nähden. Kasvatustasvelvollisuudesta ja hyvän vanhemmuuden vaatimuksista kumpuaa se, että vanhempia vaaditaan paitsi hillitsemään omaa alkoholinkäyttöään myös opettamaan lapselleen kulloisenakin aikana suotuisina pidetyt alkoholinkäyttötottumukset. Uusimmissa teksteissä aktivoituu myös vastakohta nuoret vs. aikuiset. Tätä vastakohtaa hyödynnetään lähinnä silloin, kun nuorille tähdennetään, että fysiologisten syiden vuoksi heidän ei kannata käyttää alkoholia yhtä paljon kuin aikuisten.

Ensimmäisen, toisen ja kolmannen kauden teksteissä esiintyy myös yhteiskuntarakenteen hierarkkisuuksia kuvastava vastakohtapari sivistyneistö vs. rahvas. Ainakin kirjallisessa alkoholivalistuksessa lähtökohta on ollut pitkälti sellainen, että sivistyneistöön kuuluva alkoholivalistaja valistaa paitsi muuta sivistyneistöä myös ennen kaikkea tavallista rahvasta. Muutamissa näiden vaiheiden aikana julkaistuissa teksteissä sivistyneistön ja tavallisen rahvaan vastakkainasettelu tulee esiin myös tekstien argumentoinnissa. Sivistyneistölle tähdennetään raittiuden tärkeyttä heidän esimerkkiasemansa vuoksi. Näin ainakin kolmen ensimmäisen vaiheen

alkoholivalistuksessa rahvaan oletetaan ihannoivan sivistyneistöä ja haluavan jäljitellä heidän käyttäytymistään.

Se, että alkoholivalistusta kohdennetaan erilaisille yleisöille tekstilajin alkuvaiheista lähtien, kuvastaa ylipäättään sitä, että kaikkia ihmisiä ei kohdella yhtenäisenä joukkona. Useimmiten erityisyleisön rajaaminen ei jää pelkästään näennäiseksi, vaan eri ryhmiä valistettaessa esimerkiksi vedotaan osin erilaisiin arvoihin. Myös kielenkäyttöä saatetaan eriyttää kohderyhmän mukaan. Toisaalta tietyn erityisyleisön jäseniä kohdellaan pitkälti yhtenäisenä joukkona, ja tekstien lähtökohdat perustuvat usein varsin stereotyyppisiin näkemyksiin kohderyhmästä: Naimisiinmenon oletetaan olevan naisille niin tärkeää, että heidän pelätään avioituvan rappioalkoholistin kanssa mieluummin kuin jäävän naimattomiksi. Uusimmissa teksteissä naisten puolestaan oletetaan olevan jatkuvasti tyytymättömiä ulkonäköönsä ja varsinkin painoonsa. Miestä sen sijaan pidetään sosiaalisilta taidoiltaan rajoittuneen tuppisuuna, jonka on vaikea lähestyä naisia. Nuorten puolestaan uskotaan kokeilevan harkitsemattomasti mitä tahansa uusia asioita.

Uusimmissa teksteissä yhtenä lähtökohtana näyttää olevan myös käsitys lukijasta jatkuvasti itseään reflektoivana ihmisenä, joka tarkkailee muitakin terveydellisiä tottumuksiaan kuin alkoholinkäyttöään. Terveellinen alkoholinkäyttö on alkoholivalistuksessa pitkälti matematiikkaa: lasketaan muun muassa viikoittain nautittuja alkoholimääriä, yhden illan aikana juotuja alkoholimääriä, alkoholin palamisnopeutta, juotujen alkoholijuomien kaloripitoisuuksia, illan aikana juotujen alkoholijuomien alkoholipitoisuutta, punaviinipullon ja ravintola-annosten vastaavuutta sekä humalan vahvuutta. Näin syntyy vaikutelma, että kunhan alittaa taulukoiden raja-arvot, alkoholinkäyttö on väistämättä haitatonta.

Matematiikan korostuminen vaikuttaa todennäköisesti myös siihen, missä määrin erilaiset ihmiset pystyvät omaksumaan alkoholivalistuksessa tarjottua tietoa. Jo sen, että terveysvalistus on muuttunut pitkälti pedagogiaksi, on uskottu vaikuttavan siten, että keskimääräistä heikommin koulussa menestyneet pystyvät omaksumaan heikommin myös terveysvalistuksessa tarjottua tietoa (Alanen 1989). Jos terveyssuositukset muuttuvat tämän lisäksi pitkälti matematiikaksi, voi olettaa, että niiden noudattaminen voi olla tavallista vaikeampaa ihmisille, jotka eivät ole matemaattisesti riittävän lahjakkaita.

Muutokset argumentoinnin kulussa kertovat myös ihmiskuvan muutoksesta. Vanhimmissa teksteissä suositetaan lähes aina kasvavan voiman järjestystä, jossa tekstin pääväittäjä on sijoitettu kirjoituksen loppuun. Tällainen rakenne vaatii lukijalta tavallista pitkäjänteisempää lukutapaa ja korostaa lukijan vastuuta. Se voi perustua myös käsitykseen lukijasta älykkäänä ja kohteliaana lukijana, joka kantaa vastuun viestinnän onnistumisesta. Toisaalta pääväittämän sijoittaminen tekstin loppuun voi kuvastaa elitististä asennetta: kirjoittaja on lukijan yläpuolella oleva viisas ja tietäväinen auktoriteetti, jonka ei tarvitse välittää siitä, kuinka hyvin lukija pystyy seuraamaan hänen ajatustensa kulkua. (Mauranen 1993.)

Alkoholivalistuksen tekstilajissa pidän todennäköisimpänä tulkintana sitä, että neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä ensinnäkin oletetaan lukijan olevan niin kärsivällinen ja kiireetön, että hän lukee tekstin loppuun, vaikka pääväittäjä olisikin vasta tekstin lopussa. Edelleen pidän todennäköisenä, että pääväittämän sijoittaminen loppuun kertoo pikemminkin kielteisestä kuin myönteisestä käsityksestä lukijan älykkyydestä. Varsinkin neljän ensimmäisen kauden teksteissä alkoholivalistuksen lähtökohta on varsin elitistinen

eli sivistyneistöön kuuluva valistaa tietämätöntä rahvasta. Koska tämän ajan teksteissä saatetaan myös eksplikoida varsin suorasukaisesti käsitys tietämättömästä lukijasta, on epätodennäköistä, että pääväittämän sijoittaminen samojen tekstien loppuun viittaisi kirjoittajan käsitykseen älykkäästä lukijasta.

Yli puolessa uusimmista teksteistä suositaan vähenevän voiman järjestystä, jossa pääväittäjä sijoitetaan jo tekstin alkuun. Pääväittämän sijoittaminen tekstin alkuun viittaa siihen, että ihmisten oletetaan muuttuneen kiireisemmiksi ja kärsimättömämmiksi. Siksi heille täytyy kertoa heti tekstin alussa, miksi teksti kannattaa lukea ja mikä siinä on tärkeää. (Mauranen 1993.) Toisaalta muutos ei kerro pelkästään siitä, että ihmiset olisivat entistä kiireisempiä ja lyhytjännitteisempiä vaan myös siitä, että luettavaksi tarjottavien tekstien määrä on lisääntynyt huomattavasti 1960-luvun jälkeen. Näin kirjoittajat joutuvat kilpailemaan lukijoista entistä enemmän, minkä voi olettaa vaikuttavan tekstien rakenteeseenkin.

Alkoholivalistuksen ihmiskuvaan kuuluu myös käsitys ihmisen ohjailtavuudesta, jolloin sopivassa asemassa oleva kirjoittaja voi ottaa itselleen vallan käskeä lukijoita tai ohjata heidän toimintaansa epäsuoremmin vaikuttamalla heidän asenteisiinsa. Käsitys ihmisten ohjailtavuudesta näyttää kuitenkin lievenevän alkoholivalistuksessa. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä lukijaa käsketään paitsi toimimaan myös ajattelemaan kirjoittajan haluamalla tavalla, mutta uusimmissa teksteissä tällaista käskemistä ei ole. Tämä muutos ja aineistoni tekstien kielellisten ohjailustrategioiden lieventyminen viittaa siihen, että ihmistä aletaan pitää itsenäisempänä ja harkintakykyisempänä. Kun kirjoittaja luottaa lukijansa harkintakykyyn, hänen ei tarvitse välttämättä käskeä lukijaa vähentämään liiallista alkoholinkäyttöään vaan suositella alkoholinkäytön vähentämistä.

Alkoholivalistuksen ihmiskuvassa korostuu myös käsitys ihmisestä tulevaisuuteen suuntautuneena olentona. Aineistoni tekstien argumentoinnissa nimittäin vedotaan tavallisesti hyvinkin kauaskantoisiin asioihin, kuten terveyteen myöhemmällä iällä, lasten tulevaisuuteen, kansakunnan tulevaisuuteen tai jopa omaan kuolemanjälkeiseen kohtaloon. Tulevaisuussuuntautuneisuuden korostaminen liittyy todennäköisesti käsitykseen ihmisen kyvystä rationaaliseen harkintaan. Rationaalisen lukijan ajatellaan punnitsevan alkoholinkäyttöään muutenkin kuin hetkellisen, välittömän mielihyvän perusteella.

8.4.3 Alkoholivalistuksen tiedonkuva

Hahmottelen seuraavaksi alkoholivalistuksen tiedonkuva mukailien pitkälti Elkanan (1981: 15–16) tiedonkuvamallia, jota esittelen tutkimukseni johdantoluvussa. Alkoholivalistuksen tiedonkuvalle on ominaista monilähteisyys. Alkoholivalistuksessa hyödynnetään erilaisten auktoriteetilähteiden tarjoamaa tietoa, mutta auktoriteettien eksplikoiminen vaihtelee selvästi eri teksteissä. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä on tavallista, että auktoriteetti eksplikoidaan yksilöimällä tietty henkilöauktoiteetti. Uusimmissa teksteissä puolestaan henkilöauktoiteetin yksilöiminen on erittäin harvinaista. Muutos kertoo muun muassa alkoholia koskevan tiedon lisääntymisestä, jolloin on todennäköisesti entistä vaikeampaa yksilöidä tiettyjä henkilöitä, joiden tutkimuksiin viitataan. Toisaalta muutos liittyy tekstilajin institutionaalistumiseen.

Yksilönä kirjoittavan kirjoittajan uskottavuutta saattaa lisätä se, että hän pystyy osoittamaan perehtyneensä monenlaisiin alkoholiaiheisiin lähteisiin. Näin kirjoittaja rakentaa omaa asiantuntijuuttaan (Mäntynen 2003). Uusimmissa teksteissä kirjoittaja puolestaan ei ole yksilönä esillä juuri lainkaan, vaan tekstin tuottamisesta ja julkaisusta vastaava instituutio on keskeisempi. Nämä instituutiot puolestaan ovat Alkon, Stakesin, Sydänliiton, Allergialiiton ja liikenneministeriön kaltaisia organisaatioita, joiden voi jo sinänsä olettaa olevan auktoriteetin asemassa.

Uusimpien tekstien suhteessa auktoriteetteihin on mielenkiintoista vielä se, että asiasisällöltään tekstit ovat pitkälti varsinkin lääketieteellisiin lähteisiin perustuvia. Toisinaan tekstien lopussa on lähdeluettelo, toisinaan ei. Yksi syy tiedonlähteen mainitsematta jättämiseen saattaa olla myös se, että lukijan oletetaan tiedostavan muutenkin, että teksti pohjautuu esimerkiksi lääketieteelliseen tutkimustietoon. Toisaalta auktoriteetilähteiden eksplikoimattomuus kertonee myös siitä, että lukijan oletetaan suhtautuvan esitettyyn tietoon sikäli kriittikittävästi, että hän ei kiinnitä huomiota siihen, millaisesta lähteestä tieto on saatu.

Alkoholivalistustekstien kirjoittajat ammentavat teksteihinsä tietoa myös omista kokemuksistaan. Vanhemmissa teksteissä kirjoittaja eksplikoii useammin, milloin tieto pohjautuu hänen omiin kokemuksiinsa. Tällöin kirjoittaja saattaa esimerkiksi kertoa, kuinka hän on itse ollut todistamassa alkoholinkäyttäjän huonoa kohtaloa. Uusimmissa teksteissä tällaista kirjoittajan omien kokemusten hyödyntämistä ei ainakaan eksplikoida. Implisiittisemmin kirjoittajan omien kokemusten tai käsitysten hyödyntäminen alkoholitiedon lähteenä ilmenee siten, että varauksina käytetään myös kognitioverbejä. Niiden käyttö implikoi, että kirjoittajan esittämä tieto pohjautuu toisinaan hänen omiin, subjektiivisiin käsityksiinsä, eli arvioihin, luuloihin, uskomuksiin tai tuntemuksiin.

Analogia-argumenttien verrattain suuri määrä alkoholivalistusteksteissä viittaa siihen, että analogioilla on tärkeä rooli alkoholivalistuksen tiedonlähteinä. Analogia-argumenteissa ilmenee myös alkoholivalistuksen tiedonlähteiden ideologiasidonnaisuus, sillä eri kausien teksteissä hyödynnetään erilaisia analogioita.

Ensimmäisen kauden teksteissä luontoanalogioiden suhteellisen runsas määrä kertoo siitä, että kyseisen kauden ihmisille luonto on ollut läheisempi asia kuin muiden ajanjaksojen ihmisille. Kolmannen ja neljännen kauden kirjoituksissa puolestaan aatteelliset analogiat ovat tavallista yleisempiä. Raittiuden tärkeyttä korostetaan esimerkiksi rinnastamalla se toisen ihmisen tai isänmaan puolesta kuoleminen tai materialismista luopumisen kanssa. Todennäköisesti näiden kausien teksteissä aatteellisten analogioiden runsaus on yhteydessä suuriin historiallisiin muutoksiin, tapahtumiin ja aatteisiin. Uusimmissa teksteissä puolestaan käytetään korostuneen arkisia analogioita, joissa rinnastetaan esimerkiksi autolla ajaminen ja hallittu alkoholinkäyttö, aamukahvi ja päivittäinen alkoholinkäyttö sekä laihduttaminen ja alkoholinkäytön tarkkailu. Analogioiden arkipäiväistyminen liittyy todennäköisesti alkoholiasenteiden neutraalistumiseen ja alkoholinkäytön arkipäiväistymiseen.

Alkoholivalistuksen tiedonlähteiden monipuolisuudesta seuraa se, että alkoholivalistuksessa hyödynnetään monin tavoin legitimoitua tietoa. Kun lähteenä on esimerkiksi lääketieteellinen auktoriteetti, tiedon legitimointi perustuu kyseisen tietealan käsityksiin siitä, millä tavoin saavutettu tieto on relevanttia. Uskonnollisten auktoriteettien käyttö puolestaan osoittaa, että tietoa legitimoidaan jumalallisen

ilmoituksen perusteella. Toisaalta pätevinä legitimointiperusteina pidetään myös kirjoittajan omia kokemuksia, aistihavaintoja ja päättelyitä.

Alkoholivalistuksen tiedonkuvaan liittyy myös tiedon arvottaminen, mikä ilmenee varsinkin varausten käytössä. Kirjoittaja osoittaa varauksia käyttämällä, että hän on arvioinut esittämänsä tietoa kriittisesti. Toisaalta varausten käyttö kertoo myös siitä, että lukijan oletetaan arvioivan saamaansa tietoa kriittisesti. Tutkimuksessani on jo useaan otteeseen ilmennyt, että neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä hyödynnetään sekä maallista että uskonnollista tietoa. Varausten käyttö liittyy tähän mielenkiintoisella tavalla, sillä uskonnollisen tiedon yhteydessä varauksia ei käytetä yleensä lainkaan. Tämä kertoo siitä, että uskonnollista tietoa pidetään varmempana kuin maallista tietoa, jota arvotetaan varauksin.

Alkoholivalistuksen tiedonkuva näyttää olevan periaatteessa samanlainen eri yleisöjä valistettaessa. Selvästi erilaisille kohderyhmille suunnatuissa teksteissä käytetään usein esimerkiksi samanlaisia tiedonlähteitä ja legitimointiperusteita. Siten voi olettaa, että alkoholivalistus perustuu kaikille suomalaisille yhteiseksi oletettuun tiedonkuvaan.

Alkoholivalistuksen tiedonkuvalle on ominaista myös suurten kertomusten rakentaminen. Neljän ensimmäisen vaiheen teksteissä rakennetaan kertomus alkoholin saatavuutta rajoittavien lakien vaikutuksesta yhteiskunnan kehitykseen. Tämän kertomuksen rakentaminen pohjaa vahvaan uskoon siitä, että alkoholi on yhteiskunnallisten ongelmien perimmäinen syy ja sen saatavuuden rajoittaminen ja estäminen kokonaan saa yhteiskunnan kehittymään täydellisyyden tilaan, jossa yhteiskunnalliset ongelmat on ratkaistu. Toinen alkoholivalistuksen suurista kertomuksista on suomalaisen viinapään ja alkoholinkäyttötavan erityisyys. Tämä kertomus saa alkunsa toisen kauden kirjoituksissa ja jatkuu 1990-luvun teksteihin saakka. Suurten kertomusten rakentamista on pidetty ominaisena modernille tiedonkuvalle, kun taas postmoderniin tiedonkuvaan liittyy epäily suuria kertomuksia kohtaan (Lyotard 1985). Tältä osin 1990-luvun alkoholivalistus on siis pikemminkin modernia kuin postmodernia.

Uusimmissa alkoholivalistusteksteissä on myös merkkejä tiedonkuvan muuttumisesta deduktiivisemmäksi. Tähän viittaa muun muassa se, että esimerkkiargumenttien käyttäminen vähenee viidennen vaiheen kirjoituksissa, ja se, että kirjoittajan omien kokemusten hyödyntäminen muuttuu uusimmissa teksteissä implisiittisemmäksi. Kärjistäen voi todeta, että nykyaikainen ihminen vakuutetaan pikemminkin riittävän laajoihin tutkimuksiin perustuvilla tiedoilla kuin yksittäistapauksiin perustuvilla yleistyksillä.

8.5 Lopuksi

Tutkimukseni päätavoitteina on ollut selvittää, millainen alkoholivalistuksen tekstilaji on ja miten se muuttuu noin 250 vuoden aikana. Siten tutkimukseni on ennen kaikkea kuvaileva eikä normatiivinen, joten en pohdi tutkimuksessani sitä, millaista alkoholivalistuksen pitäisi olla. Toivon kuitenkin, että tutkimuksestani on hyötyä varsinkin uuden alkoholivalistusmateriaalin suunnittelussa. Kielenkäytöllä on myös alkoholivalistuksessa eittämättä tärkeä rooli, joten alkoholivalistuksen kieleen on

tarpeellista kiinnittää erityistä huomiota suunnitteluvaiheessa. Oletan, että tutkittu tieto alkoholivalistuksen kielestä on hyvä apuväline alkoholivalistustekstien suunnittelijalle.

Katson, että tutkimukseni kuvaa monipuolisesti alkoholivalistuksen tekstilajia ja sen muutosta. Avoimia kysymyksiä jää kuitenkin vielä paljon. Esimerkiksi alkoholivalistustekstien rakennetta olen tarkastellut lähinnä kiinnittämällä huomiota siihen, missä kohtaa kirjoittaja esittää pääväitteensä. En käsittele lainkaan muun muassa sitä, onko alkoholivalistusteksteillä tietynlainen rakenne johdantoineen, käsittelyosineen ja päättäntöineen. Edelleen voisi olla mielenkiintoista tarkastella, miten alkoholivalistustekstejä jaksotetaan alalukuihin ja kappaleisiin sekä miten väliotsikoita käytetään.

Erityisen kiinnostavana pidän myös reseptiotutkimusta, jossa esimerkiksi tarkasteltaisiin, miten erilaiset kohderyhmät vastaanottavat alkoholivalistustekstejä nykyään. Toisaalta reseptiotutkimukseenkin voisi ottaa historiallisen näkökulman, sillä alkoholivalistus ylipäätään on herättänyt julkista keskustelua esimerkiksi lehtien palstoilla. Myös tutkimusaineistostani löytyy aiemman alkoholivalistusmateriaalin kommentointia ja ylipäätään intertekstuaalisia kytkentöjä muihin alkoholivalistusteksteihin.

Hahmottelen tutkimuksessani alkoholivalistuksen prototyyppiä aineistolähtöisesti suhteuttamalla sitä empiriaan. Alkoholivalistuksen prototyyppiä voisikin olla mielenkiintoista lähestyä myös empiirisesti esimerkiksi siten, että riittävän suurelle ihmisjoukkoille annettaisiin luettavaksi monipuolinen joukko erilaisia alkoholivalistustekstejä. Tällaisessa tutkimuksessa voitaisiin testata, pystyvätkö lukijat määrittelemään esimerkkitekstejä alkoholivalistukseksi. Edelleen olisi mielenkiintoista selvittää, millä kriteereillä testilukijat pitäisivät jotakin tekstiä alkoholivalistuksena. Pidän mahdollisena, että kaikki lukijat eivät tunnista kaikkia tekstejä alkoholivalistukseksi. Tällaisten tapausten myötä alkoholivalistusta ja myös muita mainittuja tekstilajeja voitaisiin suhteuttaa toisiinsa pohtimalla niiden keskinäisiä suhteita. Näin saataisiin myös suuntaa-antavaa tietoa alkoholivalistuksen lähengenreistä. Lisäksi olisi mahdollista pohtia, perustuuko alkoholivalistuksen tai ylipäätään viestinnän onnistuneisuus esimerkiksi siihen, että lukija tunnistaa tekstin mahdollisimman helposti tietyn tekstilajin edustajaksi.

Tutkimukseni antaa viitteitä siitä, että eri argumenttityypit ja samalla myös argumenttien indikaattorit ovat ideologiasidonnaisia. Toisaalta monien argumenttityyppien käyttö aineistossani jää niin vähäiseksi, että niiden pohjalta ei voi tehdä varmoja päätelmiä tietyn argumenttityypin ja indikaattorin ideologiasidonnaisuudesta. Perelmanin teorian kehittämisessä yksi mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisi esimerkiksi selvittää vielä laajemman argumenttiaineiston perusteella argumenttityyppien, indikaattoreiden ja ideologian välistä suhdetta. Tällainen tutkimus onnistuisi todennäköisesti parhaiten, jos sen lähtökohta olisi joko historiallisesti tai kulttuurisesti vertaileva.

Diakronisen näkökulman valitseminen on johtanut tutkimuksessani siihen, että en käsittele juuri lainkaan alkoholivalistustekstien visuaalista puolta. Kuitenkin terveysviestinnässä myös visuaaliset seikat vaikuttavat tekstien luottavuuteen ja vaikuttavuuteen (Wright 1999). Olen rajannut tekstien ulkoasun tarkastelun tutkimukseni ulkopuolelle, koska 250 vuoden aikana kirjanpaino- ja taitotekniikka on muuttunut niin paljon. Katsoin, että alkoholivalistustekstien visuaalisen muutoksen kuvaamisessa olisi ollut ongelmallista selvittää, mitkä muutokset johtuvat kirjanpaino- ja taitotekniikan

muuttumisesta ja mitkä puolestaan itse tekstilajin muuttumisesta. Samalla olisi todennäköisesti käynyt niin, että uusimman materiaalin tarkastelu olisi korostunut suhteettoman paljon vanhemman aineiston analyysiin verrattuna. Kaiken kaikkiaan oma mielenkiintoinen lisätutkimuksen kohteensa olisikin uusimpien alkoholivalistustekstien visuaalinen ilme taulukoineen, kuvineen, graafeineen sekä kirjasintyyppivaihteluineen.

Kun on tutkinut alkoholivalistustekstejä kuuden vuoden ajan, alkoholivalistusta on alkanut nähdä yllättävissä tilanteissa. Mieleeni nousee erityisesti eräs ilta, jolloin luin Auri-tyttärelleni iltasaduksi Astrid Lindgrenin Marikki-romaanin. Kirjassa on kohta, jossa Marikki vieraillee Liisa-siskonsa kanssa Pyykki-Iidan luona. Pyykki-Iidalla on seinällään kaksi julistetta, joita Marikki ja Liisa katselevat mieteliäinä:

“Pyykki-Iidan luona on ihmeen viihtyisää. He lämmittelevät takkatulen edessä ja katselevat Pyykki-Iidan vuoteen yläpuolella olevia kauheita tauluja. Toisessa on tulta syöksevä vuori. Marikki ja Liisa värisevät nähdessään, miten taulun ihmisparat juoksevat ehtiäkseen pakoon tulen alta. Onpa hyvä, ettei tässä kaupungissa ole tulta syökseviä vuoria. Toinen taulu on yhtä kaamea. Se on täynnä miehiä, jotka ovat hukkumaisillaan jokeen, ja voi, he pelkäävät kauheasti ja tahtovat päästä maihin. Mutta joki kuohuu hurjasti, ja kuitenkin se tulee vain pienestä maassa lojuvasta pullost. ”Tahdotko sinäkin hukkua viinavirtaan?” kysytään taulun alla. Marikki ja Liisa värisevät, ei, he aikovat varoa joutumasta sellaiseen virtaan.” (Lindgren 2003: 71.)

Leppoisan lukuhetken lomassa iltasatua lukeva äiti alkaa tarkastella tekstiä myös kielentutkijana. Tekstistä löytyy perusmetafora ALKOHOLI ON LUONNONKATASTROFI. Tekstissä on myös analogia-argumentti, jossa rinnastetaan viinavirtaan hukkuminen ja tulivuoren laavan alle jääminen. Kielentutkija voi lisäksi pohtia, mikä funktio tällaisella kohtauksella on Lindgrenin kirjassa. Onko sen funktio pelkästään esteettinen vai voisiko se olla jotain muutakin? Edelleen kielentutkija voi kysyä, kuvaako Lindgren kyseisessä katkelmassa jotakin autenttista valistusjulistetta. Seuraavaksi kielentutkija päätyykin pohtimaan tekstien rekontekstuaalistumista ja intertekstuaalisuutta.

Lähteet

- Aaltonen, Rainer 1991: Fennomaanit kansansivistystyössä: Vapaan kansansivistystyön synty Suomessa. – Valistus, sivistys, kasvat. 10–29.
- Ahlström, Salme–Metso, Leena 2004: Nuorten juomatavat Suomessa, Puolassa ja Euroopassa. Onko syntymässä yksi yhtenäinen eurooppalainen juomakulttuuri? *Tiimi* 5/2004. 10–12.
- Ahonen, Jukka 2003: Raittiuden voima. Raittiuden Ystävät 1853–2003. Otava, Helsinki.
- Alanen, Pentti 1989: Luonnontiede, lääketiede, tieteenteoria. Gaudeamus, Helsinki.
- Alapuro, Risto 1985: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. – *Suomalaiset*. 36–100.
- Alasuutari, Pertti 1990: Desire and Craving. *Studies in a Cultural Theory of Alcoholism*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 288. Tampere.
- Alasuutari, Pertti 1992: Terveyskasvat. kulttuuri-ilmiönä. – *Terveys sosiologia* (toim. Antti Karisto, Eero Lahelma ja Ossi Rahkonen). 107–120. WSOY, Porvoo.
- 1995 (1993): Laadullinen tutkimus. 3. painos. Vastapaino, Tampere.
- 1996: Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Vastapaino, Tampere.
- Alkoholi ja huumeet 2000: Alkoholi ja huumeet 2000 (toim. Ritva Hein ja Ari Virtanen). Tilastoraportti 4/2001. Stakes, Helsinki.
- Alkoholi ja yhteiskunta 1983: Alkoholi ja yhteiskunta (toim. Teuvo Peltoniemi ja Martti Voipio). Otava, Helsinki.
- Alkoholipolitiikka. Alko-yhtiöt oy, 1996 alkaen Stakes. Helsinki.
- Alkoholista A:sta Ö:hön 1991: Alkoholista A:sta Ö:hön (toim. Terhi Laine). Nuorisokasvatusliitto, Helsinki.
- Alkoholitiedotustyöryhmän muistio 1995: Alkoholitiedotustyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1995: 10. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Apo, Satu 1998: Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. – *Elävänä Euroopassa*. 83–128.
- 1999: Alkoholi ja kulttuuriset tunteet. – *Tunteiden sosiologia II*. 101–144.
- 2001: Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholi ajatteluun ja -kulttuuriin. SKST 759. SKS, Helsinki.
- Applied Linguistics = Applied Linguistics. Oxford University Press.
- Argumentti ja kritiikki 1998: Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot (toim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila). Gaudeamus, Helsinki.
- Aristoteles 1997: Retoriikka (suom. Paavo Hohti ja Päivi Myllykoski). – *Retoriikka ja Runousoppi*. 7–156. Gaudeamus, Tampere.
- Arminen, Ilkka 1987: Raittiusnuoren kokemukset ja raittiusliikkeen kriisi. – *Alkoholipolitiikka* 5/1987. 238–246.

- Atkinson, Dwight 1992: The evolution of medical research writing from 1735 to 1985: The case of the Edinburgh Medical Journal. – *Applied Linguistics* 4/1992. 337–374.
- Autti-Rämö, Ilona 2004: Alkoholinkäyttö fertiili-ikäisillä naisilla lisääntyy – miten käy vielä syntymättömän sukupolven? – Tommi 2004. 43–52.
- Bahtin, Mikhail 1986: *Speech Genres and Other Late Essays*. University of Texas Press, Austin.
- Bauman, Zygmunt 2002: *Notkea moderni*. Vastapaino, Tampere.
- Bazerman, Charles 1988: *Shaping Written Knowledge. The Genre and Activity of the Experimental Article in Science*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin.
- Beaugrande, Robert-Alain de–Dressler, Wolfgang Ulrich 1981: *Introduction to Text Linguistics*. Longman, London.
- Beck, Ulrich 1995: *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. – *Nykyajan jäljillä*. 11–82.
- Beck, Ulrich–Giddens, Anthony–Lash, Scott 1995 (1994): *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio* (suom. Leevi Lehto). Vastapaino, Tampere.
- Bengtsson, Niklas 1998: *Viini ja uskonnot*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Bex, Tony 1996: *Variety in Written English. Texts in society: societies in text*. Routledge, London.
- Bhatia, Vijay K. 1993: *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. Longman, London and New York.
- 2004: *Worlds of Written Discourse*. Continuum, London and New York.
- Blomqvist, Outi 1996: *Mustien on määrä viipyä Valkealassa enintään kuukauden. Pakolaiset suomalaisissa sanomalehdissä*. – *Teksti ja ideologia*. 131–150.
- Blum-Kulka, Shosana 2005: *Rethinking Genre: Discursive Events as a Social Interactional Phenomenon*. – *Handbook of Language and Social Interaction*. 275–300.
- Broken Spirits 2000: *Broken Spirits. Power and Ideas in Nordic Alcohol Control* (edited by Pekka Sulkunen, Caroline Sutton, Christoffer Tigerstedt & Katariina Warpenius). Nad Publication No. 39. NAD, Helsinki.
- Brown, Gillian–Yule, George 1983: *Discourse analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Brown, Penelope–Levinson, Stephen C.: *Politeness. Some universals in language usage*. *Studies in Interactional Sociolinguistics* 4. Cambridge University Press, Cambridge.
- Burke, Kenneth 1969 (1950): *A Rhetoric of Motives*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Chafe, Wallace L. 1985: *Linguistic differences produced by differences between speaking and writing*. – *Literacy, Language and Learning*. 105–123.
- Clemen, Gudrun 1997: *The Concept of Hedging: Origins, Approaches and Definitions*. *Hedging and Discourse*. 235–248.
- Coe, Richard M. 1994: *”An Arousing and Fulfilment of Desires”: The Rhetoric of Genre in the Process Era – and Beyond*. – *Genre and the New Rhetoric*. 181–190.
- Cook, Guy 1992: *The Discourse of Advertising*. Routledge, London.
- Coulthard, Malcolm 1994: *On analysing and evaluating text*. – *Advances in Written Text Analysis* (Edited by Malcolm Coulthard). Routledge, London.
- Crismore, Avon–Vande Kopple, William J. 1997: *Hedges and Readers: Effects on Attitudes and Learning*. – *Hedging and Discourse*. 83–114.
- Critical Language Awareness* 1992: *Critical Language Awareness* (edited by Norman Fairclough). Longman, London.
- Dijk, Teun A. van 1977: *Text and Context. Exploration in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. Longman, London.
- 1995: *Discourse semantics and ideology*. – *Discourse & Society* vol. 6(2). 243–289.
- 1997: *The Study of Discourse*. – *Discourse as Structure and Process*. 1–34.
- 1998: *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. Sage Publications, London.

- Hakokorpi-Jumppanen, Maria–Virtanen, Matti (toim.) 1977: Kippurahäntä. Alkoholiaiheisen perinnekilpailun satoa. SKS, Helsinki.
- Hakulinen, Auli–Karlsson, Fred 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350. Helsinki.
- Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: Iso suomen kielioppi. SKST 950. SKS, Helsinki.
- Halliday, M. A. K. 1985: Part A. – Language, context and text. 3–49.
- Halliday, M. A. K.–Hasan, Ruqaiya 1985: Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective. Oxford University Press, Oxford.
- 1987 (1976): Cohesion in English. English Language Series title no 9. Longman, London.
- Handbook of Language and Social Interaction 2005: Handbook of Language and Social Interaction (edited by Kristine L. Fitch and Robert E. Sanders). Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- Handbook of Pragmatics 1995: Handbook of Pragmatics. Manual (eds. Jef Verschueren, Jan-Ola Östman and Jan Blommaert). John Benjamin's Publishing Co., Amsterdam.
- Hapuli, Ritva–Koivunen, Anu–Lappalainen, Päivi–Rojola, Lea 1992: Uutta naista etsimässä. – Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. 98–112.
- Hasan, Ruqaiya 1985: Part B. – Language, context and text. 50–116.
- Hautamäki, Antti 1998 (1996): Individualismi on humanismia. – Yksilö modernin murroksessa. 13–44.
- Hedging and Discourse 1997: Hedging and Discourse. Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts (edited by Raija Markkanen and Hartmut Schröder). 3–18. RTT 24. Walter de Gruyter, Berlin–New York.
- Heikkinen, Vesa 1999: Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. SKST 728. SKS, Helsinki.
- 2004: Jauhelihaa ja muita konteksteja. – Kulttuurintutkimus 21(2004): 2.
- Hein, Ritva–Kauppinen, Sari 2001: Alkoholijuomien käytöstä aiheutuvat haitat. – Alkoholi ja huumeet 2000.
- Heino, Harri 1997: Mihin Suomi tänään uskoo. WSOY, Helsinki.
- Hemánus, Pertti 1981: Alkoholi, valistus ja kampanjat. – Alkoholipolitiikka 4/1981. 192–199. Helsinki.
- Herlin, Iiona 1997a: Suomen kielen *koska*-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys. Suomi 183. SKS, Helsinki.
- 1997b: Suomen kausaalikonkettoreiden synty. – Kieliopillistuminen. 157–187.
- 1998: Suomen *kun*. SKST 712. SKS, Helsinki.
- Hiidenkivi = Hiidenkivi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Suomen Kotiseutuliitto.
- Hiidenmaa, Pirjo 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kieli, diskurssi & yhteisö. 161–190.
- 2002: Miten saan Tieto-Finlandia-palkinnon. – Hiidenkivi 5/2002. 20–22.
- Hodge, Robert–Kress, Gunther 1996: Language as Ideology. Second Edition. Routledge, London.
- Holmila, Marja–Österberg, Esa 1995: Raittiusliike päihdehaittojen ehkäisijänä. – Alkoholipolitiikka 4/1995. 251–256.
- Homén, Olaf 1954: Poetik. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Hurri, Veikko 1987: Tutkimus raittiustyön suunnittelussa huomioon otettavista väestön tiedoista, asenteista ja odotuksista. Hämeen lääninhallitus, Hämeenlinna.
- Hyland, Ken 1998: Hedging in Scientific Research Articles. Pragmatics & Beyond New Series 54. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- 1993: Naisten alkoholinkäyttö ja haittojen ehkäisy. – Sosiaalinen aikakauskirja 3/1993. 34–38. Helsinki.
- Hytönen, Viljo 1930: Suomen raittiusliikkeen historia. WSOY, Helsinki.

- Hägman, Kai 1994: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 179. SHS, Helsinki.
- Häkkinen, Kaisa 1994: Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Helsinki.
- 2004: Nykysuomen etymologinen sanakirja. WSOY, Helsinki.
- Ihmisenä maailmassa 1987: Ihminenä maailmassa. Erilaisia elämäkatsomuksia uskontotieteen näkökulmasta (toim. Helena Helve). Gaudeamus, Helsinki.
- Ikola, Osmo 1974: Lauseenvastikeoppia. Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä. Tietolipas 76. SKS, Helsinki.
- 1992: Kielioppi ja kielenopas. – Nykysuomen käsikirja. 9–203.
- Ikola, Osmo–Palomäki, Ulla–Koitto, Anna-Kaisa 1989: Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. SKS, Helsinki.
- Irigaray, Luce 1996: Sukupuolieron etiikka (suom. Pia Sivenius). Gaudeamus, Helsinki.
- Johansson, Lennart 2000: Sources of the Nordic Solution. – Broken Spirits. 17–43.
- Jokinen, Kimmo–Saaristo, Kimmo 2000: Suomalainen yhteiskunta. WSOY, Helsinki.
- Jucker, Andreas H. 2005: News discourse; Mass media communication from seventeenth to the twenty-first century. – Opening Windows on Texts and Discourses of the Past. 7–21.
- Jussila, Raimo 1998: Vanhat sanat. Kirjasuomen ensiesiintymiä. SKS, Helsinki.
- Juva, Mikko 1950: Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848–1869. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Kajaste, Jussi 1996: Poliittisen ohjelman retoriikasta ja argumentaatiosta. – Teksti ja ideologia. 184–204.
- Kalliokoski, Jyrki 1996a: Johdanto. – Teksti ja ideologia. 8–36.
- 1996b: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Teksti ja ideologia. 37–97.
- 2002: Tekstilajin taju. – Äidinkielen merkitykset 147–159.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa–Halonen, Ilpo 1998: Argumentaatioanalyysi ja hyvän argumentin ehdot. – Argumentti ja kritiikki. 60–113.
- Kangasniemi, Heikki 1992: Modal Expressions in Finnish. SKS, Helsinki.
- Kankaanpää, Salli 1997: *Edellyttää* – huono sana vai vaikea rakenne? – Kielikello 3/1997. 24–26.
- Kansa liikkeessä 1989: Kansa liikkeessä (toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius). 2. painos. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Karisto, Antti–Takala, Pentti–Haapola, Ilkka 1989: Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. WSOY, Helsinki.
- 1999: Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. WSOY, Helsinki.
- Karjula, Hannele 1996: Kalevan politiikan uutisten metaforia. Suomen kielen pro gradu - tutkielma. Oulun yliopisto
- Karvonen, Pirjo 1995: Oppikirjateksti toimintana. SKST 632. SKS, Helsinki.
- Katekismus 2000: Katekismus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi. Edita, Helsinki.
- Kaukonen, Olavi 1993: Raittiusjärjestöjen tulevaisuus? – Alkoholipolitiikka 3/1993. 184–193.
- Kelomäki, Tapani 1997: Ekvatiivilause. SKST 691. SKS, Helsinki.
- Ketola, Kimmo 2003: Uskonto suomalaisessa yhteiskunnassa 1600-luvulta nykypäivään. – Moderni kirkkokansa. 17–52.
- Kielen käyttö ja käyttäjä 1989: Kielen käyttö ja käyttäjä. ÄOL:n vuosikirja XXXVI (toim. Anneli Kauppinen ja Kyllikki Keravuori. ÄOL, Helsinki.
- Kielen vallassa 1997: Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen. Tampere University Press, Tampere.
- Kieli, diskurssi & yhteisö 2000: Kieli, diskurssi & yhteisö (toim. Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh). Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

- Kielikello. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Edita, Helsinki.
- Kieliopillistuminen 1997: Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta (toim. Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen). Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä 2002: Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä (toim. Anna Mauranen ja Liisa Tiittula). AFinLAn vuosikirja 2002/n:o 60. AFinLa, Jyväskylä.
- Kienpointner, Manfred 1995: Rhetoric. – Handbook of Pragmatics. 453–461.
- Kohti monen polun alkoholipolitiikkaa 2002: Kohti monen polun alkoholipolitiikkaa.
- Alkoholipolitiikka 2000 –työryhmän loppuraportti. Työryhmämuistioita 2002:6. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Koistinen, Mikko 1998: Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Media-analyysi. 40–63.
- Kontula, Osmo 1993: Suomalaisten sukupuolimoraali. – Suomalainen seksi. 50–85.
- Korhonen, Riitta 1993: Buts about conjunctions. A syntactic study of conjunction expressions in Finnish. *Studia Fennica Linguistica* 4. SKS, Helsinki.
- Koski, Leena 2003: Naisten paikat ”miesten maailmassa”. Näkökulmia sosiologiseen naistutkimukseen. – Mikä ero? 273–293.
- Koski, Mauno 1992: Erilaisia metaforia. – Metafora. 13–32.
- Kosmopolis = Kosmopolis. Rauhan-, konfliktin ja maailmanpolitiikan tutkimuksen aikakauslehti. Suomen rauhantutkimusyhdistys, Tampere.
- Kress, Günther 1993: Genre as Social Process. – The Powers of Literacy. 22–37.
- Kujanpää, Lassi 1997: Kristillinen saarna. Lars Leevi Laestadiusen saarnojen funktionaalis-historiallinen analyysi. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 9.
- Kulttuurintutkimus = Kulttuurintutkimus. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kunnas, Kari 2004: Alkon kipupisteet kansallisen lainsäädännön näkökulmasta. – Tiimi 3–4/2004. 8–10.
- Kuukka, Väinö–Majamaa, Raija–Vepsä, Hannu 2002: Elias Lönnrot. Taitaja, tarkkailija, tiedemies. SKST 837. SKS, Helsinki.
- Kuusi, Hanna 2004: Viinistä vapautta. Alkoholi, hallinta ja identiteetti 1960-luvun Suomessa. *Bibliotheca historica* 82. SKS, Helsinki.
- Kuusi, Matti 1954: ’Humalassaoloa’ tarkoittavia nykysuomen sanontoja. – Alkoholipolitiikka 2/1954. 39–44.
- Kuusisto, Riikka 1996: Sodan retoriikasta. – Pelkkää retoriikkaa. 267–292.
- 1998: Oikeutettu sota ja julma teurastus? Läntisten suurvaltajohtajien sotaretoriikkaa Persianlahdella ja Bosniassa. Like, Helsinki.
- Käännössuomeksi 2005: Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä (toim. Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen). Tampere Studies in Language, Translation and Culture Sarja A Vol. 1. Tampere.
- Laaksonen, Pekka–Junnilla, Laura–Nirkko, Juha 1995: Leivän tähden. – Leivän tähden. 9–11.
- Laitinen, Lea 1992: Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. SKST 569. SKS, Helsinki.
- 1995: Nollapersoona. *Vir.* 99. 337–358.
- Lakoff, George 1972: Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. – Papers from the Eight Regional Meeting. 183–228.
- 1992: Metaphors and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. – Thirty Years of Linguistic Evolution. 463–481.
- Lakoff, George–Johnson, Mark 1980: *Metaphors We Live by*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Lalander, Philip 1998: Anden i flaskan. Alkoholens betydelse i olika ungdomsgrupper. Symposium, Stockholm.

- Lampinen, Arja 1990: Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat. – *Sananjalka* Vol. 32 1990. 77–92.
- Language and control 1979: *Language and control* (Roger Fowler, Bob Hodge, Günther Kress and Tony Trew). Routledge, London.
- Larkio, Mauri 1976: Papisto ja raittiuskysymys kieltolain voimassaolon aikana 1919–1932. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 98. Helsinki.
- Leech, Geoffrey 1981 (1974): *Semantics. The Study of Meaning. Second Edition.* Penguin Books, Harmondsworth (Middlesex).
- Ledin, Per 1995: *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen.* Acta universitatis stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 20. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Lehti, Martti 2001: Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkirikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 178. Helsinki.
- Lehtonen, Mikko 1995: *Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen.* Vastapaino, Tampere.
- 1996: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia.* Vastapaino, Tampere.
- Leiber, Inkeri 2003: *Ex Cathedra: instituutio puhuu. Saarnan ja opetuspuheen intersubjektiveja piirteitä.* Acta universitatis Ouluensis B Humaniora 53. Oulun yliopisto, Oulu.
- Leino, Pentti 1983: *Mielikuvat kielikuvien takana.* Vir. 87. 107–116.
- 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Kieli 7.* Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Leino, Pirkko 1987: *Hyvää suomea.* Otava, Helsinki.
- Leiwo, Matti–Pietikäinen, Sari 1996: *Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. – Pelkkää retoriikkaa.* 85–108.
- Leivän tähden 1995: *Leivän tähden. Suomalaisen työn historiaa (toim. Pekka Laaksonen, Laura Junnila ja Juha Nirrko).* SKS, Helsinki.
- Literacy, Language and Learning 1985: *Literacy, Language and Learning. The Nature and Consequences of Reading and Writing* (edited by David R. Olson, Nancy Torrance and Angela Hildyard). Cambridge University Press, Cambridge.
- Long, Russell C. 1990: *The Writer's Audience: Fact or Fiction? – A Sense of Audience in Written Communication.* 73–84.
- Luukka, Minna-Riitta 1992: *Varmuuden kahdet kasvot tieteellisessä tekstissä.* Vir. 96. 361–379.
- 1994: *Minä, sinä, hän – tieteellisten tekstien ihmissuhteet.* Vir. 98. 25–43.
- 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Luukka, Minna-Riitta–Markkanen, Raija 1997: *Impersonalization as a Form of Hedging. – Hedging and Discourse.* 168–187.
- Lyons, John 1981: *Language, Meaning & Context.* Fontana Paperbacks, London.
- 1996: *Linguistic Semantics. An Introduction.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Lyotard, Jean-Francois 1985: *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa.* Vastapaino, Tampere.
- Lähteenmaa, Jaana 2004: *Nuorisokulttuuri ja alkoholi 2000-luvun alun Suomessa: lievää käännettä humala- ja alkoholikielteisyyteen ja sen tulkintaa. – Tommi 2004.* 27–36.
- Länsimäki, Maija 1995: *Apteekkarinkusta ja kompostisalvaa. Lääkkeiden vanhoista kansanomaisista ja uudemmista slanginimityksistä. – Sana kiertää.* 104–112.
- Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa 1989: *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa (toim. Juha Manninen).* Pohjoinen, Oulu.
- Maamies, Sari 1995: *Pilkku. – Kielikello 3/1995.* 25–31.

- Manninen, Inka 1998: Argumentointi ylioppilaskokeen aineistoaineessa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Manninen, Juha 1989: Tiede, maailmankuva, kulttuuri. – Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. 7–164.
- Manninen, Tutta 1999: Kalevan talousutisten metaforia. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Mantila, Harri 1997: Johdanto. – Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio. 1–23.
- Markkanen, Raija–Schröder, Hartmut 1997: Hedging: A Challenge for Pragmatics and Discourse Analysis. – Hedging and Discourse. 3–18.
- Martin, J. R. 2000 (1997): Analysing genre: functional parameters. – Genre and Institutions. 3–39.
- Marx, Karl 1974 [1867]: Pääoma. 1. osa: Pääoman tuotantoprosessi. Edistys, Moskova.
- Matihaldi, Hilikka-Liisa 1979: Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi. Acta universitatis Ouluensis. Series B Humaniora No. 7 Philologica No. 2. Oulun yliopisto, Oulu.
- Matila, Marianne 1999: Argumentaatio aikakauslehtimainoksissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Mattila, Markku 1999: Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Bibliotheca Historica 44. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Mauranen, Anna 1993: Cultural Differences in Academic Rhetoric. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- 1995: Argumentointia suomalaisittain. – Ylioppilasaineita 1995. 211–220.
- 2000: Kontrastiivinen retoriikka. – Kieli, diskurssi & yhteisö. 299–330.
- Mauranen, Anna–Tiittula, Liisa 2005: MINÄ käännössuomessa ja supisuomessa. – Käännössuomeksi. 35–69.
- Media-analyysi 1998: Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan (toim. Anu Kantola, Inka Moring ja Esa Väliverronen). Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Metafora 1992: Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin (toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki). SKS, Helsinki.
- Metso, Leena–Mustonen, Heli–Mäkelä, Pia–Tuovinen, Eeva Liisa 2002: Suomalaisten juomatavat vuonna 2000. Taulukkoraportti vuoden 2000 tutkimuksen perustuloksista ja vertailuja aiempiin juomatapatutkimuksiin. Aiheita 3/2002. Stakes, Helsinki.
- Meyer, Michel 1986: From Logic to Rhetoric. John Benjamin's Publishing Co., Amsterdam.
- Mickelsson, Rauli 1999: Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskurssianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965–1995. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 153. Turku.
- Mikkonen, Valde 1991: Rattijuoppous psykologisena ongelmana. – Moni ottaa ja ajaa. 55–62.
- Mikä ero? 2003: Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta (toim. Risto Turunen ja Marianne Roivas). SKS, Helsinki.
- Miller, Carolyn R. 1994: Genre as Social Action. – Genre and the New Rhetoric. 23–42.
- Moderni kirkkokansa 2003: Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituuhannella. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Helsinki.
- Moni ottaa ja ajaa 1991: Moni ottaa ja ajaa. Rattijuoppous Suomessa (toim. Teuvo Peltoniemi). Oy Alko Ab, Helsinki.
- Muikku-Werner, Pirkko 1993: Impositiivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:o 14. Joensuu.
- Mustaparta Heli 1996: Juna, jolla ei ole paluuvuoroa. EY-metaforat poliitikkojen retoriikassa. – Teksti ja ideologia. 168–183.
- Mustonen, Heli–Metso, Leena–Paakkanen, Pirjo, Simpura, Jussi–Kaivonurmi, Maija 1998: Suomalaiset juomatavat 1968, 1976, 1984, 1992 ja 1996. Juomatapatutkimuksen perustaulukoita ja julkaisuluettelo. Aiheita 52/1998. Stakes, Helsinki.

- Mäkelä, Klaus 1999: Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta. Hanki ja jää -sarja. Gaudeamus, Helsinki.
- Mäkelä, Rauno 1993: Terveysthuollon mahdollisuudet alkoholihaittojen ehkäisyssä. – Sosiaalinen aikakauskirja 3/1993. 29–33. Helsinki.
- Männistö, Tiina 2003: Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 63. Turku.
- Mäntylä, Ilkka 1995: Suomalaisen juoppouden kasvu. Kustavilaisen kauden alkoholipolitiikka. Historiallisia tutkimuksia 192. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- 1998: Viinissä totuus. Viinin historia Suomessa. Otava, Helsinki.
- Mäntynen, Anne 2003: Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. SKST 926. SKS, Helsinki.
- NAD = Nordic Council for Alcohol and Drug Research.
- The New Rhetoric of Chaïm Perelman 1988: The New Rhetoric of Chaïm Perelman. Statement & Response (toim. Ray D. Dearin). University Press of America, Lanham.
- Niemikorpi, Antero 1991: Suomen kielen sanaston dynamiikkaa. Acta Wasaensia No 26 Kielitiede 2. Vaasan yliopisto.
- Niiniluoto, Ilkka 1994: Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. – Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. 13–46.
- NS = Nykysuomen sanakirja.
- NS:n sivistyssanakirja = Nykysuomen sivistyssanakirja.
- Nuolijärvi, Pirkko 2002: Miten kielentutkija analysoi yhteiskuntaa? – Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä. 13–33.
- Nykysuomen käsikirja 1992: Nykysuomen käsikirja (toim. Osmo Ikola). Kolmas uudistettu laitos. Weilin+Göös, Helsinki.
- Nykysuomen sanakirja 1966: Nykysuomen sanakirja I – III, lyhentämätön kansanpainos. Valtion toimeksiannosta teettänyt SKS. WSOY, Helsinki.
- Nykysuomen sivistyssanakirja 1973: Nykysuomen sivistyssanakirja. Vierasperäiset sanat. 17. painos. WSOY, Helsinki.
- Onikki, Tiina 1992: Paljon pystyssä. – Metafora. 33–59.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina 2002: Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä. SKST 817. SKS, Helsinki.
- Opening Windows on Texts and Discourses of the Past 2005: Opening Windows on Texts and Discourses of the Past (edited by Janne Skaffari, Matti Peikola, Ruth Carroll, Risto Hiltunen and Brita Wärwik). John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Paajaste, Kai–Nygård, Mikael 2001: Bortom den vackra stilen. Chaïm Perelman och Quentin Skinner on politisk retorik. *Politiikka* 3/2001. 242–256.
- Paakkanen, Pirjo 1992: Sukupuolen mukainen kaksoiskansalaisuus ja alkoholi. – *Alkoholipolitiikka* 4/1992. 237–251.
- Pajunen, Anneli 2001: Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä. *Suomi* 187. SKS, Helsinki.
- Palonen, Kari 1995: Perelmanin uuden retoriikan piilopoliittisuus. *Kosmopolis* 2/1995. 5–17.
- 1997: Kootut retoriikat. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11. Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari – Summa, Hilikka 1996: Johdanto: Retorinen käänne? – Pelkkää retoriikkaa. 7–19.
- Paltridge, Brian 1997: Genre, Frames and Writing in Research Settings. *Pragmatics and Beyond New Series* 45. John Benjamin's Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia.
- Papers from the Eight Regional Meeting 1972: Papers from the Eight Regional Meeting (edited by Paul M. Peranteau, Judith N. Levi and Gloria C. Phares). Chicago Linguistic Society, Chicago.
- Pekkala, Junno 1983: Alkon valistustoiminta. – Alkoholi ja yhteiskunta. 286–289.

- Pelkkää retoriikkaa 1996: Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat (toim. Kari Palonen ja Hilikka Summa). Vastapaino, Tampere.
- Peltonen, Matti 1988: Viinapästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalihistoriasta. Hanki ja jää, Helsinki.
- 1992: Sivistyneet, 1920-luku ja kieltolaki. – Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. 61–78.
- 1997: Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakimentaliteetti. Hanki ja Jää. Tammi, Helsinki.
- 2002: Remua ja ryhtiä. Alkoholiolet ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa. Gaudeamus, Helsinki.
- Pentikäinen, Juha–Achté, Kalle–Ruotsalainen, Kari–Kyykkä, Timo 1987: Kuolema suomalaisten maailmankuvassa. – Ihmisenä maailmassa. 45–61.
- Penttilä, Aarni 1963: Suomen kielioppi. 2. painos. WSOY, Helsinki.
- Perelman, Chaïm 1996 (1977): Retoriikan valtakunta (suom. Leevi Lehto). Vastapaino, Tampere
- Perelman, Chaïm–Olbrechts–Tyteca, Lucie 1971 (1958): *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Piispa, Matti 1988: Elintapojen muutos ja raittiustyö. – Alkoholipolitiikka 1/1988. 51–52.
- 1989a: Kohtuus, alkoholismi, valistus. Yhdistysaktiivien käsityksiä alkoholikulttuurista. – Hyvää elämää etsimässä. 14–24.
- 1989b: Onko raittiustyö yhteiskunnallista liikettä? – Hyvää elämää etsimässä. 34–43.
- 1997: Valistus, hoilous, suojelu. Tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta. *Acta Universitatis Tamperensis* 564. Tampereen yliopisto.
- Piispa, Matti – Kirsi, Tapio 1989: Hyvää elämää etsimässä. Tutkimus elintavoista ja yhdistystoiminnasta. Suomen Raittiusjärjestöt ry., Helsinki.
- Piipakielestä kirjakieleksi 2000: Piipakielestä kirjakieleksi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Helsinki.
- Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio 1997: Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio (toim. Seija Makkonen ja Harri Mantila). Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8. Oulun yliopisto.
- Politiikka = Poliitiikka. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu. Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki.
- Potter, Jonathan–Wetherell, Margaret–Chitty Andrew 1991: Quantification rhetoric – cancer on television. – *Discourse & Society* 2, 333–365.
- The Powers of Literacy* 1993: *The Powers of Literacy: a genre approach to teaching writing* (edited by Bill Cope and Mary Kalantzis). Flamer Press, London.
- PS = Suomen kielen perussanakirja.
- Pulkkinen, Lea 1994: Millaista lastenkasvatusta nykytutkimus suosittelee? – Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. 26–45.
- Pulkkinen, Paavo 1972: Nykysuomen kehitys. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakieleen sekä tekstinäytteitä. *Tietolipas* 72. SKS, Helsinki.
- Puohiniemi, Martti 1993: Suomalaisten arvot ja tulevaisuus – analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/1993. Painatuskeskus, Helsinki.
- 2002: Arvot, asenteet ja ajankuva. Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan. Limor kustannus, Vantaa.
- Puro, Jukka-Pekka 1998: Puhetaidosta retoriikkaan, vai oliko se päinvastoin. – *Tiedotustutkimus* 3/1998. 82–91.
- Pälli, Pekka 2003: Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. *Acta Electronica Universitas Tamperensis* 231. Tampereen yliopisto, Tampere. <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5580-0.pdf>
- Päihdetilastollinen vuosikirja 2003: Päihdetilastollinen vuosikirja 2003. Alkoholi ja huumeet. STAKES, Helsinki.
- The Quarterly Journal of Speech*. Speech Communication Association. New York.

- Raittius- ja alkoholi-asiain tietokirja 1971: Raittius- ja alkoholi-asiain tietokirja. Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki.
- Rapola, Martti 1960: Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen. Tietolipas 22. SKS, Helsinki.
- Ray, John W. 1978: Perelman's Universal Audience. *The Quarterly Journal of Speech* no. 4, vol. 64. 361–375.
- Renkema, Jan 1993: *Discourse Studies*. John Benjamin's Publishing Co., Amsterdam.
- Retorinen tutkimus uskontotieteessä 2001: Retorinen tutkimus uskontotieteessä (toim. Tuula Sakaranaho). *Uskontotiede* 7. Helsingin yliopiston Uskontotieteen laitos, Helsinki.
- Ridell, Seija 1998: Tolkullistamisen politiikkaa. Televisiouutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta. *Acta Universitatis Tamperensis* 617. Tampereen yliopisto.
- Ruonavaara, Hannu 1998: ”Vanhat” yhteiskunnalliset liikkeet moraalisaatölyn projekteina. – Uudet ja vanhat liikkeet. 43–58.
- RTT = Research in Text Theory.
- Saariluoma, Liisa 2001: Alkusanat: exemplum-perinne ja esimerkillisyyden ongelma. – Esimerkin voima. 7–16.
- Sakaranaho, Tuula 1998: *The Complex Other. A Rhetorical Approach to Women, Islam and Ideologies in Turkey*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- 2001: Uskontotieteen kohtauspaikka. Retorisen tutkimuksen tavat ja mahdollisuudet. – Retorinen tutkimus uskontotieteessä. 6–27.
- Salminen, Merja–Airaksinen, Marja 1997: Terveyskasvatuskampanjoiden vaikuttavuus lähtökohtana McGuiren informaatioprosessimalli. – *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 4/1997. 286–295. Helsinki.
- Salo-oja, Seija 1999: Ammattikorkeakoulun kypsyyskokeiden sidosteisuus. *Lisensiaatintutkimus*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- Salusjärvi, Markku 1991: Liikenteen riskit ja rattijuoppous. – *Moni ottaa ja ajaa*. 45–54.
- Sana kiertää 1995: Sana kiertää. Kirjoituksia suomen kielestä (toim. Maija Länsimäki). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Painatuskeskus, Helsinki.
- Sananjalka = Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku.
- Saukkonen, Pauli 1984: *Mistä tyylä syntyy?* WSOY, Helsinki.
- 2001: Maailman hahmottaminen teksteinä. *Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Sciences and Cultures 1981: *Sciences and Cultures* (edited by Everett Mendelsohn and Yehuda Elkana). *Sociology of the Sciences Yearbook* 1981. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht.
- A Sense of Audience in Written Communication (eds. Gesa Kirsch–Duane H. Roen). Sage Publications, Newbury Park.
- SHS = Suomen Historiallinen Seura.
- Siltala, Juha 1992: *Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta*. Otava, Helsinki.
- 1999: *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Otava, Helsinki.
- Simpura, Jorma 1982: *Vapaan viinan aika. 50 vuotta suomalaista alkoholipolitiikkaa*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- SKS(T) = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura(n) toimituksia).
- Smeds, Kerstin 1989: Nuorisoseurat ”kunnon kansalaisen” kasvattajina. – *Kansa* liikkeessä. 154–156.
- Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti = Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti. Sosiaalilääketieteen yhdistys. Tampere.
- Sosiaalinen aikakauskirja = Sosiaalinen aikakauskirja. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Sosiologia = Sosiologia. Westermarck-seuran julkaisu. Helsinki.
- Stakes = Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

- Strömsholm, Johanna 1999: Puhekielisyksien ajallinen vaihtelu Kalevan nuortenpalstakirjoituksissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Suhonen, Pertti 1988: Suomalaisten arvot ja politiikka. WSOY, Porvoo.
- Sulkala, Helena 1981: Suomen kielen ajan adverbien semantiikkaa. Acta Universitatis Ouluensis Series B Humaniora No. 8 Philologica No. 3. Oulun yliopisto, Oulu.
- Sulkunen, Irma 1986: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- 1989: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. – *Kansa liikkeessä*. 157–175.
- Sulkunen, Irma–Alapuro, Risto 1989: Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. – *Kansa liikkeessä*. 142–153.
- Summa, Hilikka 1989: Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- 1996: Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. – *Pelkkää retoriikkaa*. 51–83.
- Suni, Hannu 2005: Sekularisaation puristuksessa. Koulut kristillisen arvojatkuvuuden kantajina Lounais-Hämeessä 1860–1960. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 195. Helsinki.
- Suojanen, Päivikki 1997: Etnografisia havaintoja politiikan ja uskonnon ammattikielistä Suomessa. Suostuttelevan viestinnän valta. – *Kielen vallassa*. 75–89.
- Suomalainen seksi 1993: Suomalainen seksi (toim. Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila). WSOY, Helsinki.
- Suomalaiset 1985: Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana (Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja ja Tom Sandlund). 4. painos. WSOY, Helsinki.
- Suomen henkinen tila ja tulevaisuus 1994: Suomen henkinen tila ja tulevaisuus (toim. Ilkka Niiniluoto ja Paavo Löppönen). WSOY, Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja 1990–1994: Suomen kielen perussanakirja I–III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Painatuskeskus, Helsinki.
- Suomen sanojen alkuperä 1992–2000: Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja (toim. Erkki Itkonen ym.) Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Suutala, Maria 1996: Naiset ja muut eläimet. Ihmisen suhde luontoon länsimaisessa ajattelussa. Yliopistopaino, Helsinki.
- Swales, John M. 1990: Genre Analysis. English in academic and research settings. Cambridge University Press, Cambridge.
- Systeemi ja poikkeama 1993: Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turku.
- Sääskilahti, Minna 1999: Argumentointi alkoholivalistusesitteissä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Tarkiainen, Viljo 1900: Yleiskielemme puhuttelusanoista. *Vir.* 4. 91–95.
- Teksti ja ideologia 1996: Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä (toim. Jyrki Kalliokoski). Kieli 9. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Terveyskasvatuksen neuvottelukunta 1995: Terveyskasvatustutkimuksen kehittäminen Suomessa 1990-luvulla. – *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2/1995. 143–158.
- Terveys sosiologia 1992: Terveys sosiologia (toim. Antti Karisto, Eero Lahelma ja Ossi Rahkonen). WSOY, Porvoo.
- Thirty Years of Linguistic Evolution 1992: Thirty Years of Linguistic Evolution. Studies in Honour of René Dirven on the Occasion of his Sixtieth Birthday (edited by Martin Pütz). John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.
- Thompson, John B. 1984: *Studies in the Theory of Ideology*. Polity Press, Cambridge.

- Tiedotustutkimus = Tiedotustutkimus. Tiedotusopillinen yhdistys, Tampere.
- Tiimi = Tiimi. Päihdealan erikoislehti. A-klinikkasäätiö, Helsinki.
- Tommi 2004: Tommi 2004. Alkoholi- ja huumetutkijain seuran vuosikirja (toim. Kirsimarja Raitasalo). Alkoholi- ja huumetutkijain seura, Helsinki.
- Tommila, Päiviö 1988: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. – Suomen lehdistön historia I. 77–265.
- Tommila, Päiviö–Landgren, Lars–Leino-Kaukiainen, Pirkko 1988: Suomen lehdistön historia I. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Sanomalehtien liitto ry., Helsinki.
- Toulmin, Stephen 1958: *The Uses of Argument*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tunteiden sosiologiaa II 1999: Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä (toim. Sari Näre). Tietolipas 157. SKS, Helsinki.
- Tuomainen, Raimo–Myllykangas, Markku–Elo, Jyrki–Ryynänen, Olli-Pekka 1999: *Medikalisaatio*. Vastapaino, Tampere.
- Tuomioja, Erkki 1996: Pekka Kuusi. Alkoholipoliitikko Sosiaalipoliitikko Ihmiskuntapoliitikko. Tammi, Helsinki.
- Tuomisto, Jukka: Aikuiskasvatuksen peruskäsitteen historiallinen kehitys. – *Valistus, sivistys, kasvatus*. 30–69.
- Törrönen, Jukka 2004: Sivistyksen kajossa, rappion pelossa: päihteiden paikantuminen julkisen tilan ongelmiksi lehdistössä 1990-luvulla. – *Valvontaa ja vastuuta*. 32–69.
- Uudet ja vanhat liikkeet 1998: Uudet ja vanhat liikkeet (toim. Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen). Vastapaino, Tampere.
- Uusi sivistyssanakirja 1982: Uusi sivistyssanakirja. Suomen kielen sanakirjat I (toim. Annukka Aikio, uusinut Rauni Vornanen). 2. painos. Otava, Helsinki.
- Valistus, sivistys, kasvatus 1991: *Valistus, sivistys, kasvatus*. Kansanvalistuksesta aikuiskasvatukseen. Vapaan sivistystyön XXXII vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, Helsinki.
- Valkonen, Tapani 1985: Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys. – *Suomalaiset* 10–35.
- Valvontaa ja vastuuta 2004: *Valvontaa ja vastuuta*. Päihteet ja julkisen tilan moraalिसääntely (toim. Jukka Törrönen). Gaudeamus, Helsinki.
- Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna 1992: *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna* (toim. Tapio Onnela). SKST 574. SKS, Helsinki.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja 1985–1994: *Vanhan kirjasuomen sanakirja I–II*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Varis, Markku 1998: *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa*. SKST 717. Helsinki.
- 2003: *Ikävä erätön ilta. Suomalainen eräkirjallisuus*. SKST 939. SKS, Helsinki.
- Warsell, Leena 1986: *Valistuksen ihmiskuva*. – *Alkoholipoliitikka* 1/1986. 50–52.
- Varttala, Teppo 2001: *Hedging in Scientifically Oriented Discourse. Exploring Variation According to Discipline and Intended Audience*. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 138. Tampere. <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5195-3.pdf>
- Wiio, Osmo A.–Puska, Pekka 1993: *Terveysviestinnän opas*. Otava, Helsinki.
- Vilkuna, Maria 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita, Helsinki.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti. Helsinki.
- Virittäjä 1883: *Otteita Kotikielen-Seuran keskusteluista*. Vir. 1. 242–260.
- Virtanen, Matti 1981: *Miten arvioida valistuksen vaikutuksia*. – *Alkoholipoliitikka* 4/1981. 184–191. Helsinki.
- 1982: *Änkyrä, tuiske, huppeli. Muuttuva suomalainen humala*. WSOY, Helsinki.
- VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja.

- Wright, Patricia 1999: Writing and information design of healthcare materials. – Writing: Texts, Processes and Practices. 85–98.
- Writing: Texts, Processes and Practices 1999: Writing: Texts, Processes and Practices (edited by Christopher N. Candlin and Ken Hyland). Longman, London and New York.
- Vološinov, Valentin 1990 (1929): Kielen dialogisuus (suom. Tapani Laine). Vastapaino, Tampere.
- Vuoriniemi, Jorma 1973: Ollin kieli nykysuomen kuvastimena. Semanttis-interpretatiivi tutkimus. SKST 312, Helsinki.
- Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin 1994: Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin (toim. Juha Virkki). WSOY, Helsinki.
- Yhteistä kieltä tekemässä 2004: Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla (toim. Katja Huumo, Lea Laitinen ja Outi Paloposki). SKS, Helsinki.
- Yksilö modernin murroksessa 1998 (1996): Yksilö modernin murroksessa (toim. Antti Hautamäki). 2. painos. Gaudeamus, Helsinki.
- Ylioppilasaineita 1995: Ylioppilasaineita 1995 (toim. Anita Julin, Tellervo Luukkonen ja Pertti Tiensuu). SKS ja ÄOL, Helsinki.
- Yli-Vakkuri, Valma 1986: Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja. Turku.
- 1989: Suomalaisen puhuttelun piirteitä. – Kielen käyttö ja käyttäjä. 43–74.
- ÄOL = Äidinkielen opettajain liitto.

Liite

Tutkimusaineisto vaiheittaisessa aikajärjestyksessä

I vaihe

- Reinius, Israel 1755 (1780): Yxikertaiset Kysymyxet Juopumisesta. Frenckell, Helsinki.
Palowiinan terveellisestä ja terweyttä turmelewista vaikutuksista 1821. Turun Wiikko-Sanommat 28.4.1821. (kirjoittaja tuntematon)
Renqvist, Henrik 1835: Wiinan kauhistus. Frenckell, Helsinki.
Juopoista 1851. Sanomia Turusta 24/1851. (kirjoittaja tuntematon)
Polén, Fredrik 1853: Wiinan himosta, juopumuksesta ja sen seurauksista. Suometar 26.8.–14.10.1853.
Lönnrot, Elias 1854: Kolme päiwää Sairion kylässä (kokoomateoksessa Valitut teokset IV). SKST 566. SKS, Helsinki.

II vaihe

- Raittius-katkismus nuorisolle 1887. Kysymyksiä ja vastauksia juovutusjuomista.
Raittiuden Ystävät, Helsinki. (kirjoittaja tuntematon)
Granfelt, A. A. 1893: Nuoret naiset ja ehdoton raittius (kokoomateoksessa Raittiusasia hänen kirjoituksissaan ja puheissaan). Raittiuden Ystävät, Helsinki.
Nuorille tytöille 1901: Nuorille tytöille. Raittiuden Ystävät, Helsinki. (kirjoittaja tuntematon)
Hytönen, Viljo 1904: Työväki ja alkoholi. Raittiuden Ystävät, Helsinki.
Alkio, Santeri 1905: Nuoriseuralaisen suhde väkijuomiin (kokoomateoksessa Kootut teokset X). WSOY, Helsinki.
Seppälä, Maiju 1916: Nykyinen raittiustyö. Raittiuden Ystävät, Helsinki.
Kunnas, Eemeli 1918: Raittiiseen aikaan. Edistysseurojen kustannusosakeyhtiö, Helsinki.

III vaihe

- Tiililä, Kaarlo 1920: Miehekkäämpi käsitys suhtautumisessa väkijuomiin! Aamunairut 14.7.1920.
Tiililä, Kaarlo 1922: Vakaumuksellisen raittiuden edistäminen. Aamunairut 25.10.1922
Tiililä, Kaarlo 1923: Väkijuomat pois joulurauhan tieltä. Aamunairut 1923.
Sirenius, Sigfrid 1924: Kansamme vaaran hetkenä. Vetoamus vakavasti ajatteleviin ihmisiin nykyisen juovutusjuomatilanteen johdosta. WSOY, Helsinki.
Tiililä, Kaarlo 1925: Raittiimpia tuulahduksia ylioppilaselämässä. Aamunairut 20.12.1925
Mäki, M. E. 1926: Raittiusrintama. WSOY, Helsinki.
Laitinen, Taavi 1929: Alkoholi ja kansan terveys (teoksessa Kymmenen kieltolakivuotta). Kieltolakiliitto, Helsinki.
Rauhala, K. N. 1929: Piirteitä alkoholikysymyksen kansantaloudellisesta puolesta (teoksessa Kymmenen kieltolakivuotta). Kieltolakiliitto, Helsinki.

IV vaihe

- Reima, Vilho 1933: Vapise kuningas Alkoholi. Me kasvamme suuriksi. Kodin konttori, Helsinki.
Salminen, Tyyne 1934: Nuoriso ja väkijuomat. Naisten raittiuskeskuksen julkaisuja N:o 14. Helsinki.

Kuusi, Maunu 1942: Viinan villitys ja siitä vapautuminen. Kuva ja sana, Helsinki.
 Kuoppala, Jussi 1943: Pientä puhetta viinasta ja raittiudesta. Asevelipapit, Helsinki.
 Alanen, Yrjö 1944: Raitis kansallisista syistä. Kirjapaja, Helsinki.
 Karpio, Vihtori 1954: Missä syyt? Raittiuden Ystävät, Helsinki.
 Kari, Kaarina 1955: Kaksi kotia. Suomen opiskelevan nuorison raittiusliitto, Helsinki.
 Nykänen, Aatu 1961: Terveen elämän tie. Suomen opiskelevan nuorison raittiusliitto, Helsinki.
 Tuominen, Uuno 1965: Tie raittiuteen. Otava, Helsinki.

V vaihe

Sydän ja alkoholi 1990. Suomen Sydäntautiliitto.
 Toisit sä mullekin viinipullon, äiti? 1990. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Aivot ja alkoholi 1991. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Mikä on kohtuus? Mikä jo liikaa? 1992. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Paukun vartijat 1992: Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus sekä Suomen Akateeminen Raittiusliitto ry.
 Selvästi raskaana 1992: Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Repussa kilisee 1992. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Ennen kuin korkkaat 1994. Terveys ry.
 Jos välität, älä välitä 1994. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Nouseeko tie pystyyn? 1994. Liikenneministeriö, Liikenneturva, Alko, Poliisi sekä sosiaali- ja terveysministeriö.
 Tositietoa 3 Olut 1994. Terveys ry.
 Hyvä tietää alkoholista ja terveydestä 1995. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Mitä lapsi miettii, kun aikuiset juovat? 1995. A-klinikkasäätiö.
 Naiselle. Alkoholista. 1995. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Selvä pää, selvä liikenne 1995. Irti huumeista ry. sekä Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Sikasiistijuttu 1995. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Alkoholi ja verenpaine 1996. Suomen Sydäntautiliitto.
 Diabetes ja alkoholi 1996. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Isä, äiti ja alkoholi 1996. Stakes/Päihdetiedotus.
 Lääkkeet ja alkoholi 1996. Alko-Yhtiöt.
 Terveisiä. Elämästä tältä kohtaa. 1997. Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus.
 Alkoholin vaikutukset elimistöön ja terveyteen 2001. Alko Oy.
 Allergia ja alkoholi. Allergialiitto ja Oy Alko Ab:n alkoholipoliittinen suunnittelu ja tiedotus. (julkaisuvuosi tuntematon)
 Hallittua juomista. Stakes/Päihdetiedotus. (julkaisuvuosi tuntematon)
 Masennus ja alkoholi. Stakes/Päihdetiedotus. (julkaisuvuosi tuntematon)

54. Jansson-Verkasalo, Eira (2003) Auditory event-related potentials as indices of language impairment in children born preterm and with Asperger syndrome
55. Mäkinen, Olli (2004) Moderni, toisto ja ironia. Søren Kierkegaardin estetiikan aspekteja ja Joseph Hellerin *Catch-22*
56. Suikkari, Kristiina (2004) Sverigefinsk samtalsstil. Om inlärning av ett andraspråks pragmatiska färdigheter
57. Ruuttula-Vasari, Anne (2004) "Herroja on epäiltävä aina – metsäherroja yli kaiken". Metsähallituksen ja pohjoissuomalaisten kanssakäyminen kruununmetsissä vuosina 1851–1900
58. Kautto, Vesa (2004) Tieteellisen kirjallisuuden arvioinnin ohjaus yliopisto-opetuksessa. Neljän tieteenalan tarkastelu
59. Sanna Karkulehto ja Kati Valjus (toim.) (2005) Valtamedia/Vastamedia. Kirjoituksia mediakulttuurista
60. Sorvali, Irma (toim.) (2005) XIII Kääntämisentutkimuksen päivät Oulussa 9.12.2004
61. Nevzat, Altay (2005) Nationalism amongst the Turks of Cyprus: the first wave
62. Dieners, Ingo (2005) Medialität. Ein Kategorisierungsversuch am Beispiel von sieben Prosawerken aus der Literatur nach 1945
63. Kim, Jong-Dae (2005) Beschreibung der Alltäglichkeit. Eine Studie zur existenzialistischen Schreibweise bei Martin Walser
64. Rossi, Paula (red.) (2005) Från översättning till etik. En festskrift till Irma Sorvali på hennes 60-årsdag den 15 oktober 2005
65. Tuovila, Seija (2005) Kun on tunteet. Suomen kielen tunnesanojen semantiikkaa
66. Olga Haurinen ja Helena Sulkala (toim.) (2005) Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti IV
67. Väyrynen, Pertti (2005) Perspectives on the utility of linguistic knowledge in English word prediction
68. Xaviera, Torres Joerges (2005) Importancia de la viruela, gastroenteritis aguda y paludismo en Finlandia entre 1749 y 1850
69. Olga Haurinen ja Helena Sulkala (toim.) (2006) Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti V

Book orders:
OULU UNIVERSITY PRESS
P.O. Box 8200, FI-90014
University of Oulu, Finland

Distributed by
OULU UNIVERSITY LIBRARY
P.O. Box 7500, FI-90014
University of Oulu, Finland

S E R I E S E D I T O R S

A
SCIENTIAE RERUM NATURALIUM
Professor Mikko Siponen

B
HUMANIORA
Professor Harri Mantila

C
TECHNICA
Professor Juha Kostamovaara

D
MEDICA
Professor Olli Vuolteenaho

E
SCIENTIAE RERUM SOCIALIUM
Senior assistant Timo Latomaa

E
SCRIPTA ACADEMICA
Communications Officer Elna Stjerna

G
OECONOMICA
Senior Lecturer Seppo Eriksson

EDITOR IN CHIEF
Professor Olli Vuolteenaho

EDITORIAL SECRETARY
Publication Editor Kirsti Nurkkala

ISBN 951-42-8004-0 (nid.)
ISBN 951-42-8005-9 (PDF)
ISSN 0355-3205

